

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Dette er en digital kopi af en bog, der har været bevaret i generationer på bibliotekshylder, før den omhyggeligt er scannet af Google som del af et projekt, der går ud på at gøre verdens bøger tilgængelige online.

Den har overlevet længe nok til, at ophavsretten er udløbet, og til at bogen er blevet offentlig ejendom. En offentligt ejet bog er en bog, der aldrig har været underlagt copyright, eller hvor de juridiske copyrightvilkår er udløbet. Om en bog er offentlig ejendom varierer fra land til land. Bøger, der er offentlig ejendom, er vores indblik i fortiden og repræsenterer en rigdom af historie, kultur og viden, der ofte er vanskelig at opdage.

Mærker, kommentarer og andre marginalnoter, der er vises i det oprindelige bind, vises i denne fil - en påmindelse om denne bogs lange rejse fra udgiver til et bibliotek og endelig til dig.

Retningslinjer for anvendelse

Google er stolte over at indgå partnerskaber med biblioteker om at digitalisere offentligt ejede materialer og gøre dem bredt tilgængelige. Offentligt ejede bøger tilhører alle og vi er blot deres vogtere. Selvom dette arbejde er kostbart, så har vi taget skridt i retning af at forhindre misbrug fra kommerciel side, herunder placering af tekniske begrænsninger på automatiserede forespørgsler for fortsat at kunne tilvejebringe denne kilde.

Vi beder dig også om følgende:

- Anvend kun disse filer til ikke-kommercielt brug
Vi designede Google Bogsøgning til enkeltpersoner, og vi beder dig om at bruge disse filer til personlige, ikke-kommercielle formål.
- Undlad at bruge automatiserede forespørgsler
Undlad at sende automatiserede søgninger af nogen som helst art til Googles system. Hvis du foretager undersøgelse af maskinoversættelse, optisk tegngenkendelse eller andre områder, hvor adgangen til store mængder tekst er nyttig, bør du kontakte os. Vi opmuntrer til anvendelse af offentligt ejede materialer til disse formål, og kan måske hjælpe.
- Bevar tilegnelse
Det Google-"vandmærke" du ser på hver fil er en vigtig måde at fortælle mennesker om dette projekt og hjælpe dem med at finde yderligere materialer ved brug af Google Bogsøgning. Lad være med at fjerne det.
- Overhold reglerne
Uanset hvad du bruger, skal du huske, at du er ansvarlig for at sikre, at det du gør er lovligt. Antag ikke, at bare fordi vi tror, at en bog er offentlig ejendom for brugere i USA, at værket også er offentlig ejendom for brugere i andre lande. Om en bog stadig er underlagt copyright varierer fra land til land, og vi kan ikke tilbyde vejledning i, om en bestemt anvendelse af en bog er tilladt. Antag ikke at en bogs tilstedeværelse i Google Bogsøgning betyder, at den kan bruges på enhver måde overalt i verden. Erstatningspligten for krænkelse af copyright kan være ganske alvorlig.

Om Google Bogsøgning

Det er Googles mission at organisere alverdens oplysninger for at gøre dem almindeligt tilgængelige og nyttige. Google Bogsøgning hjælper læsere med at opdage alverdens bøger, samtidig med at det hjælper forfattere og udgivere med at nå nye målgrupper. Du kan søge gennem hele teksten i denne bog på internettet på <http://books.google.com>

Library of the University of Michigan
Bought with the income
of the
Ford - Messer
Bequest

E. P. FARMER

DET KONGELIGE DANSKE

=

VIDENSKABERNES-SELSKABS

SKRIVTER

FOR AAR 1809, 1810, 1811 OG 1812.

S j e t t e B i n d .

K i ø b e n h a v n 1813.

Trykt paa Selskabets Bekostning hos H. F. Popp.

AS.
281
.D26

14

Det kongelige danske Videnskabernes Selskab.

E m b e d s m æ n d.

Præsident.

Hans Excellence Hr. Ernst Henrich Greve af Schimmelmann, til Grevskabet Lindenberg, Ridder af Elefanten, Storkors af Dannebrogen og Dannebrogsmænd, Geheime-Statsminister o. s. v.

Secretair.

Hr. Hans Christian Ørsted, Ridder af Dannebrogen, ordentlig Professor i Physiken ved Kiøbenhavns Universitet.

Kasserer.

Hr. Conrad Friderich v. Schmidt-Phiselsk, Ridder af Dannebrogen, virkelig Raad, Directeur for Rigsbanken o. s. v.

Archivarius.

Hr. Erik Nissen Viborg, Ridder af Dannebrogen, virkelig Etatsraad, Professor ved Veterinairskolen o. s. v.

Landmaalings-Commission.

Hr. *Paul de Lövenörn*, Commandeur af Dannebrogen og Dannebrogsmænd, Ridder St. Wladimirsordenen og Ordre du merite militaire, Contraadmiral, o. s. v.

— *Jacob Wolff*, Ridder af Dannebrogen, virkelig Etatsraad, ordentlig Professor i Mathematiken med Kiøbenhavns Universitet, o. s. v.

— *Peter Johann Wleügel*, Ridder af Dannebrogen, Commandeur, Navigations-Directeur, o. s. v.

— *Carl Ferdinand Degen*, ordenlig Professor i Mathematiken ved Kiøbenhavns Universitet, o. s. v.

— *Christian Olufsen*, ordenlig Professor i Statsøkonomien ved Kiøbenhavns Universitet, Lærer ved det Classenske Agerdykningsinstitut, o. s. v.

Ordbogs-Commissionen.

Hr. *Erik Nissen Viborg*, virkelig Etatsraad o. s. v. Formand.

Første Section.

Hr. *Börge Thorlacius*, Doctor Theologiæ, Ridder af Dannebrogen, ordentlig Professor i Latinen ved Kiøbenhavns Universitet, o. s. v.

— *Jens Möller*, Doctor Theologiæ, ordenlig Professor i Theologien ved Kiøbenhavns Universitet, o. s. v.

— *Jacob Wolff*, virkelig Etatsraad, o. s. v.

Anden Section.

- Hr. *Peter Erasmus Müller*, Doctor Theologiæ, ordentlig Professor ved Kiöbh. Universitet, o. s. v.
- *Lauritz Engelstoft*, Medlem af Direktionen for Universitetet og de Lærde Skoler, ordentlig Professor i Historien ved Kiöbh. Universitet, o. s. v.
- *Carl Ferdinand Degen*, ordentlig Professor i Mathematik, o. s. v.

Casse-Commissionen.

- Hr. *Grim Johansen Thorkelin*, Ridder af Dannebrogen, Geheime-Archivarius og virkelig Etatsraad o. s. v.
- *Erik Nissen Viborg*, virkelig Etatsraad o. s. v.
- *Johan Fridrik Wilhelm Schlögel*, Doctor juris, Ridder af Dannebrogen, Conferentzraad, ordentlig Professor i Lovkyndigheden ved Kiöbh. Universitet, o. s. v.
- *Lauritz Engelstoft*, Medlem af Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler o. s. v.

Æres-Medlemmer.

- Hans Excellence Hr. *Friderich Ludvig Greve af Moltke*, Storkors af Dannebrogen, Geheime-Conferenzraad, Domdechante i Lübek o. s. v.
- Hans Excellence Hr. *Joachim Godske Greve af Moltke*, Ridder af Elephanten, Storkors af Dannebrogen og Dannebrogsmænd, Geheime-Statsminister, Overkammerherre, de kongelige Orderners Kanzler, Æresmedlem af det Kongl. Academi for de skønne Kunster, o. s. v.

Hans Excellence Hr. *Adam Ferdinand Greve af Moltke*, Storkors af Dannebrogen, Viceadmiral o. s. v.

— Excellence Hr. *Christian Ditlev Friderich Greve af Reventlow*, til Grevskabet Christianssæde, Ridder af Elephanten, Storkors af Dannebrogen og Dannebrogsmænd, Geheime-Statsministere, Æresmedlem af det kongl. Academie for de skønne Kunster, overordentligt Medlem af det kongl. Selskab til Veterinairkyndighedens Fremme, o. s. v.

— Excellence Hr. *Cay Friderich Greve af Reventlow*, Ridder af Elephanten, Storkors af Dannebrogen og Dannebrogsmænd, Geheime-Conferentsraad, Gouverneur og Landdrost i Hertugdømmet Lauenburg o. s. v.

— Excellence Hr. *Ernst Heinrich Greve af Schimmelmann* til Grevskabet Lindenberg, Ridder af Elephanten, Storkors af Dannebrogen og Dannebrogsmænd, Geheime-Statsminister, Selskabets Præsident, Æresmedlem af det kongl. Academie for de skønne Kunster o. s. v.

— Excellence Hr. *Friderich v. Moltke*, Ridder af Elephanten, Storkors af Dannebrogen og Dannebrogsmænd, Stiftamtmand over Aalborg Stift og Amtmand over Aalborg Amt, Directeur for Øresunds Toldkammer, Ordenssecretaire o. s. v.

— Excellence Hr. *Hermann Baron af Schubart*, Ridder af Elephanten, Storkors af Dannebrogen og Dannebrogsmænd, Geheime-Conferenzraad, General-Commerce-Intendant i de italienske Havne, Præsident for det italienske Academie for Videnskaber og Litteratur, Æresmedlem af det kongl. Academie for de skønne Kunster, overordentlig Medlem af det kongl. Selskab til Veterinairkyndighedens Fremme, o. s. v.

Hans Excellence Hr. *Jörgen Balthasar Winterfeldt*, Ridder af Elephanten Storkors af Dannebrogen og Dannebrogsmænd, Admiral, Medlem af Søetatsens Constructions- og Reglerings-Commissioner o. s. v.

— Excellence Hr. *Johan Sigismund v. Mösting*, Ridder af Elephanten, Storkors af Dannebrogen og Dannebrogsmænd, Geheime-Stats- og Finanz-Minister, Præsident i Rentekammeret, Ordens Skatmester, Æresmedlem af det kongl. Academie for de skønne Kunster o. s. v.

— Excellence Hr. *Peter Hersleb Ulasen*, Storkors af Dannebrogen og Dannebrogsmænd, Geheime-Conferentzraad, overordnede Medlem af det kongl. Selskab til Veterinairkyndighedens Fremme, o. s. v.

— Excellence Hr. *Johan v. Bülow* til Sanderumgaard, Ridder af Elephanten, Storkors af Dannebrogen og Dannebrogsmænd, Commandeur i Nordstjernordenen, Æresmedlem af det kongl. Academie for de skønne Kunster i Kbhavn og af det nordiske Selskab i London, o. s. v.

Indenlandske ordentlige Medlemmer.

Hr. *Morten Thrane Brännich*, Oberberghauptmand, Æresmedlem af det botaniske Selskab i Florenz og det naturforskende Selskab i Berlin, Direktør og Medlem af Selskaber for Biergværksvidenskaberne i Chemnitz, Medlem af det kongl. norske Videnskaberne Selskab, det physiographiske Selskab i Lund, det mineralogiske i Jena.

— *Otto Fabricius*, Ridder af Dannebrogen, Professor Theologiae extraordinarius, Sognepræst ved vor Frelseres Kirke paa Chri-

VI

stianshavn, Medlem af Missionscollegium, af det naturforskende Selskab i Berlin, og det physiographiske i Lund.

Hr. *Henrich Callisen*, Doctor i Medicinen, Commandeur af Dannebrogen, Conferentsraad, Generaldirekteur for det chirurgiske Academie, Directeur ved det kongl. Frederiks Hospital, Medlem af det kongl. Selskab for Veterinairvidenskabens Fremme, af det kongl. Videnskabernes Academie i Paris, af école royale de santé i Paris, af Selskabet for Videnskaber og Kunster i Italien, London, Antwerpen, Stokholm, Philadelphia, o. s. v.

— *Abraham Kall*, Doctor i Philosophien, Ridder af Dannebrogen, virkelig Etatsraad, ordentlig Professor i Historien ved Kbhavns Universitet, Ordenshistoriograph, Medlem af det kongl. danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog, o. s. v.

— *Franz Henrich Müller*, Ridder af Dannebrogen, Justitsraad, Meddirekteur ved Porcelainsfabriqven.

— *Paul de Löwenörn*, Commandeur af Dannebrogen og Dannebrogsmænd, Ridder af St. Wladimirsordenen og L'ordre du mérite militaire, Contreadmiral, første Deputeret i det kongl. Generaltoldekammer og Commercecollegiet, i Sagerne angaaende Canal-, Havne- og Fyhrvæsenet, Directeur for det kongl. Søkortarchiv, samt Overlods i Sjælland, corresponderende Medlem af det kongl. Videnskabernes Academie i Paris, Medlem af det kongl. Krigsvidenskabsacademie i Stokholm, og af det italienske Selskab for Videnskaber, Litteratur og Kunster.

— *Jacob Munsen*, Doctor i Medicinen, Ridder af Dannebrogen, Stadsphysikus i Altona, o. s. v.

VII

Hr. *Daniel Gotthilff Moldenhauer*, Doctor i Theologien, Ridder af Dannebrogen, Conferensraad, Overbibliothecar ved det store kongl. Bibliothek, Professor i Theologien, o. s. v.

Hr. Excell. Hr. *Adam Wilhelm Hauch*, Ridder af Elephanten, Storkors af Dannebrogen og Dannebrogsmænd, Oberhofmarskalk, Overstaldmester, Marskal for de kongelige Ordener, Chef for det kongelige Mynt- og Medaille-Cabinet, det kongl. Capel og Kunstkammeret, Æresmedlem af det kongl. Academie for de skønne Kunster i Kbhavn, Medlem af det kongl. Videnskabernes Selskab i Trondhiem og Stockholm, af Videnskabernes Academie i Mainz, det Italienske Academie, det fysisk-mathematisk Selskab i Erfurt, det skandinaviske Selskab, Æresmedlem af det kongl. medicinske Selskab og Præsident for det kongl. Selskab til Veterinairvidenskabens Fremme.

Hr. *Grim Johansen Thorkelin*, Doctor juris, Ridder af Dannebrogen, virkelig Etatsraad, Professor, Geheimearchivarius, Secretair for den Afnemagneanske Commission, Æresmedlem af de London- og Edinburgske antiquariske Selskaber, samt det kongl. Academie i Dublin, corresponderende Medlem af det kongl. Videnskabernes Selskab i Göttingen.

— ***Erik Nissen Viborg***, M. Dr., virkelig Etatsraad, Ridder af Dannebrogen, Veterinairskolens Forstander, Professor i Veterinairvidenskab og Botaniken, Meddirecteur for den botaniske Have og for Selskabet til Druknedes Redning, Secretair ved Directionen for Stutterievæsenet og Veterinairskolen, det Classenske Litteratur-Selskab for Læger og det kongl. Veterinair-selskab, Docent ved det Classenske Agerdyrknings Institut, og Consulent under det kongl. Rentekammer i Flyvesands Sager;

VIII

Medlem af den for Quægsygen bestandigen anordnede Commission og af Vaccinations-Commissionen; ordentlig Medlem af Videnskabernes Selskab i Trondhiem, det Skandinaviske Litteratur-Selskab, det kiøbenhavnske medicinske Societet, Videnskabernes Academie i Stokholm, det Linneiske Societet i London og Philadelphia, det physiographiske Societet i Lund og af det stokholmske Selskab for Læger; udenlandsk Medlem af den medicinske Skole i Paris, Agerdyrkningselskabet for Seine-Departementer, det oeconomiske Societet i Turin og af det naturforskende Selskab i Berlin; Æresmedlem af det Gotha-Altenburgske Societet for Forst- og Jagtkyndighed, af det Mechlenborgske physiske og det Erlandske medicinsk-physiske Societet; Corresponderende Medlem af Videnskabernes Institut i Paris og Amsterdam, det preussiske Videnskabernes Academie, det italienske Academie for Videnskaberne og de skønne Kunster, det oeconomiske Societet i Leipzig, det Tranquebariske Selskab for Indisk Oplysning, det Slesvig-Holsteenske Patriotiske Selskab og af flere Selskaber.

Hr. *François Celestin Loyner*, Chevalier de la *Condraie*.

— *Friedrich Münter*, Doctor og Professor Theologiæ, Storkors af Dannebrogen og Dannebrogsmænd, Biskop over Siellands Stift, Ordens Biskop, Medlem af det kongl. danske Selskab for Historien og Sproget, det Skandinaviske Litteratur-Selskab, den kongl. Commission for Oldsagerne, Æresmedlem af det kongl. Academie for de skønne Kunster, Medlem af Vidensk. Selsk. i Göttingen, Stokholm, Upsal, Trondhiem, Prag, det joniske paa Corfu, det Italienske, det Neapolitanske for Historien og

skionne Videnskaber, Academiet i Alessandria, Merengo, Arkadiernes i Rom, Volskernes i Velerri, Correspondent af Videnskabernes Selskab i München, i Berlin og det kongl. Videnskabernes Institut i Holland.

Hr. *Johan Daniel Herholdt*, Doctor Medicinæ, Ridder af Dannebrogen, overordentlig Professor i Medicinen ved Kiøbenhavns Universitet, Stabsmedicus og Overlæge ved første Division i Søetaten, Medlem af det kongl. Sundhedskollegium, det kongl. medicinske Selskab, det skandinaviske Litteratur-Selskab, Selskabet for Veterinairvidenskabens Fremme, Meddirekteur ved det classenske medicinske Litteratur - Selskab i Kiøbenhavn, Medlem af Societé medicale d'emulation i Paris, Æresmedlem af det medicinske Selskab i Erlangen, Medlem af Societas medica svecana i Stokholm, af Societá Sebezia di Scienze ed Arti i Neapel, og af det medicinske Selskab i Philadelphia.

— *Andreas Gamborg*, Professor Philosophiæ emeritus.

— *Peter Kofod Anker Schousboe*, Legationsraad, kongl. dansk Consul i Marokko.

— *Gregers Wad*, Ridder af Dannebrogen, ordentlig Professor i Naturhistorien ved Kbhavns Universitet, Inspecteur i den naturhistoriske Classe i Seminariet for de lærde Skoler, Inspecteur ved det kongl. Naturalmuseum og møltkiske mineralogiske Museum, Medlem af det skandinaviske Selskab, af Volskernes Academie i Velerri, af det kongl. bayerske Videnskabernes Selskab, af det physiographiske i Lund, det wernerske Selskab i Edinburg, det mineralogiske i Jena og det private physiske i Göttingen.

X

Hr. Niels Schæw, Doctor Philosophiæ, ordentlig Professor i den græske Litteratur og Archæologie ved Kbhavns Universitet, Professor i Historie og Mythologie ved det kongl. Academie for de skønne Kunster, Medlem af Videnskabernes Selskab i Trondhiem, det italienske Academie for Videnskaber, Litteratur og Kunster, og Volskernes Academie i Velettri.

— **Carl Ferdinand Degen**, Doctor Philosophiæ, ordentlig Professor i Mathematik ved Kbhavns Universitet, Medlem af det Skandinaviske Litteraturselskab.

— **Christian Heinrich Pfaff**, Dr. Phil., Ridder af Dannebrogen, ordentlig Professor i Medicinen i Kiel, o. s. v.

— **Johan Georg Ludvig Manthey**, Ridder af Dannebrogen, Justitsraad, Professor, Medlem af det kongl. Medicinske Selskab, det kongl. Selskab for Veterinairvidenskabens Fremme, det Skandinaviske Litteraturselskab, Gesellschaft naturforschender Freunde i Berlin, Societé philomatique i Paris o. s. v.

— **Christian Bartholin**, Doctor Theolog., Ridder af Dannebrogen, Confessionarius, Medlem af Videnskabernes Selskab i Trondhiem og det svenske Selskab pro fide et Christianismo.

— **Jacob Wolff**, Ridder af Dannebrogen, Etatsraad, ordentlig Professor i Mathematiken ved Kbhavns Universitet, Medlem af Examinations-Commissionen ved det kongl. Veikorps.

Hans Excellence Hr. Ove Malling, Storkors af Dannebrogen og Dannebrogsmænd, første Medlem af Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler, kongl. Historiograph, Æresmedlem af det kongl. Academie for de skønne Kunster, Medlem af Selskabet for det danske Sprog og Historie, Selskaber for de skønne Videnskaber, det Skandinaviske Litteratur-Selskab, det

norske Videnskabernes Selskab, det italienske Selskab, for Videnskaber, Litteratur og Kunst.

Hr. *Johan Friderich Wilhelm Schlegel*, Dr. Juris, Ridder af Dannebrogen, Conferentzraad, ordentlig Professor i Lovkyndigheden ved Kbhavns Universitet, Medlem af det Skandinaviske Litteratur-Selskab.

— *Conrad Friderich v. Schmidt-Phiseldk*, Doctor Philos., Ridder af Dannebrogen, Directeur ved Rigsbanken, virkelig Etatsraad, Medlem af det Skandinaviske Selskab, og af det Italienske for Videnskaberne, Litteratur og Kunst.

— *Christian Friderich Schumacher*, Ridder af Dannebrogen, Professor i Chirurgen, Medlem af det kongl. medicinske Selskab, af det kongl. Selskab til Veterinairvidenskabens Fremme o. s. v.

— *Ole Hieronymus Münster*, Dr. Med. og ordentlig Professor ved Kbhavns Universitet, øverste Medicus ved det kongl. Frederiks Hospital, Medlem af det kongl. Sundheds-Collegium, af det kongl. medicinske Selskab, det skandinaviske Litteratur-Selskab, Direktionen for det classenske medicinske Litteratur-Selskab, det svenske medicinske Selskab i Stockholm.

— *Hans Christian Ørsted*, Dr. Philos., Ridder af Dannebrogen, ordentlig Professor i Physiken ved Kbhavns Universitet, Lærer ved Landødetacademiet og ved det Glassenske Agerdykningsinstitut, Medlem af det kongl. medicinske Selskab, det skandinaviske Litteratur-Selskab, det kongl. Selskab for Veterinairvidenskabens Fremme, det physiske Selskab i Halle, det physiographiske i Lund, Société d'Emulation i Antwerpen, Æresmedlem af det mineralogiske Selskab i Jena, Corresponderende Medlem af det kongl. bayerske Videnskabernes Selskab.

Hr. *Børge Thorlacius*, Dr. Philos. et Theol., Ridder af Dannebroggen, ordentlig Professor i det latinske Sprog ved Kbhavns Universitet, Medlem af det skandinaviske Litteratur-Selskab, af Videnskabernes Selskab i Trondhiem, af Commissionen for Oldsagernes Opbevaring, af Commissionen for Arne-Magnussens Stiftelse, af Commissionen for at revidere Bibeloversættelsen o. s. v.

— *Hermann v. Kramer*, Ridder af Dannebrogen, Capitain.

— *Anders Sandøe Ørsted*, Dr. Juris, Ridder af Dannebrogen og Dannebrogsmænd, virkelig Etatsraad, Deputeret i det danske Cancellie, Medlem af Directionen for Pastoralseminariet og Lærer i Kirkeretten ved samme, Medlem af det skandinaviske Litteraturselskab.

— *Peter Erasmus Müller*, Dr. Philos. et Theol., ordentlig Professor i Theologien ved Kbhavns Universitet, Medlem af det skandinaviske Litteratur-Selskab, af det kongl. danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog, af Commissionen for Arne-Magnussens Stiftelse o. s. v.

— *Lauritz Engelstoft*, Dr. Philos., virkelig Etatsraad, Medlem af Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler, ordentlig Professor i Historien ved Kiøbenhavns Universitet, Medlem af det Skandinaviske Litteraturselskab, af det kongelige danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog, o. s. v.

— *Jens Wilken Hornemann*, ordentlig Professor i Botaniken ved Kiøbenhavns Universitet, Medlem af det kongl. medicinske Selskab, af det Skandinaviske Litteraturselskab, det kongl. Videnskabernes Selskab i Stockholm, de fysiske Selskaber i Jens,

XIII.

Bourdeaux, Halle, Rostok, Gorenki, og af det Linneiske Selskab i Philadelphia.

Hr. *Peter Johann Wleügel*, Ridder af Dannebrogen, Commandeur, Examinator og første Lærer ved det kongl. Söekadetaacademie og Navigationsdirecteur.

— *Jens Möller*, Dr. Theol., ordentlig Professor i Theologien ved Kiöbenhavns Universitet, Medlem af det kongl. danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog, og af det Skandinaviske Litteraturselskab.

— *Christian Olufsen*, ordentlig Professor i Statsökonomien ved Kiöbenhavns Universitet, Lærer ved det Classenske Agerdykningsinstitut, Medlem af det kongl. Selskab til Vøterinairvidenskabens Fremme og af det Skandinaviske Litteraturselskab.

— *Henrich Christian Schumacher*, Dr. Juris, ordentlig Professor i Astronomien ved Kiöbenhavns Universitet, o. s. v.

— *Rasmus Georg Fog Thunø*, Dr. Philos., Lector i de mathematiske Videnskaber ved Universitetet og Söe-Etaten.

— *Urban Jürgensen*, Dannebrogsmænd og Uhrmager.

— *Frederik Christian Sibbern*, Dr. Philos., Professor i Philosophien ved Kiöbenhavns Universitet, Medlem af det Skandinaviske Litteraturselskab.

— *Christian Ramus*, Dr. Philos., Directör ved det kongl. Myntcabinet, og Bibliothekar ved det offentlige Classenske Bibliothek, Medlem af det kongl. danske Selskab for Fædrelandets Litteratur og Sprog, og af det Skandinaviske Litteraturselskab.

Udenlandske Medlemmer.

Hr. *Wilhelm Coxe*, Medlem af Videnskaberne Selskab i London.

XIV

- Hr. *Joseph Banks*, Baronet, Ridder af Bath Ordenen, Storbrittanisk Geheimeraad, Præsident i Videnskabernes Selskab i London &c.
- *Andreas Johan Retzius*, Professor i Botaniken, i Lund.
 - *Friderich Christian Holberg Ahrentz*, Dr. Phil., Ridder af Dannebrogen, Professor, Rector ved Skolen i Bergen.
 - *Sigismund Friderich Hermbstadt*, Preusisk Geheimeraad, tillige Medlem af Fabrik- og Manufacturcollegium i Berlin, Overmedicinalraad og Professor i Chemien.
 - *John Sinclair*, Baronet, Medlem af Parlamentet i Storbrittanien.
 - *Johan Bartholomæus Tromsdorff*, Dr. og Professor i Erfurt.
 - *Alexander Nicolaj Scherer*, Dr. Philos., Keiserlig russisk Hofraad og Professor i Chemien i Petersborg.
 - *Nicolay Fufs*, Ridder af St. Annæ-Ordenen, Statsraad og Prof. i Petersborg.
 - *Friderich Baron Zach*, Overhofmester hos Enkehertuginde af Sachsen-Gotha.
 - *Johan Gottlieb Gahn*, Assessor i Berg-Collegiet i Stokholm.
 - *Pierre Simon de la Place*, Greve, Senateur, Medlem af Videnskabernes Academie og Længde-Commissionen i Paris.
 - *J. B. Delambre*, Medlem af Videnskabernes Academie og Længde-Commissionen i Paris.
 - *Silvestre de Sacy*, Professor i de orientalske Sprog i Paris.
 - *v. Schubert*, Ridder, Etatsraad og Professor i Astronomien i Petersborg.
 - *Niels Treschow*, Ridder af Dannebr. og Nordst., norsk Statsraad, Dr. Theol. o. s. v.
 - *Jens Esmarch*, Professor ved Universitetet i Christiania.
 - *Carl Victor v. Bonstetten*.

- Hr. Portal**, Medlem af Videnskabernes Academie i Paris og Professor ved Ecole des Plantes.
- **Hermann**, Ridder, Generalmajor, Berghauptmand ved de Cathrineborgske Bergværker og Støberier.
 - **Chaptal**, Greve af Chanteloup, Medlem af National-Instituter i Paris.
 - **Georg Cuvier**, Statsraad, Professor i Naturhistorien, Secretair ved det franske Videnskabernes Academie.
 - **Elert Bode**, Professor og Hof-Astronom i Berlin.
 - **Woltmann**, Directeur ved Vandværkerne i Cuxhaven.
 - **Abraham Pihl**, Ridder af Dannebrogen, Provst i Norge.
 - **Eduard Romeo Greve af Vargas Bedemar**, Kammerherre, Maltheser-Ridder, Medlem af Academiet i Pisa, o. s. v.
 - **Pallorie**, Dr. og Professor Medicinæ i Pisa, Medlem af det medicinske Selskab i Kiöbenhavn.
 - **Jens Rathke**, Professor i Zoologien i Christiania, o. s. v.
 - **Johan Georg Buhle**, Hofraad, Professor ved det forrige Universitet i Moskov.
 - **Ludvig Wilhelm Gilbert**, Professor i Halle.
 - **Alexander Baron v. Humboldt**, kongelig preussisk Kammerherre.
 - **Berzelius**, Ridder af Nordstjerneordenen, Professor i Stockholm.
 - **A. H. L. Heeren**, Professor i Göttingen.
 - **Böttiger**, Hofraad, Professor i Dresden.
 - **Creutzer**, Hofraad, Professor i Heidelberg.
 - **Johan Reedmann Coxé**, Professor i Chemien i Boston.

XVI

- Hr. *J. B. van Mons*, Apotheker i Bryssel, Correspondent af det franske Videnskabernes Academie.
- *Guy Lussac*, Professor i Paris, Medlem af det franske Videnskabernes Academie.
- *Carlo Rosini*, Biskop af Puzzoli i det Neapolitanske.
-

INDHOLD

af 6te Binds 1ste og 2det Hæfte.

	Side.
<i>Minde over Fjergen Kiærulf, Justitsraad og Professor i Historie og Statistik, ved N. Schow, Justitsraad og Professor.</i>	4.
<i>Observationer paa Jupiters, Mars, Saturni og Urans Oppositioner med Solen i Aarene 1808 og 1809, ved Thomas Bugge, Ridder, Etatsraad og Professor i Astronomie.</i>	9.
<i>Forsøg til en Theorie om Kramtappen og dens Forbedring, ved H. Kramer, Capitain og Vandbygnings-Inspecteur.</i>	17.
<i>Zoologiske Bidrag, ved Otto Fabricius, Professor i Theologien og Sognepræst paa Christianshavn.</i>	57.
<i>Forsøg til at bestemme Forholdet imellem Skovskylde Hartkorn og Ager og Engshartkorn, ved Niels Morville, Kammerraad og Landmaalings Conducteur.</i>	139.
<i>Om Jöderne, betragtede som Gæster, Indbyggere og Borgere i Christne Stater, ved C. F. v. Schmidt-Phiseldek, Justitsraad og Committeret i Commerce-Collegiet.</i>	169.
<i>Om Tøekamp i det hedenske Norden, ved B. Thorlacius, Professor ved Kiøbenhavns Universitet</i>	213.

Formeentlige Resultater af endeel fortsatte Undersøgelser angaaende Indflydelsen af Trærnes gjensidige Afstand paa deres mere eller mindre fordeelagtige Vegetation, af Geheime Statsminister Greve af Reventlow, Ridder af Elephanten, Storkors af Dannebrogen o. s. v.

Side.

1.

Om Lovgivningen for Opdragelsesvæsenet, dens Beskaffenhed og Grændser, af C. T. v. Schmidt Phiseldeck, Etatsraad, Directeur ved Rigsbanken og Ridder af Dannebrogen.

25.

Hvorvidt ere de almindelige Rets- og Morallove, der i borgerlige Selskaber og for eenslige Personer i deres private Forhold unægtelig ere gyldige, ogsaa anvendelige paa offentlige Personer, samt hele Nationers og Staters indbyrdes Forhold, der endnu leve i den saakaldte naturlige Tilstand i Henseende til hverandre? af N. Treschow, Kongelig Norsk Statsraad, Ridder af Dannebrogen og Nordstjerneordenen,

57.

Om adskillige Gjenstande, som bidrage til Folkeformerelse og Folkeformindskelse; med Bemærkninger om Folketællinger, og Ægteskabs- Føde- og Døde-Lister, meest med Hensyn til de danske Stater, af Callisen, Conferentsraad, Commandeur af Dannebrogen, m. m.

169.

Nøjagtig Beskrivelse over Grønlandernes Landdyr-, Fugle- og Fiskefangst med dertil hørende Redskaber, af Professor Otto Fabricius, Ridder af Dannebrogen.

231.

DET KÖNIGELIGE DANSKE

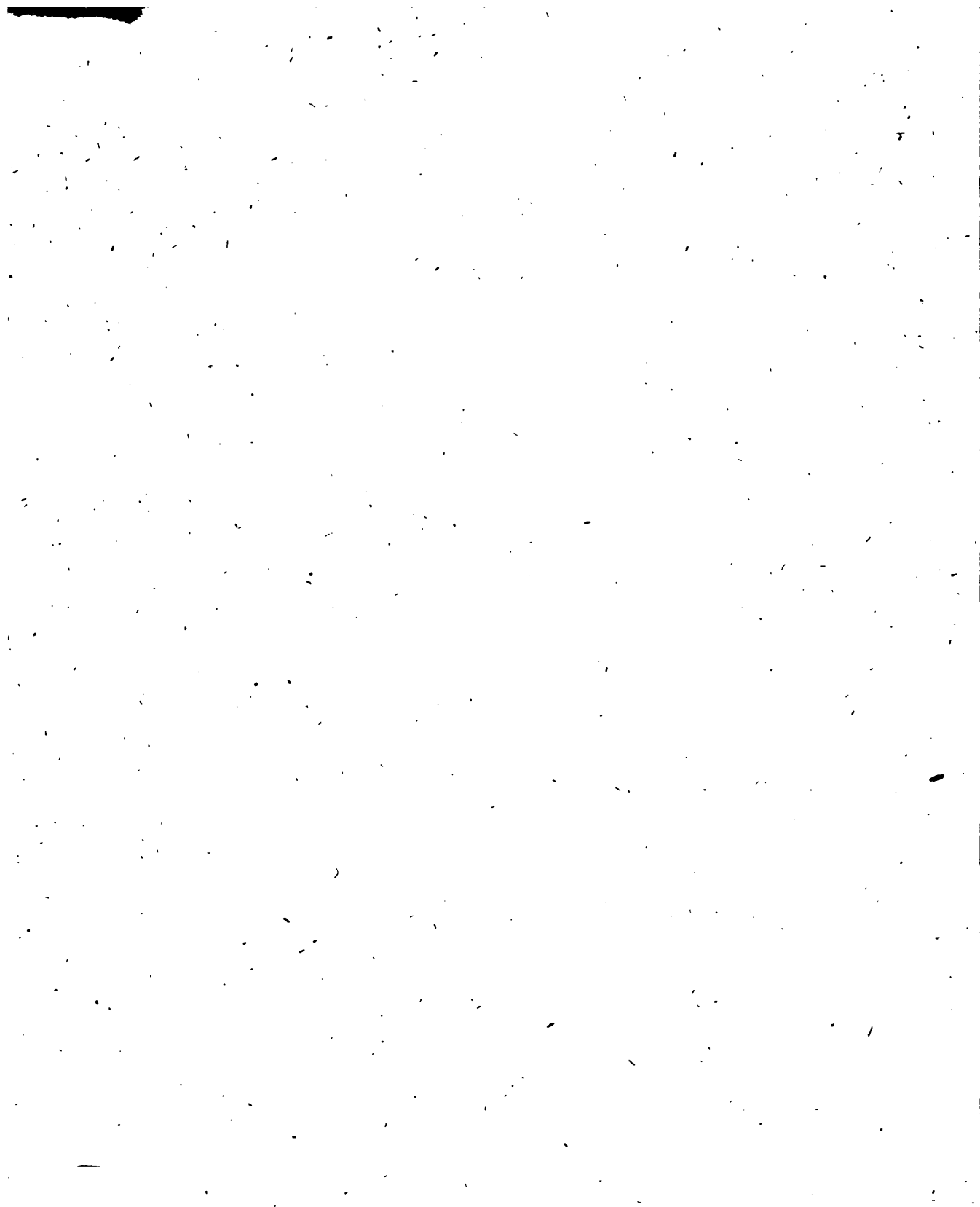
VIDENSKABERNES-SELSKABS

SKRIVTER

FOR 1809 OG 1810.

SIETE DEELS FÖRSTE HÆFTE.

Trykt paa Selskabets Bekostning, hos S. Popp.

INDHOLD.

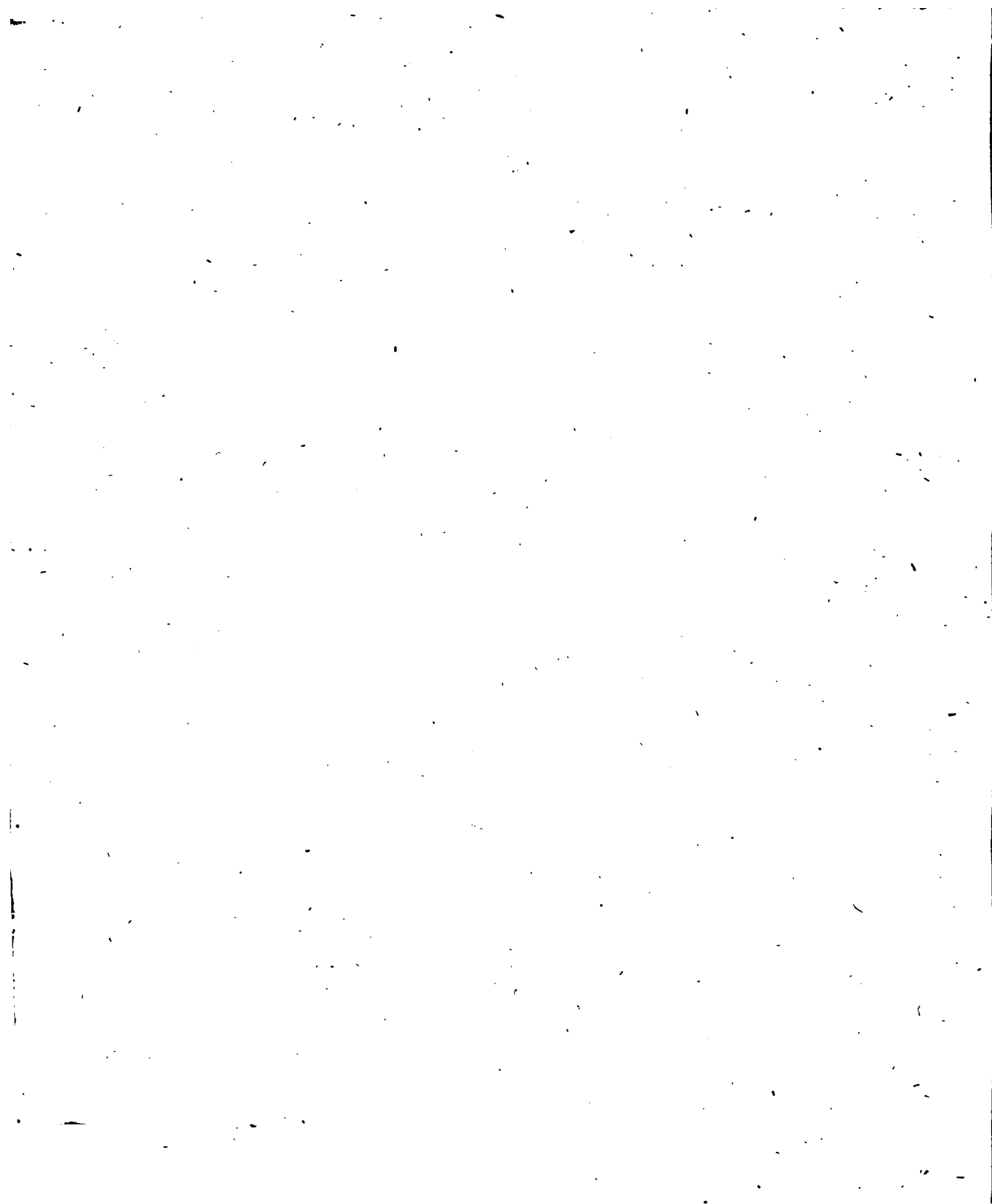
	Side.
<i>Minde over Jørgen Kierulf, Justitsraad og Professor i Historie og Statistik, ved N. Schow, Justitsraad og Professor.</i>	4
<i>Observationer paa Jupiters, Mars, Saturni og Urans Oppositioner med Solen i Aarene 1808 og 1809, ved Thomas Bugge, Ridder, Etatsraad og Professor i Astronomie.</i>	9
<i>Forsøg til en Theorie om Krumtappen og dens Forbedring, ved H. Kramer, Capitain og Vandbygnings-Inspecteur.</i>	17
<i>Zoologiske Bidrag, ved Otho Fabricius, Professor i Theologien og Sognepræst paa Christianshavn.</i>	57
<i>Forsøg til at bestemme Forholdet imellem Skovskylde Hartkorn og Ager og Engshartkorn, ved Niels Morville, Kammeraad og Landmaalings Conducteur</i>	139

<i>Om Föderne, betragtede som Gæster, Indbyggere og Borgere i Christne Stater, ved C. F. v. Schmidt- Phiseldk, Justitsraad og Committeret i Commerce- Collegiet.</i>	169
<i>Om Tvekamp i det hedenske Norden, ved B. Thorlacius, Professor ved Kiöbenhavns Universitet.</i>	213

MINDE
OVER
JÖRGEN KIERULF,
JUSTITSRAAD, ORDENTLIG PROFESSOR
VED KIÖBENHAVNS UNIVERSITET
I HISTORIE OG STATISTIK.

VED
N. SCHOW,
JUSTITSRAAD OG PROFESSOR.

Selskabet har mistet et agtværdigt Medlem i Justitsraad og Professor *Jürgen Kierulf*. Den 29de September Aar 1810 afsøndredes hans Aand fra det Jordiske: i sin Uforkrænkethed nyder den nu Frugterne af den høie Cultur, den her ved stadig Anstrængelse havde erhvervet sig.

Det er aldeles ikke min Hensigt, at giennemgaae hans hele Liv: de fornemste did hørende Gierningssager tilligemed en Forregnelse over hans Skrifter findes i det 34de Nummer af *Kjøbenhavnske lærde Efterretninger for Aar 1810*. Mit Öiemed er, kortheligen at skildre hans Aand i Almindelighed, og i Særdeleshed hans Fortienester af Selskabets Danske Ordbog.

I Begyndelsen af Aar 1804 blev han Medlem af Revisions-Commissionen. Ved denne Leilighed have vi næsten sex Aar arbejdet sammen. Under Arbejdet kunde jeg ikke andet end fatte stor Høiagtelse for hans skarpsindige Aand og dybe Indsigter.

Ved her at skildre ham og hans Virksomhed til den Danske Ordbogs Fremme yder jeg, hvad jeg skylder hans Minde for hans høist lærerige og behagelige Omgang.

Kierulf er desværre død for tidlig; han er født Aar 1757; altsaa i sit 53de Aar. Hans Studiers Bane var lang, Maalet vidt ndstillet; ad Banen gik han sindigen, stille og roligen med lige og sikre Skridt: omsider naaede han Maalet; men urolige og kummerfulde Tider bidroge maaskee ikke lidet til hans Legems hastige Nedbrydelse.

Han har tidligen dannet sig ved Humaniora: hermed forbandt han Studium af Nordiske Oldsager, Nordisk Litteratur og Historie; især lagde han sig efter Modersmaalet og dets Litteratur. Disse Studier ledede ham siden dybere ind i Historiens forskellige Fag.

Hans Kaar nødte ham at tage mod Huuslærerpladser. Denne Vei, uagtet den for nogen Tid synes at føre Videnskabsdyrkeren fra Maalet, er ofte for en ung Mand med Aand et vigtigt Uddannelsesmiddel: man rives fra Eensidighed; man har Leilighed med Lærdom at forene mange nyttige Erfaringer; man mærker, at just den Tid, med hvis Tilbringelse man har været mindst tilfreds, lagdes Grund til Aandens fuldkomnere Udvikling. Saaledes er det uden Tvivl gaaet vor *Kierulf*. Han har desuden ved Reiser i Danmark, Norge, Sverrig og Tydskland havt Leilighed at udvide sine Ideer.

Med grundige philologiske, historiske og antiqvariske Studier forenede han udbredt Belæsenhed i skønne Videnskabers saavel udenrigs som indenrigs Litteratur; stedse forbandt han det Behagelige med det Nyttige: derfor findes i hans skriftlige Foredrag ei allene Bestemthed og Klarhed, men og Næthed, Rigtighed og Ynde.

Hans Aands Ævner stode i et indbyrdes passende Forhold. Hans Hukommelse var omfattende, hans Indbildningskraft levende og riig paa tydelige Forestillinger, hans Dømmekraft ved lang Övelse hurtig og fast: alle disse Ævner styredes af en vedidelig Tænkksomhed prøvet Fornuft. I Følge denne Aandens Samstemning havde han for hvad i enhver Ting kunde være sandt og passende den fineste Følelse.

Efter nøie Iagttagelser over Mennesket af høi Cultur, kan med Sikkerhed fastsættes, at Fornuft, Dyd og Sædelighed ere eensgiældende Ord. Aandens intellektuelle og moralske Ytringer udspringe fra en fælles Kraft: denne omfatter, understøtter og styrer alle Aandens øvrige Kraftsytringer. Efter denne den menneskelige Aands Overævnes vidtomfattende Virken, er ethvert Menneske, hos hvilket Fornuft staaer i et saa heldigt Forhold til Aandens øvrige Ævner, ædelt og godt. *Kierulf* var derfor ei allene en fornuftig, lærd og oplyst, men og i Ordets vidtudstrakte Betydning en god Mand: redelig i al sin Vandel, from, godgiørende, trofast i Venskab, kærlig og òm som Mand og Fader, og i Omgang med alle Mennesker føielig og tjenstagtig.

Kierulf havde med alt dette en Mangel, som her ingenlunde bör forties: sit hele Liv igiennem hyldede han Sandhed; hans Minde bör og bære Sandruheds Præg. Han havde det tilfælles med Mennesker af ualmindelige Aandsævner og vidtomfattende Ideer, at han i litterære og videnskabelige Undersøgelser gjorde altfor store Fordringer til sig selv, og ved dem lod sig afskrække, med Kraft at begynde og med Vedholdenhed at udføre svære og langvarige Arbeider. Havde *Kierulf* ikke havt denne Hindring i besværlige Foretagender; vilde han, især i Historiens Fag, have udrettet store Ting.

Des erkiendtligere paaskiönner Revisions-Commissionen hans virksomme Deeltagelse i dens saare vanskelige Arbeider. Just den Tid, man her i Selskabet alvorligen tænkte paa den begyndte Ordbogs Fortsættelse, overraskedes han i et af vore Möder ved pludselig Anmodning, at indtræde i Revisions-Commissionen. Frygt-som indvilgede han i Selskabets Begiering, fordi han fuldeligen indsaae Arbeidets Vanskelighed. Følgerne have viist, at Selskabets Valg var overmaade heldigt. *Kierulf* gik fuldkommen forberedt til dette Arbeid; han besad alle dertil hørende Anlæg og Forkundskaber, og det i en höi Grad; under Grandskninger i Fædrelandssproget havde han flittigen brugt Ordbogens udkomne Bogstaver; han kiendre tilfulde Ordbogens Plan og Indretning; han havde og overtænkt, hvad i Ordbogens Fortsættelse kunde være at ønske og forbedre. Fölelse af dette Nationalanliggendes Vigtighed gjorde, at Verkets stadige Fremgang var ham höist magtpaaliggende; Anvendelse af hans mangeartede Indsigter gjorde

ham Arbeidet behageligt; ligesom dette og ved hans hurtige og sikre Dømmekraft blev ham yderst ler. Revisions-Commissionens Protocol beviser for Nutid og Eftertid, med hvilken Iver og Stadighed han har arbeidet, og hvor meget han ved dette Arbeid har udrettet. Under Kiöbenhavns Bombardering Aar 1807 laae Bogstav L af Ordbogen hos ham: midt under Bombernes Nedstyrtning og Luernes Trusler mod det Kiæreste, han eiede, af Böger og egne Haandskrifter, greb han først til Haandskriftet af bemældte Bogstav, og reddede det. Hans sidste Aars Svagheder afholdte ham sielden fra Commissionens ugentlige Forsamlinger. I Sidstningen af forrige Vinter, da han formedelst Svagelighed maatte blive inde, holdt Commissionen, efter hans eger Önske, sine Möder i hans Bolig, for at dens Arbeider ei ved ham skulde afbrydes. Heldige Omstændigheder giöre, at disse Arbeider, ihvorvel Savnet stedse vorder föleligt, ved dette Dödsfald ikke standses.

Kierulf har og i sine övrige Forbindelser gavnet meget. Han var en grundig Lærer, og en tro Ven af Ynglinge, der modigen stræbde mod Maalet. I ethvert Embedsforhold var han nöiagtig: han saae det Rigtige, attraaede det inderligen; men ledet af Beskedenhed og Frygt at giöre sig Fiender, ivrede han sielden. Det var Mangel paa Kraftfuldhed, Naturen gandske havde negtet hans Væsen, hvis han undertiden var altfor eftergivende i at hævde sin Mening. Imidlertid har hans sindige, stille, blide og behagelige Adfærd skaffet ham mange Velyndere og Venner.

Hellas's, Latium's og det gamle Nordens Genier i Forening
med Historiens Muse og Gratierner omgive sørgende *Kierulfs*
Gravhøi; Nutid hylder hans Talent, Dyd og Fortieneste; skiøn-
somme Mænd og Ynglinge erkiende, hvad de skyldte deres he-
denfarne Lærer: paa denne Grundvold af Savn, Agtelse og Er-
kiendtlighed staaer hans Minde i kommende Tider urokkeligt.

OBSERVATIONER

PAA

JUPITERS, MARSS, SATURNS OG URANS

OPPOSITIONER MED SOLEN

I

AARENE 1803 OG 1809.

VED

THOMAS BUGGE,

ETATSRÅD OG PROFESSOR.

Vid. Scl. Skr. VI Del, 1 Hefte 1809. B

[The page contains extremely faint, illegible text that appears to be a list or index of names and dates. The text is too light to transcribe accurately.]

I. Jupiters Opposition med Solen 1808.

De Stjerners Steder, med hvilke Planeten i sin Culmination er sammenlignet, ere tagne efter Dr. *Piazzi's* nyeste Cataloge. Ec-
liptikens apparente Skraahed er taget efter Baron v. *Zachs* nyeste
Solkavler = $23^{\circ}.27'.46''$. Jupiters horizontale Parallaxis = $2''$;
hvilket paa de observerte Jupiters Middags-Höider udgiör 1, 8''.

1808	Kiöbenh. Mid. Tid.	♃ apparente		♃ apparente	
		Rectascension	Declination	Længde	Brede
81 Aug.	12r. 22'. 17"	345°. 31'. 41"	7°. 47'. 24"S	11r. 13°. 40'. 8"	1°. 28'. 33"S
1 Sept.	12. 17. 52	345. 24. 22	7. 50. 47	11. 13. 32. 9	1. 28. 53
4 —	12. 4. 37	345. 2. 21	8. 0. 3	11. 13. 8. 26	1. 29. 2
5 —	12. 0. 11	344. 55. 2	8. 3. 9	11. 13. 0. 33	1. 29. 6
15 —	11. 16. 1	343. 41. 58	8. 33. 32	11. 11. 42. 6	1. 29. 26
16 —	11. 11. 37	343. 34. 52	8. 36. 21	11. 11. 34. 32	1. 29. 21
17 —	11. 7. 13	343. 27. 49	8. 39. 21	11. 11. 26. 57	1. 29. 28
18 —	11. 2. 49	343. 20. 52	8. 42. 7	11. 11. 19. 32	1. 29. 24
19 —	10. 58. 25	343. 13. 57	8. 44. 54	11. 11. 12. 9	1. 29. 22
21 —	10. 49. 39	343. 0. 18	8. 50. 19	11. 10. 57. 37	1. 29. 14
24 —	10. 36. 32	342. 49. 27	8. 58. 15	11. 10. 36. 27	1. 29. 6

Af disse Observationer ere Declinationerne den 31 August, den 16 og 17 September noget tvivlsomme. Rectascensionerne den 16 og 24 September ere og nogen Tvivl underkastede. Alle de andre Observationer og de der af beregnede Rectascensioner og Declinationer, samt Længder og Breder ere meget gode og paa- lidelige til 2 à 3 Secunder i Bue.

Jupiters Opposition med Solen er indtruffet

efter Observ. 5 Septbr.	-	-	1808. 5 Sept. 9t. 12 ^h 50,5"
— — 4 —	-	-	1808. 5 Sept. 9. 12. 37,5
♂ ♀ ☉ Kiøbenhavns Mid. Tid	-	-	1808. 5 Sept. 9. 12. 44-

Jupiters apparente Længde i Oppositionen

efter Obser. 4 Sept.	-	-	11 ^h 13 ^m 1 ^s 27,7"
— — 5 —	-	-	11. 13. 1. 28,2
Middeltal			11. 13. 1. 27,95

Jupiters apparente Brød i Oppositionen

efter Obser. 4 Sept.	-	-	1 ^o 29' 4,9" Sydlig.
— — 5 —	-	-	1. 29. 5,6
Middeltal			1. 29. 5,2 Sydlig.

♂ Mars's Opposition med Solen 1809.

Mars's horisontale Parallaxis er taget $\equiv 14,2''$, og der af Høide-Parallaxen beregnet $\equiv 12,2''$. Ecliptikens apparente Skraa- hed efter Baron von Zash's nyeste Soltavler $\equiv 23^{\circ} 27' 44''$. Stederne af de Stærner, med hvilke Mars er blevet sammenlign- et, ere efter Dr. Piazzis nyeste Observationer.

1809.	Kiöbenh. Mid. Tid	♂ apparente		♂ apparente	
		Rectascens.	Declinat.	Langde	Brede
5 April	12r. 21'. 59"	199°. 20'. 7"	5°. 30'. 1"S.	6S. 19°. 55' 33"	2. 28. 52N.
6 —	12. 16. 37	198. 58. 41	5. 23. 8	6. 19. 33. 10	2. 27. 13
7 —	12. 11. 14	198. 36. 56	5. 16. 10	6. 19. 10. 29	2. 25. 30
9 —	12. 0. 29	197. 53. 27	5. 2. 24	6. 18. 25. 8	2. 21. 51
12 —	11. 44. 18	196. 47. 23	4. 42. 0	6. 17. 16. 26	2. 15. 41
15 —	11. 28. 9	195. 41. 58	4. 21. 58	6. 16. 8. 29	2. 9. 15
20 —	11. 1. 32	193. 57. 20	3. 51. 21	6. 14. 20. 18	1. 57. 18
21 —	10. 56. 17	193. 37. 28	3. 45. 43	6. 13. 59. 49	1. 54. 50

*Mars's Opposition med Solen er indtruffet efter Kiöbenhavns
Middeltid:*

efter Observationen 7 April	-	1809, 8 April	13r. 59'. 20,5"
— — 9 —	-	— —	13. 59. 11,2.
♂ ♂ ☉ indtruffet	-	1809, 8 April.	13. 59. 15,8

Mars's apparente Langde i Oppositionen

efter Observationen 7 April	-	-	6r. 18°. 46'. 0,4"
— — 9 —	-	-	6. 18. 46. 1,5
Middeltal	-	-	6. 18. 46. 0,9

Mars's nordlige Brede i Oppositionen

efter Observationen 7 April	-	-	2°. 23. 35,4 N.
— — 9 —	-	-	2. 23. 28,8
Middeltal	-	-	2. 23. 32,1 N.

3. Saturns Opposition med Solen i Aaret 1809.

Stjernernes Steder, med hvilke Saturn er blevet sammenlig-
net, ere efter Dr. *Piazzi's* nyeste Fortegnelse over Fixstjerne.

Eclipsens Skraahed er efter Baron von Zachs nyeste Soltavler ==
 $23^{\circ}. 27'. 43,3''$. Saturns horizontale Parallaxe == $1,02$ Secund, og
den brugte Høide Parallaxe == $0,98$ Secund.

1809	Kiöbenh. Mid. Tid	♄ apparente		♄ apparente	
		Rectascens.	Declinat.	Længde	Brede
19 Maj	12t. 7'. 20"	239°. 2'. 3"	18. 11. 26 S.	8s. 0°. 42'. 52"	2°. 10'. 33" N.
20 —	12. 3. 6	238. 57. 23	18. 10. 33	8. 0. 38. 20	2. 10. 30
21 —	11. 58. 52	238. 52. 48	18. 9. 38	8. 0. 33. 53	2. 10. 30
22 —	11. 54. 37	238. 48. 11	18. 8. 52	8. 0. 29. 25	2. 10. 21
24 —	11. 46. 9	238. 38. 57	18. 6. 59	8. 0. 20. 27	2. 10. 22
26 —	11. 37. 40	238. 29. 49	18. 5. 25	8. 0. 11. 37	2. 10. 6
30 —	11. 20. 44	238. 11. 39	18. 1. 56	7. 29. 54. 0	2. 9. 54
1 Juni	11. 12. 17	238. 2. 42	18. 0. 22	7. 29. 45. 20	2. 9. 38
3 —	11. 3. 50	237. 53. 50	17. 58. 45	7. 29. 36. 44	2. 9. 26
5 —	10. 55. 22	237. 45. 0	17. 57. 4	7. 29. 28. 10	2. 9. 18
7 —	10. 46. 56	237. 36. 25	17. 55. 37	7. 29. 19. 53	2. 8. 58
9 —	10. 38. 31	237. 27. 58	17. 54. 7	7. 29. 11. 42	2. 8. 43

*Saturns Opposition med Solen er indtruffet efter Kiöbenhavns
Middel-Tid*

efter Observationen den 20 Maj	-	1809 21 Maj	15t. 51'. 51"
— — — 21 —	-	— —	15. 51. 49
— — — 22 —	-	— —	15. 52. 5
♂ ♄ ☉ indtruffer	-	1809 21 Maj.	15. 51. 55

Saturns apparente Længde i Oppositionen

efter Observationen 20 Maj	-	-	8s. 0°. 33' 7,8
— — — 21 —	-	-	8. 0. 33. 9,6
— — — 22 —	-	-	8. 0. 33. 10,3
Middeltal	-	-	8. 0. 33. 9.

Saturns apparente nordlige Brede i Oppositionen

efter Observationen	20 Maj	-	-	2°. 10'. 25,7" N.
—	—	21	—	2. 10. 29,2
—	—	22	—	2. 10. 23,9
Middeltal				2. 10. 26. N.

4. *Urans Opposition med Solen 1809.*

Stiernerne ere tagne efter Dr. *Piazzi's* nyeste Observationer. Ecliptikens Skraahed er efter Baron *von Zach's* nyeste Soltavler = $23^{\circ}. 27'. 43,6''$. Uranus er saa langt fra Jorden, at dens horizontale Parallaxis ikkun er en halv Secund, og dens Høide-Parallaxe ikkun nogle faa Decimaler af en Secund.

1809	Kiøbenh. Mid. Tid	Urans apparente		Urans apparente	
		Rectascens.	Declinar.	Længde	Brede
30 April	II. 47'. 32	215°. 20'. 37"	13°. 35'. 35" S.	7s. 7°. 32'. 42"	0. 28. 26 N.
3 Maj	II. 35. 15	215. 13. 9	13. 33. 11	7. 7. 25. 3	0. 28. 21
4 —	II. 31. 9	215. 10. 47	13. 32. 19	7. 7. 22. 36	0. 28. 25
6 —	II. 22. 58	215. 5. 54	13. 30. 41	7. 7. 17. 34	0. 28. 25
9 —	II. 10. 41	214. 58. 30	13. 28. 18	7. 7. 10. 0	0. 28. 19
12 —	IO. 58. 25	214. 51. 24	13. 25. 56	7. 7. 2. 42	0. 28. 19
17 —	IO. 38. 0	214. 39. 58	13. 22. 12	7. 6. 50. 58	0. 28. 12

Urans Opposition med Solen er indtruffet efter Kiøbenhavns Middeltid:

efter Observationen	30 April	-	1809. 27 April. 22. 34'. 34"
—	—	3 Maj	— — — 22. 42. 46
Middeltal		1809. 27 April.	22. 38. 40

Da mørk Himmel og Skyer forhindrede, at man ingen Observation kunde erholde förend 4 Dage efter at Oppositionen var forbi, saa er denne Omstændighed Aarsag til at der er 4 Minuters Uvished i Oppositions-Tiden, og altsaa maae denne Opposition ansees som meget tvivlsom.

Urans apparente Længde ved Oppositionen

efter Observationen	30 April	-	-	7 ^t . 7°. 39'. 13,2"
—	—	3 Maj	-	7. 7. 39. 12,3
Middeltal				7. 7. 39. 13.

Urans apparente nordlige Brede i Oppositionen

efter Observationen	30 April	-	-	0°. 28. 30,4 N.
—	—	3 Maj	-	0. 28. 30,3.

FORSØG TIL EN THEORIE
AF
K R U M T A P P E N

•••
EN FORBEDRING SOM DERVED KAN ANBRINGES;

VED
H. K R A M E R,

VANDEYGNINGS - INSPECTEUR UDI NORGE OG KAPITAIN I DET DANSKE
LIV - REGIMENT TIL FODS.

Vid. Selsk. Vidensk. 1 Hefte 1809. C

FOR THE UNITED STATES OF AMERICA

IN SENATE

COMMISSIONER OF THE GENERAL LAND OFFICE

REPORT

OF THE COMMISSIONER OF THE GENERAL LAND OFFICE

Der nærværende Forsøg er bleven til Anledning af en Undersøgelse over Sægmøller, hvormed jeg har sysselsat mig i en Deel af mine Fritimer. Disse Maskiner udgjøre en saa vigtig Støtte af den norske National-Industri, at jeg skulde troe at have gjort noget nyt, dersom der kunde fyldes mig en Fremsett en fyldestgørende, med Erfaringen quadrende Theorie deraf, sålgt jeg har derfor underkastet de enkelte Dele af disse Maskiner en saa nøjagtig Undersøgelse, som jeg formaaer. Krumtappen, hvorved de flade, og Rør-Lander, til Sæger anvendes, har deriblandt været af de vigtigste, da den rigtige Bestemmelse af dens Virkning indflyder væsentlig paa Maskinens Bedømmelse, og jeg derved ikke fandt noget Forarbejde, som syntes mig tiltrækkeligt. Thi, endskiødt dette Instrument hører til de ældste Opfindelser i de nyere Maskinerte, og der har med Rør, fundet en særdeles hyppig Anvendelse, saa er det mig dog ikke bekendt, at nogen forinden har gjort sig den Umage, at undersøge dens Virkning i sin Hvid. Essoff siger derom, at sin Indsigt i dens Virkning, forfatter Navnet til kaldes en

Undersøgelse. Men endog *Belidor* har indskrænket sig paa en omtrentlig Bestemmelse af det Forhold, som bør finde Sted ved Krumtappen imellem Kraft og Last, og alle følgende Skribenter have slet og ret antaget hans Forskrift. Blot den berømte *Langsdorf*, som paa saa mange Maader har gjort sig særdeles fortient af Maskinvæsenet, har selv overtenkt den Ting, og, (man kunde ikke vente mindre af hans fortrinlige Sagacitet), nøiagtig bestemt det Forhold, som *Belidor* angav saa omtrentlig, og denne Bestemmelse var saa vigtig for Maskinvæsenet, at han bekiendtgjorde den i et eget lidet Skrift, hvis fulde Titel er: *Theorie des Krümmens, eine der wichtigsten für die praktische Maschinenlehre — ein bisher noch nicht aufgelöstes Problem, in aller Schärfe erweisen von K. C. Langsdorf. 1803*. I denne Skrift søgte jeg da ogsaa en Bestemmelse af den Hæftighed, som meddeles Modstanden, der er forbunden med en Krumtap; og da jeg ikke fandt den, saa blev jeg nødt til at søge selv et Udtryk derfor, thi dette behøvede jeg for at angive den Modstand, som Saugen antræffer i Træet. At finde dette, troede jeg at have været heldig nok, og derved at bestemme hvad ellers indflyden paa en Maskines hensigtsmæssige Anordning, eller rigtige Bedømmelse, var neppe mere, end at fremsætte Consequenter af beviiste Præmisses. Saaledes blev Arbeidet større end jeg selv formodede, og nu finder jeg, at det er for langt til at være, hvad der egentlig er bestemt til, et Hjelpmiddel til Theorien af Sagemøller, som jeg ønsker mig Tilladelse, engang at maatte framlægge. Af denne Aarsag giver jeg mig den Ære, at indsende dette Forsøg særskilt; jeg tør kalde det aldeles eget Arbeide; thi jeg fandt ingen Vej at følge; jeg tør ogsaa sige, at det in-

beholder Nytt: — med Gudt: — det tør jeg neppe haabe at det maa befindes. Problemet er i sig selv ikke uden Vanskeligheder: Bevægelsen temmelig indviklet og gandske egen: og naar disse Omstændigheder sættes ved Siden af mit rings Altvæ, saa ligger deri Grund nok til at frygte, at have snublet mere end en Gang.

Den Forbedring, som jeg har vovet at foreslaae, har derimod mangfoldige Forarbeidere. *Morland — elevation des eaux — Ramelli — Schatzhammer mechanischer Künste* — og andre, have været frugtbare i Opfindelser til fuldkomnere Krumtapper. Jeg har ikke indladt mig i nogen Bedømmelse af disse Angivelser: de fleste deraf have allerede længe fundet Plads i *Bechers schrittische Weisheit*. Alt hvad jeg ønsker for mit Forslag, er, at det maa optages i en tilkommende *Bechers, zweiter Nachtrag*.

Naar en Last, eller en Modstand er sat i Forbindelse med en bevægende Kraft formedelst en Krumtap, saa meddeles Modstanden en Bevægelse, som er forskiellig i Krumtappens forskiellige Stillinger, deels fordi Modstandens statiske Moment forandrer sig i Forhold til disse Stillinger, deels fordi Modstandens samlede Hastighed ikke paa alle Steder er i et uforanderligt Forhold til Krumtappens Vinkel-Hastighed. Detsom Modstanden selv desuden er af den Beskaffenhed, at den forandrer sig med den Hastighed, hvormed den bevæges, saa bliver dette en ny Aarsag til Bevægelsens Foranderlighed, som endnu modtager en anden Modification, detsom ogsaa den bevægende Kraft er en Function af Hastigheden.

saaledes som det f. Ex. er Tilfældet ved Vandhjul, for saavel de bevæges ved Vanders Strød,

Alle disse Omstændigheder kunne give Mødsanden en Bevægelse, hvis Forandringer, vi saa strax lade sig overse, og jeg søger derfor at bestemme dens enkelte Momenter for sig, af hvis Samling da maaskee den hele Foranderlighed vil fremkomme.

Lad Punkten M , Fig. 1. solliciteres af Kræfter, hvorved den besigtvæ Linier AMP , og lad den paa denne Maade være kommen til M . (Det er her nemlig ikke nødvendigt, at angive Kræfternes videre Beskaffenhed, eller at bringe Kræfternes Midelpaancer med i Betragtning, hvilket ikkun vilde forvolde et overflødig Arbejde.) Lad denne Bevægelse retarderes ved en Kraft $= R$, hvis Masse $= Q$, saaledes, at baade R og Q ere Functioner af Applicaten QR , saa er M 's Hastighed i $r =$

$$\int r du = \text{Const.} - \frac{2 \cdot g A}{B} \int \frac{(a^2 + QR^n)^m}{(\beta^2 + QR^d)^q} dr$$

dersom $A \cdot (a^2 + QR^n)^m = R$, $B \cdot (\beta^2 + QR^d)^q = Q$, og naar desuden Applicaten $QR = y$; den tilhørende Abscisse $= x$; saa have

$$\int r du = \text{Const.} - \frac{2 \cdot g A}{B} \int \frac{(a^2 + y^n)^m}{(\beta^2 + y^d)^q} \sqrt{dy^2 + dx^2}$$

Tilføier man endnu, at M skal være kommet til det Sted R i den Tid $= t$; saa kan man undersøge, af hvad Natur Curven maatte være, naar der forlangte skal kunne skee i den givne

eller i den muligt korteste Tid. Men dette interessante Spørgsmaal er her ikke anvendeligt, hvor Curven er given, eller i det mindste indelukket inden noget snævre Grændser, og jeg forlader det her strax for at komme til det, hvoraf jeg venter mig nogen Oplysning for min Gienstand.

Derfor sætter jeg, $e = m = q = 1$; $a = -PM = -p$; $\beta = 0$; $n = 1$; $d = -\frac{1}{2}$; og da svarer Problemet, om ellers Curven er given, til den Forudsætning at en Modstand sættes i Bevægelse formedelst en Krømtap. Man har i dette Tilfælde

$$fuds = Contr: - \frac{2gA}{B} \int (y - p) y^2 ds$$

For at integrere, udtrykker jeg ds saaledes, at Coordinaterne regnes fra Middelpuncten C , og sætter Rad $AC = 1$. I dette Tilfælde maa den hele f forøges med Rad $AC = 1$ i en saadan Værdighed, hvori den vilde findes, dersom alle Linier vare dermed multiplicerede: dette er her p^2 . Sætter man da $CQ = x$

$$\text{saa er } y^2 = (1 - x^2); \quad ds = \frac{dx}{\sqrt{1 - x^2}}$$

$$\int (y - p) y^2 ds = \int ((1 - x^2) - p \sqrt{1 - x^2}) dx$$

Kald nu Buen $NR = z$; saa er $x = \sin. Z$, og

$$- \int ((1 - x^2) - p \sqrt{1 - x^2}) dx = X - \frac{1}{2} x^2 - p \left(\frac{1}{2} \text{Arc. } Z + \frac{1}{2} \sin. 2Z \right)$$

følgelig

$$u^2 = Contr: + \frac{4gA}{B} \left(x - \frac{1}{2} x^2 - p \left(\frac{1}{2} \text{Arc. } Z + \frac{1}{2} \sin. 2Z \right) \right)$$

Sæt $AP = p$; $NM = a$, og $at a = r$, naar $\alpha = 90^\circ$, saa er

$$Const. = S^2 = \frac{4 g l^2}{B} A \left((1-p) + \frac{1}{2} ((1-p)^2 - p(\frac{1}{2} a + \frac{1}{2} \sin 2a)) \right)$$

$$\text{og } a^2 = S^2 = \frac{4 g l^2}{B} A \left((1-p) - x - \frac{1}{2} ((1-p)^2 - x^2) \right. \\ \left. - p \left(\frac{1}{2} (a - Z) + \frac{1}{2} (\sin 2a - \sin 2Z) \right) \right)$$

tages nu $x = 0 = Z$; saa er $(1-p) = \sin a$, og Hastigheden i N , $= u = r^2 = D (\sin a - \frac{1}{2} \sin a^2 - p (\frac{1}{2} \text{Arc. } a + \frac{1}{2} \sin 2a))$

Naar M er kommet til N og sammesteds har den Hastighed $= u$, og nu fremdeles fortsætter Bevægelsen igennem den anden Quadrant NOB efter den samme Lov; da er det klart, at Hastigheden vil være aftagende fra N til O , hvor $DO = PM$ paa samme Maade, som fra M til N , eller at NO vil gennemløbes efter samme Lov som NM , d. s. omvendt som MN . Det forhen fundne Udtryk tjener da ogsaa at angive Hastigheden i den Bue NO , naar man kun her tager x, Z ; med de modsatte Tegn. Saaledes er Hastigheden fra N imod $O =$

$$v^2 = r^2 = D \left(\sin a + \sin Z - \frac{1}{2} (\sin a^2 + \sin Z^2) - \right. \\ \left. p \left(\frac{1}{2} (a + Z) + \frac{1}{2} (\sin 2a + \sin 2Z) \right) \right)$$

og naar $Z = a$, Hastigheden i $O =$

$$c^2 = r^2 - 2 D (\sin. a - \frac{1}{2} \sin. a^2 - \frac{1}{6} (\frac{1}{2} \text{Arc. } a + \frac{1}{2} \sin. 2a))$$

Denne Hastighed er da endnu illovers naar *M* kommer til *Q*.
Lad Bevægelsen nu videre fortsættes, men saaledes, at Retardationen forandres til en Acceleration, dog efter den samme Lov, som hidtil bestemte Bevægelsen; saa seer man detselig, at Hastigheden bestemmes paa de forskellige Steder i Buen *OBQ* ved den samme Æquation, som udtrykker den paa Veien fra *M* til *N*. Thi Acceleration og Retardation ere kun i Retning forskellige, og deres Udtryk følgerlig kun i Tegnene.

$$\begin{aligned} \text{Kaldes derfor Buen } BO &= \frac{1}{2}; \text{ saa er Hastigheden i } B. \\ &= v^2 = c^2 + D (\sin. \frac{1}{2} - \frac{1}{2} \sin. \frac{1}{2}^2 - \frac{1}{6} (\frac{1}{2} \text{Arc. } \frac{1}{2} + \frac{1}{2} \sin. 2 \frac{1}{2})) \\ &= r^2 - D (2 (\sin. a - \frac{1}{2} \sin. a^2 - \frac{1}{6} (\frac{1}{2} \text{Arc. } a + \frac{1}{2} \sin. 2a))) \\ &= r^2 - D (-\sin. \frac{1}{2} + \frac{1}{2} \sin. \frac{1}{2}^2 + \frac{1}{6} (\frac{1}{2} \text{Arc. } \frac{1}{2} + \frac{1}{2} \sin. 2 \frac{1}{2})) \end{aligned}$$

Og da fremdeles Bevægelsen fra *B* til *Q* skeer paa samme Maade som fra *O* til *B*; saa seer man, at Hastigheden i *Q* er

$$= w^2 = r^2 - 2 D (\sin. a - \frac{1}{2} \sin. a^2 - \frac{1}{6} (\frac{1}{2} \text{Arc. } a + \frac{1}{2} \sin. 2a))$$

$$= r^2 - 2 D (-\sin. \frac{1}{2} + \frac{1}{2} \sin. \frac{1}{2}^2 + \frac{1}{6} (\frac{1}{2} \text{Arc. } \frac{1}{2} + \frac{1}{2} \sin. 2 \frac{1}{2}))$$

Det er vel tydeligt, at den anden Halvkreds giennemløbes paa samme Maade, naar Bevægelsens Lov bliver den samme, og at følgerlig Hastigheden i *M*, efter et heelt Omløb er

$$= g^2 = r^2 - 4 D (\sin. a - \frac{1}{2} \sin. a^2 - \frac{1}{6} (\frac{1}{2} \text{Arc. } a + \frac{1}{2} \sin. 2a))$$

$$= r^2 - 4 D (-\sin. \frac{1}{2} + \frac{1}{2} \sin. \frac{1}{2}^2 + \frac{1}{6} (\frac{1}{2} \text{Arc. } \frac{1}{2} + \frac{1}{2} \sin. 2 \frac{1}{2}))$$

Ikke heller troer jeg at maatte opholde mig med Constructionen af Hastighedernes Scale, som ikke synes at kunne have nogen Nytte. Denne Scale har for Resten Liighed med *Taylors* Vibrations-Linie, naar man tager Abscisserne paa en Curve, som

Vid. Sol. Skr. VI Del, I Hefte 1809. D

er enten concav, eller Convex imod Vibrationer, eftersom a eller $\frac{1}{2}$ er størst.

2.

Nyttigere er det vel især for Practiken, at bestemme hvad Værdie a eller $\frac{1}{2}$ bør have, naar Bevægelsen skal være uniform.

Denne Fordring er aldeles ikke at opfylde i den strenge Forstand, hvori uniforme Bevægelser sædvanlig rages i Mechaniken. Men en periodisk uniform Bevægelse kan Krumtappen dog antage, naar nemlig Indretningen kan giøres saaledes, at Hastigheden i M er altid den samme efter ethvert Omløb.

Skal nu Hastigheden i M stædse være $= v$; saa maae være

$$4 \mathcal{D} \left(\begin{aligned} &\sin. a - \frac{1}{2} \sin. a^2 - v \left(\frac{1}{2} \text{Arc. } a + \frac{1}{2} \sin. 2 a \right) \\ &- \sin. \frac{1}{2} + \frac{1}{2} \sin. \frac{1}{2}^2 + v \left(\frac{1}{2} \text{Arc. } \frac{1}{2} + \frac{1}{2} \sin. 2 \frac{1}{2} \right) \end{aligned} \right) = 0$$

eller $\sin. a - \frac{1}{2} \sin. a^2 - v \left(\frac{1}{2} \text{Arc. } a + \frac{1}{2} \sin. 2 a \right)$
 $= \sin. \frac{1}{2} - \frac{1}{2} \sin. \frac{1}{2}^2 - v \left(\frac{1}{2} \text{Arc. } \frac{1}{2} + \frac{1}{2} \sin. 2 \frac{1}{2} \right).$

Hvoraf følger, at maatte være: $\sin. a = \sin. \frac{1}{2}$, eller, da $\frac{1}{2} = (1 - a)$, naar man sætter Quadranten $= 1$;
 $\sin. a = \text{Cosin. } a.$

Belidor, som undersøger denne Materie i sin *Architecture hydraulique* T. 1. §. 105 S. finder ved at betragte Sværpunkten af en Halvkreds, $\text{Cosin. } a = \frac{1}{2}$, og Hr. Hofraad *Langsdorf* angiver i "*Grundlehren d. mechan. Wissensch.*" Side 600, og i "*Handbuch der Maschinenlehre*," Side 7, $\text{Cosin. } a = 0,637...$; hvilket vel er en Reduction af Mellemhastigheden, men ellers kommer overens

med *Belldors* Forestilling og er blot nøiere beregnet. Paa et andet Sted derimod "*Theorie der Krumzappens*," finder den samme Forfatter ligeledes $\sin. a = \text{Cosin. } a = 0,7071\dots$, og denne Overensstemmelse i Resultatet, som jeg her har søgt paa en Vei, der ikke har noget tilfælles med *Langsdorfs* torde vel anføres som et Beviis paa Rigtigheden af min Fremgangsmåde.

Under Forudsætning af en periodisk uniform Bevægelse, kunne de forrige Formeler for Hastigheden angives noget kortere. Thi $\sin. 2\frac{1}{2} = \sin. 2a = 2 \sin. a \text{ Cosin. } a$; og derfor bliver Hastigheden

$$i M = r$$

$$i N = \sqrt{r^2 - D \left(\frac{1}{2} \sin. a + \frac{1}{2} \sin. a^2 - \text{Arc. } \frac{1}{2} a \text{ Cosin. } a \right)} \\ = \sqrt{r^2 - D (0,1347988\dots)}$$

$$i O = \sqrt{r^2 - D (\sin. a + \frac{1}{2} \sin. a^2 - \text{Arc. } a \text{ Cosin. } a)} \\ = \sqrt{r^2 - D (0,2695977\dots)}$$

$$i B = \sqrt{r^2 - D \left(\frac{1}{2} \sin. a + \frac{1}{2} \sin. a^2 - \text{Arc. } \frac{1}{2} a \text{ Cosin. } a \right)} \\ = \sqrt{r^2 - D (0,1347988\dots)}$$

$$i Q = r$$

3.

Men det er ikke med disse Hastigheder at Modstanden selv bevæges; thi det er ikke i Kredsruer, men i Kredsens Diameter, den bevæger sig, og jeg maae endnu bestemme, hvorledes disse Bevægelser ere afhængige fra hinanden. Lad være i Fig. 1, $AQ = u$, $AR = a$, saa er altid

$$Qq = du = Qr. Rr = \sin. a da$$

$$\text{og } d^2u = \text{Cos. } a da^2 + \sin. a dda \\ = \text{Cosin. } a da^2$$

D 2

derom $dd\alpha = 0$. Men i Fald enten Modstanden eller Kraften, eller begge ere Functioner af Hastigheden, saa er ei heller $dd\alpha = 0$; men dog under alle Omstændigheder

$$dv = \text{fin. } \alpha d\alpha$$

hvor α tilkiendegiver den Vei, som gienneumløbes af Modstanden i Retning af den vertikale Diameter AB , medens Krumtappen gienneumløber Vinkelen $ACR = \alpha$.

Sæt nu Krumtappens Hastighed $= v = \frac{da}{dt}$, og den dertil hørende Hastighed af Modstanden i Retning $AC = c$; saa er denne Hastigheds Forandring

$$= dc = \frac{d^2\alpha}{dt^2} = \text{fin. } \alpha d^2\alpha + \text{Cosin. } \alpha d\alpha^2$$

$$= \text{fin. } \alpha dv + v \text{Cosin. } \alpha d\alpha$$

$$c = \text{Const.} + v \text{fin. } \alpha$$

og da $c = 0$, naar $\text{fin. } \alpha = 0$, saa er ogsaa $\text{Const.} = 0$, og $c = v \text{fin. } \alpha$.

Herefter er Modstandens sande Hastighed ved Krumtappens forskellige Stillinger

$$\text{i } A = v \text{fin. } 0 = 0$$

$$\text{i } M = v \text{fin. } \alpha = r. 0,7071\dots$$

$$\text{i } N = v \text{fin. } 1 = \sqrt{r^2 - D. 0,1347988.})$$

$$\text{i } O = v \text{fin. } (1 + \alpha) = 0,7071\dots \times \sqrt{r^2 - D. 0,2695977.})$$

$$\text{i } B = v \text{fin. } 2 = 0.$$

Da r^2 nødvendig er større end $D. 0,2695\dots$, saa er og $\sqrt{r^2 - D. 0,13479\dots} > \sqrt{\frac{1}{2}r^2}$, følgelig $> 0,7071\dots \times r$; og Hastigheden er større i N , end M og O , følgelig større end

paa noget andet Sted. I A og B er den $= 0$, hvormed jeg ikke heller kan giøre mig en anden Forestilling, da Bevægelsen bliver retrograd paa disse Steder, og fölgelig, for at blive negativ fra positiv, som den var, eller omvendt, maae gaae igiennem 0 .

Heraf seer man nu, at Modstandens Hastighed er tiltagende fra A til C , og aftagende fra C til B , dog saaledes, at hiin Acceleration fölger en anden Lov end denne Retardation, endskiöndt Begyndelse og Ende ved begge er $= 0$. Disse ere da egentlig de særegne Forandringer, som ere forbundne med Bevægelsen formedelst en Krumtap.

4.

For at kiende denne Bevægelse fuldkommen, maae man endnu bestemme s . Dette kan nok skee ved een af de forrige Formæler; thi man kan lade Bevægelsen begynde hvor man vil paa de Steder, hvor den er muelig, d. e. hvor der er Acceleration, og tage Integralet saaledes at $Const. = 0$. Men dette Arbeide bliver ufuldstændigt, da den bevægende Kraft her, som ved alle Maskiner, i Begyndelsen virker med en større Overvægt og fölgelig förtærsager en større Acceleration, som lader sig vanskelig bestemme. Man behöver ikke heller at indlade sig heri; thi naar Kræfterne, som anbringes ved Krumtappen, ere givne saa kan Indretningen altid giøres saaledes, at Hastigheden paa hvilket som helst Sted, er af en givne Störrelse. Der maae nemlig altid findes eet Sted, eller der maae være een Stilling af Krumtappen, hvor

$$R = sP.$$

naar den bevægende Kraft $= P$, har den Hastighed $= v$, medens Modstanden $= R$ antager Hastigheden $= c$, og da $c = v \cdot \sin. \alpha$

$$\text{saa er: } v = \frac{v}{\sin. \alpha} \cdot \frac{P}{R}$$

hvilket Udtryk altid giver een af de, forekommende Størrelser, naar de øvrige ere bekendte.

5

Sætter man nu $\alpha = v$, naar $\sin. \alpha = 0,7071\dots$ og endvidere: $v = c$, saa giver

$$c = \sin. \alpha \cdot \frac{R}{P} = 0,7071\dots \times \frac{R}{P}$$

Maskinens Indretning.

Sæt f. Ex. at Krumtappen staaer i Forbindelse med et Vandhiul, hvis Radius indril Stødets Middelpunkt, (eller ved Overfalds-Hiul, Radius af den — centriske Linie i den vandholdende Bue) $= r$, og at derved tillige er anbragt et, eller flere Mellem-Hiul, som give det Forhold $= \frac{n}{m}$, saaledes at n er relativ til Hiulet og m til Krumtappen, saa bliver:

$$c:1 = n:r:m$$

og deraf have $A = \frac{m}{n \cdot r} R = \frac{P}{c \cdot r} R$, og

$$D = \frac{48 \cdot c^2}{c \cdot r} \cdot \frac{R}{B} = \frac{48 \cdot c^2}{0,7071\dots} \cdot \frac{P}{B}$$

hvor B er det dynamiske Moment af de Masser, som sættes tilhænge i Bevægelse.

Ved Hielp af disse Udtryk kan enhver Maskine, hvorved der findes en Krumtapp, anordnes saaledes, som Hensigten, og Omstændighederne, eller de givne Vilkaar kræve.

6.

Endelig kan man forlange at vide, hvad Tiid der behöves for at före en given Modstand igiennem Diametren AB . Den findes af den almindelige Formel

$$dt = \frac{ds}{s} \text{ saaledes,}$$

1° Naar Modstanden er i P , eller Krumtappen i den Stilling CM ; saa er den sidste Hastighed $= s$, og $c = s \cdot \sin. a$: derfor her

$$\begin{aligned} ds &= \frac{p \, du}{s \cdot \sin. a} = \frac{p}{s} \cdot \frac{\sin. a \, da}{\sin. a} \\ &= \frac{p}{s} \cdot da \end{aligned}$$

$$t = \text{Const.} + \frac{p}{s} \cdot \text{Arc. } a$$

og da t forsvinder tillige med a , saa er $\text{Const.} = 0$.

2° Naar Krumtappen staaer horizontal, og fölgelig Modstanden er i C ; saa er $c = v$; og

$$dt = \frac{p}{v} \, da$$

her er nu $u = x - \text{Cosin. } (a + \gamma)$

$$du = \text{fin. } (a + \gamma) d(a + \gamma)$$

$$d\tau = \frac{\ell}{v} \cdot \text{fin. } (a + \gamma) d(a + \gamma)$$

$$\tau = \text{Const.} - \frac{\ell}{v} \cdot \text{Cosin. } (a + \gamma)$$

sæt her $\gamma = 0$, saa er $\tau = t$, og

$$\text{Const.} = t + \frac{\ell}{v} \cdot \text{Cosin. } a$$

$$\tau = t + \frac{\ell}{v} (\text{Cosin. } a - \text{Cosin. } (a + \gamma))$$

Naar nu $\gamma = (1 - a)$; saa er $\text{Cosin. } (a + \gamma) = \text{Cosin. } 1 = 0$, og

$$\tau = t + \frac{\ell}{v} \cdot \text{Cosin. } a$$

$$= \left(\frac{\text{Arc. } a}{s} + \frac{\text{Cosin. } a}{\sqrt{s^2 - D. 0,1347...}} \right) \ell$$

3° Naar Modstanden er i D eller Krumtappen staaer som CO , hvor dennes Hastighed er $= v = \sqrt{s^2 - D. 0,2695...}$ og $\epsilon = v \cdot \text{fin. } (1 + a)$

$$\text{da er: } \tau' = \frac{\ell}{\epsilon} du = \frac{\ell}{v \cdot \text{fin. } (1 + a)} du$$

$$\text{her er: } du = \text{fin. } (1 + a) d(1 + a)$$

$$d\tau' = \frac{\ell}{v} \cdot d(1 + a)$$

$$\tau' = \text{Const.} + \frac{\ell}{v} \cdot \text{Arc. } (1 + a)$$

sæt $a = 0$; saa er $\tau' = \tau$, og

$$\text{Const.} = \tau - \frac{\ell}{v} \cdot \text{Arc. } 1$$

følgelig: $r' = r + \frac{e}{v} (\text{Arc. } (1 + a) - \text{Arc. } 1)$

$$= r + \frac{e}{v} \text{Arc. } a$$

$$= \left(\frac{\text{Arc. } a}{r} + \frac{\text{Cosin. } a}{\sqrt{(r^2 - D. 0,1347...)}} + \frac{\text{Arc. } a}{\sqrt{(r^2 - D. 0,2695...)}} \right) e$$

4de Naar endelig Modstanden befinder sig i B , da er

$$dT = \frac{e \, ds}{v}$$

$$\text{og man har: } T = r + \frac{e}{v} \text{Arc. } a$$

Den Tid, som Modstanden tilbringer paa Bevægelsen igennem Diametren AB er derfor ==

$$T = e \left(\frac{\text{Arc. } a}{r} + \frac{\text{Cosin. } a}{\sqrt{(r^2 - D. 0,1347...)}} + \frac{\text{Arc. } a}{\sqrt{(r^2 - D. 0,2695...)}} + \frac{\text{Arc. } a}{\sqrt{(r^2 - D. 0,2695...)}} \right)$$

7.

Hertil føier jeg følgende Anmærkninger:

Af de Udtryk, som angive Hastigheden (2 & 3) er det tydeligt, at den paa ingen Maade kan blive uniform. Var dette endog muligt for Krumtappen, saa maatte dog Modstandens Bevægelse i Retning af Diametren blive foranderlig, da den nødvendig maa blive == a ved Enderne A, B , af Diametren, og derfor bestandig aftage indtil det Sted, hvor den bliver størst, eller, fra dette aftage til Null.

Vid. Sel. Skr. VI Del. I Hefte 1809. B

$\frac{B}{m \cdot g} = \frac{v^2}{r}$, og Forholdet af Kraftens Hastighed til Modstandens er.

Herpaa grunder sig Panken om, og Nytten af, de saa kaldte Swing-Hjul. Thi naar det øvrige, som bestemmer Mechanismen, er givet, saa kan man altid endnu anbringe en Masse ved hvis Moment B bliver større, og man kan angive denne Masses fornødne Størrelse, under det Vilkaar, at Forandringen af Krumtapens Hastighed skal blive inden givne Grændser.

Sæt f. Ex. at i følge denne sidste Bestemmelse maatte være $B = a$, altsaa

$$a = \frac{4 \cdot g \cdot p^2}{l} \cdot \frac{R}{B}$$

fræmdeles at p , R , l , ere givne, og man forlanger at vide, hvilken Tykkelse Vand-Hjulets Krands maac have, for at give B den fornødne Quantitet.

Lad være Krandsens ydre Radius $= R$, dens indre $= r$, og Tykkelse $= d$; saa er det dynamiske Moment af tvende, til et Hjul hørende Krands $=$

$$= (R^2 - r^2) \cdot r \cdot d$$

De øvrige, tilligemed i Bevægelse sætte Massers dynamiske Momenter kalder jeg $= C$; saa er

$$B = C + (R^2 - r^2) \cdot r \cdot d$$

videre er: $e = \frac{m \cdot r}{m \cdot g} = \frac{m \cdot R + r}{m \cdot g \cdot l}$

og naar nu Vægten af 1 Kub. Fod Træ, hvoraf Krandsene og de øvrige Masser bestaae er $= n$; saa faaer man

$$D = \frac{8. g. p^2 m. R}{(r. d. (R^2 - r^2) : (R + r) + C (R + r)) n. n}$$

Hvoraf man finder Krandsenes Tykkelse

$$= d = \left(\frac{8. g. m. p^2 R.}{a. n. n. (R + r)} - C \right) : r (R^2 - r^2)$$

Denne Opløsning er noget lettere end den, Hr. *H. R. Langsdorff* giver for det samme Spørgsmaal; — *Handb. d. Math. L.* pag. 25. og *Grundl. d. math. Wiss.* pag. 385 — men den betræffer ogsaa kun eet af de simple Tilfælde. Ikke heller er jeg saa forfængelig at troe, at have gjort noget, som taalte en Sammenligning med hiin berømte Lærers Arbejde? jeg anfører dens Autoriter blot i den Hensigt, at bevise mine Præmissers Rigtighed, ved at sammenligne mine Resultater med hiins Læresætninger. Og ved denne Sammenligning vil det findes, at alt det, som *Langsdorff* udleder ved en ypperlig Analysis, ogsaa følger af de foranførte Equationer.

Man kunde opnaae den samme Hensigt, naar s kunde tages saa stor, at $D. 0,1347 \dots$ saa godt som forsvandt imod s^2 . Men denne Udvei er sielden at benytte, da Hastigheden tvertimod for det meste ei tør overskride en vis Grændse. som f. Ex. ved Sugværker, Saugmøller o. fl. Dette giver endnu Anledning til en anden Anmærkning over den Maade, hvorpaa Indretningen kan træffes, naar den største Hastighed, som Modstanden efter sin Natur tør antage, gives.

Er dette at tage i den strengeste Forstand, saaledes nemlig, at Modstandens Hastighed inter Öieblik tör være større end den foreskrevne, da bestemmes Værdien af s formedelst den Formel, som angiver Modstandens Hastighed paa det Sted, hvor den er størst, nemlig i N . Naar den givne største Hastighed er f. Ex. $= u$, saa har man

$$s = \sqrt{u^2 + D. 0,1347...}$$

Kræver man derimod blot, at Hastigheden, hvormed Rad. AC eller Diam. AB , giennemløbes, bliver inden den givne Grædse, saa finder man s af den Æquation, som giver Tiden τ eller T .

Til Afkortning sætter jeg deri $D. 0,13479... = \frac{1}{q} \cdot s^2$, og

da efter det forudsatte Vilkaar skal være $\tau = \frac{t}{u}$, eller $T =$

$\frac{2t}{u}$, følgende

$$1 = \frac{1}{u} = \frac{a}{s} + \frac{e}{s\sqrt{1+\frac{1}{q}}}$$

$$\text{og } 2 = \frac{2}{u} = \frac{a}{s} + \frac{e}{s\sqrt{1+\frac{1}{q}}} + \frac{a}{s\sqrt{1+\frac{1}{q}}} + \frac{e}{s\sqrt{1+\frac{2}{q}}}$$

(naar man nemlig sætter Arc. $a = u$; Cosin. $a = e$)

saa faaes heraf i første Tilfælde, $s = \left(\frac{e}{\sqrt{1+\frac{1}{q}}} + a \right) \cdot u$

$$\text{i andet Tilfælde } s = \left(\left(1 + \frac{1}{\sqrt{r + \frac{1}{2}}} \right)^n + \frac{1}{\sqrt{r + \frac{1}{2}}} \right) \cdot \frac{1}{2}$$

8.

Hidtil har jeg forudsat, at Intensiteterne P og R ere uforanderlige, en Forudsætning, som dog ikke altid kan tillades. Saaledes er f. Ex. P en Function af Hastigheden naar den bevægende Kraft er anbragt ved et Vand-Hjul, for saavidt dette bevæges ved Vandets Stød. Ogsaa Modstanden kan være af den Art, at R bliver en Function af Hastigheden (saaledes som det f. Ex. er ved Saugmøller) og under disse Omstændigheder vil de forrige Opgaver modtage Modificationer, som jeg søger, om mueligt, at bestemme.

En almindelig Form af de Functioner, som kunne udtrykke Intensiteterne, lader sig maaskee ikke saa let angive, og om saa var, vilde dens Brug formodentlig føre paa indviklede Regninger, hvoraf Nyttens kunde være uvis. Derfor vil jeg tillade mig, at holde mig til et bestemt Tilfælde, saa meget mere, som det ikke er af de simpelste, og dette hele Arbejde egentlig er blevet vil i Anledning af samme.

Lad altsaa Modstanden være et Saugblad, anordnet paa den bekjendte Maade til at skære Bielker eller Planker, og lad Sagen drives ved et Vand-Hjul formodet en Krumme.

Jeg haaber ved en anden god Leilighed at kunne bevise baade theoretisk og af Erfaringen, at Modstanden af en Saag, hvis Hastighed $= v$, er $=$

$$R = A - B. v^2$$

Sætter man nu Vand-Hjulets Rad: indtil Stødets Middel-punkt $= r$; Profilet af Hjulets Kasser eller Skuffer $= q$; den vandholdende Bues Længde $= l$; Hjulets Hastighed $= v$; der tilstrømmende Vands Mellems-Hastighed $= u$; Vægten af 1 Kub. Fod Vand $= s$; saa er

$$P = \left(\frac{u - v}{2. \eta. g} \cdot a + 1 \right) \cdot q.$$

hvor $\eta = 2$ i en ubegrænset Strøm, ellers $= 1$.

Dette Udtryk indeholder ikke de Modificationer, som den finere Theorie angiver, fordi de her ere overflødige, da man kan, og følgelig bør gjøre Indretningen saaledes, at P er constant, eller dog kan ansees som saa. Det samme kan, efter det forhen anførte ikke finde Sted ved Modstanden, og derfor bliver det vel tilladt at indføre P som bestandig, men tillige nødvendigt, at udtrykke R ved en Function af v .

I den forrige Different. Formel (1.) for Hastigheden vil man nu maatte skrive: $n. r. v. P$ isteden for ηA , og $m. p. g. (A - B. v^2)$ isteden for $g A$, hvorved man erholder

$$v dv = \frac{2. g. l^2}{n. r. B.} \cdot (m. p. (A - B. v^2) g - n. r. v. P) y^2 ds.$$

og da $v = u. g$

$$u du = \frac{2. g. l^2}{n. r. B.} \cdot (m. p. (A - B. u^2 g^2) y - n. r. v. P) y^2 ds.$$

Men dette Udtryk lader sig vanskelig, eller slet ikke indsegregere. Havde man $\mathfrak{B}y^2u^2$ for $\mathfrak{B}y^2u^2$, saa lod de foranderlige Størrelser sig separere, endskiöndt Regningen bliver meget vidtlöftig. Isteden for at sætte denne herhid, troer jeg, at tørde ansage $uy = vy$ saaledes, at v er den Hastighed, Krumtappen har i N , hvilken omtrent holder Midten imellem Hastighederne i M og O . Man seer, at man ikke kan feile meget ved denne Substitution, som lader sig forsvare, ligesom det er forvarligt, at man f. Ex. sætter $dx = 1$ eller $= \text{Const.}$ hvilket som bekiendt skeer ved Integrationer formædelst *Newtons* Parallelogram.

Tillades mig denne Substitution, saa er:

$$uds = \frac{2 \cdot g \cdot l^3}{n \cdot r \cdot B} \cdot (m \cdot \rho \cdot \mathfrak{U}y^2 - m \cdot \rho \cdot \mathfrak{B} \cdot v^2 y^2 - n \cdot r \cdot \rho \cdot P y^2) ds$$

Ved at sætte igien $y^2 = 1 - x^2$, seer man strax, at Integralet heraf findes paa samme Maade som forhen

$$u^2 = \text{Const.} + \mathfrak{E} \cdot [m \cdot \rho \cdot \mathfrak{U} \cdot (x - \frac{1}{2}x^2) - m \cdot \rho \cdot \mathfrak{B} \cdot v^2 \cdot (\frac{1}{2}x + \frac{1}{2}x^2 + \frac{1}{2}x^2) - n \cdot r \cdot P \cdot \rho \cdot (\frac{1}{2} \text{Arc. } x + \frac{1}{2} \sin. 2x)]$$

For $AP = r$; $NM = s$; fölgelig $1 - r = \sin. s$, og fremdeles for $x = (1 - r)$; $u = s$ bliver

$$\text{Const.} = s^2 - \mathfrak{E} \cdot [m \cdot \rho \cdot \mathfrak{U} \cdot (\sin. s - \frac{1}{2} \sin. s^2) - m \cdot \rho \cdot \mathfrak{B} \cdot v^2 \cdot (\frac{1}{2} \text{Arc. } s + \frac{1}{2} \sin. s - \frac{1}{2} \sin. s^2 + \frac{1}{2} \sin. s^2) \cdot \text{Cosin. } s - n \cdot r \cdot P \cdot \rho \cdot (\frac{1}{2} \text{Arc. } s + \frac{1}{2} \sin. 2s)]$$

Sættes nu $x = 0$; saa er:

$$u^2 = s^2 - \mathfrak{E} \cdot [m \cdot \rho \cdot \mathfrak{U} \cdot (\sin. s - \frac{1}{2} \sin. s^2) - m \cdot \rho \cdot \mathfrak{B} \cdot v^2 \cdot (\frac{1}{2} \text{Arc. } s + \frac{1}{2} \sin. s - \frac{1}{2} \sin. s^2 + \frac{1}{2} \sin. s^2) \cdot \text{Cosin. } s - n \cdot r \cdot P \cdot \rho \cdot (\frac{1}{2} \text{Arc. } s + \frac{1}{2} \sin. 2s)]$$

hvilket er Hastigheden i N .

Her er fölgelig $v = u$; og man finder s af en kubisk Æquation.

Mindre nøiagtig, men dog nøie nok og kortere findes Værdien af s lige tit af forstaaende Udtryk ved at tage $\sqrt{s^2 - D. 0,13479...}$

Hvilken Vei man end vælger, saa er det dog klart, at Hastigheden i O ogsaa her findes ved at subtrahere fra s^2 det dobbelte af hvad der maatte subtraheres for samme i N ; at Hastigheden i B er lige saa stor som i N , og i $Q = s$.

Ogsaa her findes at være: $\sin. s = \text{Cosin. } s$, naar Bevægelsen skal være periodisk uniform (2.) og i dette Tilfælde er Hastigheden $= v$.

$$i M = s$$

$$i N = \sqrt{s^2 - E. [m. p. M. 0,5892558... - m. p. B \times \sqrt{s^2 - D. 0,1347...}]^2 \cdot 0,788512... - n. r. P. 0,45445...}$$

$$i O = \sqrt{s^2 - 2. E. [m. p. M. 0,5892558... - m. p. B \times \sqrt{s^2 - D. 0,1347...}]^2 \cdot 0,7885124... - n. r. P. 0,45445...}$$

$$i B = \sqrt{s^2 - E. [m. p. M. 0,5892558... - m. p. B \times \sqrt{s^2 - D. 0,1347...}]^2 \cdot 0,7885124... - n. r. P. 0,45445...}$$

$$i Q = s$$

9.

Modstandens Hastighed i Direction AB er ogsaa her, som forhen (3.)

$$I. c = v. \sin. s.$$

Hastigheden s findes her ligeledes som i (4.) ved at sætte hvad under alle Omstændigheder maae være eet Sted:

Vid. Sel. Skr. VI Deel, I Hæfte 1809. F

$$s. P = e. R = s. \sin. a. R.$$

Her udtrykkes R og P ved Funktioner af s , hvorved man erholder

$$s. \sin. a (1 - \mathfrak{B}. s^2. \sin. a^2) = e. s. \left(\frac{a - e. s}{2. \eta. g} \cdot a + 1 \right) \cdot q$$

$$\text{og dette giver, naar man sætter } \frac{e^2 a. q. s}{2. \eta. g. \mathfrak{B}. \sin. a^2} = \mathfrak{F}$$

$$\frac{e. s. q \left(\frac{a^2}{2. \eta. g} + 1 \right) - \mathfrak{A}. \sin. a}{\mathfrak{B}. \sin. a^2} = \mathfrak{G}$$

$$s^2 \cdot - \mathfrak{F} - \mathfrak{G} = 0$$

hvoraf man finder paa bekiendt Maade

$$\text{II. } s = \sqrt{\left(\frac{1}{2} G + \sqrt{\left(\frac{1}{4} G^2 - \frac{1}{2} \mathfrak{F}^2 \right)} \right)} + \sqrt{\left(\frac{1}{2} G - \sqrt{\left(\frac{1}{4} G^2 - \frac{1}{2} \mathfrak{F}^2 \right)} \right)}$$

Tiden T er ogsaa her som forhen (6.)

$$\text{III. } T = \pi \left(\frac{0.7853981..}{s} + \frac{0.7253981..}{v'} + \frac{0.7853981..}{v''} + \frac{0.7071068..}{v'} \right)$$

hvor jeg til Afkortning sætter Hastigheden i $N = v'$; i $O = v''$. Maskinens Indretning, eller e , finder man af No. II, naar s antages bekiendt. Man faaer

$$e^2 - \frac{a}{s} \cdot e = \frac{2. \eta. g. l}{a. s^2} - (\mathfrak{A}. - \mathfrak{B}. s^2. \sin. a^2) \frac{\sin. a. 2. \eta. g}{a. s. e. q} = M$$

og deraf

$$\text{IV. } e = \frac{a \pm \sqrt{a^2 + 4 s^2 M}}{2. s.}$$

Det forstaaende indeholder, som jeg vover at smigre mig en Theorie af Krumtappen, hvorved man bliver nøiere bekendt med dens Natur, og følgelig mere Herre over dens Virkning end hidtil har kunnet skee. Kundskab om det Defectuense, som er forbunden med et Instrument eller en mechanisk Indretning, synes at kunne kræves af Theorien; men at den ogsaa skulde angive Complementet til Defecterne, der kan vel ikke fordres. Imidlertid være det mig her tilladt at fremsætte mine Tanker om Mueligheden af en Forbedring.

Bevægelsens uundgaelige Foranderlighed, og den deraf flydende nødvendige Overvægt, ere de Omstændigheder, hvorved den mechaniske Effect formindskes ved saadanne Maskiner, som ere satte i Bevægelse ved en Krumtap: heraf dependerer da Instrumentets Perfectibilitet.

Den Kraft, som anbriges ved Krumtappen, maae efter det forrige være $\equiv R$. fin. $\equiv 0,7071 \dots \times R$, naar en Modstand $\equiv \frac{2}{3} R$ skal sættes i Bevægelse. Det kommer da an paa, om det Forhold: $0,707106 \dots : \frac{2}{3,14159}$ kan blive mindre.

11.

Jeg sætter engang, at Punkten M Fig. 3 ikke bevæges i en Kredsbue AMN , men i den elliptiske Amm , for at see, hvad deraf kunde følge, naar Bevægelsens Lov endnu bliver den samme.

I den sidste Forudsætning er her igjen

$$udu = - \frac{2 \cdot g \cdot A}{B} \cdot (y - v) y^2 ds$$

Men nu er ds Differentiallet af en elliptisk Bue, og det er ikke rationalt. Her hjælper jeg mig saaledes: jeg sætter $ACM = \beta$ og $CP = x$ (at begynde ved C), og fremdeles $AC = a$; $Ca = b$, da er:

$$Pm = \frac{b}{a} \cdot \text{tang. } \beta \cdot x = b \cdot \text{fin. } \beta$$

$$CP = x = a \cdot \text{Cosin. } \beta$$

$$\text{følgelig: } dPm^2 = \frac{b^4 \text{fin. } 2\beta^2}{4 \cdot Pm^2} d\beta^2$$

$$dCP^2 = a^2 \cdot \text{fin. } \beta^2 d\beta^2$$

$$ds^2 = dPm^2 + dCP^2 = \frac{b^4 \text{fin. } 2\beta^2 + 4a^2 \cdot b^2 \cdot \text{fin. } \beta^2}{4 \cdot b^4 \text{fin. } \beta^2} d\beta^2$$

$$ds = d\beta \sqrt{b^2 \text{Cosin. } \beta^2 + a^2 \text{fin. } \beta^2}$$

og da $a \cdot \text{Cosin. } \beta = CP = x$; $a \text{fin. } \beta = PM = y$ (Coordinaterne i Kredsen) saa er

$$ds = d\beta \sqrt{\left(\frac{b^2}{a^2} x^2 + y^2\right)} = d\beta \sqrt{1 - \frac{a^2 - b^2}{a^4} x^2}$$

Den irrationale Deel angiver jeg ved en Rad, og faaer da

$$ds = d\beta \left(1 - \frac{a^2 - b^2}{2a^4} x^2 - \frac{(a^2 - b^2)^2}{4a^4} x^4 - \frac{3(a^2 - b^2)^3}{2 \cdot 4 \cdot b \cdot a^6} x^6 - \dots \right)$$

Herefter skriver jeg i Grundformelen, $\frac{b}{a} y$ isteden for y ,

da Aplicaterne PM , Pm , sig forholde $= a:b$, og sætter

$$\frac{a^2 - b^2}{a^2} = p. \quad \text{Da er.}$$

Medens Bevægelsen fra o til B , hvor Retardationen er gaæn over i en Acceleration efter samme Lov, kan Hastigheden dog udtrykkes paa samme Maade, naar man kun bemærker, at saaledes som den for Bevægelsen igiennem mo udtryktes ved Linier i Kredsen, hvis Radius $= AC = a$, nu derimod for Bevægelsen igiennem oBq maae udtrykkes ved Linier i Kredsen, hvis Radius $= Cn = b$. Man behøver kun at dreie Figuren, saa at nC bliver lodret, for at see, at Hastigheden da angives ved de samme Strykker i Kredsen anb , hvorved de for udtryktes i Kredsen ANB . Fig. 4.

Med denne Forandring laatr man

$$v dv = \frac{2 \cdot g \cdot b^2 \cdot b \cdot A}{B} \cdot \left((1 - (1 + \frac{1}{2} p)x^2 + (\frac{1}{2} p - \frac{1}{2} p^2)x^4) dx - \sqrt{1-x^2} \cdot dx + (\frac{1}{2} p x^2 - (\frac{1}{2} p - \frac{1}{2} p^2)x^4) \sqrt{1-x^2} dx \right)$$

heraf finder man Hastigheden i q , naar $\frac{4 g b^2 b A}{B} = \mathfrak{S}$

$$v^2 = c^2 + 2 \mathfrak{S} \left[(1 - \frac{1}{2}(1 + \frac{1}{2} p) \cos. \alpha^2 + \frac{1}{2}(\frac{1}{2} p - \frac{1}{2} p^2) \cos. \alpha^4) \cos. \alpha - \frac{1}{2} \cos. \alpha ((1 - (\frac{1}{2} p - (\frac{1}{2} p - \frac{1}{2} p^2) \cdot \text{Arc. } (1 - \alpha) + (1 - \frac{1}{2} p) \sin. 2(1 - \alpha) - (\frac{1}{2} p - \frac{1}{2} p^2) (\cos. \alpha^2 + \frac{1}{2} \cos. \alpha \sin. \alpha)) \right]$$

Skal nu Bevægelsen ogsaa her være periodisk uniform, da maae være $v^2 = s^2$, folgelig, naar $(1 - \alpha) = \beta$

$$\mathfrak{S} \cdot \cosin. \alpha = \mathfrak{S} \cdot \sin. \beta = \mathfrak{C} \sin. \alpha$$

$$\frac{2 \cdot g \cdot a^2 \cdot b \cdot A}{B} \cdot \sin. \beta = \frac{2 \cdot g \cdot a^2 \cdot b^2 \cdot A}{B} \sin. \alpha$$

$$a^2 \sin. \beta = b^2 \sin. \alpha$$

$$\sqrt{\frac{a^2}{a^2 + b^2}} = \sin. \alpha$$

$$\sqrt{\left(\frac{b^4}{a^4 + b^4}\right)} = \sin. \beta$$

Men Buerne a og b høre til Kredsen, hvis Radius $= a$. I den Kreds, hvis Rad. $= b$ høre disse Buers *finus* til Buer $= (a - \gamma)$ eller $= (\beta + \gamma)$ saaledes at $\sin. (\beta + \gamma) = \frac{a}{b} \sin. \beta$
 $= \sqrt{\left(\frac{a^2 \cdot b^2}{a^4 + b^4}\right)}$ og denne *fin.* søger man for at bestemme Forholdet af Kraften til Modstanden

Anmærkning. Naar $a = b$, altsaa Ellipsen gaar over til en Kreds, saa bliver $\sin. \beta = \sqrt{\left(\frac{a^4}{2 a^4}\right)} = \sqrt{\frac{1}{2}} = \sin. 45^\circ$ ligesom for, (2.) og dette tjener her til at bevise den forstaaende Regnings Rigtighed.

Men hermed er det egentlige Forhold af Kraften til Modstanden endnu ikke fuldkommen bestemt. Thi Hensigten af den her fremsatte Analysis var, at reducere Bevægelsen i den elliptiske Bue paa Bevægelsen i en Kredsbue, hvis Rad. $= a$, men hvis Længde er $= \gamma$, ikke $= a$. Skal nu dette blive sandt, saa maae Punkten M foruden Bevægelsen efter Buen, endnu tillige meddeles en anden, i Retning Mm' , hvortil behöves en Kraft, som forestilles ved Mm' , saa at $Mm' = \frac{a - b}{a} \sin. (\beta + \gamma)$; og nu er den forenede Kraft, som bevæger M i den elliptiske Bue Am

$$= \left(1 + \frac{a - b}{a}\right) \sin. (\beta + \gamma)$$

$$= \left(2 - \frac{b}{a}\right) \sqrt{\left(\frac{a^2 \cdot b^2}{a^4 + b^4}\right)}$$

Dette Udtryk, som man seer at variere med Forholdet $\frac{a}{b}$ tilkiendegiver nu Kraften, eller egentlig (hvad dog er overflødigt et erindre) Forholdet af den, ved Krumtappen fornødne Kraft til den, som vilde være fornøden, dersom Modstanden steds befandt sig i een Afstand fra Bevægelses-Axen, hvilken Afstand antages = 1.

Sætter man den elliptiske Peripherie = q , saa er Modstanden i samme Forstand = $\frac{2}{q}$, og derfor er ved den elliptiske Krumtap

$$\text{Kraft: Modstand} = \left(2 - \frac{b}{a}\right) \sqrt{\left(\frac{a^2 \times b^2}{a^4 + b^4}\right)} \cdot \frac{2 \cdot a}{q}$$

Lad nu, for at faae et tydeligere Begreb om dette Forhold, være:

$$\frac{a}{b} = \frac{3}{2}; \text{ saa er}$$

$$\left(2 - \frac{b}{a}\right) \sqrt{\left(\frac{a^2 \cdot b^2}{a^4 + b^4}\right)} = \left(2 - \frac{2}{3}\right) \sqrt{\frac{9 \cdot 4}{81 + 16}}$$

$$= \frac{4}{3} \cdot 0,60921 \dots = 0,81228 \dots$$

Den elliptiske Bues Længde er =

$$\int ds = \int d\phi \left(1 - \frac{1}{2} p x^2 - \frac{1}{8} p^2 x^4 - \frac{1}{16} p^3 x^6 - \dots\right)$$

$$= \frac{3 \cdot 5 \cdot 7 \cdot 9 \cdot 11 \cdot 13 \cdot 15 \cdot 17 \cdot 19 \cdot 21 \cdot 23 \cdot 25 \cdot 27 \cdot 29 \cdot 31 \cdot 33 \cdot 35 \cdot 37 \cdot 39 \cdot 41 \cdot 43 \cdot 45 \cdot 47 \cdot 49 \cdot 51 \cdot 53 \cdot 55 \cdot 57 \cdot 59 \cdot 61 \cdot 63 \cdot 65 \cdot 67 \cdot 69 \cdot 71 \cdot 73 \cdot 75 \cdot 77 \cdot 79 \cdot 81 \cdot 83 \cdot 85 \cdot 87 \cdot 89 \cdot 91 \cdot 93 \cdot 95 \cdot 97 \cdot 99}{2 \cdot 4 \cdot 6 \cdot 8 \cdot 10 \cdot 12 \cdot 14 \cdot 16 \cdot 18 \cdot 20 \cdot 22 \cdot 24 \cdot 26 \cdot 28 \cdot 30 \cdot 32 \cdot 34 \cdot 36 \cdot 38 \cdot 40 \cdot 42 \cdot 44 \cdot 46 \cdot 48 \cdot 50 \cdot 52 \cdot 54 \cdot 56 \cdot 58 \cdot 60 \cdot 62 \cdot 64 \cdot 66 \cdot 68 \cdot 70 \cdot 72 \cdot 74 \cdot 76 \cdot 78 \cdot 80 \cdot 82 \cdot 84 \cdot 86 \cdot 88 \cdot 90 \cdot 92 \cdot 94 \cdot 96 \cdot 98 \cdot 100} \int \frac{dx}{\sqrt{1-x^2}} \left(1 - \frac{1}{2} p x^2 - \frac{1}{8} p^2 x^4 - \dots\right)$$

$$= \frac{1}{2} \cdot \frac{11}{12} x^4 - \frac{1}{16} \cdot \frac{11}{12} x^6 - \dots$$

nu er

$$\int \frac{dx}{\sqrt{1-x^2}} = \text{Arc.} \cos \left(\frac{a}{b} - \dots\right)$$

$$\begin{aligned}
& - \frac{x^2}{1^{\frac{1}{2}}} \int \frac{dx}{\sqrt{1-x^2}} = - \frac{x^2}{1^{\frac{1}{2}}} \text{Arc. } \beta + \frac{x^2}{1^{\frac{1}{2}}} x \sqrt{1-x^2} \\
& - \frac{x^4}{1^{\frac{3}{2}}} \int \frac{dx}{\sqrt{1-x^2}} = - \frac{x^4}{1^{\frac{3}{2}}} \text{Arc. } \beta + \frac{x^4}{1^{\frac{3}{2}}} \left(\frac{1}{2} x^2 + \frac{1}{2} x \right) \sqrt{1-x^2} \\
& - \frac{x^6}{1^{\frac{5}{2}}} \int \frac{dx}{\sqrt{1-x^2}} = - \frac{x^6}{1^{\frac{5}{2}}} \frac{1}{2} \text{Arc. } \beta + \frac{x^6}{1^{\frac{5}{2}}} \left(\frac{1}{2} x^2 + \frac{1}{2} x^4 + \frac{1}{2} x \right) \sqrt{1-x^2} \\
& - \int \frac{x^8}{\sqrt{1-x^2}} = - \dots + \dots
\end{aligned}$$

$$S = (1 - (\frac{1}{1^{\frac{1}{2}}} + \frac{x^2}{1^{\frac{3}{2}}} + \frac{x^4}{1^{\frac{5}{2}}})) \text{Arc. } \beta + (\frac{x^2}{1^{\frac{1}{2}}} + \frac{x^4}{1^{\frac{3}{2}}} (\frac{1}{2} x^2 + \frac{1}{2} x) + \frac{x^6}{1^{\frac{5}{2}}} (\frac{1}{2} x^2 + \frac{1}{2} x^4 + \frac{1}{2} x)) \sqrt{1-x^2}$$

og for $x = 0$, er den elliptiske Quadrant =

$$\begin{aligned}
S &= (1 - (\frac{1}{1^{\frac{1}{2}}} + \frac{x^2}{1^{\frac{3}{2}}} + \frac{x^4}{1^{\frac{5}{2}}})) \text{Arc. } \beta \\
&= \left(1 - \frac{77760 + 16200 + 1875}{559872} \right) \cdot \frac{1}{2} \pi \cdot a = 0,828823... \times \frac{1}{2} \pi \cdot a.
\end{aligned}$$

Den halve elliptiske Peripherie bliver derfor $= \frac{1}{2} q = 2,60383... \times a$; og nu er: $\frac{2 \cdot a}{q} = \frac{2}{2,6038...} = 0,76810...$

Saaledes bliver ved den elliptiske Krumtap:

Kraft : Modstand $= 0,81228... : 0,7681... = 10 : 9,45$
 hvorimod man har ved den sædvanlige Krumtap:

Kraft : Modstand $= 0,707106... : 0,637... = 10 : 9$

Heraf synes det da beviist, at der behöves betydelig mindre Kraft ved den Elliptiske Krumtap, end ved den sædvanlige Kredsformige, og videre: at Forholdet $\frac{a}{b}$ kan tages saaledes, at næsten ingen Overvægt behöves. Thi jo mindre b bliver imod a , jo mindre bliver ogsaa Ellipsens Peripherie, og jo større fölgelig Quotienten $\frac{2 \cdot a}{q}$, hvorimod $(2 - \frac{b}{a}) \cdot \sqrt{\frac{a^2 \cdot b^2}{a^4 + b^4}}$ aftager.

Vid. Sel. Skr. VI Del. I Hefte 1809. G

Anmærkning. Förend jeg nu gaaer videre, være det mig tilladt at indføre her en Anmærkning, som jeg glemte at gjøre paa sit Sted, og som betræffer det, (11.) meddelte Differential af elliptiske Buer. Dette Udtryk har jeg ikke fundet paa noget andet Sted, men selv udledet det paa den fremsatte Maade, og denne Omstændighed kan vist ikke tjene til sammes anbefaling. Men jeg synes dog, at Raden falder hastig nok sammen, des hastigere, jo mindre Forholdet $\frac{a}{b}$ eller jo mere b nærmer sig i Værdie til a og jo mindre x er, saa at Quadranten findes meget nøie af faa Leed, hvormed Arc. $\beta = \frac{1}{2}\pi$ er multipliceret. I det, her beregnede Exempel, har jeg kun brugt tre Leed, hvoraf det tredie omtrent udgjorde $\frac{1}{100}$ Arc. β , endskiöndt Forholder $\frac{a}{b} = \frac{3}{2}$ endnu er stort. Ikke blot Meridianens Peripherie, men ogsaa mindre Dele af Quadranten synes at kunne findes kortere paa denne Maade end ved den Rad, hvoraf man sædvanlig betjener sig, og som, hvis jeg ikke feiler, er angiven af Stone (*S of the inverse method of fluxions — Newt. opusc.*) Men dette er dog ikke, hvad jeg synes at være det meest interessante: jeg mener at finde en Sammenhæng, af den elliptiske og Kreds-Bue, som igjen opliver et svagt Haab til Ellipseens Rectification i det mindste ved Kredsruer.

14.

Naar det nu er fordeelagtigt, at bruge elliptiske Krumtapper, saa vil det komme an paa, om en saadan Indretning kan angives, hvorved den tilsigtede Fordeel opnaaes.

Iblandt de flere Angivelser, som til den Ende lade sig gjøre, synes den følgende, især for Simplicitetens Skyld at fortjene no-

gen Opmærksomhed. - ACD , er Krumtappen, som er sat saaledes paa den 4kantede Axe C , at den er bevægelig frem og tilbage paa samme Axe, hvortil Krumtappen er udskaaen fra D til K . Ved Enden D' befinder sig en liden Valse, bevægelig paa en Axe, som er befæstet lodret paa Krumtappen, og denne Valse gaar i Kanalen $FDEGH$; hvorefter Krumtappen skydes tilbage fra C til K , efter som den dreies fra A imod B , formedelst Axsens Omdrejning. Saaledes befinder sig A , efter at have gennemløbet Quadranten, ikke i B , men i B' , hvilket jeg troer Figuren viser tydelig. $D'E$ og $D'F$ ere Kredsstykker:

15.

Denne Indretning giver Anledning til tvende Betragtninger:

1° Det er klart, at den samme Kraft, som udfordres, naar Krumtappen naaer indtil B , ikke behöves, naar den kun gaar til B' . I første Tilfælde behöves en Kraft $= 0,7071...$ for at overvinde en Modstand $= 0,637...$; i andet Fald bevæger Kraft $= 0,81228...$ en Modstand $= 0,7681...$, eller en Kraft $= \frac{0,81228... \times 0,637...}{0,7681...} = 0,6736...$ er tilstrækkelig at be-

væge Modstanden $= 0,637...$ Men desuden befinder Modstanden sig i en Afstand fra Bevægelses-Axen, i første Tilfælde $= a$; i andet derimod $= b$, saa at der behöves, for at bevæge den samme Modstand paa samme Maade, i første Tilfælde $= 0,7071... \times a R$, i andet derimod $= 0,6736... \times b R'$. Følgelig behöves

ved den elliptiske Krumtap kun den Deel $\frac{0,6736... \times b R'}{0,7071... \times a R}$ af den Kraft, som maae anvendes ved den kredsformige, og denne Fordeel kunde blive betydeligere, naar Forholdet $\frac{b}{a}$ blev større.

2° Men derimod kan man ikke sætte $R = R'$; thi foruden den egentlige Last R , forsaarsages her en dobbelt Friction;

som ikke har Sted ved den sædvanlige Krumtapp; nemlig baade ved Axen C , medens Krumtappen skydes frem eller tilbage, og i Kanalen FDE , formedelst Bevægelsen af Valsen D , og disse Frictioner ere saa betydelige, at de bør videre undersøges, og om mueligt, angives.

Fig. 6 PCp er Krumtappen, og ved P virker en Kraft $= R$, hvis Direction og Størrelse forestilles ved PQ . Man seer tydelig, at i denne Stilling af Krumtappen den Deel af Kraften PQ , som virker lodret paa PC er $= \frac{RP}{PQ} R$, og at det er denne Deel, som forsaarsager Pression paa C .

Formedelst Liigheden af Trianglerne PRQ og PMC er

$$\frac{RP}{PQ} = \frac{MP}{CP}$$

$$\text{følgelig } \frac{RP}{PQ} R = \frac{MP}{CP} R = \frac{y}{\sqrt{y^2 + x^2}} R$$

Medens nu P bevæges fra P til S , gaaer Krumtappen tillige tilbage saa meget som $PT = ts$, og dette Strykke er den Vei, som vel maatte tilskrives Frictionen ved C . Lad derfor være $CP = x$, saa er $PT = ts = dx$; $PS = ds$; Frictionens Coefficient $= \phi$; saa er Frictionen $= F = \frac{y}{x} \cdot \frac{dx}{ds} \cdot Z \phi R$

$$= \phi \cdot y \cdot R \cdot \frac{dx}{ds}$$

Naar nu Ps er en elliptisk Bue; hvis halve store Axe $= a$, halve liden Axe $= b$; saa er: $y = \sqrt{\left(b^2 - \frac{b^2}{a^2} x^2\right)}$;

$$x = \sqrt{\left(b^2 + \left(1 - \frac{b^2}{a^2}\right) x^2\right)} = \sqrt{b^2 + p^2 x^2}; \text{ (naar igien}$$

$p = \frac{a^2 - b^2}{a^2}$) og $dx = \frac{px \, dx}{\sqrt{b^2 + px^2}}$. Fremdeles sætter jeg Abscissen $= x$, hvorved forståes $a = 1$; og saaledes faaer man, naar man tager ds af det forrige (11 og 13)

$$F = \frac{px \sqrt{(1-x)(b^2 - \frac{b^2}{a^2} x^2)}}{a \sqrt{(b^2 + px^2)(1 - \frac{1}{2} px^2 - \frac{1}{2} p^2 x^4 - \dots)}} \cdot \phi \cdot R$$

$$= \frac{b \cdot p \cdot x \sqrt{(1-x)(1-x^2)}}{\sqrt{(b^2 + a^2 px^2)(1 - \frac{1}{2} px^2 - \frac{1}{2} p^2 x^4 - \dots)}} \cdot \phi \cdot R.$$

Ikke blot Kraften R forårsager Pression ved C , men ogsaa Kraften P , som stræber at dreie Axen, har samme Virkning, og den, deraf foranledigede Friction kan sættes liig den forrige, saa at den hele Friction ved C er =

$$F = \frac{2 \cdot b \cdot p \cdot x \sqrt{(1-x)(1-x^2)}}{\sqrt{(b^2 + a^2 p x^2)(1 - \frac{1}{2} px^2 - \frac{1}{2} p^2 x^4 - \dots)}} \cdot \phi \cdot R.$$

Man seer, at F forandrer sig med x , og bliver = 0; 1° naar $x = 1$; og 2° naar $x = 0$; begge som det bør at være, thi naar CP er enten vertikal eller horizontal, saa har ingen skydende Bevægelse ved C Sted, følgelig heller ingen Friction.

Nu vil jeg beregne denne Friction for den Stilling af Krumtappen, hvor den bliver størst, d. e. naar $x = \frac{1}{2}$. og tager igien $\frac{a}{b} = \frac{1}{2}$, altsaa $p = \frac{1}{4}$, og $\phi = \frac{1}{2}$. Man har da

$$F = \frac{2 \cdot \frac{1}{2} \cdot \frac{1}{2} \cdot \frac{1}{2} \sqrt{(1 - \frac{1}{2})(1 - \frac{1}{4})}}{\sqrt{(\frac{1}{4} + \frac{1}{4} \cdot \frac{1}{4})(1 - \frac{1}{2} \cdot \frac{1}{4} \cdot \frac{1}{4} - \frac{1}{2} \cdot \frac{1}{4} \cdot \frac{1}{4} - \dots)}} \cdot \frac{1}{2} R$$

$$= \frac{\frac{1}{8} \sqrt{\frac{3}{4}}}{\sqrt{\frac{1}{16} (1 - \frac{1}{16} - \frac{1}{16} - \dots)}} \cdot \frac{1}{2} R$$

$$= 0,16042... \times R.$$

Her tages $b = \frac{1}{2}$, fordi $a = 1$, men Æquationens Dannelse giver, at man ligesaa vel kunde tage $b = 2$.

At $\phi = \frac{1}{2}$ og ikke $= \frac{1}{4}$, troer jeg at kunne forsvares, dels af Erfaringen, som ikkun giver $\phi = \frac{1}{2}$ naar Fladerne ere glatte, hvilket her ikke gandske kan antages, og dels deraf, at det altid er raadeligt, at beregne deslige Hindringer heller for store end for smaae.

Imod Kanalen ps forårsages en dobbelt Friction. Den første bevirkes opad imod den indre Flade GIH Fig. 5, derved, at Cp skydes tilbage, medens P bevæges imod r . Pressionen er da $= rp$, for hvilket det vel er tilladt at skrive zR , for at reducere alt paa R , endskiøndt man ikke overalt har $rp = zR$. Men af denne Pression virker kun en Deel lodret, som jeg bestemmer saaledes.

Foreløbig bemærker jeg, at naar $Cc = m$, saa er Diametren af Kredsen $eps = 2a = \frac{m^2 + (a - b + m)^2}{a - b + m}$ og det Strykke $Cc = \frac{(a - b + m)^2 - m^2}{2(a - b + m)} = \beta$

Lad nu den halve Diagonal af Axen være $= a$, $Cp = i$, og Frictionens Coefficient $= \psi$; fremdeles $cCp = u = pqv$, og den Deel af Kraften, som trykker lodret paa ps er følgende (naar den hele Kraft udtrykkes ved pq)

$$= rp = pq \cdot \sin. u$$

fremdeles er $Cc : ep = \sin. u : \sin. \gamma = \sin. u : \frac{CM}{CP}$

$$\text{følgelig} \quad \sin. u = \frac{Cc}{ep} = \frac{CM}{CP} = \frac{\beta}{a} \cdot \frac{x}{z}$$

$$\text{derfor er} \quad rp = pq \cdot \sin. u = \frac{z}{a} \cdot R \cdot \frac{\beta}{a} \cdot \frac{x}{z} = \frac{\beta x}{a \cdot a} R$$

Nu ere Distancerne fra C , hvori Kraft og Friction virke $= u$; og derfor Frictionen opad $=$

$$\S = \frac{\beta \cdot x}{a \cdot a} \cdot \psi \cdot R.$$

Den anden Friction bevirkes nedad: Pressionen er her

$$= \frac{RQ}{PQ} R = \frac{x}{z} \cdot R.$$

For Kortheds Skyld antager jeg, at den ydre Flade FDE , Fig. 6, hvorimod denne Pression udöves, er af samme Størrelse som den

andre, eller at a, β beholde samme Værdie. Naar da den hele Pression udtrykkes ved op , saa er den Deel, som virker lodret paa ps , her $= pm = op \cdot \cos \varphi = op \cdot \sqrt{1 - \sin^2 \varphi}$

$$= op \cdot \sqrt{1 - \left(\frac{\beta x}{a z}\right)^2}$$

$$\text{og Frictionen nedad} = \mathfrak{F}' = \frac{x}{z} \sqrt{1 - \left(\frac{\beta x}{a z}\right)^2} \cdot \psi \cdot R$$

Begge Frictioner tilsammen ere da $=$

$$\mathfrak{F} + \mathfrak{F}' = \left(\frac{\beta x}{a z} + \frac{x}{z} \sqrt{1 - \left(\frac{\beta x}{a z}\right)^2} \right) \cdot \psi \cdot R$$

$$\text{Her er nu: } \frac{1}{z} = a + m - x \text{ og } z = \sqrt{y^2 + x^2} = \sqrt{b^2 + px^2}$$

$$\text{følgelig: } \mathfrak{F} + \mathfrak{F}' = \left(\frac{\beta}{a(a+m-\sqrt{b^2+px^2})} + \frac{\sqrt{1 - \frac{\beta^2 x^2}{a^2(b^2+px^2)}}}{\sqrt{b^2+px^2}} \right) x \cdot \psi \cdot R$$

Værdien heraf vil jeg nu ogsaa angive i Tal for det Tilfælde da

$$x = \frac{1}{2} a, \text{ naar igien } \frac{a}{b} = \frac{1}{2}, \text{ og } \psi = \frac{1}{2}. \text{ Man faaar,}$$

$$a = \frac{1}{2} \cdot \frac{1 + (3 + 1 - 2)^2}{3 + 1 - 2} = \frac{1}{2} \cdot \frac{1 + 4}{2} = \frac{5}{4}$$

$$\beta = \frac{1}{2} \cdot \frac{(3 + 1 - 2)^2 - 1}{3 + 1 - 2} = \frac{1}{2} \cdot \frac{4 - 1}{2} = \frac{3}{4}$$

$$\mathfrak{F} + \mathfrak{F}' = \left(\frac{1}{2} \cdot \left(3 + 1 - \sqrt{4 + \frac{1}{2} \cdot \frac{5}{4}} \right) + \sqrt{1 - \frac{9}{25} \cdot \frac{9}{4(4+\frac{5}{4})}} \right)$$

$$\frac{1}{2} \cdot \frac{1}{2} \cdot R = \left(\frac{3}{8.545\dots} + \sqrt{\frac{592}{3675}} \right) \cdot \frac{1}{2} \cdot R$$

$$= 0.141082\dots \times R.$$

Den hele Friction er derfor $=$

$$F + \mathfrak{F} + \mathfrak{F}' = (0.16042\dots + 0.141082\dots) \cdot R = 0.301502\dots \times R.$$

Ved den elliptiske Krumtap er Modstanden følgelig

$$= (0.637\dots + 0.3015\dots) R \text{ naar den er } = 0.637\dots \times R \text{ ved den}$$

sædvanlige kredsformige. Til sammes Overvindelse behöves en

$$\text{Kraft} = \frac{0,9385 \dots \times 0,6736 \dots}{0,637 \dots} = 0,991645 \dots$$

Og nu forholde sig Kræfterne ved begge Slags Krumtappen

$$\begin{aligned} &= 0,991645 \dots \times b = 0,7071068 \dots \times a \\ &= 0,66109 \dots = 0,7071068 \dots \end{aligned}$$

ved den elliptiske Krumtap er da:

Kraft : Modstand $= 0,66109 \dots : 0,637 \dots = 10 : 9,643$
Sammenlignes dette med det forhen (13.) fundne Forhold, saa viser det sig vel, at den nye tilkomne Friction absorberer den største Deel af den Fordeel, som fremkommer af de forskiellige Distancer a og b , hvori Modstanden findes anbragt; men ogsaa, at den ved den sædvanlige Krumtap nödvendige Overvægt desuagtet bliver næsten aldeles overflödig, en Fordeel som synes vigtig nok i Maskineriet.

Det synes mig at den Maade, hvorpaa jeg (14.) har foreslaaet at indrette den elliptiske Krumtap, og som er forestillet ved en noget større Tegning Fig. 7., ikke har sönderlig Vanskelighed i Udövelsen, hvilken dog vilde have meget væsentlige Fordele deraf. Thi foruden den Fordeel, som jeg i det forestaaende har sögt at bevise, har den elliptiske Krumtap endnu en anden, gandske unægtelig deri, at Stangen MT Fig. 7 bliver mindre skraa, eller Vinklen OMT (naar den er störst, d. e. naar Krumtappen staaer horisontal) bliver mindre, jo mindre Ellipsens liden Axe er. Det er bekiendt nok, hvor skadelig denne Vinkel er ved alle Maskiner, især ved Pumpe-Værker, ikke saavel for Tabet af Kraften, som forarsages derved, endskiöndt dette ikke heller er at tilsidesætte, som for Maskinens Varighed, og at man derfor regner iblandt de smukkeste og nyttigste mechaniske Opfindelser den af *Bulton* saa kaldte — *parallel motion*. Der er mig da vel tilladt, at anföre denne Omstændighed i Faveur af mit Forslag, som jeg sluttelig önsker at maatte fortjene Anvendelse.

ZOOLOGISKE BIDRAG

VED

ØTHO FABRICIUS.

PROFESSOR THEOLOGIE OG SOGNEPRÆST VED VOR FRELSERS KIRKE PAA
CHRISTIANSHAVN.

Vid. Sel. Skr. Videt. I Hefte 1809. H

[illegible]

2. 5021 10. 1. 1944, 1945

Da jeg Tid efter anden, ved mit Ophold paa saa forskjellige Steder i begge Rigerne, har fundet Lejlighed at optegne adskillige der kunde tjene til at berigtige og fuldstændiggjøre de Beskrivelser, tilforn havde over visse Dyr-Arter af alle Klasser, hvilken Maade jeg endnu vedbliver, saavidt mine Embeds-Forretninger det tillade, saa kunde sammas Bekjendtgjørelse i vort Selskabs Skriftest vel og have sin Nytte.

Ved Fejlers Forplantelse fra Mand til Mand kan dog ligesaa lidt Naturhistorien, som nogen anden Videnskab, vinde, men maa lide af Forvirring, da den derimod ved Fejlens Berigtyddelse først kan ventes bragt til den rette Bestemthed. Der har i denne Videnskab ikke sjelden været Tilfældet, at, hvad een urigtig har skuet, har en anden paa hans Ord antaget og udgivet for vist, uden at anstille nøjese Undersøgelse; eller, hvad end af den første var rigtig seet og beskrevet, blev urigtig forstået af den sidste, som tænkte sig derunder et ganske andet Natur-Syke, end hiin havde havt for Öjne, og nu paa samme anvendte fejlagtige sine egne Bemærkninger, hvilket især gives Anledning

til ved saadanne Beskrivelser, som ej ere gelejdede med gode Figurer, da forskjellige Dyr-Arter kunne nærme sig hinanden i Lighed, og, naar da deres faa Forskjelligheder blive til Uheld overseete eller ej nøjagtigen anførte af den første Iagttager, kan man let bringes til at dømme misligen, hvilket derimod vilde bleven forebygget ved gode Figurer, som strax vilde bringe mere Eys i Tingen; ikke at tale om, at ofte en utilgivelig Skjødesløshed robes saavel hos Beskriveren, som hos Bedømmeren, hvorved saa let det ene tages for det ander, eller forskjellige Ting blandes imellem hinanden. Derfor findes mange Dyr-Arter anførte i Systemerne, som ej ere til, og andre Arter paa forskjellige Steder anførte, til Arternes unaturlige Forøgelse; men atter adskillige Arter indskudte under andre, ved fejlagtigen at holdes for de samme, eller dog blot for deres Afarter, til de virkelige Arters egenmægtige Formindskelse imod Naturen, og, hvad nu kun paa en af Delene passer sig, bliver dog siden uden Betænkning tillagt de øvrige, hvorved stor Uvished og Forvirring maae forårsages. Man behøver kun at kaste et Blik i *Gmelins* Udgave af *Linnaei Systema Naturæ* for at finde hyppige Beviser herpaa: Flere Dyrarter ere og af en eller anden Naturkyndig, som nye opdagede, blot nævnte med deres speciftive korte Beskrivelse, uden at være siden enen af Opdagerne selv eller andre nøjere bestemte eller videre beskrevne, saa at de kunne kun siges halvbekjendte, hvilket atter bliver en Mangel i Naturkyndigheden, og saaledes staae endnu mange af de Linnæiske Arter selv, saavel som de Mufferske og fleres, ukjendte for andre, saa at man lades i Uvished om, hvad Naturstrykke de egentlig bør henføres til. Jeg har derfor anseet det for enhver Naturkyndiges Pligt i sit Fag, at

rette slige bemærkede Fejler, saavidt Iagttagelserne dertil kunne række, samt afhjælpe slige Mangler ved fuldstændigere Beskrivelser, naar Eejligheden gives at see den første Opdagelse bekræftet, og da bekjendtgjøre saadant ved Trykken, saavidt mueligt, til andet Underretning og Videnskabens heldigere Fremvæxt. Med Selskabets Tilladelse gjør jeg da i Dag en Begyndelse med at levere slige Iagttagelser, som siden i flere Stykker kunne fortsættes. Disse mine Zoologiske Bidrag ville blive en blander Samling, uden at binde mig til nogen systematisk Orden, for at kunne have desmere frit Valg, og komme frem dermed, som de nærmest maatte være for hænden; dog skal stedse Dyrets systematiske Benævnelse vorder anført. Derved faaer jeg endog Lejlighed til at rette mig selv, saavidt jeg i mine forrige Skrifter maatte have fejlet, men tillige forsikrer jeg, at, hvor andres Fejler blive omtalte til Berigtigelse, der stedse skal skee med den tilbørlige Beskedenhed. For at vise desbedre min Upartiskhed, vil jeg begynde med at rette mig selv i

1ste Bidrag.

Om *Moskus-Oxen*, *Bos Moschatus* *).

Dennes Cranium med mere, som jeg fandt paa den grønlandske Driv-lis, maae jeg tilstaae fejlagtigten at have anseet for Levninger af *Bos Grunniens* **) og under dette Navn beskrevet samme i min Fauna grønlandica pag. 28. spec. 17; ligesom det og er bleven igientaget i Nye Samlinger af vort Selskabs Skrifter 3die Deel p. 81. i min Afhandling om Driv-lisen, hvortil

*) Gmelin Syst. nat. p. 205. sp. 3.

**) Linnæi Syst. nat. 1 p. 99. sp. 4.

Aarsagen var, at *Moskus-Oxen* ej da var enig bekjendt, og jeg ingen fandt anført i *Linnaei Systema Naturae*, som jeg nærmere kunde henhøre den Dyr-Art til, som de forefundne Levninger vare fra, end hans *Bos graminus*; men afserer jeg af *Pennant* *), *Pallas* **), *Buffon* ***), og flere †) har lært at kjende *Moskus-Oxen*, maas jeg give *Pennant* Ret, at det fundne Cranium rigtigere ansees for at tilhøre den *). Dette svækker alligevel ingenlunde, men meget mere bekræfter, de i Sælekabers Skrifter, paa anførte Sted, derpaa bygge Grunde angående Hav-Iens Oprindelse og Drive; thi da *Moskus-Oxen* har sit Hjem i Nordamerika, maas og den Is, der med Strømmen kommer drivende om Grönlands Sydvest Østen fra, hverpaa Levningerne af disse Dyr fandtes, være kommen fra de Kyster af Nordamerika, som stöde til Ishavet.

Dens grönlandske Navn *Umíngmák*, som den har tilfælles med de tamme fra Dannemark overførte Køer, er vel fra Forfædrenes Tid især egnet *Moskus-Oxen* förmedelst dens lange Haar, ogsaa under Hovedet, da det bliver at derivere af det grönlandske Ord *Umik*, som betyder: et *Skjæg*; og dette kan da atter tjene

*) i hans *Thiergeschichte der nördlichen Polarländer* 2te Th. p. 11. t. VII og Vierf. Thiere 1ster B. p. 29.

**) i hans *Nouve Nordische Beyträge* 1ster B. p. 11. 12. 112.

***), i hans *Naturgeschichte der vierf. Thiere* IX B. 193 t. 8. og p. 228. og XXII, 77 t. 7.

†) si Ex. Herman i *Der Naturforscher* 19tes Stück. p. 91. t. V. Sæber Saugth. t. CCCII.

*) som han dömmes i hans *Thierg. Nordl. Bohrl.* 1. t. p. 13.

til Bemyndelse for den Formodning, at Grönlanderne have deres Oprindelse fra det nordlige Amerika.

2det Bidrag.

Om *Stub-Hvalen*, *Balana Boops* *).

Denne Hval har jeg beskrevet i min *Fauna Grönlandica* p. 36. Sp. 22, men ej kunnat gjøre det saa udførlig, som den fortjende, og jeg maaskee bedre har haft Lejlighed til end enhver anden, saasom den saa jævnlig forekom paa de Kyster i Grönland, hvor jeg opholdt mig. Jeg vil derfor her give dens fuldstændigere Beskrivelse, hvorved jeg faaer Lejlighed at berigtige adskillige, som om den fejlagtigen hos andre findes anført.

I Grönland kaldes denne Hval *Kaporkåh*, det er, *den rifleda* (af *Kapørkarpok*, *riser Fuser* i noget), fordi den har ligesom rifleda Furer paa Bugen. I det danske har jeg intet bedre Navn vidst at vælge for den, end *Stub-Hval*, i Anledning af at Leem i sin Lappe-Beskrivelse p. 299. kalder den *Stubben*, og fordi dens ræddemaade Pande og borte Saude nogenledes kan ligne en Stub; thi de andre den tillagte Navne, om end nogle af dem kunde passe ganske vel, tillægges dog af forskjellige Skribenter saa forskjellige Hval-Arter, at man let kan fare vild, og ingenlunde paa Navnet kjende dem fra hinanden. Navnet *Batskopf* er tysk, og tillægges ikke allene denne, men og nogle Tandfiske; Saaledes tillægges *Martens* i hans *Spitsbergiske Reise* ikke allene vor omtalte Hval dette Navn, men endog i een og samme §. melder om en anden Art

*) Lin. Syst. Nat. 1. p. 106. Sp. 3.

Butskopf, som ham synes bedst at foretræffes Navn *); hvilken sidste jeg holder for Grønlandernes *Parnet*, og Linnæi *Physeter Tursio* **); Anderson i sin *Efterretning om Island, Grønland og Strat-Davis* §. L, og efter ham Crantz i sin *Hist. von Grønland* I p. 151, 11. melder om en anden *Butskopf*, som jeg anseer for Grønlandernes *Nesarnak* og Linnæi *Delphinus Orca* ***); altsaa var dette Navn for ubestemt at holde sig til. Navndet *Nordkaper*, som den og af nogle tillægges ****); kunde let forvirre denne med en anden Art, som vel egentlig og først tilkommer saadant Navn, og meest af Skribenterne derunder er bleven omtalt *****), hvilken sidste vel bliver Grønlandernes *Keporkarnak* og Linnæi *Balaena Musculus* *****). *Rørhval* og *Sildhval* ere saa ubestemte Navne, at de passe sig for flere Arter, og er det derfor ingen Under, at man saameget har viklet sig ind ved disse Benævnelser, og neppe vidst at finde rede deri, naar man eengang skulde vil at udtrykke sig bestemt om, hvad Hval-Art der egentlig meendes. Hos Leem, i hans *Beskrivelse over Lapperne*, har

*) see Adelungs Geschichte der Nordostl. Schiffart, p. 385.

**) Syst. nat. I p. 107. sp. 4. Den jeg har kaldet *Physeter Catodon* i min Faun. grönl. p. 44. sp. 26.

***) Syst. nat. I p. 108, 3. Den jeg har kaldet *Delphinus Tursio* i min Faun. grönl. p. 49. sp. 31.

****) Leem. Lapp. p. 299.

*****) Eged. grönl. p. 40. Crantz. grönl. p. 145. Adelung loc. cit. p. 394. 395.

*****) Syst. nat. I p. 106. sp. 4.

vel den indsigtfulde Grandsker Gunnerus *) søgt at skille disse Hvale ad, men i mine Tanker ej været saa aldeles heldig, som det maatte ønskes til Sagens fulde Oplysning, saasom han har mængt *Nordkaperen* og *Nebbehvalen* ind med. Jeg for min Deel holder den store *Rörhval* eller store *Sildhval* for *Finnefisken*, i Grönland kaldet *Tunnolik*, som er *Balæna Physalus* Linnæi **). Der er af denne Aarsag næsten en Nödvendighed ved en forehavende Dyrbeskrivelse, især naar det angaaer Hvalene, at vælge et nyt med Dyrets Udseende eller Beskaffenhed meest passende Navn, dersom intet af de för brugte har været herskende; og dette har bevæget mig til at foretrække Navnet: *Stub-Hvalen* ***), thi selv det Navn, afgangne Hr. Holten i sin Fauna ****) har valgt for den: *Spring-Finhval*, forekommer mig alt for sammensat til et trivielt-Navn, da endog Slægt-Navnet *Finhval* ej kan passe sig paa alle de Hvale, som høre til Slægten, men den første Art, eller den egentlige store *Barde-Hval* *****), som ingen Finne har paa Ryggen, maae undtages derfra, med mindre han ved *Finne* forstaaer *Barde*, og deraf har villet laane Benævnelse, da dog i saa fald *Barde-Hval* maatte synes bekvemmeligere brugt.

*) i Anmærkningerne, 151 og 153.

**) Syst. nat. I. p. 106. sp. 2.

**) Jeg seer vel, at Ström i hans *Sindmöers Beskrivelse* I. p. 309. lader og nogle tillægge hans *Spekhugger* det Navn *Stub*, men meget uégentlig, da han giver *Spekhuggeren* en spids Mund, som da i ingen Maade kan kaldes *stubbet*.

****) *Danmarks og Norges Fauna* 1ste Hefte p. 163.

*****) *Balæna Mysticetus* Lin. syst. nat. I. p. 105. sp. 1.
Vid. Sol. Skr. VI Deel. I Hefte 1809. I

Stubbhvalen gives undertiden af 50 til 54 Fods Længde, dog falder den i Almindelighed mindre; og den er temmelig tyk efter dens Længde, ved Lallerne tykkest og smaler siden af bag ud, især hvor Ribbenene slippe, og de rette Halehvirvler begynde, thi der bliver den mere trind og tager hastigere af i Bredden indtil Roden af Sporen, hvor man kan favne den omkring.

Hovedet er temmelig langsnuget, og bliver fra Næsehullerne, eller fra Midten af, mere og mere afknebén til For-Enden, som dog er betydelig bred og but afrundet, thi det er allene Siderne og Underdelen der knibes noget af, Panden eller Overdelen derimod gaaer ingenlunde skraa ned, men staaer lige ud, og har dette besynderlige, hvorved denne Hval maaskee best kunde skjælnes fra alle andre, at foran Næsehullerne gaae 3 Rader fladrunde Bugler, som ere kredsrunde, i Ligning med en laqveret Snusdaase, nemlig: 1 Rad langs midten, og 1 paa hver Side, der give et artigt Syn, da ellers ikke paa hele Hvalen findes sligt.

Den har 2de *Næsehuller*, eller Blæserør, jevnfides ved hinanden, omtrent midt paa Hovedet *) i en højhvælvet Bukkel, men, naar den med sit Dækset fra begge Sider lukker til over dem, blive de kun som eet, da Sidedækslerne næsten røre hinanden i Midten.

*) Hos Linné og Artedi heder det vel, at den har dem "in rostro", men Snuden kan og siges at begynde ved Hovedets Midte. Martens trækker dem derimod forlangt tilbage, da han sætter dem i Nakken (see Adelung l. c. jevnfør Egede l. c. p. 42.)

Underkjaeben er lidt kortere og smalere end *Overkjaeben*, og skyder med sin underste Side skraa op mod den. I *Overkjaeben*, har den mangfoldige Barder eller Horn-Plader, som ere sorte, og dannede, som paa den rette *Barde-Hval* (*Balaena Mysticetus*), nemlig: til hver Side sidde disse hornagtige Plader langs efter hinanden, ligesom Tænderne i et Andensb, temmelig tæt ved hinanden, saa at Fladerne vende for og bag, men Kanterne ind og ud; den Kant, som vender ud, er indkrummet for at passe efter *Underkjaeben*, men indvendte Kant mod Mundens Midte staaer ret op og ned, og er besat med mange nedhængende Haar, som Hestehaar; Ved saadan Figur blive da Barderne i Roden bredest, men ned ad smalere til en spids Ende *); oven til sidde de forenede i en hvid Rød, der næsten ligner Horner paa en hvid Hestehov, og udgjør de egentlige Gummær. Denne Hvals Barder ere dog saare ubetydelige, da de længste ere kun $\frac{1}{2}$ Alen lange eller lidt mere, hvilke sidde i Midten, men de andre for og bag blive mindre og mindre. Disse Barder maae paa denne og andre Hvale af samme Slægt ansees for Tænder **), thi andre Tænder have de ikke, og med dem, som et Gjerde indslutte de de smaa Søedyr, der tjene dem til Føde, hvilke de med Van-

*) Figuren af en saadan *Barde* kan sees hos Egede i hans *Grønlandske Natural. Historie* paa Kobbertavlen ved p. 37.

**) Det sees da, at være meget uegentlig talt, naar de, især ituskaarne, kaldes *Fiskebeen*, som dog saa almindelig skeer. Ej heller indseer jeg, hvad der har givet Anledning til, i den danske Ordbog, at forklare Navnet *Hvalbarde* ved *Skjæggraae*, da de hverken sidde under Hagen eller engang i *Underkjaeben*, men i *Overkjaeben*; og mig synes de bedre forklarede ved Mundens *Hornklinger*.

det have indsluget, da Vandet selv sies ud imellem Pladerne. Midt imellem Barderne er inden til et blot Mellemrum, det er, *Ganen*, som har en hvid Svær. For i Kjæben er og et for Barder blottet Mellemrum. I *Underkjæben* findes ingen Barder, men den er indvendig huul og saa dyb, at den passer net op over Bardernes Spidse, hvilke der nedlades.

Tungen er stor, leverfarvet, feed og meget skrumpet; fra den hænger ned mod Svælget en slap Hud, ligesom et Dæk-sel.

Öjnene sidde paa Hovedets Sider noget bag Næsehullerne; de ere kun smaa for saa stor en Fisk, og ej større, end Klap-mydse- eller Koe-Öjne *), sorte med hvid Kreds.

Örehullerne ere bitte smaa, som Syl-Huller, uden ringeste Örelap; sidde noget bag Öjnene.

Tæt bag Hovedet har den paa hver Side en stor *Lalle*, som en Arm, der er aflangrund, bredest i Enden og meget smalere ved Kroppen; dens forreste Side, eller Rand, er afrundet og udkæler ved mange Buer, men den bageste er heel, uden paa det Sted, hvor det skal have en Ligning efter en Albue, der den er noget udstaaende. Disse *Laller* ere meget lange **), og maae gjelde for andre Fiskes Brystfinner, dog maae man ej tænke, at

*) Ventelig har dette givet Anledning til dens Navn *Boops* i Syst. nat. l. c., der ellers synes noget vilkaarlig.

**) Selv har jeg ikke maalt dem, dog synes mig Anderson l. c. at gjøre altfor meget deraf, naar han ansetter dem til 18 Fod.

de bestaae af blot Bruske, Spæk og Svær, thi indvendig have de baade Been og Leed, ligesom paa en Sælhund, nemlig: Skulderblad Armbeen, Haandleed og 5 Tæer med deres mindre Leed, hvis yderste Ender ere kun blot Bruske, hvor ellers Neglene skulde være; men alt dette skjules, ligesom forvoxen, under Svær og Spæk, da det sidste endog gaaer ned mellem Tærne.

Paa Ryggen har den en *Rygfinne*, der sidder nær ved Sporen, og omtrent over Gatboret, altsaa meget langt fra Hovedet; samme er lutter Spæk uden Bruske eller Been, men Fibrerne ere grove, saa at de knaske noget under Tænderne; den er bredest ved Roden og spidser af mod Toppen; forreste Rand er i en skraa Linie, men bageste i en lodret; til Siderne er den affladet eller plar sammentrykt; dog er den ikke paa alle just ligedan, thi nogle have den højere, andre lavere, hos nogle ender den og i øverste Spids med en krum nedhængende Hage *).

Kroppen er trind overalt, endog paa Ryggen, men bag Rygfinnen, hvor Sporen begynder, knibes den sammen til en skarp Rygning, ligesom paa *Haakallen* (*Squalus Carcharias* **).

Sporen ender med en stor *Spor-Finne*, der med sin Flade ligger Vandströgs, som paa alle Hvale, har en dyb Klöft i Mid-

*) Anderson siger l. c. at den er en Fod høj, og saa tyk, som en Mands Hoved, men Crantz l. c. siger, at den er baade af Højde og Tykkelse, som et Hoved, hvori han ej saa ganske rigtig har udtrykt Andersons Mening, som han har udskrevet; men begge synes mig alt for underlig at have beskrevet Finnen, der ej er tyk, men plattrøkt til Siderne.

**) Jevnför min Fauna grönl. p. 128.

ten og staaer ud til Siderne med 2 spidsrunde Fløje, hvis bageste Rand er lidt udkælet, men forreste eller ydre Rand heel, af Materie er den som Bygningen.

Paa *Bagen* sees fra Svalget indtil Navlen mange dybe *Furer* med opstaaende Mellemrum, der løbe jevnslides ved hinanden efter Kroppens Længde, dog saaledes, at de for og bag møde hinanden 2 og 2 fra begge Sider, til at danne spidse Vinkler, men til Siderne ere udbredte afrundede, derved blive og de yderste *Furer* større i Omfang og gjøre stumpere Ende-Vinkler, thi de indringe de indre, som nødvendig maae blive mindre, og have des-spidsere Ende-Vinkler. Disse *Furer* kan Hvalen efter Behag udvide og sammensnerpe.

Farven er paa hele Overdelen sort, men paa hele Underdelen er den hvid med sorte Blandinger, ligesom marmoreret, dog Hagen og Lallerne ganske hvide, og *Furernes* Fordybninger blodrøde *).

Den har et tykt *Svær* eller Hud, som overalt er nøgen og glat, derunder følger et tyndt *Mellem-Svær*, som er mere firar-tet, siden *Spækket*, som vel er meget tykt, men Behold-Karrene saa grove og talrige, at det giver kun lidet Tran, og er langt sletttere end *Cachelottens* (*Physeter Macrocephalus*) der dog ej

*) Martens l. c. beskriver den noget, skjønt ej heller saameget, anderledes; og Torfaus i hans Grönl. antiqv. p. 90, saavel som Olafson i hans *Reise gjennem Island* p. 542. melde om ganske hvide Artforandringer, dem jeg ikke har set, eller hørt Grönlænderne tale om.

heller regnes med der beste, altsaa ej synderlig afsættelig ved Handelen; dog har jeg mærket, at man i den senere Tid mere i Handelen modtager dette Spæk ved Colonierne, end det skæde ved mit Ophold i Grønland *). *Kjødet* er meget rødt og tranigt, og *Indvoldene* ere omtrent som hos en Selhund.

Denne Hval opholder sig i de Nordligste Have paa dybe Steder, i Besynderlighed ved Spitsbergen og i Davids-Stræder. Om Vinteren er den længst borte i det vilde Hav, og sees da ikke uden enkelte forløbne ved de grønlandske Kyster og i Fjordgabene, men for Øboerne forekommer den da, naar de ere paa deres yderste Fangsteder; især skæer dette uden for den grønlandske Fangesteds *Pissukbik* Norden for Colonien *Gothaab*; men om Sommeren kommer den i flokketal Landet nærmere, og især om Hösten gaar den til ved Colonien *Friderichshaab*, som Grønlænderne kalde *Pamiut*, da den kommer ind i de store Fjorde, hvis Gab ej ere indgjerdede af for mange Øer til at hindre den i sit Løb ind og ud, saadan en Fjord er især *Quane-Fjorden* tæt Sönden for *Friderichshaab*; og det er især i *Friderichshaabs*, og *Gothaabs* Districter, hvor dens Fangst drives, thi langt Syd eller Nord paa Landet skal man lidet see til den; Efterat den eengang er kommet Landet nær, forbliver den der gjerne en Tid lang, dog gaar den ej alle Aar til i lige Mængde.

Naar denne Hval er under Landet, bestaar dens fornemste Føde i *Lodden* (*Salmo villosus* **), *Tobisen* (*Ammodytes To-*

*) Debes, som i sin *Færøiske Beskrivelse* p. 155, mener denne Hval under sin *Grinde-Hval*, siger og, at man paa Færøe brænder Tran deraf.

**) Zool. Dan. 4. p. 45. t. 150. Den jeg ellers har kaldet *Salmo arcticus* i min *Fauna grönl.* p. 177. spec. 128.

bianus) og et slags smaa sorte Skib-Snekker, som jeg har kaldet *den nordiske Kromjagt* (*Argonauta arctica*) og beskrevet under *Hval-Aaset* i vort Selskabs nye Skrifter 1ste Deel, p. 567 med Figurer, af hvilke sidste det da vrimler i det grønlandske Hav; thi andet findes paa den Tid ej i dens Mave. Naar den vil æde, aabner den sit Gab at indsluge en heel Deel Vand med alt dets Indehavende, og sees endog ofte at holde Gabet aabent oven for Vandbrynen, derved udspendes Svælget, og Bug-Furerne udvide sig, saa det røde sees, ligesaa seer man den leverfarvede Tunge i Halsen imellem de sorte Barder og den hvide Gane, hvilket tilsammen giver et herligt Syn; men, naar den har opsluget hvad den vil, lukker den Gabet igjen og spruder Vandet fra sig imellem Barderne; Fiskene og Snekkerne maae da blive inden for, hindrede ved Bardernes ænge Mellemlum og Haarene paa deres indvendte Kant.

Den föder kun een Unge ad Gangen, og det om Foraaret; samme følger sin Moder, indtil hun faaer en yngre, hvilket vel ikke skeer alle Aar, thi ofte seer man den Unge, som følger Moderen, at være temmelig stor. Denne sin Unge gjør hun sig særdeles Umage for at beskjerme, og viser sig aldrig dristigere eller farligere, end i dette Fald, thi, om man vil dræbe Ungen, slaaer hun stærkt med Sporen i Vandet omkring den for at bringe den til at dukke under, og, dersom en Baad da kom dens Spor nær, var den let kantrer; det lykkes den og ofte saaledes at drage Ungen med sig, om samme end er stærkt saaret og maatte faldet i Fangernes Hænder; for at hindre det

søger man derfor at give Moderen nogle Stik for det løse, hvorefter den gjerne flyr *).

Stubbvalen puster ikke saa stærkt, som *Finnefisker* (*Balæna Physalus*) eller den retre *Barde-Hval* (*Balæna Mysticetus*), hvilken *Pusten* hos Hvalene er deres Aandedrag, og økeer igjennem *Næsehullerne*, saa at man noget fra kan see en høj Straale, som et Springvand opstaae over dens Hoved, derfor og nogle Skribenter kaldte dens Næsehuller *Vand-Rör* **); dog maae jeg herved bestride deres Fordøm, der mene, at Hvalfiskene sprudte Vand igjennem deres Pustehuller, hvilket dog ikke egentlig har sig saa, men, ligesom et Menneskes Aande i den kolde Luft viser sig som en Damp, saa synes det og i en større Grad hos disse større Dyr, og er altsaa kun deres fugtige Aande; imidlertid kan det ej undgaaes, at jo under Pustningen endeel af Hav-Brynnens Vand maae følge med i Højden, da den just plejer at puste, naar den kommer til Overfladen. Denne Hval har ellers mange artige Måner i Vandet: Naar den svømmer fort uden at æde, saa gjør den korte Undergange, og kommer hastig op flere gange i rad uden at sporstøde, men puster dog, og, naar den omsider sporstöder, det er, viser Sporen frem over Vandet, da er det et Tegn, at den vil blive længere under; den søger derpaa skjöns ned mod Bunden, og kommer ej op igjen för langt borte, og det i samme skraa Linie fra Bunden af; og det er virkelig et majestætisk Syn

*) Hermed stemmer overeens, hvad de Islandske Reisebeskrivere melde, "at den undertiden løber levende paa Grund, ved det den vil holde sin Unge fra at støde an derpaa" *Olefa. l. c. p. 543.*

**) see f. Ex. *Holtens Fauna p. 159* og fölg.

fra en Baad at see den store Fisk komme langt 'neden fra Dybet opskydende: Er den derimod i færd med at æde, saa gjør den lange Undergange, og, naar den vil til at hvile sig, knapper den dem af, saa den omsider neppe kommer under Vandet: Ja man seer den og ofte i stille Vejr ligge ganske stille paa Vandet, uden at røre sig, saa man skulde tænke, den var død eller sov; i saadan Stilling kaldes den af Grönlænderne *Puksinarsoak*; det er og i saadan Tilstand man maae søge at dræbe den, endskjønt den ikke sjelden gaaser under med eet, naar man kommer den nær: Undertiden ligger den i Vandet paa den ene Side, daskende sig med sine Laller, ligesom den vilde slaae noget af, der ulejlighede den; maaskee dette forårsages af de *Hvalraur* (*Lepas Balanaris*), der findes fastklæbede paa dens Bringe, og kunne ved at snørpe i Huden forurolige den: Til andre Tider, saavel i Blæst som Stille *), springer den søetöst, saa den hele Krop sees over Vandet, drejer sig rundt i Luftren og falder paa Ryggen, ligeledes da daskende sig med sine Laller; dette markes ej lettelig med andre Hvale **), og jeg holder for, at et slags *Fiskebjørn* (*Oniscus Ceti*), som findes paa den, kan krille og bide den paa et eller andet Sted (f. Ex. i Örehullerne), hvor den er meest følsom, saa at den af Smerte søger ved slige usædvanlige Bevægelser at skille sig derfra: Den er ellers til-visse Tider meget ram og løber omkring Baadene, ligesom de vare dens Jevnlige, og jeg har selv ofte saaledes i min Baad været den meget nær ***).

*) Egede siger l. c. p. 42. at den springer meest mod stormende Vejr.

**) Ventelig har derfor Holten l. c. kaldet den *Springhval*.

***) Mortens siger og (see Adelung l. c.), at den gjerne søger "Skibenes Selskab, hvilket dog de andre Hvale skyer". Efter ham

Denmod flyer den stærkt for sine Efterstræbere, uden at sætte sig til Modværg. undertiden slaar den dog stærkt med sin Spør, i hvilket Fald man ej bør befatte sig med den.

Dens Nytte er:

1. *Svaren og Spækket* med alle Brusker spises raat af Grönlænderne; især ere *Lallerne*, *Rygfinnen* og *Sporen* dem en behagelig Spise, for hvilken de sætte det meste andet til Side; Da Spækket er saa grovfibret og desmindre ærarrigt, bliver det og spiseligere, end de fleste andre Hvalarters, thi de behøve ej her at spytte Tranen ud. Og den ene Grönlænder forholder ikke gjerne den anden noget af denne Smaus, men der er ligesom aabent Taffel i de Dage, da denne Fangst gaaer for sig.
2. *Spækket* for sig selv, naar det uden Svær lægges i Skind-Poser *), løber deraf en god, men kun Hden Tran, som af Grönlænderne brændes i Lampe; dog skeer dette sjelden, thi de ville hellere æde det.

har vel Egede i. c. det samme. Men noget overdrægt synes det at være, som findes anført hos Olafson i. c. "at den skulde skyde sig hen under Kjøl og Apter paa Baadene, uden at støde dem, og løbe tæt om dem, saa man kunde stryge den med Haanden", fremdeles: "at den skulde gjøre det for at beskytte Baadene mod Rovhvalene, hvorfor Islænderne mene, at den af Skaberen just er sat til at beskytte dem, og desaar- sag ej gjerne hærpuere den". Hvor liden Grund der er til at dømme saa, sees nøktsom deraf; at Rovhvalene ere dens egne Fiender, for hvilke den strax flyr og bær ont ved at berge sig.

*) Det samme kunde skee i Fade ved Handelen og paa Skibene.

3. *Kjødet* spises og af Grönländerne både råt, og kogt, tørret og halvraadt, og er for dem en lækker *Spise*, der smager dem endnu bedre, end Kjødet af *Hvalfisken* (*Delphinus albicans* *)).
4. *Indvoldene* spises og kogte, og
5. *Smerne* tørres, flækkes, og bruges som Tråd af Grönländerne.
6. *Benene*, nemlig: *Ribbenene*, *Skulderbladene* og *Underkøftene* ere og brugelige til deres Fange-Redskaber, skjönt det, som pibet og fuldt af Marv, ej er med det beste.
7. Der laskede Skind, eller *slappe nedhangende Hudlap*, ved *Tungen*, saavelsom *Mellemgulvet* i *Liver*, bruges til Vindver, efter en vis Tilberedelse.
8. Af dens *smaa Bårder* gjør man smaa Bakker eller Pade, ved at krumboje dem, og sætte Træbund i, som det skeer med en Æske; til andet due de ikke **).

For sin ringe Trans Skyld fanges den ej lettelig af Udlændinge, men Grönländerne søge den gjerne, og fange den med

*) som er *Delphinus Leucas* Gmelin. Syst. nat. p. 232. sp. 4.

**) Efter Beretning af Debes, i sin Færdiske Beskrivelse p. 160. 161; skulde og Fædernes saltet Spækket og spise det som Flæsk, eller bruge det som Fie eller Smør at komme i Mad; ligesaa spise de Kjødet færsk kogt eller speget, naar det er vindtørret i lange Strimler; Ja han siger endog, at Udlændinger sylte undertiden noget af Rumpen.

store Lentzer af Jern, kaldet *Kallagjak* *) af Grønlanderne, men *Hvalfiske-Lentze* af Colonisterne, da den ogsaa bruges til den egentlige store Hvalfisk eller *Balde-Hvalen* (*Balæna Mysticeus*), og maa kjøbes af Europæerne, derfor og kun faa Grønlændere ejede den, hvor jeg var; denne Lentze har i Enden et knæstørmigt Blad af Jern fortløbende i et Jernskaft, som bindes fast paa en lang Stang af stærkt Træ, og kan ej ansees for Grønlændernes egen Opfindelse, med mindre de i ældre Tider kunne have havt dem ligedanne af Been, som Tilfældet er med adskillige andre af deres Pile-Redskaber. Til denne Fangst samle mange sig i en af deres største Konebaade, der tilforn er vel beklædt i Bunden med opblæste Kobbe-Blærer **), for at hindre den fra at synke, ifald den skulde af Hvalens Spor kastes omkuld; man forfølger den da stærkt ved at roe med løse Kajak-Aarer (som ellers kun bruges til Kajakker); med dem staae Mandfolkene opkræbte til begge Sider, og arøde i Vandet med der ene Ende-Blad, hvorved de kunne give Baaden en Fahrt, som en Pæl; 2de af de beste Harpunerere stille sig i Forenden, hver med sin Lentze, som passe paa, hvor nogen Hval ligger rolig paa Vandet, da den best kommes nær, give da Signal at roe med en Fahrt til den, og Lentzeførerne gribe om Lentze-Stangen med

*) ventelig deriveret af *Kalluuk*, *ropper til sig*, og skulde da betyde: *den som søger at roppe noget til sig*, eller: *noget at støde ind med* og *igjen trække til sig*, fordi den immer trækkes hurtigt tilbage, naar man har tentzet dermed.

**) som findes beskrevet i min Afhandling om Fange-Redskaberne til Sælhundene, i Selskabets Skrifters sidst udkomne 5te D. 2. H. p. 151. Fig. 6.

begge Hænderne, den højre langt bag, og den venstre længere foran, og stikke dermed Hvalen, men i det samme trække den strax tilbage igjen, at den ej skal mistes; man stikker den helst bag Lallerne for at træffe Hjertet, hvorpaa Hvalen vel strax søger til Bunds, saa man desmere maae skynde sig at faae trukken Lentzen tilbage, men den kommer snart op igjen, og dersom man hører den tude under Pustningen, og seer Blod sprudes af Puste-Hullerne, saa er det Tegn, at den er vel truffen; Den bliver siden meget sky, men man forfølger den desstærkere, ved at give agt paa de opstigende Vandbobler og kunne følge det Strøg, den tager hen under Vandet, for at kunne være lige ved den, naar den kommer frem igjen; for alting søger man at indgjerde den, at den ej skal søge den vilde Søe, hvorfor man og undertiden har flere Baade til Hjelp; man bliver saa ved at lenze den paa ny, indtil den er død, da den taaler flere Stik; naar man ej træffer Hjertet, men det lykkes og undertiden at dræbe den ved første Stik, derpaa den bindes til Baaden ved Remmer og af flere Baade buxeres i Land. Ved denne Fangst komme Indbyggerne ikke sjelden i Fare, naar de forfølge den for langt til Søes, og siden i paakommende Storm ej kunne naae til Landet; i saa Fald maae man og ofte slippe Bytten, skjønt man alldrede havde faaet det paa Slæbetoug. Undertiden synker og den stukne Hval, naar Lentzen, mislig brugt, har gjennemstukket noget Indvold, hvorved Luften gaar ud, som skulde holde den op; jeg har været med at lenze en saadan Hval, der sank som et Bjerg, uagter 4 Harpuner med Blærer *) vare kastede i den og de Konebaade lagde sig ved Siden af den, hvorfra man holdt

*) see min næstanførte Afhandling l. c. p. 131. Eeg. 7.

fast i Harpuun-Remmersne for at holde den oppe, dog kan den efter nogle Dage flyde op, som Aadsel, naar Betændelsen er kommen i den, og *Hajerne* ikke imidlertid opæde den; det overblevne kan da blive berget og komme til Nytte. Naar den ikke er mislig stukken, og skal til at døe, skyder den sig, som en Piil, frem langs Vandets Overflade, slaende og strittende med Sporen (hvilken Adfærd den har tilfælles med andre Fiske) og er da højst farlig, ifald den skulde törne paa en Baad. De Lentze-Stik, som end ikke strax dræbe den, kunne dog siden blive dødelige for den, da der saare let gaaer Betændelse i Saaret, men den driver da op paa andre Steder, uden just at komme Indbyggerne, og mindst de egentlige Fangere, til Nytte, hvort paa jeg har havt et overtydende Exempel, da jeg eengang, ved at roe imellem en Flok Strubhvale med min Kajak, fik Lyst at slaas min Söefugle-Piil i en af dem, som ogsaa traf ret dybt, saasom jeg var den meget nær, men formædelst Modhagerne blev siddende, saa at Hvalen løb bort dermed; imidlertid bragde en Grønlænder mig min Piil efter flere Dages Forløb, som var funden i et opdrevet Hval-Aadsel, derfor Hvalen maae være død af dette ringe Pile-Stik ved Saarets Betændelse.

I Færøerne siges denne Hval at løbe sig selv paa Sandgrundene, og maae sætte Livet til, eller og Indbyggerne samle sig allevegne fra, naar de see en Hval-Stiim, for at indgjerde den fra Havet og drive den omsider paa Sandgrundene, hvor de dræbe den i Mængde *): dertil ere vel dog ikke mange Steder bekvemme, men jeg formoder, at det hermed gaaer til, som

*) som Debes beretter i hans færøiske Beskrivelse p. 156. og følgende. jevnf. Landts færøiske Beskr. p. 393.

med Fangten af *Springeren* (*Delphinus Delphis Linnæi*), der egentlig kun lykkes paa eet Sted i hele Søndmørs Fagderie, ja vel i hele Norge, formædelst en vis Stedets Beliggenhed *).

Støbhvalen har adskillige Fiender, især:

1. *Spæk-Huggeren* (*Delphinus Orca* **) af Grönlanderne kalder *Ardlurkroak*, og
2. *Lille-Vangen* (*Phæter Microps* ***), Grönlandernes *Ardluk*.

Hvilke begge flokkeviis hænge sig fast med deres Tænder paa den ved Sporen og Lallerne, dog, om de ikke ere desflere maade de lade den fahre; men i vidrig Fald ødelægge de den omstider som vaabenhjælp.

3. *Hajen* eller *Haakallen* (*Squalus Carcharias Linnæi*) opæder kun de døde, især sjunkne.
4. *Hval-Ruret* (*Lepas balænaris Gmelini* ****) sidder især paa dette Slags Hval, og findes i Hobetal i Lallegruberne; paa Bringen, under Svælget, ved Navlen og paa Sporen, meget stærkt fastvoxet til, og ligesom indgroet, i Sværen, som og tildeels gaar op i Skallens underste Hulinger.

*) see Ströms Søndmørs Beskr. 1 p. 310 og 2. p. 90.

**) Müll. Prodr. Zool. Dan. Sp. 57. Holtens Fauna p. 173.

**) Linnæi Syst. nat. 1. p. 107. sp. 3. Faun. grönl. p. 44. spec. 27. Gmel. Syst. p. 228. sp. 3.

****) Syst. nat. p. 3208 sp. 5. Denne confunderes meget med *Lepas Diadema*, hvilket jeg vil søge Lejlighed at berigtige i næstfølgende Bidrag.

Grønlanderne sige det, som og kan være troeligt, at de rejse Hvalen til et Advarsels Mærke, thi, naar man kommer den nær, og skygger over dem, trække Dyrene sig ind i deres Skaller, og derved forårsage en Krille i Hvalens Hud, hvorpaa Hvalen mærker, at der maae være Fare paa færde ved en eller anden sig nærmande Fiende. Grønlanderne selv have disse Ruur, som et Mærke, at stikke Hvalen efter ved Lallerne. Naar disse Ruur ellers blive mange, maae de uden Tvivl gjøre Hvalen Ulejlighed, thi de snerpe Huden sammen. De findes baade paa Unge og Gamle.

5. I Selskab med samme har jeg og fundet et andet Ruur, der er næsten blot for Skal, nemlig, *det Ørde Ruur* (*Lepa aurita* Linnæi *).

6. Ogsaa paa denne Hval har jeg fundet et slags *Fiskebjørn*, som man kalder *Hvallus* (*Oniscus Ceti* **), der suer sig fast i Huden eller hefter sig med sine store Kløer, og vel ikke heller kan være Hvalen nogen behagelig Gjest, men

*) Om dette Ruur vil jeg og i næstfølgende Bidrag tale noget mere.

**) Denne har Skribenterne været noget uenige om, til hvad Genus den skulde henføres. Linné, Pallas, Müller og Gmelin regne den til Genus *Onisci*, ligesaa Fabricius i sine ældre Skrifter, men i hans *Entomologia Systematica* 2509, 22 staaer den under Genus *Cymothoz*, derpaa i Supplementet p. 570, under Genus *Pycnogoni*; De Geer har derimod i hans *Insektværk* 7de Deel p. 541 regnet den til Genus *Squilla*. For mig synes den rigtigst at høre blant *Pycnogona*.

Vid. Sol. Skr. VI Deel. I Hæfte 1809. L

troes med føje at gjøre den sæ udlæg undertiden, at den
 desaaarsag gjør de ovennævnte Spring over Havbrynen.

Til Slutning vil jeg anføre denne Hvals Synonymie, sa-
 vidt jeg troer den at være rigtig. Ved de i min Fauna l. c.
 anførte Synonyma finder jeg intet at forandre, men, foruden de
 allerede i dette mit Bidrag anførte, maae jeg endnu tilføje flere,
 og for at have dem alle samlede paa eet Sted, vil jeg her ordne
 dem efter hinanden:

Balaena Boops, Linn. Syst. nat. 1, 106, 3. Erzeb. Mamm. 608, 3.

Gmel. Syst. nat. 225, 3. Müll. Prodr. p. VIII. Borowsky

Naturg. Thierr. 2, 21, 3. Mohr Isl. Naturh. 13, 24. Landn

Færøiske Beskriv. 240. Schrebers Sauthiere Tab. CCCXXXIV.

*Balæna fistula duplici in rostro, protuberantia corniformi in
 extremo dorso*, Artedi Gener. 77. Synon. 107.

Balæna rostro acuto, Brisson anim. 224, 7.

Subarter, Klein Pisc. Miss. 2, 13.

Butskop Eged. grönl. p. 41.

Butskopf, Martens Spitzberg. Reise 6. 98. Adelsunge geweh.

Nordostl. Schiff. p. 384, 4.

Hvalf- Reider, Torf. grönl. antiqu. 90. Olafs. og Povels.

Reise gennem Kiel. 542.

Hvalf v. Balæna media ventre plicato, Olavii oecon. Isl.

Reise, p. 79, 4.

Hvalf- Hvalfir, Specul. Reg. p. 124.

Sildhval, Ström Södm. Beskriv. 298.

Stubben, Leem. Beskr. over Lapperne p. 298.

Grindhval, Debes Færøern. Beskrivelse p. 155.

Pflockfisch, Andersons Efterr. om Island, Grönland og Stræt-

Davia p. 191. §. XLIII. Cranz Grönl. p. 146, 5.

Spring-Finhval, Holten Danmarks og Norges Fauna p. 163.

The Pike-Headed Whale Brtt. Zool. 3. p. 40.

Den Figur, man har paa denne Hval hos Schreber, er saaledig, dog har den de Fejl: at Snudens Overdeel løber for spids til; Furerne paa Bugen løbe for retlinede, vel sees noget, som ligner en Vinkel, men samme dannes dog ej af Furerne Sammenløb; Lallerne løbe alt for spidse til og ere for korte; og Pusrebuklen, samt de 3 Rader Bugler foran samme, mangler ganske; saa at en bedre Tegning vist nok kunde ønskes, hvilken jeg har søgt at give i hosfølgende Fig. 1.

3die Bidrag.

Om *Hval-Rurret* (*Lepas Balanaris*, *Lepas Diadema* og *Lepas aurita*.)

De 2de første her nævnte Arter fortjene egentlig Navnet *Hvalraur*, som opholdende sig paa Hvalene og begavede med hullede sammensatte Skaller, gennem hvilke de fastsue sig; men den 3die Art, skjönt nogen og mere nærmende sig *Angletasken* (*Lepas Anatifera* Linnæi), maae dog og ved denne Lejlighed omtales, saasom den findes i Selskab med den første.

Om *Lepas Balanaris* og *Lepas Diadema* hersker stor Forvirring hos Skribenterne, da nogle kalde den *nordiske Art*: *Balan-*

sis og den sydlige Art: *Diadema*, men andre lige rvertimod; ærer andre blande begge sammen, skjønt de virkelig ere heel forskjellige *). Jeg vil derfor her søge at berigtige sligt og bringe begges Synonymie i bedre Orden. Hvalruur kalder jeg dem begge, som et Skjæln-Navn fra *Bjerg-Ruur*, hvilket Navn Ström i sin Söndmöerske Beskrivelse **) giver alle de Ruur eller Lepades, som findes paa Klipperne ved Strandkammen; men den ene maa kaldes den *højbuglede*, og den anden den *fladbuglede*, efter deres Skikkelse, eller den *nordlige* og den *sydlige*, efter deres Opholdssted. Der kan vel ikke paatrivles, at Jo Linné, hvor han første Sted i sit System ***) melder om *Lepas Diadema*, maae forståe den *fladbuglede* eller *sydlige Art*, da han angiver sig Indiske Hav at være dens Opholdssted, citerer og Rumphs Figur, som just hörer til denne Art, derpaa og den specifiqu Benævnelse "*testa subrotunda sexlobata sulcata fixa*" ganske godt passer, men ligesaa sikkert viser Beskrivelsen i et senere Skrift ****) over *Lepas Diadema*, at han den gang maae have havt den *højbuglede* eller *nordlige Art* for Öjne, saasom han der giver den "*testam convexo-cylindricam*", hvilket ingenlunde passer paa den *sydlige* eller *fladbuglede* *****). Skade, at han ikke der melder, hvor-

*) Endnu flere forskjellige Ruur-Arter kunne findes paa Hvalene, hvor- paa man har Exempel i Lamarks *Tubicinella* i *Annales des Natural-Museums Naturgesch.* 1, 300. t. 30 f. r.

**) F. P. 160.

***) *Syst. nat.* 2 p. 1108 Sp. 13.

****) *Mantissa* 2, p. 544.

*****) I begge Henseender finder jeg en Walch, i der Naturforscher rörer St. p. 84. 85. at tænke eens med mig.

frå han havde den, der ellers kunde givet et afgjørende Udslag. Schröter i sin *Einführung in die Conchylienkenntnis* *) har ikke desmindre anført den højbuglede Synonyma og Beskrivelse under L. Diadema, og Gmelin i sit System. **) citerer falske Synonyma under begge Arter, men leverer Beskrivelsen af den højbuglede under den begge, derfor hos ham alle Ting blive forvirrede og forstaaelige.

Der bliver da vel rigtigst at lade den fladbuglede eller sydlig Art beholde Navnet *Diadema*, saasom den af ovenanførte Grunde maa troes at have for den anden faaet det af Linné, skjönt ellers den højbuglede eller nordlige mere fortrinlig kunde tilkomme det for sin anseeligere Højde og større Lighed efter et Diadem, hvilket vel og har desmere bevæget en Chemnitz ***) og Spengler ****) med flere til at tillægge dem dette Navn fremfor hin.

Saaledes bliver, i mine Tanker, begge disse Hvalruur-Arters Synonymie rigtigst, som følger:

I. Det højbuglede Hval-Ruur. *Lepas Balanaris*.

Lepas Balanaris, Müll. Prodr. Zool. Dan. Spec. 3024. Fauna Grönl. p. 425 Sp. 425. Gmel. Syst. nat. 3208,5. (men hans citerede Synonyma høre ikke hid, naar undrages Müllers og mit) Mohr Isl. Naturh. p. 126, 307.

*) 3ter Band p. 515.

**) Syst. nat. p. 3208,4 og 5.

***) i hans Conchylienkapinet VIII. B. p. 319.

****) i Naturhist. Selsk. Skr. I p. 189.

Lepas Diadema, Linn. Mant. 2,544. Schröt. Einl. III, 513.
(hvad Beskrivelsen og de citerte Synonyma angaar) Born,
Mus. Cæs. p. 10. t. 1. f. 5. 6. og Vign. a. p. 7. Naturh.
Selsk. Skr. 1,189,16. Landt. Fær. Beskr. p. 288.

Balanus paa Hvalfisk, Andersons Efterretn. om Isl. Grönl.
og Strat-Davis p. 190. Bomare Naturhist. (dansk Overs.)
1, 307.

Hvalfisks, Bomar. l. c. III, 615, (den förste).

Hrudurkall, Olafsens og Povelsens Reise igjennem Island p.
1008. b.

Die Walfischlaus, Chemn. Conchylien. VIII, 319. f. 843.
844.

Balanus Polythalamus, der Naturforscher VIII p. 149. t. 4. f.
A. B. C. Neueste Manigfalt. III, 796.

Walfischpocke, Der Naturf. 25,142.

Den runde Balanus, Olavii Isl. Rejs. 594. t. 10. f. 4. 5.

Polydora balanaris, Klein. Ostr. p. 176. f. 451,2. t. 12. f.
98.

Lepas Diadema cylindrica, Schröt. Journ. 4. p. 362. b. og
5. p. 521. B.

Balanus Compressus, Gvalt. Test. t. 106. f. Q.

Pedicular Ceti, Philos. Transact. Vol. 50. P. 2. for Aar 1758.
p. 851. t. 34. f. 7.

Der am Walfisch sitzende Balanus, Hebenstr. Mus. Richt. p.
292.

Pon. de Balaine, *Devila Catal. rais. L. p. 404, no. 920.*
 2. *Det fladbeglede Hvalruur. Lepas Diadema.*

Lepas Diadema, Linn. Syst. nat. 1. p. 1108 sp. 13. Schröt.
 Einl. 3,513 og Gmel. Syst. nat. 3208,4 (begge disse blot,
 hvad den specifikve Benævnelse angaar, men ej i Hen-
 seende til Beskrivelse og Synonyma, der høre til den for-
 rigte).

Lepas polythalamia, Berl. Naturh. Ges. Schrift. V, 464.

Balanus polythalamus complanatus, Der Naturf. 10. p. 83. t. 1.
 f. 11. 12.

Balanus concameratus, Schröt. Journ. 4. p. 358.

Lepas Diadema complanata, ibid. p. 362. a.

Die flache vielhammerigte Meerichel, Chemn. Conchylienkab.
 VIII. p. 325. f. 845. 846. Schröt. Einl. 3. p. 530, 12.

Lepas balanaris, Naturh. Selsk. Skr. 1, 187.

Echinus, Rumph. Amb. t. 14. f. H.

Echinus planus, Petiv. aqvat. Amb. Icones. t. 1. f. XI.

Coronula balanaris, Annal. Nat. Mus. Naturgesch. 1. p. 303.
 306. t. XXX. f. 2. 3. 4.

Det *højbeglede Hvalruur* har jeg omstændelig beskrevet i
 min Fauna l. c. efter et levende Exemplar, hvorved jeg gjerne
 kunde lade det beroe, især da de anførte Figurer hos Chemnitz
 og Welch meget got svare til denne Beskrivelse, hvad Skallen
 angaar; men, da jeg finder den franske Naturkyndige *L. Duf-*

~~friste~~ *) at være fast i den Tanke om Ruurterne (Lepades Linnæ) at de ere ikke *mangeskallede*, som Linné og andre Naturkyndige have formæent, men *løn aenskallede*, maas jeg efter min fulde Overbeviisning modsige dette, og til Beviis her anføre, hvad jeg har erfarer om dette Hvalruur, der ogsaa med nogen Forskjæl gjelder om de andre Arter.

At det er et mangeskallet Skaldyr, skulde vel ikke troes ved første Anseende, saa at man let med *Dufrerne* kunde fristes til at holde samme for een i eet fortløbende Skal, der blot havde særskilte Klapper; men ved nøjere Undersøgning befindes det hele virkelig at bestaa af flere rærforende Skaller, som vel ikke kunne skille sig ad, som det plejer at skee med de Toskalledes Klapper, men dog have deres Sutures eller Naaddinger, hvorved de hænge sammen, og i ældre fortørret Tilstand, naar alt det dyriske, som tjende til at holde dem sammen i disse Naaddinger, bliver forfuldet, gaar fra hinanden i ordentlige Dele, hvorpaa jeg til ydermere Beviis har et saadant i sine Dele adskilt Exemplar at kunne fremvise. Disse saaledes tæt forenede Skaller danne da den cylindriske, mere eller mindre ophøjede og regelrette, Skikkelse, som det hele Skaldyr sees at have; Og denne Sammensætning falder endnu mere i Øjne paa adskillige andre Ruur-Arter, hvis Skaller mere gabe i Naaddingerne; der er altsaa, saalænge Dyret beboer samme eller dets Levninger ere tilstæde i en holdfast Tilstand, noget membran — eller hinde — arter, søm igjen næmløber Skallernes Naaddinger og binder dem sammen. Uden til betragtet skulde denne Ruur-Art, efter alig Forudsætning,

*) i *Annalen Nat. Mus.* 1. c. p. 305.

synes at bestaa af 12 Dele, 6 ophøjede, og 6 flade, men virkelig bestaaer den dog kun af 6 Sammensætninger, i hver af hvilke den ophøjede Deel maa ansees som Hoveddelen, og den flade Deel er sammes Sidefløj, foruden hvilken udvendige Sidefløj den og har til den modsatte Side en mindre Fløj, til indvendig at skyde ind under den næstfølgende Skal mod Overdelen til at danne det 6-sommede Bæger, hvori Ormen egentlig opholder sig; 4 Skaller have saaledes 1 udvendig og 1 indvendig Sidefløj, men den 5te, som er den største af alle, har begge Sidefløjene udvendig, og den 6te, som er den mindste, har begge Sidefløjene indvendig. Det udvendige ophøjede eller buglede paa hver Skal, som er bredest ved Foden, men løber op i en Spids mod Munden, er igjen 4-deelt efter Længden ved 3de Furer, og kornet formedelst mange Tverrynker, der igjen overskjæres af andre langsløbende finere Ribbar; men den udvendige flade Deel eller Sidefløj, som er bredest mod Toppen og løber spids til mod Foden (saaledes ganske modsat den buglede Deels Stilling), er udeelt og glat, kun sees (paa nogle mere, paa andre mindre, kjendelig) andeel fine tverløbende Striber. Texturen indvendig er meget fibret, da Skallen ingenlunde er en fast Substant, men sammensat af mange smaa Lameller eller Fibrer, der i de buglede Dele ere langsløbende, men i de flade Dele ere tverløbende. Ved et Mellemgulv er ellers deres hele sammensatte Skal deelt indvendig til 2de Bægere, som have Samkvem med hinanden ved en rund Aabning i Midten; det øverste Bæger er glat og heelt, dog i Grunden 6-deelt ved fine Naaddinger, eller Længdesomme, der svarer til det forommeldte Udvendige, da dette Bægers Dele egentlig udgjøre een af Hoveddelenes Sidefløje; men det nederste Bæger fremviser 18 Fibrer, hvoraf 3 og 3 svare ud for hver

4-deelt udvendige Deel, men ere dog ringsom ved en fin Fure adskilte fra dem; disse Piber ere sammentrykte, neden til brede og buede, men opad tilspidsede, ligesaa mod Udkanten bredere tilrundede, men mod Midten tilspidsede; imellem hver Pibe er en Skramme, som efter hver 3die Pibe er større og løber rummelig op under den udvendige flade Deel, og denne rummeligere Skramme ender mod Udkanten med en liden 3-kantet Bypibe.

Jeg troer da tilstrækkelig at have gotgjort, at dette Rum er mangeskallet og paa mange Maader sammensat af flere foraltjærlige Dele; men endnu maae jeg erindre, at Dyret, som har sin Bolig i det øverste Bæger, er ved en Hadbeklædning paa Bægerets Sider forenet til en tverspændt Hud eller Hinde over Midterhullet, og igjennem dette end videre ved Seener og fine Huddede til det underste Bæger, saa at Dele deraf endog trænge sig ind i alle Piber og Skrammer, hvorved det bliver sat i Stand til at fastsætte sig saa stærkt til Hvalen, at dens Svar gaar op i det underste Bæger og tildeels i Piberne selv; jeg holder for, at de Unge have været Hadere i det underste Bæger, men under deres Tilvæxt er Hvalens Hud groet ind i Haulheden, og har dannet den til et desto større Bæger. Forudeg de nu anførte Skaller maae jeg ikke glemme at melde om 2de smaa Skalklappe, som paa den Hud, der gaar tvers over øverste Bægers Munding, hvile som et lidet Dæksel ved Dyrets Aabning i denne Hud, og kunne lukke til eller gaae fra begge Sider; disse Dæksel-Skaller ere buglede, næsten trekantede, bredest i Roden, men krumspidsede opad, som Tænder vendende Spidsene mod Aabningen, men ubetydelige, og sidde for sig selv ganske skilte fra de andre Skaller, uden for saavidt Dæksel-Huden

forbinder dem med samme. Ornen selv, som beboer denne Skal, har jeg vel søgt at beskrive i min Fauna l. c., men den fortjener dog en omstændeligere Beskrivelse, end der kunde tages Rum til. Det første af den, som falder i Øjne, er en lasket, guulagtig, noget opsvulmet Hud, som dækker det øverste Bagers Munding fra Side til anden, og har en Skramme midt i, stilende fra den midterste bøjede Udkant (eller spidse bøjede Ende af en af de største Skalkstykker) til den midterste ret opstaaende Udkant (eller den spidse Ende af en af de mindste Skalkstykker), som er lige tvært over for, dog nær denne Skramme ej ganske til Skallen; paa den Side mod den ret opstaaende Udkant er den Skallen nærmest, og har en høj opstaaende Spids, som dannes af 2de Hudlæppe, een fra hver Side, til at lukke op og i for Ormen, som igjennem Skrammen skyder sig ud og ind; disse 2de Hudlæppe blive mod den anden Side lavere og lavere, indtil lidet over Midten, hvor Skrammen endes; herpaa følge de ovennævnte 2de smaa Dæksel-Skaller eller Klapper. Under denne Overhud ligger den egentlige Orm vendt med Vommene mod Skalklappene, hvor den og er forenet med Huden selv, men med Mundingen vendt mod Hud-Dækslets ovenmeldte spidse Forhøjning; fra Vommen gaaer en lang Hals, paa hvilken den har i alt 24 Arme, som sidde parviis, 6 Par paa hver Side, 2 og 2 paa een og samme Rod-Stilk; de have alle ved Roden en hvid haard glat Bruske, især de nederste, men Armene selv ere rødgraa; de yderste ere længst, dog ej megen Forskjæl paa de 6 yderste Par i Længden, disse sidde og sæt ved hinanden og udgjøre Fordelen; midt imellem de to yderste Pars Rødder findes en smal lang Snabel, som er Suerör, der er meget længere end Armene, og har ved Grunden paa bageste eller underste Side en udydet Aabning,

der løber igjennem hele Halsens Hualhed indtil Vommen, hvilken jeg derfor holder for Kumpe-Aabningen (maaskee den tillige er Fødsels-Aabningen); liden fra disse yderste 6 Par Arme sidde, ligesom for sig selv, de næstfølgende 4 Par, der ere kortere, men bredere og haardere ved Roden; efter et kjendeligere Mellemrum følge tæt ved Vommen de øvrige 2 Par, som slutte Trøppen, og ere meger kortere og bredere, samt haardere ved Roden; alle Armene have dette tilfælles, at de krumme sig opad og ind mod Munden, de nederste krumme dog mere ind til Siden, og hver Arm er krum, spids, sammetrykt til Siderne og paa invendige Side forsynet med mange smaa Takker, saa at den seer ud som en Saug eller Fjer, og den hele Samling som en Fjerbusk, hvilken Ormen med sin ganske Hals rækker idelig ud af Dæksel-Skrammen. Bevægende samme frem og tilbage, ligesom man griber for sig med Fingrene paa en Haand; alle krummede til een Side, og trækker uden al Tvivl derved sin Fode til sig; midt imellem de 2 nederste Par Arme er paa Halsen den egentlige Mundeabning, der er temmelig stor, omgiver af 4 bløde og 4 bruskede Tænder; de bløde ere i det højeste som Kjertler, og deraf sidder det øverste Par for Mundens øverste Ende mod de lange Arme, og ere meger korte, brune og takkede indvendig, krummende sig bag ud; det andet Par bløde Tænder sidder bag ved, tvært over for de første, og ere ligesaa korte, men lysere og bredere; paa Mundens Sider sidde de bruskede Tænder, som ere hvide og savtaktede for Enden, de to forreste ere smaa, men de bageste bredere, disse bøje sig fra Siderne ind i Mundhullet, og tillukke samme, tjene vel ellers og til at knuse Føden, for den indlades videre, de bløde derimod ligge fra for og bag uden paa de bruskede, og over dem igjen ligge de for

emtalte nederste a Par Arme; inde i det øverste Bæger er endnu paa hver Side af Vommen, tæt føjet til Skallen en bruun Pose, der er som en Spænde-Sene og ligesom mangedeelt, med sin øverste Ende forenet med Dækkel-Huden, og med sin nederste skyder hen til Midterhullers slimagtige Overtræk, saa at den kan virke baade oven og neden med sin Spænde-Kraft.

Efter denne fuldstændige Beskrivelse baade over Skallen og Ormen, troer jeg mig og beføjet til at kunne modsige Hr. Dufresne, som *) ikke kan indsee, hvorledes Skallen kan voxe Tid efter anden med Ormen, derfor han hellere vil antage, at Ormen, naar den ved sin Væxt finder den gamle Bolig for trang, da forlader samme, og bygger sig en ny rummeligere; men hvorledes vil den kunne der, da Dyr-Substanten allevegne er saa indvævet imellem Skallen i dens Naaddinger, og dens Rör? og, maae jeg spørge, hvorledes skulde den nøgne Orm, om den kunde forlade Skallen, saa hastig igjen faae dannet en ny Skaf, hvormed at finde Fodfæste paa Hvalen under dens idelige Bevægelser? Bedre loder det sig dog foresulde, at, naar dette Skaldyr igjennem sin Fødselsaabning har afsat sin Unge med en tynd Skaf-Beklædning, ligesom andre Skaldyr, og den dertil søger Læjlighed, medens Hvalen, som ikke sjelden skeer, ligger stille en føje Tid paa Havets Overflade, denne Unge da falder paa Hvalens Hud og hæfter sig fast, samt derpaa Tid efter anden Skallen voxe med Byrer, bliver stærkere og udvider sig især i Naaddingerne ved Af sætning af Dyrets Substant eller dertil passende Kalk-Materie, som mere og mere hærdes, saale-

*) Annal. Natur. Mus. I. c.

des som allerede for mig afg. Hr. Kunstforvalter Spengler har gjort det fatteligt *).

Hvad egentlig udgjør Hvalrurets Føde, kan jeg ej bestemt sige, dog tænker jeg, at det fortærer alle slimige smaa Dyr i Havet, som det med sine Arme faaer trakt til sig; selv Hvalens omgivende Fedme kan komme det tilgode; jeg har i dens Huling fundet Tangluus, maaskee samme var dens tiltrækte Føde?

Det *buglede Hvalruur*, har jeg (som ommeldt i næstforegaaende Bidrag) fundet i Mængde paa *Stubhvalen*, vel adspredt overalt paa dens Hud, men især paa Bringen i dens Furer flere tæt pakke- de paa hinanden, derfor det og af Grönlænderne kaldes *Keportab Katunriarsoa*, det er, *Stubhvalens store Ruur*, thi ethvert Slags *Ruur* hedder hos dem *Katungiak*, det er, *Overflad-Söger* (deriveret af *Ka*, *Overflade*; *Hud*), fordi det sætter sig fast paa Overfladen af en Steen eller ander, ogsaa paa Huden af en Hval.

Det 3die Slags ovennævnte Hvalruur, nemlig: *det nøgne eller ørede*, *Lepas aurita* Linnæi **), behøver jeg kun kortelig at vedrøre, da det heel vel af andre, især af Chemnitz ***), og Spengler ****) er beskrevet og afbildet; men jeg griber Lejligheden at rette en Fejl, jeg har begaaet i min *Fauna Grönländica* ****), hvor jeg

*) I Naturhist. Selsk. Skr. 1ste B. 1ste Hæfte, p. 208 og følg.

**) Syst. nat. 1110, 19. Gmel. Syst. 3812, 14. Schütz Eink. 3, 524, 13.

***). Conchylienkab. 8. p. 345 f. 857. 858.

****) Naturhist. Selsk. Skr. 1. p. 205.

*****) Pag. 420.

har anseet det for Unge af *Lepas Balanaris*, fordi jeg fandt flere af dem siddende paa sammes överste Omkreds, just paa Sideskaller-
nes Spidse, ret som de kunde være udsiede af sammes Rör, og
jeg da ej kjendte dette Ormeslag, men finder nu, at det virkelig
har været *Lepas aurita*, som saaledes har planter sig paa Toppen
af *Lepas Balanaris*, hvor og Spengler *), saavel som Schröter **),
siger det at være fundet. Hvilket arrigt Syn denne Samling af
de saa forskjellige Ruurarter giver, vil høstfølgende Tegning vise,
hvis Forklaring er:

- Fig. 2. Lit. a. Det buglede Hvalruur.
b. Sammes udstrakte Orm.
c. c. c. Dens 24 Arme i 3 Afdelinger.
d. Dens lange Snabel.
e. Rumpe-Aabningeh.
f. Mundaabningen med omgivende Tænder.
g. Dækselhuden med dens Skramme og Skalklappe.
h. h. h. *Lepas aurita*.

4de Bidrag.

- Om 1) *Blaastrælen* (*Labrus coeruleus*).
2) *Rödmekken* (*Labrus carneus*) og
3) *Berggylten* (*Labrus exoletus*).

Disse 3de Norske Fiskearter ere hinanden saa nærforvandede,
at det ikke er saa underligt, naar Skribenterne forvexle den ene

*) L. c. p. 206.

**) L. c. p. 325.

med den anden, hvilket især er skeet med den første og den sidste, der dog ere forskjellige Arter; men mere underligt, at man ej har agtet paa et endnu nærmere Forvandtskab imellem den første og den anden, som Han og Hun, det jeg tænker at kunne bevise.

Den sidste, nemlig *Labrus Exoletus*, synes længst at have været Naturkyndige bekendt; den første, mig bekjendt, som melder om den, er Linné i sin *Fauna Svecica* *), skjönt han der tillægger den Navnet *Blastahl*, som den skulde gives af Bahuserne, alligevel citerer han i sit *Systema naturæ* **) *Ströms Berggylte* ***), der i sig selv er en ganske anden Fisk, end de Norskes *Blaastaal* ****), (hvorom siden); Beskrivelsen hos Linné, hvor kort den end er, viser og, at *Berggylten*, og ikke *Blaastaalen*, kan være meent; naar den sammenholdes med Ströms Beskrivelser over disse Fiske. Jeg skulde og ej være langt fra at troe, at den Fisk, Linné kalder *Bergmylra* i sin *Westgothiske Reise* *****), bliver een og samme Fisk med de Norskes *Berggylte*, hvilken han dog i sin *Fauna* †) gör til en egen Art, og kalder *Labrus Suillus*; men det er artigt, at han tillægger *Suillus* her kun 9 Pigge i Rygfinnen, da han dog har i sin *West-*

*) 2den edit. p. 117. sp. 331.

**) 12te edit. p. 479 sp. 33.

***) i hans Beskrivelse over Sönderöer 2de Deel p. 467; n. 3.

****) sammesteds p. 269.

*****) p. 179.

†) Sp. 330.

gøthiske Rejse tillagt *Bergmyltran* 19 Pigge, alligevel forener han dem begge til een Art, (baade i sin Fauna l. c. og i sit System *), hvilket er nu hvilket? ved det Mærke af 19 Pigge i Rygfinnen kommer *Bergmyltran* overeens med *Berggylden*, og Ström l. c. antager den lige til for samme, og, skjønt han har anført 3de Varietæter, som han mener, af *Berggylden*, og ej just bestemmer, hvilken af dem han egentlig vil have henført til *Bergmyltran*, saa er det dog troligt, at han nærmest sigter til den 3die eller sidste Varietæt, formedelst Piggens Overeensstemmelse i Rygfinnen. Jeg er af den Tanke, at Linné har ilde forstaaet sig selv i sin Westgøthiske Rejse, hvor det første Tal i 19 kan have været utydelig aftrykt, som det just har sted i mit Exemplar, og da blot læst 9-Taller, hvoraf han har ladet sig desnærere forføre til at ansee den for forskjellig fra sin *Exoletus*, og uden Nød danne en ny Art: *Suillus*, da ellers begge kunde være een og samme, især, da ingen siden, saavidt mig bekjendt, har givet nærmere Beskrivelse over denne *Labrus Suillus* **); Imidlertid, da ogsaa nogen Forskjellighed findes med de andre Finnestræler og Pigge, derhos meldes om en sort Plet ved Sporen, som ej er bemærket paa den af mig betragtede *Berggylden*, saa tør jeg ikke saa ganske paastaas, at begge ere een og samme Art. Pletten ved Sporen har nok ellers meest bevæget Müller til at holde L. *Suillus* for at være Ströms 2den Varietæt af *Berggylden* ***).

*) l. c. p. 476. sp. 17.

**) thi den Beskrivelse Prof. Fabricius i sin Rejse nach Norwegen p. 74. har givet over L. *Suillus*, hører unægtelig til *Blaaspaalen*.

*** i hans Prodrömus Zool. Dan. pl. 45 Sp. 307.

Vid. Sel. Skr. VI Del. I Hefte 1809. N

Denne Skribent vakler dog ogsaa i sine Meninger om den rette *Berggylte*, thi han citerer vel Ströms 3die Varietæt, som er min omskrevet, under *Labrus exoletus* *), men giver dog denne det norske Navn *Blaastaal*, som hos Ström er en ganske anden Art, derimod anfører under næste Nummer *Ascanii Berggalt* **), som en særskilt Art, da dog Ströms og *Ascanii* ere een og samme Fisk, hvorved Arterne urigtig ere forøgede. Af Müller lod jeg mig selv forlede til at holde Grönkøndernes *Koblernak* for *Labrus exoletus* ***), der dog rettere bliver *Blaastualen*, som jeg kun løselig fik eengang at see i Vandet, uden at kunne bestemme noget vist, blandede derfor begge Fiskearter ligesaa urigtig sammen som andre mine Forgjengere.

Blaastualen, som den røte af de i dette Bibrag ovenanførte Arter, synes Ström først at have beskrevet, og giver den endnu de Navne, *Blaagommt* og *Blaastak* ****), thi det af ham citerede Synonym af Artedi †) er saare tvivlsomt; Hvorledes den af andre er bleven forvængeret med *Berggylten* eller *L. exoletus*, har jeg allerede melder, men Hr. *Ascanius* har rettelig skilt den fra samme, som en egen Art, under Navnet *Labrus coeruleus* ††), hvilket alligevel Müller i sin *Prodromus* L. c. har tvivlsomt anført som Synonym under sin *L. exoletus*. Det kan og ej paatrives, at jo

*) I c. p. 46. sp. 386.

**) *Asc. Icon. rer. nat.* 1. p. 1. t. 1.

***)) i min Fauna grönl. p. 166. sp. 120.

****)) *Söndm. Beskr.* 1. p. 269.

†)) *Artedi Icht. Gen.* p. 34. sp. 3.

††)) *Asc. Icon. rer. Nat.* 2. p. 5. t. XII.

Sebastes labros variegatus *), som er Pennants **) *Striped Wras-*
se, bliver vor *Blaastaal*; ligeledes Fabricii *Blagylta* ***), skjønt
 han selv, som ovenmeldt, har anseet den for *Labrus nullus*, thi
 Beskrivelserne vise det tydelig nok.

Rødsnekken, som den 2den af ovennævnte Fiske, har As-
 canius ****) under det Navn *Labrus carneus*, og siger den i
 Norge bære Navn af *Sudernant*, dog kaldtes den *Rødsnekke* i
 Kragerøe, og Ström melder ****), om den under Navnet *Bergnekke*.
 Den er da siden bleven Systematikernes bekjendt, da Müller er
 den første, som anfører den under *Ascanii* Navn †). Dog maae
 ogsaa hertil upaatvivlelig henføres Gmelins *Labrus trimaculatus* ††),
 som er Pennants †††) *Trimaculated Wrasse*.

Ved mit Ophold i Norge lærde jeg i Kragerøe nøjere at
 kjende disse 3de Fiske-Slags, da de jevnlig fiskes der i Bugten,
 saa at jeg ved deres indbyrdes Sammenligning troer at kunne tale
 lidt mere bestemt om deres Forvandtskab eller Forskjællighed, og
 vil begynde med *Blaastaalen*, og naar den noget nøjere er be-

*) Gmel. Syst. nat. p. 1294. sp. 52.

**) Britt. Zool. 3 p. 207. n. 4.

***i) i Reise nach Norwegen p. 74.

****) Icon. rep. nat. 2. p. 6. t. XIII.

*****i) i Nye Saml. af Norske Vidensk. Selsk. Skt. 1 p. 145.

†) Champ. Prodr. Zool. Dan. p. 46. sp. 385.

††) l. c. spec. 57.

†††) l. c. p. 206. n. 3.

skreven, kan jeg fatte mig kortere om de andre dele, ved at henføre dem til samme.

I. Blaastaalen.

Dens Synonymie bliver, efter oven bemærkte, følgende

Blaaskaal, Blaastak, Siagumme, Pontop. Norges Naturl. Hist.

2 D. p. 176.

Blaagome, Blaastaal, Blaastak, Ströms Söndre Bskr. p. 269.

Bomar. Naturhist. 1. p. 351.

Labrus coeruleus eller *Le Pâon Bleu*, Astanc. Icon. rev. nat. 2. p.

5. t. XII.

Blagylta, Fabricii Rejse nach Norw. p. 74.

Labrus Variegatus, Gmel. Syst. Nat. 1294, 98.

Striped Wrasse, Brit. Zool. 3. p. 207. n. 4.

Labrus exoletus, Faun. grönl. 166, 120.

Størrelsen af den, jeg betragtede, var i Længde 10 Tom. 6 Lin.; i Brede, det er, Højde ved Rygsfinnen, hvor den er paa det højeste, 2 Tom. 3 Lin.; og da var Forholdet imellem Delene paa den hele Fisk:

<i>Hovedet</i> til Gjælleaabningen langs Siden	3 Tom. 2 Lin.
oven til indtil Ryggen af Kroppen	1 — 8 —
<i>Kroppen</i> derfra til Rygsfinnen	1 — 7 —
<i>Rygsfinnen</i> selv optog	4 — 10 —
Derfra til Sporen	1 — 4½ —
<i>Sporen</i> selv optog	1 — 6 —
<i>Hovedet</i> fra <i>Neb</i> til <i>Mundvig</i>	— 10 —
til <i>Ojnene</i>	— 3½ —

neden til fra Neb til Gjælle-Aabningen	3	Tom.	Lin.
<i>Kroppen</i> neden til fra Gjælle-Aabning til	3	—	—
Brystfinne	1	—	5
derfra til Bugfinnen	12	—	8
derfra til Gadborer	2	—	3
<i>Gadborfinnen</i> selv oprager	1	—	9½
derfra til Sporfinnen	1	—	3½
<i>Brytfinnen</i>	1	—	2
<i>Bugfinnen</i>	1	—	5
Rygfinnens Højde bag til	1	—	—
for til	1	—	7
Gadborfinnens Højde næsten ligesaa	1	—	—
Højden fra Rygfinnen til Bugen	2	—	7
til Gadborfinnen	2	—	2
ved Sporfinnen	1	—	2
Sporfinnen tværs over	1	—	3
Tvers over ved Gjælle-dækket	2	—	1
ved Øjnene	1	—	8
foran Øjnene	1	—	4
Nebbets Yderste	—	—	9
Tvers over Ryggen	—	—	11
ved Sporen	—	—	4½
imellem Øjnene	—	—	8½

Dens *Stikkels* er sammentrykt-trind. Fra Nebbet rundes den af lige til Rygfinnen, hvor den siden omtrent til 16de Finne-Straale beholder lige Højde, men derfra smales af indtil Sporen, da Sporen selv bliver igjen lidt breder; Bugen rundes af fra

Neb til Gædborſ og derfra smiles af til Sporen. Ryggen er noget fyldigere end Bugen.

Hovedet er aflangt, ægformigt, bag til bredest, for til meget afknæbent, langnebbet, oven til buglerundt med et Indtryk imellem Øjnene; bag til indringes det fra Kroppen ved et paa Issen indløbende Cirkelskaar af 5 à 6 smaa Punkter paa hver Side, som dog i Midten ere afbrudte. Hele Overdelen, saavelsom Siderne for Øjnehe, og Svælget neden til, er uden Skjæl, feedt og lasket, men paa Gjællækket bag Øjnene ere smaa Skjæl, der liges Kroppens, men meget mindre; Siderne ere plattryste og Svælget noget skarpt. Fra Issen-Punkterne løber endnu et Cirkelskaar af omtrent 11 andre Punkter ned under Øjnene, som sees best, naar Fiskén begynder at tørres ind.

Øjnene ere temmelig store, med sorteblaa Øjesteue, men ildrød Øjekreds, som igjen omgives af en blaaagtig, og yderst ude af en blank ligesom den inderste; de sidde mod Issen.

Næseborne ere 4, nemlig 2 paa hver Side, hvorefter det bageste sidder ovenfor Øjnenes Fordeel, er aflangt, smalt, fortill spidst; det andet langt derfra foran Øjnene, og højere op, trekantet, meget mindre; begge ere kun smaa efter Fiskén og række ej meget over Huden.

Munden er ej meget stor, naer kun $\frac{1}{2}$ hen mod Øjnehe, inden i blaaagtig hvid, *Kjæberne* næsten lige lange, dog beholder den øverste Fortrinet; begge forsynede med store laskede Læber,

de paa öfverste kunne lægges tilbage, og sees gjerne saaledes tilbage-
 bagelagte, hvorved Tænderne grine frem. *Overkjæben* bestaaer af
 et plat, nedtrykt, langt, afrundet, but Neb, der gaar ind
 under Hovedets tykke laskede Hud oven til, hvilken sidste kan
 skydes op og ned over det, og er altsaa derfra adskilt. *Nebbet*
 selv er overalt bedækket med den tykke Læbe, der i Omranden
 er tykkere, og danner en Bremme, ved Siderne samles det for-
 medelst en kort skraaløbende Klinge med Underkjæben, da en
 anden Klinge gaar fra Mundvigen op under Hovedets omtalte løse
 Hud; Klingen er ved Mundvigen bredere og but. *Læben* er ind-
 vendig, eller neden under mod Tænderne, furet og knudret.
Underkjæben er mere afkneben, dog but for Enden, har en li-
 den Klinge op under den öfverstes samlet, som i en Hængsel, i
 Mundvigen; dens Læber ere til Siderne meget laskede og nedhæn-
 gende, men for Enden ikke saa; Neden til er den ved andre,
 under Huden skjult, Brusker forenet med Gjæledækkets forreste
 og inderste Ende til hver Side, imellem hvilke Svælget fremra-
 ger, skarp-trinde.

Tænderne ere: I Overkjæbens Omrand omtrent 22, der
 bag til ere smaa, blive forud større og større, og de 4 forre-
 ste udmærke sig især; alle ere krumme ind mod Munden, og
 haardbruskede imod de pleje at være paa Fiske, saa den er vel
 betandet; I Underkjæben endeel mindre, ellers vel ligesaa talrige.
 I Ganen kunde ingen Tænder sees, men der er den rynket og
 ujevn. Ej heller vare paa *Tungen* Tænder at finde; denne er
 liden, plat, kort, lanzetformig, hvid og glat.

Gjallerne ere 4, hvide, enkelte, krumme, ikantakkede, glatte, med blegrøde Fryndser.

Gjælledækket stort, utakket, skjæller, bestaer af 2 Hovedstykker; det forreste, som bag Øjnene ligger oven paa det andet, er i Rhomboidalsk Krumming, der krummer sig forud under Øjnene, men bageste Rand heel; det bageste Stykke større, omgivende forrige, men ligger under samme med sin Forrand, er igjen deelt i 2de, hvoraf det forreste slipper ved øverste Stykkes Baggrund, og ligger lidt oven paa det bageste større Stykke; dette har paa Baggrunden mod Ryggen en tofiber Læp, som Til-satz.

Gjællefinnerne have 5 Straaler; flere fandt jeg ikke, som kunde kaldes virkelige Straaler, men neden til samles de fra begge Sider med en lasket Hud, der gaaer rvers over Mellemgulvet, og er furet som til falske Straaler, hvori den 6te synes at ligge skjult, men dette er ubetydeligt, og kan bedre forbigaaes. Alle Straaler ligge næsten skjulte under Gjælledækket, og sees saare lidt af.

Gjælleåbningen er ellers temmelig stor og naaer op mod Ryggen.

Stelletten sees vanskelig, punkteert med aflange Punkter fra Gjælleåbningens øverste Huk i en Bue-Krumming ned til Sporens Midte, da den siden løber rer efter sammes Midte midt i Spøt-
finner.

Rygfinnen begynder lige over Gjælleaabningen, løber siden langs Ryggen til noget foran Sporen (hvor det afknebne Halestrykke begynder), har 30 Straaler, som tage jævnt til i Højde indtil de 4 bageste, der igjen afvige, saa at Finnen gaaer i en ret Skraalinie op ad, men bag til afrundes; De 17 første Straaler have skarpe Pigge, som række lidt frem af Huden og bag deres Spidse ere forlængede med en blød, noget bruskig og sammentrykt, afspidset, bag ud- nedbøjet Tilsatz (Ramentum); de øvrige bageste ere bløde, og de 2 første af dem enkelte, de 4 følgende todelte, de 3 følgende tredelte, de øvrige delte i 4 à 5 Grene.

Brystfinnerne sidde ved Gjælle-Aabningen paa en tyk Rod, der er skjælet, og noget op paa Siderne foran Bugfinnen, have 15 Straaler, som ere bløde, og, da disse (den øverste og nederste undtagen) ere delte i 3 à 4 Grene, saa er den bred og rund for Enden, da de oven og neden fra tage til i Længde mod Midten.

Bugfinnerne sidde under Bugen, lige under Rygfinnens Begyndelse og noget bag Brystfinnerne, have 6 Straaler, hvoraf den øverste pigget, de andre bløde, mangedelte. Figuren bliver mere spids afrundet, da den 3die ovenfra er den længste; Straalerne ere stærkere, end paa Brystfinnerne.

Gatboret sidder midt paa Fiskens, saa at der er lige langt til Sporens og Nebbens yderste.

Gatborfinnen begynder kort bag Gatboret, og naaer neppe saa langt som Rygfinnen, har 15 Straaler jævnt tiltagende til de

Vid. Sol. Skr. VI Del. I Hefte 1809. O

2 sidste, som ere lidt kortere, de 3 første *) ere piggede, som de første paa Ryggen, de øvrige bløde, den første af disse enkelt, de 3 følgende dobbelte, de andre 3 (neppe flere) deelte.

Sporfinnen er bred, afrundet for Enden, ved Roden og noget ud paa Straalerne skjællert, har 16 Straaler (foruden mindre ved Siden), der ere for det meeste grenede og stærke.

Skjællene, som bedække den hele Krop, ere kjendelige, og kunne let afgnides, ere afrundede for Enden, glatte, men have hver paa Fladen 1 à 2 buede Furer efter Omrandens Figur.

Farven er paa Ryggen, Hovedet og noget ned paa Siderne, søgrøn med mange bølgeløbende azurblaa dejlige Striber efter Længden, af hvilke 3de løbe i 2 rette Linier ud paa Sporen; Paa Hovedet sees og til Siderne nogle buede blaa Streger; og Svalger, samt Panden, og en Tverbue imellem Øjnene paa Isen, saa og i Nakken, er blaa. Bugen og alle Finnerne ere blegrøde, men Finnerne have en blaa Omrand, og paa Rygfinnen og Sporfinnen sees desuden nogle blaa Plette; det forreste af Rygfinnen i de 8 Straalers Strækning er desuden meest blaa. Brystfinnen derimod er noget mørkere, end de andre, har intet blaa. Det mærkes da let, at det maae være en dejlig Fisk, og visselig har jeg ingen set smukkere i de nordlige Vande, og den synes i Vandet ganske blaa.

Kjødet er hvidt og velsmagende. Indvendig findes *Leveren* bleghvid; *Hjertet* liden, mørkebrunt; *Maven* aflang-trind, den

*) Ingenlunde 3 Figg. som paa *Berggylten* (*Labrus exoletus*), ej heller blot 2, som *Ascanius* l. c. ansetter, der maae have overseet den 3die.

Fisken i Dödens Angst gjerne kranger; og en eenlig *Tarm* gaar fra Maven til Gatboret; *Røet* var hvidt og glindsende. I den fandtes *Mjolk* og *Mærkerne* ved Gatboret viisde alle de betragtede at være Hanner.

Blaastaalen er en saltvands Fisk, som holder til i Bjergkløfter og Steen-Uarer under Vanden, i Selskab med *Rødsnekken*, baade Sommer og Vinter, hvor den fiskes med Snøre og Krog, men Fiskerne faae og ofte deres Snøre forviklet imellem Stenene.

2. Rødsnekken.

Dens Synonymie er følgende:

Labrus carneus, Ascanii Icon. rer. nat. 2 p. 6. Tab. XIII. Müll. prodr. p. 46. sp. 385.

Bergnebbe, Nye Saml. af Kongl. norske Vidensk. Selsk. Skr. 1 p. 145.

Labrus trimaculatus, Gmel. Syst. Nat. p. 1294. spec. 57.

Trimaculated Wrasse, Brit. Zool. 3 p. 206. n. 3.

Denne Fiskes Længde var 8 Tom. 5 Lin., og Højden ved Rygfinnen 1 Tom. 11 Lin. Den ligner *Blaastaalen* ganske i Skikkelse, og der eneste, hvori den skjalner, er Farven; den er ej heller forekommet mig saa stor, som hiin. I eet Exemplar fandtes vel i Rygfinnen 31 Straaler, men i et andet kun 30, aldeles som hos *Blaastaalen*, og ligeledes havde det sig med Straaler og Pigge i alle Finnerne.

Farven er smukrød, dog blegere paa Bugen. Paa Ryggens Bag sees 3 store sorte Flække, hvoraf den bageste sidder ved Sporens Begyndelse, den 2den slutter Rygfinnen, den forreste sidder noget bedre hen paa Rygfinnen, disse 2de gaae noget op paa Finnestraalerne. Yderst paa Spor-Randen sees Tegn til den blaa Rand, som fandtes paa *Blaastaalen*, men neppe Tegn til sligt paa Rygfinnen, dog er denne for til mørk, hvor den blaa Flæk var paa *Blaastaalen*. Paa Hovedet sees og skjulte Spor efter nogle blaa Tegninger. Bugfinnerne ere hvide. Gatborfinnen gulagtig.

I Indvoldene skjæmmer den fra *Blaastaalen* ved at have de saa kaldte Buxer, eller Rogn i 2 trinde Poser, ved Gatboret, hvor og var Hunmærke; i det mindste saaledes paa alle de Exemplarer, jeg betragtede.

Da saaledes alting hos *Blaastaalen* og *Rödsnekken* er eens, uden blot Farven og Kjøn-Mærkerne, og de leve i Fælledskab med hinanden paa eet og samme Sted, förende ligedan Levemaade, begavede med ligedanne stærke Tænder til at knuse de Skaldyr, der saa hyppig forekomme i Bjergkløfterne i de norske Bugter, saa troer jeg mig noksom berettiget til at antage dem begge for een Fiske-Art, og kun forskjellig Kjøn, saa at *Blaastaalen* er Hannen, og *Rödsnekken* Hunnen, og dette med saa meget mere Grund, som jeg ved Forespørgsæl hos Fiskerne i Kragerøe, hvor de saa jevnlig fiskes, fandt dem at erklære det samme, som en dem bekjendt Sag. De burde derfor opstilles i Systemet under eet og samme specifikve Navn, og jeg vilde foreslaa at kalde dem

Labrus spiciorus, pinna dorsali ramentacea, pinna ani spinis 3.

a) mas coeruleo-variegatus.

b) foemina carnea, nigro trimaculata.

3. Berggylten.

Dens Synonymie bliver følgende:

Labrus exoletus, Lin. Syst. Nat. 1 p. 479. sp. 33. Faun.
Svec. p. 117. sp. 331. Gmel. Syst. p. 1291. sp. 33. Müll.
prodr. p. 46. spec. 386.

Berggylte, Pont. Norges Naturl. Hist. 2 p. 176. Ström Söndm.
1 p. 267. n. 3. Bomare Naturh. 1 p. 206,3.

La Carpe de mer, Ascan. Icon. rer. Nat. 1. p. 1. t. 1.

Labrus Berggalt, Müll. prodr. L. c. 387.

Berggyltra, Lin. Wgoth. Rejse p. 179?

Mit betragtede Exemplar var kun lidet, af Længde 5 Tom.
10½ Lin. og af Brede (regnet efter Højden fra Ryg til Bug) 1 T.
8½ Lin., da den ellers falder større. Den lignede meget en Ka-
rudse, var meget sammentrykt, oven og neden afrundet mod
Hoved og Hale.

Hovedet er som paa *Blaastaalen*, men har en meget kort
afstumpet Snude, der ellers har en nedskydende Pandehud og Læ-
ber, som hiin.

Munden er meget liden, (neppe paa den betragtede 3 Lin.
fra Øverst til nederst, naar den var øplukt) og overmaade kort.

til Mundviggen; I begge Kjøberne endeel smaa hvide Tænder, hvoraf de forreste størst.

Punkter paa Hovedet, og *Næsbor*, som paa *Blaastaalen*.

Øjnene havde en sorteblaa Øjesteen med en guldglimsende Ring.

Gjællerne som paa *Blaastaalen*. *Gjællefinnerne* have 5 fine Straaler. *Gjælledækket* som paa *Blaastaalen*, men det forreste Hovedstykke paa bageste Rand fint savtakket.

Rygfinnen har 26 Straaler, hvoraf 19 hvasse, som *Pigge*. *Brystfinnerne* have 13 Straaler, hvoraf den øverste enkelt, de andre greneede. *Bucfinnerne* have 6 Straaler, hvoraf den øverste pigget; de samles fra begge Sider ved en mellemlobende lanzerformig Bruske. *Gatborfinnen* har 13 Straaler, hvoraf de 5 forreste piggede, ellers her og paa *Rygfinnen* ramentacei, ligesom hos *Blaastaalen*. *Sporfinnen* har 13 rette Straaler (de smaa ved Siderne ej beregnede), er noget afrundet for Enden, dog mindre end paa *Blaastaalen*.

Sidelinien løber næsten som paa *Blaastaalen*, dog krummes den mere brat ned mod Halen; den er ej heller punkteert, men bestaaer af korte ophøjede smaa Stræger i Rad efter hinanden. *Skjællene* som paa *Blaastaalen*.

Farven paa Kroppen er bleg og blaablandet, men paa *Rygen* mørkere, ligesom violet, og i dette sees paa den hele Krop guldfarvede tverløbende Flammer, der mod Bugen, som er Lysere, falde brandgule. Disse Flammer ere ikke Bredden af *Skjællene*,

som nogle have meent, thi Skjællene, naar de tages af, ere uden Farve, og Flammerne sees endda om det blaa. Paa Rygfinnen og Gatborfinnen sees og en Længde-Flamme, men noget mørkere gulfarvet. Brystfinnerne ere lysere, have kun ved Roden en Zinnoberfarvet Tverbue. Bugfinnerne endnu lysere, kun de överste Straaler lidt mørkere. Hovedet er mørkt oven til, lyst neden til, men under Öjneene sees 2 azurblaa Længde-Striber afvejlende med 2 brune guldblandede.

Denne falder og paa de samme Steder, som de 2de foregaaende, fanges og spises paa samme Maade, som de, og er en af de lækre Fiske-Arter. Men det er tydeligt nok, at den er en særskilt Art.

5te Bidrag.

Om *Strand-Reddiken* (*Holothuria Phantapus* *) og *Skjalsprøjteren* (*Holothuria squamata* **).

Disse 2de hinanden nærgrændsende Holothurie-Arter findes heel got beskrevne og afbildede i *Zoologia Danica* ***), saa at jeg i den Henseende finder lidet eller intet at tillægge. Den sidste har jeg selv kortelig beskrevet i min *Fauna Grönlandica* ****)

*) Linn. Syst. nat. 1. p. 1089 sp. 2. Müll. prodr. sp. 2803. Gmel. Syst. nat p. 3138. sp. 2.

**) Müll. Prodr. Sp. 2810. Gmel. Syst. 3141, 11

***) Den sidste i 1ste Volumen p. 10. Tab. X. f. 1 til 3. og den første i 3die Volumen p. 54. t. CXII og CXIII.

****) p. 356 sp. 348.

efter et smadeligt Exemplar, men siden faaet bedre og større sendte
 fra Grönland, deriblandt nogle meget større, end de af Müller
 afregnede. Den første fandt jeg ikke selv ved mit Ophold i
 Grönland, derfor den ej kunde anføres i min Fauna, men, ef-
 terat denne var udgivet, blev mig dog og 1 Exemplar deraf sendt
 fra den sydligste Colonie Julianeshaab, saa at den virkelig maae
 regnes med til de grönlandske Dyr-Arter. *Skjal-Sprøjteren* hørde
 jeg aldrig Grönländerne benævne, men *Strand-Reddiken* blev mig
 sendt under det grönlandske Navn *Pyonulik*. Jeg melder ellers
 kun her om disse 2de Holothurie-Arter, for at faae berigtiget en
 i Zoologia Danica indløben Fejl ved Beskrivelsen over nogle af
 afg. Conferenceraad Müller efterladte Tegninger, deri den ene
 tages urigtig for den anden. Müller havde i 1ste Bind af Zoo-
 logien leveret 3de Figurer af *Skjal-Sprøjteren* paa 11ode Kobber-
 plade, men i Beskrivelsen derover, især i den danske Text *)
 erindret, at disse Figurer vare ufuldkomne, da de ej vliste Dy-
 ret i sin fulde Udstrækning, som han ej til den Tid havde seet,
 da Pladen blev stukken; men siden efter var han kommet over
 at see Dyret i fuldstændigere Udvikling, hvorefter han havde
 ladet gjøre en bedre Tegning, som han ved en anden Lejlighed
 agtede at lade udkomme. Blant hans Efterladenskaber fandtes
 og denne Tegning, og jeg har selv seet den hos ham med den
 Betydning, at det var den af ham meente, men i Selskab med
 samme laae og Tegningen til *Strand-Reddiken*; Da nu afgangne
 Hr. Professor Abildgaard efter hans Død blev betroet til at fort-
 sætte Zoologien, er han bleven skuffet af Ligheden til at ansee
 disse Figurer for at høre alle til *Strand-Reddiken*, at den de største

*) Danske Dyrhistorie 1ste Bind p. 40.

Figurer for at være udvorne Orme, og de mindste for at være Unger, derfor leverer dem under eet paa den 112te og 113de Kobberplade, og siger p. 56. til Forklaring over Tab. CXIII. Fig. a. til d. "*Pullum Holothuræ Phantapodis*" etc. Var det imidlertid faldet ham ind at efterses den danske Text over *Skjæl-Sprøjteren* i 1ste Bind p. 40, saa vilde han upaatvivlelig have dømt anderledes; der viser sig saa desuden mærkelig Forskjæl nok i disse smaa Figurer mod de større foregaaende over *Strand-Reddiken*, paa CXII. Plade Fig. 1 til 4, thi lines have kun 8 Føletraade, men disses derimod 10, hvilke og ere mindre grenede end hine, andet at forbigaa; men Mærket paa *Strand-Reddiken* er just at have 10 Føletraade *), men paa *Skjæl-Sprøjteren* derimod at kun have 8. Til at bestyrke min Paastand, at Figurerne a. b. c. d. paa den 113de Plade ikke skulle angive Unger af *Strand-Reddiken*, men virkelig ere de af Müller selv ommeldte bedre foranstaltede Figurer paa *Skjæl-Sprøjteren*, behøver jeg kun at anføre hans der leverte Beskrivelse, og bede at sammenholde samme med Figurerne, da det vil falde enhver i Øjne, til at give det sande Udslag. Denne lyder saaledes:

"I Aaret 1778, og altsaa efterat dette 1ste Heftes Kobberplader vare udgivne, fandt jeg et andet Exemplar af dette Dyr, som bragde min Formodning ***) til en fuldkommen Sandhed. Hos dette rejsde sig den anden Ophævelse i en med Skjæl belagt Kegle, næsten halv saalang, som Dyret selv, og fremviiste i Enden et rødt Hul. Udaf dette Hul saae jeg, at hvidgraa

*) Paa mit ene Exemplar findes dog 11.

**) nemlig: om Aabning ogsaa i den bageste Ende.

Vid. Sel. Skr. VI Del. I Hefte 1809. P

"Ureenligheder udføre i en Afstand af halvanden Tomme. Desuden havde jeg det behagelige Syn at see, at alle Underfladens ovenmeldte smaa Randknuder udstrækkede sig i hvide Rør med rødbrune Sue-Blærer, og at Dyrets hele Foranstakning tillige afskjød sig af den større Ophævelse. Denne var en rosenrød Hud, opblæst i en Cylinder, saa lang som den fjerde Deel af Dyret, list og her hængde enkelte Kjødtraade, og af Enden udgik 8 rosenrøde Følarme, som Dyret efter Behag kunde trække tilbage, De skilte sig deri fra de ovennævnte Føltraade, at de ikke vare hvide og bladede, men røde og deelte i fligede Grene, dog kan jeg ikke ansee det for andet, end en blot Forandring af den her aftegnede *Sprøjter*. Jeg benyttede mig af det Øjeblik, i hvilket dette seendragtige Dyr fuldkommen havde udviklet sig, og lod gjøre en fuldstændigere Tegning, som altsaa først ved en anden Lejlighed kan udkomme. Af alle *Strand-Sprøjtere* nærmer dens Skabning sig meest til *Strand-Reddikens*, og dennes spæde Unger vil venteligen have megen Lighed med vores *Skjæl-Sprøjter* *) i deres platte og punkterte Underflade, i begge Aabningers Stilling paa Ryggens modsatte Yderligheder, og i den opblæste Cylinder, fra hvilken Følarmene udspire; dog synes de tydelige og hvidprikkede Skjæl, foruden andre Mærker, at kunne tilstrækkeligen skille dem fra hverandre".

Sandheden troede jeg det pligtig at faae dette ved en saadan Lejlighed, som denne, bekjendtgjort, paa det Natur-Elskerne

*) Ventelig stod han i den Formening, at alle *Skjæl-sprøjtere* vare saa smaa, som de af ham soete, og derfor kun ligner dem ved *Strand-Reddikens* Unger, da dog Erfaringen har siden vist,

kunde efter afgangne Conf. Müllers Hensigt lære at kjende *Skjæl-Sprøjteren* i sin sande Skikkelse, naar den fuldeligen har udviklet sig, hvilket ellers maaskee vilde bleven overseet, og dem ubekjendt, som ej fik Dyret levende at se *).

6te. Bidrag.

Om den stoiske *Ödebille* (Byrrhus Stojcus) i Sammenligning med *Pille-Billen* (Byrrhus Pilula) **)

Denne tiden Bille-Art er en Nykomling ***) som blot staaer opstillet i Müllers Prodrömus Zoologiæ Daniæ under det Navn *Cistela Stojca* p. 38. sp. 514. uden at jeg finder nogen siden at have villet optage den i sit System, eller nogen anden Art beskrevet, som den kunde henføres til. Den korte Beskrivelse, han leverer paa den: "ovata, nigra abdomine ferrugineo" syntes dog at berettigede mig til at give dette Navn til en grønlandsk Bille,

at der ere *Skjæl-Sprøjtere*, som ej give *Serand-Reddiken* noget æter i Störrelse.

*) Uægtelig er det denne, afg. Prof. Fabricius har seet, og i sin Norske Rejsebeskrivelse p. 384. kalder *et besynderligt Sædyr, som han ej vidste at henføre til nogen af de Linneiske Slægter*, thi det viser hans korte, paa *Skjæl-Sprøjteren* aldeles passende, Beskrivelse.

**) Linn. Syst. Nat. 568,4. Gmel. Syst. 1613,4. Fabr. Entom. Syst. 1,84,2. Ej. Eleut. 1,103,2 Paykul Faun. Svec. 1,73,1.

***) Det bliver dog et Spørgsmaal, om den ikke tilførn har været Linné bekjendt, og bliver hans *Dermestes Pilula* i Fauna Svec. 144,427. da den der givne korte Beskrivelse mere passer til denne, end til Byrrhus *Pilula* i hans System, skjønt han selv troede den at være samme.

som jeg ej vidste at henføre til nogen anden, men denne Bestemmelse passede saa nøje til, hvilken jeg derfor og har anført og kortelig beskrevet i min Fauna grönl. p. 184. sp. 131. Men da afg. Prof. Fabricius i sit System har brugt Slægtnavnet *Cistela* til et ganske ander slags Bille, og tilbageført *Pille-Billen* (*Cistela Pilula*, Müller *) til sin gamle Slægt *Byrrhus*, som den for hos Linné hörde til, og nærværende *stoiske Bille* maae, formedelst sin Lighed med den, høre til een og samme Slægt, saa har jeg og her villet kalde den: *Byrrhus Stoicus*, og efter Brunniche **) giver Slægten det danske Navn: *Öde-Billen*, altsaa hiet den *stoiske Öde-Bille*. For at give større Insekt-Kjendelsesbedre Lejlighed at afgjøre, om den virkelig er en ny Art **), vil jeg her levere dens fuldstændigere Beskrivelse med Høsføjet Afbildning, og siden tilføje, hvad jeg har fundet forskjelligt hos *Pille-Billen* (*Byrrhus Pilula*) som den ellers saa meget nærmer sig i Lighed.

1. Den stoiske Öde-Bille.

Det hele Insekt udgjör en buglet og ægförmig Figur, der mod Bagdelen er tykkest. Er, naar der med sit Hoved er udstrakt, 4½ Lin. langt, og største Brede lidet mere end 2 Lin.

Hovedet er lidet, med en noger flad Ise, bag til udbreder, men for vil afsmædes, og forlanger ved en smalere Snude,

*) i hans Prodrömo p. 381. sp. 323.

**) i hans Zoologie Fundament p. 177.

***), eller de maae vilje have den henført til Fabricii *Byrrhus* over Ent. Syst. 1, 83, 5. Ej. Eleut. 1, 104, 6. som dog intet melder om den rustfarvede Underdeel m. m.

der er but for Enden, og ved en kjendelig Tverrude skik fra Hovedet.

Öpnene sorte, ægformige, sidde oven til ved Hovedets Sider.

Pamfestrængene sidde foran Öpnene, ere kjölle- endede, og bestaa af 10 smaa Leed, foruden det buklede Rodstrykke; det ødet Leed neden fra er mere rindt og langstrakt, end de øvrige; det 1ste og 3die til 6te detsmod. biter smaa, og sidde som en Perlerad; det 7de til 10de udgjøre Kjöllan, som er bredere end de øvrige, langstrakt og cylindrisk, dog niger mandstrykke; det 10de eller yderste Leed størst og næsten klødeformig; Saavel det buklede Rodstrykke, som Kjöllan, har endel fine Taver. Pamfestrængene ere rodfæstede neden under Hovedpladen, og naar de bøjes tilbage, naa de kun til Overlivets Mide.

Overlivet er buglet, for til smalest, og har en Bugt ind i forreste Tverrand, men er but tilrunder i bageste Rand; forreste, saavel som Siderandene, have en meger liden ophöjret Bræmme; mod Siderne gjør Overlivet en Kant, og bøjer sig ned under Bryster, hvor det for og bag ender i en spids Vinkel; den bageste Vinkel bøjes mindst, men den forreste bøjer sig saa stærkt ned ad og forud, at den næsten fra begge Sider naaer til Munden, naar Hovedet er tilbagetrukket.

Hjæskillet er lidet, spidshjørnet.

Flægedækket ere ægformige, meger bugtede, neppe bræmmede, og kun lidt furede, med bageste Spids højt og ned over

Gatbetet; foran er og Sideranden nedbøjet over Fødderne, noget buglet, og smaataver.

Vingerne have meget overeensstemmende med *Marienhöernes* (*Coccinellæ*) og ere hvidagtige, men yderste Rand er gulagtig og fastere i sig, end det øvrige, som en Ribbe; desuden gaar en stor sortagtig Aars efter Længden midt ad Vingen, som i Edden er haget, og en anden, som en Furk, stiler skjævt hen til det Sted, hvor den gule Yderrand slipper, den er sortagtig ligesom den hagede. Naar Vingerne udstrækkes, ere de meget længere, end Vingsdelene, men ellers skjules de under disse og ligge da opviklede med Spidsene tilbagebøjede.

Brystet sees ej meget af, da det næsten skjules af de 2de, forreste Par Fødder, dog viser sig en liden kileformig opbøjet Deel med et Maaneskaar for til imellem de 2de forreste Fødder, ligesom en liden Furk.

Brystspærret er stort og plat, optager Rummet imellem de 2 bageste Par Fødder og har bag sig et Par smaa Plader, i hvilke det bageste par Fødder egentlig ere rodfæstede; midt paa Brystspærret (det er, næsten midt under Insektets Underdeel) sees et liden indtrykt Kors af Farve med Bugen.

Vommen er meget flad, dog neden til noget buglet og flat, har vel nogle bitte smaa Punkter, der gjøre den ujævn, men disse ere neppe synlige for det blotte Øje; den bestaar af 5 Ringe, hvorefter den bageste aførst, den forreste mindst.

Fødderne ere meget korte, og, naar Billeden hviler, ligge de plat sammentrukne under Bugen. Da det 1ste Par i denne Stilling vender forud med sine Kløer, men de 2 bageste Par bag ud. De 2 første sidde tæt ved hinanden under Brystet, men det sidste Par langt bag dem ved Enden af Brystvæddet; dette Par er noget tykkere end de andre, ellers ere de næsten lige lange og ligedannede, meget sammentrykte; de ere rodfæstede midt under Kroppen, derfor, naar de ligge sammentrukne, stiler Laaret udad, Skinneneben ind ad, og Anklen igjen ud ad. *Laaret* sidder forenet med Kroppen ved et lidet Rodstrykke, og har paa bageste Rand en glindsende Rende, hvori Skinneneben hviler, naar Foden er sammentrukken. *Skinneneben* er næsten af Laarets Længde, paa den ydre Rand skarpt og savtakket, og paa den Side, som vender mod Bugen, buglehuul og glat, hvorunder Anklen næsten ligger skjult i den sammentrukne Tilstand; mod Anklen ender det med 2 krumme Braadde. *Anklen* er meget kort og smal, har 5 smaa Leed, som neden under ere laadne, ende med 2 store krumme Kløer.

Farven er paa hele Insektet oven til brunnagtig sort (nogle brunere end andre); og det viser sig der noget knudret og laadden med et fiint Laad; men Hovedet er dog mørkere og slattere; hele Kroppens Underdeel er derimod, saavel som Fødderne, rustfarvet, mere glat, og mindre laadden.

Denne Ödebille har jeg kun fundet i Grönland, hvor man kalder den *Pangaligiah*, det er, *Gängerah* eller den som besværlig kan löbe, saa den maa strænge sig an for at komme afsted

(af Pangalikpok, löber); dog fandt jeg den aldrig paa fri Mark, men de faa sykker jeg saa, fremkom af Asken paa Skurstenen om Efteraaret, hvoraf jeg slutter, at de maa være hjembragte med Törnen, som bruges til Brændsel. Den kryber næsten som en Matihöns (Coccinella), og neppe fremtrækker sine Fødder uden for Kroppen under Gangen. Rører man den nok saa lidt, saa trækker den alle sine Lemmer til sig saa tæt, som sædvanligt; Hovedet skjules da næsten ganske under Overlivet, da det halv tilbageslækkes lige indtil Øjnene, og det øvrige forreste bøjes ned mod Brystet; Famlængslene lægger den og tilbage under forreste Deel af Brystet, og Fødderne sammenlægges plar under Bugen. I saadan Tilstand skulde man holde den for död, og, om man end pister den meget, bliver den dog ubevægelig, ja mine döde i samme Stillings paa Naalen, hvormed de bleve gennemstukne; formædlest denne Ubevægelighed har vel Müller kaldet den en Stoi-
ce.

Fig. 3. Viser den i naturlig Størrelse fra Ryggen, a) Overlivet, b) en liden Deel af det ellers tilbagedrukne Hoved, c) Vingedækkene.

Fig. 4. Samme fra Bugen, a) Overlivets nedbøjede Sider, b) den nedbøjede Deel af Hovedet, c) Snuden, d) de nedbøjede Sider af Vingedækkene, e) De 2 forreste Par Fødder, f) Det fagste Par, g) Det indtrykte Kors, h) Vommens bageste Ring.

Fig. 5. Viser den forstørret fra Ryggen i blot Omrids. a) Overlivets hugede Forrand, b) Hovedets synlige Deel.

Åenslippende i den sammentrukne Tilstand. *a)* Overlivets Bagrand. *b)* Rygsikket.

Fig. 6. Hovedet forstørret. *a)* Dets forreste afknæbne Deel. *b)* Øjnene. *c)* Snuden. *d)* Famlængslernes bølgede Rod. *e)* De smaa Leed. *f)* Kjellen.

Fig. 7. Rygskjoldet eller Overlivet forstørret, set fra Siden. *a)* Ryggen. *b)* Forreste nedbøjede Vinkel. *c)* Bagste dito.

Fig. 8. En Vingé i naturlig Størrelse. *a)* Røden. *b)* Spidsen. *c)* Den gule Yderrand. *d)* Den sorte hagede Aars. *e)* Den firkede dito.

Fig. 9. En Fod forstørret. *a)* Laarets Grundstykke. *b)* Laaret. *c)* Skinnebenet. *d)* Den savtakkede Rand. *e)* Bræddene. *f)* Anklen. *g)* Kløerne.

2. Pille-Billen.

Den skjælnes fra den foregaaende deri, at

a) Den er noget større, $4\frac{1}{2}$ Lin. lang og $2\frac{1}{2}$ Lin. bred, ellers i Dannelse hien saa lig, at, foruden Farven, kun faa Skjælnemærker blive tilbage.

b) Paa Hovedet gaaer oven til fra Øjnene en neppe ophøjet Søm frem i en Trekant at indslutte en glat og ligesom med Olie oversmurt Plet bag til.

c) Snuden er ligeledes glat, over hvilken Hovedets Forrand ved Tverfuren er ophøjet og lidt tilbagebøjet.

Vid. Sel. Skr. VI Del. I Hefte 1809. Q

d) *Pomlestænglerne* ere rustfarvede, men Kjollen og det bulkede Rodstykke falder mere askegraa formaaet, idelige hvidagtige Taver.

e) *Overlivet* har Bugen Bøgt paa forreste Rand, men gaar der i en ret Linie tversover.

f) *Rygskiltet* er meget lidet, stumpvinklet, og sidder dybere, end Vingedækkene.

g) *Vingedækkene* ere neppe furede, thi vel gives 8 à 10 bitte smaa Striber efter Længden, ligesom stærkere Aaregange, men de ere neppe, og ikke engang i al slags Stilling mod Lyset, synlige.

h) *Vingerne* ere sortsmudsige, og den yderste Rand eller Ribben sortebrun.

i) Hele Kroppens *Farve* er sort oven til, og seer ud som en brændt Nøddeskal, dog er den overklædt med en Mængde smaat liggende graaagtigt Laad, naar man undtager Hovedets glatte Dele, hvor dette Laad ganske fattes; men paa hvert Vingedække sees 3 à 4 Længde-Striber, der ere stærkere sorte end det øvrige, dog i Midten afbrudte ved omtrent 18 smaa hvide Punkter, som have deres Oprindelse af noget sneehvidt rødt siddende fint Laad, og ere saaledes ordnede i 2 Rader tvers over Vingedækkene, at de næsten danne en Halvmaane med Hjørnene forud vendte *); *Overlivet* er og tildeels mere graaagtigt, end det øvrige; Bugen falder mere graa og noget mørkebrunblandet, me-

*) Dette besøger mig til at ansee dette betragtede Exemplar for Varieteten n. hos Paykul h. e. p. 75.

get fint punkteret; dens Laad er vel kort, men stivere end det paa Ryggen.

*) Det indtrykte Kors paa Brystsværdet sees tydeligere hos denne, da det er ligesaa stærkt sort, som Striberne paa Vingedækkene.

*) Fødderne ere paa denne Bugen ulige i Farve og rusfarvede.

Denne har jeg kun een gang seet i Drangedal i Norge om Efteraaret ved en græsset Myretus, saa at den hører til den Norske Fauna. Den lignede vel hiin i Adfærd, dog forekom den mig ej under Sammentrækningen saa haardnakken, thi paa Naalen begyndte den dog at bevæge sig med Fødderne, hvilket jeg paa hiin ej fik at see.

Fig. 10. viser Bille-Billen i naturlig Størrelse fra Ryggen med indtrukne Lemmer. a) Overlivet. b) En liden Deel af Hovedet. c) Rygskiltet. d) De hvide Punkter i 2de Tverstriber. e) De sorte afbrudte Længde-Striber.

Fig. 11. Hovedet forstørret. a) Snuden. b) Den ophøjede Forrand. c) Øjnene. d) Den glatte trekantede Plet paa Baghovedet. f) Famlestænglerne.

7de Bidrag.

Om de 8 Indvolde-Orme-Arter, som i *Zoologia Danica* Vol. 2. p. 46. Tab, LXXIV. ere anførte under Navnene: 1) *Ascaris Phoca*. 2) *A. tubifera*. 3) *A. bifida*.

4) A. Rajæ. 5) A. Pleuronectia. 6) A. Gadi. 7) A. versipellis og 8) A. Alcæ.

Det er Tid, at jeg nærmere erklærer mig over alle disse Orme, som fra min Haand ere komne til at opfylde denne Plade, det jeg hellere ønskede ej at være skeet, saasom de tjene ikke til at give noget sandt Lys i Ormehistorien, af Aarsag at jeg da ikke var saa bevandret deri, som jeg siden er bleven, og jeg i Grönland ej var forsynet med de rette Øjglas til at kunne bestemme dem nøjere, men blev ved mit Ophold siden i Norge jævnlig af Zoologiens Udgiver anmodet om Bidrag til nogle Kobberplader i samme Værk, ham jeg da villig sendte et og andet, deriblandt disse Ormes Tegninger, stolende paa hans modnere Indsigter i Naturhistorien til blot at vælge, hvad der kunde findes passende til et saa prægtigt Værk, og nærmere give mig sin Betænkning over det øvrige. Men alt for hastig bleve paa mine Ord disse Tegninger stukne i Kobber, vel svarende til mine korte Beskrivelser derover, saavel i min Fauna grönlandica p. 272 til 276, som siden i Zoologien I. e. p. 46 til 48, men, naar derre der tildeels urigtig var bleven anført om det Genus, hvortil de egentlig hørde, og om hvad der var For- og Bag-Enden, maatte og Figurerne blive urigtigen forstaaede. Hr. Conf. Müller har vel siden i Texten p. 49 nærmere sagt sine Tanker herom, men dermed blev dog ikke al Tvivl borte, jeg vil derfor her nærmere søge at berigtige alt og give, saavil mueligt, disse Orme deres reere Plads iblant Indvolde-Ormene, med mere, jeg nu maatte vide til Oplysning ved deres Beskrivelse.

1. *Salens Spolorm. Fusaria s. Ascaris Phoca.*

Denne er den første af de paa ovennævnte Tab. LXXIV. i Zoologien opstillede Orme i Fig. 1, og jeg maae endnu vedblive den Mening, ... at den virkelig hører til *Spol-Orme-Slægten*, nemlig det Orme-Slag, som har 3 smaa Knuder i Hoved-Enden, hvilken maae søges i den tilspidsede krumme Ende i Figuren, ganske omvendt imod det, jeg da urigtig havde angivet i Beskrivelsen *). Og, at denne Ende bliver Hovedets Ende, finder jeg nu endog mere passende med det, som hos mig er antegnet om dens Stilling og Bevægelser i sin naturlige Leje, at, naar den der ligger i Hob med flere, ligge de ikke krumbugtede omkring hinanden, men jevnslides ved hinanden, blot sammenhængende ved den krumme smale Ende, og, naar de rives fra hinanden, krummer og bevæger den stedse den smale, men ikke saa den rykke Ende; thi denne er just de andre Spolormes Sædvane at holde Hovedet næst i Bevægelse. Vel har jeg ikke fundet Slægtmærker, de 3 Knuder i den spidse Ende, ligesaa lidt som i den rykke, men dens Habitus er de andre Spolormes saa lig, at jeg ikke tør tvivle paa, at jo deres Nærværelse af nye og med bedre Øjglas forsynede Iagttagere ville findes. *Spol-Orme-Slægten* har hidtil været kaldet *Ascaris*, men da dette Navn af den Bambergske Stad-Physicus D. Zeder i hans *Anleitung zur Naturgeschichte der Eingeweidewürmer* p. 94. er bleven brugt til at bestemme en Under-Afdeling af Indvolde-Ormene, der indbefatter flere Slægter, bliver i følge heraf Slægtnavnet *Fusaria* hos ham paa denne at anvende, ogsaa findes den der p. 114. sp. 47. anført under det Navn *Fusaria Phoca*, skjønt han blot der har meent *) man jevnføre hermed min Erklæring i Naturh. Selsk. Skr. 2. p. 155.

Goetzes Ascaris Phocæ *), og af *Rudolphi* lader sig forføre til at ansee min for en anden Art og Slægt, da jeg dog et andet Sted troer med Grund at have anseet dem begge for een og samme **). Men i denne Spolorms Beskrivelse maatte det efter ovenanførte rigtigere hede:

Teres est, utraqve extremitate attenuata, antice tamen magis exactè acuminata simulqve adunca, ad apicem posticum subtrus rimâ transversim prædita.

At Dr. *Rudolphi* af at læse om denne Tversprække i Bag-Enden, som jeg tilforn kaldte For-Enden, har taget Anledning at henføre denne Orm til *Ophiostoma*-Slægten, som han har dannet for andre kløftendede Indvolds-Orme ***), og Dr. *Zeder* ****) heri har fulgt ham, er alt for flygtig skeet, da ingen Kløft er seet i Figuren, som kunde give den rimelig Plads blant saadanne, men den ommeldte Sprække blot bliver at ansee for Garbor og Udskydelses Sted for Avlelemmer.

Hvad der har bevæget *Gmelin* til 3die Gang falskelig at anføre den i sit System p. 3044 som en *Echinorynchus* sp. 1. indseer jeg ikke, han rettes og af *Zeder* l. c. p. 160,35.

2. Sørens Kradser: *Echinorynchus Phocæ*,

Denne er den Orm jeg paa ovenanførte Kobberplade i Zoologien, under Navnet *Ascaris tubifera*, har ladet opstille i Fig. 2. men

*) i hans *Eingeweidewürmer* p. 73. t. 2. f. 9.

**) Man see *Natürh. Selk. Skr.* 1: c.

***) see *Wiedemans Archiv für Zool. u. Zoot.* 2 B. 1. H. p. 48 og 54.

****) i hans *Anals. zur Naturg. der Eingeweidew.* p. 128,1.

siden har indseet rettere at burde henføres til Kræser-Slægten *) som Müller i Zoologien l. c. dømte, og tør formode, at en nøjagtigere Berragter, som det herefter maatte lykkes at faae denne Orm for Öje, vil komme til at stadfæste denne Mening. Men det Navn *tubifer*, som Gmelin har ladet den beholde, efterat have rettelig hensat den blant Echinorynchos **), saavel som Zeder ***), finder jeg nu mindre passende, da jo alle Echinorynchi efter deres Slægtsmærker maae være tubiferi, har derfor hellere kaldet den *Echinorynchos Phoca*.

3. Sælens Gab-Orm. *Ophiostoma Phoca*.

Denne er den 3die af de ommeldte Orme, som er afbildet i Fig. 3. paa den anførte Kobberplade i Zoologien, under Navnet *Ascaris bifida*, men jeg har siden troet at maatte give Müllers Mening Bifald, at den kløftede Ende, som jeg da ansaae for Bag-Ende, bliver at ansee for For-Ende ****), og den anden Ende med den udskudte Braad bliver Bag-Enden med et udskudt Avle-Lem i Lighed efter visse Hætte-Orme (Cucullani) og andre Indvolde-Orme. Men, naar da en kløftet Hoved-Ende skal afgjøre Slægten *Ophiostoma* efter Rudolphi Bestemmelse *****), kan jeg ej heller tage i Betænkning med ham, og Zeder †), at regne den til samme Slægt, derfor har kaldet den *Ophiostoma Phoca*.

*) Jevnf. min Erklæring i *Naturh. Selsk. Skr.* 1 B. 2. H. p. 152.

**) *Syst. Nat.* 3044, 2.

***) *Anleit. zur Naturg. Eingew.* p. 166, 36.

****) *jevnf. Naturh. Selsk. Skr.* 1 B. 1. H. p. 155.

*****) *Wiedem. Arch.* 2 B. 1. H. p. 48. 54, 4. og 2. B. 2. H. p. 30.

†) l. c. p. 128, 2.

hellere end *bifidum*, der ej i mine Tanker passer sig, som Art-navn, ved Siden af Slægtnavnet *Ophiostoma*, som blev: en *gabende Gab-Orm* *).

4. Rokkens Spolorm. *Fusaria* s. *Ascaris* *Raja*.

Denne er den 4de af ovenmeldte Orme-Arter, som er bleven afbildet i Zoologia Danica paa anførte Plade under Navnet *Ascaris Raja* i Fig. 4. og jeg finder intet at sige imod denne Art-Bestemmelse, naar kun tilføjes, at den nu, af de under Sælens Spolorm anførte Aarsager **), vel rettere med Zeder ***) kaldes *Fusaria Raja*, skjønt den hos Gmelin, der ikke har saa mange Under-Afdelinger af Indvolde-Ormene, som Zeder, staaer endnu med sit gamle Navn ****).

Men jeg maae her atter tilstaae, at hvad jeg tilforn kaldte Bag-Ende, maae ogsaa hos denne Orm med mere Grund kaldes For-Ende, da der er ingen Tvivl om, at jo denne smalere, ligesom afkappede, Ende har havt de sædvanlige Mund-Knuder, og at det, der viser sig i den tykkere, krumt tilspidsede, Ende, hører til Gatbor og Avlelemmerne, i Overeenstemmelse med flere slags Indvolde-Orme. Da det saaledes maae lyde omvendt i dens Beskrivelse heel igjennem, vil jeg her til mere Tydelighed tilføje

*) Gmelin har den ellers l. c. p. 3030. som en *Ascaris* sp. 5. og Zeder l. c. p. 114. som en *Fusaria*.

**) see pag. 125.

***) i hans *Anleitung zur Naturg. Eingeweidew.* 124, 87.

****) i hans *Syst.* 3037, 75.

der fornødne. Bag-Enden er vel tykkere, end For-Enden, men yderst ude meget spids, ligesom forlænget med en krum Hage, som til Siderne er lidt sammentrykt og i Enden yderlig spids; dette kan dog bøje sig og krummes til alle Sider, derfor ikke maae være af hornfast Materie, uden maaskee alleryderst; til hver sammentrykt Side tæer man paa samme en smal mørkere Strib (dog holdt mod Dagen viser den sig klarere, end det øvrige), der ligesom deler denne Hage i to Dele, og lader aldeles til at være en Rende eller Fure, dog rækker Yder-Spidsen uden for denne Strib; denne Deel ligner derved en sammenklemt Krabbe-Klo. Just paa det Sted, hvor Striben slipper, saa jeg den udskyde et haarfiint Rør, som længe sad ude, og al den Umage uagtet, som jeg gjorde mig for at gnide det af, i Tanke at det kunde være et vedhængende lidet Haar eller Tave, lod det sig dog ej gjøre, saa at jeg blev overbevist om, det væsentlig tilhørte Ormen; men, da jeg lagde den i Vand, trak den det ind, og vilde siden ej frem det med, det maae derfor rimeligviis ansees for Hannens Avle-Lem. Den har i dette saavel som i dens blege Farve og melkfarvede forviklede gennemskinnende Tarme, Lighed med *Salens Gab-Orm* *); men er meget blødere, saa at den endog kan snos sig i meget tænge Skræ-Træk. Paa det Sted, hvor den krumme Hage føjes til Kroppen, er denne mere indkneben, hvilket især viser sig paa den ene Side. Den kringler sig idelig ved Bugletræk i Vandet, og søger at bore sig ind i bløde forekommende Ting.

*) p. 127.

Det er mig ubegribeligt, hvad der har bevæget Radolphi og efter ham Zeder *) til at regne denne Orm til Gab-Orme-Slægten, da den ingen Kløft har i Enden, altsaa er denne Slægt Arter ganske ulig

5. Den grønlandske Flynders Kradser. *Echinorhynchus Platessoides*.

Saa kalder jeg nu gjerne med Müller og andre **) den Orm, som paa ommeldte Plade i Zoologia Danica findes affildet i Fig. 5. og jeg før kaldte *Ascaris Platenectis*, da den Tup, som frem-
 piper af Munden i For-Endens Bugt, ganske rimelig bliver Enden af Mundrøret, hvis Fortsættelse indvendig sees gennemskinnende, som en krum melkehvid Gang hen til Indvoldene; den yderligere fremragende hvide Snude bliver saaledes i steden for Overløbe og Bugtens bageste mindre fremragende Hjørne derimod for Underløbe. Den skjælner fra alle mig bekjendte Kradser-Arter ved den forhøjede Ring, der omgiver Bag-Enden ***) Den er glat overalt og af melkehvid Farve, saavnt Indvoldens skinnegjennem, men det øvrige til Siderne mere graaagtig. Jeg har fundet den i den grønlandske Flynder-Art, som jeg i min Fauna

*) i *Wiedemanns Archiv für Zool. u. Zool. 2. B. 1 H. p. 48.* og *Zeders Archiv, zur Naturg. Eingewidw.* p. 128.

**) *Zool. Dan. l. c. p. 49.* Gmel. *Syst. nat.* 3048, 29. Zeder *l. c.* 162, 43.

***) Kun maae jeg ikke fortie, at jeg engang hos et Par *Echinorhynchus lineolatus* Mülleri fandt noget lignende, nemlig: et hult Vedhæng paa Bagenden, som en af Gærboret udskudt rund Skæl, men dette var ej caracteristisk for dem alle.

grønlandica *) har kaldet *Pleuronectes Plateroides*, i hvis Mave-Slim den laac. men ej saa livlig, som adskillige andre Lævalde-Orme.

6. *Torskens Spoldorm. Fusaria o. Ascaris Gad.*

Denne 6te. paa ovenanførte Kobberplade i Zoologia Danica i Fig. 6, opstulte Orme-Art finder jeg mig ej befojer til at forandre Navnet paa, uden for saavit den af de under *Sælens Spoldorm* anførte Aarsager **) hellere skulde kaldes *Fusaria*, end *Ascaris*, skjönt Müllers *** (af hvad Grund, seer jeg ikke) vil formene, at den kunde regnes til Kradserne; dette har maaskee og været Aarsag, at jeg ikke finder den andensteds anført, da den som kjendte andre Kradser-Arter i Torsken, ei gjerne vilde forøge disse med en ny, og ellers vare tvivlsomme, hvor de skulde føre den hen; men jeg tvivler slet ikke paa, at den jo er en *Spal-Orm*, da jeg siden atter har fundet den i Torske, som vare fangede i Kragerøes Bugten i Norge, og har faaet Lejlighed nærmere at berragte den; efter hvilken nøjere Undersøgelse jeg dog ogsaa er kommet efter, at hvad jeg tilforn tog for For-Ende maac ansees for Bag-Ende, og omvendt, saa at den i Figuren foran Side-Finnen fremragende Endetup er den knudede Munding, hvis Knuder blot for dens Lidenheds Skyld vanskelig sees. Da alting i min forrige Beskrivelse saaledes bliver omvendt, vil jeg her søge at faa det tydeligere fremsat. Den smale Ende, som

*) p. 164: sp. 119.

**) p. 125.

***) Zool. Dan. 1. c. p. 49.

er For-Enden, er ej ganske spids, men ender i en tverkapper
 Cylinder, der udstaaer fra det andet ligesom en smale Forlæng-
 ning, hvilket forårsages ved en noget fra Enden begyndende
 Bremsse, der gjør Kroppen bredere, og løber, som en hvid
 Strib paa de 2de Sider fra Ende til anden, men egentlig er en
 pårørende Kant eller Bremsse, der viser sig størst mod den smale
 Ende (ganske lig en liden Finne, som den findes paa en Aaal
 og slige Fiske), men bliver mod Bag-Enden, eller den tykke En-
 de, smalere og smalere, saa at den midt paa Ormen og videre
 mod Bagen ej kjendelig udstaaer fra Kroppen, dog tager ej mær-
 kelig af, for noget henne fra For-Enden, hvor den sees desto-
 deligere, og da det alleryderste af For-Enden ganske mangler
 denne Finne, maa dette Yderstykke naturligviis sees som en smal
 Cylinder. Den tykke Ende, eller Bag-Enden, er i Pynten af-
 spidset til en kort udstaaende Tup. Kroppen er glat, uden
 mindste Tegn til Ringe, naar den er udstrakt; kun, naar den
 har sammentrukket sig, synes Spor til fine Tverrynker. Farven
 er musegraa, men Indvoldene ere hvide og skinne igjennem mod
 den tykke Ende med utallige fine Kringleræk, midt paa med
 større, saa at den der er hvidere, især til den ene Side, men det
 smaleste er ganske melkehvidt; ej heller ere de lyse Kringleræk
 lige kjendelige paa alle; allerbagest skyder en lys Enderarm hen
 til Gæboret tæt foran Enderuppen. Den fandtes i Mave hos
 Fjord-Torsken (*Gadus barbatus* Linnæ) og var meget livlig, kring-
 lende og bøjende sig idelig, især med den smale Ende; Ogaa
 var den saa sejlivet uden for sit Element, at den levede over 14
 Dage i Søevand i en Musling-Skal.

De Orme, jeg af denne Art fandt i Norge i Smaa-Torsk sendte mig om Vinteren fra Kragerø 4 Miil op i Landet, havde derés Finne synlig nok og lysere end det øvrige, saa jeg ej kunde tage Fejl deri, men Indvoldene kunde jeg paa dem ikke see, de var og alle meget smaa, men ligesaa sejlvæde som hine; thi, skjönt Torsken var frossen, levede dog den udtagne Orm op i Vand, og bevægede den smale Ende meget stærk, medens den anden Deel laa stille, saa at jeg her end mere forvissedes om, at den smale Ende er For-Enden.

Jeg har siden i Kjöbenhavn funder i Tarmene paa en Ulk (*Cottus Scorpius Linnaei*) Spolorme, som lignede meget denne Art, og havde kjendelige Knuder i den smale Ende, dog vare de og i noget forskjællige, saa at de vel rettere ansees som en egen Art, hvis Beskrivelse jeg ved en anden Lejlighed maaskee leverer.

7. Den blanke eller foranderlige Torske-Kradser. *Echinorynchus candidus* s. *versipellis*.

Denne er den 7de af ovenomtalte Orme-Arter, som findes afbildet i Fig. 7. paa den anførte Plade i Zoologia Danica under Navnet *Astoria versipellis*, som jeg allerede havde givet den i min Fauna grønlandica, fordi Kradser-Slægten ej da var mig bekjendt, og jeg ej i Grønland var forsynet med saa gode Forstørrelses Glas, at jeg kunde opdage Hagerne paa dens Mund-Rör, da jeg ellers strax vilde have regnet den til denne Slægt. Imidlertid tvivler jeg nu, i følge senere Opdagelser, aldeles ikke paa, at den jo er een og samme Orme-Art som Müllers *Kringel-Kradser* (*Echinorynchus candidus*), hvis Synonomie er følgende;

Echinorynchus candidus, Müll. Prodr. p. 314. op. 2600. Ejusd.
Zool. Dan. 1. p. 46. t. XXXVII. f. 7 til 10. Gmel. Syst.
3047, 23. Der Naturforscher 29ter St. p. 73.

Weisse Kratzer, Schrift. Berl. Naturf. Freunde 1. p. 205, 209
214.

Kringel-Kratseren Danske Dyrhist. 1. p. 154.

Echinorynchus Acus, Wiedem. Archiv für Zool. u. Zoot. 2. B.
2. St. p. 51, 5. Zeder Anleit. zur natg. Eingeweidew. p.
150, 5.

Kringel-Kratser, Skrank Verzeichn. Eingeweidew. p. 24, 79.

Echinorynchus Gadi virentis, Naturh. Selsk. Skr. 5. B. 1. H. p.
72. 150. t. 2. f. 4.

At jeg har kaldet den *versipellis*, dertil troer jeg at have
ligesaa god Grund, som at andre kalde den *candidus*, da den
ligesaa ofte forekommer med andre Farver i Lighed efter den Ma-
terie, hvori den svømmer, som med den hvide Farve, eller
rettere sagt ufarvet. Men hvad der har bevæget Rudolphi og
Zeder til at kalde den *Acus*, indseer jeg ikke, saasom den ej
er forekommen mig mere naalespids end andre dens congenere.

Jeg vil her nu forud tilføje det af mine Optegnelser i Grøn-
land, som maatte mangle i min aftrykte Beskrivelse, og siden
give den fuldstændigere efter de senere gjorte Bemærkninger i Fæ-
drenelander. Hos de grønlandske Exemplarer talde jeg omtrent
87 Rynker, naar de vare sammentrukne, og alle disse Rynker

synes lige meget, men blive dog aldrig at ansee for egentlige Ringe, thi, naar Ormen udstrækker sig, sæses lidet til dem. For-Enden lod noget tykkere end Bag-Enden. Paa nogle fandtes Bugler hist og her, men dem holdt jeg kun for brustne Stæder, hvor det indvendige er udbugnet, da de fandtes saa uordentlige, og det er sædvanligt nok, at Ormene lægge under Behandlingen. Den fandtes ej i Maven, men Tarmene paa *Hjortorsken* (*Gadus barbarus* Linnæ), og nærer sig af al den Ureenlighed deri findes, af sort Ureenlighed bliver den da sortegraa, af rød bliver den rød, af gul bliver den gul, af hvid beholder den sin hvide Farve, o. s. fr. saa at den fortjener at kaldes *den foranderlige*, skjønt dens naturlige Farve er hvid. Ved at bue Ryggen noget op, skyder den jevnlig sit lidet Rör ud og ind, hvilken var den eneste Bevægelse jeg saa hos den, saalænge den laa i Tarme-Slimet, men, da jeg kom den i Vand, bugnede den sig mere og kunde strække sig ud til et smalt Rör af 3 Tom. Længde, da især den bageste Deel bliver fortyndet, dog kommer den ej langt, men skyder sig kun frem og tilbage.

I Aaret 1778 i Januarii saa jeg i Norge, i de under Torskens Spolorm ommeldte frosne Torske *), ligedanne Orme, hvilke stemmede ganske vel overeens med den i min Fauna givne Beskrivelse, kun at 1) For-Enden ej var saa tyk og 2) Snuden, som er udstrakt uden for den maaneformige Munding, var ej saa stor, saa at 3) Munden selv blev mere i Enden og rvers for. 4) Des lyse Mundrör skinnede og indenfra igjennem i en kort Strækning, som en melkehvid Flek. 5) Den hvide Siderib var ej heller mærkelig, thi de vare alle smaa og hvide, kun

een eneste var ansigtfarvet. 6) Paa de hvide var Garboret røde men 7) Alle vare de næsten trinde, og vilde neppe Sammentrykning paa Siderne, og dog saaes Rynkerne. 8) Paa nogle syntes en liden Vorte udstaae af Garboret.

I Aaret 1781 i Martii Maaned fandt jeg i Jylland i Indvolddene paa en Torsk (*Gadus Callarias Linnaei*), som var fanget i Høbroe Fjord, en af disse Kradsere, der laae kringelbøjet i Tarme-Ureenligheden, frit svømmende, og havde da store Ringe, men da jeg lagde den i en Kop Brønd-Vind, skjød den sit Mund-Rør ud, og strakke sig i lige Linie. Da den, medens dens Betragtning stod paa, var bleven noget tør, og siden kom i frisk Vand, krummede den sig og slog mange Rynker. Den var ellers beskaffen, som følger: Dens Længde var 3 Lin. og Brede $\frac{1}{2}$ Lin. Kroppen glat, trind, blød, noget rynket omfremt som *Echinorhynchus lineolatus* *), men mindre dunkel, da dens Indvolde skinnede igjennem. For-Enden bur, lidt bredere end Bag-Enden, og en skjæv Munding, hvis Snude ej var saa glas, fremstaaende eller fast af Materie, som paa *E. lineolatus*; Mund-Røret cylindrisk, kun maadelig langt, haget med mangfoldige smaa hvide Hager, ordnede i flere skraa Tverrader, hvorefter jeg talde 10 Rader foruden de mere tætsiddende i Spidsen. Bag-Enden var noget smalere, bur tilrundet, med et rødt Garbor. Ellers var Farven paa hele Ormen lyshvid, kun Svælget og en hele Ormen gjennemløbende Tarm var dunklere hvid. Naar den udstrakke sig, forsvandt næsten alle de Rynker, som før vare seete i dens sammentrukne Tilstand.

*) Müll. Zool. Dan. 1 p. 48. t. XXXVII. f. 11 til 14.

I Aaret 1784 fandt jeg i August Maaned Mængde af disse Kradser i de Kjøbenhavnske *Villinger* (*Gadus Merlangus* Linnæi), som alle vare hvide med en rødt langagtig Plet paa hver Side af For-Enden og en ligefarvet Gatbor-Prik. Det Vedhæng ved Gatboret, som Müller omskriver *), fandtes og paa nogle, og var graat. De laae løse i Tarm-Slimet og vare noget sammentrykte, og meget rynkede; den dunkle Streg langs Siderne kjendtes og som er den gjennemskinnende Tarm. Saasnart jeg kom dem i fersk Vand, endog blunkent, udtrakke de sig, bleve ganske trinde, og næsten glatte overalt, og da forsvandt den ovenmeldte Længde-Streg. Paa nogle korte mærkede jeg indvendig mod Bag-Enden endeel aflange melkfarvede Bobler, der under Presning gave et hvidagtigt Gruus fra sig, men intet som lignede Æg.

Samme Aar i September fandt jeg atter en heel Hob af disse Kradser i en Torskos Tarme, som ellers vare fulde af Graaleer, derihlant var en, som havde graa Tver-Striber og i alle Henseender lig Müllers *Echinorynchus lineolatus*, saa at man let kunde fristes til at holde disse 2 angivne Arter for blotte Varietæter.

I afvigte Aar 1810 i November fandt jeg flere af disse Orme i Fiske-Qvasernes smaa Torsk, hvilke for det meeste vare ganske hvide, nogle rødagtige, ligesom blodsprenge, og een hvid med et rødt Svalg,

Det sees da, at denne Kradser-Art er i Danmark og Norge ligesaa foranderlig i Farve, som den fandtes i Grönland, og alting tjener til Styrke for den Formening, at min angivne *Ascaris versipellis* virkelig har været denne Kradser.

*) Zool. Dan. 1. c. p. 48.

Vid. Sch. Skr. VI Del. I Hefte 1809. S

8. *Alke-Ormen.*

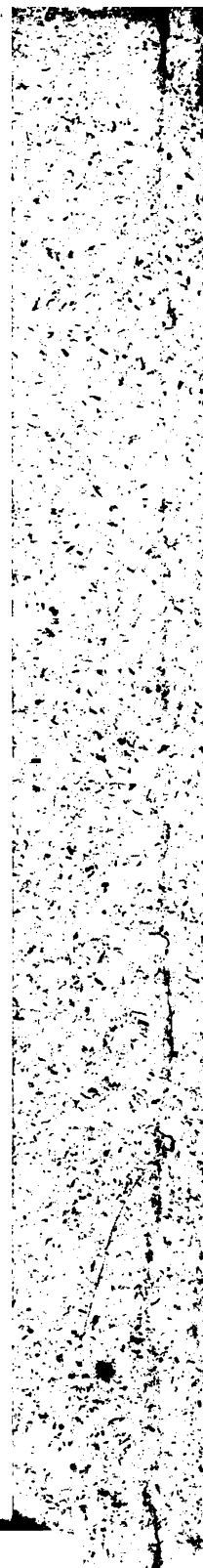
Denne 8de af de ommeldte Orme-Arter, som findes afbildet i Fig. 8 paa den anførte Plade i Zoologia Danica, er jeg endnu forlegen med, hvor jeg skal føre den hen. Vel seer jeg, at den ikke længer kan med Føje regnes til Spolorme-Slægten, og maae tilstaae med Müller *), at den snarere bliver at regne til en anden Slægt, men ingen af de mig bekjendte Slægter findes dog passende for den. Gmelin har i sit System **), og efter ham Zeder ***) vel sat den iblant *Echinorynchos*, men med hvad Ret, seer jeg ikke, da der aldrig er bleven seet eller talt om noget hager Mundrør, som Kradsernes Slægtmærke; Maaskee har man troet det skjult imellem den rynkede Mund og derfor antager den sammesteds værende ophøjede Midte, men dette er alt for vilkaarligt at slutte, og nyere Iagttagelser maae først bekræfte, at et virkelig tilstedeværende udskydeligt Rør gives, hvortil jeg hidtil ikke har været saa lykkelig at faae Lejlighed; da Fuglen, hvori denne Orm blev funden, saa sjelden her faaes. Mueligheden af et saadant skjult Rør vil jeg imidlertid ikke nægte; men skulde det ikke findes, maae denne Orm udgjøre en ny Slægt, hvormed det bliver forsigtigst at bie indtil flere forvandle Arter maatte opdages.

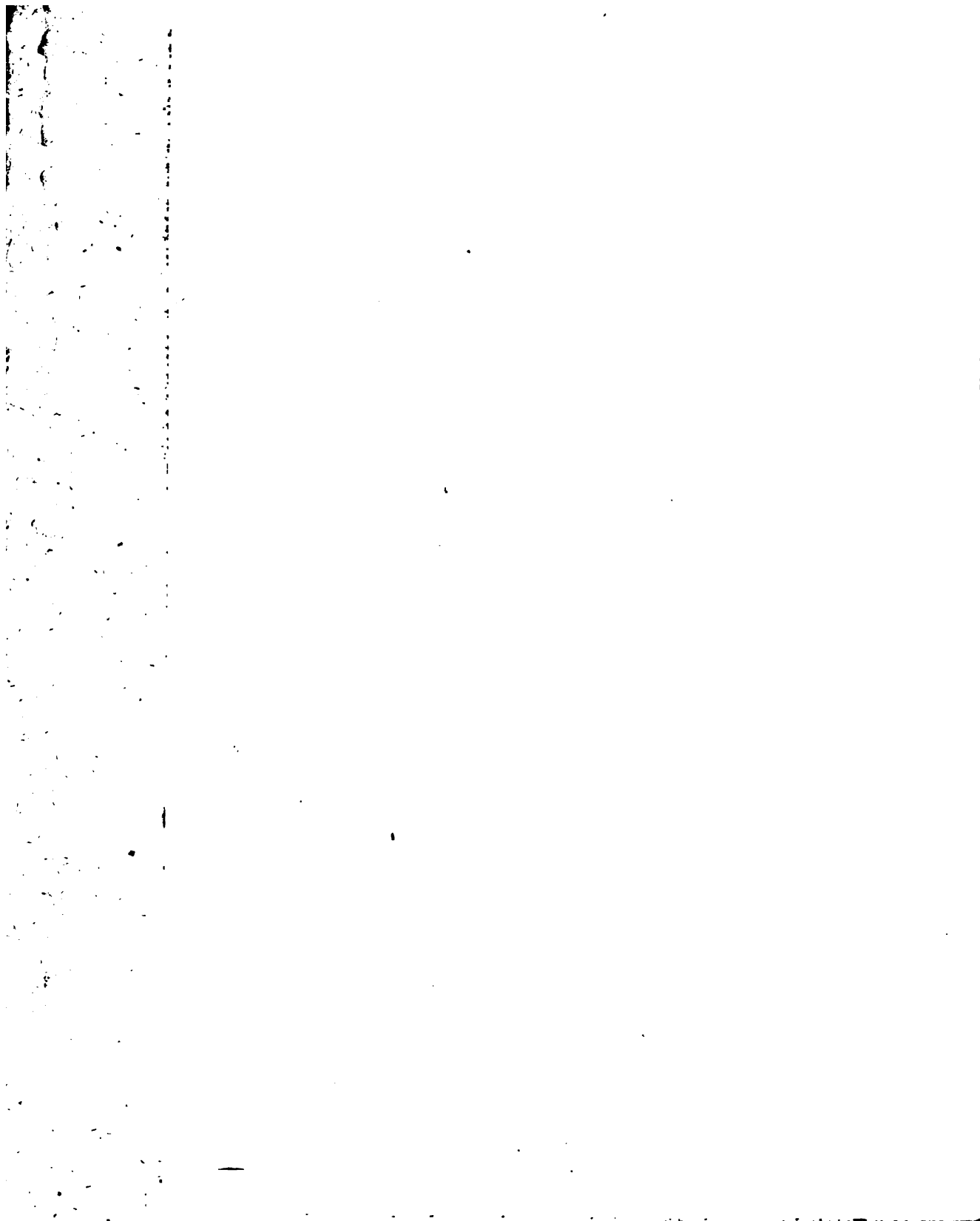
Her vil jeg kun føje til dens Beskrivelse, at 1) For-Enden er ligesom trekantet; 2) Den sorte Ryg-Strib paa den ellers blankhvide Orm er en inden fra gjennemskinnende Tarm, der gaar fra den bageste Spids langs under Ryggen hen til den forreste Ende, hvor den kort fra Enden gaar ned til Munden, og 3) den viisde sig kun lidt livlig;

*) Zool. Dan. 2. p. 49.

**) Gmel. Syst. nat. 3045, 14.

***) i sin Anleitung zur Naturgesch. der Eingeweidew. 161, 39.

F O R S Æ G

TIL

AT BESTEMME DET I ALLE HENSEENDER TILFORLADDELIGSTE

FORHOLD MELLEM

SKOVSKYLD'S HARTKORN,

OG

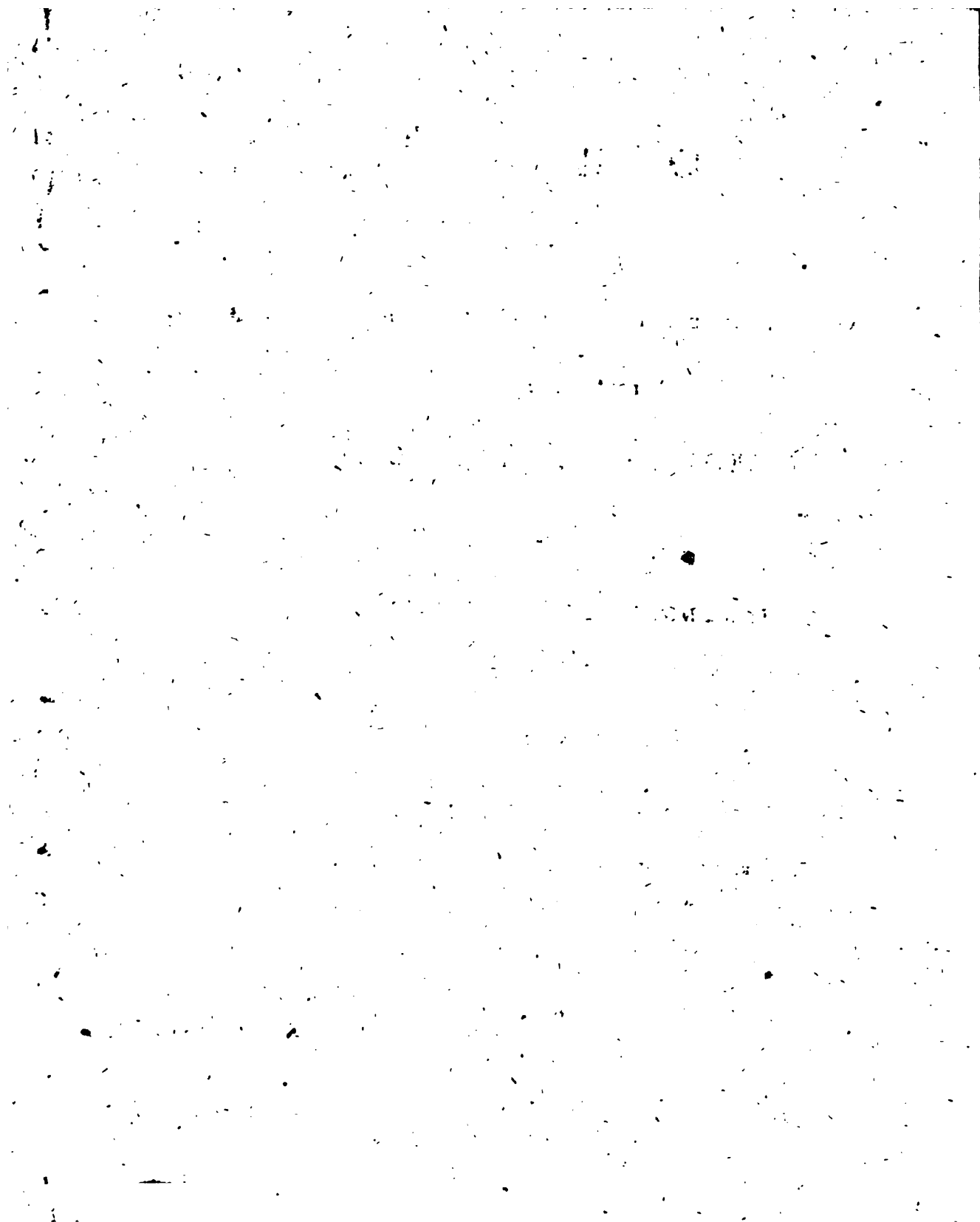
HARTKORN AF AGER OG ENG

VED

NIELS MORVILLE,

KAMMERRAAD OG LANDMAALINGS-CONDUCTEUR.

S 2

Om de Forholds Bestemmelser, man skjönt med Uvished og uden Hensyn til Størrelsens Indbyrdes Natur kan ansee mellem Skovskylds Hartkorn, og Ager og Engs Hartkorn.

Unægtelig falde Grændserne for Forholdet mellem Skovskylds Hartkorn og Ager og Engs Hartkorn inden for Værdien af 9, eller en uendelig liden Størrelse, og 1, da Forholdet mellem de tvende Slags Hartkorn nødvendigen er større end f. Ex. ~~1800~~ Deel, og mindre end en Heel, eftersom Skovskylds Hartkorn ingen-
 kunde kan ansees af lige Classe eller lige Værd med Ager og Engs Hartkorn; hvilket noksom kan sluttes af Matricul Landmaalings Forretningen, da man ingensteds finder Skovskylds Hartkorn op-
 gummethede med Ager og Engs, men hver Sort Hartkorn for sig selv specificeret i Matriculen saavel som i Modelbogen.

At Skovskylds Hartkorn derfor er af ringere indvortes Værd end Ager og Engs Hartkorn, det sluttes ei allene deraf, men

tillige af, at første Sort ikke contribuerer saa stor Skyld aarligen som sidste; hvorefter man uden Fejltagelse kan slutte. At Skovskylds Hartkorn er en ringere Sort Hartkorn end Ager og Engs Hartkorn; og at Forholdet mellem hin og denne altsaa er tilforladelig mindre end 1. Men saa rigtigt det er at gjøre denne Slutning, saa urigtigt var det at slutte de forskellige Slags Hartkorns Forhold af Forholdet mellem de aarlige Skatte, der svares af 1 Tønde af hver især; da der ere flere med bestemmende Størrelser, der fastsætte Forholdet mellem disse forskellige Slags Hartkorn, og Skatskylden kan forandre sig for den ene Sort uden tillige at forandres for den anden Sort, det Tid og Erfaring har beviist; saa der ikke gives et uforanderligt Forhold mellem Skovskylds Hartkorns aarlige Afgift og Ager og Engs Hartkorns aarlige Skatskyld; og at mæglægge Skovskylds Hartkorn med Ager og Engs Hartkorn omvendt i Forhold med de Contributioner, som svares af dem, vilde blive aldeles uretmæssigt, saaledes som paa sine Steder er antaget, at fordi der omrent er svarer halv Contribution af Skovskylds Hartkorn imod heel af Ager og Engs Hartkorn, da 2 Tønder Skovskyld skulde gælde mod 1 Tønde Ager og Engs Hartkorn. Urigtigheden af dette Mæglægningss Forhold indsees saa meget tydeligere, naar man betragter et Ager Tilfælde, neml. Mølleskyld, hvorefter regnes halvt mod Ager og Engs Hartkorn, da ingen vilde kalde i Tvivl, at det var jo ligesaa urimeligt, at mæglægge 1 Tønde Hartkorn Mølleskyld med 4 Tønder Ager og Engs Hartkorn, som at afgive 1 Tdr. Skovskylds Hartkorn imod 4 Tdr. Ager og Engs Hartkorn, og ansee hine ækvivalent med disse.

Naar man tillige lægger Mærke til, at Skovskyld i Matri-
cul Landmaalings Tiden nødvendig maa have været nedsat saa langt
som muligt i Forhold til Skovens befindende Beskaffenhed, uden
Hensigt til Arealer, den indtog, allene for at fremme Regjering-
ens paa den Tid saa meget alvorlige Hensigt, at befordre Sko-
ves Opelskning og Skovplantning, hvorom de i Slutningen af røde
Aarhundrede mange udgivne Forordninger tilstrækkeligen vidne,
og at mange Skove ei allene ere ansatte for Skovskylds Hartkorn
formedelst Skovens Aggern- og Olden-Flor, men tillige for Græs-
nings Hartkorn i Tilfælde, at Skovstrækningen ogsaa har indbefat-
tet store Græsnings Strækninger, hvorpaa ikke har staaet Olden-
træer; vil man lettelig overbevises om, at Skovskylds Hartkorn
ikke kan ansees af saa ringe Værd mod Ager og Engs Hartkorn,
at halv Skovskylds Hartkorn skulde regnes lige mod Ager og Engs
eller Græsnings Hartkorn; et Forhold, hvortil man ellers ikke
veed den allermindste Grund, og til hvis Forsvar ei andet kan
udfindes end det forhen engang værende Forhold mellem Skatten
af 1 Tønde af hver Sort især, men hvis Forhold, som forhen
er antaget som 16 til 8, nu virkeligen i det mindste maatte bli-
ve som 21 til 8, og i Eftertiden kan blive endnu mere foran-
dret.

Længt rimeligere og bevisligere er det derimod at ansee 3
Tønder Skovskylds Hartkorn ligegyldig mod 2 Tønder Ager og
Engs Hartkorn, omendskiønt det ikke er afbevist ved mathe-
matisk og oeconomic Overveielse, om det Forhold er i alle Hen-
seender det forsvarligste; hvilket i det Følgende skal blive mit
Forsæt at afhandle.

Alt hvad jeg kan anmærke til Forsvar for at Skovskylds Hartkorn bør saaledes regnes i Forhold mod Ager og Eng Hartkorn, nemlig 3 Tdr. af første mod 2 af sidste, eller $1\frac{1}{2}$ Tønde af første mod 1 af Sidste, er efter følgende:

- 1) Udi Skovforordningen af 21de Jan. 1716 dens 23de Art. anføres, at paa det enhver desbedre kan opmuntres til sine Skove i Hævd at holde, bør herefter regnes halvanden Tønde Hartkorn af Skov mod 1 Tønde Hartkorn af Gods.
- 2) Udi Skovforordningen af 26de Jun. 1733, dens 38te Art. findes selv samme anført.
- 3) Udi oecon. Journal udgivet 1758 for April Maaned er anført pag. 431, at Skovskyld maa regnes under de 200 Tdr. Hartkorn complete Sæde- og Hovedgaarde har skattefrie; dog saaledes: at halvanden Tønde Hartkorn Skov regnes mod 1 Tønde Hartkorn Ager og Eng; men Mølleskylds Hartkorn ikke tiene til at completere Hoved og Sædegaarde til 200 Tdr.
- 4) Fra hvem denne Anmærkning har sin første Begyndelse og Oprindelse, kan jeg ikke med nogen Vished melde, men som en tilforladelig Afskrift kan jeg meddele den. Efter Matriculens Forfatning er Forholdet mellem den saakaldte Matricul-Skat af Ager og Eng og af Skovskylds Hartkornet bestemt som 2 til 1. Dette Forhold er ved de dels tilforn allerede af Hartkornet, under Navn af Soldater- og Rostienske Hold, samt Proviantskat, siden anderledes bestemt, og under Navn af Rytterholds Penge, Oxe- og Fleskeskat samt Kornskat, paabudne ordinære Skat-

er bleven forandret, da til Rytterholds Penge, samt Oxe og Flæskeskatten af Skovskylds Hartkorn svares ligesaa meget som af Ager og Engs Hartkorn, men udi Kornskat-ikkun det halve".

Alt anførte var mig bekiendt før jeg udi mit Skrift om Jordskiftnings Læren udi det 15de Cap. §. 142 anførte: At 3 Tønder Skovskylds Hartkorn er det samme som 2 Tdr. Ager og Engbunds Hartkorn: Hvilket desuden er en gammel Tradition udi Landmaalings Archiver, omendskiönt man ikke af Landmaalings Matricul-Forretningen sely kan fuldkommen overbevises om dette Forholds Tilforladelighed.

II.

Om at bestemme Forholdet mellem Skovskylds Hartkorn og Agers, samt Engs Hartkorn ved Hielp af de Data, som kan udledes af Matricul-Landmaalings-Forretningerne.

Omendskiönt man ikke har i Landmaalings-Archivet Opsummering af Dannemarks hele Skovskylds Hartkorn, saaledes som samme ved Matricul-Landmaalingen er ansat, saavel det contribuierende, som frie Hartkorn under Hovedgaardene: har jeg dog af en Optegnelse for Aaret 1744 uddraget. At alt det, saavel contribuierende, som frie Skovskylds Hartborn, udgjör for Danmark 5920 Tønder, skiönt det contribuierende Skovskylds Hartkorn udgjör kun 2659 Tdr.; ved at multiplicere de 5920 Tdr. Skovskylds Hartkorn med 24, sluttet, at hele Danmarks Skovskuld ugjör i alt 12,0480 Strykker Sviins Olden. Naar man

Vid. Sal. Skr. VI Del. I Hefte 1809. T

da vidste hele Danmarks Skovplans Areal, kunde man udfinde, hvor mange geometriske Tønder Land, der svare til hvert Sviins Olden, ligesom og hvor mange Tønder Land, der overhovedet i Giennemsnit maatte være regnet til hver Tønde Skovskylde Hartkorn; men da man endnu ikke har Summen af Danmarks samtlige Ævrs Skov-Arealer, saa vil jeg allene gjøre et Beregnings Forsøg med Frederiksborg og Cronborg Amt, hvis Sviins Oldens Taxt uden Tvivl med største Agranagivenhed er bemærket ved Matricul-Landmaalingen.

Da nu Frederiksborg- og Cronborg- Amt tilsammen ere matriculerede for 155 Tdr. 3 Skpr. Skovskylde Hartkorn, eller Frederiksborg- Amt for 93 Tdr. 4 Skpr., Cronborg- Amt for 61 Tdr. 7 Skpr.; saa er Frederiksborg- og Cronborg- Amt tilsammen ansatte for 3719 Sviins Olden, og deraf Frederiksborg- Amt de 2244 Stykker, og Cronborg- Amt de 1485 Stkr; men da Frederiksborg- Amts Skovplan udgjør 14675½ geom. Tønder Land og Cronborg- Amts 22897½ geom. Tdr. Land, altsaa begge Amters tilsammen den Summa 37572½ Tdr. Land; saa svarer til hver Tønde Skovskylde Hartkorn paa Frederiksborg- og Cronborg- Amt i Giennemsnit 241½ geom. Tønder Land, og til hvert Sviins Olden overhovedet 107½ geom. Td. Land.

Denne Slutning var rigtig, naar Skovstrækningen ikke tilfælle indbefattede Græsnings Hartkorn foruden Skovskylde Hartkorn; man maae derfor først udfinde, hvad Part af den til Skovplan beregnede Overflade, der udgjør Græsnings Overfladen, og ei med Træer er begroet; men dette Areal kan ikke ligefrem ud-

findes ved Hjælp af de geographiske Carter, eftersom hverken Græsnings Strækningerne ere saa Speciel affattede, som til den Hensigt udfordres, ei heller er Maalestøkken, dertil er brugt, saa stor, som behövedes for tydelig at kiende denne Forskiel, er ingen anden Maade tilbage at udfinde Græsnings Arealernes Størrelse, som indbefattes tillige med Skovstrækningen, end enten at lægge Græsnings Hartkornet til Grund for Beregningen, og tillige det Antal Höveder, som Landmaalings-Modelbogen viser at svare dertil, ansætte et vis Middel-Areal til Græsning for hvert Höved, og derefter udfinde hele Græsnings-Arealet.

Men da Udslaget paa den Maade vil grunde sig paa et hypothetisk Maal, som ikke kan ventes at stemme overeens med det, som ved Græsnings Taxation er brugt, ja dette maaske paa de fleste Steder har været ganske vilkaarligt, og allene paa Slump bestemt, uden nogen nøiagtig Hensyn til Størrelse af Jordstrækningen, som kunde græsse bestemt Antal Höveder, vil paa den Maade forgieves søges at udfinde det hele Areal og Andeel af Skovplanen, som virkelig henhører til Græsnings-Jorders Hartkorn, og ei under Skovskylden.

Derimod vil man sikker kunne bestemme Græsnings-Arealet allene, ved Hjælp af Græsnings-Hartkornet, uden at indlade et Höveds bestemt Græsnings-Areal i Beregningen, hvilken Unitet og er ligesaa ubestemt og uvis, som det hele Græsnings-Areal der søges. Men da maa der antages et bestemt Forhold mellem en Tønde Græsnings-Hartkorn og en Tønde Skovskylds-Hartkorn — vel atter en Hypothese, som man vanskeligt vil kunne træffe

overensstemmende med det sande Forhold, der ligger skjult i Skov- og Græsnings-Taxationen, men man kan dog sætte Forsøg paa denne Beregnings Maade, hvortil de udfordrende Data ikke ere saa aldeles vilkaarlige, som de den førsnævnte maatte grundes paa; Hertil udfordres da at vide de nøjagtigste Summer efter Modelbogen, saavel af Hoveders Græsning som Sviins Olden for Frederiksborg- og Cronborg-Amt.

Men da jeg har udfundet, at Skovskylds Hartkorn paa de store Skove og Overdreve paa Frederiksborg Amt, forholder sig til Græsnings-Hartkornet i samme som $71\frac{1}{2} : 57\frac{1}{2}$; og at altsaa, naar 3 Tdr. Skovskylds-Hartkorn regnes mod 2 Tdr. Græsnings-Hartkorn, da Forholdet mellem den Part af Frederiksborg Skove, der er Taxeret til Sviins Olden, og den Part af Skoven, der er taxeret til Græsning, blive, som 569 til 687, saa sluttes at $\frac{1}{22\frac{1}{2}}$ Deel af Frederiksborg Amts Skov-Areal neml. af 14,675 Tdr Land, udgiør den egentlige Skov, og saaledes det Antal 6648 Tdr. Land; ligeledes, da paa samme Maade er udfundet: at Forholdet mellem den Part af Cronborg Amts Skove, der er taxeret til Sviins Olden, og den Part af Skoven, der er taxeret til Græsning, bliver som 394 til 1617; saa sluttes at $\frac{1}{22\frac{1}{2}}$ Deel af Cronborg Amts Skovplan, nemlig af 22,897 Tønder Land udgiør den egentlige Skov, og saaledes det Antal 4486 Tdr. Land.

Da Skovlandet paa Frederiksborg og Cronborg Amter, som svarer til Skovskylds-Hartkornet, efter denne Beregningsmaade blive 11134 geometr. Tdr. Land; saa sluttes at der er over 70 geom. Tønder Land til hver Tønde Skovskylds-Hartkorn. Men

da Sviins Oldens Taxten vist ikke ved Matricul-Landmaalingen er bestemt med synderlig Nøjagtighed, langt fra ikke grundet paa beregnede Forsøg og derpaa bygger Overvejelse og Udregning, men allene efter en løs Oversigt, formodentligen tildels efter det Antal Sviin, som sædvanligen have været fedet paa Skoven, hvad enten de ikke ere kunnet blive tilstrækkeligen fede, eller og flere kunne have været fedte, end som ere indladte paa Skoven, vil det ikke være muligt med nogen rimelig Nøjagtighed at kunne udfinde hvad Skov-Areal man derefter skulde kunne ansee, som er passende Middel-Tal, at være fornødent til et eller vist Antal Sviins Olden, og følgelig kan derefter ikke fastsættes hvad Skov-plans Areal, der bør svare til 1 Tønde Skovskylds Hartkorn,

Der eneste og sikkerste Hjelpemiddel til at udfinde saavel det Areal, der vel begroet med fulde Oldentræer, bør svare til 24 Sviins Olden, eller 1 Td. Skovskylds-Hartkorn, som derefter Forholder mellem Skovskylds og Ager og Engs Hartkorn, bliver de Erfaringer, som ved Forsøg ere bekiendte, og de Forst-Data, som dertil kan benyttes; denne Overvejelse betragtes da i følgende:

III.

Afdeling. Om at bestemme Forholdene mellem Skovskylds-Hartkorn og Ager og Engs-Hartkorn, ved Hjelp af de hidtil bekiendte Data, som kan have af Forstvæsenets Skrifter.

De mig bekiendte Forsøg og til denne Hensigt fornødne Data, som efter min Formening kan ansees at være de paalideligste, ere følgende:

En Eeg har over Hovedet giver 6, høist 9 danske Skjepper ved fuld Olden, saaledes som ved Reduction til dansk Maal sluttes af det i Krünits Encyclopedie opgivne.

Efter Geheime - Forstraad Hennerts Anmærkning har man ellers Exempel paa, at af en Eeg, som med Top og alt gav $7\frac{1}{2}$ Favn Brænde, af $1\frac{1}{2}$ Alens Længde, er samlet 20 danske Skjepper Agern, og man kan regne 1 dansk Tønde Agern af en Eeg, som giver 6 Favne, og hvis Top med Mellemgrenene give $2\frac{1}{2}$ Favn.

Paa 3400 Favne Eegetop (Favnen $1\frac{1}{2}$ Al. lang), kan man regne 1519 danske Tønder Agern, eller rettere 1140 Tdr., naar $\frac{1}{2}$ Del fraregnes for Vildtet.

Udi Eegen forholder sig Toppen til stammestruet ud i en heel Eegeskov af 1ste Classe overhovedet som 34 : 100.

Naar Ege-Skovens Tilstand er saaledes, at den kan regnes til 1ste Classe, kan ved fuld Olden feedes 1583 Svin af 25000 Favne Taxt.

Bøg eller Bögolden kan kun regnes halvt mod Agern. Af Proff. Späths Bemærkning sluttes: at for hver 100de dansk cubik Fod favne Brændsel, Eegetoppen kan taxeres til, maa kunne regnes 2 danske cubik Fod Agern; altsaa 2 pro Cento af Toppens Taxt i cubik Maal.

Efter Hennerts Anmærkning kan man sikkert regne, at en Bøg paa $2\frac{1}{2}$ Favn med Top og alt (Favnen $1\frac{1}{2}$ Al. lang) 108

Rhinlandske cubik Fod, bærer 3 Danske Skiepper Bog eller Bøg-Olden. Paa hver cubik Fod Bøgetop maa regnes 20 Lod Bog-Olden.

25000 Favne Bøgeskovs Taxt give 7407 Kubik-Fod Bøgeskovs Toptræ, som naar der er god Olden, bærer 3731 Tdr. Bogolden, hvoraf 1146 Sviin kan feedes i 70 Dage.

Under en Rödbög, som var i Fred, er bleven samlet 2½ dansk Skieppe Bogolden; Træet var med Top og alt paa 2½ Favn à 108 cub. Fod. Hele Bøgetræet forholder sig til sin Top og Grene som 1000 til 298.

Til at feede et Svin behöves 4 Tdr. 4½ Skp. Olden i 98 Dage efter Geheime-Forstraad Hennerts Bemærkning; naar det Berlinske Maal reduceres til dansk.

Af alle anførte Forst-Data vil jeg da til forestaaende Beregning antage, at en Eeg af middelmaadig Størrelse giver 6 Skpr. Agern; derimod en Bøg af Middel-Størrelse giver overhovedet 3 Skpr. Bogolden, og for hver Favn af 1 Al. Længde, Bøgetoppen indeholder, kan regnes 45 Pd. Bogolden, og da 3 Skpr. Bogolden veje 50 Pd., saa udgiör 45 Pd. Bogolden 2½ Skieppe, som er den Bogolden man kan regne for hver Favn Top-Brændsel, Bögen holder.

Til et Sviins Olden behöves, som forhen meldt, for 98 Dage 4 Tdr. 4½ Skp. Bogolden. Altsaa Bogolden af 12½ Bøgetræ af Middel-Størrelse til hvert Sviin, og fölgelig udfordres til 24 Sviins Bogolden 292 Bøgetræer af Middel-Størrelse, i Giennemsnit hvert til 3 Favne. Derimod kan man for hver 100 cubik

Fod Favne-Brændsel, som Egetoppen kan taxeres til, regne danske cubik Fod Agern, og da 25000 Favne Egeskovs Taxt kan ved fuldkommen Agern-Olden feede 1583 Sviin, maa Egetræets Top forholde sig til dets Stamme som 34 til 100, og Toppen altsaa er $\frac{34}{100}$ Deel, eller $\frac{17}{50}$ Deel af heele Træet; følgerigen maa en Egeskov, taxeret til 25000 Favne, i Toppen holde 6343 Favne, og altsaa feedes af hver 4 Favne Egetop, à 108 cubik Fod, overhovedet et Sviin, og af 96 Favne Egetop 24 Sviin med Agern; følgende udfordres Agern af $5\frac{1}{2}$ Egetræ af Middel-Størrelse til et Sviins Fedning og til 24 Sviins Agern-Olden, udkræves 129 Egetræer af Middel-Størrelse; Strykker overhovedet til 3 Favne i Giennemsnit. Man kan da antage, som det sikkerste Maal: at for hver 40 Favne Bøgebrændsel, en god Oldenskov indeholder, kan regnes et fuldt Sviins Fedning af Bogolden i 98 Dage; hvortil altsaa 12 til 13 Bøgetræer, hvis Middelstørrelse i Giennemsnit udgiør 3 Favne, saa ingen holder mindre end 1, og ingen over 5 à 6 Favne Bøgebrænde.

Derimod kan man overhovedet af hver 16 til 20 Favne Brændsel, som en god Egeskov er taxeret til, regne Agern til et fuldt Sviins Fedning i 98 Dage, nemlig af 5 til 6 Egetræer, hvoraf ingen er under en Favn, og ingen over 5 à 6 Favne, naar saaledes Middelstørrelsen af Egetræerne er 3 Favne.

Da det er ved Forsøg bekiendt, at 14000 □ Al., eller en geom. Tønde Lands Areal, kan fuldkommen indeholde 200 Favne Brændsel enten af Ege- eller Bøgetræer, naar de har fuld Opløbs Alder, og hvert Træ i Giennemsnit kan regnes til 3

Favne Brænde; saa sluttet; at en geom. Tönde Land med fuldkommen Bøgetræer overalt vel begroet, kan, naar den bærer vel til af Bogolden, feede 5 Sviin med Bogolden; og altsaa udfordres der til 24 Sviins Olden det Aar. Bögeskoven giver fuld Olden, næsten 5 geom. Tönder Bögeskovs Land, dog med den Forudsætning, at Skoven er fredet, men naar den ei har Freed for vilde Dyr, maa dertil lægges $\frac{1}{2}$ Deel, og da udfordres 6 $\frac{1}{2}$ geom. Tönde Land til 24 Sviins Bogolden; da Bögeskoven giver kun hver 3die Aar fuld Olden, og maaskee kan antages, at den giver $\frac{1}{3}$ Deel af den fulde Olden i hvert af de 3 Aar, saa giver Bögeskoven i Giennemsnit kun $\frac{1}{3}$ Deel af den fulde Olden aarligen og da $\frac{1}{3} : 1 = 6\frac{1}{2} : 11\frac{1}{2}$, saa behöves desaaarsag $11\frac{1}{2}$ geometr. Tönde Land god Bogolden Skov til at give 24 Sviins aarlige fuld Bogolden; og saaledes sluttet da: at 11 til 12 geom. Tdr. Land med fuldvoxne Bogolden bærende Bøgetræer vil udfordres til at svare aarligen 1 Td. Skovskylds Hartkorn.

Men da det af min statistiske Tabel over Sielland er bekiendt, at til hver Tönde Hartkorn Hayes overhovedet 8 geom. Tönder Ager og Eng af alle Slags Jorder; men til 1 Tönde Skovskylds Hartkorn efter foregaaende Beregning udfordres 12 geom. Tönder Land; saa vil af denne Beregning sluttet en Bekræftelse paa: at da 8 Tdr. Ager og Eng Svarer til 12 Tdr. Skovskyld, saa naar Jordbunden i Giennemsnit ansees eens, udfordres halv anden Gang saa megen Jord til Skovskylds Hartkorn, som til Ager- og Engs Hartkorn; men jo mere Jord der udfordres til det ene af to forskiellige Sorter Hartkorn imod som til det andet, jo ringere maae det ene Slags Hartkorn og være i Forhold til det andet;

Vid. Sol. Skr. VI Deel. I Hefte 1809. U

altsaa overbevises man ved denne Beregning, om at Skovskylde Hartkorn maa forholde sig til Ager- og Engs-Hartkorn i omvendte Forhold af de udfordrende Arealer; altsaa omvendt som 12 til 8, eller 3 : 2, og folgelig 3 Tønder Skovskylde-Hartkorn aqvivalent mod 2 Tønder Ager- og Engs-Hartkorn, forudsat at man skulde have lige saa stor Fordeel af 1 Tønde Hartkorn Skovskylde Jorder, som af en Tønde Ager og Eng, saa blev Fordelen af 12 geom. Tønder Skovland ikke større end af 8te Tønder Ager og Eng; alt under Betingelse, at 1 Td. Skovskylde-Hartkorn var af lige Værdie med 1 Td. Ager og Engs Hartkorn, men naar Værdien af disse tvende forskellige Sorter Hartkorn ei er eens, saa maa Skovskylde Hartkornet være saa meget ringere, jo mere Areal dertil udfordres af eens Jordbund aqvivalent mod lige Hartkorn af Ager og Eng, da deraf følger, at Indregnen af Skov-Arealer ei er saa fordeelsagtig, som af Ager og Engs Areal; og da Fordelen af 1 Td. Skovskylde Hartkorn \times 12 Tdr. Land, maa nødvendig være lige stor mod Fordelen af 1 Td. Ager og Engs Hartkorn \times 8 Tdr. Land, saa naar Fordelen skal af hver især være lige stor, bliver 1 Td. Skovskylde Hartkorn \times 12 Tdr. \equiv 1 Td. Ager og Engs Hartkorn \times 8; og altsaa ved Division 1 Td. Skovskylde Hartkorn : 1 Td. Ager og Engs Hartkorn \equiv 8 : 12 \equiv 2 : 3. Følgelig 1 Td. Ager og Engs-Hartkorn \equiv 1½ Td. Skovskylde Hartkorn.

Eegeskovenes ere i Danmark saa faa og tillige af saa ubetydelig Størrelse, at det ikke er fornødent at gjøre lige Beregningsforsøg med Svins Olden af Agern; Jeg anseer det derfor tilstrækkeligt nok, at have ved denne Beregningsmaade bevist, at

det, de Kongel. Skovforordninger har bestemt om Forholdene mellem Skovskylde Hartkorn og Ager- og Eng-Hartkorn, kan endog ved Mathematisk-Oeconomiske-Udregninger forsværes; og sikkert kan Forholden mellem Skovskylde-Hartkorn og Ager- og Eng-Hartkorn ei ansættes ringere end som 2 til 3.

Anmærkning.

De forskellige Tilfælde, der fødre at have et bestemt Forhold mellem Ager-Eng- og Græsnings-Hartkorn og Skovskylde-Hartkorn ere:

- a) Naar man skal udstykke eller parcellere en Gaards underliggende Jorder, og samme er ansat saavel for Ager-Eng- og Græsnings-Hartkorn, som for Skovskylde, som atter har to Tilfælde:
 - a) Naar Skovstrækningen til Gaarden er adskilt fra Gaardens øvrige Jorder, er den, som i Matricul Landmaalings Tiden har været taxeret til Sviins Olden.
 - b) Naar den Skovstrækning, som i Matricul Landmaalings Tiden har været taxeret til Sviins Olden, nu befindes opdyrket, og ei særskilt kan udvises.
- 2) Naar Skovs Rettighed skal magelægges med Ager- og Eng- eller Græsnings-Jorder, hvortil da behöves at vide, hvor mange Tønder Skovskylde der bör være equivalent med 1 Td. Ager- og Eng- eller Græsnings-Hartkorn:
 - a) Naar hele Skoven, som skal magelægges, er ved Matricul Landmaalingen ei allene ansat for Skovskylde og

taxeret til Sviins Olden, men og til Höveders Græsning; altsaa er ansat baade for Skovskylds-Hartkorn og Græsnings-Hartkorn:

- a) Naar en og samme ejer Skov og Græsning, der skal mæglægges med Ager- og Engs-Hartkorn.
- β) Naar tvende forskellige ere Ejere, den ene af Skoven, den anden af Græsningen, og begge skal tilskiftes sin vedbørlige Andeel af der Hele.

Saa umueligt det er at udfinde ved Beregnig, hvor stort Areal der i Giennemsnit kan være beregnet til en Tønde Skovskylds-Hartkorn, ei allene fordi Græsnings-Hartkorn er blandet med Skovskylds Hartkorn, da mange Skove ere taxerte baade til Höveders Græsning og til Sviins Olden, men og af Aarsag: at Skovskylds Hartkorn kan indbegribe meget ulige forskellige Jord-Overflader, alt eftersom Oldenskovene har været enten ung eller gammel Skov, og enten har været begroet med mange eller faa Oldentræer; saa er det dog mueligt, at beregne hvor mange Tønder Skovland, der begroet med Bøgetræer i deres fulde Oldens Alder skulde være istand til overhovedet aarligen at indbringe den Sviins Olden, hvortil Danmarks samtlige Skove have ved Matricul Landmaalingen været taxerte.

Denne Opgaves Opløsning er af megen Vigtighed; særdeles i Hensigt til derved at kunne udfinde hvor stor Jord-Overflade en Bondegaard i det ringeste maatte være pligtig til at anvende paa de Steder, hvor Gaarden var ansat for Skovskyld, men ikke

Runde udviser den Skovstrækning, som i Matricul Landmaalings Tiden dertil var taxeret. Skal en Gaard beholde for bestandig den Forhold at svare Skovskyld af opdyrkede Jorder, som mueligen, naar de bleve efter deres nuværende Beskaffenhed, taxerte og beregnede til Liges og Bogs-Hartkorn, vilde komme til at contribuere saarlig mange Fald med mere Skatteskyld, end de nu svare Skovskyld; det synes der tillige at forære den uundgaelige Betingelse, at et bestemt Stykke Jordsmon desaaarsag af Gaardens Jorder burde være ene og alene anvendt for bestandig til Skovs Opelskning. Ikke skulde jeg paastaa at en Skovstrækning af lige Størrelse, som i Matricul Landmaalings-tiden, om endog samme Runde udvises, skulde være bestemt til Skov, da Skovplanerne i hele Danmark have udi Matricul Landmaalings Tiden været langt større end behøves til saarlig for bestandig at forsyne Lander med fornødent Brændsel. Men allene saa stor en Plan burde anvendes til Skov i Forhold til Gaardens Skovskyld, som ved en rimelig Beregning kan sluttet overensstemmende med hele Danmarks Skovskyld og med de antageligste hidtil bekjendte Forst-Data. Til den Ende, opløses følgende Opgave:

At udfinde hvor stort Areal Jordsmon, der i Forhold med hele Danmarks Skov-Matriculsskyld og de antageligste Forst-Data bør beregnes at passé sig til en Tønde Skovskylds-Hartkorn; naar alle de betydeligste Omstændigheder, som derpaa have Indflydelse, tages i Betragtning.

Omendkiönt man ikke i Landmaalings Archivet har en virkelig Opsummering af Danmarks hele Skovskylds-Hartkorn,

saa er dog i et trykt dansk Skrift optaget: at Danmarks hele Skovskyld skal udgiør 5020 Tönder Skovskylds Hartkorn, hvoraf de 2659 Tdr. ere contribuabel Hartkorn, men de 2361 Tdr. Skovskylds-Hartkorn betegnede under Hovedgaardens Tax; og da disse Data ere ved privat Bekendtskab erhvervede, for Aaret 1744. formodentligen enes fra et Kongelig Renteskriver Connoir, eller fra Regnskabs Archiver, eller af dets der bevarede ærlige Egeskaber; saa rör jeg derpaa grunde min forhavende Betegnings; og saa dermed og lade mig nöie, eftersom det vilde, blive uendelig viltsigt Arbejde at udfinde denne Sum af de mangfoldige dienhørende Protocoller i Landmaalingens Archiver; og desuden ej kan ventes at det summatriske Udslag formodentlig mange tilfældige Forandringer vil for Aaret 1690 befindes overensstemmende med den Sum, som vides for Aaret 1744.

Da nu overalt ved Matricul Landmaalingen er regnet 24 Sviins Olden til en Tönde Skovskylds-Hartkorn; saa sluttes, at Danmarks hele Skovskyld udgiør 102,480 Sviins Oldens Taxt. For da des sikrere at kunne oplöse den foresatte Opgave, og have Oplösning for alle muelige Tilfælde af forskiellige, efter Betingelse, antagelige Data, vil jeg oplöse Problemet paa en almindelig Maade.

Sæt Danmarks Skovskylds-Hartkorn $= H$; altsaa dens Sviins Oldens-Taxt; $= 24 H$ Sviin, antages at $\frac{1}{4}$ Deel af hele

Skoven er Egeskov, altsaa $1 = \frac{1}{4}$ eller $\frac{1}{4}$ Deel Bø-

geskov. Det Areal Jordsmon, som bør svare til en Tönde Skovskylde-Hartkorn $= 2$ Tdr. Land, et Egetræ af middel Størrelse indbringer i et overflødigt Olden-Aar a Tönder Agern. Et Bögetræ af Middelstørrelse, nemlig til 3 Favne Brændsel, indbringer i et godt Bog-Olden-Aar 6 Tdr. Bog: hvert rde Aar høves overflødig Sviins Olden. Altsaa indbringer et Egetræ af middel Størrelse, overhovedet Aarlig $\frac{a}{r}$ Tdr. Agern, og et Bögetræ overhovedet $\frac{b}{r}$ Tdr. Bog-Olden.

Til et fuldt Sviins Olden i 98 Dage udfordres c Tdr. Agern, men derimod d Tdr. Bog-Olden.

Middel Texten af det Brændsel, en Egeskov eller Bögeskov kan taxeres til paa 14000 □ Al. $= f$; Det antal Træer af middel Størrelse til 3 Favns Strykker, som kan staa paa en med Ege- eller Bögetræer vel begroet fuldaldret Skov, ansettes $= g$. Forholdet mellem Tøppen og Stammen i Eegen $= 1: p$ og i Bögen $= 1: q$; det Antal Favne Træetops Brændsel, som svarer til et Sviins Olden, af Eegen $= h$, af Bögen $= k$; det Antal Aar, Eegen eller Bögen er ufrugtbar til Olden $= s$ og s' . Eegens højeste Alder $= t$, Bögens $= t'$; Den Part af Skovens Olden, som Vildset fortærer $= \frac{1}{m}$ Deel af det Hele. Da nu $\frac{1}{n}$ Deel af x Antal Tönder Land, der udfordres til 1 Td. Skovskylde-Hartkorn, udgiör Egeskov og $\frac{n-1}{n}$ Deel udgiör Böge-

skov; men et Egetræ overhovedet det ene Aar indbringer $\frac{a}{r}$ Tdr. Agern, og et Bøgetræ $\frac{b}{r}$ 2 Tdr.

Olden; men det Antal, g , Træer enten af Eeg eller Bøg (af 3 Favne Brændsel i Durksnit det ene lignet mod hinanden) groe paa 1 Td. Land, saa indbringer (x) Tdr. Land i Agern

og Bog aarligen $\frac{x}{n} \cdot \frac{a}{r} \cdot g + \left(\frac{n-1}{n} \right) \cdot \frac{b}{r} \cdot g \cdot x$ Tönder, saafremt Vildtet ei fortærer noget af Oldenen, og Træerne

i alle Aldere kunde bære; men da vildtet fortærer $\frac{1}{m}$ Deel

af hele Oldenen, saa indbringe x Tdr. Land ikkun $\left(1 - \frac{1}{m} \right) \cdot$

$\frac{x}{n} \cdot \frac{a}{r} \cdot g + \left(1 - \frac{1}{m} \right) \cdot \left(\frac{n-1}{n} \right) \cdot \frac{b}{r} \cdot g \cdot x$ Tönder Ol-

den, og da Træer ansættes ufrugtbare til Olden i (s) Aar og Eegens høieste Alder er t , men Bøgens t' , saa bær kun

$\frac{t-s}{t}$ Deel af Egeskoven, og $\frac{t'-s}{t'}$ Deel af Bøgeskoven

Olden; men som kan ei ansées at have betydelig Indflydelse; altsaa indbringe x Tönder Land $\left(1 - \frac{1}{m} \right) \cdot$

$\frac{x}{n} \cdot \frac{a}{r} \cdot g + \left(1 - \frac{1}{m} \right) \cdot \left(\frac{n-1}{n} \right) \cdot \frac{b}{r} \cdot g \cdot x$ Tönder Ol-

den. Da nu til et fuld Sviins Olden udfordres (c) Tdr. Agern i 98 Dage; men af Bogolden i lige Tid $(2 c)$ og der

skal feedes med $\frac{1}{n}$ Deel Agern og $\frac{n-1}{n}$ Deel Bog. Naar

da hele Olden af Ege- og Bøgeskov lignes paa hvert Sviin

især, saa udfordres til et Sviins Olden $\frac{c}{n} + \frac{2c}{n} (n \div 1)$ Tøn-

de Olden; altsaa til 24ve Sviin, som (x) Tdr. Land, eller 1 Td. Skovskylds Hartkorn, skal kunne feede, udfordres aarligen

$$\left[\frac{c}{n} + \frac{2c}{n} (n \div 1) \right] \times 24 \text{ Tdr. Olden; og da } (x) \text{ Tdr.}$$

Land, som udfordres af Skovplan til en Tönde Hartkorns Skovskyld, skal være tilstrækkelig til 24 Strykker Sviins aar-

lige Olden; saa bliver $\left(1 \div \frac{1}{m} \right) \cdot \frac{x}{n} \cdot \frac{a}{r} \cdot g + \left(1 \div \frac{1}{m} \right) \cdot$

$$\left(\frac{n-1}{n} \right) \cdot \frac{b}{r} \cdot g \cdot x = \left[\frac{c}{n} + \frac{2c}{n} (n-1) \right] \times 24, \text{ og}$$

$$\frac{ax}{nr} \cdot g \div \frac{ax}{mnr} \cdot g + \frac{(n \div 1)b}{nr} \cdot g \cdot x \div \frac{(n \div 1)b}{mnr} \cdot g \cdot x =$$

$$\frac{24c}{n} + 48c \div \frac{48c}{n} \cdot x = \left[\frac{24c}{n} + 48c \div \frac{48c}{n} \right] \cdot \left[\frac{ag}{nr} \div \right.$$

$$\left. \frac{ag}{mnr} + \frac{(n \div 1)bg}{nr} \div \frac{(n \div 1)bg}{mnr} \right].$$

anden Oplösning.

Sæt, som forhen benævnt, Skovens Brændsels-Taxt pr. Tönde Land ligestor med f , nemlig af stor Skov og ikke Under-

Vid. Sæl. Skr. VI Deel. I Hefte 1809. X

skov; saa da Forholdet mellem Top og Stamme i Eegen, som
forhen nævnt er $= 1:p$; altsaa Forholdet mellem Top og hele
Træet $= 1:1+p$, og Forholdet mellem Top og Stammen i
Bøgetræet $= 1:q$. Følgeligen mellem dets Top og hele Træet
 $= 1:1+q$; saa bliver Trætoppens Brændsels Taxi i Eegen $=$

$\frac{1}{1+p} \cdot f$ for hver geom. Tönde Land, eller 14000 \square Al. men

i Bögen $= \frac{1}{1+q} \cdot f$, og da (*h*) Favne Egebrændsel af Egetop,

svarer til 1 Sviins Olden, men *k* Favne af Bögetop til 1 Sviins

Olden; saa er $k:1 = \frac{1}{1+p} f : \frac{f}{k+hp}$ og $k:1 = \frac{1}{1+q} f :$

$\frac{f}{k+kq}$; men da $\frac{1}{n}$ Deel af Skovstrækningen, som giver Sviins

Olden, er Egeskov, og $\frac{n-1}{n}$ Deel er Bögeskov, saa bliver

af den Skovstrækning *x*, som udfordres til en Tönde Skovskylds

Hartkorn $\frac{x}{n}$ Tdr. Land Egeskov og $\left(\frac{n-1}{n}\right)x$ Tönder Böge-

skov, og den Olden, som $\frac{x}{n}$ Egeskovs Land indbringer, bliver

$= \frac{x}{n} \cdot \frac{f}{k+hp}$, og som $\left(\frac{n-1}{n}\right)x$ Tdr. Bögeskovs Land ind-

bringer, bliver $= \frac{(n-1)x}{n} \cdot \frac{f}{k+kq}$; og altsaa indbringer *x*

$$\text{Tdr. Land aarlig Sviing Olden} = \frac{f x}{h n + h n p} + \frac{f x}{k + k q} \div$$

$$\frac{f x}{k n + k n q} = \left(\frac{1}{h n + h n p} + \frac{1}{k + k q} \div \frac{1}{k n + k n q} \right) \cdot f x$$

Dog under den Betingelse, at Skovens Brændsels Favneraxt (f) for en Tönde Land ei tages højere, end at der tillige bliver Plads til de Træer, som staae i Opvext, men som formedelsr deres unge Alder ei endnu kan bære Olden, og det i den Proportion, som der befindes mellem den Alder et Træ skal have, naar det allerførst kan bære Olden, og den Alder, der i det høieste bör aaac, för det bör borthugges.

Ligeledes indbegriber tillige den Betingelse, at Skoven er fredet og ei udsat for at Vildtet skal tage Deel i Oldenen; men dersom $\frac{1}{m}$ Deel af Oldenen fortæres af Vildtet, saa maa $\frac{1}{m}$ Deel

$$\text{fradrages fra } \left(\frac{1}{h n + h n p} + \frac{1}{k + k q} \div \frac{1}{k n + k n q} \right) \cdot f x, \text{ ef-}$$

tersom den Part af heele Sviins Olden paa x Tönder Land forsvinder; og da bliver det Antal Sviin, der kan faae tilstrække-

$$\text{lig Agern- og Bog-Olden paa } x \text{ Tönder Land} = \left(1 \div \frac{1}{m} \right) \times$$

$$\left(\frac{1}{h n + h n p} + \frac{1}{k + k q} \div \frac{1}{k n + k n q} \right) \cdot f x, \text{ eftersom den}$$

Part af hele Sviins Olden paa x Tönder Land forsvinder, og da bliver det Antal Sviin, der kan faae tilstrækkelig Agern- og Bog-

Olden paa x Tønder Land $= \left(1 \div \frac{1}{m}\right) \times \left(\frac{1}{h n + h n p} + \frac{1}{k + k q} \div \frac{1}{h n + h n q}\right) \cdot f x = \left(\frac{1}{h n + h n p} + \frac{1}{k + k q} \div \frac{1}{h n + h n q}\right) \cdot \left(\frac{m \div 1}{m}\right) \cdot f x$. Men da der Antal Sviins Olden skal være lige stort med det Antal x_4 , som en Tønde Skovskylde Hartkorn er matriculeret for, saa følger: at $\left(\frac{1}{h n + h n p} + \frac{1}{k + k q} \div \frac{1}{h n + h n q}\right) \cdot \left(\frac{m \div 1}{m}\right) \cdot f x = x_4$, og følgelig naar sættes $\frac{1}{h n + h n p} + \frac{1}{k + k q} \div \frac{1}{h n + h n q} = P$, bliver $P \cdot \left(\frac{m \div 1}{m}\right) \cdot f x = x_4$ og $x = \frac{x_4 m}{f P (m \div 1)}$.

Af bekiendte Først-Forsög og Erfaringer vides efter de sikreste Udregninger:

At $a = \frac{1}{2}$ Td. Agern; $b = \frac{1}{2}$ Td. Bogolden; $c = 2\frac{1}{2}$ Td. Agern
 $d = 4\frac{1}{2}$ Td. Bogolden i 98 Dage. $g = 26 \frac{1}{2} : 33 \frac{1}{2}$ eller $66 \frac{1}{2}$

Stkr.; $m = 100$; $\frac{1}{m} = \frac{1}{100}$; $\frac{m - 1}{m} = \frac{99}{100}$; $\frac{1}{m} = \frac{1}{2}$ eller

$m = 4$; $r = 3$ eller 6 ; $\frac{1}{r} = \frac{1}{3}$ eller $\frac{1}{6}$; $t = 300$; $t' =$

200 ; $s = 50$; $h = 6$ Favne af $1\frac{1}{2}$ Alens Længde; $k = 12$.

Favne; $\frac{r}{p} = 0.345$; $\frac{r}{p'} = 0.298$, $f = 80$ eller 100 eller 200 Favne af 1 Alens Længde.

Jeg vil alene tilføje følgende Tal-Exempel til den 2den Op-
løsning, som den Fineste.

$$x = \frac{24 \text{ m}}{(n+1)f \times \left[\frac{r}{hn+hn p} + \frac{r}{k+kn q} \div \frac{r}{kn+kn q} \right]} \text{ altsaa:}$$

$$x = \frac{96.}{3.100 \times \left[\frac{r}{600+600 \times \frac{1}{2}} + \frac{r}{12+12 \times \frac{1}{2}} \div \frac{r}{1200+1200 \times \frac{1}{2}} \right]}$$

$$x = \frac{96.}{300. \left[\frac{r}{2364.7058} + \frac{r}{52.2684} \div \frac{r}{5226.8456} \right]} \text{ Altsaa er:}$$

$$x = \frac{96.}{(0.000423 + 0.019132 \div 0.000191) \times 300} \text{ Altsaa:}$$

$$x = \frac{96.}{(0.019746) \times 300} = \frac{96.}{5.9238} \text{ og}$$

$$x = 16 \frac{4}{5} \text{ geometriske Tønder Land.}$$

Og følgelig, naar Skoven er freder for vilde Dyr, bli-
ver $x = 12 \frac{1}{2}$ Td. Land, saa at man kan med en temmelig Sik-
kerhed regne: at 1 Tønde Skovskylde Hartkorn udkræver 12 ge-
ometriske Tønder Land Skovplan.

Naar ved Opgaven ellers allene spørges om, hvor mange Tönder Land der udfordres til 1 Td. Skovskylds Hartkorn af en gammel Bögeskov, som er fredet; hvori ingen Ege ere, saaledes som den ved Taxation findes, da vil Udslaget endnu blive mindre, og Opløsningen simplere.

Naar man med Hennert antager, at hver Bög til omtrent 3 Favne Brændsel (af 1 Alens Længde) bær i gode Olden-Aar 3 Skiepper Bog; altsaa i gennemsnit aarlig 1 Skieppe, naar Olden bærer kun til hvert 3die Aar, og ansætter en fuldaldrende Bögeskov, hvoraf intet Træ er under 90 Aar, at indeholde paa 1 geom Tönde Land 200de Favne Brændsel, hvert Træ i Gennemsnit til 3 Favne; saa kan sikkert aarligen regnes 200 Skpr. Bogolden af slig en geometr. Tönde Land, à 14000 □ Al.; men da et fuld Sviins Olden i 98 Dage udkræver 36 Skpr. Bog, saa kan paa 1 Tönde Bögeskovs-Land af bemeldte Taxt feedes 5½ Sviin; og altsaa udfordres til 24 Sviins aarlige Olden, eller til 1 Td. Skovskylds Hartkorn $4\frac{2}{3}$ geom. Tdr. Land, eller i det høieste 5 Tönder. Saa man sikker kan antage, at af den bedste Bogolden-Skov af 1ste Classe udfordres i det høieste 5 Tdr. Land til 1 Td. Skovskylds Hartkorn, naar Skoven har Fred for vilde Dyr, eller 6 Tdr. Land, naar Skoven ei er indfreedet og frie for Vildt. Men naar man betænker, at al Underskov, som staar omkring eller imellem hvert stort Bøgetræ, gaar ind med i Beregningen ved Skovens Taxation, til Sviins Olden; saa bliver det Skov-Areal, som svarer til 1 Td. Skovskylds Olden, endnu langt større end det virkeligen burde være.

Paa en anden Maade betragtet, kan for hver Bøg af omtrent 3 Favne Brændsel, eller som aarligen overhovedet kan give 2 Skp. Bogolden, regnes 200 \square Al. gandske tabt samt al Fordeel af Græsning og Underskov, og saaledes tabes da 4 Skpr. Land, for hvert Sviins Olden, som ikke kan indbringe anden Afgrøde end Svinets Feedning; altsaa tabes det Areal 4×24 Skpr. eller 12 geom. Tönder Land for hver Tönde Skovskylds-Hartkorn, og Indtægten aarligen af disse 12 Tönder Land, er da ene og allene 24 Sviins Fedning. Men da, efter Pastor Trojels Bemærkning, et fuldkommen Sviin kan feedes med 4 Tdr. Kartofler, saa om jeg vil kunne ansee denne Feedning ligesaa fordeelagtig som med $4\frac{1}{2}$ Td. Bogolden, hvilken Forskiel da vel ei kan blive saa berydelig, at den kan give nogen Usikkerhed i Beregninges Fölgen, og man ansætter den laveste Priis paa 1 Tönde Kartofler til 4 Mkr., eller 8 Skl. Skieppen, som den en Tid har kostet, bliver Fordelen af 12 Tdr. Bögeskovs Land, eller af dens aarlige Indtægt at beregne til 16 Mkr. $\times 24 = 64$ Rdlr.; og saaledes den aarlige Indtægt i Olden af 1 Td. Skovskylds Hartkorn. 64 Rdlr., og altsaa den aarlige Indtægt af hver geometr. Tönde Bögeskovs Land $5\frac{1}{2}$ Rigsdaler; og da til 1 Tönde Ager- og Engs Hartkorn i Sielland overhovedet haves 8 Tdr Land af alle Sorter Jord Ager og Eng; saa vil neppe kunne regnes höiere Indtægt af de 8 Tdr. Land Ager og Eng end af de 12 Tdr. Bögeskovs Areal.

Men da Bögen i $\frac{1}{4}$ af sin Alder giver ingen Olden, og Vildtet ödelægger $\frac{1}{4}$ Deel, saa bliver dog den virkelige aarlige Olden-Indtægt af enhver geometrisk Tönde Bögeskovs Areal i gien-

gennemsnit kun det halve, nemlig: $2\frac{1}{2}$ Rdlr., og af 1 Tønde Skov-
skylds Hartkorn 32 Rdlr. aarlig.

Man slutte da heraf: at de freedede store Oldenskovs maa
allene i Sviins Olden kunne indbringe en betydelig aarlig Fordeel,
naar de paa rigtig Maade blive benyttede.

OM
J Ö D E R N E,
BETRAGTEDE SOM GJÆSTER,

INDBYGGERE, OG BORGERE I CHRISTNE STATER;

VED

C. F. v. SCHMIDT-PHISELDEK,

JUSTITSRAAD OG COMMITTERET I DET KONGELIGE GENERAL-LAND-ØCCO-
NOMIE OG COMMERCE-COLLEGIUM.

Vid. Selsk. Sk. VI Del. 1 Hæfte 1809. Y

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PHYSICS DEPARTMENT

PHYSICS 311

2011

Emnet for den Afhandling, jeg i Dag skal give mig den Ære, at underkaste det kongelige Videnskabs Selskabs Bedømmelse, staaer i saa nøje Sammenhæng med den philosophiske Retslæres og Statsvidenskabens vigtigste Betragtninger, og har desuden en saa ejendommelig Interesse og Deeltagelighed for enhver, der med Fordomsfrit Blik overskuer de menneskelige Anliggender, at dets Valg, som Gjenstand for Selskabets bevaagne Opmærksomhed, ej behøver vidtløftigen at forsvares. Et talrigt Folk, som i næsten 18 Aarhundrede har levet adspredt imellem alle Jordklodens Nationer, uden nogensinde at amalgamere sig med nogen af disse, som har lempet sig efter alle Statsforfatningens Former, uden at gjøre Forsøg til et eget Statsforbunds Oprettelse, og dog stedse gjort Fordring paa en særskilt Nationalexistens i de Stater, i hvis Skjød dets nu værende Lemmer, deres Fædre og Forfædre ere fødte og opdragne, et Folk, som aldrig udvortes herskende dog stedse har udøvet en mægtig Indflydelse i Staternes Anliggender, og midt under de herskende Nationers og næsten alle deres Individuers Had og Foragt har vedligeholdt en Selvstændighed i

Charakter, og en moralsk Uafhængighed i Sæder og Adfærd, som fra en vis Side kræver Agtelse og Beundring — et saadant Folk er uden tvivl et saa mærkværdigt Særsyn, at dets Skjebne maa ligesaa meget interessere den historiske Grandsker, som dets Stilling og Forhold til det borgerlige Samfund, iblandt hvilket det, skjönt indfødt dog for evig fremmed, fører sin separatiske Tilværelse, maae paadrage sig Philosophens og Retslærerens Opmærksomhed. Thi naar det er vigtigt, at bestemme de i Statsamfundet forbundne Individuers borgerlige Forhold, og afskikke Grændserne for hele Staters gjensidige Rettigheder og Pligter, saa turde det ikke mindre være en alvorlig Undersøgelse værd, at enes om faste Grundsætninger i Henseende til de Rettigheder, hvilke kunne indrømmes et Folk, som, skjönt det bygger og boer under Statsforbundet, dog ej udgjör, ja selv med en religiös Afskye forsmææter at udgjöre en Deel af den Nation, som under saadant Forbund er forenet. — At denne Undersøgelse ej i Korthed kan afgjöres efter en misforstaaet Mennekekjærligheds og Humanitets vidtdrevne Pretensioner, men dybt indgriber i almindelige Rets-Maximer og det politiske saavel som religiöse Selskabs primitive Grundsætninger — turde man vel uden Modsigelse indrømme; det eneste jeg derfor har at udbede mig, er at forundes Selskabets gunstige Overbærelse, naar Udförelsen formedeest mine Evners Utilstrækkelighed ej skulde svare til Gjenstandens Omfang og vigtige Formaal.

Det Spörghsmaal, om Jöder, som saadanne betragtede, kan og bör tilstådes Ophold i christne Stater og hvilke Rettigheder i

saa Tilfælde dem maatte være at indrømme? er indbegrebet under den almindeligere Qvæstion: i hvorvidt og med hvilke Rettigheder Medlemmer af en fremmed Nation kan tilstådes Ophold i en *Stat*, skjönt de ej ville henregnes til og blandes med det *Folk*, hvis Totalitet i sin Forbindelse ved fælles Love udgjør Borgersamfundet eller Staten?

At dette er Jødernes Tilfælde, naar de forlange at leve i hvilken som helst udvortes Stilling under selvstændige Stater, lærer Historien tilfulde, og der er fra denne Synspunct en meget betydelig Forskjel imellem dem og de blot ved Meninger eller særegne Kirkelærdomme fra deres Medborgere afvigende Separatister eller Sekterere. (Det er i denne Henseende meget mærkværdigt, at det Jødiske Sanhedrim, som i Aaret 1807 mødte i Paris for at sanctionere den i 1806 sammenkaldte Israelitiske Forsamlings Beslutninger, med al Nærmelse til de christne og især franske politiske Indretninger, dog ikke har kunnet løsrive sig fra Ideen om Jødernes særegne Nationalitet, som følger dem overalt, hvor de opholde sig, og gjør dem fremmede for det Folk de leve iblandt. Selv i Slutningstalen, hvorved Sanhedrims Møder endtes af dets Forstander Rabbi Sinzheim, kaldes Gud endnu udelukkende Israels Gud, Israeliterne Guds Folk, alle til den Israelitiske Stamme henhørende deres Brødre i egentligst Forstand; skjönt i de officielle Erklæringer det gjerne hedder, at de ansee Frankerig for deres Fædreland og de Franske for deres Brødre, ligesom de og i disse gjerne kalde sig den Mosaiske Religions Franske Bekjendere eller Franske af den Jødiske Troe.

See gesammelte Aktenstücke über die Verbesserung der Juden in Frankreich VII, 135 seqq.)

Jøden, jeg mener den kirkelig rettroende Jøde, der i alle Dele holder sig til sin Kirkes Lov og sine Fædreneskikke, har ingensteds hjemme uden i hiint Forjættelsernes Land, som hans lykkeligere Forfædre fordum beboede; han kjender intet Fædreland uden dette, og ingen Landsmænd uden dem, der lig ham ere Abrahams Afkom. Disse ere hans Brødre, og den eneste Slægt han kjendes ved; vare de end fødte under siæreste Himmeleegn, og taledes i ubekjendte Tungemaal, saa ere de ham nærmere end den Fremmede, (goi) der er fød under hans Tag, og opvoxen og aldrede med ham i samme Hjemstavn. Desaarager, heller intet af Lovens mangfoldige Bud, som de saa ufravigeligen holde over end Omskiærelsen, dette, i det mindste i Europa, umiskjendelige, Tegn paa Jødisk Byrd og Afkom. Derved stemples de igjennem alle Aarhundrede til et særegent af Gud udvalgt Folk, som midt under Undertrykkelse og Trældom holder sig for ens reent og helligt, fremfor de Urene, som Forsynets urandsagelige Beslutning har udstrøet dem iblandt. De gjøre saaledes Fordring, paa at være og holdes for en egen Nation; skjøndt fødte i Danmark, Tydskland, eller Pohlen, dog ikke Danske, Tydskere, eller Pohler, men Jøder, Israels Børn, og de evige Velsignelsers rette Arvinger. Denne Adskillelse befæste de endnu mere, ved at afholde sig fra huusligt Samkvem med hvilke som helst Folk, de leve iblandt; de spise ikke uden hyad af dem selv er tillavet, de søge ej Egteskæg uden med Qvinder af deres Slægt, og selve Huset, de ihoe, maa helliges.

efter deres Ritus, for at borttage den Ureenlighed, der fra Ikke-Jøders Beboelse af endnu vedhænger samme. (Se den talimudiske Tractat Ohéloth om Hytters Ureenlighed der 8de Kapitel; conf. Eshoroth om Renselser cap. 8.)

Jøderne ere altså og ville fra Nationalitetens Side være *Uvækkede*, ikke Landsmænd, ikke Staldbrødre af samme Æt og Byrd, med det Folk, de leve iblandt. Ikke desmindre bygge og boe de iblandt os, og villt nyde ej blot Beskyttelse, men og Deeltagelse i det mindste til en vis Grad i Samfundets Rettigheder. Med hvad Føle kunne de der, og hvorvidt kan det efter retfærdig Lovgivnings Grundsatninger tilstås dem? For at besvare dette henholde vi os blot til almindelige Betragtninger, og forflyttende Scenen til en Star, hvor ingen Jøder hidtil have opholdt sig, antage vi, at en Jødisk Colonie, stor eller liten, ansøger hos samtnes Regjering Adgang til Lander under nærmere fastsættende Vilkaar.

I ethvert Land, hvor ordnet Statsforfatning finder Sted, kan der med Hensyn til de borgerlige Forhold ikkun gives tre Klasser af Mennesker, enten *Giæster* (hospites adventitii) eller *Indbyggere* (incolæ) eller *Borgere* (ciues). De første ere de, som blot for en vis Tid opholde sig i Lander, uden at deeltage i borgerlig Næring, eller at træde i nærmere end blot cosmopolitisk Forbindelse med Indvaanerne. Under Indbyggere, (incolæ) som en stor Klasse af Mennesker i en Star, forstær jeg den Folketængde, som er tilstaaet at boe og bygge, d. e. for bestandig at opholde, ernære og forplante sig inden Statens Grændser.

under visse indskrænkende Betingelser, uden at være deelagtige i den virkelige Statsborgers fuldkomne Retsigheder. Den tredje Klasse ere endeligen ciues, d. e. de, som enten ere i virkelig Besiddelse af, eller dog have lovmæssig Adgang til alle det Borgersamfunds Retsigheder, under hvilket de leve, og hvis Love de adlyde.

Efter disse foreløbige Bemærkninger bliver Spørgsmaalet, som vi her ville undersøge, dette: *hvorledes bør Fremmede at ansees, naar de, som Jøderne, forlange at gaa ind under et Statsforbund, uden at frarige sig deres Nationalitet, d. e. uden at ville tilhøre det Folk, som har stiftet dette Samfund?* denne Qvæstion behandles under disse tre Momenter: bør Staten tilstaae dem Gæsterettighed? Kan Staten tilstaae dem Indbyggerret? (ius incolatus) og hvorvidt kan denne i saa Fald strække sig? og endelig: kan Staten optage dem blandt sine Borgere (ciuitate donare) til lige Retsigheds Nydelse med Statssamfundets oprindelige Medlemmer?

At Fremmede (hospites) ej i Almindelighed bør udelukkes fra Statens Grændser, behøver intet vidtløftigt Beviis. De kræve intet af Staten uden en tidvarende Adgang til Landet, og Beskyttelse for deres Person og medbringende Ejendom, forsaavidt samme henhører til deres personlige Fornödenhed og Brug; thi andet (f. Ex. Handelsgods og Varer til Omsætning i Landet) maa de efter almindelige Grundsætninger ej føre med sig, hvorføre og tilreisende Kjøbmand, der, efter særdeles indgaaede Forbund imellem forskjellige Stater, forhandle deres Varer paa Markeder,

ikke kan betragtes som blot Gæster, men maa blive et ansee
 som sinnes kompromis, der staa under en positiv konventionell
 Lovgivning. Herom her ej midløftigere kan handles. Denne
 Beskyttelse skylder Staten dem i Følge den almindelige Verdens-
 borgerret (ex iure cosmopolitico) hverst Menneske
 har Ret til at træde i Forbindelse med sine Lige, og dertil at
 forunder den physiske Existens paa Jorden, som vor Arts fæl-
 les Opholdssted, uden hvilken sin Forbindelse ei bliver mulig.
 Af samme Aarsag kan ej heller noget Menneske afren almindelige
 Retsebegreber forlænges, der reise over en Stats Territorium, som
 ligger imellem hans forrige Opholdssted, og det Land, hvorhan
 han vil begive sig, da enhver Jordboder har en medfødt Ret til
 at eksistere overalt paa Jorden, og altsaa at tilhyde sit Samqvem
 overalt, hvor han finder Jorden forud optaget af Beboere; hvorefter
 ved altsaa forudsættes at Mængden heraf ej bør ham nægtes,
 ved at meddele ham en Adgang til det Land, end hvilket han
 vil træde i Forbindelse. Naar saadan Slægtighed ej kan forsvin-
 nes den Erstatning, som bør han derimod, vel at træde en
 gjæstfri Land, underkaste sig det Opbyr, som Staten for sin
 Sikkerheds Skyld finder fornødent at anordne; han kan som
 ikke Borger ej forlange i den Henseende behandles efter Statens
 almindelige Love; — thi Loven er en for Borgerne, — hvorefter
 med Indtægt under specielle Forskrifter, eller kortere sagt at
 Fæltets Control og Opbyr undergives*) en anden. —
 *) For Fuldstændigheds Skyld bemærkes, at der ej skal være Spørgsmaal
 om det ene Land og dets Agenter, som staa en ganske
 selvstændig Embedsret og ej kunne betragtes som almindelige
 den 1802. Forordning.

Ved saadan Controll og Opsigt bør Staten beskytte sig mod den Skade, Borgersamfundet af den Fremmede umuligen kunde tilføjes, og kommer i øvrigt hans Nationalforhold, Religion, og øvrige Individualitet Staten ikke ved, forsaavidt han ikke kræver andet, end Hospitalet for en bestemt kort Tid. For at nyde denne behøver den Fremmede ingen Egendoms, uden den at være Menneske; dog bør derved tilføjes den indskrænkede Betingelse, som Statens Sikkerhed synes at fordrer, nemlig at den, der søger Adgang til Staten, for det første, ej af andre Stater er betegnet som uverdigg til at være deslagtig i borgerligt Samkvem; han bør ej være notorisk Forbryder, thilnaarsaaden nægtes med fuldkommen Ret Adgang til Statens Grændser; for det andet, at han stiller Borgen for, at han kan ernære sig i den Tid han som Fremmed vil tilbringe i Landet; uden at falde det Offentlige til Byde. Mod disse tvende Betingelser kan enhver Fremmed kræve temporært Ophold i civiliserede Stater; og ere desaaer alle Anordninger, som absolut og for bestandig nægte en fremmed Nations Medlemmer Adgang til Staten, fra den philosophiske Retsheres Side aldeles at forkastet.

Anderledes forholder der sig, naar tilrejðende, være sig Individuer eller Familier forlange at boesætte sig i Staten, som Indbyggere (incolæ.) Vel kan det efter almindelige Retsbegreber ikke formenes nogen at tilbyde sin Samkvem med en fremmed Nation, og forlange at indlemmes i samme, dog bliver herom at handle med dens Regjering, som paa sin Side har en fuldkommen Ret til at afskæe et saadant Forlangende; thi da Staten bestaar af den under visse Love forenede Folkemængde, som har

indtaget et bestemt Geleert (Territorium), saa bør dette Geleert ansees som retsmæssig omdannet, og Staten kan ej holde sig forpligtet til at afstaae nogen Deel deraf til Behoelse for Fremmede, eller at gjøre dem deelagtige i de Næstingsveje, Fordele og Herligheder, som ved Borgersamfundet, som tilvejebragte, og med Bette kunne ansees samenes Medlemmer, alene forbeholdne. Naar ikke desmindre en Stat eller dens Regjering skulde finde Fordeel ved at tilstaae Fremmede bestandigt Ophold i Staten, og Adgang til dens Næstingsveje, og naar de, efter vor Forudsætning, ville forbeholde sig deres Nationalitet som Medlemmer af det Folk, fra hvilket de stamme, og hvis Samfund, deres Bønn ligeledes skulde tilhøre, saa kan dette ikke indrømmes uden under visse Betingelser, saa det ej det Borgersamfund, hvilket de forundes at tiltræde, af dem mueligen skulde forrømmes og Statens højeste Øjemed derved forfejles.

De Sikkerhed, som vel for Angrebenden fra med Hensyn til Staten i det Hele, som og for Fjernmelse paa Liv, Elendighed og hver borgerlig Rettigheds Nydelse med Hensyn til Individuerne, er Statens vigtigste og vigtigste Børn, som bør den fornemste Betingelse for Fremmedes Optagelse i Staten være den, at der hos dem intet findes, hvorved denne Sikkerhed kan svækkes eller sættes i Fare. I den Henseende bør undersøges:

A) De Fremmedes indvortes nationale Forbindelse, som de efter Forudsætningen fremdeles ville vedligeholde.

B) Deres indvortes Forfatning, hvorved de efter Optagelsen i Landet fremdeles ville udgjøre et fra den i Landet herskende Nation afsondret Familiefolk.

engender end Jøderne, som i Almindelighed nok kun stræbe for, at
gaa sig selv og deres egen Offentlighed, Anliggender, og endelig stræbe
at opofre den Visse for en utvivlsom Fremtid, eller den private For-
deel for en almindelig Interesse, som de i saa mange Aarhundrede
ikke har haft Beføjelse, og Kjendelse eller et mere Enthusiasme for.

Naar saaledes fra denne Synspunkt ingen Hinder findes at staae i Vejen for Jødernes Opragelse i et Land, hvortil de søge Adgang som Indbyggere, saa bliver dernæst at undersøge B): hvorvidt deres indvortes religiøse saavel som borgerlige Forfatning, hvorved de fremdeles ville udgjøre et afsondret Familiefolk, stemmer overens med hvad Statens Sikkerhed saavel med Hensyn til Almeenheden, som til enkelte Samfundets Medlemmer kræver?

Nær Statens Sikkerhed skal bestaae, bør samtlige dens Undersigvne vedkjende sig og overtage den Forbindtighed, at adlyde dens Love og dens Regjeringis Befalinger. Det er ikke nok, at de give efter for Lovens Tyng; de bør erkjende sig forpligtede ved dens Bud; og da det ikke er mueligt, at have Erfaring om Hjerternes Bifald til Mændens Bekjendelse, saa bør i der mindst deres Religion og religiøse eller politiske Vedrægt i videste Forstand intet indeholde, som kan fraa Samvittigheden fra Brøde ved dens Overtrædelse. Med Hensyn til Statsborgernes enkelte Forhold til de nye Indbyggere bør fordras, at iorte i disses Skikke, Meninger, eller Fordomme skal findes, hvorved hine besyngteligen kunde fornærmes i deres Rettigheder og personlige Velfærd.

Antallet af disse paa Jøderne var opdages, forsaavidt an-
gik deres udførsels- og indførsels- og Omgangs

de Landes, under hvis Beskyttelse de leve; Lister i deres hellige Bøger og de talrige Sætninger, hvorefter de i Samvittigheden kunne fritages for den Lydighed, hvortil de enren stiltiende eller indtrykkeligen forpligtede sig. Vel indeholder Moseloven heri en rikelig bemærkning, at da alle dens Forskriver ere beragne paa Israhelernes aristokratiske Forsamling, under en egen Nationalregjering, men ikke saasnart vare de ved det sakkende Babylonske Rægenskab geradede under fremmed Herredømme, førend man allerede finder Spor til, at de erkjendte sig pligtige, at bede for Kongerne, under hvilke de levede, og for det Riges Vel, i hvilken de havde Opholdstid, hvorom kan eftersees Jeremia 29, 14, 17, Barnabærens 1ste Kapitel 1ste og 2de Vers, og Esdrasbogen VI, 9de og 10de Afsnit. Paa samme Maade læse Talmanderne paa mangfoldige Steder, dog paa Jødernes Bøger at bede for Rigerne og Fyrsternes Velstand, samt at dem (i) bønne paa Hykervis, saaledes, at der offentlig bedes for Kongen og han i Lönkamrer forbandes, men med inderlig Velsignelse og Haakaldelse saavel for ham, som for samtlige Jordens Indbyggere i Almindelighed *). I Følge heraf findes ogsaa i de store Jødiske Bønnebøger udtrykkelige Formulærer til Bøns Holdelse for Regjering, Övrighed og Folk, og det kan saakdes ikke nægtes, at jo de underaatlige Pligters Opfyldelse ogsaa ved Religionens Bud er dem pålagt.

Ikke saa aldeles tilfredsstillende, kunde Svaret udfalde, naar der handles om, hvorefter Jøderne ere skikkede til at leve i borgerlig. Se herom blandt andet: Eisenpengers antecknes: Judenthum, Königsberg 1741, 4to, IIde Deel pag. 21, 22.

gesligt Samkvem med Stætes oprindelige Borgere, uden at deres
 religiøse Meninger eller Nationalfølelser hos disse skulle opvække
 den Frygt for Virkningerne af et hemmeligen fjendtligt Båndslag, som
 kunde lede til alle Slags Foruretteligheder eller Overtrædelser af pri-
 vate Borgerpligter, som Lovens og altid kulturelle og af-
 værge, og hvorved den hos Indvænerne i den og samme Samfund
 vendige moralske Tillid svækkes eller rindsejgjøres? Dette Spørge-
 maal er af yderste Vigtighed, da Jøder, som opøges i Staten
 og udgjøre en Colonie, som kunde anvise et vist afsondret Dis-
 trict til Skolelse og Opdyrkelse for sig og sine Lige, men som
 dog meste leve i enkelte Familier med hinanden og, og formodet
 deres Sysler og Nærhedsvej staa i uafbrudt og smilgearter For-
 hold til de Individuer, der udgjøre den offentlige Væsen. Var
 hin bekjendte Skildring Tacitus (Histor. 4. 5.) har meddeelt over
 sin Tids Jøder endnu anvendelig paa denne Nation, eller var
 ikke den Træk, hvormed han fremstiller deres Sindelag imod
 Ikke-Jøder, i det han siger: apud ipsos fides obstinata, mis-
 ricordia in promptu, sed adversus omnes alios hostile odium; end-
 nu gjætkjendeligt hos dette Folk, og saktioneret i deres Love,
 Traditioner og Vedtægter, saa kunde man ikke ander end skjønlige
 at Indbyggere ikke kunde tiltrædes dem i nogen velorganiseret
 Stat, og at deres Optagelse blandt Landets Børn maatte holdes for
 meget betænkelig. For at komme Sandheden i det, saa naar som
 mueligt ville vi undersøge, hvilke specielle Fordringer kunne
 gøres med Hensyn til de private borgerlige Forhold, naar Frem-
 mede hvilke som helst skulle opøges i Staten, og hvad de Jø-
 dernes Følelse og Tankemaade i Særdeleshed svare vil disse
 Fordringers Indhold. Af enhver, der søger Adgang til For-

blivelse i en Stat, fordres som absolut Besingelse med den fuldkomne Ret, at han i Hjerter erkjender og agter det Folk, han attraaer at boe og bygge iblandt, som sine Lige, og sig selv forbanden til alle Menneskepligters Opfyldelse imod dets Individuer ligesaa fuldt, som imod sin egen Slægt. Det ander som af ham bør fordres, er, at han skal gaa i Rette for Landets Övrighed, og af denne med fuldkommen Kraft og Gyldighed skal kunne forpligtes til Sandheds Bekjendelse; saa bör han og, for det tredie, ej under Skjul af Religionsgrundsætninger tillade sig Övrighedsmyndigheds Udövelse, hvor saadan ej af Landets Regering er hjemlet, allermindst naar den drager Folger efter sig i den borgerlige Existent, hvis Bestemmelse bör være Landets Autoriteter og Övrighed alene forbeholden.

Hvad den første Punct angaaer, da er det velbekjendt, at Jöderne kalde dem, som ikke ere af deres Folk, i Almindelighed Fremmede, *נוכרי* eller *נוכרי* (nochrim) samt at dennes Benævnelse oprindeligen ikke vedhænger noget Begreb om Foragt eller Nedværdigelse. Thi deels byder Moseloven ndrtykkeligen, at elske den Fremmede, ikke at forufætte ham, og at öve Velgædighedsgjerninger imod ham ^{*)}, deels ere og disse Pligter paa ny indskjerpede i de 613 Bud ^{**)} som Rabbi Mosche Ben Maimon (i Almindelighed Maimonides Maimon's Søn kaldet) i 12te Aar

^{*)} Vid. Mossebog II. 191; Ennå c. 22, 25.

^{**)} Disse Maimonides's 613 Bud inddeles i 248 Præcepta affirmativa, til Amindelse om Benenes Antal i det menneskelige Legeme, og 365, præcepta negativa, eller Forbud, til Erindring om Antallet af Dagene i eet Aar.

Vid. Sol. Skr. VI Del, 1 Hefte 1809. A 2

hundrede har affattet, hvor Moses's Forskrift i Deuteron. cap. 10. v. 19, om at elske den Fremmede, findes gjengiven i det 207de Bud.

Ligeledes lære adskillige Talmudister, at den der iagttager de Noachidiske Bud *), skal af Jøderne anses og holdes som en Broder; og da disse Noachidiske Bud ikke indeholde andet, end hvad en Christen er pligtig at iagttage, saa kunde deraf med Føje sluttes, at Jøderne efter deres Religionslære ej kunne mangle den Agtelse for, og moralske Forbindtighed imod christne Folk, som bør forudsættes, naar dem skulde tillædes at deeltage i borgerligt Samqvem. Men ikke desmindre er det sandt, at den samme Talmuds Lære indeholder mangfoldigt, hvorved Jøderne styrkes i det hos dem fra gamle Tider herskende gejstlige eller religiøse Hovmod, hvorefter de betragte sig selv som meget ophøjede i Yndest hos Guddommen, og andre Folk som værene, og af Gud selv ringeagtede Mennesker, med hvilke de vel til Straf for deres Synder nødes at have et Slags Samqvem, men som de dog, saasnart deres Forretning med dem er tilendebragt, omhyggeligen bør stræbe at holde sig fra, da deres fortroligere Omgang anses at værenellige et ægte Jødisk Samfund, og den fortrinlige Reenhed, de gjøre sig ligesaa meget tilgode af, som en Bramin af sin Ka-

*) De saakaldte Noachidiske Bud, som forekomme meget hyppigen i Talmud og andre af Jødernes Bibelske Commentatorer, ere 7, som foregives, allerede at have været Noah og hans Børn foreskrevne. De første 6 stemme aldeles overens med Indholdet af de Moaiske 10 Bud; det 7de er et Forbud imod Nydelser af ualegtet raat Kjød, imedens Blodet endnu er deri.

staa højere Rang og Hellighed, eller en ægte Spanier i Vestindien og Amerika af sin ublandede Europæiske Race, den han troer at give ham en særdeles Ophøjelse over Afkommen af Europæiske og indfødte Indiske Slægters Sammenblanding.

Det bedste Beviis herpaa er den store Vigtighed, som de talmudiske Skrifter, (hvis Ord og Lærdomme den rettroende Jøde sætter ved Siden ja endog over den skrevne Lov eller Moses' og Profeterens Bøger, *) tilkætte Omskjærelsen, og den Foragt, hvormed de ansee de Uomkaarne. Forhuden er efter dets Lære den ærenste af alle urene Ting, og de onde Aandens Afsart af Mennesket; uomskaaren og uren ere hos dem ligebetydende Ord, og de bortfjerne sig fra nøje Samqvem med andre Folk, isærlig fordi disse sj. ere uomkaarne. Fra denne Synspunkt bør ogsaa forklares Rabbinernes udtrykkelige Forbud imod Ægteskab imellem Jøder og Christne **) og deres mange Forskri-

*) See herom; Bodenschatz's kirchliche Verfassung der heutigen Juden III, pag. 225 sqq. Det forstaaer sig i Øvrigt, at her ikkun menes Rabbinernes eller den pharisæiske Sekt, hvortil de Europæiske Jøder samtlige henregne sig, da derimod den Karaitiske i Orienten udbredte Sekt forkaster Talmud, og desaarag af de orthodoxe Jøder kaldes Minajim eller Kjettere.

**) Efter Jefamoth (om Giftermaal; den 1ste Bog i Talmuds 3die Seder) Capitel 2, Mischnah 8, tør sj. engang et Giftermaal fuldbyrdes imellem en Jøde og en Goja, naar Jøden har været misfæktet for at have haft Omgang med hende, skjønt hun siden bliver Jødinde. Efter Kidduschin IVde Kapitel tør ikkun Præ-

er om en stræng Afsondring i Henseende til Mad og Drikke, som de ej tør dele med Christne, og ej modtage, naar de af disse ere tilberedte. De frygte for, derved at blive dødelige i den Ureenhed, hvormed vi i deres Øjne ere behæftede, og saaledes ogsaa heller ikke Fremmedes Nærværelse ved deres Bryllupsmaalrider, ligesom de ej heller indfinde sig ved disse Gæstebude. "Hvo som spiser med en Uomskaaren, siger Rabbi Eliezer (Hircani Søn, som levede circa a. 73 p. C. n.), gjør det samme, som den der spiser med en Hund; hvo som bader sig med ham, er ej bedre end den der bader sig med en Fættet; og naar de ere døde (de Uomskaarne) ere de ikke bedre end et Aadvel paa Marken, og deres Bøn kommer ikke til Gud". Endnu lært viser sig Jødernes Ringagt for andre Nationer i deres Lære om disses Ægteskab, som i flere Talmudiske Tractater ansees for ugyldigt, og aldeles ikke at have nogen forbindende Kraft. Naar Moses i Almindelighed forbyder Ægteskabsbrydelse, og befælges den med Dødsstraf, saa forklarer Talmudisten dette derhen, at Ægteskabsbrud, som begaas med Ikke-Jøders Koner herfra er

er, Leviter, og Israellitter gifte sig indbyrdes med hinanden; de andre Slægter, Fremmede, Proselyter &c. ligeledes ikkun indbyrdes. Og saa det i 1807 forsamlede Parisiske Sanhedrin har erklæret, at Ægteskab imellem Jøder og Christne fra Religionens Side ej kan ansees gyldigt, da det ej kan helliges ved Kiddushin eller Jødisk Trolovelse.

*) Dette Sted er ordret anført hos Eisenmenger efter den rabbiniske Tractat Pirke Rabbi Eliezer (eller Rabbi Eliezer's Sætninger) det 29de Kapitel, hvilken Tractat dog ej maa forveksles med Bogen Pirke Avoth, Fædrenes Sætninger, som er den 10de Bog i Mischnah's 4de Seder.

aldeles undtaget, da hos Goim inter Ægteskab finder Sted.*). Ved denne Lærdom fornædres de Fremmede i Jødernes Øjne næsten til moralske Barbarer; og det synes, at en Nærmelse fra begge Sider alene derved næsten vorder utænkkelig. Naar altsaa end visse Steder i Jødernes religiøse Skrifter forbinde dem til Menneskepligters Udøvelse imod Folk udenfor deres Nation, saa synes dog deres herskende, ved andre Lærdomme bestyrkede Nationalstolthed, og derpaa grundede Foragt imod andre, at gjøre dem i det mindste uskikkede til fuldborgerlig Indlemmelse i Staten. Thi det er ikke at vente, at Mængden af de blot efter talnudsistiske Grundsatninger opdragne og oplærte Jøder skulde være meget samvittighedsfulde i deres private Forhold mod Ikke-Jøder, eller oprigtigen søge at fremme deres Vel; som at dem holdes uværdige til at gjøres deelagtige i fælles Maaktid eller for vanhellige til ved lovligt Ægteskabsband at forene sig med, skjønt det efter foranførte Læresætning og flere Talnudsistiske Fortællinger om berømte Rabbineres Bedrifter ikke af dem

*) Saaledes lærer Rabbi Mose ben Maimon i Jed Chasaka eller Mischneh Thora (den stærke Haand eller Lovens Forskrivter) trykt i folio i Venedig 1574, 2den Deels andet Kapitel. Ligeledes findes i Gemara over Bogen Sanhedrin, at fra den paa Ægteskabsbrydelse sættes Dødsstraf bør gjøres Undtagelse, naar den er begaaet med Ikke-Jøders Kone, **וְיָמִין פְּטוּרָה**; hvortil i Levi ben Gerson's og Rabbi Salsmon Jarchi's Forklaringer over de 5 Moschøger ad Jochna Levit. 24. v. 10. angives som Grund, at de Fremmede ikke have **קַדְשׁ** eller gyldigt Ægteskabsløfte, og efter ben Maimon's Udtryk l. c. ingen **פְּטוּרָה** d. e. intet Ægteskab.

kan antages for synderlig Brøde, at overtræde Kydekhedens Love med Ikke-Jødiske Qvindfolk.

Ved at undersøge den anden af de oven forklarede For-
dringer i Henseende til Jødernes private borgerlige Forhold, som
bestod deri, at de skulle gaa i Rette for Landets Övrighed, og
af denne kunne tilpligtes til Sandheds Bekjendelse, bör billigen-
gjøres Forskjel paa Tvistigheders Afgjørelse imellem Jøder og Jø-
der indbyrdes, og Retsagers Behandling imellem Jøder og Christ-
ne. Angaaende det første synes det ligefrem at flyde af Begre-
bet om en Nation, hvilken skal tilstådes at leve efter egne Vedtæg-
ter og Skikke, saavidt disse kunne forenes med Statens offentlige
og Borgernes private Sikkerhed, at Jøderne vel kan tillades,
at mægle deres egne private Sager imellem dem selv, efter deres
Fædrenelove, uden at Landets Regjering behövede, at tage det
til Kundskab, forsaavidt de stridende eller ved Sagen interessere-
de Parter lade sig nöje med saadan Afgjørelsesmaade. Denne er
og paa de fleste Steder af christne Regjeringer saaledes erkjendt,
at de have overladt Jøderne en vis Grad af dömmende Myndig-
hed i geistlige, civile, og i Særdeleshed Ægteskabs-Gjelds- og
mindre betydelige Politisager. Denne bliver af dem paa flere
Steder udövet enten af Rabbinerne, eller ved en Retsforsamling,
kaldet דין תורה eller Domhuset, som pleier at bestaa af en Rab-
bi som Formand, og evende Retskyndige, som Bisiddere.
Dog forstaaer det sig af sig selv, at denne Føjelighed fra de
christne Övrigheders Side ikke bör udstrækkes derhen, at den
Jøde, der ej finder sin Regning ved, at overlade sin Sag i
sine Slægtbröders Hænder, skulde betages Ret til at gjøre den

anhængig til Paadømmelse ved Landets ordentlige Domstole, til hvilke han, som hver anden Undersaat, bør have ubehindret Adgang. Ikke desmindre findes i de talmudiske Skrifter mange Sætninger, hvorved den rettroende Jøde afskrækkes fra, at søge sin Ret hos en christen Övrighed, da det afmales som en af de sværeste Synder, at vægre sig for at lade sin Sag paadømme af de Skriftlærde, og at undergive den en fremmed Domstols Paakjendelse. „Du skal ikke lægge din Sag for Fremmede og „Idioter!“, byder Ben Maimon i Jad chasakah dens 4de Deel, og det samme lærer Gemara over Tractaten Gittin eller om Skilsmissebrev. I følge denne Bestemmelse læres i flere rabbinske Böger, at den der fører Sag for en fremmed, er en Forræder og Apostat **רודן** som ikke faaer Andeel i det evige Liv, samt at det staaer i den Jødiske Dommers Magt, at sætte ham i Band, indtil han afstaaer fra sit Försæt og underkaster sig den nationale Rets Kjendelse.

I Henseende til Tvistigheders Afgjörelse imellem Jöder paa den ene, og Christne paa den anden Side, falder det vel af sig selv, at Jöderne i deslige Sager maae gaae i Rette for Landets Övrighed, da deres Vederpart ej kan indstævnes for en Jödisk Ret; men et andet Spørgsmaal bliver det, om deres Lære i sin hele Omfang er saaledes beskaffen, at de af en christen Ret kunne i Samvittigheden förpligtes til Sandheds Bekjendelse, uden at finde Udflugter, hvorved Sandheds Fortielse eller Lögn og Underfundighed, udövet imod en Christen til bedste för deres Troesforvandre, kan undskyldes eller beamykkes.

Ved herom at søge Underretning, støder man især paa to-
de Betænkeligheder, som ej synes at kunne jevnnes til Jødernes
Fordeel. Den første er, at det er Jøderne forbudet, for frem-
med Övrighed at give Vidnesbyrd imod en Troesforvandt til For-
deel for den Fremmede.

Rabbinerne lære herom, at naar en Israelit veed et Vid-
nesbyrd til bedste for en Goi, og for den fremmede Ret saaben-
barer samme imod eller til Skade for et Israels Barn, er han
strafskyldig, og falder i Banden Schammatha *)

Det er indlysende, at saalænge denne af de Jødiske Kirke-
lærere hyppigen gjentagne Sætning staar ved sin Kraft, vil det
for stedse være umueligt for den rettroende Jøde, at aflægge med
frelst Samvittighed et Vidnesbyrd i en Sag, der forhandles imel-
lem en af hans Troesbrødre og en Christen, ligesom og den

*) Denne Band er den æverste som kan lyses over en Israelit. Den
Jødiske Kirke har overalt treende Slags Band. Den første kaldes
נדה (Niddui) den anden חרם (Cherem) den tredje שמומה
(Schammatha.) Denne sidste Grad af Forbandelse medfører
Fredløshed, aldeles Udelukkelse fra Adgang til menneskelig
Hjelp og Médlidenhed, og formelig Overgivelse til evig Straf
og Fordømmelse i det tilkommende Liv.

See i Övrigt om Vidnesbyrds Aflæggelse Rabbi Joseph
Carro's נתיבות הלכות eller det dækkede Bord, som er en Slags
systematisk Anvisning til den Jødiske Retslære, trykt i Am-
sterdam 1661; samt Gemara over Tractaten Bava kamia, (den
første Port) som er den første Bog i Mesikla, eller Mischna's
4de Seder, der handler om den borgerlige Ret.

christne Dommer neppe kan fordrø en Jøde til Vidne i en saadan Sag, eller fæste Lid til hans Udsagn.

Den anden endnu større Betænkelighed er: om en Jøde af en christen Övrighed overalt saaledes kan tages i Eed, at Jöden efter sin Troe maa holde sig forpligtet til Sandheds Udsigelse? Denne Sag er i ældre og nyere Skrivter saa vidtløffigen omhandlet, at det vilde være overflødigt, her at gjentage alt det, som derom for og imod er bleven fremsat. Den almindelige Overbeviisning synes at være, at, naar Jöden tages i Eed i sin gejstlige Övrigheds Nærværelse, under Iagttagelse af de Jödiske Kirkeskikke, og efter dertil, overensstemmende med de Talmudistiske Forskrifter, indrettede Formularer, vil saadan Eed af ham ansees som forbindende i Samvittigheden, og hans Udsagn antages som sandfærdigt og gyldigt til Sagens Afgjørelse. Jeg tillader mig herimod alene at anføre de Betænkeligheder, som visse Sætninger af Jödernes Kirkelære maa opvække imod Troværdigheden af en saadan Eed, naar dens forbindende Kraft bedømmes fra Religionsretens Side; thi hvad den blot moralske Forbindtlighed angaaer, da ligger den ganske udenfor denne Afhandlings Grænser ligesom den og er udenfor den verdslige Dommers Competens, da Eeden ej behøvedes, dersom der kunde have fuldkommen Overbeviisning om Menneskers Moralitet.

Den første Betænkelighed rejser sig fra Læren om *Tvangs-Eed*, som lettelig hos den mindre oplyste kan tjene til Undskyldning i Samvittigheden for falsk Eeds Afslæggelse. Den foranførte Bog, Schylehan, aruch, som er et Slags Indbegreb af Jödernes

borgerlige Lovgivning, lærer udtrykkelig, at en Eed, som gjøres af Tvang, ikke er Eed: og det er derhos især mærkeligt, at her ej blot handles om tvungen Eed, som pålægges af Uvedkommende eller dertil Uberettigede, i Livsfare eller anden lignende Anledning, men tillige om den Eed, der aflægges efter en Konges eller Fyrstes Befaling. I samme Bog gives desangående følgende Exempel. Naar en Konge eller Fyrste befaler en Israelit, at gjøre Eed paa, om han har Kundskab om, at en Israelit har besøvet en Goia eller et Ikke-Jødiske Fruentimmer, saa er dette en tvungen Eed. I lige Maade naar Ruben har deponeret Penge hos Simeon, og disse efterlyses af Kongen eller Fyrsten, for at tage dem med Magt og uden Ret, saa kan den, som har Pengene, med Eed benægte det, naar ikkun Eeden tilintetgjøres i Hjertet. Her er det altsaa overladt til dens Skjønne, der skal aflægge Eed, om Kongen har Ret eller Uret i Sagen, og i følge deraf at troe sig bunden ved eller befriet for Eedens Forpligtelse.

Naar allerede dette maas ansees for meget betænkeligt, saa er det endnu mere farligt, at Jøderne formene, at en Eed kan løses, eller dens Forbindtlighed ophæves, naar den, der gjør Eeden, har andet i Sindet, end hvad han fremsiger med Læberne. "Naar en Fyrste," siger Rabbi Jacob Weil i hans Bog Scheeloth utheschuvdth, (Spørgsmaale og Svar, trykt i Venedig i 4to, Aar. 1697.) "lader en Jøde gjøre Eed paa, at han ej vil forlade hans Land, saa skal Jøden tænke i sit Hjerte: *i Dag* vil jeg ej gaae ud af Landet, men vel paa en anden Tid., Men naar han udtrykkeligen forsikkrer, at han aldrig nogensinde

wil forlade Landet, da skal han tænke i sit Hjerte: *"under den eller hans Betingelse"* for til sin Tid at kunne undskylde sig, naar han skulde forandre sit Forsæt. Og denne Sætning er ikke blot grunder i enkelte Jødiske Skribenteres Fortolkning, men selve Talmud støtter den, ved at anføre Fortællinger om Rabbinere, som paa denne Maade i Hjertet have tilintetgjort de Eeder, deres Mund havde svoret *). Dertil kommer, at Jøden, naar han har aflagt en Eed, som han selv ej anseer for at være tvungen, og hvis Mening han ikke i Øjeblikket ved en Mentalreservation har tilintetgjort, desuagtet, naar han omsider bryder den, leetelig kan finde Afløsning fra den derved paadragne Brøde, hvilket unægtelig maa bidrage meget til, at Eeden hos dette Folk betragtes med en Ligegyldighed, som saare lidt passer til dens Vigtige Formaal. Der er bekjendt, at Jøderne paa den store Forsoningsdag, Jom kippur (יום כיפור) kaldet, formedelst Rabbinerens høitidelige Bøn Kol nidre (כל נדריו) løses af alle Løfter, Forbindeligheder og Eeder, som de fra den sidstforløbne Forsoningsdag indtil den nu værende have lovet og tilsagt, ligesom og fra alle dem, som de fra denne Dag indtil den næstkommende maatte love og tilsige, saafremt de dem derefter maatte fortryde, samt at det desuden staaer dem frit for, at lade sig derfra afløse ved en Rabbi, eller, i Mangel af en saadan, ved tre forstan-

*) See Gemara Tractaten Calla (om Præsternes Døj, som forlods udto- ges af Festens Kager) hvori fortælles om Rabbi Akkiva, at han ved en falsk Red vidste at aflokke Jesu Moder Hemmeligheden af hendes Søns Fødsel; og Tractaten Afoda sars, som beretter, hvorledes en Rabbi Jochanan, tilstede sig en medicinsk Hemmelighed, under Tayshedsead, og strax derpaa aabenbarede den, efter at have tilintetgjort Eeden i sit Hjerte.

lige Mænd af Almuestanden, hvortil i de talmudiske Glosser over Tractatene Nedarim (om Løfter) og Chagiga (om Fester) Holdelse cap. 1) findes udførlig Anviisning. Vel har man ikke uden Grund anført herimod, at efter andre ligesaa autentiske Lovfortolkere hverken Bønnen Colidre eller hin anden Slags Absolution, som skeer uden for den store Forsoningsdag, kan opløse nogen Eed, der angaar tredje Mand, være sig Jøde eller Ikke-Jøde, men at denne Afløsningsmåde alene gjelder om Eeder og Løfter, hvormed man forbinder sig selv til Handlinger, som ikkun angaae den Eedgjørende alene, saasom til at faste, lade Haar og Skjæg voxe, afholde sig fra visse Ting i en vis given Tid, og ander desligeste. Men ikke desmindre synes det at være bragt til temmelig Vished, at der Begreb Jøderne efter deres Lære have om Jom kippur og dens syndforønde Kraft lettelig kan tjene til Svækkelse for den Hellighed, et eedeligt Løfte burde have. Thi de lære, at Jøderne paa denne Dag formædelst de paa samme iagttagende Ceremonier, blive aldeles rene og befriede fra alle deres Synder, hvide, som de Kjørtler, de ere iførte, englelige, og saa uskyldige, at ej engang Satan, eller Sammael efter deres Sprog, kan finde nogen Skyld hos dem; hvorved endnu fortjener at bemærkes, at i Maribh- eller Aften-Bønnen, som oplæses paa Forsoningsdagen, udtrykkelig blandt andre findes opregnet den Brøde, som begaaes ved Guds Navns Vanhelligelse og falsk Eed. Saa meget synes altsaa vel heraf at burde slutes, at Rabbinernes Lærdomme give tilstrækkelig Anledning til Ledsindighed i Hensende til Eeden, og mere end tilstrækkelig Udflugt og Undskyldningsgrund for dem.

der søge at beroeligg Samvittigheden over et ædeligt Løftes Mis-
ligholdelse.

Vi gaae nu over til den sidste af de oven forklarede For-
dringer, som Sænen i Henseende til de private borgerlige For-
hold bør gjøre til dem, der ville optages som Indbyggere i sam-
me, og som beordr deri, at de ej under Skjul af Religionsgrund-
sætninger bør tillade sig Övrighedsmyndigheds Udøvelse, hvor
saadan ej af Landets Regjering er hjemles, allermindst naar den
drager Følger efter sig i den borgerlige Eksistens, hvis Bestem-
melse bør være Landets Autoriteter og Övrighed alene forbeholden.
Af den oven forklarede om private Tvistigheders Afgjørelse imel-
lem Jøderne indbyrdes vil erindres, at det her forudsætes ej stræk-
ker sig til den Art af Forligs- eller Voldgiftsmyndighed, som jeg
ikke tror at burde betages Jødernes kirkelige Foresatte; men
hvad her påstaaes gjælder om offentlige Handlinger, som have
afgjorte Følger for Vedkommendes Stilling i det borgerlige Liv.
Derhen hører Ægteskabs Ophævelse, forsaavidt den, skjønt beg-
ge Parter deri kunde være enige, dog har en vigtig Indflydelse
paa Børnenes Opdragelse og tilkommende Skjæbne; offentlig Band-
sættelse, som har verdslige Følger; Skifte efter Afdøde, som
til Partiskheds og Forurettelsers Afværgelse bør skee under offentligt
Tilsyn; og de Afdødes Begravelse, forsaavidt det Offentlige bør
være betrygget for at ej nogen Levende nedlægges i Graven.

I Henseende til Ægteskabs Skilsmisse har der været imellem
de Jødiske Skriftlærde forskjellige Meninger om, af hvilke År-
sager og under hvilke Omstændigheder det kunde være en Ægte-

mand tilladt, at skille sig ved sin Kone;...hvorefter kan eftersees den talmudiske Tractat Gittin (om Skilsmissebrev), hvor denne Materie findes vidtløftigen omhandlet. Dog følges blandt Nutids Jøderne Rabbi Levi Ben Gerson's Decision, som lyder derhen, at Ægteskabs Skilsmisse ej bør finde Sted, undtagen naar begge Parter ere enige deri, saafremt ikke Konen har overtraadt Loven, d. e. begaaet Hoer, i hvilket Tilfælde Manden ej alene er berettiget, men endog forpligtet, at give hende Skilsmissebrev. Skjønt nu derved Misbrug af Skilsmisserettigheden kunde synes tilstrækkelig at være forebygget, saa er det dog paa den anden Side indlysende, at Skilsmisse i alle Tilfælde er en offentlig Handling, hvorved Personernes borgerlige Stand forandres, og ista'rt kunne compromitteres, hvorfor den ej bør finde Sted uden efter den offentlige Myndigheds Kjendelse; samt at den, som Straff for Ægteskabsbrydelse, langt mindre bør fældbyrdes uden efter foregaaende Dom af Landets dertil beordrede gejstlige eller verdslige Ret. At i Övrigt Jøderne, naar disse Fordringer ere fyldestgjorte, kunne have Tilladelse, at løse Ægteskabet efter deres særegne kirkelige Skikke, synes uden Betænkelighed at kunne indrømmes, da det flyder af den Frihed i Henseende til Religionsövelse, som i alle Dele bør finde Sted, hvor derved ej skeer Indgreb i Statens og Borgersamfundets Rettigheder. Det samme kan omtrent siges med Hensyn til Bændtættelse, naar den ej udstrækkes videre end til Udelukkelse fra Kirkens Samfund, thi dertil maae ethvert Religionspartie upaatvivlelig forundes Ret, ligesaa fuldt som hvert andet Selskab, som tales i Staten. Men staa snart Bændtættelsen er af den Beskaffenhed, at dens Virkning bliver en verdelig Straff, saa bør dens Haandthævelse aldeles for-

bydes; thi *Straffe* bør ingen tilkjende uden Övrighed og Dommer, efter hørt Sag og alene for Forbrydelser, som henhøre for den verdslige Domstol. Af hvad förhen i forbigaaende er anmærket om Jödernes Bandsættelse, er det klart, at deres tredje eller største Band virkelig er en haard verdslig Straf. Den, over hvilken den er lyst, bliver derved aldeles fredlös iblandt sin egen Nation, og maae enten omkomme af Hunger og Elendighed, eller gaae over til en Religion, han maaskee i Hjertet fordømmer. Ikke fuldt saa haard skjönt endnu utaalelig, som Religionsdisciplin, er den anden Grad af Bandlysning, Cherem kaldet. Det bør sig altsaa at Jöderne, ved at optages i Statsforbundet, frasige sig Udövelsen af denne Straf, som ej kan förenes med Statsregjeringens Rettigheder, og dens Pligter til Undersaatsrernes Beskyttelse imod subordineret Tyranni og Fanatismens Forfølgelser.

At skifte efter Afdöde kunde vel ansees som en privat Handling, og ligesom Skifte ved Samfränder er tilladt efter vore Love uden Övrigheds Mellemkomst, saa kunde det og være ubetænkeligt, at lade Jöderne skifte imellem sig, naar alle Parter dermed ere fornøjede. Hvor ikke dette fælles Samtykke finder Sted, burde det derimod staae enhver frit for, uden mindste Indvending fra den Jödiske Övrigheds Side, samt uden mindste Krænkelse af den Paagjældendes övrige Rettigheder som Medlem af den Jödiske Kirke, at forlange Skiftet behandlet ved den ordentlige Skifteret.

Det samme burde overalt finde Sted, naar Arvingernes enten alle eller nogle iblandt dem, ere umyndige. Thi disse

kuene ikke kjende sine Rettigheder, langt mindre forsvare dem, og trænge altsaa til Statens umiddelbare Beskyttelse, som de ej bør beröves ved Religionsmeningers eller separatistiske Vedtagters Indflydelse; thi Börn ere hyvæken Jøder eller Christne; indtil de komme til Skjelsalder kan Staten intet see i dem, uden tilkommende Borgere, hvis Rettigheders Forvar den billigen med lige Omhu bør antage sig.

Angaaende Jødernes Begravelse er det almindeligen bekjendt, at de holde sig forpligtede, at jorde det afdøde Legeme paa selve Dödsdagen, især naar Dödsfaldet er indtruffet tidlig om Morgen. De finde dertil Anledning i Moseloven, da det hedder i Vte Mosebogs 21de Capitel's 23de Vers: "Du skal jorde Liiget den samme Dag." Men ligesaa sikkert er det, at dette Bud, som saa meget andet i den Mosaiske Lovgivning, allene var grundet paa climatiske Aarsager, som gjorde det nödvendigt, ved en hastig Begravelse at forebygge Smittes eller skadelige Uddunstningers Udbredelse, samt at Varmen i de hede Climater befordrer en saa hastig Oplösning af Legemet, at man ej letelig kan tage Fejl af Dödens sikre Kjendetegn. At altsaa dette Bud, endog fra Religionens Side betragtet, under vor nordlige Himmel ej kan kræve Opfyldelse, og at dens Overholdelse meget mere ikkun alt for let kan give Anledning til hien rædsomme Fejltagelse, behövar intet vidtöfugt Beviis. Og ligesom den Jüdiske Nation for nærværende Tid maae give Slip paa Udövelsen af Scöretedelen af Ceremonial-Lovens Forskrifter, saa bör den og aldeles fravige denne frygtelige Skik, og det bliver enhver Översigheds alvorlige Pligt, at forbyde dens Iagttagelse.

Ved at samle under een Synspunct hvad under Litt. B hidtil er forklaret angaaende Jødernes religiøse og borgerlige Forfatning, komme vi til det Resultat, at der fra denne Side findes mange og store Betæneligheder, som kunde staae i Vejen for deres Optagelse som Indbyggere i christne Stater, saa længe de ville være *Talmadister*, d. e. bekjende sig til de Lærdomme, Traditioner og Vedtægter, som finde Hjemmel i denne vidunderlige Samling af rabbinske Forskrifter, samt at den Regjering, som i den Henseende affordrede dem en bestemt Erklæring og Troesbekjendelse, især om de vigtigste af de ovenanførte tverdige Poster, eller vægrede dem Adgang til Landet, indtil de de havde affattet og fremlagt en mere fornuftig og især mindre Midstyding underkastet Religions- og Sæde-Lære, deri ikke vilde gjøre andet, end hvad Klogskab og billigt Hensyn til Statens Sikkerhed synes at byde.

Vi gaae nu over C) til den tredje Post, som enhver Regjering har at overveje, førend Fremmede tilstaaes Indgang i Landet, som Indbyggere. Denne bestaaer, som anført er, deri, at der tages Hensyn til de Ansøgendes *Antal*, paa det ikke Staten skal staae Fare for, at overvældes af sine Indbyggere.

Vel kunde det synes, som om denne Betragtning maatte være af mindre Vægt, eller reent kunde forbigaaes, naar der tales om Jøder, hvilke, som sagt, ikkun enkelt eller Familievise pleje at søge Adgang til Landet.

Vid. Sch. Skr. VI Del. I Hefte 1809. C e.

Ikke desmindre viser andre Landes Exempel, at Jødernes Antal kan tilvoxe saaledes, at de, om ikke i politisk, saa dog i økonomisk Henseende kunne vorde farlige nok for Landets Borgere. Saaledes var i Middelalderen deres Antal overmaade betydeligt i Spanien, og de havde ved allehaande Kunstgreb tillignet sig den største Deel af Landets Vælde, og övede, endog med Overmod, den Magt, som Rigdom, forenet med Smilhed og en overlegen Færdighed i Finants- og commercielle Anliggender havde sat dem i Besiddelse af *). Neppe mindre betydeligt er deres Antal endnu for nærværende Tid i Polen og Galicien, hvor de ligeledes have været, og endnu ere, i Besiddelse af overordentlige Rigdomme, og derved öve en større Indflydelse paa Landets Vel og Vær, end dem efter det forhen Udviklede burde tilstaaes. Med Hensyn til disse Erfaringer vil det altsaa ansees for rigtigt, at, om end Jøder skal tilstedes at boe og bygge i christne Lande, dog deres Antal stedse ikkun bør være indskrænket, dels fordi det overalt ikke kan stemme overens med en velordnet Stats Indretninger, at deri skulde findes en stor Mængde af Undersaatter, som formedels deres særegne Nationalitet og

*) Denne Jødernes glimrende Periode er udførligen skildret i Hr. Conferentsraad Moldenhawers tvende Afhandlinger, hvorefter den ene, om de Jøderne i Spanien forundte Privilegier, er indrykket i den nye Samling af Videnskabernes Selskabs Skrifter 4de Deel Side 352 399, og den anden: om den Indflydelse, de Jøderne i Spanien tilstaaede Rettigheder i Middelalderen havde paa Statsforfatningen og det offentlige Vel, findes i det Scandinaviske Litteraturselskabs Skrifter for 1806, tredje Qvartal,

separatistiske Grundsætninger ikke kunne deekke i Børgernes almindelige Retligheder, da aligt maae give Anledning til Misnöje, Tvedragt, og hemmeligt Had og Fjendskab; og deels fordi man af Historien ikke overbevies om, at deres Forögelse eller særdeles Begunstigelse noget Steds har frembragt velgjørende Virkninger for det Almindelige.

At dette ikke har været Tilfældet, dertil synes fornemmelig at have givet Anledning Regjeringernes Forsømmelse i nöjagtigen at undersøge, hvad ovenfor er fremsat som D) det fjerde Hovedstykket, som enhver Regjering har at tage under Betragtning, förend den tillader Fremmede at bosætte sig i sine Stater, nemlig deres *Erhvervkilder* og *Næringsveje*, forsaavidt derved ej bør være Fare for, at de leve af ulovlig Erhverv paa andres Bekostning.

Det er klart, at enhver Regjering ej allene er berettiget, men endog for almindelig Sikkerheds Skyld forpligtet til at forvisse sig om dens Næringsvej, som vil optages i Staten. Enhver Person, som ej kan gøtgjøre, at besidde enten tilstrækkelig Formue, af hvis Frugter den kan, uden befrygtelig Byrde for det Offentlige, ernære sig og sine, eller tilstrækkelig Duelighed i en eller anden nyttig og ved Lovene tilladt Næringsgreen, ved hvis Udövelse den kan erhverve det fornödne til Livs Ophold; er aldeles ubeføjat at forlange Adgang til det borgerlige Samfund, hvilket den antan som Tigger maae falde til Besvær, eller, som grovere eller finere Tyv og Bedrager blive farlig for. Naar dette

anvendes paa Jöderne i Almindelighed, saa turde der være ikke faa iblandt dem, som vanskeligen kunne rede for sig i denne Henseende. Vel tør man ikke i sin hele Udstrækning bifalde deres Mening, som velgrunder, det paastaaes, at Jöderne fornemmelig leve af Aager, d. e. ulovlig Rente af forstrakte Penge og skadeligt Opkjøb og Omsætning af Penge og Pengesværd, samt at det efter deres Religion skulde være dem tilladt, at aagre af Ikke-Jöder, d. e. at forurette dem i Handel. Thi hvad i saa Henseende anføres af Vte Mosebog i 23de Kapitel 19de Vers, synes ikke med Upartiskhed at kunne forklares anderledes, end efter den Fortolkning, som det Jödiske Sanhedrim i Paris derom virkelig har afgivet *), hvorefter ovenmeldte Lovsted bør forstaaes derhen, at det er Jöderne aldeles forbudet, at tage Rente af de Penge, som de have forstrakt deres National-Brodre, som Understøttelse i disses trængende Kaar, hvorimod det er tilladt at tage Rente, skjönt ingenlunde overdreven eller ulovlig, af Laan, som gives til enten Fremmede eller Troesforvandre, for at bruges i Handel eller til borgerlig Nærings Drift, med Vilkaar, at den Rentegevinst skal svare til den med Udlaanet forbundne Risiko eller Fare.

Men skjönt derved deres Religionstheorie forsvares imod et uforskyldt Angreb, saa turde der dog vel i Præxi befindes rigtigt, at en stor Deel af Jöderne leve af saadan Penges Brug og Penge.

*) See Gesammelte Aktenstücke und öffentliche Verhandlungen über die Verbesserung der Juden in Frankreich; von Alex. Braun. Hamburg 1807. pag. 98. 99.

gevinst, som de ej aabenlyst kunne fremlægge, og hvortil de borgerlige Love og Næringsanordninger ej give dem Hjemmel. Vilde man i den Henseende anstille Efterspørgsel, saa vilde det almindelige Svar vel udfalde derhen, at de ernære sig af *Handel*; men det vilde tillige vise sig, at denne Handel i de fleste Tilfælde ikke er af det Slags, som bør taales i velindrettede Stæder. De faa Jøder, som have lagt sig efter Studeringer, eller nyttig Kunsts og Haandværks Uddøvelse, de endnu færre, som hist og her kunne leve af Agerbrug — denne ærværdigste og hæderligste af alle Næringer — ere ikkun sjeldne Undtagelser fra Mængden af Jøderne, der leve af Handel, d. e. af Overskuddet af opkjøbte, — ej selv frembragte — Varers Udsalg over hvad disse have købt af Sælgeren. Ved at udgaae fra denne Synspunct maa det rigtig nok strax ved første Øjekast synes betænkeligt, at et Folk, som i mange Henseender er fremmed for os, som forkaster vor Religions væsentlige Grundsætninger og vore Sæder, og, for at udtrykke Sagen paa det lemfældigste, ej lever i broderlig Forstaaelse uden med sin egen Slægt, at netop et saadant Folk skal have Tilladelse til, næsten udelukkende at beskæftige sig med Handel, d. e. med den Profession, som af alle nærmest og lettest giver Anledning til Bedrag, og hvorved Pengene, og med disse Maalestokken for al Eiendom og Værdie i Landet, kun alt for let concentreres i deres Hænder. Farligheden heraf vil endnu mere blive indlysende, naar vi betragte, at Jødehandel i Almindelighed ej er indrettet efter de Grundsætninger, hvorpaa velordnet Handel bør være bygget. Sjeldnere beskæftiger Jøden sig med fremmede Varers Indforskrivning og indenlandske Producters

Afsætning i det Store og fra første Haand, eller med visse Fornödenheders regelmæssige Udsalg i aabent Båd. Deres Handel synes langt mere at være grundet paa den individuelle og locale Fornödenhed eller Forlegenhed for Penge eller Varer, end paa Landes eller enkelte Steders almindelige Trang, som ved regelmæssigt Kjøb og Salg kunde afhjælpes. Öjeblikkelig og tit gjentagen Omsætning af Skillingen er Sjelen i deres Drift, og de speculere ikke saa meget paa Handelsforhold i det Store, som paa Dagens eller Timens Conjunctur, og langt mere paa Mennesker end paa Tingene. I næsten utrolig, og allene ved deres indbyrdes Forstaaelse med hinanden og en fra Barndommen af erhvervet Færdighed, begribelig Grad vide de at forskaffe sig hvad de søge, ved at overløbe den, der ellers ikke vilde sælge, og at skaffe sig Afsætning, ved at søge og friare Kjøbere, hvor disse ej af sig selv tilbyde sig. De vente ej Sælgeren, de oppebie ej Kjøberen; med utrættelig Virksomhed forstaae de at forskaffe sig dem begge, naar det gjælder. Med godt Raad i enhver Forlegenhed, med virksom Hielp naar pludselig Trang fordrer den, ere de strax ved Haanden; men naturligviis maa hiint Raad og denne Hjælp betales, ikke efter dens virkelige Værd, men efter den Nöd, som tvinger Vedkommende, at tage sin Tilflugt dertil. Hos Jøden finder enhver Ting, som kan gøres i Penge, sikker Afsætning, ligesom han ogsaa sikkert veed, at anskaffe, hvad enhver trænger til; forstaaer sig for den Priis, han selv sætter derpaa, og afmæaler efter Trangen. Ædle Metaller og Penge, eller deres Repræsentativer er det især, de trængre efter, vel vidende, at, hvo som er i Besiddelse deraf,

er i Besiddelse af Varer, naar og saa tit han vil, og kan bestemme disses Priis efter eget Tykke. Ved Penge gjøre de sig nødvendige hos Fyrster og Statsmænd ligesaa fuldt som hos den Private, der ved deres Hjelp søger at raade Bod paa Følgerne af uordentlig Huusholdning; ved Pengelaan eller Forstrækning af Varer, som med stort Forliis maa gjøres i Penge, fordærve de den uerfarne Ungdom, som skjælver for sin Ødselheds retfærdige Virkninger, og udbrede mangfoldig Elendighed over Familier, som har været ulykkelige nok, til at falde i deres Hænder. Almeenheden af disse Skakker-Jöder i det Store og i det smaa — thi paa de oplyste, redelige, og anstændigen vindskebelige, som ogsaa hos denne Nation til Ære for Menneskeligheden ej sjelden findes, kan denne Skildring ej være anvendelig — bliver saaledes ej en nødvendig og nyttig Drivefjær til forøget Virksomhed i Staten; men meget mere en parasitisk, hastigen fremvoxende, Plante, som omslynger det i sig selv endnu karske Træ, for at udsuge de sunde Safter, eller tildække en local Bröst og tilfældig Skade, indtil de onde Vædsker træde tilbage, og Stammen efterhaanden udmarvet og indvendigen opædt falder i Muld. Alle Landes Erfaring, hvor Jöder have vundet Overhaand i Mængde og Rigdom, er Borgen for denne Lignelses Rigtighed, og Mængden af dem, som leve af Pengeomsætning og smaalig Omløberhandel, under hvilken Contrabande, Mynts Opkjøb, og alskens Pugerie saa saare let kan skjules, sammenholdt med deres Antal, som leve af jevn borgerlig Industrie; bevidner, at intet Overdrevent findes i denne Beskrivelse om Jödernes nærværende Erhverv- og Næringskilder. Under disse Omstændigheder vilde ingen kunne dadle

den Regjering, hos hvilken Jøder maatte forlange Adgang til Boesættelse i Lænder, naar den nøje i Forvejen underrettede sig om Maaden, hvorpaa de der anstændigen og ulasteligen ville ernære sig, og bortviiste alle dem, som i saa Henseen ej fyldestgjørende kunne rede for sig. Især burde Handelsstigning ikkun tilstaaes dem, som kunde udvise, at besidde Eneværd og Formue til ordentlig Banker- eller Pengehandel i det Store, samt Varehandel være sig en gros eller Détail; i hvilken Henseende deres Vederhæftighed maatte gørgjøres ved tilstrækkelig Cautions Stillelse eller faste Ejendommers Erhvervelse til et nærmere bestemmende Beløb, hvortil Staten i Tilfælde af Bedrag fra deres Side kunde holde sig. Al lønlig Omflakken og Omløben, al Handel med Kramvare, udenfor ordentlig fast indtættet Bod maatte derimod aldeles afskaffes, ligesom og alt Pengekøen imod Pantsættelse af Prætieser og Effecter, som ikkun bør finde Sted hos de af Staten dertil oprettede Assistentshuse, og overalt Udlaan mod andre end Statens almindelige Renter og kortere end de sædvanlige Opsigelses-Terminer, endelig alt Handelskab, Laan og Pengeforbindelse med Mindreaarige, Fruentimmer og Tyender og overhovedet ikke borgerlig fuldmyndige Personer paa det alvorligste maatte være Jøderne forbudne, hvilket Forbud ved Domstolenes og Politiets aarvægenste Opsyn burde overholdes.

Derimod maatte dem, som ville ernære sig ved ærlig Borgerhaandtering, paa en med Statens Tarv overensstemmende Maade, tilbydes al muelig Lættelse, og de Anordninger, som deri kunde være

i Vejen, efterhaanden lempes til dette Öjemeed eller aldeles afskaffes.

Ved det foregaaende vil det findes tilstrækkeligen oplyst, hvorvidt Jöderne kan tilstådes Indbyggerret i christne Stater, og hvilke Betingelser og Vilkaar disse burde underkastes, naar de dertil skulde kunne antages uden befrygtelig Skade for Almeenhedens og de Enkeltes Sikkerhed og Tarv. Hvorvidt noget og hvad af det her Fremsatte kan gives Anvendelse paa de Jöder, som allerede ere boesatte i visse Stater, overlades billigen til deres Bestemmelse, hvis Sag det er, at fastsætte og ordne de borgerlige Forhold imellem Statens forskjellige Medlemmer.

Af de Spørgsmaal, vi have forelagt os til Besvarelse, staaer altsaa kun det tredie tilbage, som var affattet saaledes: *Kan Staten optage Jöder blandt sine Borgere, til lige Rettigheds Nydelse med Statssamfundets oprindelige Medlemmer?*

Det er af sig selv klart, at der ej kan tænkes paa fuldkommen Borgerrettigheds Meddelelse til den, der ej endnu fra alle Sider kan ansees at være skikket til at optages blandt Statens Indbyggere. Ved at undersøge ovenmeldte Qvæstion bör vi altsaa gaar ud fra den Forudsætning, at Jöderne havde fyldestgjort Statens retfærdige Krav til dem som Indbyggere, ved at forsage deres rabbinistiske Religionssætninger, og skadelige moralske Fordomme, samt ved mere at danne sig til nyttige, ved velord-

Vid. Sel. Skr. VI Deel, I Hefte 1809 D d

net Vindskibelighed hæderlige, Undersætter i Staten. Men selv i dette Tilfælde vil det ved moden Overvejelse neppe findes tilraadeligt, at gjøre dem deelagtige i alle den fuldmyndige Statsborgers Rettigheder, saa længe de blive ved at være Jøder, d. e. et særegt Folk, fremmed for vort Blod og Slægtskab, afsondrer fra os i Religion og Sæder, og udeeltageligt i vort huuslige og venskabelige Samqvem.

Fra denne Synspunkt, der udentvivl er den rigtige, saa længe Jøden forbeholder sig sin Nationalitet, maa han stedse mangle den Interesse, som Statens virkelige Borger, der tillige er Folkets individuelle Medlem, maa føle for samme, og dermed savne den Tillid, der nödvendigen udkræves til fuldkommen Borgerrettigheds Udøvelse; hvortil kommer, at selv hans Religion, hvis ugentlige og overordentlige Helligedage ere aldeles forskjellige fra vores, bliver ham til Hinder i de dermed forbundne Rettigheders og Pligters behørig Jagttagelse.

Af disse Aarsager formenes, at Jøderne billigen burde udelukkes fra Statens administrative saavel som Dommer-Embeder, da ved disses Besættelse bör tages Hensyn til, at ingen Partiskhed og Nationalfordømme, og intet Hang til hemmelig Begunstigelse af egne Slægtbrødre frem for andre kan forudsættes hos dem, som dertil skulle beskikkes, samt at disse Embeders Forvaltning ej nogen Tid for afvigende Religionsskikkens Skyld skal tilsidesættes. Det samme synes at kunne være gjeldende ogsaa med Hensyn til Statens militaire Embeder i det mindste i de højere

Grader; thi disse kræve udenvivl de Undergivnes fuldkomne Fortrolighed, Agtelse, og Tillid til deres Anførere, hvilke samtlige Egenskaber det turde være en Jøde højst vanskeligt at erhverve sig. Med Hensyn til Militærtjenesten i det Hele bør desuden bemærkes, at, saa længe Jøderne blot ere beskyttede Indbyggere i Staten, uden at nyde fuld Borgerrettighed i samme, kan det efter almindelige Grundsætninger neppe fordras som fuldkommen Pligt, at de skulle forsvare den i egen Person, thi den der agtes paa en vis Maade som Fremmed bør ej ansees lige forpligtet med Borgeren. Dog er det aldeles billigt, at de give Staten Vederlag for den Bekostning deres Beskyttelse medfører, og til den Ende ved Paalæg af Penge eller andre Præstationer middelbar bidrage til Statens Forsvar.

Det samme, som her er sagt om Adgang til Statens Embeder i Almindelighed, bør ogsaa gives Anvendelse paa saadanne Prærogativer og Herligheder, hvormed Embedsmyndighed er forbunden. Hos os er dette Tilfældet med Grevskaber, Baronier, og visse Jordegodser, hvis Besiddere ere Kongens Amtmænd i deres Lehn, eller dog öve Kalds- og Birkerettighed paa Godsets District. Hvis Ovenanførte findes rigtigt, burde derefter saadan Rettighed ej gaae over til den Jödiske Proprietair, der maatte have erhvervet deslige Godser til Eiendom. Af samme Grund synes Jøderne ligeledes at være uskikkede til borgerlige Kjøbstræbestillinger, Kammer- og Raadmænds-Embeder, Formynderskaber over christne Børn, og andre deslige Forretninger, hvortil udfordres Medborgernes fuldkomne Tillid og Fortrolighed. Og de kunne saa meget des-

mindre fortryde paa, at see sig udelukkede fra disse Poster og Forretninger, som det jo staaer til dem, at bane sig Vejen dertil ved at gaae over til det Folk, under hvis Regjering de nyde Beskyttelse. Vilke de ej dette, saa turde deri findes tilstrækkelig Anledning for Regjeringen til at nægte dem Myndighed og Ophøielse i Folket, og derved at udfylde den Frastand, i hvilken de selv frivilligen holde sig fra det borgerlige Samfund.

OM
T V E K A M P E

DET HEDENSKE NORDEN,

VED

B. THORLACIUS,

PROFESSOR.

Tvekampe spille i Nordens ældre Historie en saare betydelig Rolle. Hos Snorro og Saxo omtales og beskrives de meget ofte; og af de andre skandinaviske Historier er neppe nogen, hvis Helt ikke paa een eller anden Maade ved dem har udmærket sig. I Frodes Love nævnes de udtrykkeligen; og, vilde nogen paarage sig det vist nok vanskelige Arbeide med kritisk Öje at opsöge og samle de maaskee endda ikke saa faa Brudstykker af traditionelle Love, som hist og her findes i Danmark før Harald Blaatands, i Norge før Hagen Adelsteens Tider, saa kunde det vel godtgjøres, at Tvekampene vare ligesaa vigtig en Deel af Nordens ældste Lovgivning, som de i den senere og ved Christelige Regenter indførte — hvad der er mærkeligt nok — aldeles ere forbigaaede. I alle Forretninger, hvor der var Spöragsmaal om Mit og Dit; i alle Æres- og Tvivls-Sager brugdes Tvekampe; de vare Hovedbeviis i Rettergang, og saa at sige en Middelpunkt i den ældste Lovkyndighed.

Tvekampe viste Nordboens Charakter i sit sande Lys. Paa den ene Side Spor af Vildhed, Raahed, og Hævngierrighed;

paa den anden Trofasthed, Tapperhed og Ædelmod; og i de fleste Tilfælde tør man vel paastaae, at de sidste Egenskaber fordunklede de første. Uden Tvivl have de senere Duellers Misbrug bidraget meget til at kaste en Skygge paa de Nordiske Tvekampe. Den tænkende Historiker forstaaer at skielne mellem Tidsaldrenes og Nationernes ulige Aand; hver Oplyst veed, at de saa kaldte Æres-Kampe i vore Dage stride ligesaa meget mod borgerlig Orden, som deres Udfald er et svagt Værn for den formsæntligen krænkede Ære, og et slet Beviis enten paa sandt Heltmod eller paa en retfærdig Sag. Men unægteligt er det dog, at ligesom Dueller i Nutiden ere en Snylteplante, der stundum manes frem som Kaadheds og Frækheds vanærende Paaskud, saa havde de derimod deres rette Hjem i Nordens Hedenold, og her tilkom mange Betragtninger, der viste dem i en saare bæderfuld Skikkelse.

En sund Siæl i et kæmpestærkt Legem maatte medvirke til at give Nordboen en vældig Følelse af overvættets Kraft. Hans hele Liv, tilbragt paa Tog og i Feide, var næsten idel Kraftyttring. Hvor megen Tilløkkelse var her ikke til Vold og Overmagts vilkaarlige Brug! Men for disse satte Høimodighed en ønskelig Modvægt. Helt kaldtes kun den — det igientage Sagaerne saa ofte — der streifede og rogtede, der revsede Røvere og Ransmænd, men lod Bonde, Borger og Handlende med Fred. Tvekampene selv vare et Foster af Ædelmod. De vare en Tømme, man paalagde sig, for at dæmpe Lidenskabelighed. Endog Røvere læses ikke lettigen at have borttranet en Pige, uden først at lade Faderen vide, at han maatte om en vis Tid lave sig til

Holmgang for at beskytte sin Datter. Sædvanligen bestemtes Tvekampen paa Thingene, hvor altsaa Sagen med koldere Overlæg kunde overvejes og behandles. Man tænke sig disse offentlige Forsamlingssteder. De vare store Folkehøitider, som enhver Huusfader sædvanligen besøgte. Der skede et høitideligt Offer. Der var almindeligt Marked. Der glædede man sig tilhobe. Der afgjorde man Statens vigtigste Anliggender. Der viste sig en Nordens Bande i al sin Værdighed. Huuslig Velstand, Tilfredshed med sine Kaar, Ligelighed blandt alle, ædel Stolthed og Kraftighed besælede Beraadslagningerne. I disse ægte Nordiske Sammenkomster afslattes Holmgangene, og stundum bleve de og paa disse fuldførte. Under Tvekamps Holdelse var langt fra alting afhængigt af de Kæmpendes Hidsighed eller Huskud. Visse Regler maatte iagttages, og saasnart Blodet flød, maatte Holmgangerne, saa nødigen de end ville, ophøre med Striden. Nordboen vidste, hvor vidt Privathævn kan gaae, naar den følger blot Lidenskabeligheds Tilsagn. Vi læse jo om de Vilde, at de for Hævnens Sødhed opoffre ei blot dem selv, men endog deres Børn, saa at hele Slægter paa den Maade udryddes. I vorr Norden gav man Privathævn en øjebliklig, dog indskrænket, Tumleplads, for at spare Slægtninger og Venner og Borgærkrige. Ved Christendommens Indførelse formildedes Sæderne, dog langsomt og efterhaanden; Tvekampene, som andre Oldtidens Vedtægter, forsvandt. Vist nok miskiender Ingen hiin Forandrings velgiørende Indflydelse; dog mærkedes de først efter nogle Aarhundredes Mellemrum; men, for at blive staaende ved vor Gienstand, hvad satte Pavedømmet istedet for Nordboernes ærlige Tvekampe? Jernbyrdets Bedragerier!

Vid. Sel. Skr. VI Del. I Hefte 1809. E e

Maa jeg tillade mig, som Indledning til den følgende Undersøgelse, korteligen at fortælle om en Nórdisk Holmgang? Jeg vælger en Begivenhed, hvor en Dansk og Nórdsk Helt, i Anledning af et paa den ene Side begaaet betydeligt Feiltrin, kappedes om at overgaa hinanden i Standhaftighed og Høimod. Saxe og Oluf Tryggvesens Saga have nedtegnet den; og den er særkilt behandlet i en egen i Sverrig af Jonas Gndmundr udgivet, og fra de andre Fortællingsmaader temmelig afvigende, Skandinaviisk Saga.

I Frodes, som Suhm mener, den 6te, men efter de fleste den 3die eller den Frødegødes Tid, var Hogni en udmærket Helt, Underkonge i Jylland, og Strømmenes Forsvarer. Paa en Reise til Norge, hvor han drak Bragebægeret efter sin Vens Kong Hiorvards Død, lærte han at kiende og ægte Hiorvards Søn den unge Hedin, hvis Skønhed, Mod, Hurtighed og Legemsfærdigheder tildroge ham alles Beundring. I hinandens Selskab gjorde disse 2de Venner et Tog til Rusland og Østersøen, og efter Hognis Tilskyndelse gik Hedin siden i Frodes Tjeneste og blev hans Mand. Hogni havde en eneste Datter, den ved sin Skønhed berømte Hildur. Da han og Hedin engang havde herjet paa Örkenbergs, kom de vel seirende fra Kampen, men vare begge saarede, og maatte tage til Helgenæs, Hognis Hjemstavn, for at faae Saarene lagte. Her saa den Nordske Yngling første Gang den smukke Hildur, hvis Haand og Hjerter han alt for længe siden havde gjort Løfte om at ville erholde. Fællede Fare paa sidste Tog havde knyttet Danen og Nórdmanden end nærmere til hinanden. Hogni grov et Huld i Jorden med sit Spyd, lod sin Blod løbe deri, og bad Hedin gjøre det samme; derpaa blinde-

de han Blødet med Jorden og rakte Hedin Haanden; de tilvare hverandre evigt Venskab, og at den ene skulde have den andens Død. Saaledes vare de, som Oldtiden kaldte det, Forbrødre. Hildur og Hedin fattede Godhed for hinanden; og snart haabede Hogni, efter at have besøgt Frøde i Leire, i selve Kongens Nærværelse paa Helgenæs at drikke sin Svigersøns Fæstøl med hans Datter. Men da Hedin havde været hos Leirekongen, skulde han gjøre en kort Reise til Norge, for at underrette sine Frænder om Giftermaalet, og der at ordne forskellige Andiggønder. Vinden var imod, og ved at seile forbi Jyllands Kyst var han uforvarende nok til at aflægge Hildur, uden Faderens Vidende, et Besøg paa Helgenæs. Følgen blev, at han begik den i Nordboens Øine utilgivelige Misgierning, at misbruge sin Forlovedes Indest. Det lynsnare Rygte bringer Hogni Efterretning om Hildurs Beskæmmelse. Faderen iler til Helgenæs, træffer Forføreren, og undsiger ham. Han rakte Sværdet i Veiret. "Dette, sagde han, skal rette mellem mig og dig, fra dette Øjeblik er du min Fiende, hvor og naar jeg møder dig væbnet." Hedin drager til Frøde, for ved hans Magling at tilfredstille Hogni, men Svigerfaderen er uforsonlig. Man lægger sig for ham i Ischonden, og adskær ham til et Feldtslag. Hedin tilbød Enkekamp; men da Hogni ei vilde dette, voldgives Frøde Sagen. Kongen foredrager den for Thinget i Leire til almindelig Afgiørelse. Hogni var ubøjelig, og endelig bestemmes det, at Tvekamp skal afgjøre Sagen. Dagen var aftalt, og Pladsen aftegnet ved en Kreds af store Stene. Dommerne tog Sæde for at mærke paa Huggene. Folket stod i taus Forventning. Hogni tog Hedin ved Haanden og sagde: Kom min Ven, Æren kalder os, vi vaagne i Dag, som Væner, hos

Alfader. Hedin fulgte ham med stadige Skridt, og saaledes traadde de ind i Kredsen. Mængden ledsagede dem med disse Ord: De gaae til Döden, som Venner og Føstbrödre. Kampen begyndte. Begge søgte gjensidigen at skaane hinanden, men selv at udsætte sig for dræbende Hug. Hedin fik et svært Saar, men Hogni ynkedes over hans Ungdom og Skiönhed, og sparede ham. Det Önske, enhver af dem havde havt, at döe i Kampen, blev denne Gang ikke opfyldt; men da Aarsagen til Misfornöielsen vedblev, enedes man om, at reise til Hithinsöe i Rogaland i Norge og der at fornye Striden. Efterat man paa begge Sider havde søgt at giöre Fornærmelsens Erindring saa levende, som mueligt, endtes Kampen saaledes, at Hogni stötte sit Spyd i Hedins Bryst, og i samme Öjeblik klövede dennes Sværd Hognis blottede Hoved. Rygtet tilföjede, at Hildur længedes saameget efter sin Mand, at hun ved sine Vers hver Nat opvækkede de Döde, hvilke derpaa fornyede Kampen, som skulde vedvare ind til Ragnaröck eller Verdens Ende. Og deraf skal de gamle Skalde have kaldet Krigen Hildurs Leeg.

Anförte Fortælling kunde foreløbigen give et Begreb om nordiske Tvekampe, og deres Forbindelse med Nordboens Charakter. Men disse Fægtninger fortjene nöjere og i det Enkelte at undersøges; thi endskiönt deres Beskaffenhed i forskellige Henseender er af vore store Oldgrandskere, en Worm, Bartholin, Arnesen, Schiönning, Erichsen, Suhm og andre, leilighedsviis bleven oplyst, saa savnes dog hos os et eget Skrift, der omfatter deres Natur og Væsen, og sammenstiller det vigtigste af hvad de Nørdiske Forfattere om dem have nedtegnet. Da des-

uden mange af de Kilder, som her skulde benyttes, deels endnu ere utrykte, f. Ex. Vatnsdala, Svarfdala, Kormaks, Floamanna, Liosverninga og andre Islandske Historier, blandt hvilke især de 4 første indeholde klassiske Steder Tvekampe angaaende; deels maae søges i Islandske og Svenske Udgaver af Sagaer, der for det meeste ere meget vanskelige at overkomme, f. Ex. de Skalhøtske og Holumske Saga-Editioner, Biørners Kæmpethater, de af Peringskiöld, Reenhielm, Salan, Verelius, Gudmund Olufsen og andre besørgede Skandinaviske Historier m. m.; saa vil den, der har Leilighed til at benytte alle hine Kilder, foruden de af den Arna-Magnæanske Commission, af Suhm og Erichsen, udgivne ypperlige Norsk- Islandske Skrifter, der nu udgiøre 10 Bind i 4to, og 2 i 8vo, — altid finde meget at tilføie de ældre Oldgrandskeres Bemærkninger. Jeg vover da herved at fremlægge, til det Kongelige Danske Videnskabs Selskabs overbærende Bedømmelse, et Forsøg til en Skildring af Tvekampene i vort Nordiske Hedenold. Efter at have anført en og anden kort Bemærkning om deres Oprindelse, skulle vi angive deres forskjellige Arter, og derpaa fremstille nogle af de ældste og mærkeligste i Nordens Historie forekommende Fægtninger af dette Slags; vi skulle enkelt gennemgaae saavel Forberedelserne til Tvekampene, som disse Fægtningers, især Holmgangenes, egne Love; og endelig kaste et Blik paa Slutningen af deres Historie under Hedenømmet, og deres Ophør med samme.

Tvekampenes Oprindelse i Norden maa, som allerede er anrydet, uden Tvivl søges i Nordboens Bevidsthed og Følelse af ul-

mindelige Legems og Siels-Kræfter. Det er saa naturligt, at Nationer i en raare Tilstand, ved at føle deres physiske Styrkes Overvægt over andre, ansee samme som Beviis for deres Ret i paakomne Tvistigheder; og, naar denne gøres dem stridig, udfordre den formeentligen fornærmende til at prøve Styrke med sig, for saaledes at bevise sine Grundes Gyldighed. Saadan Forvexling af moralske og physiske Begreber vil den ofte træffe paa, der forfølger Folkenes Culturhistorie. Naar altsaa alle gamle Folkeslag paa deres første Trin til Uddannelse vil befindes at have havt Tvekampe, saa bliver her kun for os at bemærke: *deels* at det Nordiske Klima, som mere gunstigt for alle Lægems-, og da for endeel ogsaa for visse Sielskræfters Udvikling til Kæmpestyrke og Kæmpeaand, gave Tvekampene i disse Egne en egen fra andre meget forskiellig Retning; *deels* at man, i Overeenstemmelse med det, Historien lærer om vort Nordens første Befolkning af Nationer fra Tanais's Bredder, fra Landene ved det Kaspiske Hav, fra de Kaukasiske og Nordskythiske Egne, kan i Reisebeskrivelser forfølge temmelig sikre Spor til Tvekampe af Nordisk Charakteer; og at man atter med end større Sikkerhed kan vise, hvorledes Tvekampe fra Norden, og igiennem Nordiske Nationer, have meddeelt sig forskiellige Europæiske Folkeslag; hvorledes de efter disses Tænkemaade og Beskaffenhed, have antaget et saavel fra de Nordiske, som fra hinanden indbyrdes, afvigende Præg.

Gmelin og andre have hos Kamschadalerne endnu i vore Tider fundet Tvekampe, hvilke de, uden at kiende vore Sagaers Beretninger, netop have beskrevet som disse. De ved Don, ved Volga og i Siberien værende Steenmonumenter, af hvilke nogle

med stor Rimelighed kunne antages at være Kampepladse, ere aldeles som de Nordiske, men forekomme ingensteds uden i vort Nord, og i nogle Egne af Skotland, England og Nordtydskland. Om Steenkredse i Georgien har Chardin gjort samme Bemærkning.

Basnage har i 5te Kapitel af sin velskrevne: Dissertation historique sur les duels, korteligen udviklet, hvorledes Duellerne fra Norden udbredte sig blandt Middelalderens Folkestæg. Vellejus Paternulus omtaler allerede i Augusts Tid de Germaniske Nationers Dueller. De Franske og Engelske selv tilstaae at have faaet Tvekampsvedtægter fra Normannerne, de Spanske fra Gotherne, og de Italienske fra Longobarderne. Naar de Saliske og Ripuariske Love, naar Sachsen- og Schwaben-Spiegel auctorisere Dueller, saa vedkommer dette os her kun for saa vidt, som vor Frode den 7den Love, der tillode Tvekampe, ustridigen ere ældre end disse. Theodorichs og Luitprands forgiæves Bestræbelser for at afskaffe Dueller, den første hos Gotherne, den sidste hos Longobarderne, vise disse Nationers Vedholdenhed ved Fortids Skikke, men de vise og, at en Nordisk Plante ikke, uden at vanslægte til Vildskud, kunde trives paa sydlig Grund.

At Fortællinger om Tvekampe hos os have ligesaa tidlig, som Historien begynder, er ikke underligt, da ogsaa Mythologi nævner dem. Ifølge 16de Fabel i den prosaiske Edda antages Uller, Thors Frillesøn, for at være Tvekampenes Gud. Den tilføier, at til ham plejede Enkæmpere at gjøre Løfter: å hann er heiter i Einvigom. Den Danske Historie omtaler allerede Kong Skiolds, og den Norske Kong Norrs Tvekampe. Ef-

ter Saxo udfordrede Skiold den Alemanniske Anfører Scato i begge Krigshæres, den Danskes og Tydskes, Paasyn. Han nedlagde sin Modstander, og gjorde Alemannerne skatskyldige. Stridens Anledning var den smukke Alvilde, som Skiold derpaa ægtede, og avlede Gram med hende. Ligeledes forekommer hos Suhm (Krit. Hist. 2 D., S. 72), den Beretning, at Skiold tilsendte en i Skaane regierende Kong Atislus en Opfordring at give sig under ham, men, da han derpaa fik Afslag, bekrigede og fældede ham i en Tvekamp. Fortællingen om denne ellers ubekiendte Atislas, som formodes at være giørt af Saxos Attalus, er omstændeligen og i sin hele Sammenhæng udført i en haandskreven tydsk Danmarks Historie i Folio fra det Suhmske Bibliothek.

Den mærkværdige Norges Deling (ved Enden af 1ste Aarhundrede efter Chr.) som det vigtige Skrift Fundin Noregs hos Biørner fortæller, foranledigedes ved en Begivenhed, hvori en Tvekamp var indflettet. Thorre, en Jothunsk Fyrste, havde 2 Sønner Norr og Gorr, og en Datter Goë; Faderen var en stor Blotmand d. e. holdt betydelige Offeringer til Guderne. Især gav han hvert Aar, midt om Vinteren, en stor Offerfest, for at faae Sne og godt Före. Offeret kaldtes Thorreblot, og Festens Maaned, de 2 sidste Uger af Januar, og 2 første af Februar, heed Thorre. Under denne Höitid blev Goë af en Kong Hrolf i Bierge paa Hedemarken, Asa-Thors Sønnesøn, saa hemmeligen bortført, at Ingen vidste, hvad der var blevet af hende. Man søgte Goë alle vegne; man gjorde i den paa Thorre følgende Maaned, som nu kaldtes Goë, et nyt Offer for at faae hendes Opholdsted af Guderne at vide, men alt var forgæves. Efter

3. Aars Forløb gjorde Brødrene det høitidelige Løfte, at ville op-
 søge hende. Norr til Lands og Gorr til Vands. De raiste den
 ene med Krigsmagt, den anden med Flaade, og underlagde
 sig alle de Egte, hvorigiennem de kom. Efter lang Omflakken
 mødtes de i Nørrefjord i Soknedal, men Goë havde de ikke fun-
 det. De skiltes atter ad, og da Norr tog Vejen tilbage over
 Fieldene til Upland, stødte han midt om Vinteren just paa Bier-
 ge i Hedemarken, hvor Hrolf var Konge. Hrolf og Norr
 skulde nu ved Enkamp afgjøre det Mellemværende. Kampen
 holdtes; men de skiltes ad uden Blod. Ved Goës Mægling for-
 ligtes de paa de Vilkaar, at Hrolf beholdt Goë, og underkastede
 sig Norrs Overherskab. Norr derimod tog Hrolfs Søster Hødda
 til Ægte. Norr fortsatte sine Erobringer i Østen, men vendte
 sig siden mod Vest, og efter at have ved Havsiden atter truffet
 sin Broder, deelte han de gjorte Erobringer saaledes med ham,
 at han selv beholdt det faste Land fra Goth-Elven til Jorunheim,
 men Gorr fik alle den forstieggende Oer.

II.

Ved Tvekampene havde megen Forskiellighed Sted, med
 Hensyn deels til deres Foranledning, deels til Stedet og Maaden,
 hvorpaa de holdtes, deels ogsaa til deres lovlige Gyldighed og de
 paa dem grundede Rettigheder.

Da slige Fægtningers Hensigt var at have antaster Ære,
 eller at tilvinde sig formoentlige Rettigheds Indrømmelse, saa
 udelukke vi af Tvekampes Tal saadanne Slagsmaal mellem 2de
 Personer, som holdtes for Spøg, eller blot for at prøve Styrke.

Vid. Sol. Skr. VI Del. I Hæfte 1809. F f

eller øve sig i Legemsfærdigheder. De i vore gamle Historier sædvanligst forekomnende Anledninger til virkelige Tvekampe vare: et Lands eller Steds Eiendomsstæelse, Begjæring om andres Gods, Riges, Kones, eller Døttres Overladelse, Fordring om Erstatning eller Hævn, for tilføjet Skade, Skam eller Uret, og Lyst til saaledes at faae hurtig Ende paa en vanskelig, vidtløftig og langvarig Retsgang - Tvistighed.

Da de med Harald Haarfagers Haardhed og Enevælde misfornøjede Nørse i hele Flobe drøge til Island, høves ofte om den Skik, at Anføreren, naar han nærmede sig Øen, kastede Stokkerne d. e. Piller, prydede oven til med Thors eller en anden Guds Hoved, der stode ved Husets Høisæde, over Borden, og valgte det Sted, hvor de fløde i Land, til Middelpunktet for den Landstrækning, han der vilde tilegne sig. Der afsrak han sin Vaaning, og bemægtigede sig hele den Landstrækning, som man kunde overreise fra Kl. 6 om Morgenen til 6 om Aftenen. Man plejede at tænde Ild, baade der, hvor Dagreisen begyndtes og hvor den endtes, og dette kaldtes: med Ild at overfare saadant et Stykke Land. Den vigtige Historie Landnama, hvoraf høves en meget korrekt Rhensk. Udgave, omtaler ofte disse Skikke, og erindrer ikke sjelden om, at saadan en Besiddelsestager, naar han undertiden inden denne Landstrækning indbefattede Stykker af en anden for ham i Naboejaget nedst Occupators Jord, lod Tvekamp skille Træffen mellem sig og denne. Man efterveer f. Ex., hvad der fortælles om Isolph, Hallkiel og Hrodleif ved deres Ankomst til Lænder.

I den af Reenhielm udgivne Thorstein Vikingsons Saga *) berettes i 2det og 4de Kapitel, at da Ring, en Fylkekonge i Sverrig havde en smuk Datter Hunvor, kom en Kæmpe Harek Jernhaus, der kaldte sig Søn af Kol Kroppinbak Konge i Jorderland, og tiltalte Ring paa hans Høisæde saaledes: "Mit Ærend er, at du giver i min Vold din Datter, dit Land og dine Undersaetter. De Meste maae tilstaae, at det vil gaae bedre med Riget, om jeg styrer det, end du, der er svag og gammel. Finder du dig i at afstaae Riget, da skal jeg vise dig den Gunst at tage din Datter Hunvor til Hustru; men er du ikke villig dertil, saa dræber jeg dig, bemægter mig dit Rige, og tager Hunvor til Frille." Kongen kom i stor Forlegenhed; men endeligen formaaede man Helten Viking fra Vigfils Æ til at møde Harek i en Evkamp, hvori han kløvede Voldemands Hoved, og til Belønning fik Hunvor til sin Fæstemø. At nogle af Nordens egne Kæmper tilhøde sig saadanne Voldsforsøg, sees af adskillige Exempler; og 22de Kap. af Grettis Saga, der staar i Lavmand Marcusens Holmske Saga Samling i 4to, viser, at Røvere og Stirmænd vare i 10de Aarhundred komne i Vane med at udfordre rige og anseelige Bønder til Tvekamp, for at aftvinge dem Gods eller Hustruer.

*) Denne Saga er en Roman, der i egentligen historiske, chronologiske, geographiske og deslige Spørgsmaal ikke bør bruges; men hvor det kommer an paa Sæders Skildring, og gamle Vedægters Forklaring, er den ligesaa brugbar, som de reen historiske, da Forfatteren har abstraheret sine Charakterer af virkelige Oldtidsæder, og troeligen tegnet disse.

"Det var Lov i 11te Aarhundred, at den, der var forrettet af en anden, skulde udfordre den anden til Tvekamp. Saaledes heder det med tydelige Ord i Gunnlaugs 6. 11te Kap. hvorefter vi siden skulle tale. I Henseende til Processer maa det være nok at anføre eet Exempel af de mange, der findes i den lærerige *) Nials S., hvis Forfatter allevegne viser sig, som særdeles lovkyndig. De lærde Oplysninger, der ere tilføjede i den Arnamagnæanske Commissions for et par Aars Tid siden udkomne Oversættelse og Noter til denne Historie, gjøre ofte herpaa opmærksom. I 54de Kap. heder det, at Asgrim Ellidagrimsson havde en Sag paa Landsthinget med Ulf Uggason, i hvilken det var handlet ham, som sielden plejede at skee, at han havde forset sig i at anlægge den, og isteden for 9 ikkun udnævnet 5 Bønder, som Sandemænd. Modstanderen betiende sig af denne Feil, for at gjøre Sagen til Inter. Da Gunnar mærkede dette, raadde han frem, og sagde til Ulf Uggason: dersom du forfordeler Folks Ret, skal jeg udfordre dig til Holmgang.

Tvekampe vare overhovedet af 3 Slags, Einvig, Holmgang og Kergang. *Einvig* kaldtes saa, fordi man fægtede i siddende een mod een, uden nøiagtige Bestemmelser i Henseende til Sted, Huggenes Følge, eller deslige; man kæmpede, om man vilde, paa fri Mark, uden en vis Kredsomgivning, og fulgde hvad Regler man selv behagede at aftale. Den utrykte Kormaks S, hvis Helt levede noget efter Harald Haarfagers Tid, skiller tydeligen mellem Einvig og Holmgang, naar den i 7de

*) en af de bedste og sandfærdigste Nordiske Historier, der med Sandhed forbinder de naiveste Skildringer af Oldtiden.

Kap. lader Holmgangsmanden Berse sige til Kormak: "Du udskæde mig til Holmgang, men derimod tilbyder jeg dig Einvig. Du er en ung og uerfaren Mand. Holmgang har strænge og vanskelige Regler, som ikke finde Sted ved Einvig. Kormak svarede: "Det vil gaae dig ligesaa slet i Einvig; derfor vil jeg underkaste mig den Bærelse, der er ved Holmgang, og i alle Ting vise mig ligesaa kiæk som du." Holmgang har sit Navn af de Holme, undertiden i Søer beliggende, stundum paa Öer, der valgtes til saadanne Fægtningers Anstillelse. Ofte reiste man til langt fraliggende Steder, hvor man til denne Hensigt havde aftalt at mødes. Men som oftest var ved Thinget en Öe eller Holm, som til dette Brug bestemtes, f. Ex. Öen i Öxevaa paa Island, som Gunnlaugs S. omtaler. Ikke sielden lød man det være nok at tage er Sted, der enten af Naturen var indhegnet, eller som man til dette Brug indcirklede med Stene. For Holmgang havde Lov, eller Vedtægt foreskrevet strænge og vidtløftige Regler, som i det Følgende særskilt skulle blive angivne. Kergang var benævnet deraf, at de Kæmpende skulde nedstige i et Kar, og naar der var lukket derover, skulde de med forskellige Vaaben angribe hinanden. Denne Art af Kampe omtales ingensteds uden i den utrykte Floamanns S. 17de Kapitel. Thorgils, Historiens Helt, gjorde en Handels-Reise til Opland og Sverrig, og var om Vinteren hos en velhavende Bonde ved Navn Thrånd. Til dennos Datter Sigrid beilede Randvid, en ildesindet og stridig Mand. Faderen afslog Giftermaalet. Randvid udfordrede ham derfor til Kergang: Thorgils tilbød sin Vært at fægte i hans Sted, og Thrånd modtog Tilbuddet med Glæde. Thorgils havde et Sværd, kaldet Jærdhausnaut; derimod holdt Randvid et Træknæble i

Haanden, i Al langt og meget ryk; og nu blev der lukket over Karret. Randvid bad Thorgils at begynde Angfæbet; thi han var den udfordrende. Der gjorde han, og gav saadant et Stød til Træknæbler, at det sprang i Strykker, og Sværder tillige gik Randvid i Livet. Denne sagde, ræk mig nu Sværdet, og tag imod Træknæbler; saa vil jeg give dig et Stød. Thorgils svarede: det er, synes mig, blevet til Spaaner, og er ikke mere et Knæble. Kort efter døde Randvid. Han havde stølet paa sin Tryllekonst, og nedlagt mange i dette Slags Tvekampe. Saa besynderlig end denne Fægtningsmaade forekommer os, saa mærkeligt er det dog, at man endnu i Landet Valders i Norge gienkiender noget Lignende i Levpingerne af den Skik, som der længe har vedligeholdt sig, at spænde sig sammen i hverandres Belte, og slaes med Knive. Derom synger Digteren i Oden til Selskabsbrødrene (Forsøg i de skønne og nyttige Videnskaber 6te Sr. No. 13.)

Trætekier Valdris Brudebord lad vælte;
Og med sin Næbo spænde knivfuldt Belte;
Slipper, I Vænder! naar I ville drikke,
Barbarers Skikke.

Ligesaa skal man *) nogle Steder i Franken, i Middelalderen have havt den Skik, at af tvende Kæmpende, et Mandfolk og et Fruentimmer, var den ene Mand med Nederdelen af Kroppen nedgravet i Jorden, og med Armene, Legemets Overdeel og en Kolbe af al Magt forsvarede sig mod den angribende Qvinde.

*) Jfr. D. J. C. H. Dreyers Anmerkung von den ehemaligen gerichtlichen Duellgesetzen, i Hans Samling vermischten Abhandlungen. Rostok u. Wismar 1754. 2. Th. S. 259.

I Henseende til de af Tvekampenes Udfald følgende Rettigheder, kom det uden Tvivl an paa, om de blot holdres efter privat Aftale, eller de vare til Thinge erklærede. I sidste Tilfælde er der ingen Tvivl om, at de havde fuldkommen lovlig Gyldighed. I den meget lærerige og sandtræe Egils S., som den Arnsmagnæanske Commission i 1809 har udgivet, læses i det 66. til 68de Kap. om Egills Tvist med Atle i Askum paa Öen Fenhring i Norge. Han affordrede denne sin Kone Asgerds Arve-gods. Han tilbød Atle en Stævning til Gulething, og de udskedte hinanden til Tvekamp. Historiens Ord ere disse: "Da Atle drog til Thinge med dem, der skulde sværge i hans Sag, gik Egill mod ham, og sagde, at han ikke vilde tage hans Eed for sit Gods. Jeg vil, siger han, tilbyde dig andre Love, de nemlig, at vi skulle holde Tvekampe her paa Thinget, og den, som faaer Sejer, beholde dette Gods. Det som Egil sagde, var og Lov, og en gammel Sædvane, at enhver Mand havde Ret til at udfordre Modparten til Tvekamp, hvad enten han skulde forsvare eller sølge en Sag. Atle svarede, at han ikke vilde undslaae sig for at holde Tvekamp med Egil, thi du (sagde han) tilbyder mig det, som jeg burde have tilbudet. At Folket paa Thinget kunde døømme Parterne til Hølmang, sees tydeligen af Hedins ovenfor anførte Historie. At Tvekampens Udfald havde juridisk Kraft, støttes med Sikkerhed deraf, at den Seirende bemægtigede sig, og beholdt upaasanker den Faldnes Gods og Ejendomme, at man i ingen Sag finder Exempel paa, at nogen blev tiltalt for Drab i en Hølmang, og at ligesaaalidet en saadan Banemand erlagde Drabsbøder, som den Dödes Slægtning havde nogen Eftermaalser i denne Anledning.

III.

Vi gaae nu over til at nævne nogle af de mærkværdigste i Nordens ældste Historie forekommende Holmgange, og Holmgangsmænd. Men da den store Mængde af saadanne gjør Valget vanskeligt, saa troe vi at burde forbigaae de mythiske eller aldeles fabelagtige, og opholde os meest ved dem, der have noget eget hos sig, som kan tjene til i Almindelighed at oplyse den Tids Tvekamps-Aand.

Om Kong Frode den Fredgode selv fortæller Saxo i 5te Bog, at han angreb Froger, Søn af Angul, Konge i Angeln, hvem man kalder den Saxiske Odin. Faderen havde givet Froger den Kraft, at han ikke kunde overvindes uden af den, som i Strid med sin Haand optog Støvet under hans Fødder. Med ham holdt Frode en Tvekamp paa Frodøe, i det Tronhiemske, tæt ved Christiansund. Frode brugte List. Han foregav at være uerfaren i Fægtekunsten, og ladbød sig at lære den af Froger. Denne, stolt og fornøjet derover, beskrev først paa Jorden tvende Rum i firkantede Figurer; og nu skulde hver af dem tage Plads i een af disse. Derefter foresløg Frode at bytte Sted og Væben, hvortil Froger saameget lettere gav sit Samtykke, som Frodes Pantser, Hjelme og Haardegreb glindsede af Guld. Saa snart Froger forlod sit Rum, optog Frode Støvet. Han begyndte derpaa Kampen, og Angler-Kongen faldt.

At Heltanes Liv i Hudenøder ikke var meget ander end Overgang fra en Tvekamp til en anden, viser Halvdans af Snorro og Saxo beskrevne Historie. Han levede i Slutningen af 4de

Aarhundrede, var med sin Broder Fridlev den 3die Dansk Konge, men efter at have erobret Sverrig opholdt sig meest i dette Rige. En Sivald havde paa de Svenske Thing formaaet sine Landsmænd til at giøre Oprør mod Halfdan. Sivald havde 7 Sønner, alle vilde Berserker, som, naar Raseriet paakom, slugede gloende Kul, bede i deres Skiolde, og løb i Ilden. Oprørerne udæskede Halfdan til Kamp mod dem alle. Han svarede, at det ei var brugeligt at stride imod flere end to af Gangen, men, opfordret ved Modstanderens krænkende Bebreidelser, modtog dog Udæskningen. Forbittret oprykkede han i en Skov en Eeg med sin Rod, og gjorde sig deraf en Kølle. Han sang paa Stedet en Vise, hvori det hedder, at han med denne Kølle skulde sønderbryde Udaadsmændenes Rygge. Han mødte i Kampen og nedlagde dem alle. Neppe var denne Sejer vunden, før en Helsingisk Berserk Hærbeen, der drog om, ranede og voldtog Kongedötre, udæskede Halfdan til at fægte med ham og hans 12 Kæmper, den ene efter den anden. Kongen indfandt sig, og, skiönt Hærbeen gebærdede sig med al en Berserks frygtelige Rasenhed, ja slog endog 6 af sine egne Kæmper til Døde, dræbde Halfdan ham med en stor Hammer. Kort efter herjede Finländeren Egther paa de Svenske Kyster. Halfdan holdt først en Söetrefning med ham; men da denne var uafgiørende, gik han Dagen efter mod ham i Tvekamp og ihjelslog ham. Som sand Helt var han altid villig til den undertryktes Forsvar, og viste sig endog mod Fienden ædelmodig og tjenstfærdig. Grim, en vældig Kæmpe, fordrede af Haudur Konge paa Hadeland hans Datter Thorvilde til Ægte, eller, hvis dette afsloges, Tvekamp. Faderen var ei stærk nok til selv at prøve Kræfter med Grim; men Halfdan drog i hans

Vid. Sel. Skr. VI Del, I Hæfte 1809. G g

Sted. Han gjorde sig, hedder det, gandske ukiendelig, og trak først paa Pladsen sit Sværd; men da han mærkede, det var döver, kastede han det paa Jorden, drog hastig et andet, hug dermed til Grim, og klövede Pantzer og Skiold; aldrig, sagde Grim, saae jeg en Gammel at fægte diærveligere, og klövede med det samme Halfdans Skiold, men maatte böde det med höjre Haand, som Halfdan i samme Öjeblik afhuggede. Grim tog Sværdet i venstre, og stak Halfdan i Laaret. Denne kunde nu have dræbt Grim, men skienkede ham dog Livet imod at han löste sig med en anseelig Betsling, og Thorilde blev Halfdans Belønning. Skiönt Halfdan havde fortrængt Aun fra Sverrigs Throne, saa indsatte han dog, da han selv var barnløs, denne til sin og Svefrigs Arving, og reddede Auns Datter Sigrid fra en Viking Ebbes Vold, som forlangde hende udleveret. Efter Halfdans Raad gav Aun paa Skrömt sit Minde til Sigrids Ægteskab med Ebbe. Da Brylluper skulde holdes og alle havde taget Sæde, kommer Halfdan forklædt ind, og spørger, hvorledes Ebbe en Almuesmand torde begiære en Konges Datter, og udbød ham derpaa til Kamp. Ebbe svarede, at Strid om Natten gömmede Spögelser, men Strid om Dagen Mennesker. Halfdan gienmælede, at Maanens Skin gjorde Natten Dagen liig. Ebbe nödtes da til at gaæ fra Fæstens Öt til Tvekamp, og mistede Livet. Dog nok om Halfdan. Disse 3 seierrige Tvekampe fuldförde Helden i mindre end 20 Aar.

Samsöe havde den Ære at blive Skuepladsen for en af de berömmeste Holmgænge i vort Nord. Den behagelige, af Verelius i Sverrig, og hos os af Suhm udgivne Harvarrar-Saga beretter

denne Begivenhed i en meget naiv Fortælling. Arngrim, Konge i det Norske Helgeland, avlede 12 Sønner, alle vældige Berserker, blandt hvilke især Angantyr, Seming og Hiorvard ere navnkundige, og ikke mindre deres Sværde, som benævnes: Tirsing, Misteltein og Hrotta. Ved et Gilde paa Bolm hos deres Fader, gjorde Hiorvard det Løfte at ægte den Svenske Konge Yngvers smukke Datter Ingeborg. De droge kort efter, for at opnaa denne Hensigt, til Upsal. Hos Ungve vare paa samme Tid 2 udmærkede Helte Hialmar, kaldet Hugprude, og Odd den vidtberejede eller Örvarodd, som Kongens Mænd. Disse tvende havde først i en Træfning prøvet hinandens Kræfter, og derpaa oprettede Staldbrøderskab under disse mærkelige Love: "At ingen maatte æde raadt eller allene mellem et Klæde perset Kiød; ingen udplyndre Bønder eller Kiøbmænd, men kun tage hos dem saa meget som behøvedes til nødvendig Underholdning; ingen røve fra forekommende Fruentimmer, hvor rige disse end maatte være; ingen bortføre dem med sig til Skibene." Hiorvard begierde nu Prindsessen til Ægte. Det samme gjorde Hialmar. Kongen derover forlegen overlader Valget til Ingeborg selv, og hun erklærede sig for Hialmar. Hiorvard udskæde sin Medbeiler til Tvekamp, og det afraledes, at denne skulde holdes paa Samsø. Der indfandt sig Hiorvard med Angantyr, og sine 10 andre Brødre paa den ene, Hialmar og Örvarodd paa den anden Side. Berserkebrødrenes ubændige Rasenhed, den Vildhed, hvormed de ødelagde hele Besætningen paa deres Modstanderes Skib, læse man i den anførte Saga. Os vedkommer fornemmeligen Kampen, der anstilledes saaledes, at Hialmar, rustet med Brynje, gik mod Angantyr; Odd væbnet med en Kølle stillede sig

ene mod Hiorvard og hans øvrige Brødre. Han fordrede dem ud den ene efter den anden, og nedlagde dem alle. Hialmar dræbde vel Angantyr, men fik selv 16 Saar, hvoraf han døde. Odd begravede ifølge en før Kampen truffen Aftale Angantyr og hans Brødre paa Stedet med deres Vaaben; og nogle henføre endnu de 12 paa Samsøe i en Cirkel ved Stranden liggende Høje; til denne Begivenhed; men Hialmars Liig førde han til Sigtun, hvor hans Forlovede af Sorg skilde sig ved Liver.

En af Norges diærveste Helte var Kong Ale den Frøkne fra Hringerige, hvis Bedrifter Saxo vidtløftigen fortæller. Efter allerede i sit 15de Aar at have dræbt en Hærs fra Thellemarken Gunner, der med sin Søn Glim røvede i Eidaskogen, befriede han Kong Oluf i Værmeland fra tvende Voldsmænd Hialt og Skate, som affordrede ham hans Datter Asa. Ale gik til Kongen, forklædt som Bonde og tilbød sig at møde dem i Enekamp. Ham lovedes derfor Asa selv til Belønning. Prindsessen var nysgierig efter at see sin tilkommende Brudgom; men ved sit skarpe og bistre Øjesyn indjog han hende saadan en Skræk, at hun 3 Gange besvime. Og det var ikke underligt; thi, som det hedder i det gamle Sprog, havde han Ægishialm i Augum, og kunde ved sit barske Blik skrække Stærkodder selv. Men kort efter viste han sig i sin Kongepragt og gav sig tilkiende. Han nedlagde derpaa hine Voldsmænd med deres Følge, 12 i Tallet, paa en i en Sø beliggende Holm, fik Asa til Ægte, og avlede en Søn Ögmund med hende. Erics Pommerani Krønike fortæller om samme, at han, udfordret til en Enekamp i Sverrig, fægtede første Dag mod 1, anden Dag mod 2, tredie mod 3, fjerde mod 4, og

saa fremdeles i 11 Dage, og nedlagde alle tilhobe. Det var den samme Ale, der i Bravallaslaget anførte paa Harald Hilderands Flaade, og siden, efter at have fortrængt Skioldmöen Hetha, blev Konge paa de danske Öer.

Ei mindre berømt var Frithiof, Søn af Thorstein, der tjendte hos Bele, Kongen i Sogn, og siden efter mange Gienvordigheder erholdt dennes Rige. Frithiofs Saga i Biörners Kæmperhater har optegnet hans Heltedaad. Ogsaa han fik Navnet hin Erækne af sin Styrke og sit Heltremod. Han havde mere end to Mands Kræfter, og paa Kiækhed gav han udmærket Prøve i en Tvekamp med Niorfue, Konge i Upland. Da Frithiof hørde, at denne bekrigede Kong Hring i Hringarike, reiste han med sin Ven Biörn uanmodet til Hrings Hielp; thi Niorfue var Søn af Jökul, og denne havde havt gammelt Fiendskab til Thorstein, Frithiofs Fader, formedlet et i Familien begaaet Mord. Ved Frithiofs Ankomst havde Niorfue allerede udæsket Hring til Tvekamp. Kongen, selv gammel, var glad ved at finde en Helt, der vilde gaae i hans Sted. Kampen aabnedes strax; den var alvorlig og haard. Efter at have vexlet nogle Ord mod hinanden, begyndte man med Piilskud. Derpaa drog man Sværdene, greb Skioldene og gik hverandre ind paa Livet. Den ene veeg ikke en Fodbred for den anden; Skiold stødte mod Skiold; Sværdene mødtes, og glæde kraftsløse ned af de haarde Hielme, eller afbødedes af Skioldene. Endelig gjorde Niorfue et Trin tilbage, kastede sit Skiold paa Ryggen, fattede Sværdet med begge Hænder, og hug til Frithiof; saa hans Hielm faldt i to Strykker paa Jorden. Nu huggede Frithiof; Sværdet trængte gennem Harnisken dybt ned

i den venstre Skulder, og skilde Ledet ad. Da han ikke hastig nok kunde faae det ud igien, lod han det sidde, greb Niorfue i begge Sider, og kastede ham til Jorden. Han tog en stor Sreen, som laae ved hans Födder, löfede den höir op over Niorfues Hoved, og spurgde, om han vilde leve, som hans Ven? Nej, jeg vil döe, som din Fiende, skreeg han, og svingede Sværdet; og Frithiof knusede hans Hoved. Hring fattede ved denne Leilighed Agtelse og Venskab for Helten, og lönnede ham siden ved at give ham sin Fæstemöe Ingeborg til Ægte, ydmyge hans Avindsmænd Beles stolte Söner, og give ham sit Rige efter sin Död.

Ogsaa Digtere möde vi ei sielden i vort Hedenold især paa Island som Holmgangsmænd. Hvo kiender ikke Gretter, Nial og Egill? Den af Eriehsen med saa sielden Lærdom besörgede Ormstunga-Saga afgiver end mærkværdigere Exempler herpaa. Gunnlaug, Sön af Illug Suarte en anseelig Mand fra Borgerfiorden, som levede i Begyndelsen af XIde Aarh., havde trolovet sig med Helge, Datter af hans Faders Ven Thorstein, og var derpaa reist bort for at see fremmede Lande, med Löfte, at komme om 3 Aar tilbage, dog at Svigerfaderen, hvis han udeblev, kunde efter den Tid give sin Datter til en anden. Han besøgte Hakon Jarl paa Hladen, Kong Ethelred i London, Kong Sigtryc i Dublin; han reiste til Örkenösörne, Gothland, og Svaland; og paa disse Steder sang han til Fyrsternes Ære, og skaffede sig derved mange kostbare Gaver; ved Pröver paa Heltemod vandt han Anseelse; men paadrog sig og ved Pral, Stiklen og Ubesindighed mange Avindsmænd. Under sit förete Ophold hos Ethelred mö-

der ham en stor og stærk Mand som siger til ham: Laan mig Nordmand nogle Penge. Det gjorde han efter kort Betænkning, imod Løfte til bestemt Tid at fåe dem tilbage. Gunnlaug erfarer snart, at det var en Ransmand og Viking, gaaer da til ham, men faaer til Svar, at han intet kunde vente. Digteren udfordrer ham da efter tre Natters Frist til Holmgang. Røveren loe og modtog Udæskningen. Efter Kongens Raad holdt Gunnlaug sit eget Sværd aabenlyst, men hemmeligen bær han et større Sværd, som Kongen havde givet ham, hvis Fæste var bundet til hans Haand. Thorgrim begierede at see hans Glavind, og da Digteren viste ham sit eget, sagde han: det er et lidet Sværd; for sligt Vaaben frygter jeg ikke; og strax hug han til ham, og kløvede hans Skjold. Nu hævede Gunnlaug Kongens Sværd og gav ham Banchug; thi i Tillid til Ubetydeligheden af hans Modstanders Vaaben, havde han ikke brudt sig om at dække sit Legem. Da Gunnlaug kom til Ole Svenske, Eric Seier søls Søn, i Upsal, traf han der en anden Islænder fra Mosfel, paa Syderlandet, Rafn Önundsen. Efter Sædvane bad Örmstunge Kongen at høre en Sang forfatter til hans Ære. Rafn, der ligeledes som Digter havde opvartet Kongen med en Prøve af samme Indhold, udbad sig at høres først, da han var kommen først; men Ole, der vel havde mærket Gunnlaugs Hidsighed, föjede dennes Begiering og lod derefter Rafns Vers forelæse. Imidlertid var her de tvende Digteres Forfatter-Avind opvakt. Rafn fandt Gunnlaugs Digt for boblende, og denne paastod, at hans var vandet. Nøk, Rafn reiste-forbittret bort, og lod sig forståe med, at han vel skulde give ham et Saar, der kom til at ömme. Han drog til Island, friede til Helge, Gunnlaugs Fæstemöe, og da han ef-

ter 3 Aars Forløb ei kom tilbage — han blev nemlig opholdt under det andet Besøg hos hans Velgiører Kong Ethelred — giftede han sig med hende, skönt meget mod hendes Villie. Imidlertid var Ormstunge undervejs, og indtraf paa Stedet kort efter Bryllupet. Ved næste Thing, da en talrig Forsamling havde indfundet sig ved Lovbierget, udraaber Gunnlaug: Er Rafn Önundsen her? da denne svarede: ja, vedblev han saaledes: Du veed, at du har ægtet min Trolovede, og derved viist et fiendtligt Sindelav imod mig. Derfor indbyder jeg dig til Tvekamp her paa Thinget efter 3 Nætters Frist paa Öxeraas Holm. Rafn modtog Indbydelsen. Kampen gik for sig med de tilbørlige Ceremonier. Da Rafn skulde begynde Angrebet, hug han i den överste Rand af Gunnlaugs Skiold, med saadan en Kraft, at Sværdet brast ved Haandfanget, og Odden, som prallede tilbage fra Skioldet, flöi op i Gunnlaugs Kind, og gav ham et let Saar. Strax lagde Slægtningerne sig derimellem, og paastode, at Striden efter Kampelovene burde være endt. Gunnlaug erklærede Rafn overvunden, som vaabenlös; men Rafn paastod, at Gunnlaug havde tabt, da han var saaret. Man skildes for denne Gang misfornöiede ad. Kort efter bleve de begge enige, at de vilde rejse udenlands, og der mødes til Twistens endelige Afgiörelse. Efter 2 Aars Omflakken traf de endelig hinanden Öst i Sverrig ved Dyngtunæs i Væredalen. Da deres Medfølgere ikke vilde være uvirksomme Tilskuere af Kampen, begyndte först Striden giensidigen med disse; men efter at de vare dræbte, angreb Gunnlaug Rafn, og med det Sværd, han havde faaet af Kong Ethelred, afhug hans ene Fod, saa han maatte stötte sig til en Træbul. Gunnlaug meente nu Kampen var endt, da Rafn var sat ud af Stand til at fægte, men denne

sagde: jeg kunde endnu holde ud, naar jeg fik lidet at lække mig paa. Men da Gunnlaug bragde ham i sin Hielm noget Vand af en Bæk, hævdede Rafn sit Sværd og saarede denne i Hovedet. Forbittret gav Gunnlaug ham et Banehug, men døde selv kort efter Kampen.

Efter alle hidtil anførte Exempler, er det ikke utroeligt, naar det i Fundinn Noregs S. 8. siges om Ketil Råum, Harald Haar-fagers Ven, en af sin Tids største Helte, at han seirede i 24 Enkampe; eller naar Kampen Orulfaxe, der havde faaet Banesaar af Thorstein Vikingsøn, siger i dennes Saga 23 Kap. Du Thorstein har gjort et anseeligt Manddøds Stykke i at nedlægge mig, thi jeg har holdt 90 Feltslage, jeg har prøvet 80 Tvekampe, og denne ene undtagen, seiret i dem alle.

IV.

Forberedelserne til Tvekampe, især til Holmgange, vare mange og forskellige. Enten Striden skulde holdes strax eller om nogen Tid, havde Parterne meget at aftale. Ved Strids-Pladsen vare ei færre Ting at iagttage; og for Tilfælde af Udeblivelse vare meget stränge Bestemmelser fastsatte.

Tiden og Stedet, hvorpaa Kampen skulde holdes, var det, hvorom man først maatte blive enige. Önskede man hastig Ende derpaa, berammede man sædvanligen den 3die Dag efter Udfor- dringen, eller, som det hedder i det gamle Sprog, à priggia náttu fæsti (efter 3 Nætters Frist); thi som Nordboerne benævnedes Aaret efter Vinteren, saa regnede de Tiden efter Nætterne.

Vid. Sel. Skr. VI Del, I Hefte 1809. H h

I Ormstungas Xlue Kap. have vi havt Beviis derfor. Vore Parterne mindre utaalmodige, saa fastsattes undertiden en halv Maaned, Saaledes i den haandskrevne Kormaks-Saga 6te Kapitel. Men skulde Holmgangen holdes udenlands, forstaaer det sig af sig selv, at et længere Tidsrum maatte giensidigen indrømmes, og stundum forgik, som vi i Gunnlaugs Historie have seet, hele Aar, inden man traf hinanden. Besværligheden ved den Tids Reiser medførte dette.

Stedet, hvor man mødtes, var i Skyndings-Tilfælde, gjerne en indhægnat Plads eller Holm ved Thinget selv. Saaledes Öxeraa-Holm paa Island. Denne Bemærkning er i Understøttelserne om vore Nordiske Høje og Steensætninger, hvori vi her i övrigt ei kunne indlade os, af ikke liden Vigtighed; deels er det rimeligt, at mange af de i vore Lande endnu tilværende med Steen omsatte aflange Høje med de sædvanligen paa dem forekommende 3 Afdelinger, og disse atter hver for sig med Steen omhægnede, have nærtop havt 2 af disse Afdelinger bestemte, den ene til Things, den anden til Tvekamps Holdelse; deels kunne vi med Sandsynlighed antage, at nogle af de Steenomfatninger paa flad Jord, som saa jævnlig forefindes, i Danmark for det meste aflang firkantede, i Norge og Sverrig oftest runde, have været til Holmgang bestemte. Af fremmede Steder, hvortil man reiste, have vi ovenfor nævnet Samsøe i Danmark, Vora og Hithinsøe i Norge, Dungiunæs i Sverrig, og af de Norsk-Islandske Historier erfares, at Öer i Gotha-Elven, ja endog Vennersöen, naar den var tilfrossen, have været Mødepladse for Holmgangsmænd.

En vigtig Gjenstand for Tvekæmpernes Aftaler var, hvorledes ved deres Sarelse eller Död skulde forholdes. Vedtagten bestemte, at den, hvis Blod først flöd, skulde ansees for at have tabt, og, som det hedte, löse sit Liv af Holmgangen, det kom altsaa kun an paa at enes om Penge-Sammen (Holmlaufn). Var intet i Forvejen fastsat, saa kunde den Seirende sætte denne saa stor som han vilde. Den af Lavmand Marcussen i 8vo med andre Historier udgivne Gisle Sursons Saga i 3die Cap. bevidner dette. Efter den haandskrevne Kormaks-Sagas 17de Kap. havde Thoryadd, der tabte, forpligtet sig, til at löse sig med sin Ring. Den sædvanlige Lösesum, som næsten i alle Sagaer nævnes, var 3 Mark Sölv; hvilket, naar een Mark Guld efter Oluf Tryggvesens Saga 2den D.S. 26. beregnes at være 12 Mark Sölv, og antages at svare til 160 Rdlr. i klingende, vilde belöbe omtrent til 40 Rd. Dog forekom denne Sum Nogle at være for ringe. I den paa Suhms Beköstning udgivne Vigaglums Saga 4de Kap. hedder det, at, da Islænderen Eyolf var til Julegilde paa Vors i Norge, udfordrede Asgaut, en Viking, en af hans Verts Venner ved Navn Thorstein. Eyolf tilbyder sig at gaae i dennes Sted mod Voldsmanden. Da Asgaut talte om 5 Mk. i Lösepenge, siger Eyolf: Jeg anseer mig ikke pligtig hertil, thi du dömmes selv, hvor meget du er værd, og sætter paa dig selv en Priis, som i mit Fædreneland (Island) gielder for en Træl. Maaskee fortröd Eyolf paa, at Asgaut fordrede mere end den almindeligen vedtagne Sum. I den udgivne Droplaugar-Sonar-Saga forlanger Gauss i et lignende Tilfælde 6 Mk.; og i Sturlaugs-Saga, udgiven i Sværrig ved Gudmund Olofsen, fordrer Koll 20 Mk. Sölv.

At der stundum ogsaa betingedes, at der skulde sørges for de Nedlagtes Begravelse, sees tydeligen af Orvarodds ovenfor efter Hervarar Saga. beskrevne Omsorg for Angantyr og Brödrer Liig.

Efterat alle omtalte Punkter vare afgjorte, stod Halmgengerens hele Hu til den forehavende Kamp, og meger priste han sig da lykkelig, om han selv eiede, eller til Laans kunde erholde et berömt Sværd. Saa'danne havde egne Navne og vare ofte hentede fra fierneste Lande, ofte skienkede af en Helt til en anden, ofte i berömt Familier gangne i Arv fra Mand til Mand. Til deres Undervirkninger satte man megen Liid. Hvo kiender ikke Tisfing, og Mistelrein? Hvor meger stolede ikke Egil paa sin Dragvendel, og Thorgils, i Floamannasaga paa sin Järdsausnaut? Da Kormak skulde til Kamp med Holmgangs-Berse, hvor indstændigen maatte han da ikke bede, og næsterr trygle Skegge om at laane sig den vidunderlige Skofnung, Hrolf Krages Sværd, paa hvis Haandfang ingen Solstraale maatte skinne? I Thorstein Vikingsons Saga 3 og 4 Kap. læses, hvorlunde Voldsmanden Harek fra Indialand, der havde udæsker den gamle Kong Hring i Sviavelde, saameget han end forhen havde praler, blev sære forbauset, da Viking paa Pladsen trak det som Lynet blinkende Sværd Angurvadal udaf Skeden, hvilket mirakulöse Glavind nætop havde tilhört Hareks Fader Kol Kroppinbak eller den Skuttryggede, men ved dennes Död var tilfaldet hans ældste Sön Biörn Blaatand. Denne havde Viking paa et Fribyttertog truffet i Gräninge-Sund, nedlagt ham, og bemægtiget sig Angurvadal. "Aldrig skulde jeg have fægtet med dig, sagde nu Harek, havde jeg vidst, at du ejede dette Sværd. Det var en stor Ulykke, at det kom

ud af vor Slægt. Faderen Kolt havde nemlig ved Trolddom bevirket, at intet Vaaben, uden Angurvadal, skulde kunne skade hans Afkom.

Pladsens Tilberedelse var, naar Tidens Korthed hindrede videre Anstalter, meger simpel. Man udbredte en Kappe, eller et Teppe under hver af Kæmperne, uden for hvilket de, saasnart Sværds slag var begyndt, ei maatte vige. Havde man noget længere Tid, da indhægnede man et afmaalt Rum med Stene, og et saaledes omsat Sted benyttedes da oftere til samme Brug. Naar Egil (Kap. 67.) bereder sig til at fægte med Berserken Liotr hín Bleike, fordi denne havde fordret hans Nørske Verts Fridgeirs Datter til ægte, saa hedder der: "Der var kort fræ Söen en behagelig Mark, hvor de skulde mødes, og en indhægnat Fægterplads med Stene, der vare lagte rundt omkring. Hvor nöiagtigen alt ved Pladsens Omgivning og Bedækning var bestemt, derom ville vi lade den udgivne Kormaks-Saga selv tale, thi det 7de Kapitels Beretninger derom ere classiske: "Der var Tvekamps Lov, hedder der, at Tepper skulde være 5 Alen mellem Hiørnerne, og Stropper paa disse; der skulde nedsættes Pæle, paa hvis ene Ende var et Hoved, som kaldtes Tiosnur. Omkring Teppet skulde være 3 Rum, een Fod brede, og udenfor disse Rum fire Stænger, kaldede Hauslur, og en saaledes tillavet Fægterplads benævnedes: en hæssler Mark. Dog ikke nok med Pælens Nedstikning i Jorden; de skulde nedsættes med en vis Andagt, efter en vis Takt, og med fastsatte Formler. "Den som, tillavede Fægterpladsen, siger Sagaen videre, skulde gaae hen til disse Pæle, saaledes at han kunde see Himlen mellem sine Been, skulde holde i sine

Örelapper, og bruge de Ord, som siden ere blevne efterfulgte i den Besværgelse, der kaldes Tiosnublor.

Til Overeenskomsten hørde det nödvendigen, at begge Parterne maatte møde. Næsten allevegne læse vi det Tillæg: "den være hver Mands Niding, som ikke kommer,; dog var der den Forskiel i denne Henseende mellem den Udæskende, og Udæskede, at denne stod det frit for enten at møde selv eller lade en anden gaae for sig, men Stedhaveren maatte da ikke savnes; den Udfordrende derimod kunde i intet Tilfælde unddrage sig Kampen. At udeblive fra en belövet Holmgang, ansaats for en Udaad, værdig at brændemærkes med evig Skiendsel. Hvorledes Nordboerne straffede saadan Nedrighed, sees af følgende Steder. I den lærerige *) Vatsdæla S., som nu paa en Norsk Hædersmands Bekostning besörges udgiven med Oversættelse og Anmærkninger ved Hr. Sekretær Verlauf, hedder det i 32te Kapitel: „Berge havde udfordret Jökul, og Finnboge den Stærkeligesaa Thorstein hans Broder til Holmgang. Da Jökul og Thorstein mödte, men Finnboge og Berge ikke, saa gik Jökul og Faxabrand til Finnboges Fæstald, fandt der en Træbul, som de bare til Kamppladsen. Paa Bullens Spids udskar Jökul et Kalvehoved, indhuggede deri Forbandelses-Runer; derpaa dræbde han en Hoppe, aabnede dens Bryst, og satte den överst paa Bullen, med Hovedet vendt mod Finnboges Bolig.. Ligesaa siger Gisle Sursøns Saga i 3die Kapit. Schieggo havde udæsket Kolbein, Gislaus Staldbroder; han kom til Holmgangsstedet, men Modstanderen havde af Frygt unddraget sig. Schieggo gaaer da til sin Smed, og beder ham efter-

*) hidtil utrykt. Bekoster af Ridder Jacob Aul.

"giøre Kolbeins og Gislans Billeder staaende den ene bag den anden, for at disse kunde opreises paa Stedet dem til evig Skiend-
"sel.. Det samme fortælles i Finnboga Rammes haandskrevne Sa-
gas 17de Kapitel. Man erindre sig herved, at Egil, da hans
Begizring ved Tvekamp at maatte bevise sin Ret til en Arv efter
hans Kones Frænder i Norge, var af Kong Erik Blodöxe efter
Dronning Gunhilds Tilskyndelse bleven ham afslaaet, opreiste
paa Öen Herlo, som vendte imod det faste Land, en Nidingstang,
af Hasseltræ, i en Biergklöft, satte paa samme et Hestehoved
med gabende Mund, med følgende indhuggede Runeformel.
"Denne Nidingstang opretter jeg her mod Kong Erik og Dronning
"Gunhild; og disse Forbandelser henvender jeg mod de Land-
"vætter, som beboe dette Land; de blive omvankende uden
"visse Bopæle! og de have intet roligt Tilholdssted, förend de faae
"drever K. Erik og Dronning Gunhild udaf Landet!.

V.

Vi komme nu til de Regler, der iagttoges ved selve Kam-
pens Holdelse. De kunne kaldes, enten man vil Love, eller
Vedtægter; thi i saa fjerne Tider er det vanskeligt at bestemme,
hvad der egentligen var Lov. Men da de fleste af disse Regler
vare overalt i Norden antagne, da vi desuden have et bestemt
historisk Vidnesbyrd om, at Frode, hvilken Sæhm vist nok
snarere for sildig end for tidlig har antaget at være den 7de,
i det seneste i 6te Aarhundred allerede har gjort Tvekamp til
Gienstand for Love, saa indsees ei, hvorfor man ikke skulde
turde kalde de almindeligste af disse Vedtægter, Holmgangs-Love.

Det er Umagen værdt, strax at fremstille ved Siden af hinanden Frodes Love, den i Spørgsmaalet om Tvekamp classiske Kormaks Sagas, og til Sammenligning Uplands-Lovens, Ytringer Tvekampe angaaende.

Frodes Bestemmelser angiver Saxo, hvis Ord vi hidsætte i det Hele efter Vedels Oversættelse, saaledes: "Hvor som 2 trættes, da skulde de ikke fæste hverandre Lov ved Eed, eller nedsætte noget Pant paa enten Sider. Hvo som æsker Pant af nogen, han give den samme, af hvilken han det begiærer, $\frac{1}{2}$ Mk. Guld, eller straffes paa sit Legeme, som vedbör; thi saadanne Pant give Aarsag til megen Trætte. Hvor som 20 trættes, de skilje sig ved Kamp. Thi det staaer bedre at skierme sig med Haanden, end med Munden. Hvo som udi Kamp træder med en Fod af Kredsen, han har tabt, og böder for Sagen, som hannem tillægges. Dersom det ihender sig, at mindre Mand (maaskee rettere Almues Mand) trættes og udæsker nogen Kæmpe, da maa Kæmperen ikkun bruge Alen lang Stang og sit Harnisk. Slaaer nogen Udlænding en Dansk Mand ihjel, da böde 2 Udlændinge med deres Hals for 1 Dansk. Uplands-Loven, der vel, som den findes udgiven, er forfattet efter den Svenske Kong Birgers, Magni Söns, Revision, 1295, men hvis Bestanddele dog kunne være fra 12te eller 11te, ja maaskee fra 10de Sekulum, udtrykker sig paa følgende Maade: "Siger En Uqvemsord mod anden Mand, f. Ex. Du er ei Mands Mage, du har ei Mandsmod i Brystet, (og den anden svarer:) jeg er Mand som Du; da skulde de møde, hvor 3 Veie stöde sammen. Kommer Æskeren, og ei den Udæskede, da være denne en Usling,

som han kaldedes; han stedes ikke til Eed eller aflægge Vidnesbyrd, hverken for Mand eller Kvinde. Möder den Udæskede ei Udaskeren, da udraabe han 3 Gange Nidding, og ridse et Mærke i Jorden, og denne være saa meget slettere Mand, som han talede, hvad han ei vovede at holde. Möde de begge, med fulde Vaaben, og den Udæskede falder, da udsones det med halv Mulkt. Men falder den Udæskende, da ligge han paa sin ubesindige Gierning; han bödede med Livet for sin kaade Tunge, og henkastes paa Marken uindløst."

Kormaks-Sagas Angivelser ere ragne af Tildragelser för og i det 10de Aarhundred; de ere de tydeligste; og lyde saaledes: "Enhver skal have 3 Skiolde, men naar de ere förhuggede, skal man træde ind paa Teppet, om man end tilforn har veget, og siden med sine Vaaben rage imod Huggene. Den, som er bleven udfordret, skal hugge först. Om nogen vorder saaledes saaret, at der kommer Blod paa Teppet, da er man ikke pligtig at stride længere. Den der stiger med den ene Fod uden for Hasselstrængerne, ansees for at vige; stiger han uden for med begge Fødderne, ansees han som slagen paa Flugten. En Mand skal holde Skiold for hver af de Stridende. Den der faaer større Saar, böde 3 Mark Sölv til Holmlösen."

Vi skulle nu i det Enkelte korteligen undersøge, med hvilke Forspil Kampene begyndte, Hoved- og Bipersonernes Roller, Angrebets og Forsvarets Beskaffenhed, hvad der bestemte Fægtningens Ophör, og endeligen den betydningsfulde Handling, hvormed de undertiden sluttedes. Til de fleste af disse Punkters Oplysning ere i det foregaaende Bidrag meddeelte.

Vid. Sel. Skr. VI Deel, I Hæfte 1809. I i

Saa snart Holmgangsmændene fremtraadte paa Pladsen, hil-
 stede de sædvanligen hinanden med en haard Tiltale, stundum med
 Skiildsord. Da den Halogalandske Kæmpe Koll Krappe forelagde
 den Tromhiemske Konge Haral Gullmund Valget imellem, at mø-
 de Kæmperen i Holmgang paa Gotha-Elven, eller at udlevere sin
 Datter den skønne Asa, sendte Kongen i sit Sted først Heltem
 Hemming fra Nummedalen, derpaa, da denne var dræbt, den
 berømte Sturlaug Starfsame, hvis Historie i en særskilt Saga no-
 get vidunderligen er beskrevet. Koll kaldte dem Hunde, og
 de betitlede ham som en faul Trold. Drag hellere hiem igjen,
 sagde han til Sturlaug, og siig, at du af mig er overvunden.
 Udlever mig først dine Vaaben; send siden Asa til mig, og siig
 hende, at du ikke tørde slaes med mig. Efter denne Tiltale,
 underrettede man sig gjensidigen om hinandens Vaaben, som of-
 test for at faae at vide, om de ei havde Tryllekræfter, og nu
 oplæste man de Holmgangs Vedtægter, man forbandt sig til at
 følge, og hvorom man, som forhen er sagt, var bleven enig.
 Det egentlige Forspil varede saalænge, til Skioldene vare forhuggede.
 Man havde nemlig 3 Skiolde, hvormed man, der ene efter det
 andet, værgede sig. I Frithiof den Fræknes Historie saae vi,
 at han begyndte med Piilskud; thi de hørde til de lette Vaaben.
 Saalænge Forspillet varede, var man ei bunden til nogen bestemt
 Frastand fra hinanden, eller til at holde sig paa det under Fod-
 derne lagte Teppe, men kunde frit gjøre nogle Skridt tilbage eller
 frem, som Omstændighederne det udkrævede.

Holmgangsmændene ledsagedes til Kampen af deres nærme-
 ste Slægtninge eller kiæreste Venner. Disse vare tilstede enten
 som Tilskuere, eller som Secundanter, for at holde Skiolde for

Kæmperne. I Olufs Saga 1. D. S. 135. Kap. 118. siges det endog, at Medfølgernes Antal var bestemt ved foregaaende Aftale. I Gunnlaugs Saga læse vi, at Digterens Fader Illug den Sorte fulgte ham til Fægterstedet, ved det Islandske Thing, og Broderen holdt hans Skiold; og ved Tvekampen i Dyngjunæs i Sverrig forbød først Gunnlaug sine medfølgende Vänner at deeltage i Striden; men de vilde ligesaa lide som Rafns vare ledige Tilskuere, hvorfor de og alle bleve nedlagte. I Skrifet: pördr rhedu 13de Kap. siger Thord til Sorla, der udæskede ham til Enkamp, fordi han havde dræbt hans Brøder: "Ikke vil jeg bruge nogen Vold imod dig. Alle vore Medfølgere skulle sidde rolige, men vi to skulle fægte med hinanden, og skulde jeg døe, forbyder jeg dem alle at tilføie dig nogen Skade." I Holmgangen med Asgault, som efter Vigaglums-Saga forhen er beskrevet, vilde man have Eyulf til at holde Fridgeirs Skiold i Striden med Kampen; men han vægrede sig, og tilbød sig derimod at gaa i Fridgeirs Sted. Han vilde nemlig hellere spille en Hoved- end en Bi-Rolle; og da Ivar tilbød sig at være hans Skioldholder, frabad han sig ogsaa dette, sigende, at eens egen Haand er den huldeste. Han stolede altsaa mere paa sig selv end paa Haandlængere. At i øvrigt slige Secundanter ved Opmærksomhed og ved Maaden at styre Skioldene paa, meget kunde hielpe Hovedkæmperne, lider neppe Tvivl. I Berses Holmgang med Steinar, der fortælles i Kormaks-Saga, holdt Kormak Steinars Skiold. Da Berse havde hugget efter sin Modstander saaledes, at hans Sværd Hvirving sad fast i Jernbeslaget omkring Kanten af Steinars Værge, saa løftede Kormak Skioldet hastigen i Veiret, og gav derved sin Principal Leilighed til at hugge Berse langs den ene

Side, saa han faldt. Fordelingen af Medfølgerne, hvor disse alle ellers tildeels stillede sig mod hinanden, var forskiellig og bestemt efter Overenskomst. Snart stred 1 med 1, eller 2 med 2, og saa videre lige mange mod lige mange, snart vovede En af Hovedkæmperne sig mod alle Modstandernes Medhielpere, den ene efter den anden. Ogsaa herpaa have vi tilform meddeels Exempler. Berömt Holmgange havde en stor Mængde Tilskuere, og det ei blot Mandfolk, men, som Steingard i Kormaks-Saga og Ogne i Hervarar-Saga vise, ogsaa Fruentimmer.

Naar Skioldene vare forhuggede, og man kom hinanden med Sværdene paa Livet, da betraadde man det under Födderne lagte Teppe, og da var det egentligen, at den alvorlige Strid begyndte. Hvo der fra dette Öieblik traadde blot med den ene Fod tilbage uden for Hasslerne, han sagdes, som det hedder i Kormaks Historie, at vige. Det var tilladt Heltene foruden det ene Sværd, de drog af Skeden, at have et andet, Javis Fæste, for strax at kunne bruges, var hæftet til höire Haand. Saaledes bar Egil baade Naudr og Dragvendel, saaledes var Ormötunga i Striden mod Thorgrim rustet baade med sit eger og det af Kong Erhelred erholdte Sværd. Glavindets Længde var ordentligviis 1 Alen, venteligen saa kort, netop for at man skulde være hinanden desnærmere. Saa havde allerede Frode bestemt i Kæmpernes Strid med Almuesmænd, men Historien lærer, at denne Længde siden har været i alle Tilfælde den sædvanlige. I Halffsrecka Saga hos Biörner C. 10. byder Half sine Kæmper, at ingen af dem maatte have længere Sværd end 1 Alen; og de lode dem giøre Saxe, d. e. korte, men meget tykke Glavind, paa det Huggene skulde blive des større. Mærkelige ere disse Kæmper

Thorkels Ord i Kormaks Saga til Holmgangs-Berse, som havde er langt og skarpt Sværd: "Det Sværd, du har, Berse, er længere, end Loven tillader!" Berse vidste ikke at besvare dem paa anden Maade, end at have Hviting og give Thorkel Banehug. At den Udfordrede skulde hugge først, var en ufravigelig Regel. Og nu vexledes der ene store og svære Hug efter det andet i regelmæssig Følge. Man læse herom den majestætiske Beskrivelse af Angantyr's Kamp i Hervara-Saga. Som to ranke Granner paa Fjeldryggen, naar Nordvinden ryster dem; med Magt stødes de sammen; Grenene vikle sig i hinanden; de brage og Nabo-Biergene give Gienlyd. Saadanne vare Nordens Kæmpers Holmgangs-Angreb. Kunst og Kraft, Behændighed og Styrke kappedes at tilvende Kæmperen Seiren. Strundum, men sielden, kom Holmgængerne i saadan Hidsighed, at de satte alle Regler til Side. Naar Egil forfulgte Berserken Liotr med Hug paa Hug, og jog ham udaf Kredsen om paa Marken, eller naar samme Egil, da han mærkede at intet Sværd, end ikke Dragvendel, vilde bide paa Atle, farer ind paa ham, og gjør Sagen af, ved at bide hans Strube over, saa er saadan Fremgangsmaade vist nok besynderlig; men det synes og, at selv denne Kampenes Uregelmæssighed har været en af Grundene, hvi man ikke vilde erkiende eller indrømme ham de paa saadan Holmgang byggede Rettigheder.

Kunde Striden ikke endes i Dag, saa drog Kæmperne hjem, tilbragde Natten venskabeligen med hinanden, og fornyede Fægtingen Morgenen efter. Denne saavel som den første Kampdags Morgen kaldes derfor Vigliotr eller Kampens Lys. Fik Kampen efter lang Fægting endda ikke Ende, men man skildes ad paa begge Sider uovervundne, saa fattede man undertiden saamegen

Agtelse for hinanden, at man stiftede indbyrdes Venskab eller endog Fostbroderskab. Paa den Maade opstod efter Sturlaugs-S. den nöieste Forbindelse mellem Sturlaug og Framer, ovennævnte Holmgangsmands Kolls Broder. Den sædvanlige Regel for Holmgangens Slutning var, naar en af Kæmpernes Blod flød ned paa Teppet; og denne holdtes saa strængt, at en liden Uforsigtighed eller blot Hændelse her var afgjørende, om den let saarede end ikke havde givet et Hug. Hvor harmfuld Gunnlaug i Striden med Rafn blev over, at en Splint saarede hans Kind, er forhen omsat. Paa lignende Maade blev Kormak i Kampen med Berse saaret i Tømmelfingeren. Begge maatte betale deres Holmlösen; men Kormak tilføjede: der er en liden Seier, som Berse har erhvervet ved mit Uheld; skönt vi nu maae skilles ad.

Som vi forhen saae, at i Kamppladsens Tilberedelse vare Skikke, der antydede noget Hensyn til religiøs Overtro, saa forholdt det sig og med den Handling, hvormed den Seirende sluttede Holmgangen, især naar samme angik en betydelig Arv eller Ejendom. En stor og gammel Oxe fremførdes paa Pladsen, undertiden 2, saa at hver Stridende fremledte sin; Oxen kaldtes Blornaut. Kæmperen, der havde nedlagt sin Modstander, afhug dens Hoved; og troede saaledes at hævde sin lovlige Sejer, og derpaa at kunne tilegne sig alle den Overvundnes Ejendomme. Saa gjorde Egil efter Atles og Kormak efter Thorvards Drab. Man kaldte det: at vega sig til Arts; og hvad end Nordboerne tænkte ved dette, saa er det uden Tvivl yst, at det har staet i Forbindelse med magiske eller dog andægtige Ideer.

VI.

Efter saaledes at have sammenstillet det vigtigste af hvad vore Nordiske Skribenter have nedregnet om Holmgange, deres

Charakteer og Beskaffenhed, staaer nu kun tilbage, med et Par Ord at omtale deres Afskaffelses-Historie. De ophörde ved Christendommens Indførelse, og gik ikke, som i andre før dem dog ei saa passende Lande, over i Lovgivningen; men forsvandt i det mindste som offentlig gyldige Handlinger, aldeles, indtil Mode eller Smitte fra Syden kaldte dem, dog stedse kun som Skygebilleder, tilbage.

At Popos Mirakel med Jernbyrdet gav Anledning til Tvekampes Afskaffelse i Danmark, er bekiendt nok. Historikerne ere uenige, om det skeete i Harald Blaatands eller Svend Tveskiægs Tid. Saxo paastaaer det sidste, Suhm antager det første. Uden at afgjøre dette Spørgsmaal, tillader jeg mig blot at tilsætte denne Omstændighed. Thangbrand, af hvem Oluf Trygguesen berien-
de sig til at christne Island, skönt da forgieves, opholdt sig en Tid i Danmark hos Biskop Albert af Aarhus; solgte siden i Venden et Skiold for klart eller brændt puurt Sölv til Kong Oluf, og kiøbde sig derfor en smuk Irsk Pige, hvilken han førde med sig til Danmark. Men en Person, som Keiser Otto den 3die havde sat der til Gidsel, bad ham indstændigen om hende; og da Thangbrand dertil var uvillig, udfordrede han ham til Tvekamp. Denne kom istand, og han blev ihjelslagen af Thangbrand. Denne maatte derfor forlade Danmark, og drog til Oluf Trygguesen. Dette mener Suhm at maatte være skeet Aaret 993.

Ved samme Tid omtrent ophörde Tvekampe i Norge. Om Grev Erik Hagensen fortæller Grettis-Saga i 22de Kap., at, da Røvere og Stjælmænd havde Vane at udæske agtbare Bønder til Holmgang for at afvinge dem Gods eller Hustruer — en Vold, hvorved mange forhaanedes, og mange tilsatte Liver — saa afskaffede den-

ne duelige Regent, efter sine Landsmænds Ønske, alle Tvekampe, og gjorde alle Røvere og Voldsmænd landflygtige. Sverris-Saga beretter, at Kong Sverre nægtede at modtage Kong Magnus Erlingsens Indbydelse til Tvekamp. Denne mærkelige Historie udtrykker sig derom saaledes: Om du tør, sagde Magnus til Sverre, da gaar du allene med dine Vaaben, og jeg vil møde dig, at vi kan hugge paa hverandre; og beholde da den Førdeel, som Gud vil; og han faaer Sejer, Riger og den Kongelige Værdighed. Kong Sverre svarede: vor Vanlykke er öiensynlig nok, om vi ikke selv kæmpe, da vore Krigsfolk ere satte dertil, at gaar i Feldtslag med os; hvorfor jeg anseer det for uanstændigt og urimeligt, at vi skulle slaas i Tvekamp, som Kæmper, der have ingen Folk at befale over. Nu efterdi du, Kong Magnus, hellere ønsker at fægte med mig allene, saa tag dig en Hest, og jeg tager mig en anden: og lader os ride Carrousel; thi saa er nu mægtige og anseelige Mænds Skik.

Ogsaa i Island afskaffedes Tvekampe i Begyndelsen af XIte Aarhundred. Gunnlaugs-Saga skylder vi den bestemte Efterretning, at, da den forhen fortalte Fægtning mellem Gunnlaug og Rafn havde fundet Sted under Thinget, blev det Dagen efter foreslaet, og i en talrig Forsamling efter de anseeligste og vise Mænds Raad vedtaget som Lov, at alle Holmgange paa Island skulde være afskaffede. Dette skede, efter denne Histories nøiagtigen bestemte Chronologie, A. 1011.

Saaledes behövedes kun faa Aar til at ophæve de ved mange Seklers Vedrægt hævdede Tvekampe i Norden.

DET KONGELIGE DANSKE

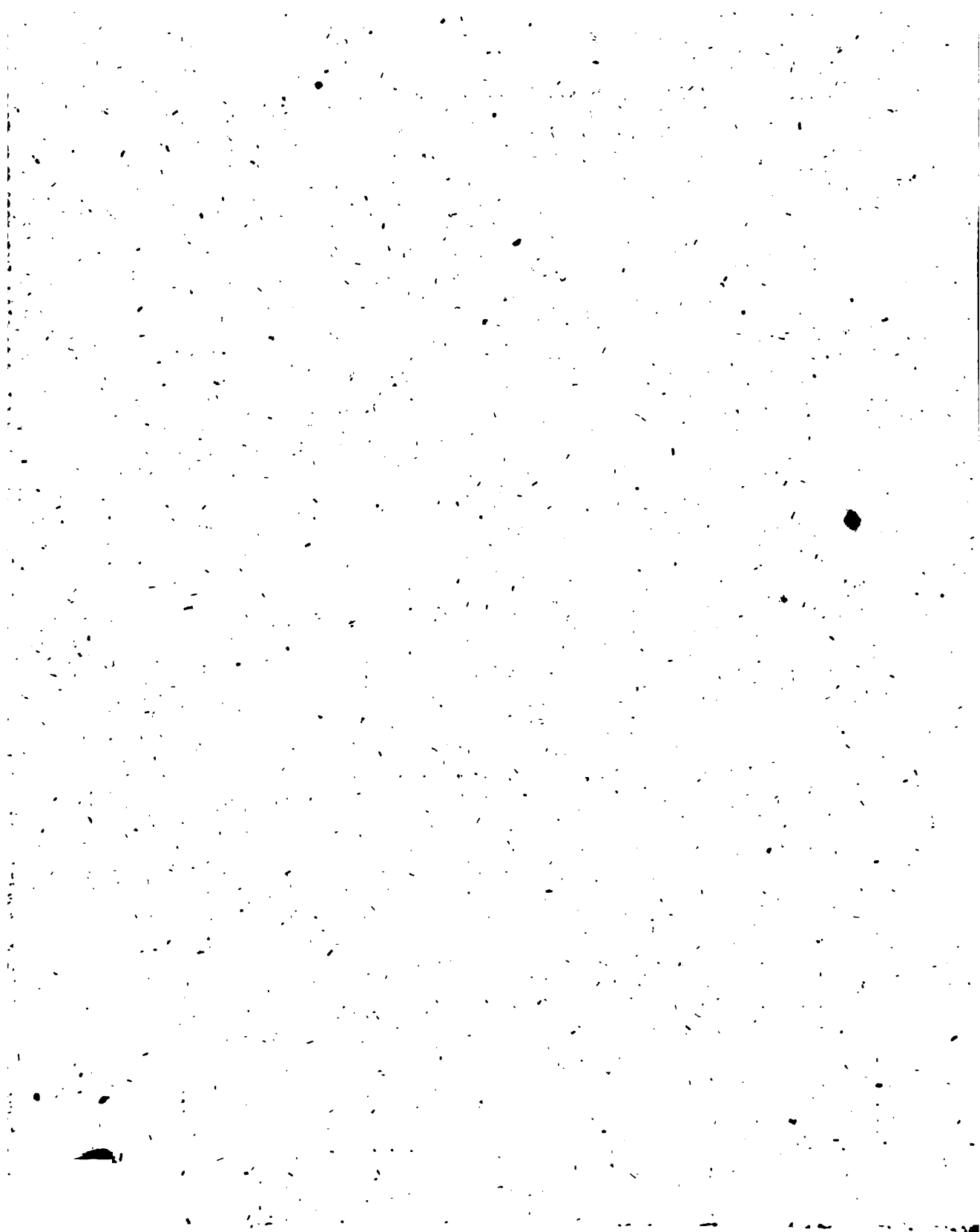
VIDENSKABERNES-SELSKABS

SKRIVTER

FOR 1811 OG 1812.

SIETTE DEELS ANDET HÆFTE.

Trykt paa Selskabets Bekostning hos H. F. Popp.

INDHOLD.

Formeentlige Resultater af endeel fortsatte Undersøgelser angaaende Indflydelsen af Træernes gjensidige Afstand paa deres mere eller mindre fordeeltige Vegetation, af Geheime Statsminister Greve af Reventlow, Ridder af Elephanten, Storkors af Dannebrogen o. s. v.

Side.

Om Lovgivningen for Opdragelsesvæsenet, dens Beskaffenhed og Grændser, af C. T. v. Schmidt Phiseldeck, Etatsraad, Directeur ved Rigsbanken og Ridder af Dannebrogen

1.

25.

Hvorvidt ere de almindelige Rets- og Moralløve, der i borgerlige Selskaber og for eenslige Personer i deres private Forhold unægtelig ere gyldige, ogsaa anvendelige paa offentlige Personer, samt hele Nationers og Staters indbyrdes Forhold, der end-

nu leve i den saakaldte naturlige Tilstand i Henseende til hverandre? af N. Treschow, Kongelig Norske Statsraad, Ridder af Dannebrogen og Nordstjerneordenen

57.

Om adskillige Gienstande, som bidrage til Folkeformelse og Folkeformindskelse; med Bemærkninger om Folketællinger, og Ægteskabs- Føde- og Dødelister, meest med Hensyn til de danske Stater, af Callisen, Conferentsraad, Commandeur af Dannebrogen m. m.

169.

Nøjagtig Beskrivelse over Grønlandernes Landdyr-, Fugle- og Fiskefangst med dertil hørende Redskaber, af Professor Otto Fabricius, Ridder af Dannebrogen

231.

FORMEENTLIGE
R E S U L T A T E R

AF

ENDEEL FORTSATTE UNDERSÖGELSER

ANGAAENDE

INDFLYDELSEN AF TRÆERNES
GIENSIDIGE AFSTAND

PAA DERES MERE ELLER MINDRE FORDEELAGTIGE

VEGETATION

AF

GEHEIME STATS^MINISTER, GREVE AF *REVENTLOW*,

RIDDER AF ELEPHANTEN, STORKORS AF DANNEBROGEN, O. S. V.

Vid. Sel. Skr. VI Deel. II Hefte 1816. A

Siden jeg skrev min Afhandling, angaaende den Indflydelse, som Træernes gjensidige Afstand har paa deres bedre eller slettere Fremvæxt; har jeg havt Leilighed til, ved mange Undersøgelser, som det Kongelige Rentekammer har foranstaltet i Kongelige Skove, at gjøre flere Erfaringer og at udarbejde en fuldstændigere Afhandling om denne Gienstand.

Allerede for flere Aar siden ligger dette mit Arbejde færdigt til Trykken, men de Hindringer, der mødte mig i at faae de fornødne Kobberplader stukne, som vise de undersøgte Træers Aarringes Størrelse, have standset Trykningen. Da jeg imidlertid anseer mit Arbejdes Gienstand og de Resultater, som jeg troer at burde udlede af de giorte Undersøgelser, for ikke at være uvigtige til at drage den mueligste Fordeel af Skovene; saa vil jeg ikke opholde Bekiendtgjørelsen af de Slutninger, som jeg har udtaget af de giorte Erfaringer, og de paa dem grundede Beregninger, endskiøndt jeg endnu ikke er i Stand til at udgive den benævnte Afhandling, der indeholder de særskildte Undersøgelser, paa hvilke disse grunde sig. Dertil er jeg saameget mere foranlediget, som en Recensent i Allgemeine Literaturzeitung i Juni Maaned 1811, i Anledning af hans Recension af Professor Wi-

maaske danske Forststatistik, har kastet en uforskyldt Dadel paa mine Grundsætninger, hvis Rigtighed alle Erfaringer maae bekræfte, og hvis Iagttagelse kan give den tyske regulære Forsthusholdning en betydelig større Fuldkommenhed og bringe det derhen, at Skovenes Tilvæxt maa blive saa stor, at Eierne ikke mere kunne finde Fordeel ved at borthugge dem, da Tilvæksten maa blive over 4 Procent af de voxende Træers Værdie;

1. Træerne ere selskabelige Planter, af hvilke det ene er det andet til Nytte, naar de alle have Plads nok, forholdsmæssig til deres Størrelse, til at udbrede deres Rødder og Krone.
2. Ved Samlingen af flere Træer beskiermes de indbyrdes imod Vindens Hæftighed, imod Kulde og Heede.
3. Til Træernes fordeelagtigste Fremvæxt er der et vist Forhold mellem Træernes Rødder, Stamme og Krone. Dette Forhold findes forskielligt næsten for hver Træart, og det forandrer sig ved Træernes Alder saaledes, at de yngre Træer, i Forhold til deres Højde, behøve et mindre Areal til Top og Rødder; det forandrer sig ogsaa efter Jordbunden, paa hvilken Træerne staae, da et større Antal af lige store Træer, uden at vantrives, kan staae paa den gode Jord, end paa den slette.

Af lige gamle Træer kunne derimod færre staae paa den gode Jordbund, end paa den slette.

4. Nöie at bestemme disse Forhold er umueligt, saalænge ingen tilstrækkelige Erfaringer derom ere giorre, og derfor bør Erfaringer, ved hvilke det herefter kunde udfindes, anstilles,

5. Maaden, hvorpaa man, indtil disse Erfaringer ere giorte, bør gaac frem, er at betragte de fuldkomneste Træer af de Træ-Slags, som man agter at opelske, og ved den Afstand, som man giver de unge Træer, man opelsker fra deres Ungdom af, at søge at befordre de unge Træers Dannelse til den Figur, som saadanne fuldkomne Træer have. Man bør hverken søge at skaffe dem større eller mindre Krone. Om man tillige udvælger en Deel unge Træer, antegner den aarlige Tilvæxt af deres Stammers Omkreds, og, saasnart den i flere Aar aftager, giver de unge Træer mere Plads, saa vil man neppe forfeile sit Ojemed, paa en dertil beqvem Lørdbund at opelske fuldkomne Træer og at befordre deres muliggaaende Tilvæxt.
6. Jo tættere Træerne kunne staa uden at det ene skader det andets Tilvæxt og hindrer det i at faae den Dannelse, som det behøver, for i en moden Alder at blive et fuldkomment Træ, jo fordeelsagtigere er det.
7. Et Træ med en høi Stamme og med en uforholdsmæssig liden Krone er ligesaavel en Vanskabning, som aldrig kan opnaae nogen Fuldkommenhed, som et Træ med en stor Krone og en lav Stamme.
8. Naar man har opelsket saadanne lange unge Træer, som ikke kunne bære sig selv, uden ethvert igien at støtte sig til sin Naboe, nødes man at vedblive alene at udhugge de undertrykte Træer, da ellers Skoven staaer Fare for at omkastes af Vinden, hvorfor man vel bør vogte sig for, alt for tæt

sluttet at opelske unge Træer, da Feilen siden vanskelig lader sig rette.

9. Man bør sørge for, at alle Træets Dele kunne tiltage i et rigtigt Forhold. Staae Træerne enten for tæt sammen eller for langt fra hinanden, forfeiles dette Forhold, Trærnes Væxt forhindres og foranlediger, at Træet naaer en ringe Grad af Fuldkommenhed.
10. Træerne bør derfor i deres første Ungdom staae saa tæt sluttede, at alle Grenene, som fremkomme paa den Høide, som den glatte Stamme bør have, Tid efter anden kunne qvæles, forinden de blive saa store, at de, naar de borttørre, kunne levne Saar. Derved forstaaer det sig dog nu, at den Tid efter anden bør gives større Plads i Forhold til som deres Størrelse tiltager, da deres Tilvæxt ellers vil blive mindre, end den burde være. Naar Stammen saaledes har faaet sin tilbørlige Høide, uden at Aarringenes Tilvæxt derved er formindsket, saa bør man være ligesaa omhyggelig for, at derefter ingen af de nederste Grene af Trærnes Kroner qvæles ved de omstaaende Træer, da de alle behøves til Trærnes fordeeligste Vegetation, og da enhver tør Green, over hvilken Barken ikke i kort Tid kan overgroe, nedsætter Træet i dets indvortes Godhed, gjør det mindre skikket til det Brug, hvortil det kunde anvendes og ofte, naar disse Grene ikke i Tide forsigtigen afskieres, har Træets aldeles Fordærvelse til Følge.
11. Naar de unge Træer fremvoxe, og ikke i Tide udtyndes, bliver Pladsen for snever til dem alle. De stærkere undertrykke da vel de svagere; men de lige stærke standse ind-

byrdes hinandens Væxt og enhver Strid af Mangel paa tilstrækkelig Næring er skadelig, ikke alene for de svagere, men endog for de stærkere Træer.

12. Det er en almindelig Mening, at Træer, som opelskes i en overmaade tæt Skov, blive højere, end de Træer, som gives et større Rum. De Erfaringer, som jeg har gjort, synes mig at hentyde til det Modsatte. Saadanne Træer kunne vel i deres Ungdom, saalænge Striden mellem dem er paa Liv og Død, og saalænge deres hele Vegetations Kraft næsten er indskrænket til Høidevexten alene, en Tid lang aarlig gjøre længere Skud, end andre vel stillede Træer. Men i Naturen har intet, som er overdrevet, Bestandighed, og efter en stor Anstrængelse følger almindeligen en lige Svækkelse. Naar de til deres Førlighed have opnaaet en uforholdsmæssig Højde, pidskes de af Vindene frem og tilbage, uden at have egen Kraft til at imodstaae dem; og, dersom Erfaringen ved flere saadanne Træers Undersøgelse i Almindelighed skulde bekræfte, at Aarringene i deres Rodender tiltage mindre end i Toppen, saa maae nødvendigén Vædskerne, som op- og nedstige i dem, derved møde Hindringer, som standse Vegetationen, og saaledes det Træ, som man i Førstningen søgte at danne til et meger høit Træ, i en modnere Alder langt fra ikke opnaae den Høide, som et andet Træ, der tillige med Tilvæxten i Høiden erhoder en forholdsmæssig Førlighed, opnaaer.

13. Ved intet Træ er det vigtigere at have Hensyn til, at det fra Ungdommen af faaer en forholdsmæssig Plads til at ud-

brede sine Grene, end ved Egen; da inset Træe mindre
taaler andre Træers Toppes Berørelse, og enhver Green,
som ikke har frie Tilgang til Luften, udgaar.

Endogsaa de Grene, som sidde langt nede paa Egenes
Stammer udgaar sædvanligen, om de ogsaa have opnaaet en
betydelig Førlighed, saasnart Træets øverste Green ovenfor
ganske overskygge dem. Det er derfor dobbelt vigtigt ved
Egetræerne at følge den af mig anførte Regel, for at danne
baade deres Stammer og deres Kroner.

14. Alt dette forudsat, anseer jeg den Behandling, som man al-
mindeligen bruger i Tydskland og i nogle danske Skove,
at være meget feilagtig, i Skovene alene at borttage de un-
dertrykte Træer, istedet, for at man saaledes, som *Evelyn*
og *Nichols* i England anviser, burde skaffe de bedre Træer,
eller de Træer, som staa i en god Afstand fra hinanden,
Luft, ved at afhugge endeel Grene af de Træer, som hin-
dre dem i deres Væxt, eller, hvor dette skulde findes for
vanskeligt, at omhugge disse Træer selv.

15. I Tydskland udhugger man meget almindeligen de under-
trykte Træer ikkuns hvert 30te eller 40de Aar, hvilken siel-
ne Udhugning har flere betydelige Uleiligheder. De væxe-
ligste Skovstrækninger holdes derved tilbage efter de min-
dre væxtelige, og der udhugges da paa engang saamange un-
dertrykte Træer, at de tilbageblivende Træer meget let
kunde komme til at lide under denne hastige Forandring,
om et saa stort Antal udhugges, som *Hartig* angiver. Ikke

heller kunne Træerne i de første Aar ganske udfylde Rummet, som de borthugne Træers Rødder og Toppe havde indtaget. Jordsmonnet er følgelig ikke fuldkommen benyttet. *Nichols* vil, at Udhugningerne skulle skee hvert andet og i det længste hvert 5te Aar, hvilket ved mange, og maa-skee ved de fleste engelske Skove ikke iagttages, men derfor ikke mindre fortjener at ansees for fordeelagtigt. Udyndningen bør skee saaledes efterhaanden, at Træernes Tilvæxt ingensinde ved Skovens alt for store Tæthed formindskes. Det er desuden med Træer, ligesom med alle andre organiserede Legemer i Naturen, at paa deres Dannelse ikkun fordeelagtigen kan virkes i deres Ungdom og, naar Tiden i samme er forsømt, er den skete Skade ikke mere at oprette. Et gammelt Træ er det umueligt at skaffe en fordeelagtig Ramification.

16. Ved at forene den tydske Skovbehandling, forsaavidt ved samme opelskes ung Skov i regulaire Hugster ved de gamle Træers naturlige Besaaening, og derimod ikkuns bruge kunstig Besaaening og Plantning, hvor den naturlige Besaaening formedelst Localer ikke kan finde Sted, med den gode engelske og franske Forsthuusholdning, der ved Træernes fordeelagtigste Afstand fra hinanden giver dem den bedste Dannelse og vedligeholder dem i bestandig god Væxt, holder jeg for, at man vil give Skovene den største Fuldkommenhed saavel i Henseende til den aarlige Træ-Production, som i Henseende til den rene Fordeel for Skovens Eier.

17. Den naturlige Besaaening er allevegne at foretrække for den kunstige, hvor Skovene ere af den Beskaffenhed, at den kan tilveiebringes.

Den kunstige Besaaening er at foretrække for Plantningens der, hvor man ved samme kan opnaae sit Oiemed, og ikkuns der, hvor den kunstige Besaaening ikke heller kan finde Sted, bør man plante. I England og mange Steder i Frankrig feiler man, efter min Formening, deri, at man næsten allevegne planter, og ikkuns har liden Kundskab om, hvorledes man ved hensigtsmæssig Gjennemhugning kan skaffe sig en tilstrækkelig naturlig Besaaening. Evelyn erklærer sig dog imod Plantning der, hvor man kan saae, da derved tabes nogle Aar, og de Træer, som have Pælerod, ved Omplantningen maae miste samme.

18. Af de Vegetations Undersøgelser, jeg i det Forgaaende har anført, kan man gjøre sig rimelige Slutninger om den Tilvæxt, man i det mindste tør vente i de Skove, hvori de ere gjorte. Naar tages Hensyn til, at en stor Deel af Træerne have været afbidte i deres Ungdom, hvilket i Fremtiden ved vel fredede Skove ikke kan finde Sted; at Træerne ganske have været overladte til en uvis Skiæbne; at de snart have staaet for tæt sammen, og snart for aabent, saa kan man med Visshed antage, at den tilkommende Vegetation, især naar tillige ikkuns de Træarter opelskes paa hvert Slags Jordbund, som til samme ere skikkede, og rigtige Grundsætninger følges ved Skovenes Behandling, vil blive

betydelig større end den, som findes i Vegetations-Tabellerne.

19. Ved Skovens Behandling bør man mindre have Hensyn til, at skaffe de enkelte Træer den mueligste Fremvæxt, end ved Skoven, som opelskes, at skaffe Eierén den størst muelige Fordeel.

Ved den Behandlingsmaade af Skovene, som jeg her foreslaer, frembringes ikke alene en betydelig større Træmasse i lige Tid, end den, som kan frembringes paa den sædvanlige tyske Maade, men Eierén nyder ogsaa langt tidligere Fordeel af sine Skove, hvilket, naar rigtige Sammenligninger giøres over de Fordele, Skovene paa den ene eller anden Maade afkaste, betydeligen forøger Fordelen af min Behandlingsmaade.

20. Naar Egetræerne behandles paa den af mig foreslagne Maade, opnaaes og den Fordeel, at man erholder mere svært Tømmer og derved vægtigere Piecer, end ved den tyske Behandlingsmaade, og efter det, som man i England paastaar, er Tømmeret af yngre Træer til Skibsbrug fordeelagrigere, end det af ældre, da de store Aarringe indbyrdes ere bedre sammenføjede, end de mindre, hvortil jeg maae tilføie, at rimeligviis Kiærnen i meget gamle Træer er overmoden, har tabt sin Kraft og nærmer sig Forraadnelsen, og Tømmer af yngre Træer er seiere og vanskeligere brydes end det af ældre, hvilket ikke er uvigtigt ved Skibsbygningen.

21. Ved tidliggen at bestemme hvilket Træ, der efter sin Stilling i Skoven skal blive staaende til Fremvæxt, og hvilke dets Naboer Tid efter anden skulle borthugges, vil det sielent møde, at de til Fremvæxt bestemte Træer udgaae eller beskadiges, forinden de have naaet den tilsigtede Modenhed, da Træer, som have naaet en Alder af omtrent 20 Aar, og i denne ere sunde og friske, naar de staae paa en god Jordbund og ere vel stillede, meget sielden tage Skade, og skulde disse Træer i en yngre Alder tage Skade, saa vil der findes et saa stort Antal af unge friske Træer, som staae tæt omkring det udgaade, at man let vil kunne vælge et andet i dets Sted, som man agtede at opelske til et Hovedtræ, og nogle faae Alens Forskiel i Afstanden fra de nærmeste Træer, som ere bestemte til at opnaae lige Modenhed, vil ikke kunne gjøre nogen betydelig Forskiel paa deres fordeelagtige Tilvæxt.

Der har hidindtil, saavidt jeg skiønner, aldeles manglet paa gode Beregninger over Skoves aarlige Tilvæxt og over den Indtægt, som man, paa Grund af samme, tør love Eieren. *Cramer* beregnede Skovenes Tilvæxt efter deres Træmasse, naar de vare væxtelige, til 2 pCt. aarlig. Overforstraad *Hartig*, som indsaae, at en Skov, som bestaaer af ældre Træer, ikke bør beregnes til at tiltage saamange pCt., som en yngre Skov, beregnede de mindre Træers aarlige Tilvæxt til $\frac{1}{4}$ Kubikfod, og de større Træers til $\frac{1}{2}$ Kubikfod, og faldt derved i en lige saa stor Feil, da et stort Træ aarlig kan tiltage mange Kubikfod. Senere har han, i den sidste Udgave af Anviisningen til Forstaxationen, forladt sin af saamange

Forstmænd paa hans Authoritet antagne Taxering, og gjort nye Erfarings-Tabeller, som aldeles ikke ligne hans første og som, ligesaa lidt som disse, kunne grunde sig paa rigtig anstillede Erfaringer. Trærnes Antal paa Arealer er af ham i disse i visse Perioder endnu mere forøget, ikke formindsket, hvilket burde været skeet, Afdrivnings-Perioden af Eeg paa god Jord endnu mere forlænget, og Tilvæxtens Forhold i Trærnes forskellige Alder aldeles forfeilet. For at bevise det, vil jeg alene anføre, at efter *Hartigs* Tabell D, tiltage de bedste Ege paa god Grund, naar man beregner Forskiellen af deres Indhold fra det 4ode Aar til det 6ode, 7 pCt.; fra det 6ode til det 9ode, $3\frac{1}{2}$ pCt., fra det 9ode til det 12ode, $1\frac{1}{2}$ pCt., fra det 12ode til det 15ode, 2 pCt., fra det 15ode til det 18ode, $1\frac{1}{4}$ pCt., fra det 18ode til det 21ode, $1\frac{1}{4}$ pCt. Hvorledes er det mueligt at antage, at Egene fra det 12ode til det 15ode Aar skulde have flere Procent Tilvæxt, end i den foregaaende og efterfølgende Periode.

Paa den gode Jord er i denne Erfarings Tabell antaget lige saamange Ege i det 9ode Aar som paa den middelmaadige, i den yngre og høiere Alder et mindre Antal. Naturens Love have ikke saadanne Særheder; men Ufuldkommenheden af de fundne Forhold ligger tydeligen i Erfaringernes Ufuldstændighed. Med Erfaringerne om de øvrige Træarters Tilvæxt, har Overforstraad *Hartig* ikke været heldigere, og jeg ønsker, at hans Lærlinge maae, ved efter hans Anviisning at udkaste andre Erfarings-Tabeller, bedre finde den sande Tilvæxt i Trærnes forskellige Alder.

Ved Beregninger om Trærnes Tilvæxt bør ikke alene Skovgrundens Beskaffenhed, men og Trærnes Afstand fra hinanden ta-

ges i Betragtning, og paalidelige Vegetations-Undersøgelser giøres paa ethvert Sted. Overforstraad Hartig har selv i sin Bog og i flere Tabeller anført en større Tilvæxt af Træer, som ikke staae saa tæt sluttede, som han forlanger det til en fuldkommen, med Træer vel begroet Skov; han tilstaaer endog, i den sidste Udgave af sin Anviisning, at den Skov, som i de første tvende Perioder ikke har havt det fuldkomne af ham bestemte Antal af Træer, i de efterfølgende vil kunne blive lige saa indbringende, som den fra Ungdommen af fuldkomne Skov; men han har antaget denne Tilvæxt for velstillede Træer alt for ringe, og mueligen anstillet Forsøgene med faa, med mishandlede eller under ufordeeltige Omstændigheder opvoxne Træer. Jeg vil her forsøge at udkaste en Beregning over Trærnes Tilvæxt, paa god Jordbund, og dertil antage, at et Ege- og Bøgetræes Indhold bør beregnes som en Kegel af lige Høide med Træet, og hvis Basis er lig Træestammens nederste Gjennemsnit; saalænge Træet nemlig endnu ikke er 40 Aar gammelt; men at Træet fra det 40de til det 80de Aar nærmer sig meere og meere Indholdet af en Cylinder, som er halv saa høi, som Træet, og har lige Grundflade med sammes Grundflades nederste Gjennemsnit, og at Egetræet fra det 80de til det 120de Aar er at beregne som en saadan Cylinder.

Efter adskillige Forsøg, som i de Kongelige Skove ere giorte ved Trærnes Fældning og deres nøiagtige Opmaaling, har dette Forhold syntes mig at være det rigtige, endskjøndt jeg tilstaaer, at det, efter Skovenes forskellige Beskaffenhed, ved nogle Skove vel kunde findes at være for stort, ved andre forlidet.

Jeg antager, at i régulære Skove Egetræerne kunne opnaae den attraaede Fuldkommenhed i et Tidsrum af 120 Aar, hvilket Erfaringerne i England, og de af mig foranstaltede Undersøgelser i Danmark synes at bevise, og at Bøgetræerne kunne opnaae den i 80 Aar. Jeg antager endvidere, at disse Træer i de første 40 Aar tiltage 1 Fod i Høide, i de næste 40 Aar $\frac{2}{3}$, og Egene i de sidste 40 Aar $\frac{1}{3}$ Fod aarlig.

Jeg antager fremdeles, at velstillede Ege og Bøge paa god Jordbund aarlig tiltage $\frac{1}{2}$ Tomme i Rodenden i Tværmaal, og at Egene i deres Ungdom, indtil de ere 40 Aar gamle, have Kroner, hvis Diameter forholder sig til deres Høide som 1: 4, hvilket Forhold progressive indtil det 120 Aar forandrer sig til Forholdet af 1: 2. Bøgetræerne antager jeg i deres første Ungdom at have Kroner, hvis Diameter forholder sig til Træernes Høide som 1: 5, hvilket Forhold progressive forandrer sig indtil Alderen af 80 Aar til Forholdet af 1: 3, 33 Alle disse Data grunder jeg paa endeel Erfaringer om velstillede Træers Væxt paa god Skovgrund, det undtaget, om Træernes Høidevæxt i deres Toppe, over hvilken jeg ikke endnu har kunnet foranstalte de fornødne Undersøgelser. At Træet, saalænge det ikke er toptørt, aarligen maae tiltage i sin Høide, synes mig klart, men, da det i en højere Alder mere skyder Frugt- end Træegrene, og Frugtgrenene ikkuns ere korte, saa maa Tilvæksten i Høiden ikkuns blive liden i Forhold til det, den findes at være i Ungdommen. Høidevæksten af Egene, saavel som af Bøgene, er vel i deres første Ungdom meget sielden saa stor, som jeg her har antaget den; men efter de første 8 à 10 Aar tiltager den saameget, at jeg formener, ikke at have ansat

Höiden af et 40 Aar gammelt Træ paa god Grund og vel stillet for stor, ved at ansætte den til 20 Alen, og at derfor dette ingen anseelig Indflydelse kan have paa min Beregnings Rigtighed. Höiden af Egene har jeg beregnet med det 120 Aar at kunne blive 40 Alen, fordi jeg har funden enkelte gamle Ege af denne Höide og jeg haaber at man, ved at anvende mine Grundsætninger i Almindelighed, vil kunne opelske ligesaa fuldkomne Træer. Men skulde ogsaa Erfaringen i Fremtiden ikke bekræfte min Formodning, og Egenes Höide findes at blive mindre, saa vil det være let at nedsætte den beregnede Tilvæxt og Fordeel efter samme, og dog vil min Fremgangsmaade blive langt fordeelagtigere, end den hidindtil brugelige régulære Forsthusholdning, som af *Hartig* og flere er beskrevet.

Af Egene har jeg, med Hensyn til Tømmerets Slingning og til Grenene, antaget deres halve Kubik-Indhold at være Brænde, og blot den anden halve Deel Tømmet. En Favn Egebrænde, beregnet til 50 Kubikfod solid Træmasse, har jeg anslaaet til en Værdie af 2 Rd. 1 Mk., og en Kubikfod Tømmer til 2 Mk., hvorefter Kubikfoden af Træerne bliver at beregne til 1 Mk. 2 Sk.; men da de ganske unge Egetræer forholdsmæssigen indeholde deels mindre Gavntræ, deels ogsaa Gavntræet, i Forhold til Kubikfoden, er af mindre Værdie, end af de ældre Træer, saa har jeg af dem, indtil de ere 40 Aar gamle, ansat Kubikfodens Værdie til 12 Sk. En Favn Bøgebrænde har jeg beregnet til 4 Rd. Af Apterings-Omkostninger har jeg ingen beregnet; men med Hensyn til samme sat ved Egetræerne Tømmerets Priis saameget lavere og ikke beregnet Barkens Værdie. Ved Bøgetræerne har jeg

formeent at Gavntømmerets højere Værdie, som jeg ikke har bragt i Beregning, skulde opveie imod Hugnings- og Transport-Omkostningerne.

I disse for endeel Aar siden affattede Beregninger har jeg antaget den danske Courant at være al pari med Slesvigholsteensk Courant; og forstaaer det sig, at ved en forandret Cours, og nu ved Beregning til Rigsbankdaler ogsaa forandrede Priser maae antages.

Jeg maae ved de angivne Data endnu anmærke, at jeg har antaget en større Afstand mellem Egetræerne, end man i England almindelig antager at behöves, og meget rimeligt er det, at Bøgetræerne i en Alder af 60 Aar kunde staae tættere, end jeg har antaget, uden at de derved tabe i deres aarlige Tilvæxt; i hvilke Tilfælde, om Erfaringen skulde vise, at en saa stor Afstand ikke behöves, Beregningen over en Skov, som behandles efter mine Gundsætninger, endnu vil udfalde betydelig fordeeltigere, end jeg har affattet den, hvilket Undersøgelserne paa de voxende Træers Tilvæxt snart ville vise, og en saameget større Production da vindes. Derimod vil jeg gjerne tilstaae, at paa adskillige Steder i en heel Skovstrækning, Træerne deels kunne mindre tiltage i Førlighed, deels mindre i Højdevæxt; men i det hele tør jeg haabe, at min Beregning i Tiden ved Erfaringen vil findes ikke at have været antagen for høj.

Jeg veed, at Træerne, hvis Toppe efter min Plan skulle indskrænkes, fra det Öieblik, dette skeer, maae aftage i deres

Vid. Sel. Skr. VI Del. II Hefte 1816. C

Tilvæxt. Men hvor meget mindre de ville tiltage, vil Erfaringen først vise, og jeg har derfor ladet forfærdige 4 forskellige Beregninger: een, hvori Tilvæksten er antagen halv saa stor, som af de Træer, hvis Toppe ikke indskrænkes, een, hvor den antages for $\frac{1}{2}$, een, i hvilken den antages for $\frac{1}{4}$, og een, i hvilken aldeles ingen Tilvæxt beregnes, efterat Toppene er indskrænkede. Erfaringen vil vise, hvilken af disse Beregninger kommer Sandheden nærmest, men jeg har, for ikke at overdrive mine Beregninger, holdt mig til den sidste, endskiøndt det ikke kan feile, at Træerne, efterat deres Toppe blive indskrænkede, ville vedblive at have nogen Tilvæxt.

Da Beregningen i Tabellen grunder sig paa den Forudsætning, at 10 Aar, forinden Skovens endelige Afdrivning skal ske, mange Træer skulle borthugges, at Skoven derved sættes i mørk Hugst, saa vindes paa den næstfølgende Turnus 10 Aar, som ville gjøre denne saameget fordeelagtigere, da Hoved-Træerne af Egene i den næste Turnus kunne blive over 120 og Bögen 80 og 90 Aar, istedet for at de i Tabellen ikkuns ere beregnede, Egene til 110 og 120 og Bögene til 70 og 80 Aar, hvilket end mere rigelig i Fremtiden vil bøde paa den større Væxt, jeg maatte synes at have beregnet Træerne i de første 10 Aar, end de almindeligen findes at have.

I Tilfælde at Jordbunden ikke skulde findes saa god, at Tilvæksten i Højde eller Førlighed kan blive saa stor, som jeg i min Beregning har antaget, vil det være let, med fornøden Local-Kundskab at forandre Forholdet i Beregningen for en saa-

dan Skov saaledes, at den kan stemme med sammes rimelige Udbringende.

Om det er rigtigt, at til den engelske Flaade aarlig forbruges 25000 Loads Tømmer, saa maatte saa stort et Quantum, efter den af mig foreslaagne Behandling, i sin Tid kunne aarlig erholdes af de Kongelige Skove i Danmark og Hertugdømmene alene, og disse da rigeligen kunne forsørge den danske Flaade og den hele Koffardiefart med Tømmer. En aarlig Indtægt af noget over 32 Rdlr. af hver Tönde Land Egeskov og af over 21 Rdlr. af hver Tönde Land Bögeskov paa bedste Skovbund er saa betydelig, at jeg ikke undrer mig over, om man anseer min Beregning ved første Öiekast overdreven; men jeg formener at have bygget mine Beregninger paa ikke faa Erfaringer, og ansat Skov-Effecternes Priis saa ringe, at jeg neppe, naar Planen hensigtsmæssigen iværksettes, vil kunne have ansat Fordelen for höit.

Naar en rigtig Beregning skal giöres over Skovenes fordeeltigste Bedrivt, maae ikke alene have Hensyn til den aarlige Indtægt, som kan vindes af dem, naar en vis bestemt Turnus anrages; men ogsaa paa denne Turni Længde, og da beregnes, om ikke Eieren kunde vinde större Fordeel ved en mindre aarlig Indtægt, som han efter en kortere Tid kunde vente, end ved en större Indtægt, efter hvilken han endnu skal vente en lang Række af Aar. De fleste Forstberegninger over Indtægterne af Skovene are giorte uden Hensyn til den lange Tid, Eieren skulde vente efter Indtægten, og denne er tildeels Aarsag, at der findes saamange Skovhødere og saa faa Skovelskere; da en Række af 200 Aar, efter

hvilke en Egeskov, efter de fleste tyske Formænds Grundserninger, først skal blive moden, og af 120 til 140 Aar, til en Bögeskov, synes at være uafscelig for en privat Mands Öie, og Fordelene, som efter Hartigs og fleres Forsthuusholdning kunde høstes i hans Söns og Sönnensöns Tid, forinden Skovenes Modenhed, ved den unge Skovs Udtyndning, ere saa uberydelige, at de langtfra ikke ere tillokkende.

Jeg har vedlagt Beregninger i 3 Tabeller A. B. C. af hvilke sees, hvorledes Indtægterne, efter min Plan, Tid efter anden vilde indflyde saavel for Ege- som Bögeskove (og det vil findes, at Indtægterne efter en Snees Aar ere saa betydelige, at de endogsaa kunne begynde at lønne den Mand for sin Umage, som opfreder saadanne Skove, og at deres aarlige Tilvæxt bliver saa stor, at det, indtil de opnaae en Alder af omtrent 80 Aar, ikke kan være fordeelagtigt at afhugge dem, da Renter og Renteres Renter af Capitalen, beregnede til 4 pr. C., man kunde løse af Træerne, ikke udgiøre saameget, som Fordelen af Tilvæksten. Ved den første Turnus vil, som jeg allerede har anmærker, Indtægten muligen i Trærnes spæde Alder komme nogle Aar sildigere, end jeg har beregnet; men efter denne formoder jeg vist, at den affattede Tabel i alle Perioder vil vise sig bekræftet ved Fremtidens Erfaring.

Det vil formodentlig ved første Öiekast synes paaældende at paa Egene i Tabellen B er beregnet Tab imod 4 pr. C. Rentes Rente forinden de opnaae det 80 Aar og ved Bögene i det 70 Aar.

Periode; men siden igien Fordeel i det 80 Aar; men Aarsagen ligger deri at jeg ingen Tilvæxt her har beregnet paa de Træer, som indskrænkes i deres Kroner; men nogen Tilvæxt vil Erfaringen vise at de bekomme, og om de ingen skulde faae, saa vil de formodentlig uden de til Tilvæxt staaende Træers Skade kunne borttages, og den tilsyneladende Modsigelse imod de anstillede Beregninger, efter hvilke Træer indtil deres 80 Aar ved deres Tilvæxt vinde meer, end Capital, 4 pr. C. Rente og Renters Rente kunde udgiøre, om de tidligere borthuggedes, bortfalde.

For at kunne giøre en Beregning har jeg maattet antage at Træerne staae i lige Afstand fra hinanden. Hvor Træerne planres staaer det, naar Jordsmonnet ingen Hindringer lægger i Veien, i Planterens Magt at plante i aldeles regulære Figurer; men hvor Træerne opelskes af Frøe vil dette være umueligt, men ved hensigtsmæssig Udhugning dog blive giørligt, at nærme deres Afstand fra hinanden enten til den ligeaisede Triangels eller Kvadratets Figurer, hvorfor jeg har indrettet Beregningen i Tabellen, een paa den Forudsætning at Træerne staae i ligesidede Triangler med hinanden og en anden at de staae i Kvadrater med hinanden. Middeltallet af begge Beregningernes Fordeel maae da, saavidt jeg kan skiønne, sikkert kunne giøres Regning paa.

Erfaringen har nu ogsaa i 5 Aar i mine Skove vrist mig at saadan Giennemhugning i Træernes tidligere Alder ikke er af den Vanskelighed, som man kunde forestille sig, at den betaler sig godt; og virker paa Træernes hastigere Væxt.

Jordsmonnets forskiellige Godhed vil i samme Skov frembringe forskiellig, større, og mindre, Væxt og derfor ville ikke heller Træerne i en regulair afdreven Skov paa samme Tid komme til at staa i lige Afstand fra hinanden; men om hvert 4de, høist hvert 6te Aar enhver Deel af Skoven giennemhugges efter min beskrevne Fremgangsmaade, saa ville Træerne paa den bedre, saavel som paa den slerrere Jord naae den gode Fremvæxt, som Jordens Beskaffenhed tillader.

I Collection af papers on Naval architecture, 2den Deel findes en Beregning af Biskoppen af *Leandaff*, efter hvilken Egetræerne, naar de have opnaaet en Alder af 80 Aar, naar en Load Tømmer betales med 4 til 5 Pd. Sterl., ikke kunne ved deres Tilvæxt holde Eierne skadesløs, naar han lader dem længere henstaae, med mindre Admiralitetet vilde betale en betydelig højere Pris for hver Load Tømmer af Trær, som indeholde over 2 Load. Denne Beregning findes ogsaa ved den af mig giorte Beregning bekræftet, og den beviser, at Priserne for Kubik Foden svært Tømmer maae ansættes betydeligt højere, end for det mindre Tømmer, om ellers Skoveierne ved deres rigtig beregnede Fordeel ikke skulle blive foranledigede til at benytte Træerne i en yngre Alder.

Til Slutning tilføier jeg endnu 2de Beregninger over Skovenes Indbringende efter *Hartigs* Erfarings-Tabeller, i hvilken jeg har antaget de af ham angivne Data, og beregnet hans Skov-Effecter til de i min egen Beregning anførte Priser see Tab. D og E.

Jeg har i denne Beregning, antaget at 100 Wellen udgiøre 150 Kubikfod.

Denne Beregning beviser baade, at en mindre Kubikmasse af Skov-Effecter indvindes aarlig ved den rydske Forsthuusholdning, end ved den af mig foreslagne, og, naar Beregningen gøres af Renter og Renters Renter, at Fordelen af et lige Areal af Skovgrund efter *Hartigs* Maade endnu bliver langt mindre. Jeg har her alene talt om Ege- og Bøgetræer, men i det væsentlige er det, jeg har sagt om dem, anvendeligt paa alle andre Træarter, og der vil findes for ethvert af dem et Forhold, i hvilke deres Afstand fra deres Naboer bør være efter deres tiltagende Størrelse, naar deres Tilvæxt skal vedblive at være god.

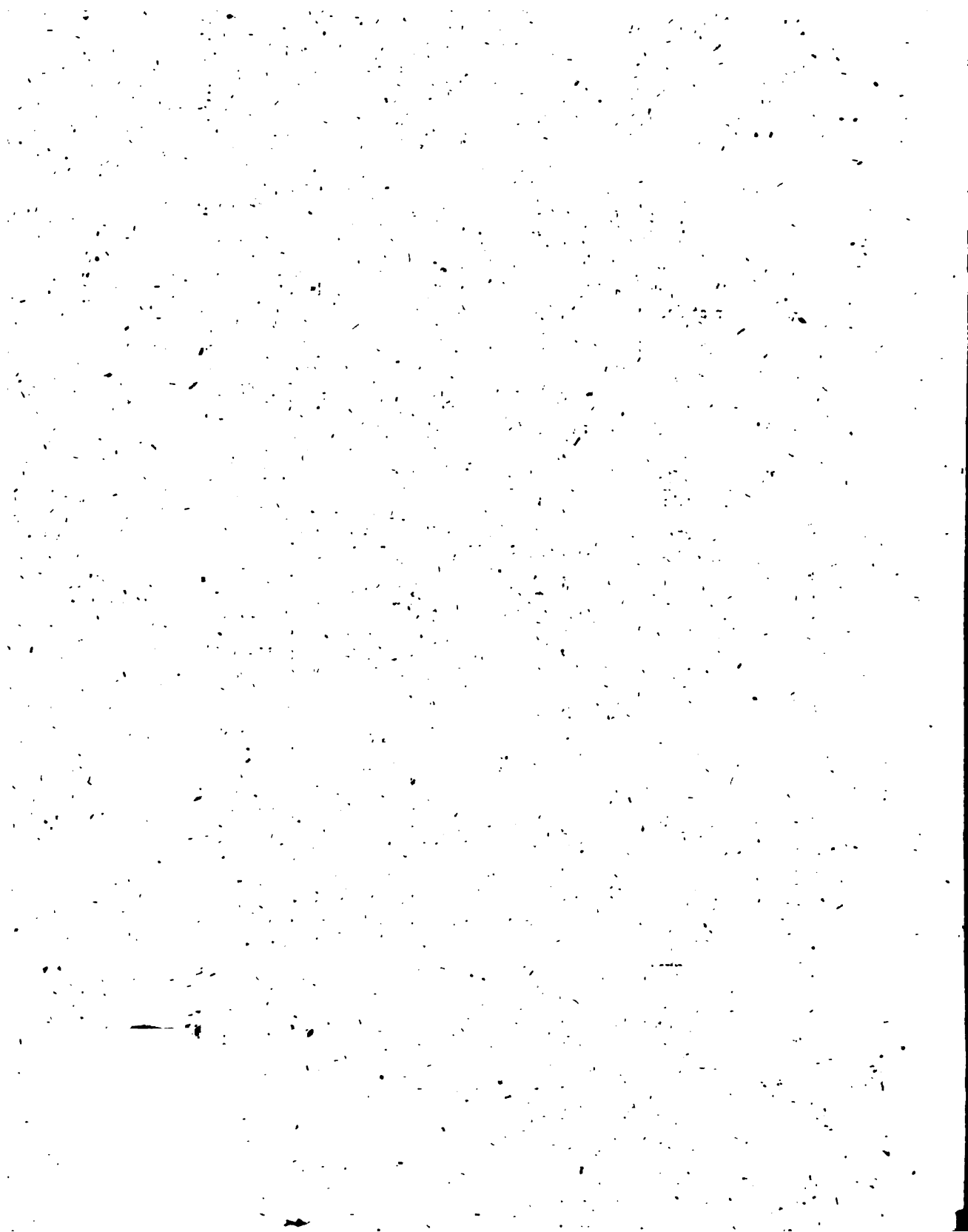
Iagttages dette fra Træernes Ungdom, vil man hastigen opelske gode Skove, og rimeligviis ogsaa i Norge, og mueligen i Danmark, endnu kunne lære at opelske store Mastetræer, til hvilke vi saa høiligen trænge til Flaaden, og som vi nu aldeles mangle.

Jeg har fremsat mine Tanker i den faste Overbeviisning, at mine Bemærkninger i det hele ville findes rigtige, endskiöndt jeg i mange enkelte Dele kan have feilet, og det vil være mig kiært, om disse Feil af mere Sagkyndige blive rettede, ligesom jeg haaber, at min Plan til Skovhuusholdningens Forbedring vil blive af nogen Nytte, ikke alene for mit Fædreneland, men ogsaa for Lande, i hvilke man endnu ikke har lagt Mærke nok til Vigtigheden af Træernes Afstand fra hinanden til deres forholdsmæ-

sige bedre eller slettere Fremvæxt. Det er indlysende, at ligesaa-
lidet som en Agerdyrker fremmer sin Kornvæxt ved at oversæe
Ageren, ligesaa lidet fremmer Forstmanden Træernes heldige Frem-
væxt, ved at lade staa i Skoven flere Træer, end paa lige Jords-
mon kunne finde tilstrækkelig Næring.

Træ af Træerne, Rod. Værdien af Træerne, Rdlr.

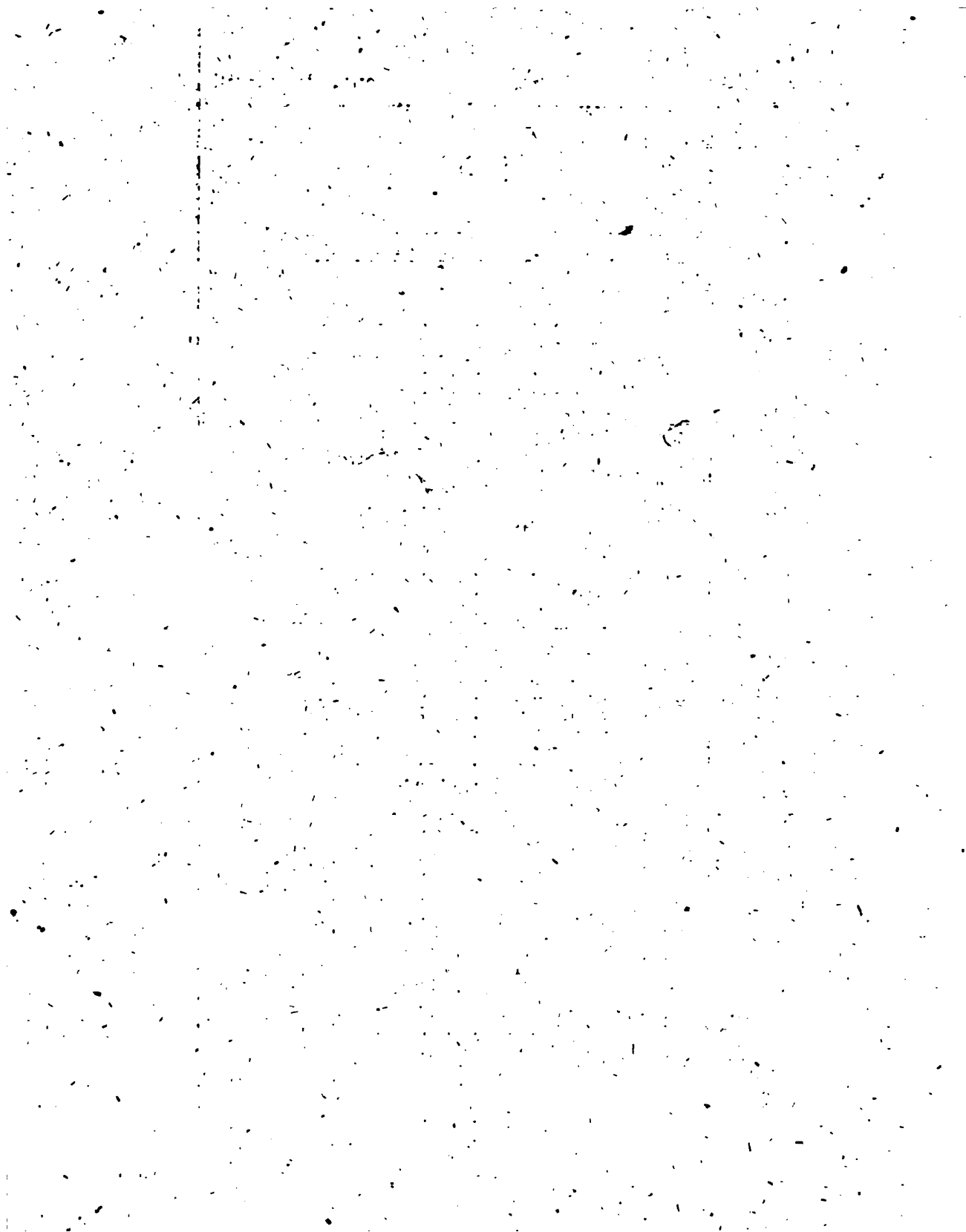
I	23372	70500	110	120	7050
12					
9	23149	128854	120	20	6442

B.

and.

Træernes Stilling.	Aar.	Den vundne Capital, evalueret til den Værdi, den nu kan ansaaes til.	Capitaler uden Renter.	Aar.		Aarlig.
				fra	til	
		Rdlr.	Rdlr.			Rdlr.
Staaende i Quinton cer.	1	12052				
	11	19486	12369	18	31	951
	31					
		25146	18071	31	52	860
	51					
		32240	46155	52	79	1709
	71					
	I	28009	75699	79	110	2441
	110					
	2	23893	105289	110	120	10528
Staaende i Qvadrater.	120					
	6	23635	148734	120	13	8263
	14	10082				
	20	15600	8730	20	28	1091
	21					
		19873	12726	28	40	1060
	41					
		22467	17460	40	55	1164
	51					
		28429	38179	55	72	2245
	71					
	10	27187	52522	72	94	2387
	91					
	I	24574	65587	94	110	4099
	111					
	I	23372	70500	110	120	7050
	121					
	19	23149	128834	120	20	6442

D.

1957	18118	29926	70	80	2992
	18395	81448	80	24	3393

MI 4 21

1950

1951

1952

1953

1954

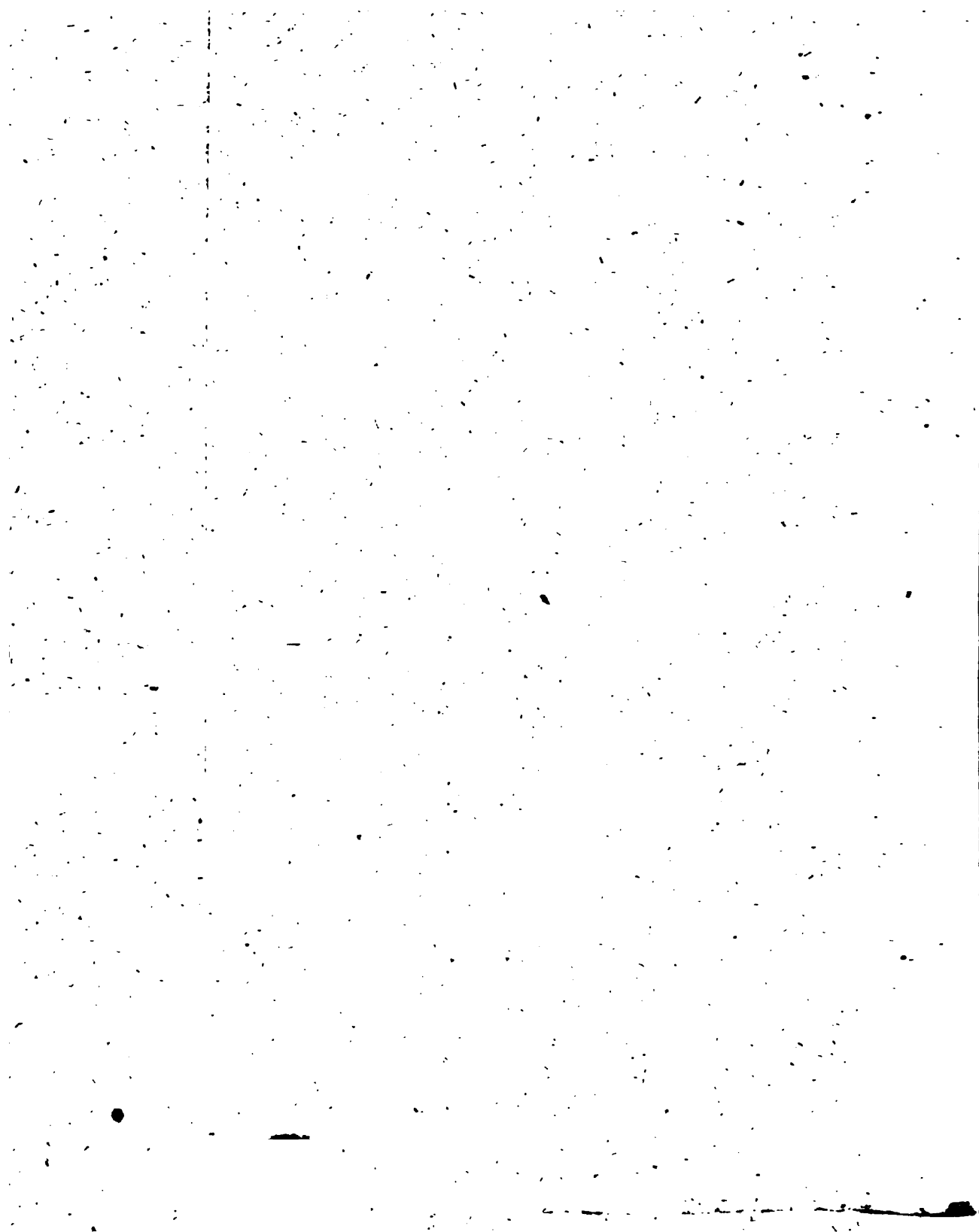
1955

1956

E.
over de successikovens Tilvæxt efter Hetr Hartigs Erfaringstabel.

Skoven be- staaende af	Aar	Den vundneCa- pital, evalueret til den Værdie, den nu kan an- slaaes til.	Capitaler uden Renter.	Aar		Aarlig.
		Rdlr.	Rdlr.	fra	til	Rdlr.
Ege.	40	5873	7690	40	60	384
	60	8729	13458	60	90	449
	90	6397	23072	90	120	769
	120	4918	35761	120	150	1192
	150	4398	47554	150	180	1585
	180	4179	29476	180	210	983
	210	4102	242891	{210 eller 0}	40	6072
	40	3759	4922	40	60	246
	60	4066	5742	60	90	191
Bøge.	90	3071	9844	90	120	328
	120	2559	77438	{120 eller 0}	40	1936

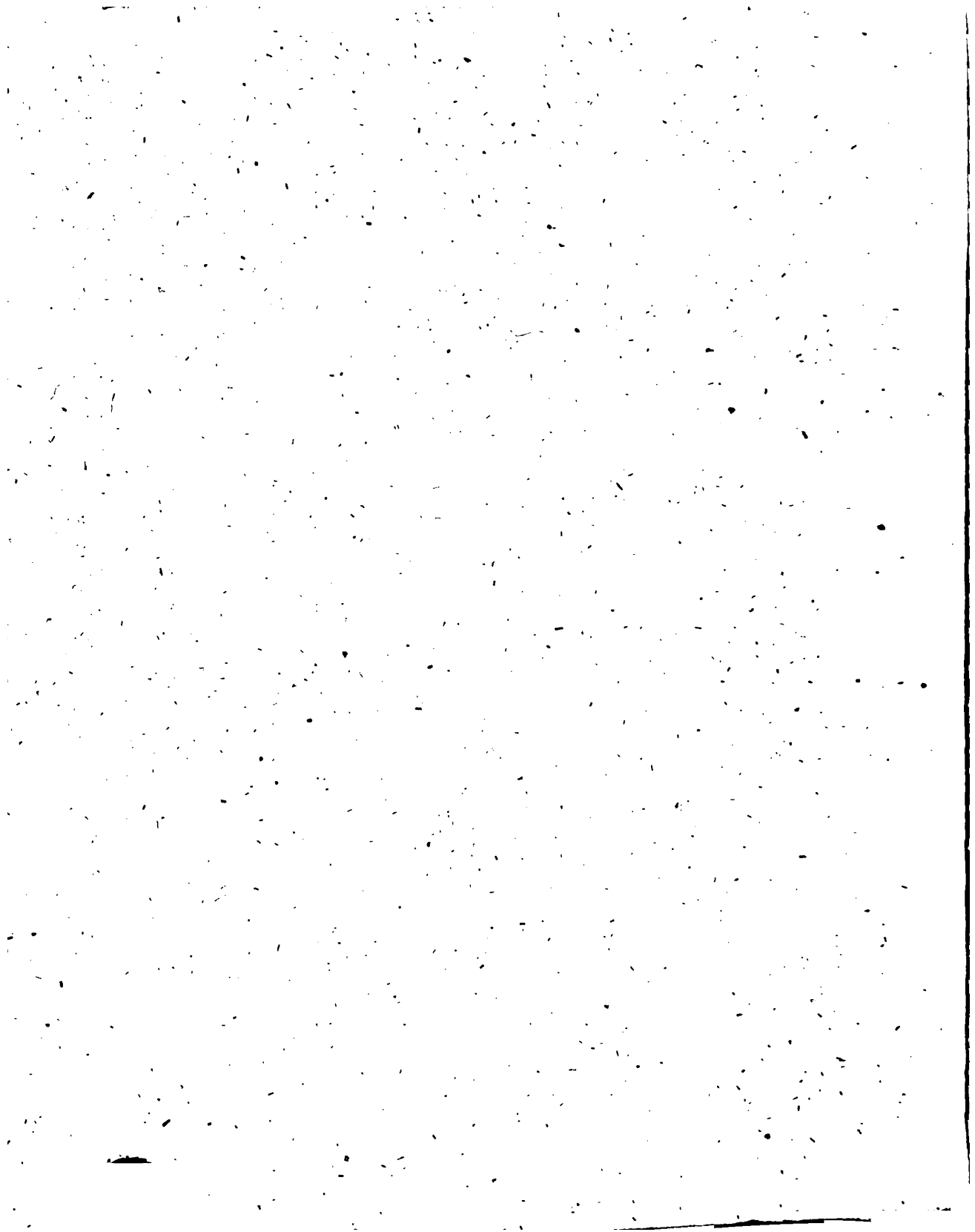
OM
L O V G I V N I N G E N
FOR
OPDRAGELSESVÆSNET,
DENS
B E S K A F F E N H E D
OG
G R Æ N D S E R.

AF

C. F. v. SCHMIDT PHISELDEK,

ETATSRAAD, DIRECTEUR VED RIGSBANKEN OG RIDDER AF DANNEBROGEN.

Vid. Sel. Skr. VI Døel. II Hefte 1816. D

Der er en bekiendt Erfaringssætning, at det, man i Almeensproget kalder Praxis, ikke altid stemmer overeens med, og næsten aldrig nøie svarer til Theorien; d. e., at hiint Indbegreb af vedtagne Regler eller Maximer, hvorefter, som oftest uden tydelig Bevidsthed af Grændene, og ikke sielden blot i Følge en dunkel Følelse eller hemmelig Tilbøielighed, gaaes frem i de menneskelige Bedrifter, ikke harmonerer med de Grundsætninger og Forskriver, som den systematisk forskende Fornuft havde udfundet, og nedlagt som Maal og Rettesnor for de menneskelige Tings Bearbejdelse. Aarsagen hertil kan vel tildeels ligge i Menneskets naturlige Ufuldkommenhed, som ikke taaler en adæqvart Anvendelse af reent intellectueller Love, og fordrer nogen Lempelse efter vor sandelige Deels indskrænkende Betingelser; men tildeels bør den ogsaa søges enten i Magelighed og Uvillie fra Praktikernes Side, som ikke gierne forlade den slagne Vei, og ikkun langsomt følge Oplysningens Fremskridt, eller og i Mangler og Ufuldstændigheder i Theorien, som opstaae, naar denne ikke noksom har udviklet sine Grundsætninger, eller ikke omfatter alle Forhold, som burde undersøges, og indlemmes i den videnskabelige Lærebygning. Ligesom det nu er Statsstyrernes Sag, at indføre Videnskabens Ideal i Virkeligheden, og, saavidt skee kan, at rette og bedre Tingenes

Gang efter Theoriens Fordringer; saa paaligger det paa den anden Side Videnskabernes Forstandere og Dyrkere, at udfylde de Huller, der maatte findes i deres til offentlig Brug og Anvendelse fremstillede Systemer. Denne Pligt bør være saa meger des helligere for dem, som alt, hvad der er godt og ærværdigt hos vor Art og i vore Indretninger, i sidste Analyse dog er Videnskabelighedens Værk, og bygger paa videnskabelig Grandskning, i hvor simpelt og fatteligt det end nu maatte synes at være; ligesom og det Feilfulde og Vrange og Urættvise, som end bestaaer, vil vige, naar det Rigtige er udfundet, og kan bane sig Vei uden for Skolens Grændser til almeen Anvendelighed. Thi hvor længe end Vane og Fordom stride imod det Bedre, som ryster paa den forældede Bygning, saa ligger det dog dybt i Menneskers ædlere Natur, at det Lyse og Forstandige omsider fængsler Overbeviisningen, og at Villien tilsidst bøier sig for hvad Forstanden har optaget i sin Overbeviisning.

Blandt de mange forskiellige Gienstande, over hvilke den menneskelige Grandskning kan udbrede sig, og som have umiddelbar Indflydelse paa det menneskelige Samfund, findes neppe nogen, der kræver større Omhu fra den theoretiske, og en mere samvittighedsfuld Opmærksomhed paa Theoriens Resultater fra den praktiske Side, end Bestemmelsen af hvad Ret er, og hvilken Ret skal være giældende i Statssamfundet. Det Helligste, som Mennesket eier, er hans Ret; at vi have Begreb om Ret og gensidig Forpligtelse, at vi erkiende og vide, at vort Forhold til hinanden ei skal bestemmes efter fysisk Magt og Vælde, og føle os fornærmede, hvor Magten afgjør, hvad Fornuften burde bestemme,

er jo unægtelig vor Arts eiendommelige Kiendmærker og væsentligste Fortrin, hvorved vi, undtagne fra Naturens Tvang, hæve os til en reent intellectuel Tilværelse. Vel lærer alle Tiders Erfaring, at der stedse har været stor Forskiel imellem det jus, som den philosophiske Retslærer fremstiller, og det quid juris? som Lovgiveren ordner og fastsætter som Rettesnor for Borgerselskabet, og det maae tilstaaes, at denne Differents vel aldrig tilfulde vil kunne jevnes.

Ikke desmindre vil neppe nogen nægte, at dette quid juris oprindeligen er hentet fra hiint almindelige og urokkelige jus, der bør staae som et evigt Mønster og Speil for Regenter og Folk; og i det Mindste vil endog den ivrigste Forsvarer af den indførte Praxis ei kunne undslaae sig for at tilstaae, at denne, saavidt skee kan, bør lempes efter den almindelige, eller philosophiske Retslæres Indhold og Forskrivter.

Denne giensidige Nærmelse af Theorie og Praxis er ingensteds vigtigere, men tillige vanskeligere, end der, hvor forskiellige Rettigheder stöde sammen, og Grændser skal drages imellem disse. Enhver Feiltagelse i Theorien, hvorved den ene Parts billige Fordringer opoffres eller tilsidesættes for den andens Prætensioner, drager uvilkaarligen Forurettelser efter sig i Praxi, hvorved det rigtige Forhold forstyrres, og Forvirring afstedkommes, hvis Følger ikke uden Möie og efter lang Tids Forløb opdages og udryddes. De ömmeste Steder, hvor sligt Sammenstöd af Rettigheder indtræffer, ere uidentvivi der, hvor Grændserne af Statens og den enkelte Borgers Rettigheder med Hensyn til de huuslige For-

hold og det huuslige Selskabs Orden og Opretholdelse skal bestemmes, da disse nærme sig saa tæt til hinanden, at Adskillelsepunkter lettelig undgaaer Forskerens Opmærksomhed. Her fordres da den redeligste Grandskning fra Retslærerens, og den varsomste Forsigtighed i Anvendelsen fra Praktikerens Side, paa det at Maalet ikke skal forfeiles, og Harmonien imellem det offentlige og private Liv til Skade for begge forstyrres. Derfor er det og, at i disse Punkter Theorien endnu synes at være meest uvis og vaklende, ligesom og Praxis i disse Forhold er saa forskiellig og afvigende, at det vil indsees, at den ikke hviler paa en sikker og videnskabelig Lærebygnings Grundvold.

Der frembyde sig mange Exempler af deslige kritiske Steder i Retslæren, af hvilke jeg ikkun i Forbigaaende vil nævne Forholdet imellem Ægtefolk, med Hensyn til Ægteskabets Slutning eller Opløsning, og Ægtefællens gjensidige Rettigheder; Forholdet imellem Forældre og Børn, imellem Huusbonden og hans Tyender. Foruden disse er der i Særdeleshed eet Punkt, over hvilket det endnu ikke synes at være tilfulde afgjort, hvorvidt Statens Rettighed gaaer, og hvor den bør give Plads for Borgerens og Faderens naturlige Myndighed. Denne Punkt er Børnenes Opdragelse og Dannelse fra den spæde Alder, indtil de faae fyldt deres Myndighedsaar, on indtræde som Medlemmer i Borgersamfundet.

Det er vel almindeligen erkiendt og antaget, at Staten har Ret til at virke paa Opdragelsen, og denne Ret er in praxi hævdet ved de mange, skiönt i Grundsætninger og Forskrifter meget forskiellige Anordninger, som desangaaende i alle Stater ere givne.

Men paa den anden Side har det ikke været mindre indlysende, at Opdragelsen henhører til Forældrenes specielle Rettigheder, og udgjør en Selvfølge af det naturlige og huuslige Forhold, som Staten ikkun med største Varsomhed tør røre ved; og det viser sig netop ved Forskielligheden af Synspunkterne, hvorfra man er udgaaet i Lovgivningen over denne Materie, at man ikke har været enig i Theorien, eller rettere sagt, at man ingen sikker Theorie har havt at bygge paa. Vil man udlede denne Mangel af den Omstændighed, at Børn, som Ikke-Borgere og fölgelig ei staaende i et offentlig Retsforhold, men ikkun i et huusligt Afhængighedsforhold til deres Forældre og Værger, ei kunne være Gjenstand for Retslæren, saa geraader man derved i et Vilderede, da i saa Fald Staten aldeles ikke havde at befarte sig med dem, og ikke havde Ret til, at give Løve for deres Behandling og Opdragelse, hvilket man dog neppe vilde være tilbøielig til uden Indskrænkning at antage.

Det uoverseelige Meget, og iblandt dette, det meget Fortræffelige, som findes nedlagt i dybsindige Forskeres og disses Commentatores Skrifter om baade den offentlige og private Opdragelse, kunde synes at gjøre de ringe Tanker aldeles overflödige, som jeg her vover at forelægge det Kongelige Videnskabernes Selskab; men jeg udbeder mig Tilladelse til at anmærke, at det, jeg har i Sinde at afhandle, ikke er Maaden hvorledes, eller Oiemedet, hvortil der skal opdrages, men at jeg alene sigter til at betragte denne Gienstand fra Retslærens Side, ved at undersøge Grændserne for Statens Rettighed og Fædrenes Myndighed med Hensyn til Opdragelsen, som eet af de Punkter, i hvilket disse forskiel-

lige Røttigheder nærmere, end næsten i nogen anden stöde paa hinanden.

I det jeg altsaa skal have den Ære at fremlægge et Forsög om Lovgivningen for Opdragelsesvæsenet, dets Beskaffenhed og Grændser, haaber jeg, at jeg, næst at giöre Regning paa Selskabets sædvanlige Overbærelse, dog ikke skal have at bebreide mig Valget af mit Æmne, der hverken kan ansees tilfulde og uimodsigeligen afgiort, eller for uvigtigt, til at sysselsætte Selskabets Opmærksomhed *).

Ligesom hos det enkelte Menneske ingen af hans Evner og samtlige Anlæg sildigere vaagner og langsommere kommer til Modenhed, end Fornuften, saa lærer og Erfarenhed, at dette er Tilfældet med Menneskeslægten i det Hele. Nödvendighed og Tilfælde ere vore første Ledere, og alle menneskelige Indretninger bære Præget af denne deres Oprindelses Ufuldkommenhed. Det

*) Vor Litteratur eier en Afhandling over dette Æmne, som findes indrykket i Minerva for Augustmaaned 1789, under Titel: „Hvorvidt „er Staten berettiget til at blande sig i Opdragelsesvæsenet?“ Den faldt mig ikke i Hænderne förend nærværende Undersögelse allerede var sluttet, og saa meget jeg end finder mig smigret ved, at erfare dens lærde Forfatter Hr. Conferenceraad og Professor Schlegel at have betragtet Sagen i det Væsentlige fra samme Synspunkt, saa troer jeg dog, at Læseren ved Sammenligning ikke vil finde mit Arbejde aldeles overflödig, var det end kun for paa ny at fæste Opmærksomheden paa denne vigtige Gienstand.

er først i senere Livsperioder, at Mennesket begynder at overse sine Forhold, og at ordne, rette og bedre efter Grundsætninger og lagt Plan, hvad som ved Tidernes Løb og Begivenhedernes Følge uden hans Medvirkning var beredt for ham paa Livets Skueplads. Saasnart denne Drift er opvakt hos Mennesket, bliver han ikke staaende ved Tingens Sammenhæng som den er, men søger at udfinde, hvorledes den efter Fornuftens Udsagn bør være, og at lempe, saavidt mueligt, Virkeligheden derefter. Heraf forklares, hvorføre de philosophiske Undersøgelser begynde med Ideer og Fremstillinger af en Tingenes Tilstand efter Idealer, som, skönt den aldrig nogensinde er givet i Virkeligheden, og ikke lader sig realisere, dog tjener til Ledetråd, for at finde Rede i det menneskelige Samfunds forviklede Forhold, og til Rettesnor, for at indføre Orden og Fornuftmæssighed i disse. En saadan philosophisk Fiction — om jeg saaledes tør udtrykke mig — finder ogsaa Sted i Retslæren, men den er, ligesom enhver ægte Fornuftidee, ikke noget Indbildningskraftens vilkaarligen udtænkt Foster; meget mere viser den sig som et nødvendigt Regulativ, hvorved alene Orden og Retfærd kan tilveiebringes og vedligeholdes i Menneskesamfundet. Det er bekendt nok, at Stater ei ere dannede ved Menneskets frivillige Sammentræden til et Statsforbund, at Regjeringer ikke oprindeligen ere blevne til ved Valget af de viseste og dueligste til at forestaae dette Forbund. Svaghed paa den ene, og Magt, d. e. fysisk og moralsk Overlegenhed, paa den anden Side, grundfæstede de første Regjeringer, og ved Overvunden Undertrykkelse sammentrængedes enkelte smaa Samfund til større Stater. Ikke des mindre viser det sig i Gjærningen, at Fornuften ei er bleven staaende ved denne Straussamfundets factiske

Vid. Sel. Skr. VI Del. II Hæfte 1816. E

Oprindelse, og ikke deraf har hentet Grundsætninger for dens Bestyrelse. Meget mere erkjendtes det saare tidlig, at Staternes første Ophav bedst omhylledes med et helligt Slør, og at det offentlige Væsen, saaledes som det forefandtes, burde behandles og styres, som om det fra først af havde været indrettet ved frie, med lige Ret begavede, Menneskers Sammentræden for fælles Forsvars og Sikkerheds Skyld. Paa hver en Romulus, som Historien fremviser, fulgte snart en Numa, og *Love*, Viisdommens og Retfærdigheds Udsagn, traadte snart i vilkaarlige Behandlinger og Tvangsbuds Sred. Jo mere Borgersamfundet uddannedes, des mere blev Lovgivningen uddannet efter ovenmeldte Grundidee, og enhver Stat, der har hævet sig over det første Barbarie, følger i sin Bestyrelse denne Fornuftens Fordring paa lige Ret og Skiel for enhver, og paa Sikkerhed og Bestyrelse i sine Rettigheders Udøvelse for alle, som Statens højeste Øiemed. Vilkaarlighed og absolut Befaling, isteden for retviis Lovgivning, gielde for Undtagelser, og skiules som enkelte Afvigelser, og Menneskevennen kan med Rette fryde sig over, at Staterne, i sine indvortes Forfatninger — thi i de udvortes Forhold ligne de endnu alle Barbarer — regieres efter Grundsætninger, og nærme sig — skönt endnu i temmelig Frastand — det Ideal, Fornuften udkaster, som Regulativ for frie Væseners Bestyrelse.

For at bedømme Grændserne for Statens Magt, og Statsborgerens Rettigheder, naar vi efter det Foranførte nødvendigen gaae tilbage til den oprindelige Idee om Statens Formaal og Øiemed. Vi udtrykke denne saaledes: Statsforbundet er oprettet i den Hensigt, at Mennesker, som indgaae derunder som Borgere, dera

skulde finde Sikkerhed i sine naturlige Rettigheders Udøvelse. Staten garanterer dem disse Rettigheder, ligesom de igjen garantere Statens Tilværelse og varige Fasthed. Den nærmeste Slutning, som heraf kan drages, er den: Ved at indgaae Statsforbundet, giver Borgeren ikke Slip paa sine naturlige Rettigheder, men han indskrænker Brugen deraf saa meget, som udfordres til Öiemedets Opnaaelse, d. e. til Opnaaelse af det Heles Sikkerhed og Forsvar. Naar de Forpligtelser, som heraf kunne udledes, ere opfyldte fra Borgerens Side, bör Staten ikke fordre mere af ham, og kan ikke fordre mere, uden at komme i Modsigelse med sit eget Formaal. Ikkun den, der har Rettigheder, hvis Garantie kan overdrages til Staten, og Kraft til, vexelviis at garantere Statens Magt, ved at bidrage til dens Sikkerhed og Forsvar, kan være Borger i Staten, og ikkun for Borgeren kan Staten give Love.

Heraf flyder umiddelbar, at *Börn*, d. e. i Almindelighed og fra Retslærens Synspunkt alle *Umyndige* (*non sui juris*), ikke kan betragtes som Medlemmer af Borgersamfundet, og ere Staten og dens Lovgivning umiddelbar aldeles uvedkommende. Naturen har undergivet dem Faderens Myndighed, som er deres fødte Værge, og det er Statens Sag, at garantere Faderen denne Rettighed, med den Indskrænkning, som Statens Öiemeed fordrer. Udvikle vi denne Sætning nærmere, saa findes deri følgende Postulater, som tiene til Grundvold for denne Undersøgelse:

- 1) Staten tilsikter Faderen Udøvelsen af sin naturlige Rettighed over sine Börn eller de til Familien henhørende Umyndige, og beskytter ham deri imod alle Indgreb udenfra. Den

straffer Voldsbomheder, som Fremmede udöve paa hans Börn, som Brud paa Faderens Rettighed, og bringer Börnene ved Magt tilbage under Faderens Myndighed, naar de ved fremmed Vold eller List derfra ere ranede eller bortlokkede.

2) Staten beskytter Faderen i sin Myndigheds Udövelse imod Angreb indenfra eller i Huset. Den vedligeholder Huusfreden ved sin Magt, naar den, der har Magten i Huset, ei formaaer at haandthæve den imod Oprør og Opsætsighed. Tidspunkten, naar den offentlige Magt i saadant Tilfælde skal komme til Hielp, er det alene Faderens Sag at bedømme; thi han alene kan vide, hvorvidt han selv formaaer at styre sit Huus. Staten bör altsaa afholde sig fra Mellemkomst i Husets Anliggender, indtil Huusfaderen kalder den til Hielp, samt ikke gaa videre deri, end Faderen selv forlanger.

3) Staten indskrænker Faderens Rettighed over sine Börn, forsaavidt dens vedvarende Existents og Vedligeholdelse, den Faderen, som Borger, har garanteret, fordrer Indskrænkning. Naar Staten skal vedligeholdes, bör den betrygges for, stedsse at erholde Tilvæxt af Borgere i deres Sted, som Naturen efterhaanden bortkalder, eller som forinden denne Periode, blive udygtige til at opfylde Borgerpligter. Staten kan altsaa, for det første, fordrer af Faderen, at han skal lade sine Börn træde op til at blive Borgere, eller med andre Ord, at han skal emancipere dem. Den kan fastsætte Tidspunktet, naar Emancipation efter almindelige Regler

skal finde Sted. Den kan, for det andet, fordr af Faderen, at han skal opdrage sine Børn til fremtidige Borgere, d. e. danne dem saaledes, at de i sin Tid kunne værne om Statens Existent, og bidrage til dens Opretholdelse. Deraf flyder umiddelbar, at Staten, eller dens Lovgivning, kan tvinge sine Borgere til at afholde sig fra Börnenes Ödeläggelse, Lemlæstelse og Forkrænkelse paa Liv og Lemmer, samt tilholde dem, at bevare deres physiske Existent, og gjøre sine Børn dygtige til i sin Tid at opholde og ernære sig, og at opfylde de almindelige Borgerpligter. Den kan straffe den Borger, der ei har efterkommet, hvad ham i den Henseende kan paaligge. Men her standsar Statens Tvangsret; thi større Indskrænkning fordres ikke til Hensigtens Opnaaelse, og Staten bör ikke indskrænke de Rettigheder, den skal garantere, videre, end dens Öiemæd, det Heles Sikkerhed og Vedligeholdelse, kan fordr. I Korthed: Staten kan, ved at befale Börnenes Opdragelse som Tvangspligt, ikke befale Maaden, hvorledes, og Hensigten, hvortil, de skulle opdrages. Bedömmelsen heraf bör overlades til Faderen, som i Sandhed ogsaa ene er i Stand til at bedömmes denne Sag efter sin egen huuslige Forfatning, og Börnenes forskellige Eyster. Det er saaledes alene til Faderens Bestemmelse at henstille, hvad enten han selv vil opdrage sine Børn, eller overdrage denne Omsorg enten ganske eller for en Deel til andre, som derfor staae ham til Ansvar; ligesom det og maae staae ham frit for, i den Henseende at give sit Mandatum til hvem han vil, og tage det tilbage, naar han finder det fornödent.

Statens Tilværelse og Varighed, som Stat, beroer paa, at de videnskabelige, tekniske og legemlige Færdigheder stedse have til rede Brug, som Samfundets forskellige Tieneste udkræver. Enhver Fader kan ikke forudsættes at besidde disse, eller at have Tid og Evne til igien at meddele dem. Han vil da naturligviis søge dem blandt sine Medborgere, der ere mere duelige, og findes villige til at paatage sig en Lærers eller Opdragers Kald. Til denne betroer han Børnens Oplærelse i sit eget Huus, eller han enes med flere Fædre om, at sende Børnene til visse Tider til Læreren for af ham at undervises. Saaledes opstaae baade Huuslærerstanden og Skolelærerstanden efter den samme naturlige Fremgangsmaade, som har tilveiebragt de andre Stænder, der dele imellem sig de Arbeider, som ere fornødne for hele Borgerselskabet, og ombytte deres Flids Frembringelser med hinanden enten umiddelbar eller ved Hielp af Penge. At de Mænd, der opoffre deres Tid og Møie til at danne Børn i visse Grene af deres tilkommende Bestemmelse, ikke kunne erhverve Livets Fornødenheder ved andet Arbeide, maatte snart falde i Øinene, og det blev en Selvfølge, at de maatte lønnes paa en passende Maade af dem, der brugte deres Arbeide, d. e. af Forældrene, som havde overdraget dem deres Underviisning, eller af den hele Menighed, som havde antaget dem udelukkende i sin Tieneste. Saaledes synes denne hele Sag fra den ældste Idee at have jevnet sig uden Statens eller Regjeringens Mellemskomst, der ligesaa lidet her synes at være fornøden, som ved nogen af de øvrige Grene af den borgerlige Industrie, hvor vexelsidig Trang frembragte Arbeidets Deling, og gjensidige Overeenskommelser om et passende Nederlag for hver Enkelt Mands Idræt til fælles Bedste. Større Anlæg

bleve omsider paa visse Steder grundede paa milde Stiftelser, og Legater, som rigere Medborgeres Gøtgjörrenhed havde helliget til Underviisningsvæsenets Fremme. Men, som disse vare locale, saa var og Opsynet localt, og fört af de Personer, som dertil vare udseete af Stifteren.

Imidlertid er det unægteligt, at Staten er umiddelbar interesseret ved, at sikker og varig Leilighed gives til de for Borgerselekeheden uundværlige Kundskabers Erhvervelse. Hvor denne synes at mangle, eller ei at have naaet den forönskete Faldkommenhed, har Regieringen upaatvivlelig Ret til, selv at anlægge videnskabelige og andre Lærestalter, og saaledes at træde i Concurrente med de Private, der befatte sig med Underviisningsvæsenet; dog ikkun paa de samme Vilkaar og med de samme men ikke større eller andre Rettigheder. Thi, ligesom disse, tilbyder Staten i saa Fald Forældrene sin Hjelp ved Börne-Opdragelsen, og det maae blive disse overladt, om de ville, eller ikke ville, giöre Brug deraf. Thi Staten, som bestyres af Underviisningsanstalter, handler ingenlunde *jure publico*, som Regent, men aldeles *jure privato*, og *ex mandato*, i Faderens Sted. Heraf flyder umiddelbar, at, ligesom i private Anstalter de, der betjene sig deraf, ere pligtige at underkaste sig den Orden og Læremaade, som deri er indfört, saa bör dette ogsaa være Tilfældet i offentlige for Statens Regning indrettede, Skoler og Lærestalter; men at Staten ikke kan paalægge Fædrene som Pligt, at lade deres Börn opdrage og undervise i disse, langt mindre tillægge dem, der i disse ere opdragne, nogen Forret for dem, som deres Fædre paa anden Maade har forskaffet den fornödne Dannelses. Föste vi Tanken paa dette

aldeles private Forhold imellem Huusfaderen og Skolen eller dens Forstandere, saa følger deraf end videre, at Skolen som Mandatarius, bør kunne kræves Regnskab af de Forældre, hvis Børn besøge den, efter den Ret, som enhver Mandant har; at undersøge hvorvidt hans Mandatum bliver efterkommet. Dette Regnskab pleier og efter gammel Vedtægt at aflægges ved en offentlig Prøve, eller den saakaldte Examen, der een eller flere Gange om Aaret foretages i ethvert Skoleinstitut. Disse Skoleexamina ere, som altid andes der forefalder i Skolen, en privat Forhødning imellem Forældrene og Skolens Bestyrere og Lærere, og bør ogsaa forblive inden for disse Grændser, da de henhøre til Borgernes huuslige Anliggender, lige meget om de foretages inden for Huset eller i et særskilt Locale. Staten, som ikke kiender Børnene, kan heller ikke paakjende eller tage Kundskab af deres Forhold i Skolen. Naar Staten ikke des mindre foranstalter Examina i de ved dens umiddelbare Forsorg oprettede og bestyrede Skoler, saa udøver den herved ingen Regjeringsakt, men den opfylder alene den enhver Institutsbestyrer paaliggende Pligt, at giøre Forældre og Værger Rede for Elevernes Fremgang. En Examen i Skoler, være sig høiere eller lavere, bør altsaa de jure ikke være andet, end en Actus privatus, om hvis Udfald ingen, uden Vedkommende, bør gives officiel Kundskab.

Den nærmeste Slutning, som kan drages heraf, bliver den, at ingen Skole kan tillægges den Ret, at give sine Forhandlinger Publiceret uden for sammes Virkekreds, hvorførendet og fra den her valgte Synspunkt ei kan billiges, at Resultaterne af Skoleexamina — de være til Roes eller Løst for Eleverne — gives Publi-

citet uden for sammes Virkekreds, hvorfors det og fra den her valgte Synspunkt ei kan billiges, at Resultaterne af Skoleexamina — de vare til Roes eller Last for Eleverne. — gives Publicitet for alle og enhver, der læser offentlige Skrifter og Dagblade. Thi derved giøres Bærnet (hvorved her forståes den, der endnu er in patria potestate), paa en vis Maade til en offentlig Person, og Handlingen, som alene henhører til det huuslige Forhold, til et Statens Anliggende. Skolen gaar ved saadan Bekjendtgjørelse aldeles henud over sit Mandatum, og handler imod den Villie, der bør forudsættes hos enhver Huusfader, ei at lade sine Børn, saa længe de alene ere hans Myndighed undergivne, drages frem for Publicitetens Domstol.

Hvad saaledes en Deduction, der ikke tager Hensyn til Sagens virkelige ved Tid og Localiteter bestemte Tilstand, synes at fordrø i sine Resultater, torde vel ogsaa findes at være overensstemmende med, hvad Klogskab, der spørger Menneskekundskab og Erfaring til Raads, vilde fremstille som gavnligt, og nyttigt for det borgerlige Samfund. Thi det kan vel ikke nægtes, at Skolevæsenet aldrig fremenes bedre til sand Gavn for de Unge, end naar det holder sig saa nøie, som muligt er, til en velindrettet huuslig Opdragelses Mønster. Offenslig Roes og offentlig Daddel torde vel befinde sig sielden at virke til Gavn, og meget ofte til Skade og Fordærvelse for de unge Gemytten; hine ved at opvække en utilidig Ærekiærlighed, der higer efter udvortes Tegn isteden for indvortes Værd, og indgyder en Selvtillid, og overdreven Forestilling om allerede opnaaet Fuldkommenhed, som ikke sielden standser Fremgangen til det Bedre; denne ved at nedslaae

Modet ved Tanken om en Beskiæmmelse, der, ved at være offentlig bekiendt, just derfor let kan synes at være uoprettelig. Der er i det mindste af Erfaring beviist, at de saakaldte Charakterers offentlige Bekiendtgjørelse som oftest betager Frimodigheden, og især forvirrer de Beskednere, der med mindre Tillid til sig selv fremstille sig til Prøven. Den Opdragning, der skulde behøve større Opmuntring end ömme Forældres og agtede Lærers Tilfredsheds Bevidnelse, og den Selvfølelse, at have gjort Fremgang til det Bedre, er allerede paa Veien til at tabe Sands for det Gode selv, og indprentet med Forfængelighed, som før burde udryddes end næres; og det unge Gemyt, som Faderens eller Forsattes tilkiendegivne Fortrydelse og alvorlige Formaning til det Bedre ingen Indtryk kan gjøre paa, vil snarere hærdes end omvendes ved offentlig Beskiæmmelse. Foruden disse Betæneligheder bör vel ogsaa komme under Betragtning, at det er temmelig vanskeligt, ikke at tage Feil af unge Menneskers Anlæg og Evner. Ikke alles Anlæg udvikles lige tidlig, og Sielens bestemte Retning til et vist Fag, eller en vis Green af Videnskabelighed og Kunst kan, förend den tydelig har tilkiendegivet sig, eller og fordi den ved Opmærksomhedens Fordeling paa for mange Læregienstande forhindres i sin Udvikling, medføre en vis Slövhed eller Ulyst til med lige Iver at befatte sig med alle paafordrede Discipliner, som ikkun alt for ofte faaar Udseende af Dovenskab eller Flygtighed. I Skoler og forberedende Institutter grændser det til Umulighed, at udforske hver enkelt Eleves naturlige Anlæg og Evner, og at kiende de hindrende Omstændigheder, eller den fremmede Hielp, Barnet möder i Forældrenes Huus. Des forsigtigere burde altsaa Bedömmelsen foretages, og med desto større

Föle kan det påståes, at Kundskab derom bör indskrænkes til Skolen og Fædrenehuset. Inden for Fædrenehuset er intet uopretteligt, intet afgjort for stedse. Har Fremgang opvakt Tilfredshed og foranlediget Roes, saa ville og de, ikkun der bekiendte, og let bemærkelige Feiltrin give Anledning til at holde den Forfængelige inden for Beskedenhedens Grændser; har Uflid, og barnagtig eller ungdommelig Forseelse forvoldet Bebreidelse, saa er det Tröst, at denne ikkun er Forældrene og Skolen bekiendt, at der gode Rygte ikke er forspilt, og at og Anstrængelse kan lettelig igien tilbagevinde den tilsyneladende fortabte Yndest hos disse. Her kan Hiertet fortroligen aabne sig, og yttre sin Fryd og Harm: for Publikum maa den Umyndige tie, og kan ei finde Middel til at forklare sin Sag og at gienvinde, hvad for stedse kan synes at være fortabt af den offentlige Agtelse, for hvilken Fölelsen meget tidligere udvikles end Evnen til at erhverve eller vedligeholde den.

Vi vende tilbage til vor Undersøgelses egentlige Formaal. Naar Staten, fordi den sely kan have oprettet Skoler, dog ikke kan tillægges andre Rettigheder, end dem, som hidledes fra den faderlige Myndighed, forsaavidt den overdrages for en Deel til Skolen, og naar Skoleexamina, i Følge heraf, ei kunne betragtes anderledes, end som en privat Forhandling imellem Forældrene og Skolen, saa bör dette aldeles ikke udstrækkes til den Pröve, som Staten har den fuldkomneste Ret til at underkaste hyer den, der tilbyder sin Tieneste i hvilket som helst Fag af den offentlige Embedskreds. Denne Pröve er aldeles ingen Skolekæ, men en Regieringshandling i strængeste Forstand, som grunder sig paa Regieringens Ret til at antage og beskikke Statens Embedsmænd, og

paa dens Pligt, at betrygge Borgersamfundet for den Skade, samme kunde tilføies af uduelige eller mindre paalidelige Statsdienere. Denne Akt staaer ikke i nogen Forbindelse med Skolen; thi her handles ikke med Börn, men med Myndige og Modne, forsaavidt den, der søger Embede, erklærer sig, og erklæres af Sine for, at være emanciperet fra Fadermagten. Der staaer altsaa alene til Regjeringen, hvorledes den vil indrette denne Prøve, og ved hvilke Former den vil forvisse sig om Hensigtens Opnaaelse. Ikkun saa meget synes at flyde af Sagens Natur, at den maa foretages i Statens Navn af dertil beskikkede Statens Tienere, og at den bør være offentlig og stræng, ligesom og dens Resultater med største Föie kunne bringes til offentlig Kundskab. Men ligesom enhver, der søger Adgang til hvilken som helst Statens Tieneste, uidentvivelig bør staae denne Prøve, saa flyder det og af sig selv, at Staten ei kan tvinge den, der formedelst anden Bestemmelse ei dertil föler Kald, til at underkaste sig Prøven, samt at det fra Statens Side bør overlades til Enhver, naar han vil indfinde sig dertil. At dette skulde skee strax efter fuldendt Skole- og Universitets-Dannelse er hverken nödvendigt eller engang i mine Tanker gavnligt i alle Tilfælde; i det mindste kan det være Staten aldeles ligegyldigt, om Candidaten vil opnaae større Modenhed, og i Stilhed forberede sig til en mere udbredt Virkekreds, end den han ved tidligere Indtrædelse kunde vente at udfylde, eller driste sig til at attraae.

End videre synes det klart, at ligesom Staten efter det Foranførte ei kan forlange noget Monopol i Henseende til Ungdommens Opdragelse eller Underviisning, men bør overlade til Bor-

gerne i den Hensende at sørge, for deres Börn paa hvad Maade de bedst vide og kunne, saa bør og ingen Forskiel giøres imellem de unge Borgere, der fremstille sig til den af Staten befalede offentlige Examina paa Grund af Børnens Forskiellighed, ad hvilken de have erhvervet de Kundskaber og Færdigheder, hvorpaa de ville aflægge offentlig Prøve. Af alle monopolitiske Indretninger kan i Sandhed ingen være mere forhadet, og stridende imod den Liberalitet, der bør finde Sted i alle Regjeringshandlinger, end den, hvorved Videnskabeligheds og Kundskabs Meddelelse henlægges udelukkende til visse privilegerede Corporationer, eller Lauge, og det kan ikke slaas feil, at saadan Tvang jo maa virke til Skade for Videnskaberne selv.

Naar vi efter det Foranførte ei kunne tillægge Staten den Ret, at öve Tvang, eller ved Lov og Anordning at bestemme, hvortil og hvorledes Börnene skulle dannes efter deres forskiellige Bestemmelser i Borgerlivet, saa bør der ligesaa fuldeligen paa den anden Side indrømmes, at der gives visse Kundskaber og Færdigheder, som alle Borgere uden Undtagelse, og uden Hensyn til deres særegne Naturanlæg eller Livs Bane, bør besidde, for at kunne indlemmes i Statssamfunder. Og disse er det, som Staten ved Lov kan paalægge alle Forældre, at see deres Börn underviste i, ligesom den og er fuldberegtiget til, selv at føre umiddelbart Tilsyn med denne Lovs Overholdelse. Disse Underviisningsgjenstande, der, som nødvendige til Statens Vedligeholdelse, bør være almindelige for alle, ere Religion og Vaabendygtighed til Statens Forsvar; thi uden disse har hverken Staten i det Hele, eller den

enkelte Borger, den Garantie for sine Rettigheder, som Stærens Öiemæed fordrer.

Hvad angaaer Religionen, da er det öiensynligt, at Staten ved sin Magt ikkun kan virke paa Handlinger, som falde i dens udvortes Virkekreds, ikkun straffe og belønne den Daad, som kiendeligen fremtræder i Begivenhedernes Orden, og da alene efter Handlingens, om jeg tør sige, materielle Præg. Dens Garantie imod Forurettelse, Bedrag, og ethvert Onde, der udflyder af Egoismes og Lidenskabeligheds urene Kilder kan derfor heller ikke gaae videre end dens Magt, og er desaaarsag saare ufuldkommen og utilstrækkelig. Staten straffer Misgierninger og Forbrydelser, som opdages, og forsaavidt de opdages. Den har ikke Midler til at straffe det der skeer i Löndom, eller forebygge Udbruddet af det Ondes glærende Stof, der ligger skjult i udannede Gemytter. Her behöves en höiere Garantie imod hemmelig Vold og List, og en stærkere Dæmning mod de brusende Strömmen, der stedse true at undergrave Tillid og Rolighed i Börgerselskaber, og denne Garantie findes ingensteds uden i Religionen. Denne Modvægt imod Staternes indvortes Hang til Udartning og Fordærvelse er desaaarsag og fra de ældste Tider erkiendt for ligesaa hellig som absolut nödvendig for Staterne. Det bör vel udledes fra denne Bevidsthed, at de tvende Begreber af Ildsted og Alter (ara & focus) stedse findes uadskillelige ved Siden af hinanden, og at det blev Borgerpligt, at hylde Religionen, uden hvilken Eden, dette Sandfærdighedens sidste Værn, denne hellige Betryggelse for Löfters usvigelige Opfyldelse og Troskabs Ubrödelighed ei kan finde Sted eller have Betydning. At opretholde, befæste, og nöiere at sam-

menknytte dette Bånd blandt Menneskene, er desaaarsag et af Statens Hovedanliggender, og hører udentvivel til Regentens vigtigste Pligter. Regenten udøver denne sin Pligt igiennem Kirkens Lærere eller den geistlige Stand, som desaaarsag bør være ham ansvarlig for Religionskundskabens, og saavidt ved dens Indflydelse skee kan, for Religionens Vedligeholdelse i Folket. Fra denne Synspunkt er den geistlige Stand, uanset hvilken Kirke eller Sect dens Medlemmer kunne tilhøre, Staten væsentlig underordnet; thi hvor forskellige end Meningerne kunne være i Theorien, saa bør dog ingen være stridende imod de almindelige Religionens og Sadelærens Sandheder, som Staten bør fordre erkjendte og hyldede af sine Borgere, som Ordens og Eendragtigheds Grundpillere, hvis Forfald tillige vilde volde Statens Ruin. Naar herover skal kunne vaages, er det nødvendigt, at ethvert Religionsparties Bekjendelse ligger aaben for Staten, og at ingen Lærebøger hos nogen Sect eller Menighed indføres og bruges, uden at være sanctionerede af Staten, som bør prøve deres Indhold ved sine Lærde, førend den giver sit Samrykke til deres Brug. Uden denne Forsigtighed har Staten intet Værn imod Misbrug af selve Religionen, der skulde være dens stærkeste Støtte, og ligesaa lidet som den kan taale Læresætninger, der kunne opfordre til Had og Medborgeres Foragt, tør den lade nogen Lærdom, der skyer Lyset, forblive i sit mistænkelige Mørke.

Af det anførte, om samme maatte befindes rigtigt, udledes følgende vigtige Grundsætninger til Bestemmelse af Statens Pligter og Rettigheder end Hensyn til Religionen:

Statens Forpligtelse til Borgerselskabets Opretholdelse og dens Rettigheders Garantie medfører den Ret for Statens Regiering, at vedligeholde Religionskundskab og Religionens offentlige Dyrkelse.

Staten bør sørge for, at Religionskundskab meddeles, og Religionens offentlige Udøvelse indskærpes den Ungdom, som i sin Tid skal optræde i Borgersamfundet.

Staten kan ikke taale, at hemmelig Religionsdyrkelse (*sacra arcana*) finder Sted. Den kan med Rette forlange, at enhver Confession eller Sect, der vil nyde dens Beskyttelse, offentlig og uden Forbeholdenhed fremlægger sin Læremening og Troesbekiendelse for Regieringen.

Staten kan ikke tilståde Underviisning i Religionen hos noget kirkeligt eller separatistisk Samfund, uden efter offentlig bekiendtgjorte og af Regieringen bifaldte Lærebøger.

Enhver offentlig eller privat Skole og Lærestalt er pligtig at underkaste sig Statens Bestemmelse og Forskrift i Henseende til Religionsunderviisningen, og dens Opsyn dermed med sine geistlige Embedsmænd og kirkelige Foresatte.

Staten er berettiget at forlange, at enhver, som emanciperes af Fadermagten, og indtræder i borgerlige Forhold og Rettigheder, tillige skal tiltræde et af Staten erkiendt og beskyttet kirkeligt Samfund, og til den Ende aflægge offentligt Prøve paa sin Religionskundskab og Bekiendelse om sin religiøse Tro.

Denne Fordring, som hos de christne Confessioner opfyldes ved den saakaldte Confirmationshandling, er der Statens hellige Pligt, at see fyldestgjort af hver den, der vil optages som Medlem af dens Samfund. Thi Staten skylder sine Borgere Betryggelse for deres nye Medborgers Adfærd og Sindelag; den bør give Alle den muligste Vished for, at den nye Borger erkiender en høiere Lov end Statens Love, og en usynlig Dommer, der kræver Regnskab for hvad jordisk Domstol ei kan paakiende. Uden denne Garantie, som Religionens Hellighed alene kan give, er ingen Tillid mulig blandt Menneskene, og ingen Sikkerhed i de huuslige Forhold, som Staten ei kan giennemskue, og ikke bør befatte sig med.

Paa denne Maade bliver Confirmationen, som Optagelse i Kirkens Samfund, ligesaa meget en borgerlig Akt, som en Religionshandling. Den bør staae under Statens Tilsyn, og foretages af Geistlige, ikke som enkelt Menigheds Tienere, men som Statens betroede Embedsmænd. Det er derfor og aldeles vigtigt, og uforbigiængeligt nødvendigt, at den Geistlige, der skal være Staten ansvarlig for de Unges Religionsindsigt og religiøse Sindelag, selv i Forveien underviser dem i Religionen, og offentlig prøver dem efter den af Staten for hver Menighed autoriserede Lærebog. Denne Underviisning bør desaaarsag ikke staae under Forældrenes Tilsyn, men, som ogsaa Brug er, skee paa Statens Vegne enten i Kirken eller i den Geistliges Huus. Ingen Privat-Underviisning bør kunne befrie for denne, og ingen Huus-Confirmation udenfor Kirkens Samfund tilstædes. Som Følge heraf vil

ogsaa indrømmes, at Confirmationen bør foretages førend Börnenes Emancipation eller Indtrædelse i Verdens større Kreds, og at den ikke bør skee uden i den Alder, der forudsætter Evne til at fatte et Religions-Foredrag, og at føle Vigtigheden af Religionens Lærdomme, ligesom det og maae være Staten forbeholdt, at erklære dem for umodne, og ikke stæde dem til Confirmation, som befindes ei dertil at besidde fornøden Indsigt og Dannelse. Undtagelse fra de i den Henseende fastsatte Regler om Confirmandernes Alder og Forkundskaber synes for stedse at være berænkkelig, og bør aldrig nogensinde betragtes med LigeGYldighed; thi, endog blot fra statsborgerlig Synspunkt, den vi her alene holde os til, har den unægtelig en skadelig Indflydelse, da det vel ei kan andet end indrømmes, at den Fordærvelse, der hersker blandt Borgerselskabets forskellige Stænder, skriver sig for en Deel fra den Tid, da Ungdommen, med uövede Skridt og vaagnende Lidenskaber, sig selv overladt betræder Borger-Livets Bané. Naar her ingen Modvægt findes i Gemytter imod udvortes Tillokkelses Magt, naar ingen prøvede Grundsætninger og ingen rodfæstet Overbeviisning om Ret og Pligt og intet Værn om Sædernes Reenhed kan modstaae Strømmen, saa vil Frygt for Statens Love, som ikke ramme uden den ved udvortes Kiendsgierning overbeviste Forbryder, langt mindre kunne værne om Retsind i Ord og Handlinger.

Det kunde desaaarsag nok være at ønske, at Statens Indretninger angaaende den religiøse Opdragelse stundom bleve jevnførte med hvad Regjeringens Pligter, saavel som Samfundets til-

Høje Krav til sine Geistlige i den Henseende kunde fordre. Thi her er det egentligst, at den geistlige Stands Vigtighed for Borgerselskabet viser sig mest indlysende; ligesom det og af det Foranførte vorder klart, at ingen Seet og intet Religionspartie bør være undtaget fra den Forpligt, offentligt at fremstille sine Børn til Confirmation under Statens umiddelbare Tilsyn.

Den anden Underviisningsgjenstand, som Staten med Hensyn til sit første Formaal er fuldberegtiget ved umiddelbar Lovgivning og Opsigt at virke paa, er Ungdommens Dannelsen til Vaabendygtighed til Fædrelandets Forsvar. Det er forhen viist, at hver Borger, ved at indtræde i Samfundet, paatager sig Garantien for Statens Existens og Vedligeholdelse. Staten kan ikke vedligeholdes, uden ved Borgersamfundets Kraft og Færdighed til at modstaae Angreb og Overfald; og denne Kraft bortdøer, endog førend de første Forbundnes naturlige Endeligt, naar ikke den Unge bliver opdragen til at optræde i den Aldrendes Sted. Saavidt altsaa, som enhver Borger har Krav paa Statssamfundets Beskyttelse, har ogsaa dette Samfund et retfærdigt Krav paa hans Bistand enten i egen Person eller ved den, der, som hans naturlige Eftermandskab, paatager sig hvad den aldersvage Arm ei længere formaaer at udrette. Saaledes finde vi ogsaa Sagen at have været betragtet hos alle ædlere Nationer, som fra de ældste Tider have hævet sig til uafhængig Existens, og gjort Epoke i Verdens Annaler. Grækerne, Romerne og de senere i Europa invandrede Germaniske og Scandinaviske Folkestammer holdte fast ved den Grundsetning, at hver fribaaren Mand var fød Kriger. Eman-

icipation fra Fædremagten og Indvielse til Krigerstanden vare hos de sidste uadskillelige Begreber, og ved Vaabnernes høitidelige Overleverelse blev den Unge erklæret for Samfundets selvstændige Medlem, ligesom hos de første Forpligtelsen til Krigstjeneste begyndte samtidig med den mandlige Klædedragt (togæ virilis) Anlæggning. Ikkun under nogle Orientens despotiske Forfatningen, saasom i Ægypten og Indien, findes Krigsstanden at have udgjort en særegen arvelig Kaste, hvilken Indretning kiendeligen spores at have virket til Staternes Svækkelse og tidlige Forfald.

Det er ikke blot Erobringssyge og Stræben efter militairisk Overvægt, men vel og Culturens Fremskridt i Europa og Forretningernes derved indførte Deling imellem de forskellige Borgerklasser, som i de senere Aarhundrede har frembragt en noget lignende Indretning; jeg mener de staaende Krigshære, som dog deri ere aldeles forskellige fra hine Kaster, at disse Krigshære ikke kompletteres ved Arvefølge, men ved unge Borgers frivillige eller lovbestemte Indtrædelse under Fædrelandets Faner. Det er her ikke Stedet at undersøge, hvorvidt denne Indretning i det Hele har været gavnlig eller skadelig for Staterne, og hvorvidt der, som de fredelige Kunster og Sysler derved kan have vundet, kan ansees som fuld Erstatning for hvad Afbræk, Nationalaandens Energie og Folkestammens Kraftfuldhed derved kan være tilføjet, samt for de Onder, den hyppigere Anledning til krigerske Foretagender, og en antiborgerlig militair Esprits Udvikling have paaført Menneskeheden i Almindelighed. Alene den Bemærkning bør her ikke forbigaaes, at Borgernes naturlige For-

pligtelse til Statens Forsvar, og Statens Ret til at forlange dens Opfyldelse ikke hæves ved nogen Statens öconomiske Indretning, og at Tider og Omstændigheder lettelig kunde indtræffe, hvorved det maatte giøres nödvendigt, at samtlige, eller dog flere Borgerclasser, end de, der egentligst have opoffret sig for Krigstanden, skulle fremkaldes til Fædrelandets Forsvar. Det vil derfor steds være ønskeligt, at Ynglingen af alle Classer oplæres og öves i Vaabens Brug, og tilholdes derpaa til visse Tider at aflægge Pröve, ligesom det og er indlysende, at ingen kan med noget Skin af Råd forlange at unddrage sig Statens almindelige Lovgivning i denne Henseende. Naar ikkun det Væsentlige bliver afsondret fra det Uvæsentlige, og ufornöden Anstrængelse og Tidsspilde forebygges, saa vil denne Disciplin, endog uden Hensyn til, om den for alle og enhver kan eller bør komme til virkelig Anvendelse, dog medføre det Gode, at Legemerne blive styrkede og uddannede, samt at hver Borger lærer at kunne betæne i et Angreb, og at værne om sit eget Liv, en Færdighed, som dog vel burde anses for at være en væsentlig Bestanddeel af Mandens Færdkommenheder.

Det ligger udenfor denne Afhandlings Grændser, at undersøge, hvorledes Staten bedst kunde opnaae det Öiemæed, at see sine unge Borgere dannede til Vaabendygtighed, og vedligeholde denne Færdighed saaledes, at den i mödende Tilfælde kunde komme

til Nytte. Dog maae det være mig tilladt, her at ytre den Tanke, at det vel kunde synes ønskeligt, at man i nyere Tider mere almindeligen end hidtil er skeet, havde stræbt at efterligne de Gamles Gymnasia eller offentlige Legemsøvelses Anstalter, og efter dette Mønster med behørig Modification efter Clima og Tidernes forandrede Tarv at oprette Forberedelses Instituter til de alvorligere Vaabenøvelser. Det bør vel for en Deel tilskrives denne Forsømmelse, at vor Dannelse er mere eensidig, end de Gamles; at Legemernes Organisation og Styrke ikke er saa fuldeligen mødnet, og at vi vel staae noget tilbage i den friere Bevægelse, og den rask kraftige Virken, som hos de Gamle var en Følge af alle Livsorganers frødigere Udvikling og stedse vedligeholdte Elasticitet. Ikke frygter jeg her at møde den Indvending, at den her forlangte Dannelse vilde staae i Veien for, eller ei kunde lade sig forene med Ungdommens Forberedelse til sin egentlige Bestemmelse i Borgerlivet, hvis meere udviklede Forhold nu kræve større Opoffrelse af Tid, og en mere vedholdende Anstrængelse end som hos Oldtidens Nationer var fornøden. Thi ikke at regne, at i de fleste Borgerclasser fra de lavere til de høieste, sædvanligen formodelt laugsmæssige Indretninger, bestemte Læresaar og andre uensigtsmæssige Indskrænkninger medgaaer langt mere Tid end den i streng Forstand fornødne til Ungdommens Dannelse til sit egentlige Kald, bør det ogsaa komme i Betragtning, at man vel i Al-

almindelighed burde være betænkt paa, at uddanne *Mennesket* efter
 sine almindelige Anlæg og Egenskaber, isædet før allerede med
 Barnet at have en bestemt og snever Virkekreds for Öinene, hvor-
 til det i egentligst Forstand skal blive opoffret. Ligeledes bör ik-
 ke tabes af Sigte, at det ikke saa meget er Tiden, som anvendes
 til en vis Syssel, men Munterhed, Siels Elasticitet og et freidigt
 Sind, som fremmer Arbeidet. Dette synes mig at de Gamle be-
 dre have forstaaet at opveie imod hinanden, og om dette skulde
 befindes rigtigt, fortiene de uidentviyl heri at efterlignes. Til Slut-
 ning maae jeg, for at forebygge muellig Misforstaaelse, endnu til-
 føie den Bemærkning, at Statsborgernes her paafordrede Dannelse
 til Vaabenfærdighed ikke udfordrer de strænge militaire Former,
 som ere nødvendige for en samlet Hærs Organisation og bestandi-
 ge Activitet. Disse kunne da først komme til Anvendelse, naar
 Borgerne fremkaldes til virkelig Tieneste, Heller ikke synes det
 nødvendigt, at eensformig Klædedragt, og anden militair Udmær-
 kelse, der saa lettelig fremavler Forfængelighed og en skadelig
 Esprit de Corps, — det Modsatte af ægte fædrelandsk Ahmeen-
 aand — skulde forbindes med de almindelige Vaabenövelser, der
 blot have Statens Forsvar i paakommende Tilfælde til Öiemeed.
 Jo mere det Vigtige heri bliver adskilt fra det Uvigtige, desbedre
 vil Formaalet blive opnaaet, og den Stat, der ved en velordnet
 Lovgivning forskaffer sig kraftfulde Borgere, vante til at taale og

undvære, dyede i Legemsfærdigheder, og besjæfede af ægte Borgersind og sand Kærlighed til Fædrelandet, vil i sit Skiød aldrig kunne mangle Stridsmænd, der skulle værne om dens Grændser, forsvare dens Selvstændighed, og forplante dens Roes og Hæder igiennem Generationernes Række til de fjerne Slægter.

HVORVIDT
ERE DE ALMINDELIGE
RETS- OG MORALLOVE,
DER
I BORGERLIGE SELSKABER
OG
FOR EENSLIGE PERSONER I DERES PRIVATE FORHOLD
UNÆGTELIG ERE GYLDIGE,
OGSAA
ANVENDELIGE PAA OFFENTLIGE PERSONER
SAMT
HELE NATIONERS OG STATERS INDBYRDES
FORHOLD,
DER ENDNU LEVE I DEN SAA KALDTE NATURLIGE
TILSTAND I HENSEENDE TIL HVERANDRE?

AF
N. T R E S C H O W,
KONGELIG NORSK STATSRAAD, RIDDER AF DANNEBROGEN OG NORSKTIERNEORDENEN.

At der i enhver Stat ere Rettigheder og Love, uden hvis Haandhævelse det offentlige Væsen nødvendig maa gaae til Grunde, er en Sandhed, hvorom Ingen alvorlig har kunnet tvivle, hvor afsagt Fiende af Retfærdighed han end ellers kunde være. Thi hvad *Karneades* eller andre Philosopher, saavel af den academiske, som egentlig skeptiske Skole skulle have indvendt derimod, sigtede dog kun til endog paa denne Maade at godtgjøre den almindelige Sætning, at Intet er saa vist, det jo, som Gienstand for en af Principer strengt udledet Videnskab, ved samme Slags og ligesaa stærke Grunde kan kuldka-
stes, ei til at ophæve al Sandsynlighed selv, der ved en dyb Følelse og dunkel Ahnelse af det Sande gemeenlig langt mægtigere end nogen Anden bestemmer os til at handle, og uden hvilken det menneskelige Liv ingenlunde kan bestaae. Ja, de, der i andre Ting aldeles mistvivlede om Mueligheden af Sandheds Udfindelse, berettes dog, hvad Moralen angaaer, med Bestandighed at have holdt sig til det ene Partie, og med Fornøielse at have skienket hiin indvortes Følelse, med hvilken de elskede Ret og Ære frem for alle Ting, der Bifald, som de nægtede ei alene Fornuften, men de udvortes Sandser selv. Saaledes var der Ingen blandt alle *Socrater's* Efterfølgere, der ivrigere end *Pyrrho*, Skeptikernes Fader, forfægtede Dydens Sag; og den *Timon*, der endnu maa bære Nav-

net Misanthrop, hadede Mennesker og især Philosopher ei af nogen anden Aarsag end fordi han hadede Laster, og strax vilde have forsonet sig med hine, saasnart han hos dem, som hos Hernophanes, hvilken han i sine bekiendte Siller har begegnet med udmærket Agtelse, eller, som hos Pyrrho selv, havde bemærket nogle Spor af en ædel Character.

Jeg veed vel, der aldrig har manglet saadanne Mænd, som jo have paastaet, at Dyden aldeles ei er grundet paa Naturen eller Fornuften selv, men paa Vaner og en positiv Lovgivning alene, og at denne Mening ligesaavel blandt de nyere og mest oplyste Nationer, som fordm i *Socrates's* og *Platos* Tid hos Grækerne, har sine, ja, maaskee endnu flere, skiöndt nuomstunder mestendeels forborgne Tilhængere. Da hverken Undseelse eller nogen anden Frygt hindrede Grækerne fra offentlig at bekiende, hvad de virkelig billigede, vi derimod tidt ved begge afholdes derfra, og undertiden af Statsklogskab tillige, der møder endog de Mægtigste til udvortes at vise et Slags Kierlighed til Retfærdighed og andre Dyder, og til saavel hos Undersaatterne ved Straffe at hævne deres Foragt, som hos Fyrster og fremmede. Stater selv aabenbar at afskye samme. Intet er derfor enten i Fred eller Krig almindeligere, end at Enhver vidtløftigt udvikler sin Sags Retfærdighed, med de prægtigste Talemaader ophöier sin egen Redelighed, Billighed, Höimodighed, Maadeholdenhed, ja, endog Aabenhjertighed, og derimod med sorte Farver afmaler sine Fienders Troelöshed, Begierlighed og Ærgjerrighed; vist ikke, fordi man virkelig tænker saa, men fordi man enten troer eller önsker, at Mængden i sin Forblindelse maa beholde denne Tænkemaade. Thi at en passende

Retsorden er fornøden til at holde Undersaatterne i Aie kan-Ingen bedre vide end de, der beherske dem: men da man tillige er overbevist om, at al Regiering, alle Love have en vis Nytte til Formaal, og at denne bestaaer deels i Statsforfatningens Vedligeholdelse, deels i Magt og udvortes Velstand, til hvis Forsvar og Forøgelse man endelig maa tage Tidens og Menneskers foranderlige Character i Betragtning: da dernæst Regentens og de adskillige Stænders Fordele, hvoraf Staten er sammensat, tidt ere stridige, og Menneskers saa modsatte Tilbøieligheder ei let kunne bringes til nogen Harmonie; saa bliver intet Andet tilbage, end at Staternes Overhoveder ophitte visse Navne, der kunne synes at udtrykke, hvad Alle i Almindelighed maae attraae: disse ere Dyds, Retfærdigheds og andre, der klinge vel i ethvert, men fornemmelig i Almuens Ørne, endskiøndt de i Mening og Bemærkelse hos denne og dens Beherskere kunne være meget forskellige. Dette er uden Tvivl den Theorie, der, skiøndt ikke ganske tydelig tænkt, dog i Gierningen leder mange Statsmænds Handlinger, og næsten paa ethvert Blad i den borgerlige Historie findes saa rigtig udtrykt, som de handlende Personers individuelle Tænkemaade og de mange Slags Hindringer, der i Udførelsen altid forekomme, uagtet al Overensstemmelse i Principerne, nogenledes kunne tillade.

At udrydde denne Mening, saavidt ved Skrivter mueligt kan være, at aabenbare Rettens og Dydens enige Væsen og gaae tilbage til dens første Grunde, for deraf at oplyse, at, hvor uligeartede og mangfoldige voré Pligter end kunne være, saa udspringe de dog af samme Kilde, dette er for nærværende Tid dog ei min Agt. Philosophiske Afhandlinger over denne Materie ere vel ei uden Nyt-

te, men virke umiddelbar kun paa dem, der have Tid og Lyst til de høiere Undersøgelser, som fornemmelig i Eensomhed og langt fra offentlige Forretninger kunne have Sted, først giennem en lang Omvei og følgelig seent paa de Övrige, der enten i de fornemste eller blot underordnede Roller selv fremtræde paa den store Skueplads. En nærmere Nytte synes man deraf at kunne love sig, naar man ligefrem og med uimodsigelige Grunde kunde vise, at det, hvad Dyd og Retfærdighed angaaer, i det offentlige Liv forholder sig paa samme Maade som i det private, med Folk og Stater som med eenslige Personer, og at alt, hvad Retfærdighed, Mod, Afholdenhed og Visdom foreskriver disse, ogsaa af hine bør udøves, eller ei efterlades. Thi, da Ingen nægter, at disse Dyder hos Borgere til et roeligt og lykkeligt Liv ere yderst vigtige; saa følger, at, hvis Grunden dertil, hvad de store saavel som mindre Selskabers Forhold angaaer mod hverandre, just ere de selv samme; saa ere de ei heller Frugter af betynderlige Vedtægter eller Maximer, men af Tingenes eget Væsen og den fælles almeengyldige Fornuft.

Endskiöndt Philosophernes Meninger om Moralens første Grunde neppe kunne tælles, end sige hver for sig giennemgaaes; saa kan man dog gierne indbefatte dem allesammen under to Hovedarter: blandt hvilke den ene betragter det høieste Gode, eller alle Tings Endemaal, som bestaaende i en Idee, eller et af de Nyere saakaldet reent Begreb, hvorved man abstraherer fra al sandselig Stof og Attraa: den anden vil derimod, at Lyksalighed skal være Maalet for enhver menneskelig Tilbøielighed, og at dette Gode aldeles ikke lader sig tænke uden behagelige Følelser, der enten umid-

delbart reise sig af Legemet eller middelbart af andre Ting, der røre Sandserne paa en angennem Maade. Hovedsagen er efter denne Forudsætning derfor, at forsvare Liver og dets Hielpemidler, paa det at samme ei alene kan flyde let og uden Frygt, men ogsaa undertiden overstrømmes af en Vellyst, der driver Frygten bort; men hvad der bevirker dette, deri bestaaer det Nyttige, hvorpaa alt Overlæg i det menneskelige Liv gaaer ud. De, der nu bifalde den første blandt disse Meninger, ligesom de ikke kunne, saa pleie de ei heller let at kalde den Sag i Tvivl, at det jo er samme Idee om Dyd, som den Vise i sit offentlige og private Liv, i Ståtens og sit eget Huses Bestyrelse med uafvendt Oie bør forfølge; endskiøndt der ei er ham ubekiendt, at denne Dyds, ligesom Sindets egen Form, efter de Tings Beskaffenhed, med hvilke den har at gjøre, kan udvikle sig paa mange Maader. Hvorved det desuden let indsees, at Begreberne om Ret, Billighed og Velanstændighed, saaledes som disse fremstille sig, ei alene for den almindelige Mand, men endog for de Klogeste og meest Oplyste selv, ei ere saa rene og uforsfædte, at jo meget Urigtigt, Vaklende og Ubestandigt, ifølge Tidernes og Menneskenes Sæder, maa være blandet dermed. Ligesom der ogsaa i den saa kaldte Naturet findes mange Ting, hentede af de borgerlige Love, hvilke Juristerne nu gemeenlig agte som Fornuftens egne Forskrivter, fordi de fleste europæiske Nationer have øst dem af romerske Kilder, og de derved have faaet almindelige Loves Kraft. Men da samme Fornuft alligevel i nogle, og det meget vigtige Strykker ei vil kændes derved; saa kan man ikke forundres over, om de, der dog selv for private Forhold have stadfæstet denne Lov, ofte vise, at de i deres andre offentlige Handlinger eller mod fremmede Folk ligesaa lider an-

see sig bundne til denne, som de holde det for deres Höihed anstændigt efter nogen anden borgerlig og positiv Ret at lade deres Stridigheder med dem afgjøre. Af samme Aarsag bliver ogsaa den almindelige Folkeret, som de Nyere efter den udödelige *Hugo Grotius's* Exempel ligeledes have laant af romerske og andre Oldtidens Love, ei blot af dem stedse mere og mere ringeagtet, der have fornægtet al Ærbødighed for ægte Dyd, men er ei engang synderlig efter deres Smag, der Intet holde for Retfærdigt, uden hvad Billighed og Retskaffenhed tillige maa bifalde; hvormed dog Ingen let vil nægte, at der jo baade i den borgerlige og i Folketretten forekommer mange Ting, der ere i den aabenbareste Strid.

For fuldkommen at afgjøre denne Sag, maa man, som jeg troer, først undersøge, om Alt, hvad der ifølge de lærdeste og mest talentfulde Folks Sæder og Love holdes for retfærdigt eller ædelt, er saa ubrødeligt, at det aldrig bør overtrædes: dernæst, ifald det maaskee lader sig bevise, at Noget deraf snarere er indrettet efter Tiderne og Staternes nærværende Tilstand end Fornuftten eller den menneskelige Natur, der er evig varende; saa opkommer igien et andet Spørgsmaal: om da denne Tingenes Orden bør være bestandig og ei engang af Fuldkommenheds Driften, der idelig attraaer noget Bedre, maa forstyrres; om altsaa de derpaa grundede Love vel ere ophøjede over enhver Undtagelse, eller meget mere, Retfærdighedens Væsen uforværmet, Forandringer underkastede; samt hvilke Mænd der da kunne have Ret til at giøre Forsøg derpaa; thi at Dommen i denne Sag hverken kan tilkomme Alle eller engang Mange, er af sig selv tydeligt. Fremdeles, hvis

Ret dertil dog af Himmelen er skienket nogle Faa, som ei Meget i deres Opførsel maa synes mod Folks Love og Sæder stridigt, men derfor dog hverken er uretfærdigt eller uædelt; uagtet enhver Anden, der maatte have gjort sig skyldig i saadan Handlemaade, som en Fiende af det menneskelige Kiøn havde fortient den allerhaardeste Straf.

Om denne Materie skal herefter handles, først under den Forudsætning, at Intet i de menneskelige Ting er saa bestandigt og ubrødeligt som Sædelighed eller Dyd; derpaa skal samme Sag giennemgaaes med Hensyn til dem, der troe at Nytte er det Eneste, man bør attraae: og for disse troer jeg, mit Foredrag da vil blive mest tilfredsstillende, naar jeg afsondrer den fælles og bestandige Nytte fra den besynderlige og forgængelige, og om den første viser, at den med Sædelighed paa det nøieste er forbunden, men den anden derfra gandske forskiellig; saa at, dersom vi kun holde fast ved hiin, ville vi tydelig indsee, at Intet er almeeennyttigt, som jo tillige for det private Liv bærer de allerrigeste Frugter, Intet kan være nogen Stat eller enslige Borgere til varigt Gavn, som de ei uden andre Nationers Fordærv eller Forurettelse kunne erholde, og at ligesaa Jidet paa den anden Side nogen Ting kan være Regenterne nyttig, som geraader samtlige Borgere enten til Ulykke, eller i det mindste til deres Velfærds Forringelse. Bliver Alt dette fuldendt, og der endda i denne Afhandling skulde være Noget, man til en fast Overbeviisning kunde savne; saa ville disse Mangler, som mig synes, ikke deraf kunne reise sig, at Spørgsmaalet ei nok er vendt og undersøgt paa alle Sider, men fordi Forfatterens Villie i Udførelsen af et saa indviklet Emne

Vid. Sel. Skr. VI Del. II Hefte 1816. I

ei overalt er bleven tilbørlig understøttet af Indsigt eller Kraft.

Iste Hovedstykke.

Spørgsmaalet besvaret med Hensyn til Ideen om Sædelighed som Endemaal, eller det høieste menneskelige Gode.

For at vide, om de offentlige Pligter bestemmes af andre Grundsætninger, end de private, hele Selskabers mod hverandre, ligeledes end enslige Personers, og for at sætte denne Undersøgelse visse Grændser, uden hvilke en vis Orden deri var umuelig: vilde vi først handle om Retfærdighed og Billighed, dernæst om de övrige Sædelighedens Sider eller Dele. Men hvorvidt de samme Retfærdigheds Pligter ligesaavel udenfor det borgerlige Selskab som i samme ere gyldige, kan man umuelig bedømme, med mindre man først faaer afgjort, hvorpaa denne Gyldighed beroer: og det er derfor ingen Udsvævelse, naar vi i Almindelighed betragte denne Sag. Thi har den borgerlige Retfærdighed sine besynderlige Grunde, der uden for dette Selskab ikke finde Sted; saa ophører derved naturligviis tillige dens Forpligtelser, og Stater ere i deres Forhold mod hverandre dertil ikke bundne: hvilket man af det Følgende endnu bedre vil forstaae.

Iste Afdeling.

Hvorvidt de almindelige Retfærdigheds Pligter overhovedet, og følgelig ogsaa i Selskabers Forhold til hverandre, ere gyldige.

Hvad Ret og Billighed angaaer, saa synes det rigtigst, at begynde med den sidste, som den, der med Naturen og Fornuftens

närmest er forenet, og med Sædelighedens dybeste Kilder staaer i den mest umiddelbare Forbindelse. Thi hvo der i sin Opførsel mod andre Mennesker ei har Andet for Øine, end deels deres indbyrdes Lighed og Frihed, deels Enhvers Sindsgaver, Arbejder og Fortjenester, hvo der ubunden ved nogen Lov, som han ikke selv foreskriver sig, lader Enhver erholde saa Meget, som for det første til deres individuelle, og dernæst til det hele menneskelige Selskabs Fuldkommenhed er den mest passende Lod, han haandhæver Billighed i Gjerningen selv, han er ligesom en Gud, ingen Affecter underkaster, fæster paa Sædhed alene det stadige Blik, og gjør, som Mathematikeren, kun hvad Ideen byder. Her er ingen besynderlige Regler uden saadanne, der nødvendig flyde af den første og høiest almindelige, ingen Strid med Principerne, Intet, der beroer paa Godtbeholdende, eller hvorfra der kan skee nogen Undtagelse. Thi, at han efter Omstændighederne tidt nødes til at sætte snart en anden Vei, forandre sin Opførsel, efterhaanden paa tage sig alle Slags Skikkelser, dette forhindrer ham dog ikke fra, at han jo, ligesom paa det grændseløse Ocean, altid har et fast Punkt i Sigt, hvorefter han paa sin Omvanken hid og did kan styre sin Kurs, skiondt han enten af Stormvinde, Strandbreddens Krumninger eller af midt i Haver opstaaende Skær imellem drives af fra den lige Stie.

Den sædvanlige Retfærdighed har derimod visse Grundmaximer, som just ei ere komne fra Visdommens eget hellige Sæde, og derfor ei heller ere fuldkommen rigtige, men dog stadfæstede ved Sæderne og en bestandig Efterlevelse af de klogeste Mænd, hvilke Love der ei gaaer an, og meget sielden gavner at overtræde.

Thi, sköndt Sandhedens Kilde ei er saa forborgen, at Udgangen dertil kunde synes spærret for de Fleste, saa behöves der dog Kunst, og det ingen almindelig, til ei, naar man deraf vil öse og opdrage Vandet af den dybe Grund, at giöre det muddret baade for Os selv og Andre. Derfor have nogle i denne Kunst særdeles Kyndige heller udgravet Brönde, hvoraf de Övrige kunné hente dette Vand, vel ikke gandske klart, som i Kilden selv, men dog saavidt Nyten her i Livet fordrer, og saaledes, at de Fleste kunne og pleie at være tilfredse. Heraf have Sæder og borgerlige Love deres Oprindelse; blandt hvilke Juristerne i et System have samlet de almindeligst antagne og til de fleste Nationers Tarv mest passende, og adlet dem med en Naturrets ærefulde Navn. Thi hvad Naturen eller Fornuften byder er deels imellem de lærdeste Mand endnu omrøstet, og deels vilde det, hvis det endog overhovedet var almindelig bekiendt, med Hensyn til enslige Livets Tilfælde dog være urandsageligt, eller meget vanskeligt at anvende. Thi til ei alene rigtig at bedömma samme, men til derhos at giöre Sandheden saa indlysende, at den endog af Andre, ja, af de stridende Parter selv, erkiendes, er ei engang en övet Dömmekraft altid tilstrækkelig, men dertil udkræves ogsaa stor Anseelse, hvilken Intet i saa höi en Grad kan forskaffe, som Menneskers almindelige Mening og alle Nationers Overeensstemmelse.

Naar der altsaa i Stater blev indført Rettergang, og den offentlige, Tugt anordnet saavel ved Sæder som ved Love; saa maatte ei alene de Rettigheder og Pligter bestemmes, formedelst hvis Iagttagelse Enhver fik Navn af en retskaffen Mand; men en Idee om Sædelighed og Billighed ogsaa fremstilles for Gemytterne, der

vel, saavidt mueligt, udtrykte det Sande selv, men hvori det dog var uundgaaeligt, at jo visse Dydens Træk, ligesom i enhver Kopie, enten bleve forvirrede, eller ved nogen Urigtighed forstillede. Derfor ere Folkenes Begreber om deres Pligter, uagtet en væsentlig Overeensstemmelse, dog ved saa forskellige Skatteringer udmærkede: derfor bære Fædrelands Kierlighed, Goddædighed, Religieusitet og alle høiere Dyder, ligesaa vel som de, der for en borgerlig Lovgivning ere de egentlige Gienstande, hos Alle Climaters, National-Characterens, og overhovedet Individualiterens besynderlige Præg. Heri ere nu Sædvaner saa formaaende, at vi i Livet billige eller misbillige mange Ting, om hvilke vi dog indsee, at vi burde dømme paa en langt anden Maade, naar vi efter Videnskabens eller Fornuftens egen Regel nøiagtig skulde prøve dem. Vi have nemlig, saa at sige, dobbelte Vægtskaaler. Det ene Slags bruge vi, naar vi tænke os selv som satte her i Sandseverdenen, kæmpende mod saa megen Elendighed, bundne ved saa mange Nödvendigheder, omringede af saa mange daarlige og onde Mengesker; et andet Slags, naar vi ligesom give Slip paa den lave Jord, tage et høiere Aandens Sving, og som uden for dette Legeme tænke os ind i høie Himle og midt i guddommelige Væsners Kreds. Vi føle da visselig, at hvad der her paa Jorden synes Ret og Ædelt, ingenlunde gandske svarer til det Dydens Billede, som vi finde dybt indprentet i vort Bryst, og blive derved tillige overtydede om, at endog i de menneskelige Ting lader Noget fuldkomnere sig tænke end den Forfatning, de Slotte og Bygninger, paa hvis Istandholdelse Almeenvæsenets eller det menneskelige Selskabs Velfærd efter de Flestes Mening ene beroer. Enhver svæver en anden Form af det Rette for Indbildningskraften, mere eller mindre fuld-

kommen og skikket til at sætte Hierfet i Lue, ligesom han har naturligt Anlæg til. Derefter maaler han baade hvad der i hans og Andres Handlinger sømmer sig eller ikke, og efter samme Mønster søger han ogsaa bestandig, saavidt Hindringer tillade, at indrette Livets hele Plan.

Man indseer nu, hvorledes Retfærdighed ei alene kan være Billighed, men, hvad der er endnu mere forunderligt, endog sig selv imod, og det i saa høi en Grad, at det underriden just er Kierlighed til Ret, som tilskynder Mange til at forurette. Derforste vil uden Tvivl Enhver indrømme, og deri findes det stærkeste Beviis paa Manglerne i den overalt vedtagne Ret: thi, var denne fuldkommen, hvorledes var det da mueligt, at den, der mest holder sig samme efterrettelig, dog undertiden saavel efter Andres som sin egen Samvittrigheds Vidnesbyrd kan være skyldig i aabenbar Forbrydelse mod Billighed, ja mod Menneskelighed selv? Men Exempler derpaa ere baade saa mange og lette at finde, at der er Ingen, som den tidt saa ubillige Nødvendighed, trods en af uformodentlige Tilfælde frembragt Umuelighed, at betale sin Gæld, jo i det mindste strax falder ind. Men havde Fornuften villet, at Ret til at kræve Betaling overalt skal være hellig og ubrødelig, hvorledes kunne da de borgerlige Love deels tillade Creditor at eftergive samme, deels endog selv understaae sig til ved Dispensationer at løse dem? Ja, give ikke disse Love i mange andre Tilfælde ikke blot Anledning, men endog Frihed til at synde, og det gjøre saavel de fælles og almindelige, der høre til den saa kaldte Naturret, som de besynderlige og hvert Folk særegne, fordi menneskelig Klogskab intet Herligere end saadanne Forordninger

hidindtil har vidst at udtænke. Alle de Love, der handle om Eendommens Haandhævelse, om Pagters Opretholdelse, om Testamenter, Statsforfatning, Krig og andre offentlige Ting, foreskrive nemlig allesammen en vis Orden og Maade, som Dommere, ja Regenter selv nødvendig maae holde fast ved: thi, hvis disse tvertimod havde frie Raadighed til, efter egen Indsigt i det Godes Væsen, at afgjøre saadanne Sager; saa vilde de uden Tvivl, snart af Affecter snart forudfattede Meninger hearevne, tilføie Parterne endnu langt større Skade end Lovene, som, skjøndt ei de allerbedste, dog for de fleste Sager ere nogenledes passende, og i det mindste kunne tiene Børgerne til et Slags Sikkerhed, paa det de kunne vide, hvad de i deres Mellemligheder have at betænke, hvad at undgaae og tage sig vare for. Thi, uagtet man ved det borgerlige Selskab ei kan opnaae Alt, hvad man billig kunde begiere, og man derved tidt bliver sat i den Nödvendighed, at indrømme Andres Magt eller Lykke Meget, af sine naturlige Rettigheder; saa er man alligevel dermed gierne tilfreds, naar de Övrige just paa denne Maade kunne blive desto sikkrere: men denne Sikkerhed pleie Lovene, skjøndt tidt ubillige, fast i enhver Stat dog nogenledes at forskaaffe.

Jo mere man saaledes overbevises om deres Nytte, jo kjerere de derover maae blive fornemmelig de Personer, som ved dem vinde endog meget Mere end dem efter en höiere Billigheds Lov egentlig kan tilkomme; desto ivrigere blive disse rimeligviis i deres Lagttagelse, og ikke sielden er Følgen deraf, at Kierlighed til denne Ret gör dem ubillige, det er virkelig uretfærdige, eller at Erfarenhed om de positive Loves Nytte undertrykker den höie-

re Retfærd og Ædelmodigheds Følelser i deres Bryst. Heraf lode sig mange Særskynder forklare, der forekomme saavel i den borgerlige Historie som i det daglige Liv; hvori det ei sielden hændes, at Mænd, for Resten udmærkede ved Indsigt og Retskaffenhed, saavel i selv at handle, som i at bedømme Andre's Handlinger, undertiden bevise sig i høieste Grad partiske, dadle, hvad der er Roesværdigt, og berømme det Modsatte. Saa ophøier den philosophiske Taler og Statsmand *Cicero* selv Tribunerne *Offavius* og *Drusus*, samt Consulen *Optimus*, men laster derimod de kiække og ægte patriotiske *Graccher*, uagtet de første enten aabenbar dreves af Had og Egennytte, eller lode sig bruge som Redskaber for de Riges og Mægtiges Kabaler; de sidste derimod efter *Ciceros* egen Tilstaaelse vare meget ædle, sköndt med den nödvendige Verdens Klogskab og Menneskekundskab maaskee ei nok udrustede Mænd. Thi denne Verdens Börn ere, som vor guddommelige Lærer selv har bemærket, gemeenlig meget klogere end Lysets Börn i Omgang med deres Slægt.

Efter Fornuften gives der ingen Rettighed, uden saavidt Magt til at fordre den er nödvendig til en Pligts Opfyldelse. Jeg veed vel, der gives Philosopher, som heri ere af langt andre Tanker, og troe, at vi mod livløse og ufornuftige Væsener kunne handle som vi lyste, naar kun den Brug, vi af denne Frihed giøre, ei er Os selv eller Andre til virkelig Skade: og dette oplyse de ved Exempler, af hvilke det skal være klart, hvor stor en Forskiel der er mellem Rettighedens, fast maatte man sige, Selvraadighed, og Pligters Strænghed. Blandt hine vil jeg blot anføre den, for Vellysts eller Nysgiertigheds Skyld ei alene at skille umætlende

Dyr ved Liver, men endog at pine dem paa mange Maader, kun at det ei geraader Os til mindre Nytte end Fortred. Men, var man endog istand til at bevise, hvad jeg tør vædde man aldrig vil kunne, at den hele udvortes Natur blot for vor Skyld er bleven til, og at det er umueligt, den i sig selv kan have enten Principet eller Endemaalet af sin Tilværelse; saa vilde man deraf dog ei kunne slutte det Anførte. Thi al Ret flyder, ligesom Pligter selv af Fornuften alene, hvori Intet er tilfældigt, Intet anderledes mueligt, end i Almindelighed fastsat er: hvoraf nødvendig følger, at, hvis Nogen virkelig har en vis Rettighed, saa kan han ingenlunde efter Indfald holde fast eller give Slip derpaa. Ingen Ret er dernæst afsondret fra Sædelighed og altsaa fra Pligterne selv, ingen, hvori jo Retfærd og Dyd fornemmelig komme i Betragtning, eller hvori vaklende Meninger bør have Sted; da Rettighedens Undersøgelse ellers hverken vilde komme Moralen eller Philosophien ved: thi hvor det Evige og Nødvendige regierer, kommer intet Tilfældigt ind i Helligdommen med. Men de fleste Mennesker, uvisse om hvad der er Sandt og Godt, troe nu at have Lov til at handle efter Godtbefindende: derfor er Rettens og Pligtens ene Væsen bleven adsplittet i tvende: derfor har man sat sig i Hovedet, at Rettigheder af Naturen ere saaledes beskaffne, at Enhver har Frihed til snart at holde paa dem, snart at afstaae derfra. Heraf reise sig ogsaa, ei i Britannien og ved Hoffer alene, men overalt, saa mange Embeder uden Sved og Omsorg, der ere Feigheds ublodige og uden Krig vunden Bytte; hvilket, hvis Nogen alligevel vilde rive den dovne Eiermand af Hænderne; saa vilde den første gandske vist i Selskabet holdes for høist uretfærdig; men var han dog derhos istand til at udvirke, at lige Ret

og Skiel overalt blev herskende, og at Ingen nogensteds fik Raadighed over andre eller flere Ting, end han, saa at sige, kunde forvandle sig til sund og ægte Næringskraft, eller hvøraf saavel Andre som Han selv under hans Værgemaal og Bestyrelse kunde drage den største Nytte; vilde man da vel som Voldsmand fordømme Ophavsmanden til saadan Daad, og ikke meget mere tilstaae, at vi ved ham just havde naaet hvad der i Retfærdighed er det Allers højeste? At bringe dette Værk til Fuldstændelse formaar nu vel intet Menneske; men at stræbe stedse mere og mere at nærme sig dette Maal, er for dem alligevel en nødvendig Pligt, i hvis Hænder Forsynet har givet de menneskelige Tings Regjering. Disse bør derfor ei altid bekymre sig, om de til den Ende maa sætte den almindelige Retfærdighed tilside, paa det at en langt højere maa blive desto mere giældende. Ogsaa i dette Tilfælde afviger derfor den Enes Forskrivtér fra den Andens. Tilførn har jeg viist, at tidt er ved Vildfarelse den Første, her bliver nu den Anden, og det ved Viisdom seirende.

De største Uroeligheder i Staterne vil man, naar man efterforsker deres Udspring, finde deraf at have reist sig, at vi om Retfærdighed have af Naturen et andet Begreb, end det, vi faae ved Lovene. I det menneskelige Hjerter ligger en saa stærk og levende Følelse af det Rette, at ei engang gammel Vane formaar at udslukke den og at den, skjøndt undertrykt af Fordomme, ligesom Græsset under Stenen af en brolagt Vei, ofte bryder frem, naar man ei bestandig træder derpaa. Det kan derfor ei andet være, end at man af en paafaldende Rettens Ulighed hæftig bliver rørt, som først af Sædvaner og undertiden Misbrug indført,

bliver siden af Lovene beskyttet, æret og befordret. Længe holder Mængdens Taalmod sig inden for Beskedenheds Grændser, naar den trykkes og klemmes af de Stores Vælde; men det mindste Gran, som da kommer til, forstærker, ligesom for dens Sammentræknings-Evne, saa nu dens Udvidelses positive Kraft, indtil den faaer jævnet Alles Kaar og paa nogen Maade bragt de mest Ophøiede tilbage til det almindelige Maal. Thi visselig, hvad Naturen i Sandseverdenen og selv i Himmellegemernes Orden fornemmelig tracter efter, at alle Ting ved et Slags Ligevægt kunne beholde deres faste Stilling, det samme synes i de menneskelige Ting at være dens Formaal: og Rimeligt er der, at Elementernes blinde Bevægelser ei heri ville standse, førend en Harmonie mellem de største og mindste Ting bliver bragt tilveie, saa at enhver, sat paa sit rette Sted, omsider kommer til Hvile. Thi hvad har Folkets Maiestæt og Herredom, hvad havde Lovene for Jordegodsernes lige Deling hos Romerne og Spartanerne; hvad har derimod Kamp om Overmagten, hvad Stændernes og Forretningernes bestemte Grændser vel ellers til Oiemeed, uden at bringe den bedste Forfatning, de rigtigste Forhold til en bestandig Fuldendelse? Men saa længe begge Yderligheder endnu indbyrdes ere stridige, maa da ei al privat og offentlig Ret nødvendig have Bølgernes Bevægelse og med det absolute Gode, Billige og Ædle føre Krig? Ingen-Orden i de menneskelige Ting, i hvis Haandhævelse dog Retfærdighed bestaaer, kan være stedsevarende: thi ei engang med Himmellegemerne har Naturen bragt det saavidt, at jo Stjernerne efter mange Aarhundreders Forløb afvige kiendelig fra deres forrige Løb; men Stater vank, ligesom Kometerne, endnu ustadig omkring, fordi hine ligeledes kun for kort Tid siden, om man

saa maa sige, synes af Chaos at være fremkomne, og hidindtil ingen bestemt Form eller noget stadigt Løb at have faaet. Heri finder man nu en nye Aarsag til Retfærdigheds Strid med sig selv, da de forhen helligste Love afskaffes, og en nye Tingenes Orden igien opstaaer.

Da der fremdeles i Staten ere to Slags Mennesker, hvoraf det ene regierer, det andet bliver regieret, saa kan det Sidste kun deri vise sin Retskierlighed, at det adlyder de nu bestaaende Love; det første derimod er uretfærdigt, hvis det ei undertiden ophæver Lovenes Ubillighed, løser deres altfor stramme Bånd og skienker Andre den forlorne Frihed igien. Og paa den anden Side kunne der ogsaa forekomme Tilfælde, hvori Folket, fordi det mindre taaler Frihed end Trældom selv, og ei forstaaer uden Udsvævelse at nyde det nærværende Gode, maa tæmmes ved Stangbidsel. Den Borger eller Fremmede, som da paatager sig at tvinge dets Uroelighed eller Overmod, er derfor ei strax uretfærdig, naar kun hans Planer snarere gaae ud paa det almindelige Bedste end hans private Fordeel, og han hverken ved Grusomhed eller Uforsigtighed for Resten paadrager sig nogen Brøde. Saaledes tør jeg vel hverken frikiende *Cæsar*, eller endnu langt mindre *Sulla* for voldsom Adfærd; men, hvis det alligevel er en afgjort Sag, hvilket ei engang Frihedens ivrigste Forfægtere siden have kunnet nægte, at det offentlige Væsen uden en Behersker neppe længere kunde holde sig ved Magt, burde man da vel heller have oppebriet en Theaterguds Mellemkomst, end enten med Ret eller Uret have gjort et kraftigt Forsøg til at redde den forfaldne Stat? Jeg gjør dette Spørgsmaal, ei fordi jeg troer, at Retfærdighed for

Nyttens Skyld nogensinde bør tilsidesættes, men fordi det efter mine Tanker sømmer Philosopher og store Mænd at tænke sig et højere Slags Retfærdighed ligesom en Gud, der virkelig fra Himmelen kommer Menneskeheden til Hielp, hvor de ordentlige Midler ei forlænge, og kiek tør udsætte fra de almindelige Veie, som man ellers i Rettergang, og for at vedligeholde den nærværende Tilstand, bør betræde. Gandske vist er dette Stød i Moralen ömt at berøre, og den Post, jeg nu har for Öine, saa slibrig, at maaskee neppe nogen af de største Regentere, som enten en overordentlig Aandskraft eller Lykke kan have sat derpaa, jo snart af Feiltagelse, snart med Flid har maattet snuble eller falde. Men i det vi døde Mennesker, maa vi vel vogte os for, at vi ei tillige kalde Gudsdommens Retfærdighed i Tvivl. Thi kunde det ikke skee med Rette, som hine, maaskee mere af Affect end Fornuft tilskyndede, have begyndt; saa kunde det højeste Væsen aldrig have benyttet sig enten af saadanne Redskaber eller, om man snarere paa vil, Tienere. Er det rigtigt, at, hvad der skeer, altid er det bedste (og hvem kan tvivle derpaa?), saa maa det samme ogsaa uden Uretfærdighed kunne skee, naar det ikkun skeer med fuld Indsigt i alle Tings Sammenhæng, og Ophavsmændene til det tilsyneladende Onde selv ere da kun derfor at laste, at de uden saadan Videnskab have fordristet sig til at forstyrre en Retsorden, som var den eneste, de havde Öine til at overskue og Kræfter til at udføre.

Hertil kommer den Betragtning, at den menneskelige Forstand, sköndt ofte temmelig forkeert, dog ei alene om det Gode og Rette overhovedet har et indviklet Begreb, men endog om det

almindelige og høieste Gode, og at dette Begreb hos de fortræffeligste Hoveder især pleier at være særdeles virksomt, saa at offentlige Personer, fornemmelig under Forretningers Tummel, ligesom Skialdre, af Enthusiasmus opflammede, henrives i Skyerne og ei faae Lov til at vandre de sædvanlige Veie eller ved kolde Beregninger at udforske hvorhen Geisten fører dem. Deraf kommer det, at hverken Digtere eller andre Kunstnere i deres Værker gierne følge den almindelige Bane, ja endog hovere, naar de forlade den, ei fordi den evige Ordens Lov nogensinde gaaer dem af Glemme, men snarere fordi de, af dens Skiönhed henrykkede, ei meget bekymre sig om de lavere Regler, der kun til visse Omstændigheder eller Tider kunne være passende. Der er fremdeles hos ædle Siæle en fast almindelig Feil, at de i Udøvelse af Goddædigheds og Ædelmodigheds Pligter ei noksom agte paa den almindelige Rets Fordringer, og at de ei efter de borgerlige Loves lille Maalestok, men af Dydens og Tingenes almindelige Natur, der, som man vel maa troe, er dem langt bedre end indskrænkede Jurister bekiende, ville afgjøre hvad Godt de mod enhver Anden bør bevise. Desmindre kan man derfor undres over, at de der sidde ved Staternes Roer, især hvis de ere Mænd af udmærket Aand og Anlæg til noget dristige Planer at udspinde, de da vel for deres egne Personer foragte de bestaaende Indretninger som altfor langt under deres Forstand, men alligevel neppe taale at Andre tænke, end sige handle ligesaa. Man maatte heraf let falde paa den Tanke, der gives en dobbelt Retfærdighed, hvoraf den ene, siddende paa Olympus's høie Tinding, regierer den hele Verden, imedens den anden, bunden til vor Jord, fornemmelig i roe-

lige Tider ordner Borgeres Mellemlhandlinger og i Henstende til Pagter eller Fordrag haandhæver Troe og Love.

Jeg har dernæst at undersøge, hvorfra den almindelige Ket har sin Oprindelse, og hvad der især kan give dens Fordringer saa megen Kraft. Hverken i det store mennekelige Selskab eller i besynderlige Stater kunde, som Enhver let begriber, nogen Ting ordentlig afgiøres eller nogen Mellemlhandling bestaae, med mindre man kunde være vis paa, først hvad man derved virkelig opnaaer, og dernæst, at det ei enten ved Vold eller List vil blive tilintetgiort. Saadan Orden foreskriver nu Fornuften eller Naturen selv, som naar den f. Ex. fastsætter, at Løfter og Pagter bør man holde: men disse kunne da først staae ved Magt, naar man med Vished veed, at Andre heller ikke ville afvige derfra; og hvorledes er saadan Vished muelig, med mindre man paa nogen Maade nødes til at giøre, hvad Pagten indeholder? Saadan Nødvendighed kommer nu enten inden fra, det er af et fortræffeligt Sindelag, der foragter al anden Vinding i Betragtning af det Ædle og til en almindelig Ordens Opretholdelse Fornødne, eller af Frygt for en høiere Magt og dennes mod Overtrædelsen giorte Trudsel. Var man nu forvisset om, at Alle, eller dog de Fleste, havde samme Tænkemaade, saa at Intet i deres Øine var helligere end denne Pligt; saa vilde den, der krænkede samme, visselig med Rette blive holdt for et meget lastværdigt Menneske, og værd at leve som Landflygtig mellem vilde Dyr heller end i en ordentlig og retfærdig Stat. Men, var man derimod vel underrettet om at kun de Allerfærreste om Rettens Hellighed vare hierteligen overbeviste, og at de Fleste derimod ansaae det for den største Daarligh-

hed at opoffre et stort Haab eller en nærværende Fordeel for en Skygge eller et tomt Gespenst af Dyd; saa kunde man med nogen Grund holde den for et indskrænket og af Fordomme blinder Hoved, -der i Omgang med de Fleste ei ungefær handlede ligesaa, og, om end eedsvoren, ei alligevel jo för jo heller søgte at snoe sig ud af Lovenes Baand. Al Uenighed mellem Philosopherne synes fölgelig kun deraf at reise sig, at nogle blandt dem have tænkt sig Mennesket som et af Naturen velvilligt, fromt og ædelt Væsen, andre som ondt, ukiærligt og tilbøieligt til Uret. Var den sidste Mening nu den rigtigere, saa kunde intet Fordrag uden Övrighed og haarde Straffe bestaae. Skal ogsaa jeg derom yttre min Mening, saa giver jeg uden Tvivl heller den förste Bifald, og holder den Tilstand blandt Mennesker, hvori den Ene ligger i et evigt Kiv med den Anden, aldeles ikke för naturlig, men opkommen af en vis Naturens Fordærvelse; skiöndt den maaskee ei just i alle Henseender fortjener Navn af en Udartning, men virkelig snarere er et Skridt til det Bedre: da Individerne, Selskabets Elementer, först med inderlig Kiærlighed omfavnede, men siden revne fra hverandre, bleve fiendtlige, paa det at et större og stedsevarende Venskab, der ei, som hint, er uden Bevidsthed og Fölelse, deraf i sin Tid kunde opstaae. Paa denne Maade antog ei *Empedocles* og andre gamle Philosopher alene, men ogsaa nogle blandt de nyere, at denne skiönne Verden af modsatte og stridige Ting er bleven til. Satte vi nu, at alle Stater blandt Mennesker, der saaledes have tumlet sig omkring först ere frækömmne; saa har *Hobbes* af Frygt og Overmægt ei ilde udledet alle Loves Kraft, ei for derved at lægge Grund til den egentlige Moral, men til Naturretten alene, og aabenbare dens Kilder. Havde han derimod her

villet foredrage enten de høiere eller de lavere Pligter, der grunde sig paa de naturlige Menneskeligheds og Velvilligheds Følelser; saa havde han i en høi Grad været at dadle. Men hvor langt han var fra at have dette Forsæt, hvor aldeles han blot havde de borgerlige Love for Öinene, og hvor nøie han adskilte Retsprinciperne for de reent moralske, hvis Behandling han næsten gandske overlod til Andre, er fornemmelig deraf klart, at han som Princip for Sædelæren udtrykkelig fremstiller Ideen om en stedse fortskridende Fuldkommenhed. Det samme maa siges om *Spinosa*, der i sin politiske Tractat kun lidet afviger fra *Hobbes's* Grundsætninger, men i sin *Ethica* derimod saaledes haandhæver Dydens Helighed og Maiestæt, at man let kunde troe, han heri var ueens med sig selv. Men i Gierningen er der ingen Uenighed. Thi, skulle saavel de almindelige som Folkenes særegne Love i alle Stater beholde deres Kraft; saa udfordres dertil gandske vist Frygt, og det ei alene hos onde og ubillige Mennesker, men undertiden endog hos de allerbedste, ikke just af den Aarsag, at disse heller ikke ere frie for Synd, men snarere fordi de skue et høiere Rets Billede indsluttede i deres egen Siel, hvilket de, hvis Frygten ei holdt dem tilbage, med Tilsidesættelse af Statens Anordninger meger heller vilde ligne. Thi at nogen privat Mand kan følge denne sin Tilböielighed, gör Hævneren umueligt, om ei ogsaa det Hensyn, han selv maa tage paa det hele Selskab, afholder ham derfra, da det med Rette maa synes ham betænkeligt ved sin Art at see Tingene paa, sköndt den i sig selv kan være den rigtigste, at forstyrre Selskabets Orden, og da det ei er ham ubekiendt hvor meget bedre det i menneskelige Indretninger maa være at beflicte sig paa at give dem nogen Fasthed, end ved ide-

lige Nyheder at svække disse den offentlige Velværdes Forskæmminger. Derimod er der undertiden intet, som hindrer en frie Mand, en Stat eller Fyrste, uagtet han i sit eger Huus eller Land ei tillader nogen Lovens Krænkelse, i sit Forhold mod gandske Fremmede at prøve, hvad Ret og Uret er, efter en langt anden Vægt. Det er heraf tydeligt, at de sædvanlige Retfærdigheds Pligter i det offentlige og private Liv, i Staten og uden for ei altid ere de samme. I enhver indført selskabelig Orden er stedse noget både vilkaarligt og langt under den Idees Storhed, Fornuften altid stræber at udføre. I de besynderlige Selskaber er man uden Tvivl nødt til at indskrænke sig: Meger lader sig der ei iværksætte som dog burde, eller efterhaanden kunde skee. Ofte ere vi til saadan Indskrænkning: desuden ved de helligste Fordrage forpligtede, ligesom vi ogsaa ere sikre paa at Andre ville holde sig inden for de samme Grændser. Med Staters indbyrdes Forhold er det langt anderledes beskaffet. De almindelige Sædeligheds Love ere her tidt de eneste, hvortil vi ere bundne; nogen vilkaarlig og med Tiderne foranderlig Retsorden ere vi hverken ved en indvortes eller udvortes Forpligtelse underkastede. Men for at sætte denne Sag i et desto klarere Lys, vil det maa skee være nødvendigt kortelig at giennemgaae de vigtigste Rettens Hovedstykker, nemlig om Fordrage, Eiendom og det borgerlige Selskab selv. Men forud maa man grant indsee i hvor stor en Vildfarelse de Mennesker svæve, som troe, at hin almindelige Ret gandske reent forkynnder den sande Retfærdigheds Bud. Thi sammes høieste Lov, end hvilken Intet er helligere enten i Himmelen eller paa Jorden, vil, at ethvert Individ skal efter sin Natur blive fuldkomment og stedse mere nærme sig Lighed med det Ene, Sande og

Gode. Hvad nogen her kunde indvende, at denne Sætning synes sig selv modsigende, da Enhver paa denne Maade fik en Ret i og til alle Ting, hveraf nødvendig en evig Krig maatte reise sig, vil i Grunden Intet sige. Thi ikkun saadan Tingenes Brug er at billige, saaledes er det fælles Endemaa! beskaffet, at, jo nærmere enhver Ensig kommer samme, desto større Nytte udbreder sig deraf til Allesammen: Deri bestaaer den evige Ordens Lov, som man uden et Forsyn ei kan tænke, men tilfældigmed dette nødes til at forudsætte. Men da Ingen noksom kiender Leddenes Sammenhæng i denne Kiende, Ingen ei engang begriber sin egen Natur tilfulde; saa bør man betænke hvorvidt man ved sandsynlige Gissninger eller Formodninger kan komme; og deraf har ogsaa den saa kaldte Naturens Ret sin Oprindelse. Hvad der nemlig efter alle Folks Ovsareensstemmelse kommer Naturen eller Fornuften nærmest og, saa godt som mueligt, er deraf et Aftryk, det er bleven vedtaget af Alle, endskiøndt det desuagtet i mange Ting er aabenbart, hvor langt det for Ideen som sit Mønster staaer tilbage. Hvad skesaa for det første Pagter angaaer; saa indseer Enhver, at Kilden dertil er en tvivlsom Ret: thi, var denne i ethvert Tilfælde ganske tydelig og erkiendt, saa vilde der ingen Grund være, hvorfor Nogen efter Fordrag skulde fordre hvad endog uden det tilkommer ham: med mindre man skulde paastaae, at Retigheder derved alene kunne erhverves, hvortil der ellers ei er ringeste Grund: hvilket dog Ingen enten hidindtil har kunnet, eller rimeligviis nogensinde vil være istand til at godtgjøre, da en moralsk Pligt eller Magt ligesaa lidt af et Ord, en vilkaarlig Handling eller noget Andet, der selv ei er moralskt, kan udspringe, som det overalt er mueligt, at Noget af et absolut Intet kan blive

til. Men derfor er den Indretning gjort, at den, der billig ønsker at besidde Noget, som er i en andens Vold, men ei tilstrækkelig kan bevise, at denne frivillig bör afstaae derfra, af ham tager et Løfte om paa vissé Vilkaar at fratræde det, og, er dette givet, da bliver den forhen tvivlsomme Ret, først i practisk Henseende gandske vis. Saadan Orden, som den synes mest naturlig, saa er den til det menneskelige Selskabs Opretholdelse og indbyrdes Tvedragts Forebyggelse aldeles uudværlig og derfor billiget af alle Folk. Ikke desmindre, imedens dem paa den ene Side synes at knytte dette Selskabs Baand meget fastere, løser den samme virkelig paa en anden Maade: efterdi det neppe staaer til at forekomme, at jo Nogle i Sagers Afgiørelse derved komme til at lide Uret, Andre derimod erholde Meget mere end de egentlig burde; hvoraaf Rænker, Misundelse, Had og nye Stridigheder nødvendig maae opkomme; Følger, der atter giøre Fordrage selv kun lidet sikre. Man kan derfor ei saa meget undres over, om Nogen i visse Tilfælde undslaaer sig for paa denne Maade at lade sine Anliggender bestemme: og ei ere De strax uretfærdige, der troe noksom at vide, hvad man skylder dem, og altsaa, hvad deres Rettigheder angaaer, heller ved Magten end ved noget Fordrag vil bringe Andre til at erkiende dem. Kun tvende Tilfælde kunne indtræffe, hvori saadan Væggring ei bör have Sted: først, naar Sagen, som i en vel indrettet Stat, kan føres for billige og oplyste Dommere, og der gives fuld Sikkerhed for at hvad der er lovet og paakiendt ogsaa vist vil gaae i Opfyldelse: dernæst, naar Nogen selv er saa mægtig, at Vederparten, endog mod sin Villie kan blive nødt til at holde sine Løfter: som, da Keiser *Karl den Femte* i Luthers Sag mod den catholske Geistlighed, det vilde have for-

fört ham til Trolöshed; skal have brugt disse mærkværdige Ord, at, om Troe og Love end ellers ingensteds var at finde, saa burde en romersk Keiser dog ei overtræde den: og det, som jeg udtyder Ordene, ikke fordi store Herrer altid elske Retfærdighed mere end andre; men kun fordi de ere saa meget mægtigere, at, hvis de bryde deres Løfte, ere de uden Undskyldning. Thi de Svages Nødhielp er undertiden List alene: de Stormægtiges højeste Fordringer, end sige beskedne Ønsker, kan derimod den almindelige bekiendte Ret overflødig tilfredsstille. Men uden for Staten og hvor ingen Overmand gives, kan man ikke nødes til ved Fordrag med Nogen at afgjøre sit Mellemværende. Skulde dog Fornuften undertiden finde dette raadeligt, saa er fremdeles at undersøge, hvorvidt man ved saadant Fordrag kan være bundet: og da ere ei alene de Forsigtigheds Regler, som Juristerne i Henseende til Svig og andre Ting, hvorved de kunne tilintetgjøres, foreskrive, vel at mærke, men ogsaa Villien til at holde eller sætte dem tilside bør tages i Betragtning. Thi, dersom det er aabenbart, at Andre kun lure paa Leiligheden, og i Pagter søge Skiul for deres ondskabsfulde Planer; saa maatte sandelig den være taalbelig, der tog i Betænkning at forekomme disse Rænker eller vilde bide saa længe indtil det blev for seent at sætte sin adspredte og endnu ei samlede Magt imod den fulde Udrustede. Ja, i Henseende til frie og uafhængige Folk eller Mennesker er ei alene dette at iagttage; men, da det efter deres bestandige Sædvane næsten er uden for al Tvivl, at, ligesom Enhver kun for sin Fordeels Skyld slutter Tractater, saa holder man dem heller ikke længere for gyldige end Gavn eller Skade er den samme, og, da dette Vilkaar altsaa stedse maae forstaaes derunder, saa maae de,

der blive deres Løfter troe, see vel til, at de ei ved alt for megen Agtelse for Ret paadrage sig selv den største Fortrød. Man finder derfor, at i Stater agtes Meneed og Pagters Overtrædelse gemeenlig for aldeles ubetydelige Pletter, som, hvor høit end de Fornærmede i offentlige Skrifter bevidne deres Afskye derimod, dog ved næste Fredsslutning let afviskes. Thi heri er inter andet vanærende end Usandheden, der hos private Folk gandske vist er den største Skam, men i offentlige Underhandlinger mellem Staterne saa almindelig, at neppe de ringeste Ting engang, saasom de sædvanlige Höfligheds og Venskabs Yttringer, rigtig eller ordentlig kunne behandles efter den strænge Sandheds og Oprigtigheds Bud. Det hele Stykke om Sandruehed vedkommer desuden efter mange og meget berømte Juristers Mening ikke Rets, men ikkun Dyds læren: hvorfra følger, at ei engang Pagters Gyldighed og Hellighed derpaa skal være grunder: og deri have de fuldkommen Ret, hvis det er rigtigt, at Ret og Dyd ere saa forskellige, som nogle baade blandt de Ældre og i vore Dage *Kant*, *Fichte* og deres Tilhængere paastaae. Jeg er derimod overbevist om, at begge Videnskaber have samme Kilder i Sædelighedens fælles Idee og blot i Anvendelsen afvige fra hverandre; men at den borgerlige saavel som hiin almindelig saa kaldte Naturret ei indeholder andet, end en vis af de klogeste Mænd fastsat Orden, der, som de i det mindste troede, især er skikket til den sande Retfærdigheds Haandhævelse, saavidt menneskelige Indretningers Ufuldkommenhed for maaer. Men da denne Retfærdighed sørger saavel for Ensliges som Samtliges Bedste, hine Love derimod kun ere givne for Alle, og ei altid kunne tage tilbørligt Hensyn paa Individerne; saa var det ei at forekomme, at jo Retfærdighed manges Gang maatte synes

at være i Strid med sig selv. Dernæst, endskiöndt Noget i Hiim Tingenes Orden er bestandigt, og derfor bleven kronet med almindeligt Bifald, saa vil man dog derhos finde Meget deels vilkaarligt deels særegt for visse Tider og Steder: ja ei engang den almindelige Lovkyndigheds Videnskab, som man kalder den naturlige, kan jeg uden Indskrænkning indrømme, at den endog overhovedet til Menneskes Natur eller selskabelig Forhold er den mest passende, f. Ex. hvad man deri om Eiendom, Arv og Testamenter pleier at foredrage som evig gyldige Forordninger: thi deri findes uden Tvivl mange Stykker, der efter mine Tanker langt bedre kunde være fastsatte; endskiöndt jeg ikke nægter, at det nu vilde være et voveligt Arbejde og farligt Lykkespil at gjøre noget Forsög til at raade Bod paa et saa indgroet Onde. Men Grunden til Vildfarelsen ligger deri, at de Lovkyndige ei have öst af Kilden selv, ei anlagt deres Plan efter Ideen om det höieste Gode, som alle Bestræbelser's Endemaal, men ikkun taget det almindelige Livs Nytte eller Staternes Magt og Velstand i Overveielse. Dog, hvorledes det end hermed er beskaffet, og hvorledes man end vil bedömmé denne Meningernes Forskiel; saa er det dog tydeligt nok, at hiin sædvanlige Retfærdighed har mange afvæxlende Skikkelser, medens den höieste altid er een, sig selv lig og som Guddommen, evindelig maa bestaa. (Men, før at komme til Fordrage igien, saa troer jeg nogenledes at have viist, at de uden for det borgerlige Selskab hverken er saa nödvendige som i samme, ei heller altid gyldige, skiöndt de efter alle Regler kunne have været sluttede. Vi see ogsaa, at *Fridrik* den anden af Preussén, der af alle sin Tids Konger var den mest berömt og i sin Ungdom selv havde skrevet med de af *Machiavel* fremsatte

Grundsætninger, dog i Fortalen til et af de efter hans Død udgivne Skrifter ligefrem tilstaaer, at han, naar stor Skade af en modsat Handlemaade var at befrygte, aldeles ikke tog i Betænkning at bryde nogen af ham selv indgaaet Forpligtelse. Man kunde ansee dette for en Strid mellem en gammel Mands Klogskab og Ynglingens adlere Følelser eller høie Mod; men virkelig ere disse Ytringer just ei saa stridige. Thi vel er al Usandhed i sig selv afskyelig, men i Livet tidt nødvendig; og, da den i Staters og Fyrsters Mellemligheder er bleven til en almindelig Brug, saa har den efterhaanden tabt sin fordærlige Kraft; efterdi neppe Nogen, uden hvo der i Statssager er aldeles uerfaren, ved Ord alene, om end ved Eed bekræftede, let lader sig bedrage. Da nu Alle saaledes udtrykke sig som om tomme Løfter vare dem de helligste Ting, endskiøndt det forholder sig tvertimod, saa maa disse Ord ei forklares efter deres Etymologie, men efter den gangse Talebrug og visse Betingelser eller Undtagelser stiktiende sættes ind i Sammenhængen, som Skik og Sædvane forbyder udtrykkelig at nævne. Udlægger Nogen Ordene paa anden Maade, saa vil han siden til sin Ulykke vist erfare hvor grovelig han har taget Feil. Jeg siger ikke dette, fordi jeg jo troer, at saadan Talens Misbrug høilig er at fordømme, men fordi man endog heri tidt nødes til at læmpe sig efter den almindelige Mode, om man ikke selv uskyldig vil lide Straf; og vilde end Een eller nogle Faa alene stedse tale Sandt, saa skulde de dog neppe finde Troe. Mueligt er det derfor, at *Friderik* saavel i Alderdommen som i sin Ungdom kan i lige Grad have misbilliget denne Sag; men, da han ei var istand til at rette den fordærvede Skik, saae sig nødsaget til selv at følge den. Man maa derfor ei heller saaledes udryde hvad

Jeg derom har sagt, som om jeg meente, at Troe og Love i udvortes Statssager ei var af megen Vigtighed, eller at den for Nyten i det mindste langt burde staae tilbage. Thi hvem afskyer ei Trolöshed? hvem beundrer ei deres Troskab, som for at bevare samme ringeagte Tab af Formue, Elendighed og Döden selv? Hvilken Statsmand er saa fremmed i Historien, at han ei skulde vide, hvør meget større Forliis det almindelige Væsen ved Tractaters Overtrædelse i det Hele har paadraget sig, end ved deres Iagttagelse, eller hvis Fölsomhed er ved bestandig Vane vel saa hårdet mod Retfærdighed, at han af gandske Hierte kunde lide ved Svig og Mened, uden selv, i det han deri gör sig skyldig, undertiden at føle nogen Grus? Upaarvivlelig seer han det Bæde og maa bifalde det: da han nu alligevel gör det Værre, troet han det undskyldeligt, enten med Kiærlighed for sin Stat, eller med en Nödvendighed, der visselig kan være saa stor, at endog en viis Mand maatte skikke sig deri. Thi, at holde en Pakt, som det er vist, at ingen Anden i lige Tilfælde vil agte, og Modparten, hvis han fandt det raadeligt, ufeilbarlig selv vilde løse, kan dog ei være Nogens Pligt, med mindre han besidder saa megen Magt, at han kan aftvinge den anden samme Ret. Jo vægtigere man derfor er, desto strengere bør man holde paa Retfærdighed, og uden Tvivl bør Enhver, saavidt han kan, gjøre sit til, at det, som fordærvede Sæder have krummet, ved Fornuftigheden maa werde lige. For Resten have Stater, Övrigheds Personer og Private i den Henseende samme Pligter, at de, saa lidet som mueligt er, afvige fra Fornuftens Regel, og dertil stræbe at gjøre baade Lovene og Omständighederne selv passende. Men efterdi, naar Fordræge endog af den gyldigste Aarsag blive brudte

eller Løfter ikke holdne, man dog maa sige noget Usandt, og dette for Stater er ligesaa, ja, endnu mere vanærende end for Individider; saa synes det tvivlsomt, om nogen Nødvendighed kan være saa stor, eller nogen Indsigt i Efterriden saa ubedragelig, at Stater eller Fyrster have Lov til at brække de af dem offentlig sluttede Foreninger. Thi, have de forudsæet, hvad der vilde skee, hvorfor have de givet saadant Løfte? og have de ikke, hvo vil holde det for billigt eller ædelt ved en Usandhed, at bøde paa sin egen Mangel af Forsigtighed eller Kundskab? Hvo skammer sig ikke, naar han, hos sig selv overlæggende denne Sag, og sæt paa dette farlige Sted, mærker at hans Anslag vakle og helde til Fordelens Side? Hvo bliver ikke tvertimod, naar han stræer fast, og Troskab faaer Overhaand, derved i sine egne Tanker en meget større Mand? og hvo har nøgensinde fortrudt en saadan Beslutning, om hans Tab derover endog har været føleligt? Ikke desmindre maa dog herved bemærkes, hvad ovenfor er anført, at man ei alene bør see paa Ordenes naturlige Betydning, men paa Meningen af mange Formularer, som den offentlige og private Talebrug deels har indført i det daglige Liv, deels til visse Slags Forretninger stemplet som dem særegne, og ved idelig Behandling, ligesom Penge, saaledes har afslidt, at Præget fast ikke mere kiendes; saadanne Ords Mening er baade meget forskiellig og undertiden næsten gandske forsvunden, saa at de inret uden en tom Klang betegne. Thi Noget maa man ogsaa gjøre for Velanstændigheds Skyld, eller for at skaane deres Beskedenhed og Ærbørdighed, med hvilke man har noget Vigtigt at afhandle. Man bør derfor vogte sig for enten at støde deres fine Følelse, især Staters og ophøjede Personers, som man skylder Ærbødighed, eller for ei at synes at

sætte Velvillighed tilside, der vel aldrig bør være forstilt, men dog indbyrdes og paa dette Vilkaar alene i Gierningen udöves. I det mindste er dette et Slags offentlig Hylding og Dyrkelse, der beviser den ægte Dyd. Thi, skiondt samme gandske vist ei bør bestaae i Ord eller tomme Ceremonier, saa synes dog hilsn Tækelighed at være aabenbar Uforskammenhed og Foragt for de helligste Ting meget at foretrække. Hertil kommer endnu hvad siden noget udførligere skal forklares, at Stater ei ere selv de umiddelbar handlende Personer, og at de, der handle paa deres Vegne, ei paa denne Post altid kunne være berettigede til at bringe sin Ædelmodighed samme Offere, som de i det private Liv selv kunne gjøre; at de derfor over Fædrelandets Tab, som dens Trofasthed og fremmed Uredelighed kunne have forarsaget, ei paa samme Maade kunne hovere, som naar de for egen Regning saaledes forholde sig. De Stöd, den offentlige Velfærd faaer, ere for en retskaffen Mand altid smertelige; og jo haardere de ramme, desto mindre formaaer bevidst Ædelmodighed derimod at give Tröst. Af det hidindtil Anførte følger altsaa, at Fyrsters eller Nationers Fordrag og Löfter ei altid ere ligesaa hellige som private Folks, der leve i en velordnet Stat; men at denne Sætning dog ingenlunde tilintetgjör de höiere Moralprincipers Sandhed og Uomstødelighed; og at man derfor med Rette har opreist Troskabs Gudinden saavel offentlige Templer, som hun længe tilforn har havt mange private i ethvert retskaffent og ædelt Bryst.

Lad os dernæst i Henseende til Eendom undersøge, hvad den almindelige Ret derom har bestemt, og om det Retfærdigheds Mönster, som er udtrykt i Lovene; her bedre end i det förrige

Tilfælde stemmer overens med Fornuftens Idee og det vor Siel indpremede Billede. Men dog har Naturen saa lidt villet, at Noget skulde være Nogen aldeles eiendommeligt, at Legemet og dens Organer selv tildeels ere et fælles Gode. Derfor hører, som Cicero vel har bemærket, en Deel af Os være Forældre, en anden vore Venner og Fædrelandske til: ei heller er den övrige gandske vor, da Elementerne ved Döden kræve Legemet høit hvert Öieblik stykkevis tilbage, saa er der langt fra, at vi i levende Live kunne sige nogen Beskurning derom for den följende Tid, eller ligesom, ved Atv efterlade det til hvem vi ville. Tiagenes Brug er Öf nemlig kun for Öieblirket forundt: om Lovene föie Nogen til denne Ret, saa kan dette dog kun ved Overenskomst staa ved Magt. Man behöves derfor ikke vidtöftig at giendrive hine seltsomme Meninger, hvöraf en har gjort Mennesket til den hele Söndesverdens Herre, en anden villet fastsætte visse absolutt almendelige Regler, efter hvis Forskrifter endlige Persöner ei alene settelig kunne nyde alle Ting, efterat de först ordentlig ere bleven dem tildeelte, men endog beholde dem paa en aldeles udelukkende Maade; en tredie vil tillige, at denne formeentlige Rettighed strækker sig endog langt ud over Livets Grændser og næsten til evig Tid uryggelig bör vedvare: thi, hvor ugrundede disse Forestillinger ere, indseer Enhver, der ei af en tidt fordærver Södvane, men af Fornuft og Erfarenhed selv har lært Natursens Bud at kiende. Men har denne Natur, Eiendom angaaende, intet med Vöshed bestemt, saa kan Occupation langt mindre afgjöre denne Sag. Thi, for nu ei at gientage hvad *Rousseau* og andre gandske passende have indvendt derimod, saa ere de selv, der dog paa saa dan Occupation lægge den störste Vögt, i yderste Forlegenhed, naar de

skulle forklare, hvortledes af en saa ligegyldig og ubetydelig Handling kan opstaae en vægtig og overalt gyldig Ret: hyorom *Kant*, en saa dybsindig Philosoph, uagtet han derpaa anvendte al muelig Flid og gandske vist søgte saa dybt tilbunds som han kunde komme, dog ligesaa lidt som Andre har kunnet sige noget tilfredsstillende: hvilket bør tiene til et stort Beviis paa, at, hvor latet en der søger man omsonst, og at det ei altid lykkes af Lovkyndighedens Sumper at fiske nogen Sandhed op. Men al Eiendom synes at være kommen deels af Nødvendigheder, deels af Fordrag eller Overeenskomst. Thi hvad vi paa ingen Maade kunne undvære, det betiene vi os uden Tvivl af som vor Ret, og dergen kan neppe være nogen Tvist. Men hvad Enhver virkelig behøver, det er ofte kun alt for tvetydigt. Paa det at der nu ikke derom skal være uophørlig Rix, fandt man i Begyndelsen for godt at fastsætte, at Alt, hvad Naturen saaledes har tillagt Enhver, som Siel og Legeme, saa at man uden dette ei kunde være heel og velholden, det maatte betragtes som gandske eiendommeligt, og, hvis Andre dertil havde nogen Ret, saa maatte de fraaige sig samme, med mindre den ved senere Fordrage blev fornyet igien. Hvad de øvrige Ting angaaer, saa skulde disse være fælleds for Alle, saavidt dette Fælledskab med enhver eenelig Persons Bedste kan bestaa; men hvor saadant var umueligt, der skulde man enten kaste Lod eller Occupation isteden for Lødkastning være gieldende. Visselig er denne Maade den naturligste og bedste, som Mennesker, der see paa den nærværende Nytte og for Eftertiden ere ubekymrede, kunne opfinde, men deraf ere dog først saa mange Fornærmelser, da Hændelsen og ei Fornuften eller en billig Vurdering af Enhvers virkelige Nødtørft har afsagt Dommen, og bag

efter Elendigheder opkomme, at, havde man været istand til at
 forudsee samme, vilde man neppe have gjort denne til en evinde-
 lig Lov, men heller saaledes indskrænket den, at den ved en flit-
 tig Opmærksomhed paa Ting og Mennesker efterhaanden kunde
 blive forbedret og fuldkommen. Ei heller har den, skjøndt af de
 stebnere Nationer overalt antaget, nogensinde været absolut almin-
 delig. Thi Barbarer og de, man gemeenlig kalder vilde Folk,
 holde ei engang det, de med megen Møie paa Jagten eller ved
 Fiskerie have fanger, for deres udelukkende Eiendom, men dele
 det baade selv ud til Frængende og mindre Lykkelige, og disse
 fordrer saadan indbyrdes Velvillighed som en Pligt, da de, hvis
 den ei frivillig blev beviist, uden Tvivl vilde bemægtige sig hvad
 der tilhører Andre som et Rov. Af samme Aarsag synes det at
 töileløst Tyverie hos mange Nationer maa forklares. Thi at man
 derved gör enten Fræmmede eller Sine nogen Uret kan den alene
 forstaae, som paa dette Vilkaar har forbundet sig med et Selskab,
 at der intet uden Luften og Himmels Lys bliver igien til fæl-
 lels Brug, men at han, med Undtagelse af hvad han selv paa sam-
 me Maade kan tilvende sig, forsäger alt det Øvrige. Hvad nem-
 lig ikkun Kunst i vore Stater har indført, holde vi urigtigen for en
 Naturlov, og betænke ikke, hvor meget vi deels ved forøget Be-
 gierlighed ere afvegne fra Naturen, deels hvad Ende denne Tin-
 genes Tilstand, hvis den kunde være stedsevarende, omsider maa
 tage. Thi det er aabenbart, at dersom vi ikke sætte visse Grænd-
 ser for Rigdommes Opdyngelse, som Romerne for Jordegodssers
 Besiddelse, saa maae alle Jordens Goder med de fleste Menneskers
 Udelukkelse omsider falde nogle faa Personer i Hænderne; men
 kan man uden Ubillighed gjøre saadanne Forordninger, saa følger

deraf tydelig, at Besiddelsen selv maa være uretfærdig. Dog er det langt fra at Lovene i dette Strykke noksom have sørget, jeg vil ikke sige for Alles Vel, men endog for deres uimodsigelige Ret. Thi i det de fornemmelig have søgt at gjøre Borgerne opfindsomme og vinskibelige, have de tillige bragt Overdaad og Gierrighed store Offere, men for Mængden kun draget den Om-sorg, og det saa sparsommelig som muligt var, at den ikke, bragt til Yderlighed, skulde ved Vold tiltvinge sig, hvad den med Rette ikke kunde naae. Derfor har man ofte paa Ting, der offentlig holdes tilfals, især paa Korn og andre Levnødsmiddler, sat en vis Taxt, derfor indskrænket Renter, ja i senere Tider endog paalagt de mere Formuende en saa kaldet Fattigskat: i hvilket Altsammen der ligger en stikende Lovenes Tilstaaelse, at Eiendomsretten ingenlunde er saa hellig, den jo undertiden bør lide noget Afbræk: og, om nogen vil paastaa, at dette strækker sig endnu langt videre end til de sidst anførte Tilfælde, saa indseer jeg neppe, hvorledes han grundig kan giendrive.

I øvrigt er om Eiendom det samme som om Fordrage at bemærke: nemlig først, at en vis Orden er nødvendig, der i nogle Strykker kan være saa vis, at dens Beskaffenhed ei er nogen ubekendt: som f. Ex., naar man enten er hungrig eller tørstig, at da ingen Anden hindrer os fra at tage saa meget af det rindende Vand eller de paa Træet hængende Frugter, som man behøver, og ei under det Paaskud river een dem af Hænderne, at det Altsammen er fælleds Gods og ingen især tilhørende; men i andre Tilfælde er den mere eller mindre tvivlsom og efter Tid eller Sted afvekslende; saa at, hvad der es Sted agtes for Ret og

Billigt, paa et andet synet tværtimod, og det af gode Grunde: som naar, denne Sag angaaende, hos Folk, der leve af Jagt eller Fædrift, langt andre Skikke gælds, end hos dem, der ernære sig af Agerdyrkning. For det andet, om vi endog indrømme, at man kunde tænke sig en almindelig Ordens Regel, der i alle Stykker var gandske fældkommen; saa vilde dog ei nogen Eenslig derved være forpligter, med mindre den var forvisset om, at alle Andet, eller i det mindste de Fleste, vilde iagttage den samme; thi ellers vilde, naar de Övrigt iflæg overtraadte den, for ham Intet blive tilbage. Men hvilken Nøg Mand vil, hvor der endnu hverken gives Övrighed eller Straffe, vel være saa lettroende? og kan man da strax beskylde dem for Uretfærdighed, som uden at være Os ved sekkelige Løve forbundne, vove at krænke Retigheder, som vi selv kun paa denne Grund ansee for aldeles sikre? Saa som i det Tilfælde, naar Folk, som ved Skibbrud ere oplystede paa en fiern Kyst, eller ved Oversvømmelser deres Fædreland berövende, blive nødt til at see sig om efter nye Boliger, mon de vel, naar de for deres beskedne Anmodninger overalt finde Örne tillukte, strax bör holdes for Voldsmænd og det menneskelige Samfunds Fiender, naar de ei uddrive Landets forrige Indbyggere igien fra deres Seed, men ikkun nøde dem, der ligesom paa et Theater sidde meget rummeligen, ja, undertiden spadsere deromkring, til at holde sig noget tættere sammen, naar de kun ei sk for meget trykke dem, men lade Enhver, efter hans Legems Størelse, beholde en gandske mulig Plads. I visse Stykker er ligledes Regenteres og Lovgiveres Retfærdighed forskielig fra den almindelige og borgerlige. Thi denne har den nærværende Forfatnings Vedligeholdelse afent til Öiemed; hien viser sig derimod

undertiden i sin herligste Skikkelse, naar den forandrer, kuldka-
ster og indfører noget Nyt. *Lycurgus* og *Solon* vare begge for
deres Retfærdighed høit berømte Mænd; men den sidste lod Eien-
domsretten blive som den tilforn var, hiin ophævede derimod ved
Jordegodsernes Deling og Skyldbrevenes Tilintetgiørelse det hid-
indtil bestaaende Forhold mellem Rige og Fattige næsten gand-
ske. Hvo kan fremdeles hos *Plutarch* læse *Agis's* og *Cleomenes's*
Bedrifter og Character beskrevne uden en uvilkaarlig Beundring:
men begge havde ligeledes en fuldkommen Omvæltning og de Ly-
curgiske Loves Fornysele til Oiemed. Kan det nu endog være
Nødvendigt, og altsaa tillige Retfærdigt, at opvække saa heftige
Uroeligheder, hvor meget mere retfærdigt da paa samme Maade
at istandsætte en faldefærdig Bygning, der ellers gandske vist
vilde styrte ind, i det visse Dele blive afskaarne, andre tilføiede,
og saaledes det gamle Værk med Tiden fremstaaer i en fornyet
Skikkelse. Hvad Barbarer med de mest cultiverte, men ved Vel-
lyst og Overdaad svækkede Nationer altid have tilladt sig selv,
kan gandske vist, hvad Maaden og Udførelsen angaaer, ingen-
lunde billiges: ei heller have hines Bevæggrunde været saa rene,
at jo Begjærlighed, Gruesomhed og Uretfærdighed med Rette fal-
der dem til Last. Men undertiden vare dog deres Fordringer,
som Cimbrernes i Begyndelsen og Vestgothernes under *Valens's*
Regiering ei ubillige: og i det Ostgothet, Longobarder og andre
raas, men kiække og med herlige Naturanlæg begavede Folk
deelte Landet mellem sig og de udmarvede Mennesker, hvilke
det efter den almindelige Ret tilhørte, kan der vel være Spørgs-
maal, om de derved ei beviste Efterkommerne paa begge Sider,
eller Menneskeheden overhovedet, en ligesaa vigtig Tieneste, som

sig selv. Efter Forsynets høiere Raad paafulgte denne Sageres Omvækning: hvis Mennesker nu handle efter samme Grundsætninger, saa kunne de vel heri tidt gaae alt for dumdristigen frem, men hvem tør paastaae, at Handlemaaden i sig selv og uden Undtagelse er uædel, og at der ei kunne gives Omstændigheder, hvorunder den fuldkommen kan retfærdiggjøres? Om disse nogensinde virkelig have fundet Sted, eller om Nogen af de Personer, der i Historien fremstilles snart som Røvere, snart som Erobrere og store Mænd, have handlet af disse Bevæggrunde, derom kan her intet Spørgsmaal være; kun om det overhovedet lader sig tænke, at en høiere Ret undertiden i den indførte Retsorden kan tillade saadan Forstyrrelse. Thi er dette vist; saa blive mange Tildragelser, der i Historien forekomme, tillige at betragte fra en langt anden Side end den sædvanlige, og mange nye Indretninger kunne derved for den følgende Tid blive grundede, som med tilbørlig Vidsom og Klogskab udførte, for Menneskeheden i det Hele blive ligesaa velgiørende, som de nödyendigen maae vorde skrækkelige, naar de efter en dunkel Idee eller blot Ahnelse om det Rette uden Indsigt og Overlæg skulle udføres.

Hvad der hidindtil er sagt om Fordrag og Eiendom, skiønes det lettelig, man om det offentlige Væsen i Almindelighed kan sige. Derfor er i Statsforfatningen selv ikke Noget saa fast og urokkeligt, at hvosomhelt der vover at antaste samme, derved just kan siges at ville kulkaste Tingenes evige Sammenhæng og Orden, som af Skiæbnaen forud er bestemt. Tværtimod hændes det, som tilforn er erindret, ikke sielden, at jo mere man bliver forelsket i dennes Skiønhed; desto mindre kan man berolige

sig ved det Nærværende, men længes saa meget stærkere selv i de jordiske Ting efter noget Bedre.

Jeg taler naturligviis ei om saadanne Mennesker, som ved Uroes Stiftelsen enten tragte efter Herredom, Hævn over Fiender eller Befrielse fra velfortiente Straffe. Men seer man ikke mange med et stort Genie og overordentlig Aandskraft begavede Personer, som ingen privat Interesse, men blot det almindelige Bedste, ligesom ved guddommelig Indskydelse, driver til nye og større Foretagender? Dersom nu blandt Almuen ei Ret og Lov hemmede dette Slags Virksomhed, hvor stor en Forvirring vilde da ikke deraf følge? I en roelig Stat er det derfor en Hovedpligt, at Enhver holder sig indenfor den nærværende Retsordens Grændser. Men da efter samme Nogle nødvendig maae regiøre, Andre adlyde; saa opstaaer den Tvivl, om denne Pligt forpligter Begge paa lige Maade. Thi hine, sköndt meget mægtige, ere jo ofte endog med Eed forpligtede til at bevare de gamle saavelsom de nye Statsindretninger uden Bræk og Skade; men her maa dog tilige undersøges, om, saafremt man klarlig indseer, at disse ere deels unyttige, deels endog fordærvelige, om man alligevel ei er berettiget til at giøre noget Forsög derimod. Dette er visselig et Tilfælde, hvori Tanken tidt maa løbe vild og i forskellige Retninger omkring, naar man paa den ene Side mærker hvad Nyttens, og det ei Eens egen, men den almindelige fordrer, ei heller en gandske liden eller ringe, men den allerstørste og den, til hvis Befordring man just er bleven sat paa saadan Post, medens paa den anden Dyd og Ære synes at stride derimod, som dog ogsaa har en vis og endnu større Nytte til Formaal, hvilken

man derfor pleier at kalde det høieste Gode. Ikke desmindre lader det sig med uforkastelige Grunde gødtgiøre, at, hvis det aldrig var tilladt at bryde visse Love, skiøndt med Eder og Forbandelser stadfæstede, saa kunde den menneskelige Slægt aldeles ikke bestaae, langt mindre være kommen til den Høide, paa hvilken vi ved Kunstens og en høiere Videnskabeligheds Hielp nu med Rette fryde os ved at staae. Thi saaledes ere Mennesker gemeenlig sindede, at naar Noget viselig og til almeent Vel er forordnet, saa ønske vi, som om intet Bedre kan ophittes, at det maa blive til en bestandig Lov, uagtet det kun for nærværende Tid, og saa længe Omstændighederne blive de samme, kan være det Rigtigste og Bedste. Dernæst, hvad Rettighed eller besynderlig Fordeel deraf kan flyde til visse Personer eller Stænder, derfra ønske disse rimeligviis alle andre evindeligen udelukkede, og Almuen, der overalt gjør saa meget af det Gamle, og gemeenlig foretrækker det Sikke og Nærværende, uagtet maadeligt, for det Tilkommende og Uvisse, slaer sig glerne til deres Partie, som ingen Forandring lide. Heraf kommer det, at de, der saavel i indskrænkede Monarchier som i Fristater tiltræde den høieste Værdighed, sædvanlig blive forpligtede til Inter af gammel Skik at afskaffe, eller tillade, at man uden fælleds Samrykke endog et Haarbred derfra tør afvige. Men, da saadan Eed, enten fordi den af sin Natur er umuelig at bevare, eller fordi Magten ligesaa lidt behøver at holde andre Rettigheder i Ære, for det Meste kun lidt blev agtet af dem, som saadanne Betingelser næsten vare paarvungne, men intet paa den anden Side saa meget ængstede dem, for hvilke de forhen erhvervede Rettigheder vare særdeles vigtige, som at denne Pagt kunde blive brudt; saa toge disse ei

heller i Betænkning at indføre noget Nyt, men alene til den Ende, at svække Regieringens Kraft og med end stærkere Baand at binde den Hænderne. Men dette Anslag var saa langt fra at tiene til Statsforfatningens Forbedring, at det snarere sigtede til dens Kuldkastelse, og, isteden for at opholde dens Fald, meget mere gav dertil det sidste Stød. Havde nu Regenten eller de, der stode paa det høieste Sted, af en alt for samvittighedsfuld Ærefrygt for Edens Hellighed ei gaaet Ulykken i Møde; saa veed jeg ikke, om alle Stater og tilsidst Mennekeheden med ei længe siden havde maattet ophøre. Thi har Alt, hvad der i Hensyn til indbyrdes Rettrigheder mellem Regentere, Stænder og Undersaattere er bleven sluttet eller aftalt, ei altid sigter til at befordre deres Fordeel, der under Fordraget have havt meest at sige? og da disse derved ved næste Fordrag have faaet desto større Magt, maatte Rettens Vægtskaaler da ikke stedse mere og mere hælde til denne Side, det stærkeste Parti stedse blive mere skikkert til nye og dristigere Forsøg, og omsider rive hver Borgerrettighed til sig alene, medens den øvrige Folkemængde gandske blev mishandlet og forsømt? Men hvor afskyelig en Udgang saadanne Planer faae, og hvorledes det med denne Retfærdighed, der ved Eder og alle Helligdommes Paakaldelse dog pleier saa vel at forskandse sig, er beskaffet, hvad Kraft og Mening, der ligger i hine Formularer, paa hvilke Juristerne saa meget stole, derom vidner saavel Historien i Almindelighed, især Middelalderens, som hvad vi selv have oplevet ved det polske Riges Undergang. Ja, vilde det i vort eget Fædreland vel have gaaet anderledes til, hvis enhver Haandfæstning ubrødelig var bleven holdt, og den fornemste Stands stedse voxende Fordringer ei havde behøvet mere til fuld-

kommen Gyldighed end at de af Mængden vare blevne erkjendte, og af Kongen selv stadfæstede? I övrigt, ligesom i Mathematiken ei Alting saa nöie svarer til de forud giorte Beregninger, men Adskilligt efter rimelige Gissninger snart maa lægges til, snart tages fra, saa maa ligeledes Os Noget skienkes, naar vi handle om Retfærdighed efter den Idee, vi derom have fattet i vort Sind og efter den fineste Sandhed selv; saa fremt man skulde finde, at Udfaldet af det Slags Ubillighed, vi her daddle, ei overalt har været saa sørgeligt, som vor Philosophie har lader os formode. Man maa nemlig vide, at Mennesker sielden blive de samme Grundsætninger indtil Enden troe, og Tingenes egen Natur tillader dem det heller ikke; men Forsynet har der viselig gjort den Indretning, at den feilende Fornuft ved Erfarenhed langt snarere bliver bragt tilrette, end at man i sin Uforsigtighed virkelig falder ned i den aabne Grövt. Derfor har hverken Tyrannie eller Oligarchiets store Vælde endnu kunnet stifte saa meget Ondt, at det menneskelige Kiön ved Staternes Fald tillige selv har maattet undergaae: hvilket, hvis Menneskers Uretfærdighed under den saa kaldte Rets Beskyttelse bestandigen havde stormet frem paa samme Maade, upaatvivlelig dog engang havde maattet skee. Man kunde herimod indvende, at, hvis ei Troelöshed havde bragt Nogle i denne Nöd, saa kunde Troe og Love have været langt sikkrere, og uden Nogens Fornærmelse eller Skade af Andre stedse være blevne uforkrænkede: men, fordi det ei var mueligt, paa Grund af den oprettede Pagt, engang at nyde sine lovlige Rettigheder, derfor var man nödt at tiltvinge sig endog ulovlige. Hvorpaa jeg troer man kan svare, at Retten ved Staters første Stiftelse var endnu mindre fileet end den siden efterhaanden blev: havde Men-

nesker derfor i den følgende Tid aldrig afveget fra deres indgangne Forpligtelser; saa vilde saadan Standhaftighed dog have paadraget dem det største Tab: thi vilde de urokkelig have blevet derved, saa kunde dette ikke have skeet paa anden Maade, end at de underkastede sig enhver ei aldeles umuelig skiondt dem ufordeelagtig Udrydning af samme: hvis ikke, maatte saadanne Pagter snart paa begge Sider blive brudte. Men Intet kan være billigt eller ædelt, som er forbundet med almindelig Fordærv. Dydens eget Væsen, der boer i vort Sind, maa gandske vist ikke bedømmes efter Nytte; alligevel, naar den fra vort Inderste drages frem for Dagens Lys og ind i det menneskelige Liv, maa den nødvendig skikke sig til dette: noget andet Stof, eller ligesom Krop, hvorpaa den kan virke, har den ikke end de Ting, der stemme overeens med den menneskelige Natur: støder den an eller strider derimod; saa maa den, ligesom der fortælles om Astræa, forlade denne Jord, og saadan Flugt maatte da ei, som hiin Gudindes, holdes for en Mennesker paalagt Straf eller for en Aarsag til de fleste Ulykker, der endnu trykke dem, men snarere for en heldbebudende Begyndelse til al Slags Lyksalighed og den forønskede nye Tidernes Orden. Stater have uden Tvivl deres Oprindelse af Familier, da flere af en Slægt smeltede sammen, først til en Stamme, og siden forskellige Stammer, ifølge et ældre eller højere Forvandtskab, til en Nation. Derover blev Familie-Skikke snart til borgerlige Vedtægter. Staterne vare enten sammensatte af ligartede Dele, eller, hvis nogen Ulighed heri fandtes, blev samme jævnet, saavidt Nödvendigheden böd, og følgende ei paa nogen regelmæssig eller af en dyb Visdoms Grundsætninger udledet Maade, men efter en almindelig Klogskabs For-

skrifter, der hverken gaar tilbage til Tingenes første Grunde, eller styrer Kursen lige til Endemaaler, efterdi den kun er henvendt paa den nærværende Tid eller dog paa en, der ei er meget langt borte. Saaledes opstode de allerstørste Stater allevegne efter smaae Familiers Mönster: hvilket har forekommet de fleste Philosopher, ja mange Statsmænd selv saa fortræffeligt, at de hos en Fyrste intet herligere have kunnet forestille sig, end Billeder af en Huusfader, som i ham er aftrykt. Men, havde disse betænkt, hvorledes denne blandt alle Barbarer viser og altid har beviist sig, samt hvorfor dette endog saa maa være; saa havde de om denne Sag uden al Tvivl dönit langt anderledes. Thi efter vore Sæder udmærker sig en Huusfaders Character især ved Kierlighed til Hustrue og Börn, ja Omsorg for Tyende selv, efterat nemlig ei Humanitet alene, men endnu langt mere Statens Beskæftenhed har svækket den faderlige Regierings Magt og Strængheid. Thi, da Staten nu skaffer Sikkerhed, hvortil Frygt og Trudsel fornemmelig behöves, saa afgiöres Familiens övrige Anliggender let ved Klogskab alene og en mærkelig neddæmpet Myndighed. Men uden for Staten er Huusfaderen Herre tillige, Övrigheds Person og Fyrste, saavel af Nödvendighed, som af naturlig Grumhed bered til at udöve et tyrännisk Herredom: men af ham maatte de første Stater tage deres Mönster, ei af denne mildere Fader, som de selv ved at fratage ham Régieringen og formilde Sæderne først have kunnet danne.

Man kan heraf slutte, at Familien og Staten, det private og offentlige Væsen regieres ved gandske forskellige Middler og Aandsgaver, og at vi, naar Valget var os givet, langt heller vilde

have en Faders Mildhed og Billighed end een Fyrstes Strænghed og Retfærdighed til Opsæt over de menneskelige Ting. Thi de borgerlige Love, som de hverken røres af Had eller Gunst, saa give de heller ikke billige Bøøner og Undskyldninger tilstrækkeligt Gehør, men for at befordre det almindelige Bædste saale, ja nøde de tidt enslige Personer til at omkomme: hvori de dog ligesaa lidt følge Naturens Fremgangsmaade som den fuldkomne Fornuftis rene Bud. Thi undersøge vi hvad disse sigte til, saa ville vi tydelig erkiende, at de aldrig for den offentlige Nyttis Skyld beslutte enslige Personers enten Tilsidesættelse eller Undertrykkelse. Dette er saa vist, at ei engang en, som det ofte synes, alt for tidlig Død er Nogen virkelig til Skade, eller at Individet derfor efter en bestemt Tid maae forlade denne Verdens Lys, paa det der til Efterkommerne kan blive Plads, men paa det at Allmænnen efter den sidste Kamp kunne blive overført til hine lykkelige Boliger og efterhaanden bestige et altid høiere Trin. Hiin borgerlige Retfærdighed derimod, da den betragter Livet og dens Hielpemiddler eller Beqvemmeligheder som det høieste Gode selv, saa kan den ei anderledes beskytte samme end ved ligesom at udkaste nogle Vare, ja undertiden Skibsfolket og Passagererne selv, hvis den, naar Fartøjet rumles om af en alt for heftig Storm, ei anderledes kan redde den største Deel. Denne Regel fra Staten og den almindelige Ret overført til Menneskers Sæder og Handlinger overhovedet, er lidt efter lidt bleven til et Slags Moralprincip; hvorefter Enhver for Alles eller den største Deels Frelse bør give sig selv og Alt hvad ham tilhører til Priis: vil han ikke, bør det ham fratrives; end hvilken Sætning jeg dog neppe veed nogen sørgeligere, ubilligere eller mod de høie

Vid. Sel. Skr. VI Del. II Hæfte 1816. O

ste Fornuftsgtunde mere stridig at anføre. Thi hvorledes? Ivis, som jeg ved en anden Leilighed har erindret. Een eneste først blandt Tusinde, siden, naar idelig færre bleve tilbage, blandt tre eller to skulde tages ud til Offer, maatte det hele menneskelige Kiön da ei tilsidst forgaae? thi, saalænge blot To endnu levede, vilde der aldrig mangle Grunde for at gaae til det Alleryderste, paa det at Almeenvellet, kan jeg troe, intet Fordærv ma lide. Denne Mening har ved Nogle Philosophemer vundet megen Styrke, da disse have nægtet, at Individet ere af syndelig Vigtighed, som Væsener, der dog snart vende tilbage til deres fælles Kilde og altsaa bestemte til Undergang, da det Ene, som heruden Afvexling og i alle Maader fuldkomment, alene til evige Tider skal vedvare. Hvorledes denne Sag er at forstaae hører til et høiere Slags Undersøgelse og kan paa dette Sted ei afgjøres; men at man dog, hvad Retfærdighed angaaer, hvis Bestemmelse det er at holde det menneskelige Selskab og altsaa dets Individuer vedlige, ei kan tage denne Mening i Betragtning, troer jeg, er Enhver noksom indlysende: og jeg formoder ikke, at Nogen ved den borgerlige Forening paa dette Vilkaar har villet knytte sig fast til Andre, at disse nu skulde have Frihed til uden Erstatning at styre det Liv i den öfensynligste Fare, hvis Vedligeholdelse frem for alle Andres det især var ham om at giøre. Dette for Tyranner sæd beqvemme, men for Resten höist fordæryelige og afskyelige Slags Philosophie bör man af Staten i det mindste reent udrydde, og henvise til deres Egne, der, som man om nogle indiske og chinesiske Philosopher vil forsikkre, troe, at ei alene Döden men Tilintetgiörelse selv er ethvert Slags Liv at foretrække. Vi see ikke desmindre, at baade Lovene byde meget stærkt, at det ofte

virkelig skeer, og at Månge ei heller holdt dem for Uret. Solda-
 ters Udskrivning blandt Uvillige og Modstridige, Skatter af Bor-
 gerne udpressede, og andre offentlige Byrder, der hverken i Fred
 eller Krig uden stor Besværlighed kunne bæres, lade sig ei forsvare
 mod nogen anden Grund end ønsket om vis Nødvendighed eller
 Nytte. Men betragte vi idetm Idet længe nærmere, villes vi ofte
 strax bemærke, at det vel udslydes af den hele Stat, der es Sel-
 skabets Form, men af Borgernes eller Landvædernes egen. Næst
 ingenlunde At den første man bemærke, fornemmelst Lovene som
 deres Fordæl, der forestille den hele Stat, de gældende Gaver have
 båret de for Guds, der sørge for deres vider, og de, der vel øn-
 ske at være deres Medborgere, men dog ønskes, at de deri dog
 kunne følge deres egen Indsigt og Vilhøitlighed, dog at den ene
 Stræben ei er den anden i Måden. Jeg vil hermed ikke nægte,
 at Riddernes Rådte med Bænsfogedmagten og Fyrsternes jo
 mægt ofte paa den anden en forbudt, men at dette dog ei
 altid er Tilfældet, hvor Øbrigheden og Lovene til den Ende for-
 dre de største Opoffelser, vil man formodentlig paa den anden
 Side hvede en Række af Mænd, der i alene de fleste Børgers-
 krige Historie, men ogsaa mange udenlandske, hvor Herredom,
 Erobringer, udfærdigede Tider, saa skædte Subsidier, tidt misbrugte
 til private Lidenskaber Tilfredsstillelse, have været Endemaale,
 saa vil man ei kunne tvivle derpaa.

Man ser nu grangivelig hvorfor de fleste Mennesker, de
 undtagne, der ere ligesom fødte Borgere, vel neppe frivillig
 skulde have forenet sig til en Stat, og hvorfor de, der endnu
 leve uden for saadant Selskab, aldrig uden Tvang indlade sig deri.

Uden af Erfarenhed grante at kiende alle de dermed forbundne Uleiligheder, ahne de forud samme: og de Erfaringer, de allerede kunne have, fremstille dem intet Billede, der er skikket til at opvække Længsel derefter. Saadan Afskye for borgerligt Samfund synes hverken at feie sig af blot Frihedslyst, af Uvidenhed eller Haab om ved Uoverfardighed at vinde mere end paa lovlig Maade, ja, et engang af Frygt for Straffe eller Undertrykkelse, men snarere af et forvirret Begreb om den Strid, hvori Retfærdighed, naar Lovens Rettesnor først er indfört, saavel med Billighed og Dyd som med sig selv, nødvendig maa igennem. Dogtigheder her til uden Tvivl ogsaa Frygt for dem, der er udtatte til Lovens Bevogtere, hvilke, hvad enten de med den öfverste Magt begavede, eller som Medlemmer af et Senat, eller som Folkets Talsmand afgjøre nogen Sag, altid ere Mennesker, og, for Afsceer, Feilagtigheder, ja selv Forbrydelser, ingenhunde frie. Alligevel maa idog adlydes, ja, et Slags Hellighed og Mædighed tillegges dem, end hvilken mangengang Intet kan være den erkjendte Sandhed mere modsigende. Hiin Forudsætning er ikke desto mindre at Staters Fasthed ligesaa nødvendig som enhver anden offentlig Forordning, og har derfor selv faaet Lovs Kraft. Derfor ere og maa foruden Kongernes Retligheder i Österlandene overalt særderdelig store, men bleve, ifölge det Vink som Samuel derom gav det israelitiske Folk, dog, som det synes, af Gud selv ei misbilligede. Og upaatvivlelig kan et Folks Beskaffenhed deels af Naturen deels ved Sædne være saadan, at det ei kan temmes uden en Strængbed, der kun ved sin Hensigt og sin Ömhed fra Grusomhed er at adskille. I store og ved Vellyst slappede Stater er saadan Regiering vist nødvendig, og skulde nogen uskyldig derover komme til at lide,

saa bliver der saavel ved en uundgaelig Uvidenhed paa Regieringens Side som ved Nödvendigheden af at indjage Andre en velgjørende Skræk altid let at undskyde.

Det Samme er rimeligviis Aarsagen til at Fyrster og Nationer vel ofte slutte Tractater med hverandre; men, at de, ligesom Familier tilforn have gjort, frivillig skulde forbinde sig til en stor og almindelig Stat, har ingen Udsigt til lige Fordele hidindtil kunner formaae ret mange til. De mindre Samfund ere nemlig det Exempel, som afskrækker dem derfra; og, da de kiende disses saavel onde som gode Side, saa synes de ei at have saa høie Tanker om den sidste, at de jo heller for Naboerne ville svæve i en bestandig Frygt end leve sikre under nye Loves og Övrigheds-personers Varetægt. Men var en velindrettes Stat saa ønskelig en Sag, hvorfor töve da Nationerne med at handle ligesom Individuer og Familier forhen enten strax indsaae at de burde gjøre, eller, hvis de for egen Velfærd vare saa ubekymrede, at de ikke vilde, hvorfor tvinge da de, der ved overordentlig Magt og Visdom kunne troe sig berettigede til at være deres Formyndere, dem ikke til, endog imod deres Villie, at indgaae en saa nödvendig Forbindelse? Ville vi nu ikke at dette skal skee, men holde det for Uret; saa maae vi heller ikke ville, at det Samme, da Staternes Grundvolde først bleve lagte, var skeet, eller, hvis vi paastaae, at det i gandske lige Tilfælde dermed dog ei forholder sig paa lige Maade, saa kaste vi derved al Ret over Ende. Da nu denne Idee dog ei kan udryddes af Gemytterne, men alligevel med Billighed og Frihed er i Strid, som ligeledes ere dem indprentede og vel af Ingen kunne ansees for tömme eller Dyden fremmede; saa

kan man heraf intet andet slutte, end at denne naturlige Retfærdighed og hiin borgerlige maae være meget forskellige; at i den anden meget er uvist og vilkaarligt, i den første derimod Alt bestandigt og fra Sandheds dybeste Kilde en reen Udflydelse. Denne Modsigelse kan man nu saaledes forene. Af Naturen er Alt det Retfærdige, som det er billigt og med Fornuften overensstemmende mod andre at udvise. I at udvikle Spiren til denne Ret, der er os alle medfødt, bestaaer et ordentligt og uden store Forhindringer mildt henflydende Liv. Men ligesom Træers og Planterers Sæd, der ere af een Art, dog efter Jordbundens, Aarstidens og Himmelégnens Beskaffenhed saavel som ethvert Individts besynderlige Natur, skyde Stamme, Grene, Løv og alt det Övrige med en uendelig Afvexling; og, vilde Nogen ved at rette, trykke, klippe, skiære forsøge at bringe dem allesammen til en fuldkommen Lighed; saa vilde han giøre den frie og ædle Natur betydelig Afbræk: paa samme Maade forholder det sig ogsaa med Mennesker. Thi, endskiöndt de have fælles Fornuft, saa maa Brugen deraf dog overlades til Enhvers egen Skiönsomhed, og Ingen bör forlange, at Alle skulle bedömmе alle Ting paa samme Maade. For Resten, som man i Have- og Agerdyrkningen holder det bedste for behageligt og frugtbringende, deels for at Planten des muntrere skal opvoxе, deels for at den kan velsigne Dyrkerne med den større Overflod, at hæmme de vilde Skud, nære, styrke de svage, raade Bod paa Mangler, ordne det Hele; saa maa man behandle Mennesker efter samme Regler. For dem er Staten et Slags Have, hvori man fornemmelig bör vogte sig for at man ei opelsker dem, ligesom om de blot vare bestemte til deres Beherskeres Nytte, for Frugtens Skyld alene, hvilken disse deraf kan plukke;

dernæst, at, hvis man endog virkelig seer mere paa Planternes Trivsel end sin egen Fordeel, man da ikke, uden tilstrækkelig Indsigt i Naturens hele Plan og Grunde, enten skal gjøre Frugten, Skjønhed og Sirlighed, eller Fasthed og Styrke til sit eneste Formaal, - da dog Naturen baade vil Altsammen i Forbindelse, og Individerne efter dens Anviisning forskyde og blive utaalmelige over enhver Hindring eller anden Anordning, som strider derimod. Men dersom Lovgiveren saavel som Lovenes Vogtere gennemskue den hele Natur, saa at ikkun det Uregelmæssige eller Stødende bliver tugtet og holdt i Orden; saa vil det aldrig skee, at enten Kunsten overhovedet afviger fra Naturen, eller den almindelige og borgerlige Retsfærdighed fra den høiere. Blev nu saadan Orden nogensinde fuldendt, saa er der vel ingen Tvivl om, at jo baade enslige Mennesker, ligesom hidindtil, bør indgaae i et borgerligt Selskab; men ogsaa Folkene mellem sig, paa det at den hele Menneskeskægt omsider maa sammensmækte til en paa alle Sider velforskandset Stær. Dog dette er kun et Ønske, der maaskee først i de sildigste Tider, hvis nogensinde, kommer i Opfyldelse. Men, inden dette Selskab bliver modent, og saa længe der i de besynderlige Stater og deres Forbindelser hersker saa store Mangler, kan der imellem de borgerlige og naturlige Love ingen tilstrækkelig Enighed være, og derfor ere Fyrster og Stater heller ikke bundne ved de samme Love, der for Enslige i deres Mellemhandlinger overalt ere gjeldende. Heraf følger, at Folkeretten fra den almindelige Naturret i mange Strykker er mærkelig afvigende. Den første indeholder Inget uden den rene Moral, og byder, naar man efter Sandhedens egen Regel undersøger den, kun Enhver at handle ligesom Dyd og Ære opmuntrer til at gjøre, Naturret-

ten derimod, uddraget af den borgerlige, har kun for saavidt nogen Gyldighed, som det er vist, at Troe og Love i Contracter ei af andre ville blive brudte: hvilken Sikkerhed Fyrster og Nationer meget sielden kunne forskaaffe deres saa tidt bedragne, være sig, Fiender eller Bundsforvante. Men hvor nødvendig saadan Forsikring dog er, have de selv indseet. Derfor var det tilforn almindeligt deels at anmode andre Fyrster, især de magtigere eller mest ærede og frygtede, om at paatage sig Tractaters Garantie, deels at formaae den romerske Pave til med Forbandelser, ligesom Lynildtraasler at slaae Paktens Overtrædere, deels paa begge Sider at udnævne Rigets Senat eller udvalgte Mænd af samme til Vidner, Stadfæstere og i Tilfælde af nogen Krænkelse til Dommere. Efter saadanne Nödsmiddlers Anvendelse, der dog ofte synes og ved Udfaldet bevistes utilstrækkelige, kom det omsider saavidt, at Enhver, der kiender de her gængse Talemaader, meget vel veed, at der ved en evig Fred ei forstares andet, end et Slags Stilstand eller en Tid til at udspionere bedre Leilighed, hvori der ingen Sikkerhed kan være. Af en Folkeret gives der altsaa egentlig Inter uden et Luftbillede, der ikkun bruges til et Slags Forspil i alle Krige, naar man ved Skrifter, der af begge Parter offentlig fremlægges, giver sig Mine af, ligesom i Rettergang at ville udvikle sine Rettigheder og for den fælles Menneskeforstands Domstoel at udføre sin Sag. Derfor ere de Statsmænd just ikke strax at fordømme, som, naar de mærke, at ingen Love mege gielde, heller ikke selv have Lyst til at følge dem: og, gjøre de det ikke destomindre; saa maa man troe, at dette snarere skeer enten af Ukyndighed eller af et Slags Ædelmodighed end ifølge nogen offentlig Ret, ved hvilken de, medens disse Love

formedelst et fast almindeligt Samtykke er ophævet, ei ere bundne.

2 den Afdeling.

Hvorvidt der i Henseende til andre Dyder, foruden Retfærdighed, er nogen Forskiel imellem offentlige og private Pligter.

Det Anførte maa om Retfærdighed være nok sagt. I Henseende til de övrige Dyder bör vi nu betænke, hvorvidt Meningen af de Navne, vi give dem, i offentlige og private Sager ere de samme eller forskellige. Men offentlige kalder man baade dem, som Fyrster og Övrigheds Personer mod deres Undersaattere, eller Borgere have at udføre, og dem, der vedkomme Staters indbyrdes Anliggender. Spørgsmaalet maa derfor besvares med Hensyn til begge Hovedstykker og altsaa deles i to. Det ene kan ei forklares uden det andet: man maa fölgelig tillade mig, at, endskiöndt den förste Deel kunde synes Hovedsagen mindre vedkommende, den dog afhandles ligesaa vel som den anden. Hvad nu der förste angaaer, saa sees man ofte Mennesker, sætte paa de höieste Poster, hvis private Charakter ved Menneskelighed og Mildhed udmærker sig paa en fordeelagtig Maade, at de ofte heftig röres af Medlidenhed mod enslige Personer, ja endog mod mange blandt de Ringeste og Uværdigste; men at de samme, saasnart de have ifört sig en offentlig Charakter, fremtræde paa Skuepladsen som langt andre Personer, ei bekymre sig om Andres Byrder og Elendighed, synes at foragte Taarer og ei engang at skaane deres Egnes Blod, indtagne; maa man tænke, af Forestillingen om en större Nytte, som de i Tankerne have fattet, og som de ved der-

Vid. Sol. Skr. VI Del. II Hefte 1816. P

efter at indrette Statens nærværende Forfatning glæde sig over at kunne gjøre virkelig. Hvo har ei om de største Feltherrer og Ophavsmænd til græsselige Ödelæggelser og Omvæltninger paa Jorden hört rörende Træk af Menneskelighed ja Godmodighed fortælle? Hvo var kierligere mod sine Venner end Cæsar eller Alexander? Hvad berettes ei om en Gustav Adolfs og Henrik den fjerdes ædle Hierte? Ei Carl den 12te selv var uden Venskabs og Medynks hulde Fölelser: og hvorledes skulde jeg blive færdig, om jeg med Exempler vilde bevise denne Sag? Men saaledes ere vi af Naturen dannede: at vi först ved Fölelsen, hvori der altid findes et dunkelt Sandheds Kiendemærke, prøve hvad Godt og Ædelt monne være; derpaa forske vi efter Grunden dertil; og, have vi fundet samme, saa begribe vi let, at denne strækker sig meget videre end de Tilfælde, hvor vi blive det Rette vaer, og at det ei er indskrænket til en lille Kreds af Venner og Beslægtede, men gielder om det hele Selskab, ei blot af Borgere, men i Almindelighed af det menneskelige Kiön. Saasnart dette bliver os tydeligt, stræbe vi, saa vidt mueligt er, at kalde Tanken bort saavel fra de nærmeste og med Os forvante Ting, som fra Sandserne selv, for desto bedre at giennemskue det i Sielens Grund færborgne Begreb, og, medens vi derpaa rette vor Opmærksomhed, som Archimedes paa sine Sirkler, spørge vi kun lider efter enslige Borgere og Venner, ja efter Börn og Forældre selv. Naar vi paa den anden Side fra dette höiere Sted igien komme ned paa Jorden, glemme vi ligeledes det Offentlige og Fierne, og overlade os gandske til private Fölelser: hvorover det da skeer, at vi ingenlunde ere os altid selv lige, eller hvis vi stedse forblive paa samme Sted, vil man finde os enten alt for alvorlige og strænge

eller kielne og svage. Derfor have de ei altid været slætte Regentere, der hverken have viist sig som ömme Fædre eller troe Ægtefæller, naadige Herrer, föielige Naboer eller mod Enhver Ædeltænkende og Velvillige. Ligesaa lidet have de, der i det private Liv især have skinner ved visse Dyder, naar de siden bleve satte paa den fyrstelige Stoel, just altid vundet enten deres egen Tidsalders eller følgende Slægters Bifald: ei fordi jo Dyden, i hvilken Stilling den end kommer, bliver sine Grundsætninger troe og fordi dens Handlinger jo fra samme Sted udvælde, men fordi Vandets naturlige Løb fra denne Kilde og Deling i flere Aar ei overalt er noksom synligt, og tidt maa følges ei blot med Öinene, men undertiden Skridt for Skridt giennem Tverböiminger og uvejsomme Stier, for overalt at vide hvor det vil hen eller hvad Vei til Frugtbarheds Befordring det helst burde tage. Thi den, der betragter det kun fra Höiden af, bliver det Yderste og Laveste ikke vaer, og er, ligesom paa et Landkart, knap istand til at adskille Byer og Skove, end sige Krat og Huse: hvo som derimod kun betragter de nærmeste Gienstande og ingen viid Udsigt tager, kan umuligt mærke hvor megen Tørst, imedens han leder Vandet til sig og sine, de fjerne Marker lide og i hvor stor en Nöd Landmanden der er bestrædt. Men de fleste Mennesker ere deels ved Natur deels ved Opdragelse af en alt for indskrænket Aandskraft til at overskue alle disse Ting. De, der ingen Lyst have til at herske, og ikkun attraae et Slags Middelmaadighed, have derfor Lov til at holde sig inden for Familiens, Naboelaugers og i det höieste Fædrenelandets Grændser, og, hvad de Övrige angaaer, blot vogte sig for at forurette eller eröve dem. Denne Tillaelse have de saa meget mere, som de ellers kunde staa Fare for,

at, hvis de vilde tage sig Alles Sager an, de selv da baade maatte forsømme hvad de skyldte Sine, og ved Uyidenhed blive andre til langt mindre Gavn end Skade. Denne Materie lader sig ei bringe saaledes paa det Rene og ligesom efter Vægt afmaale, at jo mange Tvivl blive tilbage, hvori Enhver maa rette sig efter sin egen Stilling og Njur. Man vil derfor finde Mennesker, der ere ligegyldige baade mod sig selv og sine Venner, og af disse følger ei meget elskede, fordi de, hengivne deels til videnskabelige Grandskninger deels til de vigtigste Tings Udførelse, gemeenlig foragte de Ringere, og endskiøndt man overhovedet ei kan billige dette Sindelav, saa undskyldes det dog paa samme Maade, som naar man let tilgiver Kiøbmænd og Andre, at de mere tænke paa deres egen og nærværende, end paa den almindelige og tilkommende Nytte. Thi hvad man bør at giøre og hvad Forsigtighed der maa bruges, paa det at offentlig og privat Fordeel ei alene tilsammen kunne bestaae, men endog befordre hverandre, er tidt høist vanskefigt at bedømme, og Forsynet selv synes her ei anderledes at tilveiebringe nogen Harmonie end ved Kamp mellem Enslige, hvoraf det Heles høieste Vel tilsidst fremstaar. Heraf kommer det, at Mange have troet, der til Statens Befæstelse ei behøves anden Moral end Retsvidenskaben alene, hvorved forekommes at ingen Uret skeer, fordi man haabede, at, naar al Uret udelukkedes, vilde de øvrige Dyder og Fordele af sig selv opkomme. Og vist nok er det, at Borgere, Andre ubeskadede, saa meget friere kunne hengive sig til deres private Beskæftelser, jo bedre det offentlige Væsen er indrettet, og jo mere Lovene selv have sørget for et almindeligt Vel. Thi hvor man har været nødt til at overlade denne Omsorg endog i væsentlige

Strykker til privat Godtbeholdende, der vil man altid finde at Statsforfatningen har været meget ufuldkommen og mangelfuld: som, naar i Middelalderen tappre Mænd ei alene med Magt paatog sig at forsvare Svage og Uskyldige med aabenbar Vold, men endog ved hemmelige Retter at holde saadanne Misgjerninger i Afsyn, der vidste at unddrage sig de offentlige Straffe, og naar de med Övrighedens eget, i det mindste stiltiende, Samtykke, blot fordi de dertil havde Mod og Kraft, troede at disse Forretninger vare dem overdragne. Men, saadan, sköndt ei uædel Drift holde Lovene uomstunder inden meget snevrere Grændser; og, om Private, foruden det Befalede, have Lyst til at giöre eller bidrage noget mere til almindeligt Gavn; saa regner Staten det dem vel til Fortieneste; men, hvad enten den antager eller afslaaer saadan Tienstegttighed, saa maa Enhver begribe, at al Slags Fattigdom eller Uformuenhed paa dens Side virkelig geraader den til Ydmygelse; thi, var den saa fuldkommen som den burde være; saa maatte den i sig selv rigelig besidde Alt, hvad baade Nödvendighed og Prydelse kunne fordræ: i hvilket Tilfælde den ikke vilde trænge til Nogens Godædighed eller Höimodighed; fordi det tilkommer den alene at vise sig gavmild og prægtig: hvorover der for Borgere bliver intet andet tilbage, hvori deres Dyd kan öve sig end efter Lovens Forskrift at iagttage Ret og Skiel, og passe deres egne Forretninger; men for Regenter og dem, der styre det Hele, derimod at maae det saa, at disse hver eenslig Persons Bestræbelser harmonisk virke til Alles höieste Vel. Ingen troe, at dette aldrig kan skee, eller, hvis det skeer, ei paa anden Maade, end ved at forvende Sæderne og ved af Selskabet seent at udrydde de største Dyder, der dog ene beroe paa et ophöiet Sindelag. Thi, hvad

det første angaaer, da, ligesom denne saa skønne Natur for umindelige Tider siden af Chaos og en almindelig Elementernes Forvirring er udgangen; saa vil uden Tvivl hiin moralske Tingenes Orden med Aarenes Forløb ligeledes stedse mere og mere udvikle sig: og inter Under er det, om denne hidindtil ei er bleven fuldkommen eller har naaet samme Spidse, som den, paa hvilke vi see de uorganiske, især de himmelske Legemer at staae. Thi ogsaa det menneskelige Legeme, paa hvilket Sielen nødvendig støtter sig, burde tidligere end denne komme til et Slags Modenhed. En evig Lov synes at have fastsat, at dette for alst lykkes de højere større Masser, end de mindre og lavere, men blandt disse derimod de uædlere Væsener førend de ædlere. Men at Mennesket, selv medens det endnu er bundet til denne Jord, engang vil kunne fryde sig ved samme Lod, dertil see vi et herligt Haab endog fra den Kandest at funkle os imøde, at saavidt man ved Grandskning i de ældste Mindesmærker kan indfinde, see vi Jorderige, førend det endnu ved indbyrdes Mord og Krige blev hiemsøgt, ved Ild og Vand langt mere fordærvet og ødelagt: og først, da disse Ulykker efterhaanden ophørte, og deels sieldnere deels med mindre Heflighed indbrøde, bleve Uroelighederne i de menneskelige og offentlige Ting ligeledes sagtne. Men at herover for de største Dyder inter Sted vilde blive tilbage, dette synes der aldeles ingen Grund til at befrygte. Thi, sköndt Dydens Storhed med Rette bedømmes efter dens Kraft og Styrke, og af den Aarsag fornemmelig viser sig ved stor Anstrængelse; saa maae den dog ei altid nødvendig kæmpe med Sandserne, med Gierrighed og andre Begieringer, der, saa langt fra altid at styrke dens Kraft, svække den meget ofte. Men hvo,

der indseer, at Dyd og Nytte aldeles ei kunne afsondres fra hverandre, og er istand til at fornemme begges Harmonie, ei med Forstanden alene, men med Öine og Ören selv: om ham kan man neppe tvivle, at han jo med lige Fölelse elsker den förste som den anden. Ikke desto mindre maa han ligefuldt arbeide og anstränge sig, endsköndt Sikkerhed og Vished om en rig Afgröde her ligesaa vel som i Agerdyrkningen föröger den heldige Beströbelse. Saalänge derimod Dyd og Nytte synes uens, saa er der i Dyden ei blot Ansträngelse, men tillige saa heftig en Strid, at den hverken med andre Fölelser eller med sig selv kan bestaae, og derfor efter Tid, Sted og Tilstand antager snart een snart en anden Skikkelse; saasom naar den udöves af Övrigheden eller Folket. Thi Inter er forskielligt uden ved at det bliver paa nogen Maade stridigt; men al Forskiel kommer af de enhver Ting foreskrevne Grændser. Naar man af en naturlig Drift vil overskride samme, saa opstaaer strax en Strid, som derved alene kan afvendes, at man ligesom i Chrystaller og andre faste Legemer, sammenföier Smældelene og saaledes slutter dem til hverandre, at de ingensteds anstöde, men, indbyrdes passende, udgiöre et overalt sammenhängende og sig selv lignende Legeme. Men naagter disse Dele saaledes ere forbundne, saa ville dog Legemerne selv, især de större, ikke desmindre bestandig kives, og bör ei heller, hvis man ikke vil, at i Verden al Afvexling og Bevægelse skal ophöre, pakkes sammen til eet eneste. Er dette rigtigt, saa følger, at de Love, der for hine store Masser ere fastsatte, i mange Stykker nödvendig maae afvige fra dem, der anvise de mindre deres Plads og Virkekreds, og at altsaa Stater eller offentlige Personer i Pligternes Anvendelse ei kunne föolge samme Livets Rettesnor, som

enslige eller private. Denne Sætning skulle vi nu fra flere Sider gienemgaae. Det er en af Retlærerne almindelig antaget Mening, at, da Stater endnu før der meste leve i samme Forhold til hverandre, som enslige Mennesker eller Familier før Staternes Oprettelse, men i denne saa kaldte naturlige Tilstand efter deres Mening ingen andre end blot negative Pligter til ingen anden at fornærme, finde Sted, saa maa nødvendig om Stater og Nationer i deres nærværende Tilstand det samme gælde. Men, ei at tale om, at denne Sætning ei udelukker den ethiske Forpligtelse, som paa-ligger Mennesker til indbyrdes Velvillighed og Tienstagtighed; saa er det vel ei engang gandske vist, at selv den strænge Ret er af saa liden Omfang, at den ingen positive Pligter indbefatter. Thi, hvad enten man med de Ældre vilde sætte denne Rets Væsen i den dermed forbundne lovlige Tvang eller med de Nyere af den udvortes Friheds Natur vil udlede den; saa troer jeg alligevel at kunne bevise, at den strækker sig meget videre. Thi for derforste kan man vel ikke tvivle paa, at, saasnart en Ret er uimodigelig og almindelig erkiendt, kan det ei heller formenes den, som samme tilkommer endog med physisk Magt at forskaffe sig dens Nydelse, hvis det paa anden Maade ei kan skee. Men have nu Mennesker ei aabenbar ligesaa vel en Ret som Forbindelighed til visse Handlinger, hvorved de vœxelvœis positiv kunne gavne hverandre? og gives der ei Tilfælde, hvor Anvendelsen saavelsom Nødvendigheden deraf er saa indlysende, at ingen let vil kalde dem i Tvivl? Er f. Ex. en vis Brug af Andres-Eiendom ei ofte for Eirmanden saa uskadelig, som at tænde sit Lys ved en andens, og for de Övrige saa uundværlig, at disse, naar den skulde formenes dem, med Rette kunne tiltvinge sig samme? Er den Rige

blot forbunden til ei at berøve den Fattige, og denne derimod til heller af Hunger og Elendighed at omkomme tilligemed Sine, end i Nødsfald med Magt at rive noget af hans Overflodighed til sig? Saaledes have dog de gamle Lovgivere derom ikke dømt: og selv efter vore for Eiendomsretten saa bekymrede Love ere skibbrudne Følk jo dog under visse Omstændigheder berettigede til, endog mod Eierens Villie, at søge Redning og Livs Ophold paa den ugiæstmilde Strand. Men forudsætter den Frihed ei en positiv Pligt hos andre, der uden Vægtring bør udøves, og formentlig vil man tilstaae, at denne Ret i den naturlige Tilstand strækker sig meget videre end til de virkelig meget snevre Grændser, hvori de borgerlige Love have fundet tienligt at indslutte den. Hvad dernæst den udvortes Frihed angaaer, saa har man tidt udvidet samme til alle de Ting, som Nogen, enhver Andens Ret ubeskaarer, er istand til at bringe i sin Magt, og herved stillende forudsat, at al Ret til de naturlige Ting ved Occupation først og alene kan erhverves, samt at ingen fornærmes, om Een var lykkelig eller hurtig nok til heri at forekomme alle Øvrige, hvorpaa det efter den her antagne Grundsætning da alene kom an. Det er vanskeligt at begribe, hvorledes saa mange skarpsindige Mænd i denne Mening have kunnet stemme overeens, der som ei Overbeviiseing om de for opfundnes Urigtighed havde avunget dem til af et Slags Fortvivlelse at tage deres Tilflugt til en, der i Urimelighed dog overgaar alle de forrige; da derefter Begierlighed og Hændelser skulle have givet al udvortes Ret sin Oprindelse. Dens virkelige og egentlige Forskiel fra den indvortes kan umuelig bestaae i noget andet end i dens Vished, der snart grunder sig paa Tingenes almindelig bekiendte Beskaffenhed, snart

Vid. Sol. Skr. VI Del. II Hæfte 1816. Q

paa saadanne Bestemmelser, som man af Nödvendighed maa ene om at vedtage. Nu kan man vel ikke nægte, at det var meget vigtigere paa den sidste Maade at skaffe sig selv og andre Sikkerhed for de negative end positive Pligters Efterlevelse; men at paastaae, der ingen positive gives, der have samme Vished og give samme Rettighed endog til i Nödsfald at bruge Tvang, er derfor ligesfuldt urigtigt. Er dette nu, hvad de strænge Rettigheder og Pligter i den naturlige Tilstand angaaer, overhoredet, saaledes beskaffet; saa-maa man om Stater ogsaa kunne sige det samme, at de strængt ere forbundne til ikke blot ingen anden at fornærme, men endog til at bevise hverandre enhver Art af indbyrdes Hielp og Tieneste, hvorum det er aabenbart, at ænslige Personer have Ret til indbyrdes at fordre ligedanne.

Der gives ogsaa dem, som næsten ikke ville, at Nationer eller Stater, som vi nu kalde Selskaber i en fortrinlig Bemærkelse, skulle have nogen fælles Ret i Forhold til hverandre, med mindre de maaskee ved frivillige Pagter derom have forenet sig. Der gives rvertimod andre, der holde nogle Pligter for efter Fornuftten saa upaatvivlelige, at, hvis Nationer vægge sig for at bevise dem mod hverandre, paadrage de sig den største Skiændsel: men hvad der hörer Velvillighed og Menneskekierlighed til, det ansee begge Parter, dels som alt for tverydigt, dels som Nøget, man vel skylder Venner, Bekiendte, og især Fædrelandet, men mænte derhos, at det da tillige saa fuldkommen bliver opfyldt, at, naar alle Sindets Kræfter dertil opoffres og fast udtømmes, der for Fremmede aldeles intet bliver tilovers: og da disse paa sin Side nu ei kunne andet end tænke ligesaa; saa blive de mod hine enten

gandske ligegyldige, eller endog langt tiere ugunstige og fiendelig sindede. Jeg for min Part holder ingen af disse Meninger for gandske rigtig. At jeg med den første skal begynde; saa kan det let bevises, at Pligt forener en Stat, et Folk paa samme Maade som det ene Menneske med det andet. Thi, hvad enten man af fælles Nödvendigheder og Fordele eller af naturligt Forvantskab udløder denne Forbindelse, saa passe begge Grunde paa Stater i Almindelighed ligesaa vel som paa enslige Personer. I hvad Hensigt Mennesker ved Selskab først have sluttet sig tættere sammen: om de deri mest have seet paa deres Sikkerhed eller paa andre Fordele: om dette snarere er skeet uden et vist Öiemed ved Instinct eller Magt alene, derom er ofte disputeret, og da Erindringen i saa gamle Tildragelser gemeenlig slaar Feil, saa kan Spørgsmaalet neppe tilfredsstillende nok besvares. Dog, hvad der er saaledes beskaffet, at, hvis Mennesker ikke naae det, ere de ei istand til at opfylde Naturens egne Fordringer, og, hvis dette uden Selskab er umueligt at erholde: saa bör for dette Gødes Skyld det omtalte Selskab endelig oprettes. Men ingen kan tvivle paa, at jo Aandsdannelse og det hele Livs Fuldkommelse især ere baade høist ønskværdige Ting og i Ensomhed forgieves blive søgte. Intet kan derfor digtes mere urimeligt og mod Erfarenhed stridigt end de Fabler om Thophails selvårde Philosoph eller Robinson Cruse, der dog saa begierlig ere blevne læste. Paa det at altsaa Mennesker maae bevise hverandre denne Velgierning, bidrage til indbyrdes Slibning og Forfinelse, bör man altid stræbe ved alle Slags Tjenester at gjøre sig hverandre forbundne. Dernæst, da ei engang Forbindelse mellem nogle faa er istand til at udrette en saa vigtig Sag, men, jo flere der til den Ende forsamle sig, desto

nærmere kommer man det foresatte Maal; saa bör dette Selskab ogsaa være det allerstørste, som mueligt er, ja endog uendeligt, eller af en stedse tiltagende Størrelse; ligesom og Öiemedet selv ei er indskrænket ved nogen Tids eller Steds Bestemmelse, men med utrættelig Flid giennem alle Tidsaldre usfladelig bör forfølges. Hvad de övrige Fordele angaaer, som deraf kunne flyde, saasom Sikkerhed og al Slags Overflod, der kildrer Sandserne, saa er det endnu ei afgjort, at Mennesker ved Övrigheders og borgerlige Loves Hielp enten leve meget sikkrere, eller nyde renere Fornöielser, end da de i Stammer eller Horder paa Bierge og i uvejsomme Skove gik paa Jagt efter vilde Dyr eller vogtede deres Qvæg. Thi hos saadanne Folk gör naturlig Tilböielighed der samme som Fordrag, Ærbarhed som Love, Bierge og Floder som Fæstninger og Forskandsninger og det samme som Rigdom gör Overdaadigheds Foragt. Men denne Lyksalighed er dem særegen, i intet Tilfælde at vige for Nogenis Magt, Ingens Overflod at betragte med Misundelse, føle at Lykke og Ulykke er Alles fælles Lod, kun at have Naturens Onder at sukke over, Ingen nogen Vold eller Uret at bebreide, som man jo strax kan hævne. Men om Barbarer og i Ensomhed forvildede Nationer have mere af Hunger, Fattigdom eller Sygdom at indstaae end Almuen overalt, der ogsaa blandt de mest civiliserte Folk er meget at beklage; om de Velhavende eller ved Overdaad Fordærvede blandt de sidste overhovedet nyde Livet paa en behageligere Maade, kan man med Rette tvivle paa. Der bliver da visselig kun et lidet Antal af Mennesker igjen, som, naar man vil gjøre Fornöielse til Endemaal, ved det borgerlige Selskab have rundet noget Stort; men skal dette Selskabs Gode eller Onde ei bedømmes efter Vellyst,

men efter vor Naturs Fuldkommelse; saa bliver en langt anden Døm derover at fælde. Thi, skjøndt vi i Sandsernes Finhed, i legemlig Kraft og Styrke for hine Barbarer maaskee staae tilbage; saa er derimod vor Aand ved Kunster og Videnskaber gandske vist nu opløftet til en Høide, til hvilken hverken Enslige eller noget Folk alene, uden ved alle Tiders og Nationers forenede Bestræbelser, nogensinde kunde være kommen. Grunden til Selskab mellem alle Folk og mellem Individuer eller Familier er altsaa den samme, ja, ikke det alene: men, da den Nytte, for hvis Skyld Mennesker have forenet sig, er den allerædleste og saaledes beskaffen, at i Hensyn dertil Egennyttens smaa og lave Sinds- lidelser, hvorved alt selskabeligt Arbeide gemeenlig geraader i Uorden, ei kunne have Sted: da man fremdeles i en saa herlig Sag li- den eller ingen Fremgang enten til Indsigt eller Virksomhed kan giøre, uden indbyrdes Velvillighed og et høit al Vellyst og Over- daad foragtede Mod; saa er heraf tydeligt, at Staters og Indivi- ders Dyd har samme høieste eller for sin egen Skyld ønskværdige Gode til Formaal, samme Stof at beskæftige sig med, og at lige- ledes samme Laster ere fælles for begge; thi af Gierrigheds og Egennyttes urene Kilde have de allesammen deres Udspring. Her er ingen Forskiel, undtagen i Henseende til Størrelse; thi Fami- lien er Billedet paa en Stat, denne paa det allerstørste Selskab, der indbefatter alle Nationer tilsammentagne; men til at fatte disse saa indviklede Forhold og utallige Vinkelgange fordres uden Tvivl et overordentlig og fast guddommeligt Genie. Men, hvis Slægt- skab eller Blodsforvantskab først har forbundet Mennesker med hverandre, da er ingen saa vankundig, at han jo nogenledes indseer, hvorvidt dette strækker sig, og endskiøndt Fornærmelser, natio-

nalt Had eller Stolthed ridt har hindret denne Kundskab fra i Gierningen at vise sig virksom; saa har Sagen selv for ingen Barbar, end sige oplyst Mand, dog nogensinde været gandske skjult. Thi hvad Nogle have viller paastaae, at almindelig Velvillighed for Christendommens Tid var en baade Græker og Jøder ubekiendt Dyd, deri have de saavidt Ret, som de ville have dette forstaaet om Sæderne og det virkelige Liv; men for Resten kunde man dog i *Antisthenes's* Skole lære, at den Vise bør betragte den hele Jord som sit Fædreneland, og derom findes hos *Diogenes Laërtius* af Cynikeren *Krates* et Par fortræffelige Vers. Andre græske Skribentere og Philosopher, blandt hvilke *Aristoteles* har fortient et udmærket Sted, have vel, forblindede af en utidig Kiærlighed til deres Fødeland, saaledes tilspidset deres Fornuftslutninger, at man skulde troe, de övrige allesammen for dette Folks Skyld alene vare skabte og af Naturen selv til Slaverie fordömt. Ikke desmindre finder jeg ingensteds, at, hvorvel de ellers tidt bestrede cyniske Læresætninger, de have paa denne havt Noget at udsætte: hvilket er et stort Beviis paa, hvor mægtig Sandheden, endog gandske nøgen og ikkun sat paa et aabenlyst, skiöndt uanseeligt Sted, mod de mest indgroede Vildfarelser maa være. Barbariske Nationer ere mod Fremmede og Ubekiendre gemeenlig giæstfrie; Nogle vel gruesomme og mod alle fiendske, der langt fra nærme sig deres Strande; men dette Fiendskab viser sig kun af Frygt eller Mistanke: fra Had mod den övrige Menneskeslagt ere selv de vildeste Folk saa langt borte, at, naar de ved Nogles Opoffring have møttet deres Hævngierrighed, udkaare de tidt af overvundne Fiender andre, der kunne indtage deres i Krig ihidslagne Sönners Sted; hvilket jeg aldrig troer, de vilde giöre, hvis

ei en dunkel Forestilling om fælles Oprindelse svævede dem for Øine. Der ere nogle Menneskekiærlighedens Pligter, som alle slebnere Folk indbyrdes pleie at udøve f. Ex. at de i Fred synes at agte hverandre, i Krige selv afholde sig fra Grusomhed og saadanne Fornærmelser, som ere begge Parter til lige megen Skade. Heraf den Höflighed og de Complimenter, som Konger og Fyrster bruge i Hilsener og Tiltale, den Nöiagtighed i Titler og Ceremonier, den Giestfrihed, der findes hos Private, og den samvittighedsfulde Forsigtighed hos Nationerne ei ved Ord eller Gierning at støde nogen anden; hvoraf først Mistanker og siden Krige kunne opkomme. Ja, ikke det alene; men endog Lyst til at hielpe andre Stater, at afvende indvortes Ulykkær fra dem eller hævne de dem vederfarne Fornærmelser pleie de tidt at foregive, dog saaledes, at de tillige med deres egne Borgeres Gavn kunne forsvare de Bekostninger, de giøre for et fremmed Anliggendes Skyld. Thi dybt i Alles Sind er den Mening indgraver, at, endskiöndt privat Velvillighed især vurderes efter den Foragt, man viser mod egen Nytte; saa bör Stater derimod ei agte Noget saa höit som denne, og, hvis de nogensinde frafalde samme, saa maa dette snarere tilregnes dem som Uforstandighed end Dyd og Ærekiærlighed. Men hvorfor de Fleste herom ere saa overbeyiste, vil man let indsee, naar man overveier, at det med offentlige og private Sager vel overhovedet forholder sig paa samme Maade, men at de af Mennesker dog ei ligedan kunne bedømmes. Thi endog i mindre vigtige Tilfælde og i det daglige Livs snevre Kreds ere vi om mange Ting uvidende, og tage derover ofte feil; hvor meget mere maa da i de vigtigere og tillige vanskeligere det samme skee, dersom vi ei foreskrive os selv den Lov, ei at indvikle os i alt for mange

Ting eller flere, end vi kunne overtage? For saavidt vi derfor enten ere Borgere eller Övrigheds personer bör vi ikke tænke paa hvad der kan være deri hele Verden til Gavn og Skade, overmaade fornöiede, naar vi kun kunne opfylde hiin visselig ogsaa meget vigtige Pligt. Hertil kommer, at Enslige ei alene uden synderlig Skade emen for sig selv eller andre i dette Tilfælde kunne gaae forvidt; men at og Enhver til af Sit at meddele saavel Venner som Fremmede kan have frie Raadighed: men, da Stater, som för er anført, ei kunne handle ved sig selv; saa kunne vel de Persöner, der forestille samme, indgaae, slutte og opfylde Alt, hvad de forudsee vil blive deres Medborgere til Nytte; men hvorvidt de ogsaa have Lov til at eftergive, bevise Tienester og Goddædighed, trænger til mange Bestemmelser og Forsigtigheds Regler, at de ei skulle tiltage sig større Frihed end fornöden er eller end den Fuldmagt gaar, som dels virkelig er, dels af kloge og for deres egen Velfærd bekymrede Mennesker nogensinde kan formodes dem at være given.

Men, for ingen Ting at dölge, saa kunde der maaskee disputeres, om det alene beroer paa Borgernes Villie og den med dem indgangne Pagt hvad Ret og Myndighed Konger eller den höieste Övrighed i Henseende til andre Stater kan tilkomme, eller om snarere paa Staters Natur og væsentlige Bestemmelse, naar der ikke tænkes paa hvad de virkelig ere, men hvorledes de bör at være. Thi sæt, det er rigtigt, som jeg ovenfor har sagt, at Naturens Öiemed, der fra Fornuftens ei er forskielligt, sigrer dem, at der af det hele menneskelige Kiön kan blive den fuldkomneste og en alle mindre i sig indbefattende Stat, og det paa samme

Maa, som de himmelske Legemer, skiondt i Rummet uendelig-
vidt afsondrede, for umindelige Tider siden til et System alt ere
forenede. Lad os dernæst indbilde os, at der findes noget Menne-
ske med et overordentligt Genie, af Forsynet selv skianket Ver-
den til den Ende, at han skal fuldføre dette Værk, hvilket, hvis
det virkelig gavner og det højeste Væsen dommer ligesaa, jeg
dristig tør paastaa engang vist vil skee: mon da denne saa bega-
vede og store Mand eller udødelige Genius, om man saa maa
sigs, vel for at kiende Regieringskunstens Love enten af gam-
le Mindesmærker og Pergamenter vil opgrave dem, eller, efter
at have ladet Folket give deres Stemmer, rælle samme, eller først
høre de Fornemmers Betænkninger? mon han ikke snarere vil
følge Geniets høiere Tilskyndelse, det er Gud eller Visdommen
selv, der aabenbarer sig i hans Bryst, og hvorfra Lovens saavel
som al anden Myndighed dog tilsidst udvældes? Thi af ingen an-
den Aarsag er det, at snart Folkets, snart de klogere Mands ge-
menlig holdes for en Guds Stemme end fordi den Visdom, der
hos Enslige kun er stykkeviis og ufuldkommen, i mange og især
de forstandigste Menneskers Enighed skinner mere raen og fuld-
ende. Men, lad os sætte Opsigtelser tilside. Hvad man leder
efter, er nu og har altid været til, vel ikke gandske modent eller
det vor Siel indprentede Begreb fuldkommen lig, men dog saa-
dant, at, naar vi see vel til, kunne vi blive Ligheden vaer. Thi,
ville vi ei aldeles ubillig vurdere vore egne Fordele; saa maae vi
sluttes, at de menneskelige Ting dog nu ere langt bedre ordnede
end i de længst fremfarne Tider: ei heller bør de Storme, hvor-
af vi nu især omrumles, giøre saa dybt et Indtryk paa os, at vi
ei adskille dette, skiondt heftige, Uveir fra hine Hvirvelvinde,

Oversvømmelser og Jordskielv, hvorved i fordums Dage hele Lande ere blevne begravne. Naar af saa stor Forvirring nye Orden igien fremspirede, saa troede de Gamle, at Magten dertil ei kom fra noget Menneske, men at en Gud i menneskelig Skikkelse hos dem havde været tilstede. Dog kunde ei engang denne fastsætte noget Evigvarende, men maatte forlade mange Stykker raac og ufuldendte. Vi see den samme guddommelige Kraft i store Siak og paa samme Maade nærværende; men efterdi Aanden paa denne Jord aldrig kan fremtræde gandske reen, saa giøre vi det Guddommelige til intet, og tænke blot paa lave eller menneskelige Ting, som de, der i Solen selv ei blive den evige Lysets Kilde, men ikkun Pletter og rygende Luer vær, Ideen om saadan bestandig og almindelig Orden bære vi allesammen i vort Bryst. Indviklet hos de Fleste, mere udfoldet hos Andre, funkler den i de fortræffeligste Sieler med et saa straalende Lys, at de, indraget af dens Skiønhed, ei kunne andet end i Handlinger, i Selskabet, i den hele Natur, saavidt muligt er, udtrykke den. Naar nu deres Samtidige ikke desto mindre bemærke, at de, som Alexander, undertiden lokkes af Vellyst eller ere samme Sindslidelser som andre Mennesker underkastede, saa slutte de deraf, at der hos Dem ei heller er noget Stort og synderlig Ophøiet over de sædvanlige Kaar, eller, hvis noget saadant dog falder Enhver i Øinene, saa troe de at burde tilskrive det blot Ærgierrighed, ja, endog slettere Bevæggrunde, uden at betænke, at ei engang almindelige Mennesker, endskiøndt de stedse synes at skue nedad paa Love eller jordiske Ting, ere hiin høiere Sands gandske berøvede, da de dog baade hos Andre især beundre det høie Mod, og, saadit de hos sig selv fornemme denne Gnist at blive vakt,

strax fryde og ønske sig derover til Lykke: ei heller er Nogen af en saa indskrænket Tænkemaade, at han jo af Himmelen Maasætt og Alverdenens høie Pragt, af hvilken han dog vel veed hvor liden Deel er ham umiddelbar vedkommende, behagelig bliver rørt. Hvorfor skulde man da ikke troe, at vel ikkun Faa, men Nogle dog ere at finde, som inderlig bevægede af hiin moralske Tingenes Orden, hvis Idee Hver skuer i sin egen Aand, i deres hele Liv derpaa kunne besjette sig, at de i det største saavel som i de mindre Selskaber kunne faae samme nogenledes efterligner at see? Men som det gierne gaaer, at de, der med et stort Værk ere beskæftede, tidt ere nødsagede til at brække nogle, skiøndt i sig selv smukke og med Kunst forfærdigede Stykker itu, eller afklæde dem deres forrige Prydelser, fordi de til denne Bygning ei ere passende, saa pleier der samme gierne med dem at hændes, der paatage sig Staters Omdannelse; hvorefter man kan slutte, at de ei alene følge andre Regler end deres Forfærgere, der dog i deres Tid ogsaa vare berømte Mestere, men endog saadanne, hvis Grundsætninger mod hines maae synes ganske stridige: at vi derfor hos dem forgæves søge mange Dyder, der ellers ansees haade Fyrster og Private saa vel, især Venskab, Medlidenhed og Ærbødighed for de Gamles Anordninger. Alligevel kunne vi neppe undlade at beundre dem: ja, ved de Berøvelser, den Blodsudgydelse, de mange Staders Odelæggelse og Landes Udmarvelse, som efter vore Tanker urømmelige eller unødvendige Krige forårsage, føle vi os dog ei paa samme Maade saarede som ved andre Slags Uret og Forlijs. Men hvorledes Samtiden end vil undskylde, beklage eller fordømme disse Gierninger, saa regne dog Efterkommerne, naar Gunst og Vrede til Ophavs-

mændene dertil er forbi, hine Alexandre, Cæsare, Karler til de største Mænd, der nogensinde have levet paa Jorden, og været Prydelser for vor Art: og dette giøre de, saasnart de troe, at disse Stormænd heri dog ei have handlet i blinde, men efter en Plan og for et høiere Godes Skyld, som de uden Tviyl have tragtet efter, men maaskee ei have været Lykkelige nok at naae. Jeg veed vel, der nuomstunder gives mange Philosopher eller lærde Mænd, som mene, at de derved især kunne vise, hvor høit de have sig over enhver gammel Fordom, at de af berømmelige Mænds Rølle dristig slette alle disse Jordens Undertvingere ud og erklære dem for Røvere eller Menneskeslægtens Fordærvere. Denne Mening har i vore Dage endog udbredt sig til Mængden selv, og er med lydeligt Bifald optaget dels af alle dem, som Lykkelige ved deres Overflod, ei frygte saa meget for nogen Ting, som at en Hændelse skal afbryde denne Nydelse, dels af dem, der intet kunne forstaae, uden hvad der rörer deres Sander, og kun giennem vidtraabenstaaende Porte vove sig ind i Sandhedens Helligdomme. Men hvor meget end hine Philosopher deklamere; saa formaae de dog aldrig reent at uddydde den modsatte Mening eller, om saa skal være, Vildfarelse, af Manges, ja, ei engang af deres eget Sind. Thi baade nødes vi af Naturen selv til paa udmærket Aandskraft at sætte megen Priis, og af samme Aarsag foretrække vi, om ei virkelig udførte, saa dog i Forsættet udkastede nye og glimrende Planer; skjøndt ofte farlige, for de smaa og daglige: ja, hvis vi see nogen Mand ophøiet og udmærket frem for andre, saa fordre vi endog, at han skal vælge de første, og fortryde paa, om han intet vover, og ei overlader de banede Veie til Mængden at betræde. Dog bør jeg ei

fortie, hvor farligt et Lykkespil man herved indlader sig i, saavel med Hensyn til visse Personer, som til Alle. Lovene sætte derfor selv med Rette Grændser, for denne Dristighed, see vel tidt giennem Fingre dermed, naar den lykkes, men ere derhos bestemte til at straffe hvert ulykkeligt Udfald af samme. Thi hverken bør Loven, hvis Lykken er Nogen gunstig og Enden bliver god, heri vise sig alt for streng, da den dog tillige maa føle sin egen Svaghed saavel som Ufuldkommenhed, ei heller bør Borgerne paa den anden Side ved saadan Leilighed med alt for fulde Hænder udøse Røgt og Borgerkrandse, paa det at maadelige og af ugrundet Selvtillid opblæste Hoveder ei, deraf forførte, bestaa, dig skulle pønse paa Forandringer, eller endog virkelig store Genier først aflægge de menneskeligste Følelser og siden Klogskab selv, der i halsbrækkende Foretagender dog især er saa nødvendig. For Resten maa Enhver begribe, at hvo der har store Ting i Sinde, ei ligesaa vel kan besørge de allermindste, at hvo der har Verden til Fædreland, alle Borgere til Forældre, Børn, Beslegtede og Venner, ei med samme Hiertelighed kan elske hvert ensligt Menneske som de, der føle, at de ei ere saa mange Ting voxne, og derfor indskrænke deres Hielp og Forsvar til dem, der ere dem meest paarørende. Men jeg vender tilbage til det, hvorfra man kunde troe, at jeg længe har skeiet ud. Jeg vilde nemlig bevise, at de, der regiere Stater, ei blot have det at betænke, hvad deres Medborgere ville have, men hvad disse bør at ville, og at man derfor ei altid kan lægge fyrstelige Personer til Last, om de mere tage den hele Menneskeslægt eller mange Folk end deres egen Stat i Betragtning, og fordre, at deres Borgere, endog med eget Tsb, skulle tiene til hines Velfærd at befor-

dre: hvorved man da ei alene maa see paa den nærværende Tid, men betænke, at Stater selv ingen Evighed kunne have, at de alligevel for et evigvarende Godes Skyld ere blevne til, og at de derfor, saavidt Eftertiden ligger aaben for deres Öine, bör sørge for samme: men vilde nu Fyrster ei paatage sig saadan Omhu, hvorledes, maa jeg spørge, kan Staten da vel giøre det, som, naar disse, der alene knytte Delene sammen, ere borte, nødvendig bliver opløst og falder tilbage til det første Chaos igjen? Da altsaa Stater have de samme Pligter mod hverandre som Private; saa tömmer det Fyrsterne at opfylde dem paa deres Vegne, efterdi de alene kunne, og Borgerne kunne ikke have Ret til ved nogen, hvilkensomhelst, Selskabs Pagt at løse sig selv fra denne Pligt, ei heller ere de, der have den højeste Magt i Hænderne, forbundne til at holde saadan Lov eller Pagt. At Mennesker altid have været af denne Mening give Historiens Mindesmærker tydelig nok tilkiende. Thi hvad betyde vel Venskabsforeninger mellem Staterne, hvad deres andre Folk givne Understøttelser, hvad de fremmede Konger og Övrigheder undertiden voldgivne, og af dem overtagne Sager, hvad alle de til den sande Religions Udbredelse førte Krige, uden at intet Menneskeligt bör ansees for Nogen især uvedkommende, og at man derfor, naar man kan, bör tilbringe de længst bortliggende Folk Lyksalighed og Lys! Gaves der ei endog blandt Barbarer og de allerældste Nationer saadanne Mænd, som, skabte hverken for deres egen eller deres Landsmænds Skyld alene, men for alle Folk, have giennemvandrede store Landstrækninger for overalt at lære dem, som boede der, Agerdyrkning og andre Kunster, som have fægtet mod Røvere eller vilde Dyr, der gjorde de fleste Jordstrøg usikre, og om-

vendt Indbyggerne fra et vildt og skændigt til et menneskeligt Liv. Dette lære vi ei af Grækernes fabelagtige Fortællinger alene, men af den hele Oldtids ensstemmige Vidnesbyrd. Thi hverken Ægyptier, Phoenicier, Chaldæer, Perser, Inder eller engang de nordiske Følk manglede der Helte, som have besøgt mange Lande, og deels, som Hercules, ranset dem fra Uhyrer og Stiemænd, deels bibragt de raue Nationer Religion og andre velgiørende Lærdomme. Har ei Misgjerningers Afstraffelse, Undertryktes Befrielse, hvis man i det mindste kan troe Angriberes Ord, baade nu og fordem været Aarsag til mange blodige Krige? Det er mig vel ei ubekiendt, at Folkerettens Lærere i Almindelighed forkaste disse Grunde til Krig som mellem frie og ei afhængige Følk upassende: og hvem vilde vel i en indført eller til at udføres virkelig bestemt Retsorden gjøre Forslag til saadanne Love, hvorved al Frihed maatte gaa til Grunde? Men er alligevel det rigtigt, som hidindtil er viist; saa kunne der vist gives Tilfælde, hvori disse Grunde ere ligesaa lovlige som ædle og af et ægte sædeligt Sindelag udflydende. Hvor lidet var ogsaa til Folkenes Kultur endnu udrettet i Verden, hvis de enten havde levet aldeles afsondrede fra hverandre, eller i deres Omgang deels blot fulgt Egenlystens Indskydelser, deels, for at bringe Andre paa den rette Vei, havde indskrænket sig til Overtalelser alene og aldrig vover at bruge nogen Magt? Jeg veed ogsaa hvor mørk en Udrydning man af hiin Indblanding i fremmede Nationers Anliggender og foregiven Menneskekierlighed let kan gjøre; da desuden Erobrere og andre Fremmede for Begierlighed og Rænker gemeenlig forud ere mistænkte: og hvad behöves hertil nogen Vidtløftighed, da de, der just i vore Dage opfyldte næsten den ganske Jord med

Rov, Mord og indbyrdes Tvedragt, og giøre hvert Farvand unikhert, skiondt de først udgave sig for den undertrykte Selvsændigheds Beskyttere, nu omsider ei alene opgive dette Forsvar og erklære Selvopholdelse for deres eneste Lov, men endog saabenbar belee dem, der troede, at de nogensinde kunne have tænkt anderledes? Men denne Menneskeheds Bespottelse, denne sidste Frugt af en rasende Politik, kan ei kuldaste nogen Pligt, hvorved alle Stater ere hverandre forbundne, eller saaledes sløve Følger for samme, at jo noget af dens Braad bliver tilbage: ja intet Folk kunde ved pralende Forgiettelser om saadan Velvilligheds Virkninger have ladet sig bedrage, dersom ei Enhver havde fundet samme Følelse i sit eget Bryst. Slutningen af alt hidindtil Anførte maa da være følgende: Stater have samme Pligter mod hverandre, som Borgere, men som Mennesker have, der endnu ei ere traade i noget besynderligt Selskab. Menneskeheden er det fælles ligesaa behagelige som naturlige Bånd, hvilket man vel ei efter Godtbehiadende snart kan stramme snart igien løse, men maa dog heller ikke maa paalægge Nogen som en Byrde og mod ham Villie. I Staten er man derimod saaledes bundet ved Love, blandt hvilke nogle vel ere almindelige og i visse Maader naturlige, følgelig for saavidt og ubrødelige, men dog derhos besværlige, dels fordi Frygt og Overmagt ere satte til deres Vogtere, dels fordi man om Anvendelsen ei selv maa være Dommer, men altid er nødt til at underkaste sit eget Andes Omdømme. Med Folkeretten vilde det forholde sig paa samme Maade, dersom der mellem Folkene ligeledes var noget løvbundet Selskab, hvilket hidindtil ikke gives, endskiønt man derom har en Idee, som dog endnu er næsten uden Virksomhed, indtil engang en Myr-

dighed opstaaer, som til at fastsætte og forskandse denne Ret, besidder den fornødne Magt.

2 det Hovedstykke.

Samme Spørgsmaal besvaret under den Forudsætning, at Lyksalighed eller Nytte er det høieste Gode og Grunden til al Pligt.

De Undersøgelser, vi hidindtil anstillede, fornemmelig til deres Overbevisning, der som Princip antage, at Pligter ei af Vellyst eller nogen sandelig Fordeel bør udledes, men dog kunne være i nogen Tvivl, om Dydens og Ærens Idee enten gandske passer til Folkenes indbyrdes Forhold eller for de fleste Mennesker kan blive saa klar, at de noksom indsee, hvad herved er at giøre. Da nu denne Sag tilstrækkelig er afgjort, saa skulle vi herefter henvende Talen til Dem, der maale deres Pligter efter Nytten alene. Men, skiöndt intet synes saa ubestandigt som denne Regel, saa skal jeg dog vise, *deels* at hvert Slags Nytte har et Endemaal, hvortil Alt maa føre, og at dette med det høieste Gode er det samme; *deels* at den offentlige og private Nytte, være sig Nationers eller Borgeres, i besynderlige Tilfælde vel synes meget forskellige, men jo høiere man ved Undersøgelsen stiger op til deres Kilde, desto mere nærme de sig hverandre og sigte til samme Maal. Hvis Mennesker fra Begyndelsen havde indseet denne Sag, saa vilde baade Nationer og enslige Borgere saa langt fra at hindre og stöde hinanden bort, meget mere af al Magt indbyrdes have staaet hverandre bi. Men at dette ei, som alt for fint og dybt udrænkt eller langt fra Erfarenhed og det virkelige Liv,

Vid. Sel. Skr. VI Del. II Hefte 1816. S

skal være dem forgieves sagt, der vel af Övelse kiende disse Ting meget nøie, men for dette Slags Philosophie dog ere gandske fremmede, saa vil jeg *endelig* stræbe at bevise, at, om man end holdt Rigdom og Vellyst for det Eneste, der er værd at ønske; saa behøves der dog, for at opholde samme, en Forening og indbyrdes Velvillighed mellem alle Folk. Var der nogen Lov, som tværtimod paalagde Nationer at rive Alting til sig, foragte de Övrige og berøve dem, skulde den for dem samtligen være ligesaa fordærvelig, som hvis enslige Mennesker eller Borgere levede paa denne Maade. Kunde man derimod overtale de første til ei alene at lade Handel og Kunster et ganske frit Omløb, men endog ved alle muelige Midler at vække og nære Lyst til samme; saa vilde dette upaarværlig blive Alle saavel offentlig som privat til det største Gavn. Naar dette bliver udført, saa er ogsaa den Sag klar, som jeg deraf vil slutte, at det med Dyd og Nytte forholder sig paa samme Maade, og at altsaa, hvorledes man end lægger sin Plan, naar det ikkun skeer med Fornuft, ere Selskabers Pligter mod hverandre, aldeles ei forskellige for dem, som Alle gierne ville, at enhver Enslig med et fromt og reent Hierte maa udøve.

I. *Nyttigt* kalder man i Almindelighed hvad der til hvilket som helst Öiemed kan være tjenligt, som et Sværd f. Ex. til Drab, hvad enten en Fiende dermed skal nedlægges eller en Forvant. Hvad som derfor er nyttigt er hverken altid roesværdigt eller for sin egen Skyld værd at eftertrægte, ja, tidt snarere høiligen at afskye: hvad derimod er roesværdigt det er dog altid ogsaa nyttigt eller frugtbringende. Thi Dyden er ligesom Guds frygt, en Art af samme, nyttig til alle Ting eller, thi saaledes

bør det forstaaes, tiener til alt hvad man man fornuftigviis kan attraae. Mængden kalder nu alle de Ting gavnlige, der kunne giøre Livet sikkert og rigt paa Hielpemidler, hvori de Fleste troe, at sand Lyksalighed eller det høieste Gode bestaaer. Men, at dette er urigtigt bliver paa samme Maade klart som man let begriber, at Guld ei indbefatter Alt hvad gavnligt der i andre Ting kan være. Thi, blev dette til Guld forvandlet, eller hvis Vellyst og Overflod, som Regnen og Floderne, paa alle Kanter oversvømmede Jorderne; saa vilde der, der nu er det mest velgiørende, saa længe det af Naturen kun sparsomt og med megen Møie skienkes, i alt for stor Overflødighed derimod bliver skadeligt og i høieste Grad værd at frabede sig. Men hvad der saaledes er beskaffet, at der, saasnart det naaer sin Høide, antager det Ondes Væsen, hvorledes kan det i sig selv være godt? Paa det at altsaa Begrebet om Nytte ei skal blive alt for vaklende, bør man i egentlig Forstand kun kalde de Ting nyttige, der staae i en saa nær Forbindelse med det høieste Gode, at de virkelig formaae noget til dets Erholdelse. Men tilforn har jeg allerede givet Vink om, at Staters og Privates sande Goder alene bestaaer i vor Naturs Kultur og Fuldkommelse, og at følgelig alle Fordele ere fælles for Begge; og er dette afgjort, saa er ved denne Materie fremdeles kun lidet at erindre. Men hiint er let at bevise. Hvad der nedbryder eller svækker vor Natur er nødvendig ondt: hvad der bevarer og fuldkommer den er altsaa godt: ei heller kan man derforuden tænke sig noget, der i sig selv og absolut er saaledes beskaffet, fordi der mellem at være og ei at være ikke kan sættes noget andet. Alt Natur bestaaer dernæst i en vis Virksomhed; tager man denne bort, bliver intet tilbage: det høieste Gode

er altsaa den høieste Virksomhed eller den dertil fornødne Kraft; men blandt alle Væsener er Sindet det mest virksomme: ere nu Legemet og de övrige Redskaber, hvormed vi maae virke, dertil skikkede, saa synes Mennesket at have naaet, hvad der er det yderste Maal for Alles Attraa. Men disse, skiöndt uovervindelige Grunde, ville Nogle, fordi de enten ei gandske kunne fatte dem, eller ere mere vante til at bedömmе Tingene efter deres Sanders Vidnesbyrd end efter Fornuft, maaskee have mistænkte for Sophisterie. Man kunde derfor tvivle paa, om denne vor Naturs Fuldkommenhed, naar den ei tillige föder Lyksalighed af sig, virkelig bör holdes for det høieste Gode; og der med störste Ret. Thi hos Os kan intet Ypperligt findes, som vi slet ikke föle; men i Fölelser er det Lyksalighed bestaaer. Imidlertid gives der mange Videnskaber, hvorved Sindet visselig faaer en vis Skiönhed og fin Dannelse; men om denne nye Form er den naturlige, skiöndt raa, strax at foretrække, og om vi derfor med Rette kunne være glade, over Andre troe os ophöiede, eller, naar vi sammenligne vor nærværende Tilstand med den foregaaende, over Os selv tillige, det er endnu ei gandske tydeligt. Til et lyksaligt Liv er det vel nödvendigt at föle sit eget Gode: dog gör ei enhver behagelig Fölelse os strax lyksalige, men kun en, der er bestandig, og denne kan ei opkomme uden af vor hele Naturs Fuldkommenhed og Delenes Overeensstemmelse, blandt hvilke, der som nogen især rager ud over de andre, og trives ligesom paa deres Bekostning, saa maa det Hele tilligemed Fölelsen selv omsider forsvinde. Thi, som Agerdyrkningens Öiemed er noget langt andet end Lyst- og Blomsterhavers Yndighed; som Træernes Löv og skyggefulde Grene eller andre Planters Lugt og Farver,

hvorpaa fine Skiönnere sætte den største Priis, dog ei udgiøre deres vigtigste Fortrin, men tidt ei ere mere end en for frödig Naturs Udsvævelser, hvorved Frugten eller der frugtbringende Frøe drives tilbage; saa forholder det sig uden Tvivl ogsaa med mange Kunster, som de mest slebne Folk lægge sig efter, paa samme Maade; men denne af Gierrighed og Sandselighed udsprungne Fordærvelse kan derved forbedres, at vi i vort Livs hele Plan ei giøre Vellyst til vort Formaal, der hos Enhver er nogen andet og af noget andet, men vor Naturs sande Fuldkommenhed, hvori Enighed mellem Alle baade kan og bör have Sted.

II. Da Begreber om Nytte nu i Almindelighed saaledes er bestemt og med det høieste Gode bragt i Sammenhæng, saa skal jeg for det andet deraf overhovedet vise, at dens Dele, nemlig den offentlige og private Nytte ere ligesaa nøie forenede. Thi, endskiöndt Naturen hos enhver Eenslig er paa nogen Maade forskjællig, saa volder dog denne Forskiæl, naar Sagen rigtig bedømmes, ingen Splid; ei heller er det Menneskers adskillige Tilböieligheder, der nære Tvedragt mellem dem; men tværtimod findes det meget ofte, at jo mindre der formedelst Gemytternes og Naturgavernes Mangfoldighed kan opstaae nogen Rivalitet, desto større Priis vide veltænkende Mennesker vexelviis at sætte paa andres, ligesom begge Kiön paa hinandens Fortrin, fordi de selv ei kunne opnaa de samme, desto mere elske de just af denne Aarsag hverandre og knytte det stærkeste Selskabsbaand. Paa samme Maade skeer der, at, da intet Land overflödig nok frembringer alle Ting, som tiene til det menneskelige Livs Beqvemmelighed, og intet Folk ved ypperlige Sindsanlæg udmærker sig saa meget

fra andre, at det jo i nogen Fuldkommenhed for dem maa staa tilbage; saa nødes de deraf til at slutte sig desto tættere tilsammen: og, da alt Godt, som hine saa berygtede Skolevise efter ældre Philosophier dog rigtig lærte, gierne meddeler sig selv; saa indsees, hvor meget Alles Fordeel kræver, at det, hvori ethvert Folk overgaaer andre, hos det samme fornemmelig maa fremelskes, paa det at Frugterne deraf for de øvrige ei enten maa blive for umodne eller utilstrækkelige. Vinranken og Olietræet trives ei i alle Klimater ligevel, i nogle aldeles ikke. Med Silkeormen forholder det sig ligesaa. Ville Andre alligevel tage Deel i disse Landes Fordele med Indbyggerne; saa gives dertil intet visere Middel end at forøge Productionen og heri være dem behjælpelige. Visse Kyster og Haybugter ere frem for andre særdeles fiskerige. Istedet for at trættes med Naboerne, der drive samme, fra langt bortliggende Steder at begive sig derhen, og om muligt at fortrænge saa vel andre som disse selv derfra, vilde det formodentlig paa alle Sider være langt fordeelagtigere at opmuntre dem til derpaa at anvende den yderste Flid, medens andre imidlertid besjattede sig paa de Producters Frembringelse, der ere ethvert Land i fortrinlig Godhed og Mængde skænkede. Ved Misundelse skade Folk og Nationer, ligesaavel som visse Personer, sig endnu mere selv end andre, i det denne Lidenskab afdrager deres Opmærksomhed fra sine egne til fremmede Fordele, som man enten slet ikke eller dog ei i samme Grad kan opnaa, og derover forsømmer dem; hvori det vilde være mueligt, ei mindre til sit eget end almindeligt Bedste at bringe det saare vidt. Saa tilbøielig end Egennytten er til at regne, og saa megen Pnits vor Tidsalder især synes at sætte paa denne Kunst; saa lider her

man endnu lært at drive den i det Store og herved at tage saavel det Tilkommende som Nærværende tillige i Betragtning. Siger man, at kun det sidste er os vedkommende; saa kan dertil svares, først, at, skal denne Indvending gælde, saa bør Statsmænd af samme Grund og alene sørge for sig selv, og for det almindelige Vel kun for saavidt, som deres egen Fordeel kræver: dernæst, hvor lidet hører der ei til det Nærværende, som ikkun er et Øieblik? Bør man ei endog af blot Egennytte i det mindste sætte sig istand til at oversee en Række af mange Aar, og synes end Efterkommerne os overhovedet kun lidet vigtige; saa er dog Börns og Börnebörns Skiebne dog ingen gandske ligegyldig. Men tages alt dette i Betragtning; og begriber man tillige hvor lidet Enhver især virkelig behøver af udvortes Hielpemidler til et lykkeligt Liv; saa vil det blive tydeligt, at man enten, som i Lyssigheder og underfulde Focalers Klang, aldeles ingen Beregninger bør gjøre eller udstrække dem meget videre end gemeenlig skeer. Om Nationer gielder dette saa meget mere, som enslige Personer, lige Flodens Vande, idelig afvexle og forgaae, men Staten og Floden blive de samme, at disse derfor have et Slags Evighed og at fölgelig al Beregning snarere bør have den hele fölgende end den nærværende saa korte Tid til Formaal. Det kan alligevel ikke nægtes, at saa vis som anförte Grundregel overhovedet maa være; saa kan den dog alene være nyttig at efterleve, naar man er forvisset om en almindelig lagttagelse af samme, og at, hvor urigtig eller modsigende den anden, som Egennytten indskyder i dens Sted, virkelig er i sig selv; saa kunne Stater alligevel for deres egen Fordeels Skyld ofte være nødte til at følge den, hvorved det da kommer an deels paa Leilighed deels paa Gave

til at overliste snart aabenbare Fiender snart hemmelige Efterstræbere. At saadan Opførsel hos Private strider mod Fornuftens rene Bud er vel en afgjort Sag, og at disse endog ved Opoffrelser af ethvert timeligt Gode, ja Livet selv bør dyrke Sandhed og Retskaffenhed alene, men ingen af de Afgudsbilleder, som Egennyttens opstiller i deres Sted. Thi for Individer er Døden kun en Overgang til et højere Liv, og alle timelige Fordele med et evigt Gode for intet at regne. Staters Varighed er derimod indskrænket til dette Jorde-Liv, hvori den ene Slægt vel uophørlig følger efter den anden; men uden for samme er der for dem heller intet tilbage: saadanne Offere kunne de derfor ikke gjøre. Da Selskaber ikke desmindre kun bestaa af Individer og ei have nogen fra dem afsondret Tilværelse; saa staaer det nægtelig disse frit for endog at opløse hine, hvis de ei anderledes end ved Troløshed og Laster kunne haandhave sig: i hvilket Tilfælde der da med Hensyn til den højeste Nytte selv mellem private og offentlige Pligter ingen Strid kan være. Overalt, saasnart der spørger om hvorvidt begge disse Slags med hverandre stemme overens eller ikke; saa vil man enten vide, om der overhovedet i Selskabers Natur ligger nogen Umuelighed i at udøve samme Pligter i det offentlige som private Liv, eller om denne Strid meget mere har sin Grund blot i deres nærværende Forfatning, saavel i Betragtning af det Endemaal, de virkelig opstille sig, som de Midler, man dertil pleier at anvende. Hvad der sidste angaaer, set forstaaes det af sig selv, at begge Dele saaledes kunne være beskaffene, at ingen gandske moralsk Tænke- eller Handlemaade under disse Betingelser kan have Sted. Thi sætter man f. Ex., at et egennyttigt Herredom over alle andre Folk, at opdyngede Skatte

og de fineste eller mest udsøgte sandselige Nydelser er alle eller nogle Staters Endemaal, at talrige Flaader og Krigshære, en overalt udbredt og udelukkende Handel, uhyre Fabrik- og Manufactur-Anstalter, visse forborgne Kunster og andre Nationers Uvidenhed om de samme forbundne med Slaverie og Undertrykkelse vare de eneste Middel, man holdt for tjenlige til at opnaae en saa blomstrende Værdighed eller Velstand; saa er der vel ingen Tvivl om at Moral og Politik jo maatte føre til gandske modsatte Forholdsregler. Beviset for denne Sætning findes paa hvert et Blad i Nutidens saavelsom de sidst forbigangne Tiders Historie. I den Kulturen paa den ene Side har befordret de moralske og paa den anden de politiske Videnskabers Udbredelse, og i det den tillige, som formel Aandsdannelse har bevirket en mere følgerigtig Tankemaade end man i ældre Tider havde vaart sig til, er Modstræningen mellem begge bleven des mere pafaldende. Vore største Philosopher have selv paa nogen Maade gjort denne Strid stedsevarende, ved at bygge Retslæren paa et Princip, hvis Sammenhæng med Sædelærens er vanskeligt at vise. Statsmænd have ligeledes, ved en aabenbar Misforstaaelse af nogle Philosophers Theorie, gjort Selvopholdelse til den øverste Regel for deres hele Handlemaade, og derfor taget denne Regel i en saa vidtløftig Bemærkelse, at de derved have forstaaet, ikke blot en Stats Uafhængighed eller dens politiske Tilværelse, men Haandhævelsen tillige af dens nærværende Tilstand, af alle dens virkelige og indbildte Rettigheder, samt Udsigter til en stedse voxende Magt og Velstand. I de engelske Parlaments Taler er dette Sagens Ansyn overalt herskende; naar Talere ved et Slags Skin af Retfærdighed eller endog Retsphilosophie holde det for Umagen værd at besmyk-

ke Regjeringens Anmasselser og den foregivne Nödvendighed af en bestandig Krig. Hvis man nu derefter vilde maale Omfanget af de gavnlige eller skadelige Ting, hvo seer da ikke, at hverken Menneskekierlighed eller den i ethvert andet Forhold agtede Retfærdighed selv i Ordets egentlige Betydning dermed kan bestaae. Men ere disse Ting da virkelig nyttige? Have alle rige, mægtige og blomstrende Nationer da tillige været lykkelige og og vise? deres Borgere, ved disse Egenskaber udmærket sig frem for alle andre? Ere og have rvertimod ei mange smaa og fattige, ja lidet beröimte Folk i den Henseende været hine meget at fortrække. Sveitsernes Uskyld og Lykke har intet andet Folk mere priist end Britterne. Fölte de derved ikke selv hvor misundelsesværdig en Lod det maa være, enten ei at kiende, eller at foragte de Skatte, for hvis Erhvervelse de Fleste saa let opoffre deres egen Tilfredshed og Sieleroe? Endog hos Barbarer og vilde Folk have de samme beundret Sæder, søm fra deres egne vare saa forskellige. Er det Misundelse, som har drevet dem til paa begge Steder ved deres Guld at fordærve dem? Have blandt de største og mest cultiverte Nationer Uskyld og Lyksalighed ei maattet vige for den Usædelighed, som Mægt, Rigdom og dennes fast uundgaaelige Misbrug har indført? Betragte de ikke selv, deres høieste Flor almindelig som den Tidspunkt, i hvilken Alt, hvad Mennesker med Rette holde for ædelt og ønskværdigt, mærkeligst har begyndt at forfalde? Man kunde troe i Baravernes Exempel at have funder et Beviis for, at Overdaad og Usædelighed af saadan Flor just ei ere nödvendige, men blot tilfældige Følger. Der er sandt, Lasten har hos dem, i det mindste hiemme vidst at skjule sig under Ærbarheds og Velanstændigheds Skikkelse: men er Gier-

tighed, Tyrannie og Gruesomhed i Omgang med andre Folk ei ligefuldt afskyelige? og hvo har nogensinde drevet disse Laster til en grueligere Spidse end netop dette Folk? Have de ikke paa Amboina derfor oprettet sig et evigt Skiandselsminde, og hvo har mere vedligeholdt det end de selv? Om deres Sparsomhed, Afholdenhed, ikke Kiærlighed, men Libhaverie for visse Kunster og Videnskaber har forskaffet dem en Lykke, hvilken de uden saa uhyre Rigdomme ei havde kunnet nyde, er vanskeligt at troe, dersom Pengestokhed og Misundelse, Ligegyldighed for de vigtigste eller vor Natur mest forædlende Gjenstande, dersom Punktighed, Kunstlen og Smagløshed ere lider skikkede til at forøge Livets virkelige Nydelser. Fremmede kunne være blevne indtagne af den med Orden og Reenlighed forbundne Tarvelighed, der hos dette Folk findes saa afstikkende: men Intet forårsager saa let Kiedsommelighed og omsider Væmmelse som uafbrudt Aarvaagenhed for utallige Smaating, som en almindelig Sædvane ei tillader at forsømme: ei heller kan den i Længden bestaa uden hos et saa koldt og phlegmatisk Folk. Men ikke nok med, at der, man ved Staters høieste Velstand pleier at forståe, ei altid udgiør Borgernes sande Lykke, og at altsaa Stræben for dens Vedligeholdelse og Formerelse tidt kan være dem til Skade: der kunne endog indtræffe saadanne Tilfælde, hvori Staters Opløsning selv er et langt mindre Onde, end de Fleste forestille sig, ja, et virkeligt Gode. Var politisk Frihed og Uafhængighed uden Undtagelse nyttig for Statsborgere; saa maatte der intet saa lidet Samfund være, som jo burde træde derefter. De større Stater maatte da opløses i mindre, og saaledes gaae tilbage til dens første Begyndelse. Der vilde da blive ligesaa mange Stater som Municipali-

ter: og hvo kan vide, om de igien ei burde deele sig saa længe indtil Familieselskabet alene blev tilbage. Hvilken Størrelse der for enhver Stat er den gavnligste, er et Spørgsmaal, som overhovedet neppe lader sig besvare. Vi finde den Baade saa forskellig, og Folkenes Tilstand i Henseende til Lyksalighed og Kultur derefter saa vanskelig, ja umælig at bestemme, at Erfarenhed ei kan lære, hvilken der er den bedste. Mange Stater ere stavel i ældre som nyere Tider opløste og med andre sammensmeltede; uden at der af denne Forandrings Følger i Almindelighed er klart, om Indbyggerne derved have tabt eller vundet, omendskiønds man vel i enslige Tilfælde med nogen Vished kunde bedømme denne Sag. Men her beroer det dog alene paa Omskrændigheder: i en Stats Natur og Væsen selv er det intet, som fastsætter en vis Størrelse som nødvendig til dens Endemaal. Civilisationens Stræben har altid gaaet ud paa at forbinde det Afsondrede og Deelte. I det nyere Europa ere derover mange besynderlige Stater som saadanne undergaaene: men, hvo tør paastaa, at Folkene derfor, Spørgsmaalet om Ret og Uret tilsidesat, ere blevne mindre lykkelige, eller at de vare blevne det i en højere Grad, om ethvert havde beholdt sin Selvstændighed og oprindelige Forfatning? Maa man om de første Enevoldskongers Charakter, der enten paa en gang eller efterhaanden have samlet en Mængde smaa Stater til et Heelt, tænke som man vil; saa er man dog almindelig af den Mening, at Sikkerhed og Velstand derved er rykket langt mere frem end tilbage: hvorvidt saadan Staternes Forening, Folkets sande Velfærd ubeskader, kan strække sig, er vanskeligt at afgjøre. Paa Organisationen og Regjeringens Aand kommer der uden Tvivl fornemmelig an. Er altsaa hverken Rigdom og Magt eller engang

Selvstændighed i alle Tilfælde Stater nyttig: men bør Nytten alene bedømmes efter disse Tings Forhold til det højeste Gode; saa kunne de Regler, hiin foreskriver, med Moralloven ei heller være stridige: saafremt man ellers tilstaaer, at Sædelighed, Lyksalighed og det højeste Gode i Grunden er det samme. Skulde Nogens kalde denne Sætning i Tvivl, saa vilde han gandske vist gjøre det saavel med Hensyn til det private som offentlige Liv: thi lykkelige og vise kunne Nationer dog paa ingen anden Maade blive end Private. Men, er man derimod overbevist om dens Rigtighed, maa man ogsaa, for at være consequent, ligeledes erkiende dens Anvendelighed paa Begge. Det følger derfor heraf, at, hvis Nytte tages i dens højeste og ædlestes Bemærkelse, er det samme nyttigt for Selskaber som for enslige Borgere, og Pligterne, saavidt de heraf alene bør udledes, ogsaa de samme. Staten fordrer intet ander end Menneskeheden selv: Selskaber mellem Folkene er ligesaa naturligt og nødvendigt som det mellem Borgere og samme fælles Nytte forener dem med det mest broderlige Bånd.

III. Men da der om fælles Nytte hidindtil Anførte, som jeg strax erindrede, vel hverken for den almindelige Forstand eller for de fleste Statsmænds selv vil være nok indlysende; saa ville vi nu lade dette fare. Vi ville tværtimod forudsætte eller, som man troer, af Erfarenhed derom overtydede, med Mange holde det for afgjort, at der ei gives noget bestandigt Gode, men at Alt er vakkende, og at man aldrig efter nogen Fornufts Idee, men af sandsynlige Formodninger alene om hvad der sædvanlig skeer bør vælge og forkaste. Det er da bekiendt, at, hvilken Mening angaaende Ondt og Godt end Mennesker offentlig antage;

saa traagte de Fleste dog ei saa meget efter nogen Ting, som først Befrielse fra Smerten og angstlige Bekymringer, dernæst Besiddelse af en Forraad eller ligesom et Slags Oplag, hvoraf de altid kunne tage frem hvadsomhelst der falder dem ind at begiere. Men, da Penge dertil ere det almindelige Middel, saa er Begierlighed der- efter hos Høie og Lave bleven grændseløs. Thi, saasom det Godes Væsen endnu ei gandske er bestemt eller overalt bekiendt, men det derimod ved alle Stæmmer er vedtaget, at hvo der eier Penge, naar han kun vil, let erholder alt det Övrige, ei Dyd og Viisdom engang undtagne, saavidt nemlig disse ei beroe paa Natur og Fornuft alene, men tillige paa Kunst, Underviisning og mange udvortes Hielpemidler; saa maatte heraf følge, at Penge sædvan- lig agtes, om ei for det højeste Gode selv, dog for sammes Sted- holder eller Repræsentant, og for saa meget ønskelige, som hist en Skygge ligt, inden et Öieblik slipper os af Hænderne, disse tværtimod kunne befoles, glemmes og overalt i Gierningen fremstil- les. Da vi altsaa efter Begrebet ei om Nøget, der overhovedet nytter, men om en bestemt Gienstand, hvorved man i enhver Tilfælde kan erholde hvad man ønsker, nu skulle bedømme Statens Pligter mod hverandre; saa synes det hele Spørgsmaal derpaa at gaae ud, om disse paa samme Maade som enslige Borgere kunne erhverve Penge, og om det altsaa er Statens, baade paa det at de kunne opdynge og sikre deres Rigdomme, saa magtpaaliggende at de mod andre iagttage samme Pligter, uden hvis Efterlevelse af deres egne Borgere, de heller ikke selv kunde være lykkelige og velbeholdne. Der hersker da for det første fast om ingen Sæt- ning blandt alle civiliserede Folk saa megen Enighed som om den- ne, at en varig og stedse stigende Velstand især befordres ved en

bestandig Fred, hvorefter Eiendom bliver sikkert og alle Kunster eller Vindskibeligheds Grene, der tiene til at erhverve Rigdom, blive blomstrende. Men hvorledes er saadan Fred muelig uden indbyrdes Tiltroe og Velvillighed? i hvis Sted man dog vel maa tilstaae, at Frygt, Aarvaagenhed eller Magtens Ligevægt ei giør samme Nytte: og kunde derom være nogen Tvivl, saa har, som jeg siden skal vise, baade det gamle Grækerlands og det nye Europas Historie, hvis Statskunst hidindtil fornemmelig har bestaaet i disse Midlers Anvendelse, tilstrækkelig afgjort denne Sag. Der findes vel de, som have foreslaaet heller ved alle Slags physiske saavelsom moralske Grændser at afsondre Folkene fra hverandre. Nyelig har endog en berömt Philosoph gientaget og efter sine Principier omarbejdet samme Forslag. Men nöde Jöder og Spartaner da vel Fredens Guder i höiere Grad end andre Folk? Have Hindus og Ægyptier ved deres besynderlige Skikke, de sidste endog ved Landets naturlige Grændser da været mere betryggede for Overfald og Ödelæggelse? Sandt er det, at levende saavelsom döde Ruiner af deres forrige Herlighed endnu ere tilbage, men denne Herlighed selv er længe siden forsvunden, og hine selv have de ei paa anden Maaade kunnet bevare end ved tilligemed nærværende Magts og Velstands Opoffrelse at forsage alle Haab om i Forbindelse med Fremmede at skride frem til et höiere Maal. Og er vel af saadan Tankemaade andet Udfald at vente? Mon heraf ikke følger andre Nationers Foragt, Had og, hvad der endnu skader meget mere, Aands Armod og Indskrænkning, da intet Folk af sig selv enten er saa rigt eller vist, at det jo for at bringe det deri endnu videre trænger til andres Hielp og Omgængelse. Vi finde derfor, at hos Nationer, der saaledes have

isoleret sig, have de største Mænd dog Landets Sæder eller Love
 tiltruds, altid søgt at brække disse Skranker ned. *Psemmithus*
 aabnede Ægyptens Kyster og Havne for Fremmede. *Pausanias*
 og selv *Agislaus* stræbte med Lacedæmonierne at forene foruden
 det hele Peloponnes mange flere græske Stæder saavel i Asien
 som Europa: og kunde de første vel ellers være bleven til en
 herskende Stat? Skulde de ved noget andet Middel naae det sam-
 me, maatte de have behandlet disse Bundsforvante paa samme
 Maade som for Messenierne, ved at gjøre dem til Slaver, ind-
 skænke deres Eiendomme og Nydelser, ligesom sine egne, til en
 Jernmynt, Vandet af Eurotas og hin berygtede sorte Suppe: men
 saa er hverken offentlig eller privat Velstand muelig at erhverve.
 Med Jøderne forholdt det sig fordm og maatte herefter forholde
 sig ligeledes, hvis de nogensinde fik deres Statsforfatning igjen,
 at de ingen andre end ødelæggende Krige kunde føre, og, hvis
 de deri bleve Seirvindere, skulde de overvundne Folk enten dæ-
 ves ud eller blive solgte til Slaver, at de ikke, naar de som Fri-
 kunne blive under Patroners Herredom, disse da ved idelig Om-
 gang eller blot Berørelse skulde blive besmittede deraf. Saaledes
 at afsondre Stater er derfor vel især andre til Skade, men heller
 ikke nyttigt til, hines egen Sikkerhed og Velstand. Thi Manges
 Had føder dog omsider en upaatvivlelig Undergang, og et een-
 somt Liv er saa langt baade fra Vellyst og Overflødighed, at hvad
 enten Stater eller enslige Personer vælge det, maae de tillige giø-
 re et Slags frivillig Fattigdoms og Afholdenheds Løfte og det i
 aandelig saavel som legemlig Henseende. Da nu hverken *Salomon*,
 eller *Pausanias*, *Psemmithus* og andre saadanne Mænd derved
 vilde lade sig Hænderne binde; saa indgik de Forbund baade med

Naboer og andre langt bortliggende Folk, men maatte da tillige overtræde sin egen Nations særegne Skikke og Forordninger og give Anledning til at dette med hine mere eller mindre blev efterhaanden sammenblandet. Til Nationers Fred og Velstand er der altsaa intet andet Middel end de Dyder, hvorved samme Lykke fremmes i det private Liv. At denne Sandhed hidindtil enten saa lidet er forstaaet eller befulgt, maa man ligesaa lidt undres over, som at Borgere heller ikke uden ved Loves Tvang sædvanlig ville leve derefter. Thi skjøndt den overhovedet er noksom klar, saa udfordres der dog mere end almindelig Indsigt til rigtig at anvende den, ja, foruden Kundskab om den menneskelige Natur, Tingenes Forhold til samme, tillige Færdighed og Øvelse, Af Mangel paa begge Dele maa en indført Retsorden lede dem gennem mange ubekjendte Stier og tidt Omveje, som de selv hverken havde været istand til at bane sig, eller uden Anførsel at udfinde. Det kunde alligevel falde Nogen ind at paastaae, at indbyrdes Frygt er et langt sikkrere Middel til Freds Vedligeholdelse mellem forskellige Folk og Stater. Saa liden Menneskekundskab, hvoraf Statsmænd fornemmelig bramme, end denne Mening forudsætter, saa ligger denne dog til Grund for det saa kaldte Ligevægts System. Men hvor mange blodige Krige har ikke samme baade været Aarsag, og maaskee endnu tiere Paaskud til, om man endog hos de Gamle kun vilde regne deres Begyndelse fra *Pericles* eller hos de Nyere fra *Franz den første*, ja, kun fra *Wilhelm den tredje*s Tid. Ei heller var andet Udfald at vente. Thi uden indbyrdes Mistanke kan saadan Ligevægt ingenlunde holdes vedlige; men denne Gemytsbeskaffenhed retfærdiggjør tillige Brugen af enhver gunstig Leilighed til ved Magtens Udvidelse at for-

Vid. Sk. Skr. VI Del. II Hefte 1816. U

skandse sig selv: hvor meget mere maae andre Lidenskaber, som aldrig udeblive, lægge Vægt til dens kolde og forsigtige Beregninger? Men lad os sætte, at dette System engang var bragt til Fuldkommenhed, og, hvad dets Falsmænd formodentlig ville sige, at de derfor hidindtil førte Krige vare de nødvendige Giaringer, der i Naturen selv altid gaae foran Tingenes Fasthed og ordenlige Gang. Hvo indseer ikke, at intet kan være ubestandigere end just Ligevægt, hvilken den mindste Omstændighed, der uden fra og af os uafhængig kommer til, ophæver. Naar derfor hint politiske Mesterstykke var fuldbragt, hvorpaa man i Secler har arbejdet, saa behövedes der dog intet andet end et eneste overordentligt Genie for at kuløokaste det. Thi hvor stor Overvægt et saadant kan give ei blot en lige mægrig, men endog en meget svagere Stat, have Philip, Alexander og Friderik den anden noksom viist. Desuden er Ligevægt, hvis endog smelig, Död, og en bestandig evig Död. Dette System synes derfor mere skikket til en uafbrudt Virksomheds og Aarvaagenheds Befordring end til Freds og Sikkerheds; men Historien lærer, at dertil aldrig mangler anden Leilighed, og Fornuften foreskriver denne Virksomhed saavel adlere Bevæggrunde som et langt værdigere Maal. Andre mere skeptiske Personer turde maaskee kalde den Sætning selv i Tvivl, at bestandig Fred, Sikkerhed og indbyrdes Tillid fremmer Vindskibelighed eller de nyttige Kunsters Flor, og fölgelig Erhverv tillige eller Rigdommes Opdyngelse. Det kunde maaskee forekomme dem, som om Kunstfliden omstider maatte slöves ved ensformig Ansirængelse, hvis Frygt og Fare ei bestandig underholdte Kierlighed til det Erhvervede og hvæssede var Lyst til Mere. Men er dette da virkelig Tilfældet i ordenlige og velind-

rettede Stater? Have Japan og China vel enten indvortes Uroligheder eller udvortes Krige deres Velstand og Vindskibelighed at takke? Vilde Holland være bleven mindre rigt og mægtigt, hvis det mere havde vogtet sig for at tage Deel i de store Staters Tvisigheder og med mere Beskedenhed indskrænket sig til indvortes Anliggender, eller, isteden for frivillig eller tvungen at følge sig efter sine Stormænds herskesyge Planer, heller havde søgt at nægde Fred? Avler ei ogsaa Freden Kappelyst? Maa saa Manges Begierlighed efter det Samme ei opmuntre til Anstrængelse? og maa ei den Tømme selv, som en vel haandhævet Retsorden lægger paa Lidenskaber og Egennytte, holde Mennesker i en ideelig Bevægelse? Kiærlighed til saadan Orden selv udelukker ei Om-sorg for Enhvers egen Individualitet: at udfinde Midler til at forene denne med den før det almindeligste Bedste er en Opgave, som ingen uden yderste Flid og Opmærksomhed kan, men under en fredelig Forfatning dog nødvendig maa see til at løse. Jo større Sikkerhed for Liv og Eiendom der gives i besynderlige Stater ei alene med Vold og Undertrykkelse, men tillige med List og Rænker: jo mere almindelig Velstand, som i de forhen forenede Nederlande, og i det mindre rige, men ikke mindre lykkelige Svejs; desto mere Sædelighed: eller omvendt, hvor Folkets Sæder ere lidet fordærvede, der hersker tillige Sikkerhed og Velstand. Hvad der blandt disse tvende Stykker bør ansees for Aarsag eller Virkning er vanskeligt at sige, fordi begge som udvortes og indvortes Aarsager vexelvís bestemme hverandre: imidlertid ere de udvortes overhovedet de mægtigste, og følgelig kan Sædelighed med Rette betragtes som hine verdslige Fordeles Grundvold. Hvad der saaledes gælder om besynderlige Parsoner og Fa-

milier, maa dette da ei ogsaa gælde om hele Folk, som enslige Medlemmer af den store Stat, der indbefatter alle andre? Dyden er nyttig til alle Ting: Rigdom og Overflod selv kunne hverken bedre vindes og bevares, eller bruges paa nogen anden Maade. Blandt de forskjellige Meninger om national Velstands sande Kilder, som de sidste for det Nyttige saa bekymrede Tidsaldre have bragt paa Bane, synes den om en almindelig og ubehindret Handelsforbindelse mellem alle Folk at være bygget paa de mest liberale Grundsætninger. Man kan i mange Stykker være af andre Tanker end Forsægtnerne af det saa kaldte oekonomiske eller physiocratiske System, især hvad Maaden angaaer at udføre det paa, samt de Betingelser, under hvilke det er mueligt, og de Forsigtigheds Regler, som man derved maa iagttage. Men neppe vil Nogen kalde det i Tvivl, at, hvis alle Nationer kunde bringes til virkelig Enighed i denne Sag, vilde en frie Meddelelse af Naturens og Kunstens Frembringelser være ligesaa gavnlig for hvert besynderligt Folk som denne Frihed er det for de adskillige Provindser af samme Stat; hvori man ogsaa til den Ende ved Veie og Kanalers Anlæg og ved ethvert andet optrængelige Middel søger at lette Stæders og Landskabers Mellemhandlinger. En fælles Regjering, der ei kan være mistænkt for Partiskhed, hindrer, at ingen udsues eller forfordales af den anden. Alles Lyst til Nydelse vækker ogsaa Lysten til Arbejde for at frembringe hvad Andre kunne behøve; efterdi ingen faaer uden at give Noget i det Sted. Foruden den Nødvendighed, som Lovene paalægge, til at afholde sig fra al Slags Uret, have de klogeste Kiøbmænd selv indseet eller i det mindste offentlig erkiendt, at, som det, de kalde Kredit, er Sielen i al Handel; saa kan denne uden Redelig-

hed ei bestaae. Fornæmmelig pleie de, der formædelsr vidt udbredte Forbindelse mod fremmede Kiøbmænd i mange Lande troe sig ophøiede over Mængden af dem, der drive samme Forretninger i det Smaa og inden en liden Kreds, at paastaae, at nærværende, men uretmæssige Fordele ei let kunne friste dem, der ere skikkede til at fatte store Planer og paa eensgang at oversee saavel den tilkommende som nærværende Tid. Denne Paastand er i sig selv uden Tvivl meget rigtig, om man end ei vil indrømme, at de, der helst føre saadanne Tankesprog i Munden, om Sagens Rigtighed just ere saa overbeviste, at de ei tillade sig nogen Undtagelse derfra. Men for den Anvendelses Skyld, som jeg deraf agter at gjøre, er dette nok. Retfærdighed, ja, Ædelmodighed selv ere baade for enhver Person især og for det hele Selskab eller flere saadanne det sikreste Middel til varig Fordeel eller Vinding; thi hvad man for Øieblikket kan opoffre bærer ofte for Eftertiden langt rigere Frugter end den strænge Ret alene kunde forskaaffe. Skulle derfor Handels Fordele have nogen Bestandighed, saa maac de paa disse Dyder være grundede. Egennytten, jo mindre den er indskrænket enten til Tid eller Sted: jo mere den omfatter alle, desto nærmere kommer den Dyden selv eller ytrer sig i det mindste paa samme Maade. Det er saa langt fra, at Sædelighedens Love paa private Forhold ere mere passende end paa de offentlige, at snarere det Modsatte kunde synes rigtigt. Thi i de første kommer det Nærværende, i de andre det Tilkommende mere i Betragtning: i hine gielde Handelser og Undtagelser, i disse kun almindelige Love: ligesom de, der i Lykkespil enten vinde eller tabe, vel i enslige Tilfælde kunne gjøre Regning paa den Gudinde, af hvilken de bære Navn; men overshovedet

nødes hun dog ogsaa at rette sig efter Sandsynlighedens Regler: og hvo der altsaa, som Stater, bestandig blev ved at spille, vilde sandelig blive bedragen, hvis han fulgte nogen anden Regel end den siet hen almindelige, som Sædelighed alene foreskriver. Ei heller vilde dette lettelig skee, hvis de, der styre Staternes Anliggender, ei meget oftere spillede deres egen end det Selskabs Rolle, hvilket de forestille. Thi saa stor Uvidenhed kan sielden lægges dem til Last, at de jo indsee hvor aldeles sædelig denne Rolle burde være; men, da de betragte sig selv som et Slags Pudehatte, pludselig opkomme for ligesaa hastig at forsvinde, og ingen sand Udødelighed enten ønske eller haabe, saa drage de Staterne med sig ned i samme Grav, og forblinde Folkene med det samme Skin af Nytte, der her fortryllet deres egen Siel. Jeg vil hermed ikke nægte, at det med de her beviste Sætninger kan da har sin fuldkomne Rigtighed, naar man kunde stole paa, at alle andre eller dog de fleste Folk dømte og handlede derefter, og jeg tilstaaer, at i modsat Tilfælde tusinde Omstændigheder kunne indtræffe, hvori Klogskab byder at afvige derfra; saa at derover Retfærdighed og Nytte tidt blive ganske stridige. Imidlertid er den Retsorden, hvilken man saavel mellem Nationer som Borgerne søger at indføre, selv ligesaa let af en vel forstaaet Egenytte som af noget andet høiere Princip at udlede: og neppe vil eller havde det nogensinde villet lykkes at forskaffe den det almindelige Bifald, hvormed den hyldes af Uretfærdighed selv, der som man ei indsaar, hvor fordelagtig dens Iværksættelse maatte blive. Men saa vanskeligt er det at bringe Mennesker til nogen Enighed med sig selv, at, uagtet de sædvanlig indrømme det Afførte, saa er intet dog almindeligere, end at saavel det ene Folk

ved visse Privilegier og Fortrin søger at undertrykke andre, som at en Stand eller Kaste. mod Statens øvrige Borgere handler ligesaa. Saa længe nu denne Stræben endda vedvarer, fordi man til Maalet endnu har langt tilbage, er den vanskelig at overtøye om sin Vildfarelse. Men ligesom den bekiendte Midas først indsaae sin Daarlighed, da Akt for ham forvandlede sig til Guld; saa vilde den Begjærlighed, der river enhver nyttig Ting til sig alene, ogsaa gandske sikkert blive viis, hvis den engang fuldkommen blev tilfredsstillet. Britterne f. Ex., der nu omstunder ved Enhandel have vidst at tilvende sig den største Deel af den hele Verdens Rigdomme, hvor vilde de ei finde sig bedragne, hvis det omsider lykkedes dem at bringe alle andre Folk under det Armods og Trældoms Aag, under hvilket Bengalens Indfødte sukke. Til hvem vilde de da sælge saa megen Overflod eller deres egne Fabrik- og Manufacturvarer; thi Bestere og Slaver vare ei istand til at betale dem? Maatte de ei omsider opreede i dens Magaziner? Eller vilde de selv forbruge dem, maatte de da ei omkomme ligesom af Ufordøielighed og Overmættelse? Jeg maa herved derhos bemærke, at det Princip, hvorefter man saaledes handler mod andre Nationer, i samme Stat nødvendig tillige maa vise sin fordærlige Retning til en vindskrænket personlig, ei længere fædrenelansk eller statsborgerlig, Egoisme. Erfæres denne Virkning ikke der og paa de fleste Steder allerede, da en Borgerklasse bestandig, saa vidt muligt er, undertrykker de andre, og Mængden overalt for nogle Faa er tilpriis, som nære sig af dens Elendighed og Undergang? Saadanne Nationer maa ikke smiggre sig med den Tanke, at, hvis de troelig arbeide paa at udføre deres Lederes Planer, saa ville de Rigdomme, der hidindtil ere bleven staaende ligesom

i nogle Søer eller Danne, snart oversvømme og frugtbargjøre det hele Land, at alle Landsbyer da ville blive forvandlede til prægtige Stæder, alle Huse til Palæder, enhver Indbygger i Sammenligning med andre Landes som Tyrus's Kiøbmænd til Konger og Fyrster eller deres glimrende Vasaller. Nei, den samme Misundelse, hvormed deres Kiøbmænd nu forfølge andre Folk, vil og maa tillige lede Rigmanden i hans Forhold til Medborgerne. Han vil grave disse Søer saa meget videre og dybere endog med Naboemarkenes Indskrænkning og Ødelæggelse, eller aflede dem i Havet ved Kanaler, heller end at tillade nogen Oversvømmelse; brænde sine Forraadshuse eller mæske og pryde sine Kreature, paa det han ei skal nødes til deraf at uddøle enten Belønninger eller Gaver: Jordens egen Grøde og frivillige Frugter vil han, som Hollænderne med Maskattræer paa Molukkerne, for udrydde, end at han ligegyldig skulde see Prisen falde ned indtil almindelig Deeltagelighed og Nydelse. Hvad skulde bevæge disse Herrer til at handle paa nogen anden Maade? Velvillighed? men hvorfor ytrer denne sig ikke da ligesaa vel mod alle Folk? Kærlighed til Fædrelandet? Men hvorledes kan denne vel med hiin Egoisme bestaae, som, hvis den ellers er enig med sig selv, og der bliver den stedse mere og mere, ingen anden Gienstand end den enslige Person kunne have? Ligesom Velvillighed bestandig udbreder sig jo bedre den bliver sig sit rette Maal bevidst; saa bliver Egenytten dermed altid snevrere: denne rummer ikkun et eneste hiin omfatter alle Mennesker i sit vide Bryt. Ved fremmede Folks Undertrykkelse blive fremdeles Overflødighedens Kilder stedse mere og mere tilstoppede. De frugtbareste Jordens Egte ere af Mangel paa Vindskibelighed virkelig fattige. Thi Vindskib-

Belighed arives ikke uden Frihed og Opmuntringer: men hvad en-
 een egne Desputers eller fremmede Kiøbmænds Udsuelser dertil
 er Aarsagen, saa er det dog lige vist, at Egeennyttens paa den ene,
 Fortvivlelse paa den anden Side, ligesom der, saaledes overalt,
 maa forvandle vor Jord til en Udørken, og at et eensligt Land,
 der, som en Oase, hævede sig i dens Midte, omsider dog selv
 maatte prøve samme Skiæbne, naar den skulte Vandaare blev ud-
 tørreret, hvorefter det alene fik nogen Vederqvælgelse. Men det, som
 Nationerne, for ved egen Flid at blive mægtige og rige, saa høili-
 gen trænge til, er fælles Kappen om det Samme, er alles Bequem-
 hed til ligeledes at frembringe Noget, hvortil andre ei have sam-
 me Midler i Hænderne, og Evner til paa alle Sider ved Omtusk-
 ning at forskaffe sig, hvad enhver ønsker eller virkelig kunde be-
 høve. Vilde man isteden for lovlig Handel sætte Underfundighed,
 Ran eller Tyverie: blev noget Folk, som fordm Skandinaviens
 Indbyggere, mægtigt nok til at straffe at udplyndre Fremmede;
 vilde der da vel omsider blive meget mere at røve tilbage, og
 maatte ei de Flestes Forfatning omtrent blive den samme som paa
 Cypren og andre Steder i det tyrkiske Rige, hvor baade Land-
 mand og Borger fast intet mere har at yde, og Besiddelsen blive
 Voldsmændens selv til Byrde. De ved ideligt Strandhug, Skænden
 og Brænden hærgede Kyster give Søerøveren selv ei længere noget
 Tilflugtssted: han nødes dog tilsidst at skaane dem blot for sin
 egen Skyld. Spanien er ved Americas Erobring og Indbyggernes
 Udryddelse ikke bleven rigere. De Fordele, som England af Hin-
 dostans ligesaa frugtbare som uhyre Landstrækninger og af Ind-
 fødtens fremtvungne Svæd kan høste, ere i Forhold lidet vigtige,
 og opveies af de Bekostninger, der maa gøres for at forsvare

hine himmelraabende Synder, hvøved det er undertvungen. Hvad Moderlandet selv derved virkelig vinder, vilde være meget mere, hvis det indskrænkede sig til en blot lovlig Handels Fordeel, derved opmuntrede Folkene til en frivillig Flid, og sætte dem istand til at kiøbe fremmede Vare for ligesaa høje Priser som det nu nødes til at sælge sine for meget lavere, end de ere værd. Den største Fordeel falder ikkun i deres Lod, der, som Europas Afskum, kunde rense Fædrelandet, hvis de aldrig mere vendte tilbage, og derved bevise det den største Tjeneste: nu udbrede de tværtimod ved deres Hjemkomst en nye Sæd til al Slags physisk og moralsk Fordærvelse. Fornemmelig maae de Grundsaninger, hvorefter de i hant Uretfærdighedens og Egennyttens Kanaan have vænt sig til at handle, være dem alt for dybt indgroede til at de nogensinde kunne afvige derfra. Deres uhjerte Rigdom maa sætte dem istand til her paa nye at bringe dem i Udøvelse: deres Underviisning og Exemppler øveralt finde Læringer og Efterlignere; saa at, hvad Modstand end den gamle Religion eller Philosophie kunde giøre, disse dog lettelig overvindes, og Egoismen des snarere naae den Modenhed, hvorum tilforn er talt. Hvad Indien nu er for Britterne, det vilde de mere nærliggende Lande, det vil hele Europa blive, hvis hines Stærmænd opnaae deres Oiemed. Vi vilde allesammen blive deres Slaver: for dem vilde vore Marker bære Korn, for dem vore Biergværker indeholde Metaller: for os vil det intet være tilbage uden mod es ringe Dagløn at bearbejde dem. Saavidt havde forudm. Hanseestæderne vel endda ikke bragt det med de nordiske Riger; men hvo kan tvivle paa, det jo var kommen dertil, dersom vore Konger ei havde vidst i Tide at afkaste saadant Aag? Og nu disse

Kiøbmænd selv, ville de derved blive rigere end hidindtil? Ganske vist ingenlunde. Arbeidsfolkene ville stedse blive færre, Mødet tabt, og de Fordele, som Fremmede deraf drage; ville ei engang erstatte den karrige Løn, som de ved sine Plagesogeder blive nødt til snarere længe forud at forskyde end efter fuldendt Værk at erlægge. Fremmed Udsuelse lønner sig endnu slettere end den indenlandske, fordi Opsyner her dog kan være strengere, og de uundgaelige Bekostninger ere meget ringere. Paalægger derfor Egennytten selv Herrer mod deres Tienere Retfærdigheds og Menneskeligheds Pligter; saa maa Grundene dertil for et mægtigt eller herskende Folk mod andre være langt stærkere: de almindelige Sædelighedens Love kan dette følgelig endog mindre end hine ustraffer overtræde. Saaledes havde Spanien af sine Kolonier paa Hispaniola og Cuba i Begyndelsen liden Nytte. Mange nye Sølv- og Guldværker har man i Peru selv været nødt til at nedlægge, fordi Omkostningerne langt overstige Gevinsten. En forkert Benyttelse opslugte Fordelene og den sidste Grund dertil laa altid i Giærrighed og Tyrannie. Det var let af andre europæiske Koloniers Exempel i alle Verdens Parter at bevise det samme, Abbeden Reynal alene kunde dertil levere Materialer nok. Den Carthagiske og Phoeniciske Handels Vidløftighed er os alene nogenledes bekendt. Men kiendte vi tillige deres Handels virkelige Historie, deres Kiøbmænds Udsuelstes System, der i alle Handelsstater har været det samme, og tillige deres Klagemaal over uhyre Udgifter med stedse formindskede Indtægter; saa vilde vi deri upaarvivelig finde nye Forsætninger til dette Beviis. Men efterdi der dog findes nogle Stater og offentlige Personer, der foragte baade Rigdom og Nydelse, men derimod, som de ældre Ro-

mære, gjøre Magt og Herredom eller en derpaa grundet Ære til dens Endemaal; saa spørges om hvad der i dette Tilfælde til Ærmedet er nødvendigt vel kan erholdes uden de Loves Overtrædelse, som Sædelighed i det private Liv foreskriver. Vi kunne, hvad denne Sag angaaer, bemærke, at, saalange de med stadig Blik fulgte dette Maal alene, behandledes de overvundne Folk altid med saa megen Mildhed og Retsfærdighed, at disse med romensk Overherredom kunde ønske sig til Lykke, og til intet Oprør fandt sig fristede. Provindsernes Udsuelse og Misfornøielse begyndte først, da Overdaad og Giærrighed havde sneget sig ind hos det romerske Folk, og dette naturligvis. Thi hvo der intet stræber, uden at regiere, gjør det alene, fordi han føler ei alene den physiske men tillige den moralske Kraft, som gjør ham skikket til at føre Regjeringen til Undersaatternes eget Bedste. Nu er det vel rigtigt nok, dels at Ideen om dette Bedste ofte kun dunkelt svæver de Herskesyge for Æinene, hvorefter utallige Misgreb komme; dels at enhver besynderlig Stræben, ogsaa den efter Herredom, naar den ikke styres af tydelig Indsigt, gemeenlig gaar meget videre, end den burde, og derover indvikler Nationerne i uendelige Krige, der, ligesom Ukrudet, saae sig selv: hvilket hverken for den nærværende Slægt eller engang for Efterkommerne altid er til virkelig Nytte. Men Spørgsmaal er jo heller ikke, om Uvidenhed og Lidenskab ei ofte forlede til de største Vildfarelser, hvad enten man gjør Magt, Rigdom, Vellyst eller Dyden selv til Endemaal; men om hvad der af ethvert Princip eller af enhver Grundidee rigtig følger. Nu er Lyst til Herredom grundet paa Følelsen af Kraft: denne Følelse kan feile, og feiler ofte i det man tiltroer sig selv mere, end man er istand til at udføre.

Alligevel, hvis der virkelig er skikket til at herske, og derfor
 gjerne vil öve denne Kraft, kan, saasnart han engang opnaar sit
 Önskes Maal, ei andet end regiere vel: thi Fornøften vil, at de
 Bedste skulle regiere, og disse bör nödvendig lyde dette Kald.
 Grækernes og Romernes Herredom var derfor saa langvarigt og
 gavnligt for dem selv, som Velstand og Kultur derved blev ud-
 bredt i deres Provindser eller hos dens Budsforvante. Saa længe
 var Baandet tillige paa begge Sider fast: og maa vare de Folk
 deres Herrer hengivne, som havde dem for de største Velgiærnin-
 ger at takke. Uagtet derfor de vestlige Lande indeholdt de rap-
 preste Nationer; saa vare disse dog Romerne langt troere end de
 östlige, der ikke sielden ved Leilighed toge deres Fienders Par-
 tie, og hvis Lydighed selv var ikkun Svaghed at tilskrives. Thi
 de sidste vare dem ogsaa meget mindre forbundne med de første,
 som förend dens Forbindelse med Romerne havde levet i en Til-
 stand af Vildhed eller Barbarie. Krigerske Folks Herredom er
 tidt for begge Parter lige velgiørende, Handelsstæders overalt og
 omsider ogsaa for dem selv ödelæggende: hos hine er Misbrug
 et tilfældigt, hos disse et nödvendigt Onde. Hunnerne og andre
 barbariske Erobrere have, som indstørkede Bygninger, i det de
 knuste andre tillige nedbrudt sig selv. Gotherne og Longobard-
 erne derimod bleve just saa meget lykkeligere og stege til en höiere
 Spidse, som de vidste at forene de Övervundnes Gavn med deres
 eget. Deres Ödelæggelser og Feudallove standsede ogsaa deres
 egen Fræmgang saavel i Magt og Velstand som Kultur; men det
 Kraftige i deres Aand og Legeme meddeelte sig ved Ömgang og
 Sammenblanding og riante en udartet Menneskerace til Forädling.
 Var det muligt ved et Slags aandeligt Chamie at afsondre hvad

der i enhver menneskelig Handling er ædelt eller godt fra de Slakker, som Uvidenhed og Egenlyst sætte til: og kunde man ligelødes i Henseende til Følgerne med nogen Nøiagtighed bestemme, hvad der er enhver af disse Aarsager især at tilskrive; saa vilde man gandske vist af Erfarenhed kunne lære, at hvad der i Udfaldet virkelig har været godt, altid har havt en sædelig Grund, og hvad tværtimod skadeligt eller ondt, af Usædelighed sit Udspring. I Verdens Historie vilde dette være saa meget tydeligere, som den fremstiller os en lang Række af Aarhundreder, og sætter os istand til at oversee alle saavel de fjerneste som nærmeste Følger, hvilket een eneste Tidsalder eller eet menneskeligt Liv ei kunde gjøre. Ved at betragte alle Staters Flor og Undergang fra den ene Side kunde den Hovedsætning, jeg her har viller bevise, faa en Klarhed, som intet eensligt Exempel kan give den: men endog kun i eet eneste at udvikle hver Omstændighed saa nøie, som til den Ende var nödyndigt, maatte føde til en Vidtløftighed, som for Montesquieus og Gibbons Plan vel kunde passe sig, men i en almindelig Afhandling om den hele Materie ei kunde finde Sted. Intet gavner mere end Sikkerhed. Denne forlænger Nyttens eller gjør den varig. Gemeenlig troer man ved Magt og Rigdom, selvsiden ved Retskaffenhed; at forskandse sig mod Angreb. Stater især synes langt at foretrække de første tvende Middler for det sidste: private Personer følge tiere en modsat Forholdsregel. Alligevel have disse, som mig synes, mere Grund end hine til at stole paa deres Magt, fordi den er mere samlet, og ingen Splid: her er at befrygte; da Selskabers ei har nogen naturlig, men kun en kunstig Foreningspunct, og derfor lettere blive opførte. I de mægtigste Stater er Sammenhængen altid mindst: de kunstige, især me-

nalske Haand ere derfor desto mere nødvendige. Hver utallige
 Exempler fra *Mettus Fuffetius* af indtil *Mazzeppa* og *Dumouriez*
 lode sig anføre paa hvad stridige Fordele i Selskaber formaae, naar
 inåbyrdes Kiærlighed og Troskab mangle? Skulle flere Stater virke
 sammen til et fælles Øemed, saa kunne disse Dyder alene give Vis-
 hed om et lykkeligt Udfald. De mægtigste Forbund have derfor
 næsten aldrig udrettet noget Stort enten til Forsvar eller Erobrin-
 ger, fordi de vare byggede paa Fordele, der, om de endog virke-
 lig ere fælles, dog ei kunne opveie de Forbundnes sædvanlig kun-
 sk for velgrundede Mistroe til hverandre. Thi ere Fordelene end
 de samme, saa ere de dog ei paa alle Sider lige store. Gemeen-
 lig har man ogsaa kun eet og samme nærmere Maal, altsaa kun en
 Deel af Veien i Selskab at giøre: det fiernere kan desuagtet vare
 meget forskielligt, naar det ei er det nødvendige og sidste Maal,
 som Natur eller Fornuft ligedan har opstillet for alle. I Ostindi-
 en siges Malayerne paa mange Steder aldrig uden bevæbnede med
 deres Creeds eller Dolke at forlade deres Huse: endog til Samtaler
 med saakaldte Venner bringe de dem altid med. Saaledes ogsaa
 Stater. I Europas barbariske Tidssaldr besögte Konger og Fyrster
 hverandre gemeenlig harniskede: til Gæstebader selv komne de
 ei lettelig sammen uden en Flok af deres Kæmpere i deres Følge,
 hvorefter Antallet undertiden var bestemt. Hvilket Liv! Hvor liden
 Sikkerhed, Lyst og Glæde! Kan noget være gavnligt, der er om-
 spændt af saa megen Frygt og Fare? I vore Dage seer man vel
 ofte Fyrster at tilsidesætte denne Forsigtighed. Under deres Om-
 favnelser og Venskabs Beviisninger bære de vel ingen Frygt for
 hemmeligt Overfald eller skjulte Sværd; men hersker der i deres
 Mellemligheder større Sikkerhed eller Tillid? Det vilde gandske

vist være höiligen at ønske. Hvo kunde tvivle paa, det jo paa alle Sider maatte geraade til det største Gavn. Disse Ting ere suklare og Enhver i Historien ei aldeles ukyndig saa bekiendte, at jeg derved ei behøver at opholde mig. Den eneste Tvivl, der endnu staar tilbage, kan være, om ei en mægtig og ved sin Beliggenhed isolevet Handelsstat, naar den først havde tilvendt sig Herredømmet over alle andre, uden offentlig Sædelighed dog var sikret nok mod disses Had og Misundelse. Dette kunde da alene være saa, hvis for det første dens høie Flor var uafhængig af udvortes Omstændigheder; hvilket ei kan siges om nogen, langt mindre om en Handelsstat: hvis dernæst dens indvortes Sykke var grundet paa en ligesaa almindelig som usvækkelig Mening, at alle Borgeres Nytte fødrer en bestandig Anstrængelse for at holde denne Magt vedlige; men naar Mængdens Elendighed, Rigdommens Opdyngelse hos forholdsviis kun faa Borgere og disses Egenyttighed, en nødvendig Følge af den herskende Egoisme eller det mercantile System, stedse mere og mere maa svække denne Overbeviisning; hvorledes kan den da længere staa fast? Endelig maa dog den uophørlig overspændte Kraft ved Modløshed, Vælfærd og de kunstige Middel eller Hjertestyrkninger selv som man nødes til at anvende, for at holde Mod og Fyrrighed vedlige, til sidst blive sluppet. Men forgieves lyder Sandhedens Stemme i disse Statsmænds Ören. For at blive giennemtrængende nok til at virke paa deres offentlige, maatte den først have været istand til at forandre deres private Charakter. Det vilde da være let at lære dem Retfærdighed i Omgang med fremmede Nationer, naar de tilforn indsaae, at denne Dyd ogsaa i deres Forhold til Medborgere alene kan forsikre dem selv Fred, Værdighed og varigt Gavn.

OM
ADSKILLIGE
G I E N S T A N D E,
SOM BIDRAGE TIL
FOLKE - FORMERELSE

OG
FOLKE-FORMINDSKELSE;

MED BEMÆRKNINGER OM
FOLKETÆLLINGER,

OG
ÆGTESKABS- FØDE- OG DØDE-LISTER

MEEST MED HENSYN TIL DE DANSKE STATER.

AF
CONFERENTSRAAD *CALLISEN*,

COMMANDEUR AF BANNEDROG, M. M.

Vid. Sel. Skr. VI Deel. II Hefte 1816. Y

Det er upantviveligt en af de behageligste Beskæftigelser for en
tænkende Væsen, at efterforske Naturens vise og uforanderlige
Love, hvorved de mangfoldige Slægter og Arter af det udbredte
Dyrerige, for hvis Underholdning moderligen sørges, saaledes ved-
ligeholdes og ordnes, at de fødes, at de finde, hvad der er nød-
vendigt til deres dyriske Fornødenheder, at de opnaae i et kortere
eller længere Tidsrum den Grad af organisk Fuldkommenhed,
hvortil de mueligen kunde stige, at de ved den dem tillagde Na-
turdrift forplante deres Slægt, nyde Livets mere og mindre ind-
skrænkede Glæder, og at de døe og tilbagegive deres Legemers
materielle Bestanddele til Naturens Skiød for igien at bidrage til
andre Naturproducts Dannelse. Dette skeer hos nogle, naar de
neppe have begyndt deres Tilværelse, hos andre ved mange Slags
nødende Omstændigheder, som synes at være tilfældige, men alle
og over hele Jordkloden under Forsynets vise Bestyrelse til Bedste
og Nytte for det Hele. Ikkun faa opnaae de yderste Grændser
af den Levetid, som Skaberen synes at have bestemt for hver
Slægt af det hele udstrakte Dyrerige, hvis Tal hastig vilde synke,
og mange Dyr-Slægter tilintetgiøres, om ikke de Fødtes og Dødes
Tal vare i en bestandig Harmonie og i et Forhold, som vi med

saa megen Grund maae beundre med Hensyn til Vedligeholdelsen af alle levende Væsener og det Heles Fuldkommenhed. Mange Dyr, saasom Fisken, Insekter og flere frembringe deres Afkom i en saa utroelig Mængde, at de i den egentligste Forstand vilde opfylde Jorden og Havet, om ikke strax fandtes Leilighed til deres Formindskelse, ved at tiene andre Dyrarter til Føde, og at berige Jorden med Bestanddele, tjenlige til nye Vegetationer, sa at deres skiönt korte Tilværelse dog kunde ansees som nyttig for det Hele. Skaberen har derfor ogsaa indskrænket den hos Dyrene i Almindelighed nedlagte Naturdrift at forplante deres Slægt, hos mange til bestemte Aarstider og ikke til alle Tider som hos Mennesket. Dyrslægternes Frugtbarhed vilde dog i det Hele være indskrænket inden meget snævre Grændser, om ikke Skaberens Viisdom havde i Almindelighed forbundet den Handling, hvorved Kiönsdriften tilfredsstilles og Dyrslægternes Afkom frembringes, med den forhöiede Opvækkelse af Livskræfterne i det hele dyriske Væsen og med den behagelige Fölelse, som i den hele dyriske Oeconomie nok ikke kan lignedes med noget bedre end den Födendes Fornemmelse, naar efter haarde og langvarigt Veer de heftigste Smertter og Anstrengelser paa eengang ophöre og gaae over til en fuldkommen Roelighed. Dyreslægtens Forögelse, Formindskelse og Vedligeholdelse ledes under Skaberens og Naturens umiddelbare Bestyrelse; Dyrene handle efter Naturens evige og uforanderlige velgiörende Love ved hiin uforklarlige Naturdrift, som man i Almindelighed betegner med Kunsterdet Instinct, hvilken næsten aldeles er nægtet Mennesket. Denat for dem saa velgiörende Instinct bevarer dem for saa mange Færer, saa mange Afsygelser og Ulykker, som Uorden og Umaadelig-

hed i Nydelsen af Livets Glæder udbrede over en saa stor Deel af Menneskene. Naar Dyrene, berövade deres naturlige Frihed, ere under Menneskenes Formynderskab, ledes de ikke saa meget af deres velgiørende Naturdrift, synes ogsaa i denne Indskrænkning at være mindre lykkelige; og ere flere Sygdomme underkastede, skjønt Menneskene for deres egen Fordeels Skyld anvende alt, hvad Erfaringen har lært for at kunne afværge Farer for dem og hindre deres Afkomss hastige Formindskelse.

Mennesket derimod har Skaberen forundt en indvortes høiere intellectuel Kraft, en vidt omskuende Aand, som seer tilbage i Fortiden, nyttter sine Forfædres Erfaring, beriger sig med nye Forsøg og nye Erfaringer, beregne Følgerne af sine Handlinger, og arbejder og virker til Medmenneskernes Vel i Nu- og Fremtiden. Ved disse Evner især er det, at Mennesket paa hele Jordkloden sættes i Stand til at afhielpe og raade Bod paa sine physiske og moralske Mængler og staaer saa høit over alle andre Skabninger. Forsynet har sat Mennesker paa Jordkloden som høiere Væsener, bestemte til at herske med Frihed over andre Skabninger, Væsener hvis Handlinger ikke, som hos andre Dyrarter, allene bestemmes ved en blind Instinct, men ved en lysere Forstand og dybere Eftertanke. Sörgeligt nok at disse høiere Evner, endog under Religionens og Moralens Oplysning ikke kunne afværge saa mange Uordener, Udsvævelser og Misbrug af Livets Behageligheder, som saa ofte nedsatte Mennesket saa langt under andre Dyrarter. Naar andre Dyr have opnaaet deres bestemte Størrelse og Udvikling, da have Sielens Evner hos dem tillige opnaaet den Grad af Fuldkommenhed, som de ikke lettelig formaae at overstige. Men-

nesket derimod i bestandig tiltagende Kundskab, Oplysning og Erfaring, i vedholdende Stræben efter Fuldkommenhed forener Fortidens Tildragelser med Nutidens, og benytter dem til Fordel for dem selv og Andre i Fremtiden.

Disse store Fortrin som Menneskene nyde fremfor alle andre Væsener paa Jordkloden vilde dog være mindre fremstikkende, og af ringere Virkning, hvis de ikke i selskabeligt Samfund gien-
 sidigen bestræbte sig for at udvikle hinandens Fuldkommenhed. Allene og uden sin Lige, vilde Mennesket maaskee ikke udmærke sig meget fremfor andre Rovdyr; dets Bestræbelser vilde nok allene være indskrænkede til dets Underholdning, Sikkerhed og Forsvar. Intet Dyr i hele Skabningen trænger derfor sa høiligen til et selskabeligt Liv og til Forbindelse med sine Lige som Mennesket; det kan ikke undvære en saadan Forbindelse, naar det skal opnaae dets høiere Bestemmelse. Ved Samfundets forenede Bestræbelser kan den Kløge og Oplyste komme den mindre Kløge og Enfoldige, den Erfarne den Uerfarne, den Stærkere den Svagere til Hielp for at fremvirke det Gode, og for at opnaae større Fuldkommenhed. Naturen magede det derfor viseligen saaledes at fælles og gien-
 sidig Trang nødte Mennesker til at forene sig i Selskaber, og at denne Trang maatte stige i et bestemt Forhold til deres Fornødenheder, og Nødvendigheden at afværge Farer for dem. Saaledes fremkom Byer og Stæder, Regenter og Love, større og mindre Riger. Uden selskabelig Overenskomst og Vedtægter, og Love og Straffe for deres Overtrædelse, uden Regiering og Övrighed vilde Mennesket nok uagtet dets høie Evner være det vildeste og ubændigste Dyr paa Jordkloden.

Store Stæder, hvor mange Mennesker ere indsluttede i et snævert Rum, foranledigede for Samfundet vigtige Fordele og trykkende Mængder; Naar paa den ene Side Evner og Anlæg iblandt Beboerne blive meer udviklede, Oplysning og Dannelse tiltage, Videnskaber, Kunster og Lærdom udbredes m. v., saa frembringe folkerige Stæder paa den anden Side saavel i fysisk som moralsk Henseende skadelige Følger, som ere høist fordærlige for Menneskeslægten. Moralske Uordener af alle Slags, ere i store Stæder mere almindelige; Luften er mindre god; skadelige Uddunstninger mangfoldige; Solens og Vindens velgiørende Indflydelse ringere; Næringsmidlerne og Vandet ikke saa godt, som Naturen ellers frembyder det, men nærmer sig mere til Fordærvelse, og ere derfor mindre velgiørende; Vellyster, Overdaadighed og Umaadelighed have deres Hovedsæde i folkerige Stæder, og alt det fysiske og moralske Onde, som hviler over Menneskeslægten.

Det synes at være en naturlig Følge heraf, at i alle store og folkerige Stæder, især hvor deres Kvadrat Indhold er uforholdsmæssigt til Mængden af Menneskenes Uddunstning og andre for den dybiske Mechanismus skadelige Legemer, findes mindre Kraft og Styrke, mindre Tilfredshed og sand Lykke, skrøbeligere Helbred, svagere Børn, som døe tidlig, uden at være Staten til mindste Nytte, flere Sygdomme og større Dødelighed, hvilket ogsaa den bestandige Erfaring over hele Jordkloden bevidner, naar man sammenligner dem med mindre Stæders Indbyggere og Landboerne. Det er derfor langt fra at være til Fordeel, men synes at være til Skade, for et Land, at det eier store Stæder, hvor en stor Deel af Statens Beboere samles og frembringe et Misforhold imel.

lem slige Stæders og Landets Behoere. Enhvert Land taber i Folkemængde Kraft og Styrke, jo større Forholdet af dens Indbyggere er, som opholde sig i store Stæder, til dem, som leve i mindre Byer og paa Lander. Vel formaaer menneskelig Kundskab, Kraft og Anstrengelse meget, saare meget imod de i store Stæder herskende Sygdomme og Dødelighed, men ingen Kunst kan aldeles hæve de svækkende Aarsager, som foranledige dem, da de efter Samfundets Öiemed nødvendig maae betragtes som henlagte under hvert enkelt Individis frie Villie.

Værer frugtbare, formerer Eder og fylder Jorden, er Skaberens Forskrift i Overeensstemmelse med Naturens physiske og moralske evige og uforanderlige Love over hele Jordkloden; hvor der findes Cultur, hvor Menneskenes Siels- og Legemskræfter uddannes, og Arbeidsomhed findes, hvor Jorden frembringer Producter i tilstrækkelig Mængde og der gives Næringsveie til at erhverve Livets Nødvendigheder, hvor Kundskaber blomstre, selskabelige Fornøielser nydes og Usædelighed og Vellyst ei ere aldeles herskende, der formeres Folketallet, vel i en langsom dog progressiv Orden. Under modsatte Betingelser formindskes Indbyggernes Tal, saa at folkerige Stæder og Stater derved kunne synke tilbage og forvandles til Örkener. Fordærvelige Landeplager, Krige, Pest og andre ondartede dræbende Sygdomme, selv ødelæggende Naturrevolutioner, som dog i Almindelighed ere kortvarende virke derimod kun tilsyneladende og paa en kort Tid paa Folkemængden. Historien og vor egen Tidsalder, frembyde mangetalende Beviser for denne Sandhed. Naar Cultur, Næringsveie og Arbeidsomhed vedblive, saa erstattes den større Afgang hastigere end man skulde troe, det var

smueligt. Dette skeer saa meget hastigere og sikkrere naar en oplyst og blid Regjering, mildé Love og Retfærd, anstændig Borgerfrihed, nøiagtig Orden i de offentlige Sagers Gang, Orden og Sparsomhed saavel i det offentlige som det huslige, og ikke aldeles fordærvede Sæder, værne om Borgersikkerhed, om Velstand og huuslig Lykke. Ogsaa Fremmede vilde da, fra mindre tillok-kende Egne, erstatte den tabte Folkemasse. Upaatvivlelig giver en med Bestandighed og langsomt tiltagende Folkemængde, som ikke er foranlediget ved tilfældige kortværende Omstændigheder, en høi Grad af Formodning om tillige tiltagende Lykke blandt Beboerne, og Statens tiltagende Flor, dog kunde dette tænkes, og findes ogsaa, virkelig adskilt. Mange og tillige lykkelige Menne-sker giøre endog en liden Stat stærk, kraftfuld og blomstrende. Det er behageligt at kunne slutte fra de danske Staters stigende Folkemængde med Undtagelse af Island, Finland, Finmarken og Nordlandene, til deres tiltagende Flor og Lykke, ligesom man ogsaa fra det betydelig forøgede Antal af vore Huusdyr af forandret Godhed, kan slutte til Beboernes tiltagende Cultur og Vindskibeli-gighed. Store Stæders Tilvæxt i Folkemængde, er derimod ofte ikkun rilsyneladende og ikke nær saa beroeliggende og fyldestgiø-rende, som, naar den med Bestandighed finder Sted, blandt Be-boerne paa Landet og i de mindre Stæder. Det er en almindelig Er-faring, at alle store Stæder med Undtagelse af Enkelte, have flere Døde end Føde, skjønt Beboernes Antal er i et stigende For-hold. Saaledes kunde i Kiöbenhavn Krig, hvori Staten selv er ind-viklet, tiltagende eller aftagende Handel og deraf flydende Næ-ringsveie, en større eller mindre Udskrivning af Söefolk til Sta-rens Tieneste, en forøget eller formindsket Guarnison, et større

eller mindre Antal af Fremmede, som opholde sig i Staden, og flere deslige tilfældige Omstændigheder, kunne for enkelte Aar og til visse Tider foranledige en ikke ubetydelig Forskiel i Hovedstadens Folkemængde.

Allerede i den ældre Historie finder man Spor af Folketællinger. I Ægypten, denne Videnskabernes Vugge, finde vi Spor deraf. Romernes Censur var en ved Lovene bestemt Handling, som hvert Lustrum skulde igientages. I den jødiske Historie synes Folketællingen vel ikke at have været meget almindelig, da Kong Davids Tælling blev anset som en høist umoralsk Handling; dog findes baade for og efter den Tid tydelige Spor deraf. Disse Tællinger synes dog kun at være anstillede i den Hensigt at bestemme Tallet af vaabenføre Mænd til at forsvare Fædrelandet, naar det blev angrebet, eller til at erobre andre Lande, sa og at bestemme Tallet af arbejdende Hænder, naar et eller andet stort Foretagender skulde udføres, hvoraf nogles Størrelse endog sætter Verden i Forundring. Naar et Lands productive Evner ikke vare tilstrækkelige til Beboernes Nødvendigheder, har dette vel ogsaa givet Anledning til Folketælling, for at bestemme den Indførsel af Fornødenheder, som Omstændighederne maatte udfordre. Disse Tællinger, om man ogsaa formoder dem med Nøiagsighed anstillede, viiste dog kun Folkemængdens Beskaffenhed paa en kort Tid, uden Hensyn til Aarsagerne, som kunde have bidraget til dens Forøgelse eller Formindskelse paa enkelte Steder og i enkelte Provindser, uden at drage deraf den væsentlige Nytte, at kunne bidrage til at fjerne eller dog formindske de Hindringer, som modsatte sig Folkemængdens Forøgelse. Da det kan antages

som en almindelig Grundsætning, at hvor Folkemængden med Bestændighed (og uden Medvirkning af kortvarende Omstændigheder) forøges, der eies Landet productive Evner, der findes Næringsveie, og, under Arbeidsomhedens Velsignelser, Lykke og Velstand; hvor derimod Folkemængden med Bestændighed formindskes, der herske Fattigdom og Mangel, Jordens slette Dykkelse, Næringsveienes Formindskelse, og Landet bliver øde for Mennesker og Dyr, og gaaer sin Undergang imøde.

I de nyere Tider og især i den sidste halve Deel af det henrindne Seculum, har man givet Folketællingen en mere videnskabelig Retning, og har gjort den mere velgiørende for det Almindelige. Man har forbundet den med Føde- og Døde Lister; man har nøiagtigen bemærket de Födres Tal i og uden for Ægteskabet, man har ved Erfaringer lært at kiende Ægteskabernes høie og velgiørende Indflydelse paa et talrigt og kraftfuldt Afkom, fremfor Polygamie og Concubinat, og derved lært, at det er velgiørende for en Stat at befordre ægteskabelige Forbindelser; man har lært, at Arbeidsomhed og Maadelighed ere Hovedsrötter for Folkemængden, ligesom den meget bidrager til Menneskenes Held og Lykke. Man har fræmdeles været meget agtpaagivende paa de Dødes Tal i begge Kiön og i alle Aldere, paa den bestandige Kamp imellem Liver og Döden fra Födselen til Graven, paa de Sygdomme, som fra Vuggen til den höieste Alder igien bortrive Menneskelægen, deels efter Naturens evige og uforanderlige Love deels frembragte ved tilsyneladende tilfældige Omstændigheder under Forsynets vise Bestyrelse, og deels ved alle Slags Uordener hvortil Menneskers Letsindighed og Usadelighed giver Anledning, som

upaarvivleligen kunde betydelig formindskes ved tiltagende Oplysning og paa Erfaring grundede og med Klogskab og alverlig Strenghed overholdte medicinal Politie-Love.

Paa de Stæder, hvor Føde- Døde- og Ægteskabslisters med den nødvendige Nöiagtighed og Paalidelighed holdes og tilbørligen ordnes, kunde Statsmanden, Menneskeforskeren, Statistikeren og Lægen, ved at sammenligne tilfældige Omstændigheder med Hensyn til Luftens herskende Constitution og Vindene, med de herskende Sygdomme, tilstedeværende Mangel og Overflödighed, Rigdom og Fattigdom, Sædelighed og Usædelighed, Maadelighed og Umaadelighed, Fornöielser og Adspredelser, Ödselhed og Forfængelighed, Arbeidsomhed og Lædighed, Krig og andre Landepilger, med den større eller mindre Dödelighed, der findes i adskillige Tidsperioder, i adskillige Stænder og Næringsveie, og derved ledes til de vigtigste Resultater; Han vil saaledes sættes i Stand til at sammenligne Virkningerne med Aarsagerne, og ved at kiende disse, opgive de Advarsler, og de medicinale Politie-Love og Anordninger, som kunde bidrage til at afværge de Farer, som true Menneskers Liv og Helbred fra Födselen til den sildigste Alder. Et Land, hvor man derfor ikke er opmærksom paa Folkemængdens vedvarende Til- eller Aftagelse, og i det sidste Tilfælde ikke sa hastig som mueligt nöiagtigen undersøger Aarsagerne dertil, som mueligen kunde afværges eller hæves, findes derfor i en meget tvivlagtig Stilling. Det er især Engeltændere, Tydskere, Svenske og Hollændere, som synes först at have været opmærksomme derpaa, saasom Grount, Pitty, King, Korseboom, Struger, Short, Derham, Süsmilch, Baumann, Runeberg, Wargentin, Malthus, m. fl., og

isat det svenske Videnskabs Selskab, som har gjort Verden opmærksom paa den høie beundringsværdige Orden, hvilken efter Forsynets vise Indretning hersker over hele Jordkloden ved Menneskeslagets Føde, Død og Forplantelse, saa at det, som i enkelte Aars Beregninger synes at bebude Gorden og Ödelæggelse, gaar over til den fuldkomneste, skønneste Harmonie, naar man følger et længere Tidsrum, med Hensyn til Til- og Aftagelsen af Folkemængden, hvilket derimod neppe i en kortere Periode kunde bemærkes. Paa denne vigtige og nytrige Gienstand have ogsaa adskillige danske Lærde henvendt deres Opmærksomhed.

Nöiagtige Föde-, Döde- og Ægteskabslistor og de deraf dragne Resultater have dog allerede gjort os bekiendt med visse bestemte Grundsætninger, som kunde ansees som uafvigelige Naturlove; da de i adskillige Lande, og forskiellige Himmelegne findes næsten aldeles overeensstemmende. Jeg tillader mig at anföre nogle af dem, förend jeg henvender mig til at betragte, hvorledes vore Döde-, Föde- og Ægteskabslistor i de danske Stater föres, og hvilke Forbedringer efter min individuelle Mening derved kunde være anvendelige. Kundskab om Folkemængden i de danske Stater, grunder sig især paa den i Aaret 1769 foretagne Tælling, som med en høj Grad af Nöiagtighed og Orden efter Kongelig Befaling ved vores Oeder og Zoega er bearbejdet, som tvende Gange offentlig er bekiendtgjort *), förend den Tid synes den

*) Heintz Sammlung zur Geschichte und Staatswirthschaft Göttingen 1789. Beilage zu dem 2ten Theil der Materialien zur dänischen Statistik, Flensburg und Leipzig 1787.

offentlige Opmærksomhed ikke at have været heftende herpaa. En anden almindelig Tælling blev foretaget i Aaret 1787, bearbejdet af Postmester, Etatsraad v. Eggers, hvoraf findes en summarisk Fortegnelse i Conferentsraad Schlegels statistiske Beskrivelse over Danmark, 2den Deels 1ste Hæfte. Af den over begge Kongeriger i 1801, med Undtagelse af Sønderjylland og Holsteen, hvor Tællingen først foretoges i 1803, som siden er bearbejdet i Rentekammerets Tabelcomtoir, er endnu intet fuldstændigt kommet for Lyset. Da Folkealiet dog ikke holdes hemmeligt, og Føde- og Dødelisterne hvert Aar offentlig bekendtgjøres, saa har vor Etatsraad Pram kunnet samle Resultaterne af alle 3 Tællinger, og skienke os en Afhandling om Befolkningen i Scandinavien fra 1769 til 1800, som for enhver Fædrelandets Ven maa være sa meget mere behagelig, da den overbeviser os om den aarlig betydeligt tiltagende Folkemængde; og Statens derved forøgede Kraft og Lykke, naar man allene herfra undtager Island, Norlandene, og især Finmarken, som formedelst den jevnlig og stærk aftagende Folkemængde, synes at gaa sin visse Undergang imøde, især da den ved Climatets stigende skadelige Indvirkning og tiltagende Mangel paa Fødemidler og Livets første Nødvendigheder neppe ved nogen Omsorg vil være at afværge. De danske Stater og Sverrig henhøre nu til de Lande, hvis Befolkning i de senere Tider meest efterretteligen er oplyst; de danske Staters nemlig fra den første Tælling i 1769, og de Svenskes fra det allerede i Aaret 1749 oprettede Tabelcomtoir ved det kongelige svenske Videnskabs Selskabs kraftige Medvirkning. I alle oplyste Lande, hvor man har været opmærksom paa Folkemængden paa hver □ Mål er denne Kundskab vel oplysende paa enkelte Districter eller Om-

egne, men for hele Staten synes Nyrten deraf at være meget problematisk. De Danske Stater høre ogsaa til de Lande hvis Flade-Indhold og □ Mile især ved de ved det kongelige Videnskabers Selskab udgivne ypperlige Kort med megen Nøiagtighed er bestemt. Der findes kun faa Stater, som have mere end geometrisk Kundskab om Landets Areal i det Hele, men maaskee i ingen har man nogen Vished om, hvormange □ Mile ikke alene dyrker og dyrkbart, men ogsaa udyrket og udyrbart Land en Stat indeholder, og hvor mange mere eller mindre virksomme og arbeidsomme Mennesker finde eller kunde finde deres Underholdning paa hver □ Mil, og med hvilke Vanskeligheder de maatte have at kæmpe for at opnaa det. Herom har man ikkun Kundskab i nogle smaa enkelte Stykker overalt lige vel dyrker Land, hvis Beskaffenhed og Productive-Evner sædvanlig er saa meget forskiellig. Lande med et stort Areal og lidet Fladeindhold af dyrkbart Land kunde derfor have en ligesaa stor Folkemængde, som smaa Lande, hvor paa en overalt lige frugtbar Jordbund mange arbeidsomme og flirige Mennesker paa et lidet Fladeindhold ere sammehdyngede.

Mennesket har det tilfælles med andre Dyrarter, maaskee endog med Planteriger, at Forsynet har begavet dem med en Natursdrift ved Foreningen af begge Kiön, at forplante deres Art og forbinde denne Handling med en behagelig Følelse. Med Rette beundrer man Skaberens vise Indretning og den Orden, ved hvilken et bestemt Forhold af begge Kiön findes, som er tilstrækkeligt til Menneskeslægten's Forøgelse. Man kan antage det som en Grundlov, at i det Hele flere Drengene end Piger blive fødte, Grandt er den første, som har bemærket denne Sandhed, og be-

viist den, ved, paa adskillige Stæder, samlede Erfaringer. Vel er Forskiellen af fødte Drenge og Piger i mindre Summer neppe mærkelig; men i større samlede Summer bliver det en uforanderlig Lov, at imod 20 Piger fødes 21 Drenge, sielden flere eller færre, følgelig det Middelal 5 af 100 eller 50 af 1000. Alle Nationers bekiendte Fødelister stemme heri overens. Ogsaa i de danske Stater er dette Tilfældet. I den i Flensborg og Leipzig udkomne: Beilage der Materialien zur dänischen Statistik: anførte for 7 Aar, findes omtrent det samme Resultat. Af de paa den kongelige Fødselstiftelse i 20 Aar, fra 1788 til 1807 fødte 19434, vare 10038 Drenge, 9405 Piger. Under en lige Dødelighed maae af et noget større Antal Drenge døde flere end af det mindre Antal Piger, hvilket ogsaa Erfaringen lærer.

Listerne af den i Aaret 1769 d. 15 August foretagne Tælling viser dog et betydeligt Overtal af Qvindekjønnet fremfor Mandkjønner, som i et Middelal næsten beløber sig til 9 p. c. Aarsagen hertil synes for en stor Deel at ligge deri, at denne Tælling blev foretaget i midtsommer Tiden, da en Deel af Mændene ved Handel og Søefart maatte være fraværende, og en Deel af de gevorbne Militaire ikke skal have været indbegrebne i Tællingen. Qvindernes noget længere Levetid kan vel ogsaa forøge disses Antal. Mændenes Kald og Næringsveie udsatte dem oftere for Livsfarer, og give dem Leilighed at erhverve deres Underholdning paa andre Stæder, hvorved de ere tabte for Fædrelandet. En almindelig Erfaring har beviist, at Sygdom og Dødelighed ere hyppigere, og en meget høi Alder sieldnere i store Stæder, end i de mindre og paa Landet. De store Stæders □

Indhold er sædvanlig uforholdsmæssigt til Mængden af de Mennesker, Hupsdyr og andre Legemer de indeholde, da derved Kilderne til Luftens Fordærvelse, og til dens Forening med allehaande skadelige Gasarter og Uddunstninger ere saa talrige, da Rigdom og Fattigdom, Umaadelighed og Mangel, hæftige Lidenskaber og Begjærligheder, Usædelighed og alle Slags Uorden langt mere er herskende i store Stæder end i de mindre, da smitsom Sygdoms Stof vanskeligere indskænkes, og dens Udbredelse forebygges m. v., saa er det en Selvfølge at slige Stæder betydeligen hindrer Folkeformeringen, og at ofte en heel Provinds, efter Naturens Orden neppe kunde erstatte det Folketab som i Residenzen, (sædvanlig den største Stad i Landet) har fundet Sted. Ethvert Land kan derfor siges at tiltage destomindre i Folkemængde, jo større Forholdet er af dets Indbyggere, som opholde sig i store Stæder, til dem der boe i mindre Byer og paa Landet. Süsmilsh og Price antage efter adskillige Landes Mortalitetes-Lister, hvor man har været opmærksom paa Folkemængdens Forøgelse og Formindskelse, at med Undtagelse af de Aar da Epidemier har hersket, i store Stæder dør 1 af 20, i mindre Stæder 1 af 28, og iblandt Landboerne 1 af 40-50; den samme forøgede Mortalitet af voxne Mennesker i store og folkerige Stæder finder ogsaa Sted blandt Børnene; Der findes de store Stæder i Europa hvor den halve Deel af de fødte Børn dør førend de opnaa det 3die Aar.

Ogsaa Kiöbenhavn deler skiöndt i en mindre Grad alle store Stæders Skiæbne, at flere dør end fødes, og at denne, i Forhold til Rigets Størrelse meget store Stad, betydeligt hindrer Statens Folkeformelse. Dette Tab maae da erstattes ved Tilvæxt af ind-

Vid. Sel. Skr. VI Del. II Hæfte 1816. A a

komne Landboere, og Fremmede for at deeltage i de talrige og tillokkende Næringsveje og Fornöielser, som her tilbydes. Dog findes i Kiöbenhavn en Deel Aar hvor de Födtes Tal overstiger de Dödes endog betydeligen. Jeg har i mine udgivne phys. med. Betragtninger over Kiöbenhavn efier de fra Politiet bekienfdrigste Lister, samlet de i Kiöbh. i 80 Aar Döde og Födte; deraf sees at i de første 40 Aar, fra 1729 til 1768, fandtes 8 Aar hvori flere fødtes end döde, hvis Tal belöber sig sammen til 1818, derimod i de övrige 32 Aar var Taller af de flere Döde end Födte 23560. I de følgende 4 Decennier, fra 1769 til 1808, vare 15 Aar, hvori flere fødtes end döde hvis Tal vare 7310 og i de övrige 25 Aar döde 14012 flere end der fødtes. Det geraader medicinal Væsenet, Sygepleien, Börns, Fattiges- og Sygebehandling og endelig medicinal Politiet til megen Ære, at Stadens Mortalitet saa betydelig har aftaget, naaget Englændernes Overfald i 1801 og 1807 kostede i Kiöbenhavn nogle 1000 Mennesker Løver. Den siden 1801 indførte Vaccination, hvis hældige, faste og uafbrudte Gang gör at næsten ingen udbredt Koppeepidemie kan finde Sted i de danske Stater, har vist ogsaa bidraget til Dödelighedens Formindskelse i det sidste Decennium. Der ere i Kiöbenhavn i disse 80 Aar 21344 flere döde end fødte, naaget Stadens Folkemængde i dette Tidsrum vist har föröget sig med 30000. Dette viser tilfulde hvor upaalidelig store Städets Folkemængde ved Folketællinger, Döde- og Födelister, bestemmes, og hvor nödvendige almindelige giemtagne Folketællinger ere, for deraf at slutte til Stadens til- eller aftagende Folkemængde, og derved til Statens Kraft, Velstand og Lykke. Naar man derimod igiennemgaaer Föde- og Dödelister efter de der findes i Heines Samlungen zur Geschichte

der Staatswissenschaft, og af: Beilage zu den 2ten Theil der Materialien zur dänischen Statistik, Flensburg und Leipzig 1787, for $\frac{1}{2}$ Aarhundrede, saa finder man, med Undtagelse af Island, Nordlandene og Finmarken, vist en bestandig og betydelig Overvægt af Fødre fremfor Døde paa Landet og i de mindre Stæder. Folkemængden i enhver Stat vilde hastig tiltage om ikke meget store Byer droge en ikke ubetydelig Mængde af Landboere til sig. Upaatvivlelig har Forsynet paa den ene Side ved uforanderlige Naturlove, sørget for hele Menneskeslægten stadige og langsomme Forøgelse, hvor ikke klimatisk Indflydelse, Mangel af Jordens productive Evner og Fødemidler, og Mangel paa Industrie og Huusslid og arbeidsomme Hænder sætte uovervindelige Hindringer derimod; hvor disse findes vil selv temporaire Landeplager, Krig, Pest, og andre smitsomme Sygdomme, Hungersnød, store Natur-Revolutioner, m. v., ikkun paa en Tid formindske Folketallet, som snart ved igjen forøgede Næringsveie vil erstattes. Paa den anden Side har Skaberen tilladt, at Menneskenes intellectueller Evner, en kløg og oplyst Regiering, vise Love, Forstand, Eftertanke og Erfaring kan bidrage saare meget, ved Hielp af sunde, kraftfulde, arbeidsomme og moralsk gode Mennesker, til at forøge ikke alene Folketallet og derved ogsaa Staternes Lykke og Beboernes Styrke og Velstand, men ogsaa under modsatte Betingelser at formindske den og derved frembringe modsatte Virkninger.

Folkeformerelsen har sin Grund i *Ægteskabet*; denne Forening har Skaberen saaledes indviklet i *Öeconomie-Plänen* for Menneskeslægten, at de med Rette kunde ansees for uadskillelige. Den langsomme Udvikling af de menneskelige Evner, som ved Men-

neskeslægten nok skeer mere langsomt end ved nogen anden Dyrart, gjorde det nödvendigt, ved ægteskabelige Forbindelser at forberede for vordende Mennesker den Omsorg, for at afværge truende Farer for deres Liv, den Pleie, den Opdragelse, som kunde gjøre dem skikkede til deres Medmenneskers Nytte i et meget længere Tidsrum, end nogen anden Dyrart behöver. Ægteskabet er at ansee som en uforanderlig Naturlov, hvis Nödvendighed og Værdighed af alle Nationer endog i deres raaceste Tilstand er erkiendt og antaget. Denne Forening er ikke blot en selskabelig Contract en religiös Skik, en conventionel eller politisk Indretning, men den er Udtrykket af Naturens lydelige Stemme, hvis Præg tydelig röber Menneskers medföde Evner til at have sig over alle andre Dyr, til de kunne modtage Aandskultur og Forädling; den er een af Menneskers væsentligste Bestemmelser, og ligesaa uundværlig for det enkelte Individ Opdragelse, som for Menneskeslægten fremskridende Udvikling og vedvarende Formerelse.

Skaberne har gjort alt for at befordre Ægteskabet, denne Grundsötte for Menneskeslægten Vedligeholdelse. Han har underordnet Ægteskabet som en frie Handling under Fornuften, og ikke allene under dyrisk Instinct. Mennesket kan forudsee Fölgerne af sine Handlinger og indrette disse derefter. Ægteskabet, indgaaet med modent Overlæg, udgiör, under Agtelse og Venskab og fælles Anstræng at bidrage til hinandens Lykke og Fornöielse, ikke allene den höieste Grad af menneskelig Lyksalighed, men ogsaa mange huuslige Dyder spire frem deraf, og giör Ægteskabets Baand til en Velsignelse for det menneskelige Kiön og Fædreland.

det; en öm Börneopdragelse hvorved Ægteskabets Velsignelse i saa høi en Grad forædles, Arbeidsomhed og Orden, Sædelighed og Sparsommelighed, ere en lykkelig Forenings velgiørende Frugter, og fremme saavel enkelte Familiers, som Staters Moralitet, Velstand og Stryke. Den retskafne Mand bliver først ved Kone og Börn knyttet til Staten, til Regjeringen og til Fædrelandet, dets Vel, dets Fördeel bliver da hans egen, eller, som Bako udtrykker sig — den som er gift og har Börn, han har givet Staten Gidsier, han er öbligat, kun han er sand Statsborger, sand Patriot.

När man, i de Lande som kun findes lidet befolkede og Næringsmidler og Næringsveie vare mange, kunde tænke sig at Naturdriften og Mennesketes endog overlagte Beslutning til Giftermaal kunde have sit frie Löb, vilde ægteskabelige Forbindelser vist være mere talrige, mere almindelige end de nu finder, og næsten indbefatte hele Mennesketallet af den Alder, hvor Naturens Stemme lydeligen indbyder til den Handling hvorved Menneskearten forplantes. Men dette er i Almindelighed ikke Tilfældet. Den som med modent Overlæg bestemmer sig til Giftermaal, paatager tillige den Forbindelighed og den Pligt at underholde en Familie og opdrage sine Börn, hvilket under uvisse Udsigter afholde mange fra at indlade sig i en Forening, som de ønske, skjønt der findes mange, som under ublide Udsigter indlade sig i Ægteskab, og dog ved Duelighed, Arbeidsomhed, Orden og Sparsomhed, ikke allene erhverve deres rigelige Udkomme, men ogsaa vel opdrage deres Börn, og derved blive i en høi Grad agtværdige.

I ethvert Land hvor Mængdens Fattigdom er stor, Prisen paa Livets første Fornødenheder er overdreven, Börneopdragelsen saavel i physisk som moralsk Henseende forsømt, Læd og Uvirksomhed ikke er ualmindelig, Næringsveie neppe ere tilstrækkelige til Livets Ophold, Munterhed, Glæde og Virksomhed quæles ved ublide og sørgelige Udsigter i Fremtiden, Sædeligheden synker, og uordentlig Tilfredsstillelse af Kiønsdriften er hærskende; under disse enkelte eller samlede Omstændigheder er det en Selvfølge at Ægteskabernes Tal formindskes, og at de som findes skee i en Alder, som efter Naturens Orden er mindre beqvem til Artens Forplantelse og mindre frugtbare, at Folkemængden derved maae formindskes, eller dog ikke betydelig tiltager er en Følge heraf; De som letsindigen indlade sig i ægteskabelige Forbindelser, ofte uden Kundskab og Erfaring, henrevne af Ungdoms Lidenskaber og blind Tillid til Forsyner, finde ofte deres fyrige Haab om forventet Lyksalighed skuffet; uden Evner at underholde en Familie, bliver Modløshed, Armod og Mangel, Uenighed og Bebreidelser, ja vel og Udsvævelser, Følgerne af denne ubetænksomme Handling, og disse Ulykkelige maae da ofte overlade deres elendige Afkom til offentlig Omsørg som gaaer derved en tidlig Død imøde. Slige Foreninger kunde vel forøge Ægteskabernes Tal, men kun lidt bidrage til det offentlige Vel, eller Folkemængdens Forøgelse.

Til Ægteskabernes Formindskelse kunde fremdeles bidrage den stigende *Mængde af ugifte sunde Mænd*, som hverken ere bundne ved antagne Religions-Skikke, ved politiske Nødvendigheder eller Mangel paa Evne til at erhverve Fornødenhederne for

en Familie, som da og sædvanlig naar tiltagende Alder, og aftagende Siæls- og Legemskræfter indfinde sig, som oftest for sildig beklage deres Vildfarelse, og gaae under Savnet af den første af al menneskelig Velsignelse, huuslig Lykke, en eensom og ofte ubeklaget Død imøde, da ingen Stilling i Verden kan erstatte det sømme Venskab, den saa nøie forbundne Interesse, den Omsorg, Opmuntring og Deeltagelse, den Pleie og Tröst, som et lykkeligt Ægteskab tilbyder. Naar til disse anførte Omstændigheder endnu komme, at Menneskene ved Tvang og Love fraholdes fra at indgaae ægteskabelige Forbindelser, naar Statens Sikkerhed og Forsvar nødvendigen kræver Underholdningen af store staaende Hære, som indeholdte Kiærnen af Folket i deres blomstrende Alder, hvis Kald ikke tillade huuslige Sysler og Omsorg for en Familie, saa maae dette ogsaa nødvendig hindre Folkeformerelsen, skjønt de ægte Børns Tal derved maatte forøges. Uordentlig Tilfredsstillelse af Kiönsdriften befordres ogsaa derved og især den Sygdom, som næst Kopperne har gjort den største Odelæggelse iblandt Menneskene paa Jordkloden.

Det er ikke usædvanligt saavel i Kiöbenhavn som i de mindre Stæder og paa Landet at Mennesker i en for tidlig eller en meget ulig Alder indlade sig i ægteskabelig Forbindelse, og derved hindre den Frugtbarhed som kunde ventes efter Naturens Orden; For tidlige Ægteskaber ved en Alder eller Legemsbygning hvor Legemet ei er fuldkomment uddannet er upaatvivlelig skadelig saavel for Forældrene især af Qvindekiönnet, som derved blive skröbelige ofte igiennem deres hele Levetid, som for Børnene, som blive svage, og Dödeligheden iblandt dem større end efter

Naturens sædvanlige Gang kunde være at vente. Pigen under 20 og Ynglingen under 25 Aar, om ikke særdeles Omstændigheder maatte kræve det, handle derfor især under vores Himmelvejs, som oftest ilde imod dem selv, deres Afkom, og det Offentlige at indlade sig i Ægteskab. Jeg paatvivler ikke, at en bestandig Erfaring om disse Menneskers Historie i en Række af Aar kunde følges, vilde stadfæste denne Sandhed, som jeg saa ofte paa min lange practiske Bane har havt Leilighed at bemærke. De gamle Germanier holdt det for en Skam naar Pigerne giftede sig førend 20 Aar. Ved Giftermaal saae de paa Lighed af Alder, Styrke og Størrelse; og Julius Cæsar og Tacitus finde heri, med Rene Aarsagen til deres fortrinlige Kraft og Størrelse.

Det strider aabenbar imod Naturens Orden og Hoved-Hensigten af Ægteskabet naar *Mennesker af en meget ulige Alder indlade sig i denne Forbindelse*. Skaberen har ved ellers sunde og usvækkede Mennesker forundt Mandens Forplantelses-Evner et længere Tidsrum end Qvindens Frugtbarhed, hvilken imod det gode Aar aldeles ophører. Naar tvende aldrende Personer af omtrent lige Alder gifte sig, saa kan paa Folkeformerelsens Side intet derimod være at indvende. Men naar en gammel Mand tager en ung Pige, eller omvendt, saa at der ere 25 til 30 eller flere Aars Forskiel imellem deres Alder, saa strider det upaatvivlelig imod Naturen og slige Foreninger maae blive enten aldeles ufrugtbare, eller Ægteskabet kan dog ikkun blive saa kortvarende, at ingen talrig Afkom mucligen deraf kan ventes. Ønskeligt vilde det være at slige med Hensyn til Alderen ulige Ægteskaber i de aarlige Ægteskabslistes bleve anførte og om deres Tal som jeg formoder

vilde findes betydeligt, denne Uorden ved passende Anordninger kunde om ikke aldeles hæves, saa dog for en Deel indskrænkes. I det mindste synes det ei at være ubilligt, at slige, mod Naturrens Orden stridende ægteskabelige Foreninger erhvervede Bevilgning dertil, og efter Vedkommendes Evne og Övrighedens Bestemmelse, maatte paalægges en Skat som kunde tjene til Udstyr, for yngre moralsk gode delige Mennesker, som tillige vare arbejdssomme og som ønskede at indlade sig i Ægteskab.

Det er en Erfarings-Sag, at Anfæg til forskellige Sygdomme kan have sin Grund i Forældrene og forplantes til Afkommet. Vi bemærke derfor ikke usædvanligen, at Brystsygdomme og Tæring, Krampe og Nervesvækkelse, Kirtelsyge og engelsk Syge, Gigt og Podagra, Hemorrhoider, Kræft, Steen, venerisk Syge, under alle dens forskellige Skikkelser, og andre Sygdomme hvis oprindelige Kilde er uordenlig Tilfredsstillelse af Kjönsdriften kunde meddeles Börnene, endog ved Undfangelse. Hos Jöderne er Ægteskabernes Frugtbarhed stærkere, en naturlig Følge af deres tidlige og længe vedvarende Giftermåle. Skiönt ingen Frugtbarhed og Folkeformerelse kan lignedes med den som Moses angiver, at af Jacobs Börn kom 70 til Gosen i Ægypten og efter 430 Aar udgik, 600,000 foruden Börnene. At Ægteskaber imellem Personer, som ere behæftede med slige Sygdomme ere skadelige for Folkeformerelsen og national Kraft og Styrke, er en Selvfølge; Hvilken kraftig Opmuntring til Orden og Maadelighed for Menneskeslagten har ikke Forsynet lagt i denne Naturlov, og hvilke bittere Følelser maae det ikke vække hos ei aldeles fordærvede Mennesker, naar deres Börn af denne Aarsag under Smerter og

Lidelser gaae en tidlig Død imøde, og som maae bebreide deres Forældre deres Tilværelse. Naturen straffer saare haardt Overtrædelsen af sine velgiørende Love. Saa velgiørende ogsaa Ægteskabernes forøgede Tal maatte være for Stats-Samfundet, saa vilde det dog være at ønske at *ægteskabelige Forbindelser imellem, i fysisk og moralsk Henseende usunde og svage Mennesker*, ved lægevidenskabelige Undersøgelser kunde bestemmes, om de ikke aldeles kunde forhindres, dog maaskee mueligen kunde indskrænkes. Ægteskabernes Antal i Kiöbenhavn i 15 Aar, fra 1776 til 1791 beløb sig til 15120, og i de følgende 15 Aar fra 1792 til 1806, til 14547. Følgelig have de under Stadens betydelig forøgede Folkemængde, meget aftaget. Graden af Frugtbarheden i Ægteskaberne i Kiöbenhavn kan vel efter de Fødtes Tal ikke med nogen Sandsynlighed bestemmes, undtagen naar den Mængde af uægte Børn, som fødes paa Fødselstiftelsen bleve fradragne, og da kunde man neppe regne 3 Børn paa hvert Ægteskab. Jeg har ikke i vores forhen anførte nøiagtige statistiske Tabeller, fundet nogen Underretning om Ægteskabernes Til-, eller Aftagelse i Statens forskellige Provindser, men i Forhold til de Fødtes Tal, hvoriblandt ikke saa mange uægte Børn findes, kunde vel 4 Børn anslaaes paa hvert Ægteskab og i Norge ligesom i Sverrig endnu flere.

Det er en meget sørgelig Sandhed, som næsten uden Undtagelse finder Sted, især i alle store Stæder, at næsten en heel 3die Deel af Menneskeslægten omkommer inden den har opnaaet det 3die Aars Ende. Dette er i en mindre Grad Tilfældet endog med de Børn som fødes i Ægteskabet og ikke mangle aldeles

Forældrenes Omsorg. Det er vanskeligt om ikke umueligt at sætte Grændser derfor, skönt man maatte kiende Aarsagerne dertil. Skaberen har nedlagt i hele Naturriget den Naturdrift, at sørge for dets Afkom, afhjælpe dets Trang, og at afværge Farer for det. Mange synde imod deres Børn og forkorte disses Dage af Uvidenhed, andre af Letsindighed, andre af Ligegyldighed og atter andre af utidig Kiærlenskab og overdreven Omsorg; ogsaa kunde der vel findes nogle som ere grusomme nok til at ønske hellere Børnene døde, end at leve under ublide og sørgelige Omstændigheder og Udsigter i Fremtiden. Derimod findes ogsaa mange Mødre, til hvis ðmme Omsorg spæde Børn især ere betroede, som med den meest ufortrødne Opmærksomhed i den nøieste Forstand ere *Mødre* for deres Børn, hvis Liv, Helbred og tiltagende Styrke er deres sødeste Belønning. Det er mærkværdigt, at jo mere Mennesket afviger fra Naturens Orden med Hensyn til Sædelighed, Arbeidsomhed og Maadelighed, jo mere den velgiørende Naturdrift at elske deres Børn, og at sørge for dem, ved Forfængelighed, Ødselhed, Lidenskaber, Umaadelighed og Udsvævelser eller ogsaa ved trykkende Mangel og Fattigdom svækkes og nedtrykkes, desto flere Sygdomme vil spæde Børn være udsatte for, jo større vil Dødeligheden være iblandt dem. (Jeg har omhandlet denne vigtige Gienstand i mine phys. med. Betragtninger over Kiøbn) Den Nøiagtighed og Orden som ved spæde Børns Opfostring bør iagttages, og Farer for Børnene afværges, kan ikke bestemmes af Staten, ikke ved medicinal og politie Love, men henhøre upaatvivleligen til Forældrenes frie Handlinger, som bør oplyses om deres Pligter og opmuntres til at opfylde dem.

Af Børn som ere avlede i lovligt Ægteskab og som opfores under Forældrenes Omsorg i ordnede Familier, døde hos os sædvanlig i det første Aar fra Fødselen $\frac{1}{4}$, til 5 Aar fra Fødselen $\frac{1}{4}$, til 15 Aar, fyldest $\frac{1}{2}$ Deel; altsaa leve af 1000 saadanne Børn efter første Aars Forløb omtrent 750, efter 5 Aar 560, og efter 15 Aar 500, hvilket ogsaa er overensstemmende med Süsmilchs og Baumanns, disse udmærkede Grandskere for Menneskeslægtens Formerelse og Formindskelse, — Beregninger. Derimod døde efter Süsmilch af uægte, og deres Forældre forladte Børn, naar de endog tages under offentlig Tilsyn, i det første Aar omtrent den halve Deel, inden 6 Aar $\frac{1}{2}$ Deel, indtil 15 Aar $\frac{1}{4}$ Deel, saa at af 1000 slige Børn, efter 1 Aars Forløb 500, efter 6 Aar 250, og efter 15 Aar i et Middeltal 200 Børn maatte blive tilbage. Saa skrækkeligt hævner Naturen Overtrædelsen af sine hellige Love, og Ringeagtselen for de tvende Grundstøtter for Menneske-Samfundets Vedligeholdelse, Ægteskab og Forældrenes Æmne Kierlighed til deres Børn. Dog er Mortaliteten af de spæde Børn som fødes paa Kiøbenhavns Fødselsstiftelse, som nok indtager en betydelig Rang iblandt alle lignende bekjendte Indretninger i Europa ikke fuldt saa skrækkende som de Süsmilchske Tabeller angive, da efter den fra Directionen for Fødsels- og Pleiestiftelsen under 20 Sept. 1804 til Kongen indgivne Indberetning af 11863 Børn som i 16 Aar ere fødte paa Stiftelsen i Kiøb. og overladte til offentlig Omsorg og Pleie, til det 6te Aar, ikkun døde 1378 eller omtrent en 8 Deel, dog vare derfra afregnede de Dødfødte og strax efter Fødselen Afdøde, saavel som Aborteringer og raadne Børn som aldrig kan reddes, samt 7 og 8 Maaneders Børn, hvoraf som bekjendt de fleste døde, uagtet den meest om-

hyggelige Pleie anvendes, hvilke nok kunde udgiøre et temmelig betydeligt Antal.

Uægte Børns Tal, som fødes i Kiöbenhavn er næsten aarlig tiltagende, og denne Uskik udbredes ogsaa paa Lander. I en Residens for Danmark Konger, en Søe- og Handelsstad som har en stærk Garnison, hvor Rigets eneste Universitet findes, og mange Mennesker i deres blomstrende Alder, hvis Stilling ikke tillader dem at tænke paa ægteskabelige Forbindelser, hvor Lænsindighed, og Lyst til Fornøjelser, Adspredelser og Moerskab synes at tiltrænge og Sædelighed og Religiøsitet derimod at aftrænge, hvor der store Middel imod Uorden i Kiönsdriften, Arbeidsomhed og Virksomhed ikke almindeligen udøves, iblandt hvilke sidste jeg især regner den store Mængde af Tienere, den Menneskekasse som maaskee af alle er den mindst agtværdige, og hvis Fristelser ere saa talrige, har Hovedstaden det tilfældes med alle andre store Stæder, at tillige med andre Uordener som have deres Grund i Misbrug af Kiönsdriften, ogsaa de uægte Børns Tal tiltage til Lidet, baade for Folkeformædelsen og Menneskenes Lykke. Man bliver i en høj Grad misleder, naar man slutter fra de fødte Børns tiltagende Mængde i Ligning med de Døde til Statens og Stædernes forøgede Folkemængde, og deraf flydende forøgede Kraft, Styrke og Velstand. Fem Børn fødte i ordentlige Ægteskaber ere en langt sikkrere Gevinst, for det Offentlige, end 20 uægte Børn overladte til offentlig stedmoderlig Omsorg. I et Qvinquennium, fra 1800 til 1805, ere i Kiöbenhavn fødte 18678 og heraf 6305 paa Födelsestiftelsen, dels derfra udsatte paa Lander, dels afgivne i Pleiestiftelsen. Sköndt af disse kan

antages at have været 250 uformuende og andre Komer, som efter Stiftelsens Indretning vel have Adgang dertil, men maa tage Börnene tilbage med sig, saa ere dog over en heel 3die Deel af alle Börn i Kiöbenhavn uægte, eller af 3 Börn findes eet som er født uden for Ægteskab. Sandelig er meget sørgeligt Resultat for Kiöbenhavns Sædelighed, naar man ikke maa antage, at ikke allene i Omegnen af Hovedstaden men ogsaa fra de fraliggende Provindser og Naboe kongeriger mange tyede til denne velgiørende Stiftelse, hvor de, under Hemmelighedens Slør, kunne overmaae Födselen under det nöiagtigste Tilsyn, og efterlade de stoværre ofte deres Börn til Födsels- og Pleiestiftelsens Omsorg. Det vilde dog være ubilligt imod de Ulykkelige, som uden for Ægteskabet födes paa Stiftelsen, at troe, at Alle som der aflægge Frugten af forbuden Kiærlighed skulde være saa aldeles fölesløse imod Naturens Stemme, at de med Ligegyldighed efterlade deres Börn, disse ulykkelige Væsner, til offentlig Omsorg. Dette er vel tildeels Tilfældet med vanartede Mennesker, men langt fra ikke med alle; mange taar ikke deres efterladte Börn af Sigte, men bidrage efter deres Evne troeligen til deres Pleie. Andre hvis Evner og Stilling aldeles hindre dem fra at deestage i deres Börns Skiebne, forlade som oftest Stiftelsen med et sørgende Herte. Oftrere synes de umenneskelige Fædre at fortiene den billigste Bebreidelse, og eshvert folende Menneskes Foragt, der efter at have under Ægteskabs-Löfte og under Skin-Hellighedens Maske forfört en god uskyldig Pige, givet et Menneske Livet og siden skiuler sig under det Hemmelighedens Slør, som omgiver Födselsstiftelsen, uden at tænke paa at föde og opholde det. Jeg vidste sandelig ikke at nævne en Handling, som er saa skiændig i

sin Natur og saa skrækkende i sine Følger som denne. Meget ønskeligt vilde det være om Foranstaltninger kunde træffes, (uden at hæve det Skiul, som synes at burde være uadskillelig fra Födelsstiftelsen), hvorved dog slige unaturlige Fædre maatte rvinges til efter deres Stand og Vilkaar, at bidrage til deres ulykkelige Börns Pleie og Underholdning.

Det er destoværre en ligesaa sand som sørgelig Erfaring, at i alle offentlige Opfostrings-Anstalter paa alle Stæder uden Undtagelse de fleste Börn døde i den barnlige Alder inden de kunde som virksomme Borgere afbetale deres Gield til Staten. Man har iagttaget at i Paris i Stiftelsen for Hittubörn, af et Tal af 7000 Börn, som omtrent aarlig indtoges i 10 Aar døde 6520, og at følgelig af 14-15 Börn ikkun eet undgaaer dette aabne Svælg. Dog skal efter de senere forbedrede Indretninger Dödeligheden være noget formindsket. Uagtet al den Pragt Bygningen, det Locale, og den nöiagtige udvortes Omsorg for Reenlighed i Paris, frembyder, forholder sig dog Dödeligheden i den Kiöbenhavnske og den Pariser Födelsstiftelse, som 4 til 5. Aarsagen til uægte Börns Dödelighed er ikke vanskelig at forklare, skiönt den nöiagtigste Omsorg for dem anvendes. Uægte Börn avles som oftest især i folkerige Söe- og Handelsstæder af, ved alle Slags Udsvalser og Uordener svækkede Fædre, af Mödre som igiennemgaaer deres Frugtsommelighed under Kummer, Angest og Selvbefreidelser; Frugten af forbuden Kierlighed har allerede under Moderens Hierte uskyldigen maattet dele den Angest, Krænkelse og overdrevne Anstrængelse, som Frugtsommelige uden for Ægtestanden saa ofte ere udsatte for. Det ömme, hellige Baand, som forbin-

der Moderen med det nyfødte Barn, afbrydes kort efter Födselen, hvilket ingen fremmed Omsorg, ingen nøiagtig Tilsyn fuldkommen kan erstatte. Det spæde, ofte svage Barn bliver snart berøvet den Die, som Naturen har bestemt for det, der bliver overladt til fremmede, leiende Mödre, som ikke Kierlighed og Naturdrift, men sædvanlig Trang og Vindesygge binde til den ulykkelige Spæde. Disse Aarsager ere i Kiöbenhavn og alle andre Stæder de samme. Dog holder jeg for, at, saa vidt jeg har kunnet bringe i Erfaring, Dödeligheden af uægte Börn i ingen Födsels- og Pleiestiftelse i Europa er mindre end den der findes i Kiöbenhavn. Jeg har omhandlet denne vigtige Gienstand i det andet Bind af mine phys. med. Betragtninger over Kiöbh. Siden Födsels- og Pleiestiftelsens Indretning, ere Födsel i Dölgsmaal, Barne-mord, og Börnenes Udsættelse en næsten pkiendt Forbrydelse i Kiöb., hvilke derimod i en længere Frastand fra Hovedstaden ikke ere ualmindelige.

Hvor under en oplyst og blid Regiering, milde Love og Retfærd, anstændig Borgerfrihed, nøiagtig Orden i de offentlige Sagers Gang, og ikke aldeles fordærvede Sæder, værne om Borgersikkerhed, om Velstand og huuslig Lykke; hvor Jorden frembringer Producter, og disse ved Virksomhed og Arbeidsomhed kan forøges og forædles; hvor der findes Næringsveie til at erhverve Livets Nödvendigheder og Behageligheder; hvor Ægteskaberne formæres og hædres, og saavidt mueligt, Løsaagtighed af alle Slags forhindres og straffes; hvor der af ömme Forældre sørges for spæde Börns Opfostring, og Ungdommens Siæleevner og Legemlige Kræfter tilbørligen uddannes; hvor gode medicinal Policie

løve findes og med Nøiagtighed overholdes, der vil Folkemængden og med den Statens Kraft og Velstand med Bestandighed tiltage om endog fordærvelige Landeplager paa en kort Tid maatte standse den Folkemængden, som er Middel til offentlig Hæld og Lykke, kan dog antages at have en Grænse, som den ikke kan og bør overstige. Naar Jordens productive Evner i et Land ikke ere og kunne blive mere end tilstrækkelige til Beboernes Underholdning, naar Næringsveie ikke tillade flere Hænders Beskæftigelse, saa vil ingen forøget Folkemængde finde Sted, og det overstigende Tal vil søge andre Jordpletter hvor deres Virksomhed kunde frembringe deres og Familiens Underholdning. Vel findes i det hele Europa nok intet Land, som jo kunde underholde mere end det dobbelte, ja endog det tredobbelte, ja vel og det 10 dobbelte Antal af Mennesker, end de nu ere, saa at ingen Grund er eller vil blive at befrygte at noget Land vil blive overfyldt med Mennesker, men vel, at en Stat ikke indeholder nær den Mængde Mennesker den kunde og burde underholde. Det er maaskee kun Holland, som ikke allene giver et lysende Beviis paa hvad Orden, Arbeidsomhed og Tarvelighed kan udrette, som er det meest befolkede Land i Europa, men ogsaa hvis Folkemængde ikke mere kan forøges, da alle Næringsveie og Industrie-Grene efter Landets Areal, er drevet til det Høieste, og maaskee under Tidernes nærværende Gang vil aftage.

Iblandt alle Midler som bidrage til Folkeformerelsen, denne Hovedkilde af Staternes Styrke og Sikkerhed, Rigdom og Lykke er *Jordens tilbørlige Dyrløse og Forbedring*, saaledes at mange Mennesker ikke som Trælle allene arbeide for Andre, men som

Vid. Sel. Skr. VI Deel. II Hefte 1816. C c

frie Mænd, under Arbeidsomhedens og Tarvelighedens Velsignelse, for dem selv deres Koner og Børn, ikke allene erhverve Livets Fornødenheder, men ogsaa noget til Livets Fornøielser; og deres Børns Opdragelse til arbeidsomme og kloge Mennesker. Alle andre Næringsveje og Industrie-Grene maae staae tilbage for Jordbruget. Det er ikke Stædernes forøgede Folkemængde, men det ere Landboerne som udgøre den virkelig productive Classe, og som, naar Staten har sikket deres Eiendom og Rettigheder, ikke allene tilbyder Fædrelandet troe og tappe Forsvarere, men ogsaa et talrigt og stærkere Afkom. Ogsaa er denne Folkeklasse, som den bør være, i alle Lande den talrigste.

Ingen Nation, undtagen maaskee Oldtidens Græker, saa langt Historien rækker, har hædret og nyttet Jordens Dyrkelse mere end Romerne, fra Friestatsens første Spæde Begyndelse, til den Tid den svingede sig op til Verdens Behærsker, som den for en stor Deel skylder Agerdyrkningen. Det er behageligt i de ældre Skribenter at efterforske paa hvilket høit Trin de gamle Romere stode i Henseende til Kundskab, Kunstflid og Klogskab, ogsaa med Hensyn til Jordbrug; Den kloge Fordeling af Jorden i mindre Dele, beregnede til Jordens, ved en god Dyrkning, muelige Frembringelse til en talrig Families Underholdning, og Overskud til offentlig Brug og Statsens Nytte; Deres fortreffelige Agerdyrkningslove (leges agrariæ) som med Nöiagtighed angive Dyrkningsmaaden, Jordens forskellige Beskaffenhed, og rigtige Pløining, Valget af de bekvemteste Frøsorter, Vandafledninger, Træernes Plantning, Viin-Plantning, Biavling m. v., vise, at denne første og nyttigste af alle Videnskaber og Kunnskaber, nok af ingen

anden Nation er saa videnskabelig behandlet, saa rigtig anvendt, og paa inter anden Sted har saa uimodsigeligen bidraget til Statens med Bestandighed tiltagende Flør, Styrke og Folkeformerelse, end hos Romerne. Saa længe disse vedbleve at holde Jorddyrkningen i Agt og Ære, saa længe Statens første Embedsmænd og Hærførere selv beskæftigede sig med Agerdyrkningen, og ei skammede sig ved at gaae fra Consulat-Pompen og Triumpf-Vognen tilbage til Ploven, og derved gave Folket et lærerigt Exempel til Efterfølgelse, saa længe enhver Eier af en Alet dyrker og ureen Ager vare Censorernes Tiltale underkastede. *Si quis agrum suum passus fuerat sordescere, eumque indiligenter curabat, at neque araverat neque purgaverat; si quis arborem suam vineamque habuerat derelictam: non id sine poena fecit, sed erat opus censorium, censoresque ararium faciebant Pl. Hist. natural 1. 18.* Saa længe Tarvelighed og Mådelighed herskede hos Romerne, Sædne ei vare aldeles fordærvede, saa længe de under Arbeidsomhedens Velsignelser, fandt deres Lykke i Humselighed og den Grad af Velstand som var tilstrækkelig til en talrig Börneskoles Underholdning og som frie Mænd arbejdede for dem selv og Staten og ei for enkelte af deres Medborgere — saa befordredes Ægteskaber, Folkesmængden forøgedes betydelig, Statens Kraft, Styrke og Anseelse tiltog, og den savnede aldrig en talrig Skare af romerske Borgere, af Fædre med deres Sønner, som, opflammede af sand Fædrelands Kierlighed, mandige strede for Fædelandets, Eiendoms, Koner og Børn, *pro aris et focis* og derved vare uovervindelige. Men ogsaa dette skønne Mønster paa Klogskab og Orden, som ingensteds hidtil er opnaaet, saasom alt i Verden er Forandringer underkasted, skulde synke, og neppe efterlade sig ander Spor end Vishe-

den om dets Tilværelse i ældre Tider, undtagen Ruinerne; Det stolte Rom; skulde synke i sine Ruiner. Uorden og Ødselhed skulde afløse Orden og Sparsomhed, Arbeidsomhed og almindelig Velstand skulde afløses ved Enkeltes uhyre Rigdomme og Mængdens yderlige Fattigdom. De meest velgiørende ved lang Erfaring havede Love skulde først undergaae enkeltes Undtagelse, hvilket i alle andre Tilfælde med Sikkerhed bebuder deres forventende fuldkomne Tilsidesættelse. Gode Sæder og Maadelighed skulde forjages af Usædelighed, Vellyster, Udsævelser og andre Laster, som man ellers forgæves søger i Verdens Aarbøger. Censorerne Embeder som vare bestemte at vage over Sæderne og Lovenes Efterlevelse, til hvilket det gamle Rom skyldte saa meget af sin Storhed, skulde tabe deres velgiørende Myndighed og endelig indgaa. Mindre Jordlodder, som forhen ikke allene ernærede mange tusinde Familier, men ogsaa fremsagte et meget betydelig Overskud, og efter Plinius *incredibilem anomæ vitiatem*, skulde kjøbes af Rige, og forvandles til latifundia, ikke mere dyrkes af Roms første Hædersmand, og romerske Borgere, men af Slaver, end og ofte for Forbrydelser korporlig straffede Slaver, og derved Mangel og dyr Tid frembringes, og Rom gaae sin visse Undergang imøde. At under disse Omstændigheder Næringsveiene maatte formindskes, Ægteskaberne blive mindre talrige, og derved den sande Kilde til Folkeformerelsen udtørres, Børne-Opdragelsen blive slettere, deres Dødelighed stærkere, de gamle Romeres ædle Charakteristik, National-Aand, og Fadrelands-Kierlighed aldeles udslettes, og Folkemængden ligesaa hastig aftage som den forhen tiltog, er en Selvfølge. Forgæves stræbte Augustus ved Love, udmærket Agtelse, Hæder og Fortrin, at opmuntre Mængden til at

indgaa ægteskabelige Forbindelser, forgæves søgte den ædle Tiajan ved at opvække deres Æresfølelse at befordre Ægteskaberne, og paatog sig mange rusinde uformuende Børns Opdragelse. En Nation som er suaket saa dybt i moralsk og physisk Henseende, er nok uforbederlig. Hierarkiets herpaa følgende Jerncepter tilintetgjorde siden fuldkommen det som maatte været blevet tilbage af deres Forfædres ædle Virksomhed og Tænkemaade.

Danmark som ogsaa *Norge* har i de senere Tider gjort meget til *Landbrugets Forbedring*, denne første Kilde til Velstand og Folkeformerelse. Bondefrieden, Slavebaandets Ophævelse, visse Løve som, sikre Bondens Eiendom og Rettigheder for vilkaarlige Undertrykkelser af Jordegodseiere, Fælledskabets Ophævelse og Jordenes Udskiftning, Fredelse af enkelt Mands Eiendom, og af Skovene, mange Huusmænds Ansættelse med saa meget Jord, som vel bearbejdet kunde give dem Underholdning, Anordning om at forebygge Skovenes Ødelæggelse, Vand-Aftapning fra Agerne, Törvemoserne kunstmæssige Behandling, Hoveriets Indskrænkning og Afskaffelse paa mange Stæder, mange Bøndergaarde, som ere givet til Arvefæste mod en bestemt og taalelig Afgift, Skolernes hensigtsmæssige Indretninger, m. v., ere saa mange Æresminder, som sikre den danske Regiering Efterslægtens taknemmelige Erindring, da de allerede, uagtet Tidernes nærværende ublide Gang, have bidraget meget til forøget Velstand og Lykke, til forbedret Cultur, til Ægteskabernes Formerelse, og Folkemængdens Tiltragelse. Dog er det langt fra at vi eller nogen anden Nation i Europa kunne ligne os med de gamle Romeres Jorddyrkelse eller med de hos dem derved tilvundne Fordele; hos Ro-

merne bestode deres mindre Jordlodder Agelli, af 2-jugera, som siden blev forøgede til 7. Plinius siger, *Perniciasum intelli virum cui duo jugera, non essent satis*. Disse Agelli var de meest og omhyggeligst dyrkede Stæder i hele Staten, de gave endog rigelig Underholdning til en talrig Familie; og Overskuddet gjorde, at Fødemidler sædvanlig vare i en meget lav Priis. Der kunde efter Plinius leve og fødes paa en halv □ Mill, eller 3600000 □ Alen 3300 Mennesker, hvilket dog vel neppe nogen Steds eller kan blive efterfulgt. Hos os derimod ere Huusmandslodder, saavel Ager- som Haugedyrkningen endnu i en meget maadelig Forfatning. Hos vore Gaardmænd som maaskee kunde lignedes med Romernes latifundia, er i det hele Agerdyrkningen noget bedre skiönt ei udmærket, men Haugedyrkningen dog ogsaa aldeles forsoimt, skiönt Frugtræernes Plantning ved Uddeling deraf, af Regjeringen befordres; Paa de af Private udenfor Bondestanden tilkiøbte Eiendomskaarde findes Ager- og Haugedyrking i en høi Grad forbedret og Eierne i en stigende Velstand. Den bedste Kultur er hos os paa de større Godser som vi kalde Herregaarde, hvis Eiere for det meste ere mere oplyste Mennesker, som drive Jorddyrkningen videnskabeligt, og denne drives paa mange Stæder til en høi Grad af Fuldkommenhed, skiönt ikke som hos Romerne med egne Hænder, hvilket ogsaa saa meget mindre er nødvendigt for dem, da Hoveriebyrden for Bønder og Huusmænd, skiönt ved billige Love nøie bestemt, ikke er paa alle Steder ganske afskaffet, og følgelig en Deel Arbejde af Bønder og Huusmænd maa forrettes for dem. I det hele er Agerdyrkningen i Danmark ved vor blide Regjerings Omsorg meget forbedret og er i bestandig Tiltagende. Landmændenes forøgede Velstand, tal-

rigere Ægteskaber, tiltagende Folkemængde, og Jordeiendommene i saa høi en Grad forhøiede Priser, vise det, og giver de meest opmuntrende Udsigter for Fremtiden. Erfaringen lærer det ogsaa hos os som alle andre Steder, at et meget forbedret Agerbrug, ikkun kan rentes af frie og tillige oplyste Mennesker, som ved Flid og Arbeidsomhed virke for dem selv deres Families Underholdning og det Offentlige. Det kongelige Landhuusholdnings-Selskab har i en lang Række af Aar virket, og vedbliver at virke usigelig meget til Landbrugets Forbedring, og den dermed forbundne Forøgelse af Folkemængden. Hos de gamle Romere vare i enkelte Districter ansatte Censores agrarii, Mænd af udmærket practisk og theoretisk Kundskab, hvis Pligt det var, at bemærke enhver enkelt Mands Fremgangsmaade i Jorddyrkningen, Jordforbedringen, Huusdyrenes Forhold til Landets Størrelse, Vandafledningen, Træplantning, Bieavl, m. v., og at staae dem bje med Raad og Hielpemidler. Denne roesværdige Skik er ikke, saa meget jeg har kunnet bringe i Erfaring, noget Sted i Europa blevet efterfulgt, skjønt de dertil medgaaende Bekostninger sandsynligen i en meget kort Tid vilde erstattes, og det Offentlige derved betydeligt vinde. Ønskeligt vilde det være om hos os, enhver Jordgods Eiere, om han ellers selv var kyndig i Jorddyrkningens hele Omfang, maatte være hemyndiget til, og have Villie til at være Censor agrarius paa hans Gods, og ved Raad og Daad at oplyse og opmuntre Bønder og Huusmænd til Agerdyrkningens Forbedring, til egen og Statens Nytte, og at Landsbye-Præster kyndige i dette og dertil kunde være behjælpelige, hvorved den Deel af Agerdyrkningen som hos os meget trænger til Forbedring i kort Tid endog betydelig vilde tiltage.

Vel beskæftiger Jordbruget den største Deel af en Stats Beboere, som kan gjøre dem velhavende, tillade dem ægteskabelige Forbindelser, og give dem Evne til en Families Underholdning, dog ere andre Næringsveie og Industriegrene næsten af samme Vigtighed, og befordre upaatvivlelig samme Oiemed. Jo mere Næringsveie ere mangfoldige jo lettere er det for enkelte Individuer, at vælge de Grene deraf som synes dem at være meest passende for deres Anlæg og Kræfter, deres Evner og deres Tilbøieligheder. Jeg henregner hertil især Handel, Søefart, Fabrik-Anlæg og Huusflid. Handel og Søefart, som for faa Aar siden vare i en høi Grad blomstrende hos os, bleve ved Englændernes troeløse Overfald og den paafølgende Krig ødelagt, og findes for nærværende Tid ligesaa indskrænket som usikker; at der ved mange Næringsveie er ophørte er en Selvfølge. Vel beskæftige mange sig med Kaperie i Stedet for Handel og Søefart, dog synes denne Næringsvei ikke at være egnet til at opvække Borgerdyd, Orden, Sparsomhed, Tarvelighed og Sædelighed, eller at lede til huuslig Lykke. Vel det Land som har en god climatisk Beliggenhed, og en Jordbund, som ved behørig Cultur kan frembringe meget mere end der behøves til Beboernes Underholdning og andre Livets Nødvendigheder og Behageligheder. Kongeriget Danmark er i dette Tilfælde. Dets yndige Øer ere i en høi Grad frugtbare, og kunde naar Beboernes Kuadskab og Virksomhed staae i Forhold til Jordbundens Godhed, maaskee frembringe, 4 og flere Gange saa meget, som den nu yder. Vel det Land, som ikke allene veed at frembringe det som hører til Livets Ophold og Fornøielse, med ogsaa at forædle dem til egen og Fremmedes Nytte. Vore Landsmænd have aldrig udmærket sig i at forædle

Landets egne Producter i den Grad og den Mængde at vi kunde med Hensyn til mange Ting undvære Tilførsel fra Fremmede. Jeg nævner ikkun Olie, Edike, Papiir, uldne Vare og Tøier, Porcelain og Fajance, Lærreder, Jernsager, og mange andre Ting, ved hvis Indførsel og Forbrug vi saa længe have gjort os skat-skyldige til Fremmede, skjønt de raare Producter ere eller dog kunde være vore egne. Huusflid især iblandt Mændene paa Landet i de lange Vinteraftener savnes næsten aldeles. Vore velhavende og rige Medborgere anvende deres Formue næsten aldrig, som i England og andre Steder, til almecennyttige Industrie-Anlæg, hvorved mange Familier kunde finde deres Underholdning og de selv under en ordentlig Bestyrelse og Sagkundskab, finde betydelige Fordele. Vores ædte Præsident i det kongelige Videnskabers Selskab i Kiöbenhavn, Grev Schimmelmann og den afdöde Conferensraad Ryberg saavel som hans Sön Eratsraad Ryberg giöre heri en særdeles roesværdig Undragelse, da den förste ikke allene paa Hellebek ved Esserum men ogsaa paa Gudumlund og den sidste ved Kiöngsfabrik allerede for mange Aar siden med betydeligt Pengeudlæg have anlagt adskillige Fabrikker, som love den hældigste og meest vedværende Fremgang, hvorved ikke alleene endel arbeidende Mennesker af alle Aldere beskæftiges, men ogsaa mange talrige Familier finde deres Underhold. Fra Industriens Side synes Danmark ikke at være i den Stilling, at mange förögede Næringsveie, og ved dem förögede Ægteskaber og Folkemængde derved kunde befordres. Forsynet bruger dog ofte Midler, som synes at bebude uerstattelig Ödelæggelse, til at fremvirke Nu- og Eftertidens Fordele og höist velgiörende Fölger. Nöden afvin-ger ofte det Gode og det Nyttige, som uden den ikke vilde have

Vid. Sel. Skr. VI Del. II Hefte 1816. D d

fundet Sted. Under Krigens uundgaelige Besværligheder; da Statens Forsvar kræver saa mange Mennesker, som i Fredens Tid kunde anvendes til andet almeennyttigt Brug; da Priserne paa alle Livets uundværlige Nødvendigheder endnu dagligen stiger med Vexelcoursen, en Følge af den liden Tillid til vores Pengevæsen hos Fremmede; da Tidernes ublide Gang beriger mange, og forøger Ödselhed og Forfængelighed; da andre derimod synke til den dybeste Fattigdom under alle de Krænkelser, som uforskyldt eller forskyldt Fattigdom og Mangel kan fremvirke, og som saa ofte leder til Usædelighed og til det iblandt os paa en skrækkende Maade tiltagende Selvmord; da Lønnen for Almuens Arbeider neppe mere har nogen Grændser; da Forbindelsen med fremmede Lande er bekostelig, besværlig og usikker, saa ere mange Mennesker derved tvungne til at undvære, eller dog indskrænke Brugen af en Deel af fremmede Landes Natur- og Kunstflids- Producter, og at lægge mere Vind paa vores egne Frembringelsers Forædling og Selvforbrug, uden at være derfor skatskyldig til andre Lande. Saaledes ere vore Træarbeider stegne til en saa høi Grad af Fuldkommenhed, at de ikke allene ere tilstrækkelige til Landets eget Forbrug, men ogsaa med Begjærighed søges af Fremmede; saaledes har vores Hörkultur aarligen betydelig tiltaget, og vilde tage endnu hastigere, om man ikke ofte savnede arbejdende Hænder, til dette uundværlige Products Tilvirkelse og til Vævning af Lærreder, hvorfor aarligen uhyre Summer gaar til fremmede Lande; saaledes begynde vi at presse Olie af vore egne Frøesorter, og at tillave Viin af Nordens Viindruer Rips og Stikkelsbær, m. v.; Disse ere nogle af de gyldne Frugter der vøxe paa Nødvendighedens Træ, i Trangens og Modgangens Skygge; Enhver Fædreland

dets Ven; ønsker at naar Forsynet igien maatte skienke os Fredens uskatteerlige Velsignelser, denne begyndte Virksomhed at forøge og forædle vore egne Producter, denne Industrie, ei allene ikke maatte standse, men jevnligent tiltage. Norge synes med Hensyn til forøget Industrie og Huusflid ved Opmuntring af Selskabet for Norges Vel i de senere Tider næsten at gjøre stærkere Fremskridt end Danmark. Om endog vores Huusflid, og de forøgede Industrie grene, ikke hidtil have været eller ere af den Beskaffenhed, ved forøget Velstand og Næringsveie at bidrage til talrigere Ægteskaber og tiltagende Folkeformerelse, saa finder dog Menneske- og Fædrelandsvennen andre af vore Indretninger af den Beskaffenhed, at de give os det meest grundede Haab om betydelig tiltagende Folkeformerelse, om ikke umiddelbar ved at befordre Ægteskaber og deres Frugtbarhed, saa dog ved at afværge og formindske de Farer som true Menneskenes Liv og bortrive mange i en Alder da deres Tilværelse kunde være nyttig for Fædrelandet og for Staten. Børneopdragelsen saavel i Hovedstaden som paa Landet er i de senere Tider i en høi Grad forbedret, de blive tidlig anholdte til Arbeidsomhed og Underviisning i Forhold til deres Stilling, saa at man har Grund til at haabe, at ikke allene deres Kundskaber, derved vil forøges, men ogsaa deres physiske Kræfter ved styrkende Læge, gymnastiske Øvelser og den ædle Svømmekunst ville tiltage, som ogsaa Uordener i Kiønsdrivens Tilfredstillelse for en Deel afværges. Lægernes videnskabelige Dannelse, Øvelse i vores velindrettede Hospitaler og deres Prøvelser er af den Beskaffenhed, at Staten næsten uden Undtagelse er forsynet med duelige militære og civile Læger, saa at næsten intet Sted mangler lægervidenskabelig Hielp til de Syges Helbredelse. Smitte-somme Sygdommes Tilføjelse fra Søesiden er ved nøiagtige Quarantaine-Love forebygget, og vise Anordninger have i en lang Række af Aar afværget de sædvanlige smitte-somme Sygdommes Ud-

bredelse paa Landet, og vil naar de nøiagtigen følges fremdeles afværge dem, hvilket vil skee saa meget vissere, naar Hans Majestæts Befaling om Amts-Sygehusenes Indretning engang skulde komme i Opfyldelse. Unge Giordemødre saavel som studerende Læger blive paa det nøiagtigste paa Fødselsstiftelsen underviste saavel theoretisk som practisk i Fødselsvidenskabene og Barselkørens og spæde Børns Behandling, og da hine efter fuldendt Underviisning blive ansatte paa alle Steder i Provindserne, og disse som Phycici og Districtslæger, saa kan vel med Sikkerhed antages, at mange Menneskers Liv bliver sparet, som vilde blevet et Offer for Uvidenhed og Mangel paa Hielpemidler. Vel kan det antages som en Grundsætning, og som et Resultat af bestandig Erfaring i alle Lande, at uægte Børn, saa talrige de end maatte være, ligesaa vist bebude Folkets aftagende Sædelighed, som de kun meger uberydeligen bidrage til Folkeformereisen. Neppes kunde man i Almindelighed antage at af 1000 uægte Børn, berøver Mødrenes omme Omsorg, som ingen leier og betalt Pleie nogensinde kan erstatte, ikke 100 opnaae det 13de Aar. Kiøbenhavns ypperlige Fødsels- og Pleiestiftelse fortjener dog den Berømmelse, at flere af disse ulykkelige Børn, reddes her end maaskee i nogen anden lignende Indretning i Europa. At Vaccinationen denne vor Tidsalders første Opfindelse, har i de danske Stater reddet mangfoldige Mennesker fra en tidlig Død, og maaskee ligesaamange som igiennemgik Sygdommen fra et svækket og sygeligt Legeme, er saa fuldkommen beviist at der ingen Tvivl kan underkastes, at de Vaccineredes Tal i de danske Stater fra Vaccinationens Begyndelse her i Byen i 1802 til 1811, som til Commissionen er anmeldt beløber sig i 10 Aar til 193,840; Hvorledes Dødeligheden ved Vaccination er formindsket, erfare vi naar man ligner deres Tal som ere døde af Børnekopper i 5 Decennier førend Vaccinationen blev bekendt, med Dødeligheden af denne Sygdom i de 10 sidsste Aar, da Vaccinationen er blevet anvendt som hosfølgende Liste viser.

T a b e l

over de som i 60 Aar i Kiøbenhavn ere døde af Kopperne.

Aar	Døde	Aar	Døde	Aar	Døde
1752	113	1762	7	1772	22
1753	53	1763	167	1773	190
1754	9	1764	480	1774	116
1755	1117	1765	138	1775	276
1756	125	1766	42	1776	86
1757	13	1767	6	1777	7
1758	13	1768	27	1778	278
1759	1079	1769	1219	1779	283
1760	118	1770	22	1780	98
1761	4	1771	8	1781	174
2644		2116		1550	

Aar	Døde	Aar	Døde	Aar	Døde
1782	332	1792	153	1802	73
1783	123	1793	139	1803	3
1784	77	1794	452	1804	13
1785	427	1795	248	1805	5
1786	193	1796	357	1806	5
1787	136	1797	423	1807	2
1788	185	1798	386	1808	46
1789	323	1799	54	1809	5
1790	140	1800	35	1810	4
1791	297	1801	486	1811	
2233		2735		158	

De første 3 Decennier vise Koppe Epidemiens sædvanlige Gang, de to følgende den vedvarende Epidemie under Inoculationens Anvendelse, og der sidste Begyndelsen af Vaccinationens velgiørende Indflydelse, hvorved allene i disse 10 Aar 2500 Mennesker er frelst. Siden den Tid er endog ikke en eneste anmeldt som død af Kopperne.

Det vilde lede mig langt over de Grændser jeg har foresat mig, hvis jeg vilde omhandle hvor mange, ved alle disse anførte velgiørende Indretninger ere frelst fra en tidligere Død, og hvor meget de negative kunde have medvirket til Folkeformærsen i de danske Stater. Det viser allene, at Danmarks Konger til alle Tider have været opmærksomme paa ved velgiørende Løve og almeennyttige Indretninger at virke til deres Undersaatters Vel og Lykke, og at deres ædle Bestræbelser ei have været forgiæves. Ønskeligt vilde det være om ogsaa ethvert Individ, enhver af vore Medborgere og Medborgerinder ikke behandle deres eget Liv og Sundhed, som ei aliene tilhøre dem selv men ogsaa Födelandet, med en utroelig Letsindighed og Ringagtelse. Men naar vi overskue manges Handlinger, saa möde vi tusind Exempler paa, at Menneskene, som efter Naturens Orden synes at være bestemte til en lang Leverid, til at vörde lykkelige Familier. Fædre og Mödre för en sund og talrig Afkom, selv förkorte deres Dage ved alle Slags Uordener, Udsvævelser, Forfrægighed, Yppighed, Umaadelighed og töilelöse Lidenskaber, siældnere af Ukyndighed og Uvidenhed, men af Letsindighed og Mangel paa Kraft til at modstaae og overvinde deres dyriske Fölelser og Begjærligheder. Om alle de Ulykkelige som selv förkorte deres Dage og beröve Staten deres Tilværelse, deres Kræfter og deres Afkom, kunde samles, saa vilde de nok findes at være i större Mængde end de som döe af andre Sygdomme. Sygelige og ved alle Slags Uordener svækkede Forældre, avle kun sygelige Börn, som enten gaae en tidligere Død imöde, eller dog have en skadelig Indflydelse paa national Kraft og Styrke.

Alle cultiverede Stater i Europa, have i de senere Tider indseet Vigtigheden af at gjøre sig bekiendt med hele Statens Folkemængde, med de Fødte, Ægteviiede og Døde, og af hvilke Sygdomme disse ere bortrevne. Uden denne Kundskab som allene kan give de vigtigste og meest velgiørende Resultater kunde man tænke sig et Land, langsom og ubemærket gaar sin Undergang imøde, uden at opdage og kiende de skadende Aarsager, som tidligen kiendte, kunde have været forebygget. Hvad Folketællingen angaaer, synes Danmark ikke hidtil at have behandlet denne høist vigtige Gienstand med den Nöiagtighed, som det skeer i andre Lande. I Frankrig, og de deres Herredømme undergivne Stater, i England, Sverrig, i de preussiske Lande m. v., skeer Folketællingen hvert Aar, for hvert Aar at kunne have den nöiagtigste Oplysning om hvor mange Statens Forsvarere paa hvert enkelt Sted maatte findes, hvor mange i de paafølgende Aaringer kunde ventes, hvor mange der maatte være tilovers til Jordbrug og andre höistnödvendige Sysler, hvor mange efter deres Alder maatte være skat skyldige, hvilket Forhold i de forskjellige Næringsveie og Næringsklasser aarligen maatte findes. Folkemængden kan aarligen, endog i Fredstider, være meget betydelige Forandringer underkaeter. Tilfældige Epidemier som kunde bortrive mange Mennesker, frugtbare Aar eller Misvæxt, til eller aftagende Handel og deraf flydende Næringsveie, større eller mindre Udskrivning til Søe- og Landetatens Tjeneste, Forandringer af Ophold m. v., kunde i et Aar og endnu vissere i flere, udgiøre en væsentlig Forskiel i Folkemængden. Sielden anstillede Folketællinger ere derfor kun lidt oplysende. En bestemt angivet Folkemængde, bør i enhver Ståd, og i ethvert District endog i hver Kirkesogn især paa Landet, være Basis til enhver Føde- Æg-

teskabs- og Dödeliste, om faste og paalidelige Resultater der- af skulle uddrages. Tabeller ere dertil uundgaelig nödvendige. Vel ere mange af disse Tabeller ikke sielden upaalidelige eller urigtige, af og til endog misledende og lümpede og dannede til at afgive et forud antaget Resultat. Dog vil Urigtigheder lettere forebygges, naar Vedkommende blive forsynede med ikke for meget sammensadte Schemata, og lettere opdages af de i flere Aar uddragne Resultater.

De 3 Folketællinger i de danske Stater for Aaret 1769, 1787 og 1801, som ere de eneste vi ele, ere efter kongelig Befaling foranstaltede og udförte, med al den Nöiagtighed og Orden, som ikke overgaaes af nogen anden Befolkningsliste i Europa. Vi skyldte Hr. Etatsraad C. H. Pram en oplysende Afhandling i det skandinaviske Litteratur Selskabs-Skrivter 1808, om Befolkningen i Skandinavien og dens Tilvæxt i Tidsløbet fra 1769 til 1800, hvori han har gjort os opmærksom, ikke allene paa den betydelige Tilvæxt af Folkemængden i dette Tidsrum, men ogsaa paa den i samme Forhold tiltrægende Landets Værd, som for enhver Fædrelandets Ven nödvendigen maae være meget opmuntrende.

Aarlige Tællinger, eller om disse maatte findes udförlige, hvilket jeg ikke formöder, saa dog efter Romernes Exempel, hver 5te Aar igientagne Tællinger, vilde dog endnu give sikkert og mere oplysende Resultater. Man betienet sig paa Landet sædvanlig af Geistligheden og Kirkebetjenterne, for at angive Folkemængden, saavel som de Födde, Ægteviede og Döde. Visselig ere ogsaa

disse Mænd i Følge deres Embeds-Stilling meest bekvemme; dertil, da ingen kan være saa nøie bekendt med Sognets Beboere som disse. Naar der haves en nøiagtig Liste paa alle Husene, hvor de aarligen tilkommende og afgaaende ere anmærkede, saa synes det ikke at medføre uovervindelige Vanskeligheder, aarligen at bemærke efter et simpelt Schema Beboernes Stand og Næringsvei, Køn, Alder, Gifte eller Ugifte, Enkemand eller Enker, Civile og Militaire, og i en dertil indrettet Protocoll, at indføre hver Sogns aarlige Folkemængde, hvilket ved Angivelse til Folkemængdens Bestemmelse synes at være tilstrækkeligt, uden at Navnene ved denne Leilighed behøves at angives. Naar slige Tællinger aarligen bleve foretagne, vilde Arbejdet for Vedkommende ved Øvelsen, meget lettes, Kundskab om Sognenes Folkemængde, vilde da let afgive den aarlige Folkemængde i hvert Herred, District eller Amt, og lignede med Føde- Ægteskabs- og Dødelister for hvert Aar, lede til nøiagtigere og rigtigere Resultater end hidtil. I større Steder og især i Hovedstaden synes Geistlighedens og Kirkebetjenternes Medvirkning at kunne være mindre anvendelige til aarlige Folketællinger, da de jevnlige Forflytninger fra et Sogn til et andet vilde medføre Vanskeligheder og Uordener. I Kiøbenhavn hvor Folketællinger aarligen foretages, betiener man sig af Qvarterernes Rodemestere, som forsyner enhver Huuseier med trykte, tabellariske Schemaer, som denne i en bestemt Tid er forpligtet til at udfylde og tilbagesende. Den bekvemmeste Tid til Folketællingen synes at være midt om Vinteren, strax efter Nyaars Tid; efter vor forfiente Öders Forslag; i et Land som Danmark, hvor de Söfarendes ere saa talrige, hvoraf paa denne Tid den største Deel kan antages at være i deres Hiem, saa og en

Vid. Sch. Skr. XI Del. II Hefte 1816. E e

Føde- og Døbedag, Tvilling-Trillingfødsler, Forældrene, hvor mange Børn af dette Ægteskab, og hvor mange af dem endnu maatte være i Live, uægte Børn, Faderne og de Fødtes Sundhedstilstand, Vandføre, Hiemmedødre, Fuldbaarne, Dødfødte eller Døde strax efter Fødselen, og endelig Sogners Folkemængde efter sidste Tælling. Aborteringer og meget tidlige Fødsler, *hæud vitaler*, som ikke kan holdes ved Live, kommer ikke til offentlig Kundskab, eller kunde anføres i Kirkebøgerne.

Ægteskabernes Indførelse i Kirkeprotokollen i ethvert Sogn er ikke af mindre Betydning end de Fødtes. Her synes at maatte i tabellariisk Form anføres Löbenummer, Brudgommens Navn, Stand, Alder, om han var Ungkarl eller Enkemand, om og hvor mange Børn fandtes af første Ægteskab, Forældrene om de var i Live, saa og Brudens Navn, Stand, Alder, om hun er Pige eller Enke, om og hvor mange Børn findes af første Ægteskab, Vielses Dato, Forlovere, og af hvem Vaccinations Attesten er udgivet, saa og endelig de Ægtevielses tilsyneladende Sundhedstilstand. I slige Tabeller vilde findes en Oversigt over hvor mange iblandt de Ægteviede der maatte findes, som i en meget tidlig eller sildig, saa og i en meget ulige Alder havde indladt dem i ægteskabelige Forbindelser, hvorved ægteskabelig Lykke og denne Forenings Hovedhensigt, Folkeformerelsen, ikke kunde opnaaes. Og saa vilde det være nyttigt her ogsaa at anføre Folketallet i hvert Sogn efter sidste Tælling, og derved vises Forholdet af Ægteskaberne til Folkemængden. Slige Lister vilde endelig give et Vink, hvor mange Mennesker indlode sig i ægteskabelige Forbindelser,

med en saa paaføldende svækket Helbred, at Ægteskabernes Hensigt ikke synes at kunne opnaas.

Dødslisterne, holdte med den højeste Grad af Nøiagtighed og Paalidelighed, ere især høist nyttige og oplysende for Menneskeforskeren, Statistikeren, og Lægen, som derved sættes i Stand til at ligne Virkningen med Aarsagerne af forøget eller formindsket Dødelighed, og ved at kiende disse, opgive de Advarsler, og de medicinal politie Love og Anordninger, som kunde bidrage til at afværge de Farer, som true Menneskets Liv og Helbred. De vilde lære os om og hvorledes Luftens herskende Constitution og Vindene, tilfældige Omstændigheder, Mangel og Overflødighed, Rigdom og Fattigdom, Sædelighed og Usædelighed, Maadelighed og Umaadelighed, Krig og offentlige Uheld, høie Priser af Livets første Nødvendigheder, tabt Formue, ublide Udsigter i Fremtiden, m. v., virke umiskjendeligt paa Siæl og Legeme, Sygdom og Død, og hvor mange derved ledes hastig eller langsom til Graven.

Vores Dødsliister synes ikke at udmærke sig ved Nøiagtighed og følgelig heller ikke ved Paalidelighed. Da de fleste Døde blive jordede, saa synes Præsterne paa Landet, og Klokkerne i Byerne, ved de forskellige Menigheder at være de Mænd, som, naar Begravelsen bestilles, beqvæmest kunde samle de Angivelser der blive dem meddeelte. Klokkerne ere derfor i Kiøbenhavn forpligtede til at indgive ugentlig til Politiet og Stadsphysicus, Underretning om alle de Afdøde i en Uge. Disse Angivelser blive aarligen af Politiet offentligen bekendtgjorte. Derimod synes an-

de almecennyttige Oplysninger, som af nøiagtige Dødslisters kunde udtrages, hos os endnu at være i en manglende Tilstand, naar man sammenligner dem med de, som fra andre store Stæder blive bekendtgjorte. Vore Naboer de Svenske frembyde os heri et folgeværdigt Mønster. Klokkerne modtage her deres Efterretning af dem som bestille Begravelsen, som angive om den Afdøde er et Barn, en Dreng eller Pige, en Kvinde eller Mand, og af hvilke Sygdomme de ere bortfrevne. Disse Angivelser skeer da som oftest af ukyndige Paarørende, som efter deres stundom vrang Forestillinger om Sygdommene, give disse efter deres Tykke, som oftest falske Navne, hvorved Dødslisterne blive mindre paaalidelige. I Aarene 1805, 6 og 7 findes paa Listerne for disse 3 Aar, 12 at være døde af Börnekopper, skjønt det ved Lægernes Vidnesbyrd fuldkommen er oplyst, at de vare døde af andre Sygdomme, og at ikke een af dem vare døde af de genuine Börnekopper. Saaledes er det ofte Tilfældet at Sygdommenes Navne blive forvexlede. Man finder derfor i vore Dødslisters Sygdomme anførte som ikke have fundet sig i Staden, paa andre Steder findes den samme Sygdom anført under forskjellige Benævnelser, andre reent udeladte, og paa mange Steder har man Grund til den Formodning at den sande Aarsag til Døden ikke er kommet til almindelig og offentlig Kundskab. Vores virksomme Etatsraad og Raadmand Pontoppidan, der med utrættelig og mangeaarig Flid og Anstrængelse har samlet statistiske Bemærkninger Kiøbh. vedkommende, har meddeelt mig sine documenterede Anmærkninger, over Stadens offentlig bekendtgjorte Dødslisters, som vise at de Dødes Tal er langt større end de findes angivne og at især Selvmordernes og de

Druknedes Tal iblandt os paa en skrækkende Maade tiltager, hvoraf den største Deel ikke kommer til offentlig Kundskab.

Nöiagtige Dödslister ere iblandt de vigtige Gienstande som indføres i Kirkebøgerne vist de, som medføre de største Vanskeligheder, da de i Almindelighed ikke kunde udføres uden lægevidenskabelig Medvirkning. De bør over hele Riget, saavel i Byerne som paa Landet være ensformige og efter det samme Schema indrettede. Folkemængden i enhver Byt og i ethvert Sogn paa Landet efter sidste Tælling burde her vel ogsaa lægges til Grund, for at gjøre en let Oversigt over Folkemængdens Formindskelse eller Forøgelse, og vise de Dödes Forhold til de Födde med Hensyn til Folkemængden. At angive de Döde for et heelt Aar, kan være nyttigt som et Resultat, men Listerne burde forfattes for hver Maaned og maaskee endnu oftere, saa at deraf kunde skiönnes hvilken Indflydelse de forskiellige Aarstider, og naar meteorologiske Bemærkninger tillige nyttes, Luftens Constitution, Varme og Kulde, Vindenes herskende Gang, Fugtighed og Tyrke kunde have havt paa Sygdom og Död. Det er fremdeles ingen uvigtig Sag saavel for Statistikeren som for Lægen, at blive ved Dödslisterne med Nöiagtighed underrettet om, i hvilken Alder Menneskene döe. Vi blive i vore Dödslister ikkun gjorde opmærksomme paa Dödfödde, og nyefödde Börn i den övrige Barneklasse, paa Piger og Dreng, og iblandt Voxne, paa Mænd og Qvinder. Vi vide ikke med Nöiagtighed hvor mange der döe i det første Leveaar, fra 2 til 5, fra 5 til 10, og siden i ethvert Decennium, hvor mange af de Voxne der döe givte eller ugivte, hvor mange Oldinge af hvert Kiön iblandt os, der opnaa en Alder af 70, 80

90 Aar og derover; hvilket dog selv paa nogle Steder i de danske Stater iagttages, vi vide endelig ikke iblandt hvilke Stænder Sygdom og Død have været almindeligst.

I de aarlige Dødslistes som for hver Måned særskilt burde anføres, synes at burde indeholde i tabellarisk Form, Løbenummeret, de Dødes Navne, Kiønner, de Fuldbaarne, Dødfødte, eller strax efter Fødselen Dødes Tal, deres Alder, og om de ere døde i det første, fra det andet til det femte Aar og siden i ethvert Decennium, de Dødes Stand eller Næringsvei, Ugivte eller Givte, Enkemænd eller Enker, og hvor mange Børn af hvert Kiøn de efterlade, og endelig Sygdommen eller de tilfældige Omstændigheder hvorved de ere bortrevne. Iblandt de Døde findes adskillige som ikke nyde den sædvanlige Begravelse, og disse savnes i Dødelisterne. Jeg nævner iblandt disse først de Drukne, saavel de som tilfældigen eller ved Letsindighed sætte Livet til i Vande, som især de Ulykkelige, som forladte af Haabet og Religionen af disse blide Ledsagere paa Livets Bane, forladte af Tillid til deres Medmennesker og sig selv, vælge sædvanlig denne Dødsmaade fremfor andre. Den største Deel af disse synes ei at komme til offentlig Kundskab, da de som oftest vælge Tid og Sted til deres raske og uigienkaldelige Handling, saaledes at hverken Omhue eller Kunst kan virke til deres Frelse, og ofte borttrives af Havet; andre endog belæse dem med Steen hvorved de synke, uden nogensinde at blive opdagede. Det synes dog at være mueligt for Politiet og den borgerlige Övrighed at opdage Savnet af ethvert enkelt Menneske, om han endog kun havde opholdt sig een eneste Nat i Staden eller paa Skibene i Havnen og paa Kanalerne.

hvorved mueligen ofte kunde tilveiebringes Oplysning om de Druknedes Stand, borgerlige Stilling, Alder og Aarsagerne som havde foranlediget deres Død; ogsaa andre Selvmordere blive ofte i Stilhed begravede, uden at mældes til Indførelse i Kirkebøgerne, hvilket ogsaa er Tilfældet med dem som i Kiöbh. til anatomisk Brug blive afgivede til det chirurgiske Academie og det medicinske Facultet, og de enkelte Forbrydere som efter Lov og Dom blive henrettede, disse burde dog iblandt de Døde anføres i deres særegne Rubrik.

Præsternes og Klokkernes Medvirkning ere hos os til nöiagtige Dödslisters uundgaaelig nødvendig, men ogsaa Lægernes Bidrag naar det mueligen kan erholdes, bidrager meget til deres fuldkomne Nöiagtighed. I Kiöbenhavn og andre store Steder i Riget, hvor flere Læger findes, synes dette ikke at medføre uovervindelige Vanskeligheder, ogsaa med Nöiagtighed at anføre de Sygdomme hvorved Menneskene ere bortrevne. I Hovedstaden döe faa Mennesker som ikke have erholdt eller kunde erholde en Læges Tilsyn. Velhavende Privatpersoner kunde erhverve Udfærdigelsen af Döds-Anmeldelsen af deres Huuslæger. De Militaire og Hospitals-Lægerne kunde udfærdige dem for de deres Tilsyn betroede Personer, og Stadens 12 Districtslæger for de Fattige; endelig maatte de Övrige, som uden at være fattige, ei har kunnet eller villet söge en ordentlig Læge, forpligtes til at henvende dem til en saadan for at faae Beviset udfærdiget. Ogsaa da naar Lægen, som udstæder Dödsattesten, ikke selv har behandlet den Afdöde i hans Sygdom, vil han dog let være i Stand til at indhente,

Vid. Sel. Skr. VI Del. II Hefte 1816. F f

i det mindste efter al Sandsynlighed de Oplysninger som vare foreskrevne at skulde indhentes.

Da Döds-Anmeldelserne bör være ensformigen affattede, efter en bestemt Form og Orden, saa bör de ogsaa være almindelige, og tillige strække sig til den jüdiske Menighed og andre Religions Sectar; de maae ikke allene indbefatte dem som döe af Sygdomme, men ogsaa dem som ved tilfældige Ulykker blive berövede Livet. Ingen Maade synes hertil beqvæmme, end Blanketter, som i en vel indrettet trykt tabellarisk Form give Oplysning om de forhen anførte Gienstande som ønskes med Hensyn til den Afdöde, og som af Lægerne maatte udfyldes og underskrives. Hertil maatte ogsaa høre hastige Dödsfald, Mistanke om voldsom Död ved Selvmord, Gift, udvortes Vold m. v., om Skindöd var at befrygte som forbyder hastig Begravelse, eller og om Sygdommen syntes at have været af en saa smitsom Natur, at den kunde kræve Foranstaltninger til at hindre dens Udbredelse; at under den berettigede Læges Navn, som har behandlet den Syge eller udfærdiget Attesten. Klokkerne, eller de som bestyre Begravelsen ved de forskiellige Menigheder, og hvilke det nu er pålagt at modtage Dödsanmeldelser, maatte forsynes med disse Blanketter, afgive dem til enhver som bestiller Graven, og ikke tillade et Ligs Jordning, förend Blanketten efter den foreskrevne Form udfyldt var tilbagegivet; Disse maatte da, som det hidtil ved Dödsanmeldelser er skeet i Hovedstaden, af Klokkerne samles, og ugentlig afgives til Politiet og Stadsphysicus, af hvis Virksomhed og Iver med Grund kunde ventes, at der vilde træffes Foranstaltninger til at nöagtige Dödslistor af kyndige og i dens

Fag övade Mænd kunde uddrages. Disse maatte da indføres i et dertil indrettet Protocol, og Gienparten aarligen afgives til det kongelige Rentekammers Tabelcomptoir, til videre offentlig Bekiendtgjørelse, som især vilde være velgiørende for Statistikerne, og for Lægen.

I Kiöbenhavn og andre store Steder, hvor der findes forskellige Læger, saavel civile som militaire, synes denne Fremgangsmaade ikke at ville möde betydelige Vanskeligheder, paa Landet derimod vilde den være forbundet med Besværligheder, da Lægerne her ere saa sparsomt fordeelte, og saa ofte fraværende, at man ei kunde ventte af dem, at de kunde eftersee alle Døde; dog vilde det medføre megen Nytte, om de forømtalte Blanketter til Udfyldelse af Vedkommende ogsaa paa Landet kunde indføres. Dette synes ikke at kunne skee uden Præsternes, Dagenes og Skolelærernes forenede Medvirkning, hvis forøgede Arbejde derved, paa een eller anden Maade maatte paaskiönnes. De Dødes Kiön, Navn, Alder, Stand, Næringsvei, om de vare givte eller ugivte, Enker eller Enkemænd, og hvor mange Børn af hvert Kiön de efterlade, kunde ved Efterspørgsel af Vedkommende med megen Sandsynlighed opdages; men vanskeligere vil det være for dem, at angive af hvilke Sygdomme de vare bortrevne, da Lægens Oplysning herom som oftest ikke kan indhentes. Statistikerne er det især magtpaaliggende at kiende Folkemængdens aarlige Tilstand, de Föde, de indgaaede Ægteskaber, de Døde, og endelig deres Forhold til hinanden. At kiende de Sygdomme hvorved Menneskene ere bortrevne og især i paakommende Epidemier af smitsomme Sygdomme, og hvor mange deraf

ere døde, er derimod mere oplysende for Lægen og naar denne Kundskab anvendes, upaatvivlelig velgiørende for det Offentlige. Sygdommenes Navn hvoraf Menneskene døde, synes derfor ei at turde blandes med de øvrige statistiske Efterretninger, men anføres i hver Sogn i et særegent dertil indrettet Protocol, hvori hver Maaned de som døde af hver enkelt Sygdom kunde anmerkes, og især de som døde af herskende Epidemier. Da jeg ikke indseer at Lægerne paa Landet mueligen kan bestemme de Sygdomme hvoraf Menneskene døde, saa kan denne Oplysning alene erholdes igiennem Præsterne, Kirkebetienterne og Skolelærerne. I Heinzes Materialien zur Statistik der dänischen Staaten XXVII Tabell, angives Sygdommenes Tal til Dödslisternes Brug, efter Oeder, til 136; Kiöbenhavns Sygdomslistor indeholde 72 Sygdomme, Henslers Classification 43, Süszmillehs 53, London: 59, Berlins 67, o. s. v. Neppe kan af de Hrr. Præster, Degne og Skolelærere ventes den Grad af medicinsk Kundskab, at bedømme Sygdommenes sande Beskaffenhed, og at give dem det rigtige Navn som i Tabellen findes anført. Der er ikke sieldent paa det menneskelige Livs Bane, at jo større den Grad af Nöiagtighed er, som man ønsker og attraaer, desto mere bliver Sagen indviklet og sammensat, hvorved man ofte mere fierner sig fra det Öiemed man ønsker at opnaae. Selv den, endog övede og erfarne Læge, möder ikke sielden store, og ofte uovervindelige Vanskeligheder, ved at bestemme Sygdommens sande Beskaffenhed og at bringe den under bestemte Slægter og Arter, mindre kan man vente det af de ellers ogsaa oplyste og dannede Mænd, som ikke have opoffret dem til Lægevidenskaben. Efter min Mening kan man nok antage at intet Sted i hele Europa de saa sammensatte Sygdomslistor hvoraf Menneskene døde, ere förte eller især paa Landet kan föres.

med den Nøjagtighed og Paalidelighed, som kunde under mange Omstændigheder afgive bestemte og sikre Resultater. Mange Sygdomme findes vist saa tydelig characteriserede, at ethvert dannet Menneske ei letteligen kunde miskiende dem, og at deres Navn endog ved Efterspørgelser kunde angives; Ved andre er det derimod ikke Tilfælde. Upaarvivelig maatte Districtslægens Oplysning nyttes, naar den kan erholdes, hvilket især vilde være Tilfældet under herskende Epidemier, for at bestemme deraf hvor mange i hvert Sogn ere døde, og for da at indføres i Dødslisterne og Kirkebogen. Naar Sygdommene hvoraf Menneskene døde, *under et meget mindre Tal bleve tabellarisk classifcerede*, saa holder jeg det aldeles ikke for umueligt at dannede Mænd som Præsterne, Degne og Skolelærerne ved nogen Veiledning, som f. Ex. ved at nytte vor saa fortløbende Mangors lægevidenskabelige Skrivter for Landboerne, kunde gjøre sig bekendt med de almindeligste Tilfælde af de paa Listerne anførte Sygdomme.

Det vilde lede mig for langt over de Grændser jeg har foresat mig for disse Betragtninger, vel ogsaa overgaac mine Evner, at sammenligne vores og andre Nationers Folketals-Føde-Ægteskabs- og Dødelister, og at angive den tabellarisk Form, som kunde gives disse og Kirkebøgerne i de danske Stater, som fortiente eenformigen at indføres. Dette vilde være en værdig Beskræftigelse for en Samling af kyndige Mænd i og uden for Lægestanden, og upaarvivelig blive almeennyttig og velgiørende.

Jeg tillader mig endnu at tilføie 2de Anmærkninger 1) Da Kirkebøgerne i Almindelighed afgive det eneste offentlige Document hvoraf Menneskenes Alder, ægteskabelige Forbindelse og Dødstid, hvilke i det borgerlige Liv ofte kan være af megen Betydning,

kan bestemmes; og da disse ved Ildsvaade og andre tilfældige Omstændigheder kan forkømmes hvorpaa Exempler hos os ikke mangler; saa vilde det være nyttigt for det Offentlige, om disse Kirkebøger kunde holdes i Duplo, og at det ene Exemplar kunde saaledes forvares at det ikke kunde tilintetgjøres i paakommende Ildebrand.

2) Kirkebøgerne, saavel som Føde-Ægteskabs- og Dødelisterne blive hos os førte, ikke efter den borgerlige Tidsregning, hvilket paa adskillige andre Steder skeer til Nytaar, men fra Kirkearens Begyndelse, som indfalder imod Slutningen af November. Jeg indseer aldeles ingen Nytte heraf, men vel at denne Tidsregning i Beregninger og de statistiske Resultater som deraf kunde uddrages, kunde foranledige Uorden. Det synes derfor at ville medføre Nytte, om saavel Kirkebøgerne, som Føde-Ægteskabs- og Dødelisterne bleve førte efter det borgerlige Aars Bestemmelse.

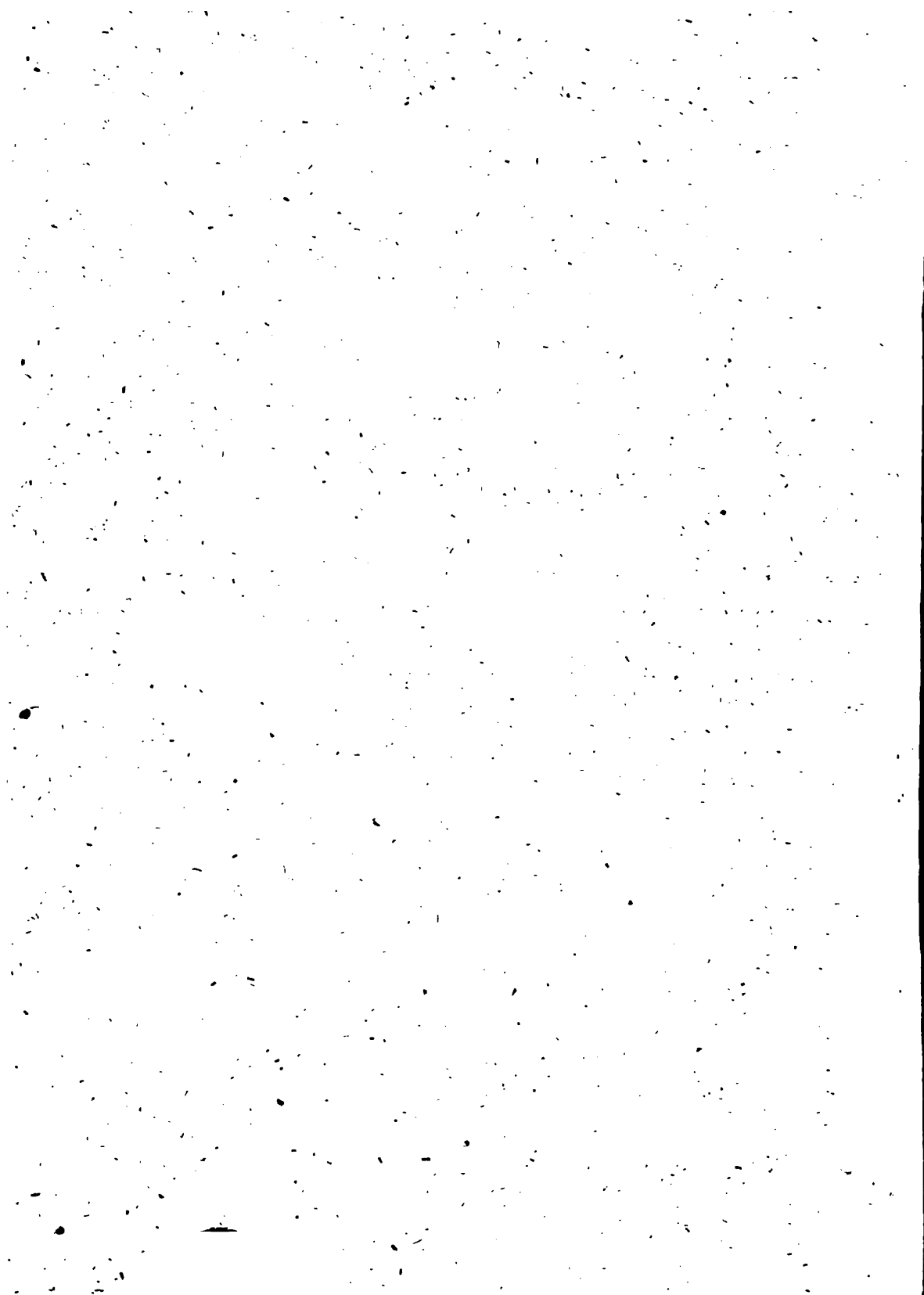
Maaskee det Kongl. Vidensk. Selskab maatte, finde den Gienstand som jeg har omhandlet værdig dets Opmærksomhed. Iblant de mange almeeennyttige og velgiørende Arbejder som ved Selskabets heldige Bestræbelser bleve udførte, vilde det maaskee være et værdig Æmne om Resultaterne af Folketællinger, og af Føde-, Ægteskabs- og Dødslistene de danske Stater, som jeg formoder af det Kongl. Rentekammerets Tabelcomptoir kunde erholdes, i Selskabets Skrifter aarligen kunde blive bekendtgjorte. Dette ere da de almindelige Betragtninger, som jeg fremlægger for det Kongelige Videnskabets Selskab, og som nok ere de sidste der fra min Haand fremkomme. Jeg beder Selskabet at bedømme dem med Skaansomhed om Oldingens svækkede Evner ikke maatte have fyldestgjort dets billige Forventninger.

NØIAGTIG
B E S K R I V E L S E
OVER
G R Ö N L Ä N D E R N E S
LANDDYR- FUGLE- OG FISKEFANGST

MED
DERTIL HØRENDE RÆDSKABER,
FORELÆST VIDENSKABERNES SELSKAB

I AARET 1812 DEN 31te JANUARIL

Af
PROFESSOR OTTO FABRICIUS,
RIDDER AF DANNEBROGEN.

I min Afhandling om Grönlændernes Fange - Redskaber ved Sæl-fangsten, som findes indført i Selskabets Skrifter 5te Binds 2de Hefte, lovede jeg p. 129. at ville i en anden Afhandling give Efterretning om deres Fange - Redskaber ved Landdyr- Fugle- og Fiske - Fangsten. Med Selskabets Tilladelse opfylder jeg nu dette mit Løfte, og bliver da nærværende Afhandling at ordne i 3de Hoveddele: I. Landdyr - Fangsten. II. Fugle - Fangsten, og III. Fiske - Fangsten.

I.

Landdyr - Fangsten og dertil henhørende Redskaber.

Landdyr - Fangsten har aldrig været saa betydelig for Grönlænderne, som Sælhunde - Fangsten, men dog tilforn betydeligere, end den nu er, da Landdyrene ere blevne saa faa og fordrevne, siden Skydegevæhrerne bleve indførte ved de Danskes Ankomst til Lander. De Landdyr, man havde, og endnu tildeels har, at efterseette, ere især *Rhensdyret* (*Cervus Tarandus*), *Fjeld - Ræven*
Vid. Sel. Skr. VI Deel. II Hefte 1816. G 2

(*Canis Lagopus*) og *den hvide Hare* (*Lepus variabilis*)*). Thi *Hvidbjørnen* (*Ursus maritimus*) er mere at regne til Søe- end Landdyrene, da den meest opholder sig paa Isen, saavel den faste Is som Drivisen, og svømmer fra en Isflage til en anden for at giøre Fangst, og kun, naar Drivisen kommer nær under Landet, pleier undertiden at stige op paa Landet, hvorfor og til den gierne anvendes samme Fangeredskaber som til Sælhundene og andre Søedyr, og især dræbes den strax med *den store Lentze***) af flere i Selskab og helst naar de træffe den svømmende, thi paa Isen holder den ofte længe ud og bryder mange *Lentzer* for Grönlænderne; derfor, naar de træffe den paa Isen med Hundeslæde, slippe de Hundene løs til Hielp at forfølge den, og imedens den mod dem forsvarer sin Bag ved at sætte sig til Modværge, giver den sig deslettere til Priis for Jægerne, som da faae Held til at *lentze* den***).

*) Denne har jeg i min *Fauna grönl.* p. 25. Spec. 25. beskrevet under Navn af *Lepus timidus*, fordi jeg troede, at den i det væsentlige var een og samme Art, som *den almindelige Hare*, og kun at ansee som dens Varietæt, men, da andre siden have sat den for sig selv, som et særskilt Species under det Navn *variabilis*, vil jeg og følge dem heri, og gierne lade den beholde dette Navn, skjønt det ikke just passer paa den grönlandske Hare, der stedse er hvid baade Sommer og Vinter, og derfor snarere tilkom Navnet *albus* eller *candidus*.

**) See min forrige Afhandling paa anførte Sted p. 167. fig. 9.

**) Som det forestilles i Egedes grönlandske *Naturel-Historie* paa en Kobberstæle ved p. 46.

Hvad Rævefangsten angaaer, da har jeg allerede derom meldet i min Beskrivelse over *Field-Ræven**) og kan her forbigaae, saa at kun rester angaaende Rhensdyr- og Harejagten. Til den brugde de fordm et stort Slags Flitsbue, som nu er bleven fortrængt af Bösser, hvor disse kunné have, som Tilfældet er i Nærværelsen af alle Coloniérne, hvorfor den sielden forekommer, og kan ansees som en Antiquitet, uden i de fra Coloniérne længst bortliggende Egne Nord og Öst paa Landet; Men denne Bue er dog heel kunstig sammensat, saa at den fortjener omstændelig Beskrivelse med sit Tilbehör**).

Hele dette Jagt-Redskab med sit Tilbehör kalde Grönländerne under eet med det Navn *Pissiksisak*, og bestaaer af 3de Hoveddele: A. Buen, B. Pilen, og C. Koggeret, hvilke jeg hver for sig maae beskrive.

A. *Flitsbuen* selv (Fig. 1) kaldes *Pissikse* 3: den som skyder ud (af *Pissikpok*, skyder eller træffer med en Buepil: fordi det er den, der giver Pilen sin Kraft at skyde Dyrer), og bestaaer igien af 3de Stykker: a. *Bustræt*. b. *Strengen* og c. *Stræmmeliinerne*.

a. *Bustræt* (Fig. 1, a.) kaldes *Pissiksib Kerssukra* 3: Buens Træværk (af *Kerssuk*, fældet Træ), er næsten ret ud og kun lidt böiet, gjort af et Slags rødagtigt, stærkt böieligt, Fyr-

*) Nye Samling af Selskabets Skrifter 3die D. p. 444. og følgende med hosföiet Kobber.

**) Thi Grantzes Beskrivelse over denne Bue i hans Hist. von Grönl. 1. p. 194. er alt for kort og ufuldstændig.

tetræ kaldet Illekk *); Længden er $1\frac{1}{2}$ à $2\frac{1}{2}$ Al., Bredden $1\frac{1}{2}$ Tom. og næsten ligesaa tyk, oven til flad, neden til buglerund; Paa hver Ende er fastsat et Strykke Bteen eller Horn, der har en Knap som et Hoved og er indkløft ved Siden, kaldet Innursursak (af Innursak, en Menneskeligning), men Knappen selv (fig. 1, cc) kaldes Nokarsarbik 3: Strækkesreder (af Nokarpok, strammer, strækker), fordi dette Endebeen, som er inden i hult, hvori Buetræet er stukket og tilnaglet, tjener til at binde Stræng og Strammeline omkring, og er endnu til mere Standhaftighed omvunden midt paa med een af Strammeline, der skilles fra de andre at gjøre en Lykke her omkring (fig. 1, bb).

b. *Buetrængen* (Fig. 1. d), der kaldes Nokartak 3: det Strakte, er af mange omflettede Senetraade **), der skilles ad ved Enderne, for at gjøre 2 Endeløkker at slaa omkring Knappene, men, naar Buen skal staae slap, bruger man en 3die længere Løkke, som er føiet til Enden (fig. 1, e).

c. *Strammelineerne* (Fig. 1, f) kaldes Kyak, ere paa Ryggen af Buetræet, omtrent 12 i Tallet, af flettede Senetraade eller Kobbe Remme ***), lange hinanden, men deles ad ved Enderne

*) Som blant flere Slags Drivetræ kommer drivende fra Sten med Drivisen, rimeligviis sammesteds fra, som jeg om den har gjort sandsynlig i nye Samling af Selsk. Skrift. 3die D. p. 79. og følgende.

**) Hvad Senetraad er, og hvorledes den forfærdiges, har jeg forklaret i min Afhandling om de Grønlandske Sæle i Naturhistorie Selsk. Skrift. 1ste Bind p. 139, 10.

**) Hvad disse ere, og hvoraf giøres, har jeg forklaret i næstfølgende Skrift i 1ste Bind 2det Hefte p. 151.

og gaae uden om Knappene, tiene til at holde Buetræet altid stramt, og 2 af disse Liner ere længere end de andre til ovenmeldte Brug at vindes om Midten af Endebenet^{*)}. *Bindselet*, kaldet Kelernera (af Kelerpok, binder) bestaaer af andre Senetraade paa tvers over Strammelinierne paa begge Sider af Midten mod Enderne, for hvilke ere giorte Indskjæringer i Træet, da de tiene til at holde Strammelinierne samlede, at de ei skulle adspredes uden for Træet (fig. 1, g); fra disse gaae atter andre paa langs og forene sig med Strammelinierne til at stramme paa ny (fig. 1, h); uden om dem alle ere tyndt vundne enkelte flettede Senetraade, kaldte Nervinger 3: dets Baand, som holde alting ræt ved Træet (fig. 1, i).

B. *Pilen* (Fig. 2) kaldes Karksok 3: den som sprænger eller gjør Hul, og bestaaer af a. *Skafst* b. *Fjærne* c. *Benet* og d. *Jernet*. Pilens Længde rekker sig efter Buen, dog gjerne $1\frac{1}{2}$ Alen.

a. *Skafst* (fig. 2, a) kaldes Karksub Kerssukta 3: Pilens Træværk, göres af et Slags let og hvidt Drivetræ kaldet Unarsivik, der ligner Gran^{*)}, for at kunne være let til at fare igennem Luften; det er tyndt og trindt med en Klöft i Enden, kaldet Erka 3: dens Mundvig (fig. 2, b), som sættes over Buetrængen.

b. *Fjærne*, Sulluce (fig. 2, c), ere gjerne Ravnefjære, som sidde paa Skafstets översäte Ende, til hver Side een, og ere

^{*)} Crantz siger vel i. e., at de göres af Fiskebeen, men dette er urigtigt.

^{**)} See min Afhandling i 5te Binde 2det Hefte p. 159, 1.

med begge Ender bundne fast ved tyndt Fiskebeen eller Senetraad; Disse Fiære holde Pilen i lige Stilling i Luften.

c. *Benet*, kaldet Nákok (fig. 2, d.) er af Rhenshorn, maa-
delig langt, fladtrindt, hvori Endejernet sættes; det er indstødt i
Skaftet i et Endehul, kaldet Nakolerbia, og omvunden med et
Bindsel af Fiskebeen, Nervungee, (fig. 2, e.). Paa Siden af samme
ere Modhager, Akingee, (fig. 2, f.) til at holde tilbage i Byttet,
enten kun 1 eller 2 paa een Side, eller 3, hvoraf 1 paa den an-
den Side, men ogsaa undertiden 7 alle paa een Side.

d. *Jernet*, kaldet Ullunga (fig. 2, g.), er fladt, spidst, tre-
kanret, skarpt, undertiden af Mæssing; det er sat fast i en Kløft
i Nakok, og tilnaglet, da saadan Kløft kaldes Ullulerbia.

C. *Køggeret* kaldes Pókrak (Fig. 3.), er syet af sort Sæl-
skind, Erisák, som kan holde Vand ude *), og tjener saavel for
Pilene, som Buen og Madposen. Dets överste længste Deel (fig.
3, a.) kaldes Pissiksím Inná 3: Buens Sted, fordi det tjener egent-
lig for Buen at ligge i; men Aabningen i den ene Ende, Mangu-
lerbik 3: Indputtestedet (fig. 3, c.), er tilfælles ogsaa for Pilene;
Dets nederste Deel (fig. 3, b. b.) kaldes Karksím Inná 3: Pilens
Sted, fordi Pilene der ligge, samme løber i eet med foregaaende.
Dertil kommer Takoarbik, Madposen, der sidder paa Siden, som
en Patronstaske (fig. 3, d.) og hænger paa en liden Pind oven til
(fig. 3, f.) Ogsaa er oven til anpasset en Rem at bære aking i
over Hovedpanden, kaldet Nangmaut (fig. 3, e.); thi Grönländerne
bære gjerne deres Dragter saaledes.

*) Sammes Tilberedning har jeg vilst i Naturhist. Selsk. Skr. I. c. p. 149.

Med denne *Flitsbue* skiød man Rhensdyr og Harer, da man enten eenlig stjal sig paa dem, og kunde paa lang Frastand træffe temmelig vist, eller og, naar Dyrene vare mange, man anstillede en Klappejagt, da Qvinder og unge Folk omringede dem, og paa de Steder, hvor ingen Mennesker vare posterede, satte man opstille hvide Kieppe med en Græstørv paa til Skræmsel; Saaledes jagede man dem enten til Mandfolkene, som laae i Skiul bag oprettede Strengierder, kaldte Tellur 3: Skydeskiul, (der endnu vides hist og her, som blotte Mindesmærker om saadan Jagt, og hvoraf man tillige seer, hvor nær Rhensdyrene da have været Söekanten frem for nu) fra hvilke Skiul man da skiød Pilene i dem ved deres Forbifart*), eller og man drev dem ud i store færske Søer, hvor da Mandfolkene i deres Kajakker forfulgte dem med deres Söepile **).

Haren have de ellers undertiden været behændige nok til at lure sig paa, medens den sov i sit Leie, og da stenet den til Døde. Andre fange dem og med en Snare hængende paa en Snor som to Personer føre imellem sig, og anpasse samme over dens Hoved, hvorved den enten qvæles eller gribes i dens Forvirring; dog dette skeer sielden.

II.

Fugle-Fangsten og dertil henhørende Redskaber.

Til Fuglefangsten vide Grönlænderne forskellige Midler at bruge, andre til Landfuglene og andre til Söefuglene. *Landfuglene*

*) En saadan Klappejagt sees afbildet hos Egede l. e. ved p. 33.

**) Harpuner og Lenzers (see min forrige Afhandling i Selskabets Sk. 5 B. 2 H. p. 131 og 166.

ere dog kun faa, og søges ikke meget, saa at denne Fangst bliver heel ubetydelig for dem. *Fiskeørnen* (Vultur Albicilla) blev forhen skudt med nysbeskrevne store Flitsbue, enten naar den sad stille at hvile sig og man kunde stiele sig paa den bag en høi Steen, eller ved at forfølge den, naar den svævede over Fieldroppene, da det let kunde skee, medens den længe holdt sig stille i Luften. *Falkene* (*Falco rusticolus*, *fuscus* og *Islandus*), *Ugle* (*Strix Nyctes*) og *Ravnen* (*Corvus Corax*), skiød man ligeledes fordem med Flitsbuen.

Til *Ørnen* brugde man endnu 2de andre Fangemaader: 1) Man grov om Vinteren et bredt Hul i Sneen, hvori lagdes Føde for den, og rundt om Kanten paa Hullet anpassedes en Snare af Kobberemma eller Fiskebeen, der skiuldes med tynd Snee, og trak den sammen om Benene paa den, naar den satte sig i Hullet for at æde; Saadan Snare kaldes Kellorartour, (af Kellorartorpok, fanger med Snare). 2) Man gav den saameget Spæk, den vilde æde, da den inden at ende den 3die Kobbe Spæk blev saa mat, at man kunde gaae til den og slaae den ihjel; dog da dette var et kostbart Fangemiddel, brugdes det kun, naar Ørnene samlede dem af Hunger i Flokketal, og større Skade kunde befrygtes.

Til *Ravnen* brugdes og den samme Maade, som til *Ørnen*, at snare den i Sneen; Men andre gjorde sig en Hule i Sneen, hvori de satte sig, og tillukte med tynd Snee over sig, lagde der oven paa et let Strykke Løkkemad; Naar da Ravnen satte sig at æde paa den tynde Snee, gik dens Kløer igiennem, og Mennesket i Snehulen greb den om Benene.

Men disse Fangemaader bruges nu sielden, siden Bössen er kommen i Brug, der gielder isteden for dem alle, og skaffer visse Bytte.

Rypen (*Tetrao Lagopus*), som den eneste Landfugl man gjør sig nogen ret Umage for, veed man behændig at fange med en ordentlig dertil indrettet Rypesnare, kaldet Nigartout (af Nigartorpok, fanger med Snare), som bestaaer af en lang fletret Senstraadsnør, i hvis Midte er anpasset 3 à 4 smaa Snorer, kaldte Nigak, som opbindes til Hovedsnoren ved sine Straa, at de skulle ei løbe sammen af Vinden, men dog ei være fastere hæftede, end at de jo let kunne trækkes løse; Saadan en Snare behængt Snor have 2de Personer imellem sig, og med et got Syn, som de gierne have, søge de at faae passet en af de smaa Snorer over Hovedet paa Rypen, som ei begriber, hvad det er, og staaer kun og drejer frem og tilbage med Hovedet; naar man nu mærker, at Snaren er kommen ret over Hovedet, giver den ene Person Slip paa Snoren, og den anden haler til sig, da Rypen, ved at ville flyve, trækker Snaren ud, bryder Straaet, hvorved den var hæftet, og qvæles. Denne Maade bruges endnu, og jeg har selv været med at snare Ryper saaledes; det er en fornøielig Fangst og ei saa vanskelig at iværksætte, saasom Rypen til visse Tider om Vinteren er meget spag og lader sig vel komme nær, thi jeg har endog ofte med min Flint maattet gaac noget tilbage, for ei at mas-skyde den, naar jeg var paa Jagt.

Andre der forekommende smaa Fugle, som: *Lappspurven* (*Fringilla lapponica*), *Sneefuglen* (*Emberiza nivalis*), *Sisseröniken* (*Fringilla*). Vid. Sel. Skr. VI Del. II Hefte 1816. H h

gilla linaria) og *Steindolpen* (*Motacilla Oenanthe*), fanges kun af Börn, især naar de mod Vinteren komme paa deres Flyttertise ned til Husene, og da paa 3de Maader: 1) ved Snarer af de smaa hestehaarlignende Fryndser, der sidde om Hvalbardernes Rand, hvilke de anpasse i Engene over de Urter, hvis Frøe de søge, eller paa smaa Græstørve og toppede Sten, hvorpaa er lagt en Regnorm til Løkkemad for Steindolpen, hvori Fuglen da bliver hængende med Fødderne. 2) Ved at gjøre en ophøiet Kreds, hvis Midte de opfyldte med smukke grønne Urter, som Fuglen pleier at søge, men om Randen anlægge en større Snare af Fiskebeen med en Line at trække paa, naar de see Fuglen i Midten, og saaledes snæver den om Fødderne. 3) De skyde dem og med smaa Flitsbuer, der næsten ere som Europæiske Börns, og med hvilke de grønlandske Drengs skyde temmelig vist; Pilen dertil har et spidst Jern eller Been i Enden, og i Bæltræet er et Løb for den at skydes frem i; Strængen er af Seneraad og Steden for Skillepind bruges Fingrene at skyde den op med.

Men *Søfaglens* ere des flere og for Grönländerne vigtigere, hvorfor de og til deres Fangst have udfundet kunstige Redskaber. Især kommer her i Betragtning deres *Søfuglepiil*, kaldet Nugit, hvilket Navn den har tilfælles med en Snor at trække noget paa (af Nugipok, trækker noget paa en Snor, Traad ere), fordi man ved at træffe Fuglen med denne Piil ligesom trækker den derpaa, da den bores igiennem og ofte kommer til at sidde langt op paa Pilen*). Dens Hoveddele ere 4, nemlig: 1. *Skafet*, 2. *Pilen selv*, 3. *Sidepilens* og 4. *Kastetræet*.

*) Crantz kalder den urettelig Nuguit i sin Hist. von Grönl. p. 196. og hans Beskrivelse over den med Figur er tildeels urigtig.

1. *Skaftet* (Fig. 4, a-h) er af Træ, som er let i sig, og dog ei for sæbent til at trække Vahd, nemlig: Unarsivik*). Dets Længde og Tykkelse er ubestemt; Sydlændingerne have gierne de største. Det er trindt, dog i Midten, hvor Sidepilene ere anpassede, noget tykkere end mod Enderne. I öfverste Ende er et lidet trindt indhuler Rhenshorn; Stykke indsat, kaldet Kakkogeksak: noget at gnave i, da Kastetræet deri har sin bevægelige Gang (fig. 4, a.). Tæt under samme er Skaftet bredere udrundet som et lidet Hoved, kaldet Niakuta, (af Niakok, et Hoved) for at skaffe Kastetræet fri Gang, og er gierne eet Stykke Træ med Skaftet selv (fig. 4, b.); Stedet tæt neden for samme (fig. 4, c.) kaldes Kakkoga: det pægnavede, fordi Kastetræet der har sin Plads og Pægnavning mod sin inderste Huling. Den Deel af Skaftet, som er neden for Sidepilene og nærmest ved Pilejernet, kaldes Sioa: dets Front, fordi den vender forud (fig. 4, d.).

2. *Pilen selv* kaldes ved Colonierne *Pilejers*, fordi den for det meste er af Jern, og kjøbes ved Handelen; den er trind og maadelig spids (fig. 4, e.); för Besæjlingen brugde man den af Been (fig. 5.), og bruger den endnu, hvor man er langt fra Colonierne. Med Pilejernet har det sig ellers i Henseende til Navn, Størrelse og Modhager (fig. 4, f.), som med Kastepilens**); Modhagerne holde imod, at Fuglen ei kan faae Pilen slidt af sig; Beenpilen har og en Modhage, (fig. 5, a.), men kortere og tykkere;

*) Jevnför herom 3te B. 2det H. p. 159.

**) Jevnför min forrige Afhandling i Selskabets 3 Bind 2 Hæfte pag. 160, 2.

saavel som Pilen selv, der er mere plump end den af Jern*). Pilen bankes ind i Skaftets nederste Ende, og saadant Hul kaldes Mangulerbia 3: dens Inddrivelses Sted (fig. 4, g.), men, paa det Træet ei deraf skal sprække, og at Pilen kan sidde paalidelig, er det først ombunden med Fiskebeen paa Skaftets Ende (fig. 4, h), hvilket Bindsel kaldes Nerviga, og dets begge Ender ere dybt indskaarne i Træet; fra dette Bindsel gaar et tyndt Strykke Fiskebeen, kaldet Pitivta 3: dets Line (fig. 4, i.), som er gjort fast oven for Sidepilene paa Kakoga (see oven for under Skaftet) med et Bindsel af nysmeldte Egenskab (fig. 4, k.), og Linen er med begge Ender stukken ind under hvert Bindsel; Den tjener til, om Skaftet blev brudt, da at holde begge Dele samlede, saa Jernet ei skulde synke, men flyde op ved Skaftet.

3. *Sidepilene* kaldes Ait, ere 3 à 4, korte, anpassede paa Skaftets Sider lidt over Midten og henimod Pilejernet (fig. 4, ll og fig. 6.), og krumme ud til Siderne, fordi de ere bestemte til at fange Fuglen op, om den egentlige Piil skulde staa Feil. De ere helst af Rhenshorn eller Been, have hver paa den inderste Side 3 à 4 Modhager (fig. 4, m. og fig. 6, c.) af Egenskab med den, som findes paa den forommeldte Beenpiil (fig. 5, a.). Paa det Sted, de sidde, ere indgravne i Skaftet ligesaamange dybe Furer, kaldte Alergvee, der gaar skævt ind i Træet, at Sidepilene der kunne indstikkes og sidde fastere under det modstaaende Træ; derfor ere og Enderne aflange, spidse og krumt afpassede, da saa

*) Crantz siger l. e., at den har kun een Modhage, ventelig for at skille den fra Kastepilen med 2 Hager, men det er ugrundet, da begge Slags have een og flere i Flæng.

dan istandgiort Ende kaldes Kingarnera (fig. 6, a.) og har mange smaa Huller, hvorigiennem den bindes fast (fig. 6, b.); Disse Sidepile ere fastbundne til Skaftet paa 2de Steder med Senetraad nogle Gange flettet; Det første Bindsel gaar omkring de överste Enden meget stærkt, da de endog binde Kingarnera inde i Hullerne Alergvee, og til større Styrke er for Enden indflettet i Senetraaden et tyndt Stykke Fiskebeen, som neppe bliver synligt, hvilket Bindsel kaldes Kemekejutei (fig. 4, n.); Det 2det Bindsel er længere ud over Midten af Sidepilene, da Senetraadene flettes om hvert Horn især, desuden ind i hverandre paa adskillige Maader, efter Grönlændernes sædvanlige Behændighed, og kaldes Aliutei (fig. 4, o.).

4. *Kastetræet*, kaldet Nørsak, bruges til at kaste Pilen fra sig med, naar det med sin krumme Hage i överste Ende anpasses i Pileskaftets Kakogeksak (see oven for) og anlægges med sin hule Rende paa det trinde Skaft; Det er af samme Beskaffenhed, som Kastepilens, da man bruger eet og samme Kastetræ til begge Slags Pile*).

See hvilken Mechanismus Nödvendigheden har kunnet lære et ellers dorskt Folk, og ligesaa vittig er denne Piils Brug; Thi herved maae iagttages adskillige Haandgreb, i hvilke de ere temmelig udlærte. Brugen deraf skeer ellers omtrent paa samme Maade, som ved Kastepilens Brug**), kun med den Forskiæl, at der

*) Jevnför min forrige Afhandling l. c. p. 164, 6.

**) Som sammesteds p. 164. er ommeldt og jeg derfor finder overflödigt her at igientöge.

maatte Sideblæren være opvendt, men her Strækkelinen, for at holde Pilen desuden i Ligevægt, naar man hæver den, og at man kaster denne Pål høiere i Veiret end Kastepilen; Har en Fanger begge Pile liggende for ved sig paa Kajakken, saa ligger Söefuglepilen paa venstre Side med Enden op til Kajaksroten.

Men ikke alle Söefugle kunne fanges med denne Söefuglepil; Det skeer kun især med dem, som pleie at dykke under Vandet for at søge deres Føde, og med nogle af dem vanskeligere end med andre. De Söefugle, man meest fanger dermed, ere *Edderfuglene* (*Anas mollissima* og *Anas spectabilis*), Alkearterne (*Alca Pica*, *Torda*, *impennis*, *arctica* og *Alle*)*).

Hvorledes det gaaer til med Edderfugle-Fangsten, har jeg omstændelig viist under den *pukkelnebbede Edderfugls* (*A. spectabilis*) Beskrivelse i Naturhistorie-Selskabets Skr. 2. B. 2. H. p. 78. som jeg ikke her vil igientage.

Alkefangsten ved denne Pål gaaer lettest for sig med den saakaldte *Boefiær* (*A. Alle*), thi den er en af de dumme Söefugle, og, da den næsten altid sidder og piasker i Vandet med sit Neb, kan man komme den temmelig nær, især naar den om Efteraaret og Vinteren kommer i Hobetal under Lander; Mærker man, at den er mere sky end sædvanlig, da fløiter man fint og

*) Man tillægges mig i Königl. Schwedisch. Academie der Wissenschaften Neue Abh. 9ter Band p. 201. at skulle have opdaget i det grønlandske Hav nok en Alkeart, navnlig: *A. cirrhata*, men det er en Ære mig ei tilkommer, og jeg begriber ikke, af hvad Kildeslig Efterretning kan være öst.

afbrudt, for at gjøre den godtroende og skaffe den noget at lytte efter; Dykker den end under, saa kommer den dog snart op igjen, og bliver inden en föie Tid udmattet fremfor andre Söefugle.

Efter den skeer Fangsten meest og lettest med *den spidsnebbede Aiké* (A. Pica.) og *Klubhalken* (A. Torda.) enten de træffes eenlige i Söen, da man gjerne for at gjøre dem trygge, pleier at udraabe stödende: Sy, Sy, Sy, og da pleier man at kunne komme dem temmelig nær, saasom de af Forundring blive siddende at gabe paa en, og kan man saa uformodentlig overrumple den med Pilen, eller om den end faaer dukket under, saa kan den dog, da der skeer i Frygt og Hast, og den ei bliver forinden ret opblæst, ei holde saa længe ud, som ellers, eller og, hvor de træffes i Hoberal i Indvigerne mellem Landene, da flere Kajakroere samle sig, for med forenet Flid at eftersætte den med deres Pile, da den for at undgaae en Pild træffer for en anden; Man indringer da vel ikke Flokken, som er i færd med at dykke under for at æde, men man skyder, ligefrem med Kajakkerne midt igiennem Flokken at tage med paa Veien, saamange man kan faae, naar de, ingen Fare forventende, komme oppippende fra deres Dykkesteder, hvor Fangerne ved deres stærke Roening ere komne dem nær, medens de vare under Vandet, og, naar man da har gaet dem igiennem, holder man stille under Landskyggen nogen Tid, indtil de igjen komme i Rolighed til at æde (thi ellers vilde de flyve ud af Vigen), og da vender man tilbage igjen paa samme Maade, saaledes fortfærende Dagen igiennem frem og tilbage.

Til den *spidsnæbbede Alke* (*Alca Pica*) veed man ellers endnu
 2de andre Fangemaader, som jeg ei kan forbigaae at ommelde,
 nemlig:

a. Hvor den gives i Mængde, og mange Fangere boe paa
 en Fangeplads, pleier man og at omringe dem i Søen og drive
 dem paa Land, da de ei gierne lade sig tvinge til at flyve; Imid-
 lertid ligge Qvindfolkene paa Strandbredden med skiulte Hoveder
 kigende ud imellem Armene, og give sig strax til at forfølge Al-
 kerne, som uden at mærke Ufred ere komne paa Land, og gribe
 dem levende, saasom de ere slætte til Fods og kunne vanskelig
 undløbe, thi, skjønt de kunde flyve bort, driste de sig ei til at
 begynde derpaa formedelst den dem saa pludselig overrumplende
 Fiende; Snart blive de nu udmattede, opnaaede og grebne, om de
 end bruge Vingerne til Hielp i deres Lob.

* b. Syd paa Landet fanger man dem og med Garn gjorde af
 Fiskebeen-Snitlinger, der forresten ligne Fiskegarn med Sænke-
 stene neden til og Flæser oven til paa Randen, og en Line ved
 hver Ende at gjøre det fæst med paa Landet, da man, ved at om-
 ringe Fuglene med Kajakker, driver dem i Garnet, hvori de stik-
 ke Hovedet, især naar de ville dukke under, og, saasom de ville
 mere og mere frem, indvikle sig saaledes med Vinger og Fær,
 at de blive siddende, og kunne tages med Hænderne.

Lunden (*Alca arctica*), som gierne holder sig langt til Søen,
 og kommer sielden under Landet, kan vel i Begyndelsen, som
 uvant til at see Folk, være dumstristig nok og lade sig komme
 nær, saa at den desletrere kan skydes med Soefuglepilen, men den

bliver snart mere sky, og desuden kommer den kun faa Aar i nogen Mængde, saa dens Fangst bliver i det hele ubetydelig.

Vigtigere er Fangsten med *Geirfuglen* (*Alca impennis*) samme Aar, da den kommer under Landet i Mængde, men, saasom dens Vinger ere saa smaa og til Flyven ubrugelige, er den af Naturen begavet med desto stærkere Evne til at dukke under Vander, og maae derfor, som en stærk Dykker, forfølges af Grönlænderne flokkeviis med deres Söefuglepile, som passe paa at skrige, saasnart den kommer op at trække Luft, paa det den skal blive forskrækket, holde sig deslængere under Vander, uden at have trukken tilstrækkelig Luft, og blive saaledes dessnarere udmattet, da de endelig komme den saa nær, at de kunne slaae Pilen i den, dog kan den holde temmelig længe ud.

Med de andre Dykkere blandt Söefuglene, saasom: *Teisten* (*Uria Grylle*); *Loomen* (*Colymbus septentrionalis*), *Ömmaren* (*Colymbus glacialis*), *Fisk-Anden* (*Mergus serrator*), *Angletasken* (*Anas hyemalis*) og *Skarven* (*Pelecanus Carbo*), holder det vanskeligere at faae Bugt ved Söefuglepilen, deels fordi de ere saa stærke Dykkere, deels og meget sky, og nogle af dem, især *Teisten*, *Loomen*, *Angletasken* og *Skarven*, byde strax til at flyve derfra, hvor da Pilekastet bliver uanvendeligt; kun forsøger man da at kaste Pilen meget høit i Luften, eller række sin Aare i Veiret, at de kunne skrækkes ved Forestillingen om en Rovfugl, som maatte ville slaae ned efter dem, og for at undgaae ham give sig til at dukke under Vander, da man siden desbedre kan forfølge og udmatte dem, til de omsider, ved at piaske sig frem oven i Vand-

skorpen for at trække Luft, stille sig desmere blotte for Flen, hvilket især lykkes med Teisten.

Vil man ellers med Held eftersætte *Teisten*, maae man fløite; ganske fint og uafbrudt, for at efterabe dens Skrig, dernæst skyde Aaren saa sagtelig fra den ene i den anden Haand, at den desmindre skal förfærdes, da den saaledes, ved at agte paa Eens fløiten, lader sig bedre nærme end ellers.

Teisten fanges ellers og levende i sin Rede mellem Steen-Urerne ved Strandbredden, da den gierne har kun een Aabning til Ind- og Udgang, da ei allene de Unge, men og de Gamle, som ligge paa Æg, kunne overrumples som i et paa begge Sider med Stene omringet Kammer og gribes med Hænderne; er den saa langt inde, at man ei kan naae den med Hænderne, da enten stikker man den med sin Piiil eller noget andet skarpt, eller og man paa Enden af en Kiep anpasser en Snare af sin Støvlerem at trække den til sig med; Fig. 7, viser en saadan Snare; da Littr. a. er Skaftr. b. Støvleremmen eller en anden Line bunden til Enden af Kieppen. c. det Sted, hvor Linens ene Ende er fastbunden, og forsynet tillige med en Malle at strikke den anden Ende igennem. d. er den Ende, man trækker paa, naar man har faaet Snaren ret om Fuglen, og saaledes trækker den hjem, da Snaren kan snæres saa tæt om den, at det ei bliver den mueligt at slippe løs.

Vil man fange *Starven* med Söefuglepilen, da maae det helst skee ved at komme uformodentlig omkring en Landodde, hvor den i Nærværelsen har været ifærd med at dukke under efter Fiske og komme bag paa den, naar den nylig er kommen op med

en stor *Ulk* (*Cottus Scorpius*) eller anden Fisk i Halsen, som man ei maae give den Tid til at faae nedslugt ganske eller faae udtrukken med Foden, det den ellers gierne vil, da den saa er for tung til at flyve op, og besværligere ved Dykning vil kunne undflye.

Man fanger ellers *Skarven* paa 2de andre Maader, enten

a. ved anpassede store Snarer paa dens Sovesteder paa de høje og bratte Fielde mod Søen, da man fra en oven til anlagt stærk Stang nedhænger en Rem med 2de Snarer af Hvalbarden jevnstides ved det Sted, hvor den pleier at sætte sig til Natteroe; naar den da enten kommer flyvende til Stedet, eller vil flyve bort derfra, saa flyver den let i Snaren og bliver hængende død, eller

b. ved at passe den op paa disse Steder, naar den sover, og om Natten i Maanskin (skiøndt med stor Fare paa disse bratte Steder over Søen) griber den levende, eller hugger ovenfra en Krog i den og haler den til sig.

Af de andre Søefugle, som ei kunne dykke, veed jeg kun at melde om *Mallemukken* (*Procellaria glacialis*) og *Skræben* (*Procellaria Puffinus*), som kunne uden Vanskelighed skydes med Søefuglepilen, naar de i stærk Taage komme under Landet og sidde flokkeviis paa Vandet, da de ere meget dumdristige, og lade sig komme saa nær, at man endog ofte kan skyde 2 paa een gang ja undertiden gribe dem levende. Man staaer dem og med Pilen i Flugten, naar de efter deres Skik flyve langs med Vandskorpen tæt forbi Kaiakken. *Struntigeren* (*Larus parasiticus* Linnæi) fan-

ges og undertiden med Søfuglepilen, naar den træffes sovende paa Vandet, og man kan liste sig paa den, ved at roe ganske sagte.

Men til de andre Maage-Arter ere andre Fangeredskaber udfundne. Til *Krykkien* (*Larus tridactylus*) og *Tørnen* (*Sterna hirundo*), bruger man et vist Slags Snarer giorte af Fiskebeen, der flere i Tallet ere anpassede omkring, en Træetold til Dobbelt i Midten, fra hvilket nedhænger en liden Fisk, gjerne *Lodden* (*Salmo villosus*) til Lokkemad, da saa Fuglen, ved at slaae skraa ned efter den overlig i Vandet hængende Fisk, maae komme i een af Snarerne med Hovedet, og snare sig selv, saa den af Fangerne kan gribes, skiöndt man ofte allene bruger en liden Klynge Tang til Sænk, den Fuglen ei formaaer at føre op med sig. Denne Maagesnare anstilles meest under lisskotser, hvor *Krykkien* og *Tørnen* pleie at opholde sig, og Fangsten er i sig selv farlig, thi Fangeren maae holde sig i Nærværelsen, og, om imidlertid en saadan lisskotse gaar i Strykker, som ofte skeer uformodentlig ved at komme ud af sin Ligevægt og dreie rundt, saa er han om en Hals formedelst den skeete stærke Bevægelse i Vandet, og mange sætte virkelig Liver til derved.

De store Maage-Arter, *Blaamaagen* (*Larus glaucus*) og *Svartbagen* (*Larus marinus*), fanges vel og med samme Slags Snarer, men da bruges gjerne en *Ulk* (*Cottus Scorpius*) til Lokkemad; dog da de ofte komme ind i Bugterne og Fiordene Landet nær, hvor Grönlænderne have deres Boliger, fanges de oftere paa de andre Maader; enten ved en Krog, skjult i et Strykke Spæk, og udkaster

i Vandet efter en Line, som man fra Landet holder fast i, og trækker til sig, naar Maagen har slaaet ned og slugt Spækket med Krogen i sig, hvorved den bliver hængende; *eller* ved et Strykke Spæk, hvori en til begge Ender tilspidset Træepind indstikkes paa rvers, saa at, naar Maagen sluger Spækket i sig, den ei kan fæse det nedsiunket, thi Pinden kommer til at sidde tvers i Halsen, og den maae qvæles, og kan siden optages af Vandet.

Fidrepisten (*Tringa striata*), og andre Sneppe-Arter, gjøre Grönlænderne ei meget af, og anstille ingen ordentlig Fangst efter dem; kun deres Drengébørn pleie at snare dem ved at strikke en Pind i Jorden og derpaa anpasse en Snare af tyndt Fiskebeep, som staaer ud til Siderne, da Sneppen, ved at løbe frem og tilbage efter Føde, løber uformærkt Snaren om Halsen.

Mere veed jeg nu ikke at anføre om deres Fuglefangst, men maae begive mig til at beskrive deres

III.

Fiskefangst og dertil hørende Redskaber.

Fiskefangsten er af stor Vigtighed for Grönlænderne, og dertil bruge de forskellige Redskaber, alt efter Fiske-Arterne og Stederne, disse opholde sig paa.

Hertil hører ogsaa *Hualfangsten*, sköndt Hvalfiskene regnes blandt Pattedyrene, men, fordi de have udbredte Finner at svømme med i Haver, og aldrig kunne stige paa Landet, ogsaa kunne

betrægtes under Fiskene. Men ikke alle Hval-Arter fanges paa een Maade. Hvorledes det gaaer til med *Stubhvalen* (*Balaena Boops*), har jeg viist i mine, sidste Vinter forelæste, Zoologiske Bidrag, under 2det Bidrag -Pag. 76 i Selskabets Skrifters 6te Binds iste Hæfte, som derfor ei her bør igjæntages. Hvorledes Fangsten gaaer for sig med den egentlige store Hvalfisk, *Bardefisken* eller *Slethagen* kaldet (*Balaena Mysticetus*), da var jeg ei paa de Steder i Landet, hvor den egentlig drives; kan derfor ei tale om den som Öienvidne, og, da jeg ei veed noget mere og rettere at sige, maae jeg henvise til, hvad Egede, Crantz*) og andre derom have skrevet. *Finnfisken* (*Balaena Physalus*) og *Nebbehvalen* (*Balaena rostrata*) fanges ei lettelig af Grönlænderne, da de ere for vilde at komme til, og desuden, om de end søges af flere samlede med deres Harpunpile og Lentzer**), saa spølere de for det meste kun deres Redskaber uden at dræbes. *Cachellotten* (*Physeter Macrocephalus*), dræbes med samme Slags Lentzer, som *Stubhvalen* og maae søges, naar den ligger rolig oven paa Vandet, da man uden Vanskelighed kan komme den nær og stikke den bag Lallierne, hvorpaa man tager Kiende efter dens Fure oven paa Ryggen bag Hovedet, som allene er tilsyne i saadan dens Stilling, og undertiden kan man give den flere Stik, før den vil gaae under, kommer og snart op igjen for at trække Luft, da man saaledes maae forfølge den flere Dage i Rad, og give den Mængde af Stik, førend den

*) See Egedes Grönlands naturlige Historie p. 57, med hosføiet Kobber, og Crantzes Hist. von Grönl. I p. 159.

**) Jevnför min Afhandling om de Grönlandske Fangeredskaber ved Sælfangsten i Selskabets Skrifters 5 B. 2 H. p. 131. og 166.

vil døde; omsider stinker den endog, før den er ret død, og er efter Døden, skiondt nys fanget, ligesom halv forfuler. Det er dog kun sielden, at Grönländerne selv faae Cachelotten fanget, men tiere træffes gamle døde Aadseleer opdrevne (ventelig stukne af de Engelske eller Amerikanske Cachelot-Fangere), hvilke de spise med god Appetit, dog kaste de Kiødet bort, naar det er alt for stinkende og giennemtrukken af salt Vand. Seasnart man ellers selv har faaet den fanget, slæber man den efter sig med Sang og Fryd til Lands, og da flentser enhver, som kan og vil, frit og uden Hinder. Til denne og andre Hvales Flentsning bruger man et Slags Springpeltse, kaldet Atterdlæk, hvori man kan flyde op paa Vander uden at staae Fare for at synke, da Hætte, Trøie, Ærmer, Vanter, Buxer og Støvler gaae i eet, og et Hul have midt paa Livet, at krybe ind udi, som siden sammensnøres, ligesom og Hætten gaaer trangt omkring Ansigtet, hvorved Luften i den rummelige Peltz, syet af sort og glat saa kaldet Vandskind, indesluttet og bærer Flentseren op, saa at han kan ligesom sidde i Vandet i al Magelighed at flentze.

Eenhiörningen (Monodon Monoceros) og *Huidfisken* (Delphinus albicans) fanges i aabent Vand med Harpuun og Blære, ligesom Sælhundene*), men ere vanskeligere at komme nær, og skyde siden frem med større Fart, naar de faae Harpunen i sig, hvorved ofte Harpunlinen brister, formedelst Blærens Modstand i Vander, og alting gaaer da forloren. Langt Nord paa Landet, hvor Isen snart og stærk lægger til i de store Bugter, og disse

*) See samme steds p. 131.

Hval - Arter derfor, til at trække Luft, holde gierne nogle Vaage aabne i Isen, til hvilke de i store Flokke jevnlig søge, oppaa Grønlænderne dem ved disse Vaage om Iisbredden, og derfra slaae Harpunen i dem med blot Line uden Blære, kun hæfter man et Mærke paa Linen for at kiende den fra andres, thi, skiønt Harpuunlinen er uden Blære, har man ei at frygte for at de skulle undløbe, saasom de have ei flere Vaage eller aabent Vand i Nærheden at søge til, men maae stedse tilbage til samme Vaag at trække Luft, og naar de omsider døe af Harpuunstrikket, kiender hver sin Line og trækker sin fangne Fisk op paa Isen.

Marsvinet (*Delphinus Phocaena*) fanges og med samme Redskaber, men for at kunne anbringe disse Pileskud, maae der passes paa, naar det er trygt og holder sig nogen Tid stille i Vandskorpen. *Springeren* (*Delphinus Delphis*), *Svinhvalen* (*Delphinus Tursio*) og *Lillevangen* (*Physeter Microps*), saavelsoin de øvrige Tandfiske, give Grønlænderne sig sielden af med, da de ere for vilde, saa det er kun et Lykketræf, at flere samlede kunne finde Leilighed at harpunere dem ligesom *Marsvinet*.

De egentlige Fiske af det store Slags, saasom: *Hellesfyndrene* (*Pleuronectes Hippoglossus* og *Cynoglossus**), *Stortorskene* (*Gadus Morrhua* og *Callarias*), *Seien* (*Gadus virens*), *Langen* (*Gadus Molva*), *Rødfisken* (*Perca Norvegica*) og *Berglaxen* (*Macrourus rupestris*)

*) Den Fisk, jeg nemlig under dette Navn har beskrevet i min Fauna Grönl. Spec. 118, men vil søge Leilighed i en af mine følgende Afhandlinger nærmere at bestemme.

fanges med en *Dyb-Vands-Snøre*, som er lang og stærk, kaldet *Itinërsiut* : et Redskab at søge Dybet med (af *Itinek*, Dybet), fordi den bruges paa meget dybe Steder, hvor disse Fiske opholde sig, eller *Netarnarsiuut* : en *Hellefiskesmøre* (af *Netarnak*, en Hellefisk), fordi den bruges fornemmelig til Hellefiskefangst paa 100 Å 200 Favnes Dyb; dens Skikkelse udviser Fig. 8. hvor Lit. a. er Krogen (*Karssursak*), større og stærkere, end paa nogen anden Snøre, hvilken enten kjøbes tilgiort ved Colonierne, eller forarbejdes af Grønlanderne selv af et Sextomme-Söm eller andet Jern, og saadan holdes for mere paalidelig, end de kjøbte. b. er en Modhage (*Akinga*) til at holde i Fisken, at den ei skal slippe af. c. viser den Strækning, hvor Madingen ombindes. d. er et Strykke krumt og tyndt Reenhorn, Been eller haardt Træ, hvori Krogen er fastsat saaledes, at i Hornet er gjort en Kløft eller Rende, hvori Krogens överste Ende er indlagt, tilnaglet og ombunden med Senetraad; dette Strykke hedder *Keëvik* : Bidested, fordi Madingen her har Sred til Bid for Fisken. e. er et Strykke tykt Hvalbarde, der ved en kort Rem for hver Ende samler Krogen med Sænkestenen, og holder Krogen stramt udstrakt, samt hindrer, at Fisken ei bider Snoren af tæt oven for Krogen, da Hvalbarden er fastere at bide i, end en Rem; ellers bruge og nogle en bred og tyk Kobberem, af Mangel paa Hvalbarde. f. er Sænkestenen, hvormed Snörens nederste Ende kan sænkes til Bunds; denne maae være af Veegsteen, paa det man i samme kan faae boret Hul til Fastgiörelse; dersom man i Mangel heraf maae bruge Kampesteen, da indsyes den i et Strykke Skind, paa det man kan faae noget at hæfte Remmen ved, saasom man ei i den, som i Veegstenen, kan børe Hul, men derved er den Feil, at, naar

Vid. Sel. Skr. VI Del. II Hæfte 1816. K k

Skindet hæver sig, holder det endeel Luft inde, hvorved Stenen flyder noget op, og er derfor ei saa tienlig. Den maae være temmelig stor. g. er en bred, men kort, Kobberem, som samler Stenen med Snören. hh. ere 2. smaae Been-Legener eller Been med en Hvirvel i, som kan dreie sig ruudt, og hindrer Snören fra at snoes og brydes, eller faae Bugter, kaldes derfor Kervserut (af Kervsak, snoet), og af saadanne gives paa denne Snöre 2 eller flere, ligesom den er lang til. i. er Snören eller Linen selv, som ligger oprullet og bruges ei i Grönland af Garn, det Landet ikke eier, men enten af rynd skaaren Hvalbarde, sammenknyttet paa mange Steder, eller af Kobberemme, som skiæres saa lange som mueligt af *Remmesælens* (*Phoca barbata*) Skind. Det første Slags bruges meest Nord paa Landet, hvor *Bardehvalen* (*Balæna Mysticetus*) falder, og det sidste Slags meest Syd paa, hvor *Remmesælens* (*Phoca barbata*) falder. Bardesnören har det Fortrin for Remmesnören, at den kan bruges mange Dage i Rad, saasom den ei trækker Vand, hvilket Remmesnören gjør, som derfor hver anden Dag maae tørres i Luften, desuden er Bardesnören lettere at mærke Fisken paa og ei saa tung at hale; derimod har Remmesnören det Fortrin, at, da den ei er knyttet paa ret mange Steder, trækkes den ei saa let i Stykker, som Bardesnören; af hvis mange Sammenknytnings, Steder snart en Knude kan gaae op, og denne falder tillige kostbarere. Til en Bardesnöre behöves fuldkommen 1 Overmaals Barde, thi man har Snörer fra 100 til 200 Favne til den egentlige Hellefiskefangst, ja til visse Fiskepladse, især hvor der fiskes efter Rödfisken bruges 300 Favne, og da maae mere end 1 Barde til, derfor og saadan umaadelig lang Snöre kaldes Sullupaugarsiut 3: Rödfiskesnöre (af Sullupaugak, en Rödfisk. k. er

en Blære paa överste Ende af Snören, kaldet Auarårtak (af Auatak, en Kobbblære), som enten er Maven af en Sælhund, Hund eller Marsviin, eller og et Stykke af en Hvidfiskemave; naar denne Blære er oppustet, tiener den til at holde Snören oppe i Vanden, saa den ei skal synke, i Tilfælde at man maatte nødes til at give Slip paa den for at give efter for en stor Fisk. Den maae være middelmaadig stor, at deels ei Snören skulde briste, om den var for stor, deels Fisken ei løbe bort med Snören, om den var for liden. I. er et liden Been-Rör med en Tap i, paa Enden af Blæren, hvorigiennem man oppuster den, kaldes derfor *Puerbik* (af Puer-pok, blæser op).

Denne Snöre er ikke af liden Vigtighed for en Grönländer, thi den skaffer brav Føde, naar han opholder sig paa gode Fiskepladse. Men, da den, som sagt, bruges paa meget dybe Steder enten i Fiordene eller paa Fiskebankerne ud til Søes, kan ei dermed fiskes uden i stille Veir, liden Ström og Söegang, paa det Snören kan blive ved Bunden; og især skeer det Foraar og Höst, naar Grönländerne ei have meget andet at gjøre, fordi Sælhunden da er borte, og Fiskene, ved at slippe Sælhunden deres Fiende, komme under Lande; dog skeer det og om Vinteren i Fiordene. I aabent Vand fiske Mandfolkene næsten allene i deres Kajak, og have da Snören liggende helst bag, sieldnere for, sig paa Kajakken oprullet, og, naar de komme til Fiskepladsen, binde Mading paa af *Ulk* (*Cottus Scorpius*) eller andet beqvemt paa ovenmeldte Sted, ei paa Krogen eller Modhagen selv, men oven for samme, hvorfor Fisken og ofte undgaer; gierne mager man det saa, at Ulkens Skind vender ind ad, men dens hvide og blanke

Kiød ud, saa og dens Gieller, Lever og andet rødt imellem til at skinne desbedre, og dertil er det beqvemt nok, at man binder Madingen fast oven for Krogen, der ellers ikke saa let lod sig giøre, naar Fisken sættes heel paa Krogen selv; undertiden, da Krogen er blot, kan man og hugge den i Bugen eller anden Deel af Fisken, naar den søger efter den oven for siddende Mading. Naar da alting er færdig, lader man Snören gaae til Bunds, bevæger den op og ned, samt holder Kajakken paa eet og samme Sted ved at bevæge Aaren jevnlig; bider en Fisk paa, som ei er for stor og tung, da trækkes strax op uden videre, men er den meget tung, var det at befrygte, at man maatte kandre, hvorfor man gjerne giver den al Snören at løbe med, da Blæren, som flyder oven paa, viser hvor Fisken er; siden, naar den er udmattet, kan den med mindre Umage optrækkes, da den er som død, og rolig lader sig trække til Overfladen, hvor den vel igien begynder at blive urolig, men maa derfor strax slaas for Panden eller i Nakken med en Kølle eller et Stykke Træ. De middelmaadige store Fisk, saasom: Stortorskene, Rødfisken og den lille Hellefiske-Art, lægges bag paa Kajakken, men den store Hellefisk og Haien slæbes ved Siden af Baaden.

Thi da Haien, det Slags nemlig, som kaldes *Haäkal* eller *Haa-skierding* (*Squalus Carcharias*) gjerne holder sig til Fiskebankerne for at giøre Fangst, hænder det sig og imellem, at den bider paa Krogen, skönt Grönländerne ei gjerne ønske det, da den for det meste bider Snören over, dog maa den og underriden holde for, og da samle flere Kajakker sig om den, naar den er bleven ophalet, og dræbe den samtlig med deres Harpuner, Lentzer,

Purrer og Knive, thi den bider stærk om sig. Om Vinteren, naar man fisker paa Iis igiennem et Vaag, kan det bedre lade sig giøre, da man staaer som paa fast Land at holde den fangen, men i en liden Kajak har det større Vanskelighed, at den ikke skäl omkântres ved den idelige Bevægelse, Fisken er i paa mange Snese Favne Dyb. Andre slaae og deres Harpuunpile i Haien, naar de see den oven i Vandet, og da have nogen til Hielp at lentze den, hvilket dog lader sig best giøre, naar man fra Landet seer den Strandbredden nær, hvorhen den har søgt efter Folkes Allarm eller for at undflye sin Fiende *Cachelotten* (Physeter Macrocephalus), og derfra kaster Pilen i den, uden at lade Linen følge med, thi dermed haler man den halv levende paa Land.

Til de mindre Fiske, saasom: *Ulkene* (*Cottus Scorpius*, *Scorpioides* og *Gobio*) og *Fiordtørskan* (*Gadus barbatu*s) bruges 2de mindre Slags Snører:

1. *Ulkesnören*, kaldet Kaniorsut æ: et Redskab at fange Ulke med (af Kaniok, en Ulk), fordi denne Snöre meest bruges til Ulkefangst. Den bestaaer af Krog og Line, og vises i Fig. 9. med alle sine Dele, hvor Lit. a. er et lidet Strykke aflangt Been eller Horn med 2 smaa Huller for at sætte Krogene igiennem, det kaldes Kannårtak, (af Kannak, et Skinnebeen, fordi det ligner samme), og er butter i begge Enden, og ved överste Ende bundet fast til Sænkestenen ved lidet Fiskebeen, der stikkes igiennem Stenen og Benet. bb, viser Krogene, Karssursak kalder, men af Sydlænderne Okomersak æ: noget, som tages i Munden; för den endnu

er fastgjort kaldes den og Pekkitaq o: det Krumme; disse tverløbende Kroge ere egentlig 2 sædvanlige Bakangler, kiøbte ved Colonierne, der ere udstrakte og afspidsede til begge Ender, men i Nöd bruges andet Jern eller Staaltraad, som Grönländerne meget behændig vide at sildanne, og føre sig til Nytte. c. er Sænkestenen, som maae være af Veegsteen, eller et andet Slags, der ligner den, fordi den er tung og let at arbejde udi; den dannes gjerne aflang og kaldes Ujarak o: Stenen. d. viser hen til de smaa hvide Pletter paa Stenen, som betyde Perler, Fierstikke, smaa Stykker Bly, noget rödt enten Klud eller det röde af Teistefödder, Rypekamme o. s. v. som hæftes fast paa Siden af Stenen, for at lokke Fisken til Krogen; disse kaldes Kaulorkotei o: dens samfældige blanke Ting (af Kaulorpok, er hvid og blank). e. er et lidet Stykke bredt Kobberem eller Been, kaldet Pamiürsak o: Haleligning (af Pamiok, en Hale) og gjort fast ligesom a. f. er Linen eller Snören selv sammenrullet, kaldet Aulisaut o: et Fiskeredskab (af Aulisarpok, fisker); bestaaer helst af rynd beskaaren Hvalbarde, som sammenknyttes paa mange Steder; i Nöd bruges Ravnefjer, flakte og samlede paa samme Maade; den skal være 50 à 54 Alen lang, naar den skal være fuldkommen og passe til alle Fiskepladse, men paa Iis er det nok, naar den er halv saa lang. g. er et lidet Strykke Træ til Flæe eller Dobbel, at Snören ei skulde synke, om den gled af Hænderne, kaldet Puktakor o: noget at flyde op ved (af Puktavök, flyder oven paa). h. er et lidet Legen, ligesom paa Dybvandssnören (p. 258), til at forhindre Snörens Snoening og Brydning. Fig.

10 viser en Forandring af Krog, som nogle have, da Lit. a. er en saadan Krog selv, bestaaende af et Söm, sat fast med överste Ende i et Been, og i nederste klöftet, saa at deraf blive 2 Hager, der udstaae til een og samme Side. b. er Benet, hvori den er gjort fast ved at indstikke Enden og tilnagle samme. c. er Sænkestenen og d. det överste Been eller Rem (jevnf. Fig. 9. Lit. e.)

Til denne Snöre bruges ingen Mading, men man bevæger den blot idelig op og ned i Vandet, da Fisken, ved at see paa det blanke paa Siden af Stenen, kommer frem af Dybet for at gribe det; dog maae Snören holdes nær ved Bunden; i det den nu gabende nærmer sig Stenen, hugger man den underværende og altid bevægelige Krog i Munden eller Kroppen, hvorfor og Krogen staaer ud til alle 4 Sider (i Fig. 9), paa det at man kan træffe Fisken, til hvad Side den end kommer, og den anden (Fig. 10) er derfor ei saa paalidelig. Ved dette Fiskerie maae ellers vel mærkes, at, saasom Ulken er en tosset Fisk og vil gierne sluge alting i sig, giver den sig god Tid hertil, og derfor maae man kun jevnt bevæge Snören op og ned, og ved hvert Ryk ligesom lade den hvile lidt, da Ulken imidlertid betragter det blanke, og i den Mellemtid det hviler skynder sig frem fra Bunden for at overtrümple det, men bliver da greben af Krogen, som i det samme oprykkes; bliver den ei fuldt truffen, löber den til sit Sted igien, men tör derfor nok komme 2den Gang, som man paa Sandbund i Soelskin især kan bemærke. Naar man faaer den ophalet, slaer man den

strax over Panden med et Strykke Træ, at den ei skal springe af Kajakken, der ei er, som andre Baade, huul, men flad oventil.

Denne Snöre bruges saavel af Qvindfolk, som Mandfolk; de første, især Enker og Tienestepiger, fiske allene paa Is om Vinteren, hvorpaa de hugge et rundt Hul for at stikke Snören igiennem; de føre derfor stedse et Huggejern med sig bunden paa Enden af en Kiep, og have tillige en Skindpose med sig at samle Fisken i, da de undertiden komme Hiem med en betydelig Dragt; de sidste (Mandfolkene) fange vel og paa Isen, men meest paa Kajakbaade Vinter og Sommer, da de hænge enten Fisken ved Siden trukken paa en Snor, og slæbe den efter sig, naar den faaes i Mængde, eller og føre den liggende bag paa Kajakken, og have undertiden saa betydelig et Antal, at Kajakkens Bagdeel næsten er skjult under Vandet af Tyngde.

2. *Medernören*, kaldet Nedlout 3: et Redskab at fiske med fra Landet (af Nedlukpok, fisker fra Lander), fordi den bruges saaledes. Man kalder den undertiden Sinasiüt 3: et Redskab at bruge ved Strandbredden (af Sine, en Strandbred), altsaa næsten af samme Betydning. Fig. 11 viser denne *Medernöre*, hvor Lit. a. er en ret og slet Fiskekrog. b. dens Modhage, over hvilken Madingen sættes. c. et kort Strykke Rem, som samler Krogen med d. en liden Sæksteen af Veegsteen. e. atter en liden Rem, som samler Stenen med den egentlige Snöre f. som giøres af Hvalbarde, ligesom

den förrige, gjerne 9 à 10 Alen lang, med g. et lidet Fingergreb paa Enden. Naar nogen Forandring först er bleven gjort ved Krogen til visse Arter, faaer denne Snöre Navn af Ersak 3: noget at sluge i sig (af Eiok, sluger i sig), og sees Fig. 12 hvor Lit. a. og b. er, som paa Nedlout, men c. et Stykke udpladet Blye, som skinner i Vandet, og er egentlig Aarsag til Navnet, fordi Torsken, som helst hermed fiskes, for at vilde opsluge dette blanke, slugen tillige Krogen i sig; i forreste Ende af dette Blye er Krogen indstukken med överste Ende; e. f. og g. er som paa Nedlout. Fig. 13. viser et 3die Slags smaa Snörer til smaa Fiske, hvor Lit. a. viser Krogen, b. en stor klar Perle til at lokke Fisken med, som og er nok til Tyngsel. c. en kort Snor af meget tyndt Fiskebeen eller snoet Sene traad og d. en kort Medestang. Bruges egentlig kun til Fiskeunger, naar disse Stimeviis nærme sig Strandbredden.

Med disse 3 Slags Medesnörer fiskes altid fra Strandbredden, hvor man kan see Fisken överlig i Vandet, og giver agt paa, naar Fisken gaaber over Madingen, da man strax rykker til sig for at hugge Krogen fast i den. Dog ere disse Snörer ei af stor Betydning, og bruges meget sieldnere, end *Ulkesnören* (Fig. 9 og 10).

Til andre Fiske, især *Sternbideren* (*Anarrhichas Lupus*) og *Rognkalden* (*Cyclopterus Lumpus*) bruges en *Fiskestikker* kaldet *Kakkivsek* (af Kakkio, stikker) som har meget tilfælles med de Danskes Lyster eller Aalestanger. Den er ellers 3de Slags, som

Vid. Sel. Skr. VI Del. II Hæfte 1816. L 1

dog ei ere meget forskiellige fra hverandre, og alle sidde paa Træskafter 2 à 3 Alen lange. Strikeren selv, som sættes paa Skaftet nederste Ende, giøres enten af Söm med Modhage eller Krog, hvoraf een til hver Side, saa at den bliver agrenet, eller og af gammelt Jern, som man kløver i den ene Ende, og lader blive heelt i den anden for at stikkes ind i Skaftet, da Kløften danner tvende til hver Side udstaaende og med Modhager forsynede Gren; eller og man bruger smale Strykker Reenshorn dertil, eet paa hver Side, fastbunden til Skaftet, med flere Modhager paa den inderste Side; nogle sætte og imellem Grenene en Middelpig af Jern, som skal hielpe til at stikke Fisken desvissere, men har ingen Modhager; ogsaa nogle have paa översste Ende af Skaftet en Knap af Træ eller Been.

Denne *Fiskestikker*, som sees Fig. 14 med Jernpigge og Mellembraad, og Fig. 15 med Hornpigge og flere Modhager, bruges altid nær ved Landet paa ei meget dybe Steder, saa at man kan see Fisken enten siddende stille paa Grunden eller svømmende forbi i Vandet, da man passer paa at faae den lige over hans Ryg og stikker den i ham, thi siden kan den ei, formedelst Modhagerne, slippe løs, men trækkes op. Med dette Fiskeredskab kan endog Dreng og Qvindfolk giøre god Fangst, naar Fisken ret vil gaae til; dog kan det ei skee uden i stille Veir, thi ellers seer man ei vist Stedet, hvor den er, fölgelig ogsaa let slaar Feil; naar derfor Vandet röres noget af en liden Blæst, medens Fangsten gaaer for sig, pleier man at tage et Stykke Sprk eller og Rognkaldens gydede Rogn i Munden, gumler det smaa og udepytter det i Vandet noget fra sig, hvor Vinden kommer

fra, derved bliver Vandets Overflade rolig for en Tid, saasom Fedmen vider sig ud til alle Sider og dæmper de smaa Bølger.

Artigt er det ved denne Fangst, at den, som først faaer Fisken at see i Vandet, skal høre den til, om han saa end ikke selv har noget at stikke den med, og andre, som stikke den, levere Eiermanden den uden Omstændighed.

Til *Hysen* (*Gadus Aeglefinus*) at fange bruger Grönländerne en artig Maade, som de sige sig at have lært af *Fjeldråven* (*Canis Lagopus*) som pleier at komme til Strandbredden om Vinteren at fiske, ved at røre med sine Laller i Vandet mellem den brudne Iis, hvorved den lokker denne nysgierige Fisk frem til Overfladen og griber den. Ligesaa gjøre nu ogsaa Grönländerne, enten mellem de af Søegangen brudne Iisstykker ved Stranden, eller i et af dem selv hugget Hul paa Isen, helst i Februar-Maaned, da den leger, og dette maa skee om Natten, Aften eller tidlig om Morgenen; da man rører Vandet med en Pind og gjør det klart, hvorved Fisken lokkes op og kommer ganske överlig i Vandet, og bliver græben med Hænderne.

Lodden (*Salmo villosus**) komme de allerjættrest til at fange, som er en særdeles Velsignelse af Forsynet, da de behøve denne

*) Denne Fisk har jeg i min *Fauna Grönländica*, Pag. 177, kaldet *Salmo arcticus*, men, da Pallas har en anden *Salmo* under dette Navn, som og under samme er indført i Gmelins System; saa er det bedre med Udgiverne af *Zoologia Danica* i 4de Tome Pag. 45 at give den det Navn *Salmo villosus*, hvilket og bedre svarer til det Gmelinske Navn *Clupea villosa*, skönt han urigtig med Müller har regnet denne Fisk blant Sildene.

lille Fisk i Mængde at tørre til Vinterproviant; den kommer i
 Legetiden i Foraaret noget hen paa Sommeren ligesom at tilby-
 de sig selv i visse Fiorde i store Stimer, saa de uden Vanske-
 lighed kunne samle hele Baade fulde deraf. Ved Loddefangsten
 saavel som deres Törning have allene Qvindfolkene at bestille, som
 især i Juniimaaned med deres Konebaade begive sig op i de Fior-
 de, hvor de pleie at falde, og forblive der saalænge, til de have
 faaet nok. Man udfarer da med Baadene til visse Tider, især
 naar det er Ebbe, for at randsage Strandbreddene, om man kan
 træffe Stimerne i færd med at lege, da de til den Tid pleie at
 stryge langs Strandbreddene. I saa Fald öser man dem med et
 Slags dertil indrettet Loddegarn, i Form af en Hov eller Ketser,
 lig Europæernes Regegarn, kaldet Kallut 3: et Redskab at öse Fisk
 med (af Kallörpok, öser Fisk), fordi man derved virkelig öser
 Lodderne op i Baaden, eller paa Landet ved at staae paa Strand-
 bredden; man sætter nemlig Ösen foran Stimen; der saaledes löber
 selv i den, saa at man blot har nödig at öse dem af, og begynde
 hvor man slap, indtil man har Baaden fuld eller paa Landet fin-
 der sig at have faaet nok for den Gang. Denne Hov er sammen-
 knyttet i Ruder af flettet Senetraad, og fæstet paa et Skaff, som
 er længere, naar det skal bruges paa Landet, men kortere, naar
 det skal bruges i Baade. Man öser især om Natten eller om Mor-
 genen tidlig, saasom Ebben gierne da træffer ind paa denne Aarens
 Tid, og der er desuden liden Nat; og i Ebberiden maae det skee,
 fordi Stimerne staae paa Grunden at gyde deres Rogn og Miolk,
 og da ved hvert Vande desbedre opöses. Ere forskellige Familiers
 Qvindfolk paa een og samme Baad, saa deler man Fisken imellem
 sig, dog ei förend den bliver törret ved at udspreides paa Klipper-

ne, som ogsaa maa skee under fælles Arbeide, og siden fyldes den tørrede Fisk i Poser af Skind, da hver Person tager sin Pose, thi den, der eier Baaden, faaer derfor ei mere. Andre, som ei kunne komme med paa Baadene, maae søge at dse fra Strandbredden, hvilket man og i Almindelighed helst gjør, hvor det kan skee, for at spare de skrøbelige Skindbaade, som ved dette Arbeide blive meger medtagne.

Til Örederne (*Salmo Alpinus*) bruger man forskellige Fangemaader:

1. Med et Laxegarn, kaldet Kaksut, hvoraf dog kun faa Grönlændere have de egentlige af Hampegarn sig tilkiøbte ved Colonieme, og gierne kun i korte Strykker; men förend Landet blev beseilet, knyttede de sig selv korte Garn af fletter Sennetraad, hvilke vel og endnu bruges, hvor man boer langt fra Colonieme. Saadanne Garn sættes enten rvers over en Elv, som ikke enten er for stridig eller stor, og göres da fast ved Enderne til begge Sider paa Landet, da Öreden fanger sig selv ved at löbe deri om Natten; eller og ved Siden af en stridig Elv, langs med Elvens Bredde imellem smaae Holme, hvor Endelinerne kunne göres fast, i hvilket Fald Fiskene maae drives i Garnet ved at kaste Stene i Vandet; eller og tyers over Enden af en liden fersk Söe, som har udløb i Haver, hvor de da gaae i Garnet om Natten eller man ved at bringe en Kajak over Land i Söen og roe rvers over den frem og tilbage fra den ene Ende mod den

anden piaskende med Aaren i Vandet, og driver saaledes Fisken i Garnet.

2. Man slaar den og med Söefuglepilen (Pag. 242) naar den staar i Flokketal før Elvmundingen eller man træffer den enkelt springende oven i Vandet.
3. Ogsaa stikker man den med Fiskestikkeren (Pag. 265) naar den sees at sidde roelig ved Siden af en Elvbredde eller Steen.
4. Undertiden vader man, og, naar det giöres Behov, kaster sig nögen i Elven, at randsage under store Stene, hvor den pleier at forstikke sig, og da tages med Hænderne.
5. Eller og vadende i Elven med Loddeösen (Pag. 268) søger at faae anbragt samme under Fisken eller dreven den deri.
6. Man fanger den og, især Nord paa Landet, i et Slags Fiskeruse, som jeg vel ikke har seet, men siges at have kun een Indgang, som en Tragt flættet af Vidieriis, og omgivet med en rummeligere Hals af sammenknyttet Senetraad, der samler Tragtens Munding med den neden til hængende aflangrunde Kurv, flættet af Vidieriis, som en Park, hvori den indløbende Fisk samles, og ei igiennem den tragtformige Indgang kan finde tilbage. Denne Ruse, kaldet Korngortut, bruges kun i Elve, da man vender Mundingen mod Strömmen og lader Kurven selv staae dybere, da omsider deri de i Elven indløbende Öreder kunne samles i temmelig Antal.

7. Andre fange dem med en *Fiskesnare*, kaldet *Napiut*, der stemmer overens med den under Teistefangsten (Pag. 250) ommeldt; Forskiellen er blot, at Fiskesnaren bestaaer af tyndt Fiskebeen og Skaftet er længere; hvilket man udstikker fra Elvbrædden med sin udvidede Snor paa Enden, og søger at faae denne om Fisken især tæt ved Giellerne, da man trækker til sig med den anden Ende af Snoren, der snærer Fisken ved Giellerne, og haler den ind.
8. Nogle fiske den med en Krog paa Enden af en Line, hvilken man hugger i Livet paa den.
9. Syd paa Landet siges man og at fiske den med *Medesnören* (Pag. 264) fra Elvbredde, der ræge ud over Vandet, saa at man ei lettelig kommer til Syne.
10. Den almindeligste Fangemaade er ellers, at man afdeler en liden Bugt med et lavt Steengierde tvers over, da Stenene ere lagte tæt paa hinanden, kaldet *Sapputit* (af *Sappuvok*, ind-dæmmer), hvilken *Laxegaard* dannes i Ebbetiden, dog saa at Gierdet eller Dæmningen ei naaer til Vandets Overflade, naar det bliver Flod; naar da Vandet begynder igjen at falde, saa samle sig en Mængde Kajakroere med deres Baade, adspredende sig noget ude i Søen for Gabet af Bugten, og piaskende og larmende i Vandet drive saaledes Öreden for sig ind i Bugten over Gierdet ved at roe tværs for Gabet frem og tilbage, hvorved den skrækkes ind efter, og derinde holder man den med lige Larm spærret, indtil Vandet falder ganske, saa Gierdet kan dæmme for Fisken, da man

siden bruger allehaande Redskaber, baade Mandfolk i Kajak, og Qvindfolk fra Lander, at fange og stikke den med, hvorved man reent kan gjøre Ende paa al den Fisk, som befinder sig inden for Gierdet, og kan ei komme ud, men om sider maae befindt sig som paa tørt Land, naar Vandet i største Ebbemaal ganske er udløben.

11. Man har endnu en anden Maade, som man kalder 'Akajrolerdlugit' (af Akajarok, en Mave), da man midt i en Elvind hegner en Deel med et Steengierde, oven til viit med en smal Hals hen til et rummeligt Omfang, der saaledes ligner en Mave; derved trænger Vandet igiennem den smale Hals ned i den rummelige Deel, og Öreden følger med, naar man oven fra kaster med Stene; naar da saamange ere ikomne, som man holder for nok, saa gör man Aabninger i den forreste vide Deel, tilslutter derimod den smale Hals, derved Elven faaer et andet Løb, Vandet bliver stille i den saakaldte Mave og Örederne indsluttede, saa man uden Möie fisker dem med Lødde-Ösen (Pag. 268).
-

S a g - R e g i s t e r

o v e r

S i e t t e D e e l

a f

det Kongelige Danske Videnskabs-Selskabs Skrifter.

A.

Afstand, Træernes indbyrdes, hvor-
af er afhængig, II. s. 13. 14.

Agerdykning, dens gavnlige Indfly-
delse paa Folkeformeringen, II.
s. 201. var i stor Anseelse hos Ro-
merne, II. s. 202. hvad er gjort
for dens Fremme i Danmark, II.
s. 205.

Akajuroterdlugis, det Grønlandske
Navn paa en i Grønland brugelig
Maade at fange Örreder paa, II.
s. 272.

Albert, Biskop i Aarhus, I. s. 255.

Alca Alle, II. s. 246. *Alca arctica*,
II. s. 248. *Alca impennis*, II. s.

249. *Alca pia*, II. s. 248. Maas-
den, hvorpaa den fanges i Grøn-
land, beskrives, II. s. 248.

Alc Frakne, Konge paa Hringrike,
I. s. 236. dræber *Gunnar* og *Glim*
i Tvekamp, I. s. 236. dræber *Hialt*
og *Skare* i Tvekamp med deres tolv
Ledsagere, I. s. 236. anfører Ha-
rald Hyldetands Flaade i Bravalla
Slaget, I. s. 237.

Alf, Konge, og hans Kjemper, I. s.
252. 253.

Alkefuglene, hvorledes fanges i Grøn-
land, II. s. 246 og følg. hvorle-
des den spidsnabbede *Alkefugl* fan-
ges der, II. s. 248.

Alkormen, den samme som *Ascaris*
Alca, I. s. 138 beskrives, I. s.
138 og følg.

Alvilde, *Scaros* Datter, Aarsag til
Tvekamp mellem denne og Skiold,
I. s. 224.

M m

- Ammodytes Tobianus*, I. s. 71.
Anas mollissima, II. s. 246. *spectabilis*, II. s. 246.
Anglesaske, I. s. 83.
Angul, Konge i *Angeln*, I. s. 232.
Angurvadal, Viking Thorsteinsons Sværd, I. s. 244. 245.
Ardluk, det Grønlandske Navn paa *Physeter microps*, I. s. 80.
Ardlurksoak, det grønlandske Navn paa *Delphinus Orca*, I. s. 80.
Argonauta arctica, I. s. 72.
Arngrim, Konge i det norske Helgeland, havde tolv Sønner, I. s. 235.
Asa, Olufs Datter, *Ale* den Fræknes Hustrue, I. s. 236.
Ascaris alca, I. s. 124. 138. *Ascaris bifida*, I. s. 123. bör hedde *Ophiostoma Phoca*, I. s. 127. *Ascaris Gadi*, I. s. 124. bör hedde *Fusaria Gadi*, I. s. 131. *Ascaris Phoca*, I. s. 123. bör hedde *Fusaria Phoca*, I. s. 125. *Ascaris Pleuronectis*, I. s. 124. bör hedde *Echinorhynchus Platessoida*, I. s. 130. *Aschris Raja*, I. s. 124. bör hedde *Fusaria Raja*, I. s. 128. *Ascaris rubifera*, I. s. 123. bör hedde *Echinorhynchus Phoca*, I. s. 126. *Ascaris versipellis*, I. s. 124. bör hedde *Echinorhynchus versipellis*, I. s. 133.
Asgaus, Viking, I. s. 243.
Asserdlæk, det grønlandske Navn paa en Art Svømmeklædning, II. s. 255.
Augantyr, *Arngrims* Søn, I. s. 235. 244. hans og hans Bröders Tvekamp paa Samsøe med *Hietmar* og *Örvarodd*, I. 235. han falder, I. s. 236. lægges i Høi ved Strandbredden, I. s. 236.
Aun, Konge i Sverrig, I. s. 234.
- B.**
- Balanus compressus*, den samme som *Lepas balanaris*, I. s. 86. *Balanus concameratus*, den samme som *Lepas Diadema*, I. s. 87. *Balanus polythalamus*, den samme som *Lepas balanaris*, I. s. 86.
Balena Joops, I. s. 63. 82. *Balena musculus*, I. s. 64. *Balena mysticetus*, I. s. 65. 67. 73. 77. *Balena physalus*, I. s. 65. 73.
Band, Jødernes store, I. s. 192. er tre Slags (בִּנְיָן, בִּנְיָן, בִּנְיָן), I. s. 192. not.
Bardehval, I. s. 65. 67. 73. 77.
Bardesnöre, Grönländernes bedste Fiskesnöre, beskrives, II. s. 258.
Bele, Konge i Sogn i Norge, I. s. 236 og fölg.
Berggylte, I. s. 95. svarer til *Labrus exoletus Linnæi*, eller *Labrus nil-*

- Ins*, I. s. 96. beskrives naturhistorisk I. s. 109 og følg. dens Synonymer, I. s. 109.
- Berglax*, *Macrourus campestris*, hvorledes fanges i Grönland, II. s. 257.
- Berse*, Holmgangsmænd, I. s. 227.
- Berserker*, I. s. 233. *Argantyr*s og hans Bröders Berserk-Raserie beskrives, I. s. 235.
- Besaaening*, Skovenes naturlige, bör foretrækkes deres Beplantning, II. s. 10.
- Biergruur*, I. s. 84.
- Björn Blaaetand*, Kol Kroppinbaks Sön, dræbes af Viking, I. s. 244.
- Blaagomme*, I. s. 98.
- Blaaetand*, I. s. 95. den samme som *Labrus variegatus Gmelini*, I. s. 99. beskrives, I. s. 100 og følg. dens Synonymer, I. s. 100.
- Blaastak*, I. s. 98.
- Bloinaus*, hvad var, I. s. 255. Cereemonierne derved, I. s. 254.
- Bæfær*, *Alca Alla*, hvorledes fanges i Grönland, II. s. 246.
- Borgere* af en Stat, hvilke ere I. s. 175. bör være Krigere, II. s. 52.
- Bos moschatus*, I. s. 61. *Bos gruniens*, I. s. 61.
- Bravallaslager*, I. s. 237.
- Bugge*, *Thomas*, Ridder, Etatsraad og Professor i Astronomien: Observationer over Jupiters, Mars's, Saturnus's og Urans Oppositioner med Solen i Aarene 1808 og 1809, I. s. 9 og følg.
- Busskop*, I. s. 82.
- Busskopf*, den samme som Stubhvalen, I. s. 63. 64. 82.
- Byrrhus pilula*, I. s. 115. *Byrrhus stoicus*, I. s. 115.
- Bügetraer*, deres Tilvæxt, II. s. 15. deres Kroners meest passende Størrelse, II. s. 15. deres tilbørlige Afstand, II. s. 17.
- Börn* kunne ikke betragtes som Medlemmer af Borgersamfundet, II. s. 35. deres Dødelighed i store Stæder i Almindelighed, II. s. 194. Uægte Börns Dødelighed større end de Ægtes, II. s. 195. Aarsager hertil, II. s. 196. de Uægtes Tal tiltager stedse i Kiöbenhavn, II. s. 197. Aarsagerne hertil, II. s. 197. deres Andel, II. s. 198. Indretninger til deres Bedste i Kiöbenhavn, II. s. 212.

C.

- Cachelotten*, I. s. 70. hvorledes den lemtses i Grönland, II. s. 254.
- Callisen*, Conferentsraad og Commandeur af Dannebrog: om adskillige Gienstande, som bidrage til

Folkeformelse og Folkeformindskelse, med Bemærkninger om Folketællinger, og Ægteskabs- Føde- og Dødelister, meest med Hensyn til de danske Stater, II. s. 169 og følg.

Canis lagopus, II. s. 234.

Cervus Tarandus, II. s. 233.

Cicero, roser *Offavins* og *Drusus*, men dadler de retskafne *Graccher*, II. s. 72.

Civilisation, hvad dens Formaal er, II. s. 148.

Gluea villosa, svarer til Ladden, II. s. 267. Anm.

Coccinella, Marthöne, I. s. 120.

Confirmationshandling, dens Betydning i Staten, II. s. 49.

Coronula balanaris, den samme som *Lepas Diadema*, I. s. 87.

Corvus Corax, II. s. 240.

Cottus Gobio, II. s. 261. *Cottus scorpius*, II. s. 259. 261. *Cottus scorpoides*, II. s. 261.

Cronborg Amt; har 61 Tønder 7 Skiæpper Hartkorn Skovskuld, I. s. 146. hvilke udgiøre 1485 Svins Olden, I. s. 146. disse udgiøre et Skovplan af 22897½ Tønder Land, I. s. 146. den egentlige Skov, med Frædrag af Overdrævene, udgiør 4485 Tdr. Land, I. s. 148.

Cyclopterus Lumpus, Rognkalden, II. s. 265.

D.

Danmark har efter en Fortegnelse af 1744, 5020 Tønder Hartkorn Skovskuld, I. s. 145. hvoraf dog kun 2659 Tønder ere contribuerende, I. s. 145. og altsaa 120480 Svins Olden, I. s. 145.

Delphinus Delphis, II. s. 256. *Delphinus Orca*, I. s. 64. 80. II. s. 255. *Delphinus Tursio*, I. s. 64. II. s. 256. *Delphinus Phocaena*, II. s. 256.

Dragvendil, Egils Sværd, I. s. 244.

Droplaugar-Sonar-Saga; I s. 243.

Dungtunes i Værdalen, Tvekampssted i Oldtiden, I. s. 242.

Dybvandssnøre, Grønlandernes, II. s. 257.

Dyden skal efter nogles Mening blot være begrundet i Lovgivning og Vaner, II. s. 60. Denne Mening bestrides II. s. 61 og følg.

Dykkerfugle, hvorledes fanges i Grønland, II. s. 249.

Død, Individets, hvad er, II. s. 144. Dødelighed, Indbyggernes i store Stæder overhøyet, II. s. 185. i Kiøbenhavn i Særdeleshed, II. s. 187.

Dödelisser, deres Nytte, II. s. 180. hvorledes föres i de danske Stater, II. s. 181. Mangler ved de danskes Förelse, II. s. 221. nödgigtige Dödelisters Vigtighed, II. s. 223. hvorledes sådanne mueligen kunde holdes, II. s. 225.

Dödsanmeldelser, hvorledes bör være indtrettede, II. s. 226. Mangler ved dem, især paa Landet, II. s. 227.

B.

Ebbe, nordisk Helt, I. s. 234. hans Holmgang med *Halfdan*, I. s. 234.

Echinorynchus Phoca, beskrives I. s. 126. den samme som *Ascaris tubifera*, I. s. 126. *Echinorynchus Planissoida*, I. s. 130. den samme som *Ascaris Pleuronotus*, I. s. 130. *Echinorynchus versipellis*, I. s. 133. den samme som *Ascaris versipellis*, I. s. 133.

Echinus og *Echinus planus*, svare til *Lepus Diadema*, I. s. 87.

Edderfugle, hvorledes fanges i Grönland, II. s. 246.

Enhiörning, *Monodon Monoceros*, II. s. 255.

Egestær bör have Plads at udbrede deres Grene, II. s. 7. hvorledes kunne forbedres ved en god Skov-

behandling, II. s. 11. opnaae deres muelige Fuldkommenhed i 120 Aar, II. s. 15. deres aarlige Tilvæxt, II. s. 15. Kronernes forholdsmaessige Störrelse, II. s. 15.

Egile Saga, I. s. 231. 245.

Egsher, berömt Viking, eller Særlöver i Oldtiden, I. s. 233. hans Tvekamp med *Halfdan*, I. s. 233.

Eiendom, hvilke Bestemmelser den almindelige Ret gör om den, II. s. 91.

Eiendomsretten, hvorledes bestemtes af Solen i *Ashen*, II. s. 97.

Einwig, en Art Tvekamp, I. s. 228.

Ellipsehue, dens Indflydelse paa Krumtappen, og Formler derfor, I. s. 42 og fölg.

Embedsexamina, deres Forskiel fra *Skoleexamina*, II. s. 43. deres Udfald bör gives Offentlighed, II. s. 44.

Emberiza nivalis, II. s. 241.

Erics Pomerani Krönike, I. s. 236.

Erkhold, Konge i England, I. s. 238. 239.

Eyelfr, en Islænder, I. s. 243.

F.

Fabricius (Otto), Professor i Theologien og Sognepræst paa Christianshavn, Ridder af Dannebrogen: 290.

- logiske Bidrag, I. s. 57 og følg.
 Nöiagtig Beskrivelse over Grönländernes Landdyr- Fugle- og Fiskefangst med dertil hørende Redskaber, II. s. 231 og følg.
Falco rusticolus, II. s. 240. *Falco fuscus*, II. s. 240. *Falco Islandus*, II. s. 240.
Falke, hvorledes fanges af Grönländerne, II. s. 240.
Fangeredskaber, Grönländernes, beskrives omstændeligen, II. s. 233 og følg.
Feil, meget hyppig i Naturhistorien, I. s. 59. Aarsagen hertil, I. s. 60.
Fiske paastaaer, at Ret og Dyd ere forskiellige, II. s. 86.
Fjeldrav, *Canis lagopus*, II. s. 234.
Finboge Ramma Saga, I. s. 247.
Finhval, I. s. 65.
Finnefisken, I. s. 65. 73.
Fiordrorsk, *Gadus barbatus*, II. s. 261.
Fiskebiörn, I. s. 74. 81.
Fiskefangst, Grönländernes, og deres didhørende Redskaber, II. s. 253.
Fiskerier, Grönländernes, hvorledes forfærdiges, II. s. 270.
Fiskesnare, et grönlandsk Fangeredskab, II. s. 271.
Fiskersikker, et grönlandsk Fiskeredskab, II. s. 265. beskrives, II. s. 266. Hvorledes forfærdiges, II. s. 266. hvorledes anvendes, II. s. 266. bruges til Örredfangst, II. s. 270.
Fiskeörn, *vultur albicilla*, hvorledes fanges i Grönländ, II. s. 240.
Fladeindhold, de danske Staters, er nöiagtigen bestemt, II. s. 183.
Flisbue, Grönländernes store, til Brug paa Landdyr- og Fuglejagt, II. s. 235. er nu næsten gandske gaaet af Brug, II. s. 235. beskrives, II. s. 235 og følg.
Floamanna Saga, I. s. 229.
Folketællinger, hvorledes befordres, II. s. 201.
Folketællinger, egentlig kun et Forspil i Krige, II. s. 112.
Folketællinger, findes alt i ældgamle Tider at være foretagne, II. s. 178. de 4 nyere Tider foretagne, II. s. 179. Folketælling i de danske Stater af Aar 1769, II. s. 181. Folketælling i de danske Stater af Aar 1787, II. s. 181. Folketælling i de danske Stater af Aar 1801, II. s. 182. Folketælling i Holsteen af Aar 1803, II. s. 182. de danske Folketællingers Nöiagtighed, II. s. 216. Beskrivelse af den Maade, hvorpaa de ere foretagne, II. s. 217.

- nödiagtige Folketællingers Vigtighed, II. s. 218.
- Fordrag*, hvad ved dem er at mærke, II. s. 95 og følg.
- Forhold*, de rette, mellem Træernes Rødder, Stammer og Kroner indbyrdes, II. s. 4. de ere vanskelige at bestemme nödiagtigen, II. s. 5. hvorledes de findes, II. s. 5. man bør stedse søge at jagttage disse Forhold, II. s. 6. Forholdet mellem Tømmer og Brænde i Egetræer, II. s. 16. Forholdet mellem de Dreng og Piger, som fødes, II. s. 184.
- Forsoningsdag*, Jodernes store, (יום כיפור), I. s. 195.
- Forsthuusholdning*, den Engelske, roses, II. s. 8. den Franske, roses, II. s. 8. den Tydske, dadles, II. s. 8. den Engelske og Tydske burde forenes for at frembringe en ret god Forsthuusholdning, II. s. 9.
- Fostbrödelag*, i Oldtiden, hvorledes sluttedes, I. s. 218. 219.
- Frederik den Anden*, Konge i Preussen, skrev mod *Machiavell*, II. s. 87. men tilstaaer dog, at vilde have brudt indgaaede Forpligtelser, hvor Skade af det modsatte var at befrygte, II. s. 87. 88.
- Frederiksborg-Ams* har 93 Tönder 4 Skiapper Hartkorn Skovskylv, I. s. 146. eller 2244 Sviins Olden, I. s. 146. - dets Skovplan er 14675½ Tönder Land, I. s. 146, og det egentlige Skovland, efter Fradrag af Overdrevene, 6648 Tönder Land, I. s. 148.
- Fremmede*, i en Stat, hvorvidt kan og bør taales, I. s. 178. hvilke kunne tilstaaes *jus incolatus*, I. s. 179. under hvilke Betingelser de kan tilstaaes dem, II. s. 180.
- Fridlef den Fredie*, dansk Konge, I. s. 233.
- Fringilla lapponica*, II. s. 241. *Fringilla linaria*, II. s. 242.
- Frithiof*, *Thorsteins Sön*, I. s. 237. kaldes den Frakne, I. s. 237. hans Holmgang med *Niorfue*, Konge i Upland, I. s. 237.
- Frithiofs Saga*, I. s. 237.
- Frode den Tredie*, efter Stuhm rettere den Sierte, I. s. 218.
- Frode den Fredegode*, hans Tvekamp med *Frogar*, Anguls Sön, I. s. 232. hans Love for Tvekamp efter *Saxos Vidnesbyrd*, I. s. 248.
- Frogar*, Anguls Sön, hans Holmgang med *Frode den Fredegode*, I. s. 232.

Fuglefangst, Grönlændernes, II. s. 239. de dertil hørende Redskaber, II. s. 239 og følg.

Fundinn Noregs, I. s. 224, 241.

Fusaria Gadi, I. s. 131 og følg. er den samme som *Ascaris Gadi*, I. s. 131. *Fusaria Phoca*, I. s. 125 og følg. den samme som *Arcaris Phoca*, I. s. 125. *Fusaria Raja*, I. s. 128, den samme som *Ascaris Raja*, I. s. 128.

Födelister, deres Nytte, II. s. 180. hvorledes föres i de danske Stater, II. s. 181. Mangler ved de danskes Förelse, II. s. 221. nöiagtige Födelisters Vigtighed, II. s. 223. hvorledes saadanne mueligen kunde holdes, II. s. 225.

G.

Gaborm, Szlens, *Ophiostoma Phoca*, I. s. 127.

Gadus barbarus, II. s. 261. *Gadus callarias*, II. s. 256. *Gadus merlangus* (Villing), I. s. 137. *Gadus molva*, II. s. 256. *Gadus morhua*, II. s. 256. *Gadus virens*, II. s. 256. *Gadus aeglefinnus*, II. s. 267.

Geirfuglen, *Alca impennis*, hvorledes fanges i Grönland, II. s. 249.

Geistlighedens Nytte og Betydning i Staten, II. s. 51.

Gisle Surssons Saga, I. s. 243. 247.

Glasser, i Stat, hvem ere, I. s. 175.

Goe, *Thorres Datter*, I. s. 224. bortföres af *Hrolf*, I. s. 224.

Göim, , hvilke ere efter de jödiske Theologers Mening, I. s. 185.

Gorr, *Thorres Sön*, *Goes Broder*, I. s. 224. uddrager at söge *Goe*, I. s. 225.

Gunlaug i *Borgarfjord* i Island, *Helges Fæstemand*, I. s. 238. reiser udenlands, og kommer til Kong *Eshelred* i England, I. s. 238. hans Holmgang med *Thorgrim* i England, I. s. 239. hans förste Holmgang med Digteren *Rafn* paa *Öxeræes Holm* i Island, I. s. 239. han reiser andengang udenlands, I. s. 239. hans anden Tvekamp med Digteren *Rafn* ved *Dyngiunes* i Værdalen i Norge, I. s. 239. han dræbes lumskt af den saarede *Rafn* i denne Tvekamp, I. s. 240.

Gunlaugs Saga, I. s. 228. 238. 256.

Gunnar Ellidargrimson, I. s. 228.

Grettis Saga, I. s. 227. 255.

Grim, hans Tvekamp med *Halfdan*, I. s. 233.

Grindhval, den samme som den, der almindeligen kaldes Stubhval, I. s. 85.

Grocius (Hugo), hvorfra han har øst sin Folkeret, II. s. 64.

Græninge Sund, et Tilholdsted for Vikinger i Oldtiden, I. s. 244.

H.

Haakall, I. s. 69. 80. hvorledes fanges af Grönlænderne, II. s. 259.

Halfdan, naar levede, I. s. 232. hans Tvekamp med *Syvalds* syv Sønner, I. s. 233. med *Hartsbeen* og hans 12 Kæmper, I. s. 233. med den i Forveien slagte finske Særover

Egther, I. s. 233. med *Grim*, I. s. 233. 234. med *Ebbe*, I. s. 234.

Hare, den hvide, *lepus variabilis*, II. s. 234.

Harek Jarnhaus, en Kæmpe, I. s. 227. hans Tvekamp med Helten *Viking* fra *Vifils Öe*, I. s. 227.

Hartsbeen, Helt, hans Tvekamp med *Halfdan*, I. s. 233.

Hartig, hans Grundsætninger om, og Tabeller over Skovenes Tilvæxt bestømmes, II. s. 13.

Hartkorn, Forholdet mellem Ager- og Engs Hartkorn og Skovskylshartkorn, I. s. 141; var forhen her antaget $\frac{16}{8}$; I. s. 142. men bør være $\frac{16}{3}$; I. s. 143. der-

te sidste Forhold forsvares af Forordninger, I. s. 144. dets Rigtighed bevises af Forstdata, I. s. 149 og følg. En Tönde Skovskyls Hartkorn udgjör paa Frideriksborg og Cronborg Amter overhovedet 241½ Tönder Land, I. s. 146. ma thematisk Oplösning af den Opgave: hvormange Tönder Land bør der høre til en Tönde Skovskylshartkorn, I. s. 157. en simpel Formel herpaa, I. s. 161. en anden finere Formel, I. s. 164. Talexempel efter den anden og finere Formel, I. s. 165.

Hedin, Hiorvars Søn, I. s. 218. Tog med *Hogni* til Örkenöerne, I. s. 218. indgaaer Fostbrödreleg med *Hogni*, I. s. 219. forelskes i *Hildur*, Hognis Datter, I. s. 219. besøger hende, uden Faderens Vidende, og misbruger hendes Yndest, I. s. 219. udfordres af *Hogni*, I. s. 219. Frode mægler Fred, men desuagtet bestemmes Holmgang, I. s. 219. Pladsen hertil tillaves, I. s. 219. deres første Tvekamp, I. s. 220. deres anden Tvekamp paa *Hithinsöe* i Rogaland, I. s. 220. begge falde. I. s. 220.

Hellefskudre, Grönlændernes, beskrives, II. s. 257.

Helleflynder, hvorledes fanges af Grönländerne, II. s. 257.

Herredømme, de krigerske Nationers, er gavnligt for de Undeftvungne, II. s. 165 Handelsnationernes derimod skadeligt, II. s. 167 og følg.

Hervarar Saga, I. s. 234.

Hletha, Skjoldmød, I. s. 237.

Hiálmar Hugprude, hans Holmgang med *Angantyr* og hans Brødre paa Samsøe, I. s. 235. han holder, I. s. 236, hans Liig føres til Sig-tun, I. s. 236.

Hilddur, Hognis Datter, I. s. 218. hvorfor Krig efter hende af Digterne kaldes Hilddurs Leeg, I. s. 220.

Hiörvar, Hedins Fader, Hognis Ven, Underkonge i Norge, I. s. 218.

Hiörvard, *Arngrims* Søn, Berserk, I. s. 235. frier til *Ingeborg* I. s. 235. hans Tvekamp med *Hiálmar Hugprude*, I. s. 235.

Hirhinsøe, sædvanligt Tvekampssted i Norden, I. s. 242.

Hobbes's Meninger om Dyden, hvorvidt antages af *Spinoza*, II. s. 81.

Hodda, *Hrolfs* Søster, ægter *Norr*, I. s. 225.

Hognis, Underkonge i Jylland, Strømmenes Forsvarer, I. s. 218, hans

Tog til Örkenøerne med *Hedin*, I. s. 218. indgaaer Fostbrödreleg med *Hedin*, I. s. 219. udfordrer *Hedin* som den, der havde vænret hans Datter *Hilddur*, I. s. 219. taget Frode mægler *Fred*, bestemmes dog en Holmgang, hvortil Stedet vælges, I. s. 219. deres første Tvekamp, I. s. 220. deres anden Tvekamp paa *Hirhinsøe* i *Rogaländ*, hvori begge falde, I. s. 220.

Holmgang, hos vore nordiske Forfædre, I. s. 217. 229.

Holmlausn, hvad var, I. s. 243.

Holothuria phantapus, I. s. 111. *squamata*, I. s. 111.

Hrafn, det islandske Navn paa Stubhvalen, I. s. 82.

Hrafnhvalir, et islandsk Navn paa Stubhvalen, I. s. 82.

Hrafn-reidar, et islandsk Navn paa Stubhvalen, I. s. 82.

Hring, Konge i *Hringerike* i Norge, I. s. 238.

Hrolf, Konge i Hødemarken i Norge,

Asathors Sønnesøn, bortsnapper *Goe*, I. s. 224. hans Tvekamp med *Norr*, I. s. 225. slutter *Fred* med *Norr*, I. s. 225.

Hrota, Navnet paa et Sværd, I. s. 235.

Hrudarkall, det islandske Navn paa Hvallusen, I. s. 86.

Hønvot, Hrings Datter, I. s. 227.

Hvalfangst, Grønlandernes, II. s. 253. og følg.

Hvalfiskelentse, Grønlandernes, beskrives, I. s. 77.

Hvalhuus, Lepas balanus, I. s. 81. 86.

Hvalruur, I. s. 74. 80. det høybuglede Hvalruur, *Lepas balanus*, beskrives, I. s. 87 og følg. det nøgne eller brede, *Lepas aurica*, I. s. 94.

Hvidbjørn, Ursus maritimus, II. s. 234. hvorledes lentses af Grønlanderne, II. s. 234.

Hvidfisk, Delphinus albicans, hvorledes fanges af Grønlanderne, II. s. 258.

Hvitling, Beses Sværd, I. s. 251.

Hysen, hvorledes fanges i Grønland, II. s. 267.

I.

Jagtpile, Grønlandernes, beskrives, II. s. 237.

Jordhausnat, Thorsætnes Sværd, I. s. 244.

Indbyggere i en Stæd, hvilke ere, I. s. 175.

Indsætter af Skove, II. s. 19 og følg.

Indvoldtorme, Critisk Beskrivelse af de 8 i *Zoologia Danica* nævnte Arter, I. s. 123 og følg.

Ingeborg, Kong Yngvars Datter, I. s. 235. dræber sig af Sorg, da *Hjalmar* var falden, I. s. 236.

Jam Kippur, (יָוֵם כִּפּוּר), Jødernes store Forsoningsdag, I. s. 195. paa denne Dag løses Jøderne af alle deres Løfter, I. s. 195.

Jærnersiur, det grønlandske Navn paa et Fiskeredskab, Dybvandssnor, II. s. 257.

Jubartes, et Navn paa Stubhvalen, I. s. 82.

Jupiters Opposition, med Solen 1808, betegnet af *Thomas Bugge*, I. s. 11. 12.

Jus, hvorvidt er forskielligt for Lovgavernes *quid juris*, II. s. 28.

Jøder, om deres Ophold i Staten som et Folk, der ikke vil blandes med det øvrige Folk, I. s. 183. Deres Idee om Nationalitet er end ikke ophørt ved det *Parisiske Samfundin*, I. s. 173. De vil og maae alt- saa betragtes som *Fremmede* i Stæten, II. s. 175. kunne sigeligen, som alle *Fremmede*, tilstaaes Gæsteret, I. s. 177. Deres udvortes Nationalforbindelse sætter ikke, da den indtæt Moderland har, Statens Sik-

kerhed i Fare, I. s. 180. 181. deres Love paalægge dem at bede for Kongen, I. s. 182. 183. Ikke heller fritager deres religiøse Forfatning dem for Lydighed mod Kongerne, I. s. 183. hvorvidt de ere skikkede at leve i borgerligt Samfund med andre, I. s. 183. Taciti Mening herom, I. s. 184. hvorledes de betragte Ikke-Jøder (כּוּרִי וְכּוּרִי), I. s. 185 og følg. efter de Noachidiske Bud, I. s. 186. De ansee alle Uomskaarne for Urene, I. s. 187. de sætte dem i Klasse med Dyrene, og have ingen Pligter mod dem, I. s. 188. med Uomskaarnes Køner erkiende de intet Ægteskabsbrud, I. s. 189. De maae ei søge Sag med Uomskaarne, eller erkiende dem som Dommere, I. s. 190. Giøre de det endda, bandlyses de, I. s. 191. De forfalde i Bånd ved at vidne mod en Jøde til en Uomskaarens Fordeel, I. s. 192. alle Tvangsedes ere ugyltige, saer de, hvorved Afæggeren har forbeholdt sig noget i sine Tanker, I. s. 194. 195. De døses af alle Eder Forsønningsdagen, I. s. 195. deres Love om Ægteskabsskilsmisses, I. s. 197. om Skilte efter Afdøde, I. s. 199.

Om Dødes Begravelse, I. s. 200. Deres Farlighed for Spanien som Indbyggere, I. s. 202. Deres Antal bør i det mindste være indskrænket, I. s. 202. deres Erhverv og Næringskilder, I. s. 203. Mange Jøders Erhvervskilde er Aager, I. s. 204. andres Handel, I. s. 205. deres utrættelige Virksomhed og Duelighed i Handel, I. s. 206. fuldkommen Borgerret kan ikke tilstaaes dem, I. s. 210. Hvorvidt de kunne være Militaire, I. s. 211. om de ere istand til at beklæde offentlige Embeder, I. s. 212.

K.

Kaksuk, det grønlandske Navn paa et Garn til Laxefangst, II. s. 269.

Kallugiak, det grønlandske Navn paa en Hvalfiskelentse, I. s. 77.

Kallus, det grønlandske Navn paa det Garn, hvormed Grønlanderne fange Lodder, II. s. 268.

Kamtschadalerne, Sammenligning mellem denne Nations og Skandinavernes Tvekampe, I. s. 222.

Kanorsius, det grønlandske Navn paa en Snøre, Grønlanderne anvende til at fange Ulke med, II. s. 264.

- Knis*, hans Mening om Forskellighed mellem Ret og Dyd, II. s. 86.
- Kraiser*, en jødisk Sect, I. s. 187.
- Karnandes*, græsk Philosoph, II. s. 59.
- Karkuk*, det grønlandske Navn paa Jagtpilen; II. s. 237.
- Kassusek*, det grønlandske Navn paa et Fiskeredskab, en Fiskestikker, II. s. 265.
- Kaporkab Katungiarsoa*, det grønlandske Navn paa det buglede Hvalruur, I. s. 94.
- Keporkak*, det grønlandske Navn paa Stubhvalen, I. s. 63.
- Keporkarnak*, det grønlandske Navn paa *balanus musculus*, I. s. 64.
- Kergang*, en Art Tvekamp hos de gamle Skandinaver, I. s. 229.
- Ketil Raam*, nordisk Helt, siges at have seiret i 24 Tvekampe, I. s. 241.
- Kierulf, Jürgen*, Justitsraad og Professor: hans korte Levnetsbeskrivelse, især med Hensyn til hans Fortienester af Selskabets danske Ordbog ved Justitsraad N. Schow, I. s. 3 og følg.
- Kirkebøger*, i Danmark, hvad indeholde, II. s. 219 og følg. Anmærkninger over dem, II. s. 229.
- Kivlle*, et Vaaben hos Skandinaverne i Oldtiden, brugtes undertiden i Tvekamp, I. s. 235.
- Kol Kroppinbak*, Konge i Indialand, I. s. 227.
- Koppedøde*, i Kiöbenhavn fra 1752 til 1791: Tabel over dem, II. s. 213.
- Kormarks Saga*, I. s. 228. 242. 245. 249.
- Kradser*, den grønlandske Flynder, *Echinorhynchus Platanoides*, I. s. 230. beskrives i Korthed, I. s. 230. Sælens Kradser, *Echinorhynchus Phoca*, I. s. 226. beskrives i Korthed, I. s. 227. Torskens blanke, eller foranderlige Kradser, *Echinorhynchus candidus* eller *Echinorhynchus verticillatus*, I. s. 133. deres Synonymer, I. s. 134. Beskrivelse, I. s. 135. 136. 137.
- Kramer, H.*, Capitaine og Vandbygnings-Inspicteur i Norge: Forsøg til en Theorie om Krumtappen og dens Forbedring, I. s. 17. og følg.
- Krig*, hvorfor af de gamle nordiske Digtere er bleven kaldet *Hildurs Leeg*, I. s. 220.
- Kriger*, bør hver Statsborger at være, II. s. 51. 52.
- Kronjagt*, den nordiske, en Snekke, I. s. 72.

Krumtappen, dens Theorie, I. s. 20.
 21. Construction af Hastigheder-
 nes Scala ved den, I. s. 25. Ha-
 stigheden ved en uniform Bevæ-
 gelse, I. s. 26. Modstandens Ha-
 stighed ved den, I. s. 28. 29. de
 bevægede Massers dynamiske Mo-
 ment, I. s. 31. enkelte Anmærk-
 ninger over den, I. s. 33. og følg-
 dens Forbindelse med et Vandhjul,
 I. s. 38. Modstandens Hastighed
 i dette Tilfælde, I. s. 41. Lovene
 for dens Bevægelse i en elliptisk
 Bane, I. s. 43. Forholdet af Kraft
 til Modstand i dette Tilfælde, I.
 s. 47. den elliptiske Krumtaps Ind-
 retning, I. s. 50. almindelige Be-
 mærkninger over den, I. s. 51.
 Modstanden ved den, I. s. 55.

L.

Labrus carneus, I. s. 95. *Labrus apo-*
ruleus, I. s. 95. *Labrus exoleus*, I.
 s. 95. svarer til den saakaldte Berg-
 gylte, I. s. 96. *Labrus speciosus*,
 foreslaaet som et nyt Navn, til Rød-
 snekken, I. s. 109. *Labrus suillus*,
 I. s. 96. svarer til Berggylten, I.
 s. 96. *Labrus trimaculatus Gmelini*,
 svarer til den saakaldte Rødsnekke,
 I. s. 107. *Labrus variegatus Gme-*

lini, svarer til den saakaldte Blå-
 staal, I. s. 99.

Lagd, Skikke, som de gamle Skan-
 dinaver iagttog ved førhen ubyggt
 Lands Optagelse, I. s. 225.

Landdyr, hvilke findes i Grönland,
 II. s. 233.

Landdyrefangst, Grönlandernes, II.
 s. 232. og følg. de derhen hørende
 Redskaber beskrives, II. s. 234
 og følg.

Landfugle, hvilke findes i Grönland,
 II. s. 240.

Landnamn Saga, I. s. 226.

Langen, *Gadus molva*, hvorledes fan-
 ges i Grönland, II. s. 257.

Lapspurven, *Fringilla Lapponica*,
 hvorledes fanges i Grönland, II.
 s. 241. 242.

Laxegarn, Grönlandernes, beskrives,
 II. s. 267. hvorledes forfærdiges,
 II. s. 269.

Lepas anatifera, I. s. 83. *Lepas anri-*
sa, I. s. 81. 94. *Lepas balanaris*,
 I. s. 74. 80. forvexles ofte med
Lepas Diadema, I. s. 84. Deene
Lepas-Arts Synonymer, I. s. 85.
 86. *Lepas Diadema*, I. s. 83. for-
 vexles ofte med *Lepas balanaris*, I.
 s. 84. Linné forstaaer derved det
 Aadbuglede eller sydlige Ruur, I.

M.

s. 84. dunne *Lepus* Arts. Synony-
mer, I. s. 87.

Lepus variabilis, II. s. 234.

Ligeuagssystemer, blandt de europæi-
ske Stater, naar begyndte, II. s.
153. Aarsagerne til dets Oprin-
delse, II. s. 154.

Lillevangen, Physeter microps, I. s.
80. 83. hvorledes fanges i Grøn-
land, II. s. 256.

Lodden, I. s. 71. hvorledes fanges af
Grønlanderne, II. s. 267.

Loddeuse, et Grønlandsk Fiskered-
skab, fornemmelig til Loddefangst,
II. s. 270.

Love, hvor gamle i Staterne, II. s.
34. deres Formaal, II. s. 61. al-
mindelige Rets- og Moralløve, hvor-
vidt ere anvendelige paa offentlige
Personer og Stater, II. s. 57. og
følg. Dette Spørgsmaal besvaret
under den Forudsætning, at *Dyd*
er det høieste Gode, II. s. 66 og
følg. ligeledes under den Forudsæt-
ning, at *Lyksalighed* eller *Nytte*
er det høieste Gode, II. s. 137 og
følg.

Lunden, *Alca arctica*, hvorledes fan-
ges i Grønland, II. s. 248.

Lærerstanden, saavel den offentlige,
som den private, hvorledes er op-
kommen, II. s. 38.

Manger, hvorledes fanges af Grønlan-
derne, II. s. 252 og følg.

Macchiavel, hans politiske Grundsæt-
ninger bestredes af Preussens Konge
Frederik den Anden, II. s. 88.

Macrourus rupestris, II. s. 256.

Mariköns, et Insect, I. s. 120.

Mars, denne Planets Opposition med
Solen Aar 1809, beregnet af Etats-
raad og Professor *Thomas Bugge*, I.
s. 12. 13.

Marsvin, *Delphinus phocaena*, hvor-
ledes fanges af Grønlanderne, II.
s. 256.

Medesnöre, Grønlanderne, beskrives,
II. s. 264.

Mennesket, dets Fortrin for Dyrene,
II. s. 173 og følg.

Misforhold, mellem Træernes Kroner,
Stammer og Rødder, II. s. 5.

Misteltein, Navnet paa et hos de gam-
le Skandinaver berømt Sværd, I. s.
235.

Monodon monoceros, Eenhiörning, II.
s. 255.

Morville, *Niels*, Kammerraad og Land-
maaling-*Conducteur*: Forsøg til
at bestemme Forholdet mellem
Skovskjoldshartkorn og Ager- og
Engshartkorn, I. s. 139 og følg.

Moskusoxen, I. s. 62.

Mosacilla oemante, II. s. 242.

Myndighed, Kongernes, beroer allene
paa Borgernes Villie, II. s. 238.

N.

Napius, det grønlandske Navn paa
en i Grønland brugelig Fiskesnøre,
II. s. 271.

Naudr, Navnet paa et i Norden be-
rømt Sværd, der tilhørte Islænde-
ren Egill, I. s. 252.

Nehbehval, I. s. 65.

Nedlout, det grønlandske Navn paa
en Medesnøre, II. s. 264.

Nesarnak, det grønlandske Navn paa
Delphinus Orca. I. s. 64.

Nesarsarsius, det grønlandske Navn
paa en Hellefiskesnøre, II. s. 257.

Niðls Saga, I. s. 228.

Nidstang, hvad var, I. s. 246.

Niemanns danske Forststatistik, ufor-
deelt agt i den bedømt i de tyske
lærde Tidender, II. s. 34.

Nigarrou, det grønlandske Navn paa
en Rypeknarre, II. s. 241.

Niorfue Konge i Upland, I. s. 236.
falder i Tvekamp med *Frishiof*
Frakne, I. s. 236.

Noachidiske Bud, Jødernes, hvilke
ere, I. s. 186.

Nochrim, , hvilke ere efter
de jødiske Theologers Mening, I.
s. 185.

Nordkaper, I. s. 64. 65.

Norr, *Thorres* Søn, *Goes* Broder, I.
s. 224. uddrager at søge *Goe*, I.
s. 225. træffer sin Broder, I. s.
225. støder paa *Hrolf*, *Goes* Bort-
fører, I. s. 225. hans Tvekamp
med *Hrolf*, I. s. 225. han ægter
Hodda, *Hrolfs* Søster, I. s. 225.

Nugir, det grønlandske Navn paa en
Søefuglepiil, II. s. 242.

Nytte, offentlig og privat, ere nøie
forenede, II. s. 141 og følg.

Nyttige, hvad er, II. s. 138. hvor-
vidt det Nyttige er forbundet med
det høieste Gode, II. s. 139.

O.

Odd, den vidtbereiste, ogsaa kalder
Orvarðdd, I. s. 235.

Olaf Trygvassons Saga, I. s. 243. 253.

Oniscus Ceti, I. s. 74. 81.

Opdragelse, et kritisk Punkt i Retts-
læren, II. s. 30. dens Hovedfor-
maal, II. s. 55.

Ophiostoma, I. s. 126. *Ophiostoma*
Phoca, I. s. 127.

Orulfxe, fortælles at have seiret i 80
Tvekampe, I. s. 241.

P.

Pamiut, det grønlandske Navn paa
Colonien *Friderikshaab*, I. s. 71.

Pangaligiak, det grønlandske Navn
paa *Byrrhus stoicus*, I. s. 119.

Parnak, det grønlandske Navn paa
Physeter Tursio, I. s. 64.

Pediculus ceti, den samme som *Lepas*
balanaris, I. s. 86.

Ferca Norvegica, II. s. 256.

Pflockfisch, den samme som Stubhva-
len, I. s. 83.

Philosophernes Meninger om Moralens
første Grunde, hvorvidt ere for-
skiellige, II. s. 61.

Physeter casodon, I. s. 64. *Physeter*
macrocephalus, I. s. 70. *Physeter*
microps, I. s. 80. *Physeter Tur-*
sio, I. s. 64.

Pile, de, som Grønlænderne bruge til
Jagten, beskrives, II. s. 237 og
følg.

Pilebille, *Byrrhus Pilula*, I. s. 115.
Forskjel mellem den og *Byrrhus*
Stoicus, I. s. 121. 122. 123.

Pilekogger, Grønlændernes, beskri-
ves, II. s. 238.

Pissiksisak, Grønlændernes store Flits-
bue, II. s. 235 og følg.

Pissukbik, en grønlandsk Fangeplads
norden for Colonien *Godthaab*, I.
s. 71.

Pleuronectis Hippoglossus, II. s. 256.

Pleuronectis Cynoglossus, II. s.
256.

Pligter, offentlige og private, hvor-
vidt ere indbyrdes forskiellige,
II. s. 113.

Pokrak, det grønlandske Navn paa
det *Pilekogger*; Grønlænderne bru-
ge, II. s. 238.

Polypolos balanaris, I. s. 86. den
samme som *lepas balanaris*, I. s.
86.

Praxis, avarer ofte ikke til Theorie,
II. s. 27. Aarsagen hertil, II. s.
27. hvorledes begge nærme sig hin-
anden indbyrdes i Retsvidenskaben,
II. s. 29. deres Tilnærmelse van-
skeliggiøres ofte ved sammenstø-
dende Rettigheder, II. s. 29. og
især naar Statens og den enkelte
Borgers Rettigheder støde sammen,
II. s. 29.

Paksinarsoak, det grønlandske Navn
paa Stubhvalen, naar den hviler og
driver, I. s. 74.

Pyaulik, det grønlandske Navn paa
Holothuria phantapus, I. s. 112.

Pyrrho, Sképtikernes Fader, II. s.
59.

Q.

Quanefiorden i Grønland, I. s. 75.

R.

- Rabbaniser*, en jødisk Sect, I. s. 187.
- Rabbi Mose ben Maimon (Mosés Maimonides)*, I. s. 185. hans 613 Bud, I. s. 185 Anm. hans Lære om Ægteskab, I. s. 189. *Rabbi Joseph Carro*, I. s. 192. hans Lære om Eeds Afleggelse, I. s. 192.
- Rafn*, islandsk Digter, I. s. 239. træffer *Gunnlaug Ormsunga* i Udlandet, og bliver uenig med ham, I. s. 239. reiser hjem til Island, I. s. 239. første Tvekamp med *Gunnlaug* paa Öxeraas Holm i Island, I. s. 239. reiser atter udenlands, I. s. 239. anden Tvekamp med *Gunnlaug* ved *Dyngianas* i Værdalen, hvori han mistede Benet, men lumskt dræbte *Gunnlaug*, I. s. 240. falder selv, I. s. 240.
- Randvild*, hans Kergang med *Thor-gils*, I. s. 230. falder, I. s. 230.
- Ravn*, *corvus corax*, II. s. 240. hvorledes fanges i Grønland, II. s. 240.
- Religion*, dens Nytte i Staten, II. s. 46. hvad Staten bør gjøre for den, II. s. 48.
- Remmesnøre*, et af Grønlandernes Fiskeredskaber, II. s. 258. beskrives, II. s. 258. hvorledes forfærdiges, II. s. 259.
- Ret*, hvad er, II. s. 28, er det Helligste, Mennesket eier, II. s. 28. den almindelige Ret hvorfra har sin Oprindelse, II. s. 74 og følg. hvad den bestemmer om Eiendom, II. s. 91.
- Retferdighed*, hvorvidt. kan og bør stemme med Billighed, II. s. 80.
- Retferdigheds Pligter*, almindelige, hvorvidt ere gyldige overhovedet, altsaa og i Selskabers indbyrdes Forholde, II. s. 66.
- Retskierlighed*, hvorledes kan udvises af Undersaatterne, II. s. 76.
- Retslære*, kritiske Punkter i den, II. s. 30.
- Reisergang*, hvorfor er indført i Stærterne, II. s. 68.
- Revenslow*, Greve af: Geheime-Statminister, Ridder af Elephanten, Storkors af Dannebrogen o. s. v. Formeentlige Resultater af endel fortsatte Undersøgelser angaaende Indflydelsen af Træernes gjensidige Afstand paa deres mere eller mindre fordeelsagtige Vegetation, II. s. 1 og følg.
- Rhensdyrer*, *cervus tarandus*, II. s. 233.
- Ring*, Fylkekonge i Sverrig, I. s. 227.
- Rognkalden*, hvorledes fanges i Grønland, II. s. 265.

Bur, det Brede, I. s. 80.
Ryper, hvorledes fanges i Grönland, II. s. 240.
Rypesnare, Grönländernes, beskrives, II. s. 240.
Rævefangst, Grönländernes, beskrives, II. s. 235.
Rødfisk, *Perca Norvegica*, II. s. 257. hvorledes fanges i Grönland, II. s. 257.
Rødsnekke, *Labrus cornutus*, I. s. 97. dens Synonymie, I. s. 107. dens naturhistoriske Beskrivelse, I. s. 107 og følg.
Rørhval, I. s. 64.

S.

Salmo villosus, Lodden, I. s. 71. II. s. 267.
Samsøe, almindeligt Tvekampssted i Norden i de ældste Tider, I. s. 234. Der stod *Hialmars* og *Angantyr's* Tvekamp, I. s. 235.
Sappuriz, grönlandske Steengjærder til Fiskefangst, II. s. 271.
Saturn, dens Opposition med Solen Aar 1809 beregnet af Etatsraad og Professor *Th. Bugge*, I. s. 13 og følg.
Saugmøller, deres Theorie oplyst, I. s. 19.

Saxe, en Art korte, tykke Sværde, som Nordboerne anvendte i Oldtiden, I. s. 252. 253.
Scato, Allemanernes Anfører, hans Tvekamp med Skiold, I. s. 224.
v. Schmidts-Phiseldeck, *C. F.*, Etatsraad, Directeur ved Rigsbanken og Ridder af Dannebrog: om Jøderne, betragtede som Gæster, Indbyggere og Borgere i christne Stater, I. s. 169 og følg. Om Lovgivningen for Opdragelsesvæsenet, dens Beskaffenhed og Grændser, II. s. 25 og følg.
Schow, *N.*, Justitsraad og Professor: Minde over *Jørgen Kierulf*, Justitsraad og Professor i Historie og Statistik, I. s. 4 og følg.
Sei, *gadus virens*, hvorledes fanges i Grönland, II. s. 257.
Seming, *Arngrims* Søn, berømt Berserk, I. s. 235.
Sessrokkene, hvad vare og hvorledes anvendtes af de gamle Nordboer, I. s. 226.
Sigrid, *Ans* Datter, I. s. 234.
Sildhval, I. s. 64. 83.
Sisserönniken, *Fringilla linaria*, hvorledes fanges i Grönland, II. s. 242.
Sivald, nordisk Helt, I. s. 233. havde 7 Sønner, I. s. 233. hans Tvekamp med *Halfdan*, I. s. 233.

- Skakkerjöder*, deres Skade i Staten, I. s. 207.
- Skjold*, dansk Konge og Helt, I. s. 223. hans Tvekampe, I. s. 223. hans Tvekamp med *Scato*, I. s. 224. hans Tvekamp med *Asislas*, I. s. 224.
- Skjold*, hos de gamle Nordboer, I. s. 237. flere, indtil tre, brugtes i Tvekampe, I. s. 249. de holdtes ofte af andre, I. s. 251.
- Skjalspröiter*, *Holozhuria squamata*, I. s. 111. beskrives naturhistorisk, I. s. 111. 112. Forskiellen mellem den og *Strandræddiken*, *Holozhuria phantapus*, I. s. 112. 113.
- Skofnung*, Navnet paa et berömt Sværd, der tilhørte *Hrólf Krake*, I. s. 244.
- Skoleexamina* bör ikkun være en *actus privatus*, II. s. 40. Deres Udfald bör ikke gives Offentlighed, II. s. 41.
- Skoler*, hvorvidt kan tilstaaes Offentlighed, II. s. 41. Nytte og Skade af offentlig Roes og Daddel i dem, II. s. 42 og fölg.
- Skolevæsn*er bör nærme sig den huuslige Opdragelse, II. s. 40.
- Skovene* bör hellere besaaes end beplantes, II. s. 10. behandles bedre efter den Engelske og Franske Maade end efter den Tydske, II. s. 8. burde behandles efter den Engelske og Tydske Maade tillige, II. s. 9.
- Skovbehandling*, dens Öiemæed, II. s. 11.
- Skovfredning*, dens Indflydelse paa Skovenes Tilvæxt, II. s. 10.
- Slesbagen*, *balana mysticetus*, II. s. 254.
- Snæfuglek*, *enderæca nivalis*, hvorledes fanges i Grönland, II. s. 241. 242.
- Spekhugger*, I. s. 65 Anm. 80.
- Spinoza*, hans Mening om Dyden fremsættes, II. s. 81.
- Spjølorm*, *Salens*, I. s. 125. beskrives naturhistorisk, I. s. 125. *Rokkens* *Spjølorm*, I. s. 128. beskrives naturhistorisk, I. s. 129. *Torskens* *Spjølorm*, I. s. 131. beskrives naturhistorisk, I. s. 132. 133.
- Springer*, *Delphinus Delphis*, hvorledes fanges i Grönland, II. s. 256.
- Spring-Finhval*, den samme som *Stubhvalen*, I. s. 65. 83.
- Squalus carcharias*, I. s. 69. 80.
- Staldbroderskab*, hos de gamle Nordboer, I. s. 236. Odds og Hjalmar Staldbroderskab, I. s. 235. Love for dette, I. s. 235.

Stat, Individuerne i den ere med Hensyn til deres borgerlige Forholde tre Classer, Giæster, Indbyggere, Fremmede, I. s. 175. den har Ret til at virke paa Opdragelsesvæsenet II. s. 30. Staterne ere opkomne af Svaghed og Magt, II. s. 33. Staten maae sikre Faderen for fremmede Indgrib i sin faderlige Myndigheds Udøvelse, II. s. 35. 36. den indskrænker ham dog i hans Rettigheders Udøvelse, II. s. 36. i hvilke Tilfælde dette skeer, II. s. 37. hvorpaa Statens Tilværelse som Stat beroer, II. s. 38. den bør tilbyde Forældrene sin Hjælp i Børneopdragelsen, II. s. 39. den virker dog selv ikkun som Fader i sine Skoler, II. s. 43. den kan ikke øve Tvang i sine Skoler, II. s. 45. den kan blot bestemme, at, ikke *hvoreledes* Børnene skulle undervises, II. s. 45. 46. den kan og bør besørge Religionsunderviisning, II. s. 47. dens Pligter mod Religionen, II. s. 48. den kan sammenlignes med en Familie, II. s. 103. den er ikke opstaaet frivillig, men ved Tvang, II. s. 33. 107.

Statsforbund, Aarsagen til dets Oprettelse, II. s. 34.

Statsforfatning, intet i den er urokeligt, II. 98.

Statssyre, deres Hovedformaal, II. s. 27.

Steenbideren, hvorledes fanges i Grønland, II. s. 265.

Stændolpen, *Motacilla oenanthe*, hvorledes fanges i Grønland, II. s. 242.

Steenkredse i Siberien, I. s. 222. i England og Skotland, I. s. 223. synes alle at vidne om Tvekampe, I. s. 223.

Stortorsken, hvorledes fanges i Grønland, II. s. 257.

Sstrandræddiken, *Holothuria phantapus*, I. s. 111. beskrives naturhistorisk, I. s. 111, 112. Forskiæl mellem den og Skælspøtteren, I. s. 112. 113.

Strix nyctea, II. s. 240.

Strubben, den samme som *Strubhvalen*, I. s. 83.

Strubhvalen, I. s. 63. 65. beskrives naturhistorisk, I. s. 66 og følg. dens Opholdssted, I. s. 71. dens sædvanlige Føde, I. s. 72. dens Parringsmaade, I. s. 72. dens Nytte, I. s. 75. dens Fangst af Grønlænderne, I. s. 77. II. s. 254. dens Fiender, I. s. 80. dens Synonymer, I. s. 82.

Sturlaugs Saga, I. s. 243. 254.

Stæder, store Stæders skadelige Indfyldelse paa deres Indbyggere, II. s. 175.

Sudernaal, den samme som *Rödsnekken*, I. s. 99.

Sverris Saga, I. s. 256.

Svinehval, *Delphinus Tursio*, hvorledes fanges i Grönland, II. s. 256.

Sværde agtedes høit i Norden i Oldtiden, I. s. 245. fortrinlig beröimte Sværde, I. s. 244. 245. i Tvekampe. förtes undertiden tvende Sværde, I. s. 253.

Sygdomme, hvilke forplantes fra Fældre til Börn, II. s. 193.

Søfugle, i Almindelighed, hvorledes fanges af Grönländerne, II. s. 242 og fölg.

Søfuglepilen, Grönländernes, beskrives, II. s. 242 og fölg. 260.

Sögur, islandske, I. s. 221.

T.

Tabeller, over Skovenes Tilvæxt og Indtægterne af dem, II. s. 17 og fölg.

Talmud, Jödernes, omtales, I. s. 175. 186. 190. 191. 192. 195.

Talmudister, en jödisk Sect, hvori afvige fra andre Jöder, I. s. 201.

Teissen, *Uria grylle*, hvorledes fanges af Grönländerne, II. s. 250.

Tetrao Lagopus, II. s. 241.

Thangbrand, Præst, I. s. 255.

Thing. Som oftest aftalte Nordboerne i Oldtiden Tvekampe til Thing, I. s. 217. 229. Tvekampe idömtes ligeledes ofte paa Thing, I. s. 231.

Thord Hraðu Saga, I. s. 251.

Thorgils, Helten i Floamanna Saga, I. s. 229. hans Kergang med Randvid, I. s. 230.

Thorgrim, Viking, I. s. 239.

Thorlacius, B., Professor ved Kiöbenhavns Universitet: om Tvekampe i det hedenske Norden, I. s. 213.

Thorre, en jethunsk Fyrste, I. s. 224. Fader til *Norr*, *Gerr* og *Gær*, I. s. 224.

Thorreblot, et Offer, I. s. 224.

Thorstein Vikingsons Saga, en Roman
I. s. 227. 241.

Thorvilde, I. s. 233.

Tilvæxt, Skovenes, udledte af Vegetations Undersøgelser, II. s. 10. antagen af *Cramer* til 2 Procent om Aaret, II. s. 12. af *Harrig* til $\frac{1}{4}$ - $\frac{1}{2}$ Cubikfod paa hvert Træ, II. s. 12. Kritik over *Harrigs* Fremgangsmaade og Beregninger, II. s. 13.

Timon, Misanthropen, II. s. 59.
Sillograph, II. s. 60.

Tirfagt, berømt Sværd i Oldtiden i Norden, I. s. 235.

Tobisen, en Fisk, I. s. 71.

Treschow, N., Kongelig Norsk Statsraad, Ridder af Dannebrogen og Nordstjerneordenen: hvorvidt ere de almindelige Rets- og Moralløve, der i borgerlige Selskaber og foreenslige Personer i deres private Forhold unægtelig ere gyldige, og saa anvendelige paa offentlige Personer, samt hele Nationers og Staters indbyrdes Forhold, der endnu

leve i den saakaldte naturlige Tilstand i Henseende til hverandre, II. s. 57 og følg.

Træer, ere selskabelige Planter, II. s. 4. behøve et vist Forhold mellem Rod, Krone og Stamme for at trives godt, II. s. 4. hvoreledes disse Forholde findes, II. s. 5. de bør staa saa tæt som de kunne, II. s. 5. hvor tæt de bør staa i deres Ungdom, II. s. 6. bør siden udtyndes, II. s. 7. Aarsagen her til, II. s. 7. hvilke Træer bør borttages ved Udtyndning, II. s. 8. de, der bør blive staaende, bør tidligen bestemmes, II. s. 12.

Tunnolik, det grønlandske Navn paa *balena physalus*, I. s. 65.

Tvekampe, almindelige i Norden i de hedenske Tider, I. s. 215. omtales i Kong Frodes Love, I. s. 215. deres Aarsag maa søges i Nordboens Character, I. s. 216. de aftaltes til Thing, I. s. 217. hvoreledes Stedet, hvor de skulde holdes, tilberedtes, I. s. 219. Tve-

kampen mellem *Hedin* og *Hogni*, vidtløftigen forjalt, I. s. 218 og følg. National-Aarsager til Tvekampe, I. s. 221. 222. Tvekampe hos Camtschadalerne, I. s. 222. De hedenske Nordboer antog *Uller* for Tvekampenes Gud, I. s. 223. *Skiolds* og *Norrs* Tvekampe, I. s. 223. almindelige Anledninger til Tvekampe, I. s. 225. i Særdeleshed Forurettelser i Jord, I. s. 226. der vare 3 Slags Tvekampe, *Einvig* I. s. 228, *Holmgang*, I. s. 229, *Kergang*, I. s. 229. Af *Kergang* ere endnu Levnninger i *Valders* i Norge, I. s. 230. ligeledes i Frankén i Tydskland, I. s. 230. Tvekampes juridiske Kraft, I. s. 231. de kunde paalægges ved Dom til Thinge, I. s. 231. mærkværdige Tvekampe i Norden i de hedenske Tider, I. s. 232 og følg. *Frodes* den *Frede*godes Tvekampe, I. s. 232. *Halfdans* Tvekampe, I. s. 232. *Augantyr*s Tvekampe, I. s. 234. 235. *Al* den *Fraknes* Tvekampe, I. s. 236. *Frishiofs* Tve-

kampe, I. s. 237. Tvekampe vare ei usædvanlige blandt Digtere, som *Eigill*, *Níal*, *Gretter*, I. s. 238. *Gunnlaugs* Tvekampe, I. s. 239. 240. Tvekampe vare meget hyppige, I. s. 240. Forberedelser til dem, I. s. 240. Tidsfrist mellem Bestemmelsen og selve Tvekampen, I. s. 240. sædvanlige Tvekampssteder, I. s. 241. *Holmlausn* bestemtes forud, I. s. 243. ligeledes, som oftest, Begravelse af den Faldne, I. s. 244. Love om Tvekamppladsens Tilberedelse, I. s. 245. Kizmpernes Stilling, I. s. 245. Udeblivelses Straf, I. s. 246. Regler for Tvekampens Holdelse, I. s. 247 og følg. *Frodes* Bestemmelser herom, I. s. 248. *Uplands Lovens*, I. s. 248. Vedtægter efter *Kormarks Saga*, I. s. 249. Tvekampen begyndte med Skizldsord-eller Pilsrud, I. s. 250. den vedblev til en af Kizmperne saaredes eller yeg, I. s. 250. Secundanterne holdt ofte Skioldene for Kizmperne, I. s. 251. undertiden brugtes to Sværde, I.

9. 253. de fornyedes ofte Dagen
 efter, I. s. 254. Tvekampene op-
 hørte i Danmark omtrent Aar 993.
 I. s. 255. i Norge omtrent paa
 samme Tid, I. s. 256. paa Island
 i Begyndelsen af det 11te Aarhun-
 drede, I. s. 256.

Tyverier, hvoraf forarsages, II. s.

94.

Tæppe, dets Brug i Tvekampe, I. s.
 245.

U.

Udfordring, til Tvekamp, hvorledes
 foretoges i Norden i de hedenske
 Tider, I. s. 219.

Ugle, *Strix nyctea*, hvorledes fanges
 i Grønland, II. s. 240.

Ulf Uggason, I. s. 228.

Uller var Gud for Tvekampene efter
 de hedenske Nordboers Mening, I.
 s. 223.

Ulk, *Cottus Scorpius*, bruges til Mad-
 ding i Grønland, II. s. 259. hvor-
 ledes fanges af Grønlanderne, II.
 s. 261.

Ukernöre, Grønlandernes, beskrives.
 II. s. 261.

Umingmåk, det grønlandske Navn paa
 Moskusoxen, I. s. 62.

Umyndige kunne i Retslæren betragtes
 som Børn, II. s. 35.

Understigelser, filosofiske, begynde
 altid med Ideer og Idealer, II. s. 33.

Uplands Louen, I. s. 248.

Uran, dens Opposition med Solen
 1809 beregnet af Etatsraad og Pro-
 fessor Th. Bugge, I. s. 15. 16.

Uris maritimus, II. s. 234.

Uroeligheder i Staterne, hvoraf opstaae,
 II. s. 74.

V.

Valders, Egn i Norge, I. s. 231.

Varnsdala Saga, I. s. 246.

Vigaglums Saga, I. s. 243. 251.

Viking fra Vífils Öe, I. s. 227. hans
 Tvekamp med Harek Jarnhaus for
 Kong Ring, I. s. 227. dræber Kol
 Kroppinbaks ældste Søn, Vikingen
 Biörn Blaatand, I. s. 244.

Villing, I. s. 137.